

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
BUCUREȘTI

Cota 37342 Jublet

Inventar 507/13

A. I. ODOBESCU

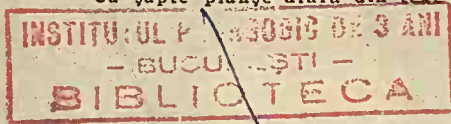
OPERE LITERARE

EDIȚIE CRITICĂ CU INTRODUCERE, NOTE ȘI VARIANTE

de

SCARLAT STRUȚEANU

Cu șapte plângeri afară din text

92293

BUCUREȘTI

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1 9 3 8

1054174
10,40

Bibli
Publici
Cota
Inventar

859/203
93 293.

Biblioteca Centrală Universitară
Cota
Inventar

37342 Sublet
107113

pc 35/98

37342 Sublet

BCU-Bucuresti

C507113

ALEXANDRU ODOBESCU
la 1890, în vârstă de 57 de ani.
(Portret în ulei de C. D. Mirea. Pinacoteca Statului).

P R E F A Ț Ă

Multă vreme, dacă nu chiar până în ultimul timp, Al. Odobescu a fost considerat ca un diletant al limbii românești adevărate, ca unul care a fost crescut, în atmosfera socotită aleasă a înstrăinării ciocoiești, cu guvernantă și profesori aduși de peste hotare, pentru ca, după aceea, să-și continue studiile la Paris, și apoi, întors în țară să n'aibă ce căuta în ogorul limbii străbune; fiindcă n'ar avea de unde s'o cunoască.

O concepție poporanistă aproape sectară exclude din rosturile identificării cu « limba veche și înțeleaptă » pe toși aceia care nu sunt fii de țărani.

Este aici, fără îndoială, o eroare pe care empirismul nostru ieștin o comite cu o convingere îndărătnică.

Intr'adevăr, Al. Odobescu n'a fost fiu de țărân și n'a trăit în veacul al XVI-lea al cărui graiu ni-l evoacă ; în schimb, a fost român autohton, obârșia familiei sale putându-se urmări până în veacul al XVIII-lea ¹⁾ când un Ion Odobescu se află între ctitorii bisericii Sfânta Vlaherna, zidită sau terminată de Mavrogheni Vodă (1786—1790) în București.

Acest Ion Odobescu, decedat înainte de 1816, pare să fi fost fiul unui Constantin și tată, la rândul său, al lui Ion Odobescu, colonelul dela 1848, și al căpitanului Răducanu Odobescu, mort la 1843.

¹⁾ Vezi articolul nostru: *Cățiva străbuni ai lui Al. Odobescu*, în « Ramuri », Ianuarie 1937. Această prefață aduce câteva rectificări articolului de mai sus, în urma cercetării sentinței de hotărnicie a moșiei *Odobeasca*, sentință aflată în dosarul Tribunalului Teleorman, n. 487/844. Această sentință precizează filiațiunea *Odobeștilor* și elimină contradicția iscată din confuzia grefierului

nostru, s'a frământat într'un fel sau într'altul pentru idealurile neamului său.

Intr'adevăr, Alexandru Odobescu este unul dintre studenții români care, în primăvara anului 1851, alcătuiseră gruparea «Junimea Română» dela Paris, iar în articolul program al revistei cu același nume cetim între altele :

« Juni noi înșine, ne adresăm mai cu deosebire la junimea română din toate provinciile; facem chemare la toate sentimentele nobile, la toate inimile generoase; îndemnăm pe toți a se aduna împrejurul stindardului pe care e scrisă deviza: Unirea Românilor... Să lucrăm cu inimă și fără preget, căci astfel numai vom izbuti... Să ne gătim dar pentru o luptă plină de nevoi; și, înainte de a o începe să căutăm a ne lumina, spre a nu repeta greșeli ce se făcură în anii trecuți... Până acum, unirea a slujit abia de temă poeților; noi ne propunem a o propaga cu mai multă seriozitate, a convinge pe toți că nu e deosebire între un Român de dincolo sau de dincoace de Prut, de dincolo sau de dincoace de Carpați... Voi ce sunteți mai bătrâni decât noi, veniți a ne împărtăși poveștile voastre! Spre a ajunge la acest scop vom întrebuința gândirea sub toate formele ei, vom trata arte, literatură, istorie, politică, morală, toate dintr'un singur punct de vedere: Patria. Vă vom comunica căldura noastră. Iar voi carii veniți după noi, voi carii sunteți încă copii, învățați a pronunța cu amor dulcele nume de Patrie, adunați un capitol de sentimente generoase, spre a ni le insufla nouă înșine, dacă vreodată ne vom răci în credința noastră. Astfel România va fi întotdeauna jună și junimea întotdeauna română ».

Cel ce era călăuzit de asemenea idei avea 17 ani. Astăzi, când s'au împlinit peste o sută de ani dela nașterea lui și când visurile generației sale s'au împlinit, readucerea la lumină a scrisului său nu e numai o obligație ce face parte din cultul obișnuit al strămoșilor, cum spuneam mai sus, cât mai ales o datorie față de acela care, de pe băncile școlii din apus, se ostenea, trasând de acolo de departe, linia de purtare a generației sale, împreună cu alți câțiva tineri veniți tot la studii.

Datoria noastră este cu atât mai imperioasă, cu cât Al. Odobescu este aproape necunoscut pe latura aceasta, pentru că, după întoarcerea sa în Țară, continuând să se închine la aceleași principii, autorul nostru se izolează totuși, încetul cu încetul, din vălmășagul cotidian, pentru a se închide într'o singurăătate estetizantă care a făcut pe mulți să-l judece altfel decât a fost.

Ignorarea acestor începuturi se află la baza erorii de situație a scriitorului de care ne ocupăm.

Inițiativa acestei ediții critice revine d-lui Al. Rosetti, directorul Fundației pentru literatură și artă « Regele Carol II ».

Îi aducem pe această cale omagiile noastre pentru serviciile pe care le face literaturii noastre.

Invocăm, de asemeni, memoria mult regretatului scriitor Eugen Goga, care, în 1934, ne-a pus la dispoziție lotul de scrisori ce intră în corespondența publicată de noi în această ediție. Eugen Goga era soțul d-nei Eliza Goga, născută Odobescu, fiica colonelului C. Odobescu, fratele scriitorului.

Nu putem uita, în exprimarea grațitudinii noastre, pe d. Z. Păcleșanu, cunoscutul istoriograf al mișcării confesionale și minoritare din Ardeal, care ne-a descifrat inscripția de pe piatra tumulară a lui Mihnea Vodă cel Rău dela Sibiu, inscripție utilizată în notele noastre; în același timp, nu vom putea trece sub tăcere pe părintele C. Bobulescu, iubitorul așezămintelor bisericești și al folklorului național, care ne-a comunicat inscripția dela Mănăstirea Cotmeana; pe d. ing. N. Odobescu care ne-a pus la dispoziție câteva hârtii de familie; în sfârșit, pe d-na Fulvia Struțeanu care a muncit alături de noi la descifrarea, de multeori eroică, a grafiei lui Al. Odobescu din scrisorile sale, transcriindu-le pe măsura descifrării. Mulțumim tot astfel tuturor celor care, la imprimarea acestei dificile ediții, vor fi contribuit cu utila lor osteneală.

SCARLAT STRUȚEANU

Iulie 1937.

INTRODUCERE

În istoria scrisului românesc, Al. Odobescu¹⁾, fără să fi contestat pe cineva prin fecunditatea producției sale, ne-a dăruit totuși o operă a cărei calitate n'a fost contestată de nimeni.

Opera aceasta este opera unui arheolog, riguros om de știință pentru vremea lui, înzestrat cu reale însușiri stilistice și o putere evocatoare ce ar fi făcut pe mulți să creadă, fie într'o prodigioasă carieră științifică, fie în vocația sa epică.

Nu și-a cristalizat însă energia sa spirituală, nici în elaborarea sistematică a științei, nici în realizările insistente din domeniul literaturii.

A fost un contemplativ romantic care însă, de câte ori scria o pagină științifică, te făcea să înțelegi în ce măsură te afli în fața unui serios gânditor, iar din paginile lui de literatură radia distincția scriitorului de rasă.

Activitatea sa din cei peste 40 de ani desfășurați între «*Ioana Darc, fecioara din Orleans*»²⁾ și «*Cartea de citire pentru clasa a III-ă primară*»³⁾, activitate concretizată în cele câteva versuri, cunoscutele fragmente istorice romanțate, diferite articole de critică și istorie literară, apoi disertații și conferințe, prelegeri, memoriale de călătorie, studii și note arheologice, în mijlocul cărora strălucește

¹⁾ 23.VI,1834—10.XI,1895.

²⁾ Apărută în «*Calendarul*» pe anul 1852, București (Rosetti și Winterhalter), p. 15. Povestirea este nesemnată, dar se știe că aparține lui A. O. și a fost scrisă la Paris în timpul studiilor, încă din 1851.

³⁾ În colaborare cu V. Borgovan, București, 1895.

minunatul cseu « *Pseudo-Kinighetikos* »¹⁾, constituie o manifestare descusută, neîmplinită în limitele ei, peste care plutește un anumit aer de provizoriu.

Simți că autorul putea merge mult mai adânc și mai departe.

Dintre operele sale științifice, « *Tezaurul dela Pietroasa* », este cea mai consistentă. Unele din primele indicațiuni în legătură cu această preocupare le găsim în « *Notice sur la Roumanie* », publicată cu prilejul Expoziției Universale dela Paris din 1867²⁾; după aceea în « *Notice sur le trésor de Petrossa* », Copenhague, 1875, pp. 361—372, în *Congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques (compte rendu de la 4-e session, tenu à Copenhague en 1869)*; apoi în « *Thesaurul de la Pétróssa, stampe destinata a se alătura ca anexe la monografia Thesaurului de la Pétróssa* », București, 1875, XVII pl.; urmează « *Tesaurul de la Pétróssa* », Paris, 1882, 8 pl. colorate; « *Thesaurul dela Petroasa* » (fragment), în « *Epoca* », 1887, 27 Septemvrie, p. 1—2; în fine, « *Le Trésor de Pétróssa, historique — description. Étude sur l'Orfévrie antique* », t. I, Paris, 1889, XXXVIII + 514 p., + 16 pl. Tomurile următoare (II și III) au apărut după moartea autorului, sub îngrijirea lui G. Ionescu-Gion, publicându-se, cu această ocazie, ce s'a găsit ca material destinat acestora, adică simple note răslețe și anume: t. II, Paris, 1896, 111 p.; t. III, Paris, 1900, 26 p.

¹⁾ Publicat la jumătatea carierei sale, în 1874. Bibliografia întreagă a operei se află în Alexandru Iordan, *Bibliografia scrierilor lui Odobescu*, în « *Convorbiri Literare* », LXVII, 7—9, București 1934, pp. 752—763.

²⁾ Al. Odobescu a fost comisar general a pavilionului român la Expoziția Universală dela Paris din 1867. Colaboratorul său era P. S. Aurelian, comisar adjutant și membru al juriului internațional. Ambii au scris, în scop de propagandă: *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie du Catalogue spécial des produits exposés dans la Séction roumaine à l'Exposition Universelle de Paris, et d'une Notice sur l'histoire du travail dans ce pays (Notice sur les Antiquités de la Roumanie)*, Paris, 1868. Notița asupra antichităților e scrisă de Al. Odobescu. Aici se află prima informație asupra « *Tezaurului* », care ocupă 44 de pagini (pp. 360—404). Vezi Al. Tzigara-Samurcaș, *Tezaurul dela Pietroasa*, în « *Convorbiri Literare* », I. XVII, 7—9, București, 1934, pp. 764—773.

Aşa dar, lucrarea rămâne neterminată, deşi fusese obiectivul său ştiinţific timp de 27 de ani.

În « *Pia desideria* », comunicarea sa la Academie din 22 Martie 1887, Al. Odobescu spune « *că felurile ce voim să atingem sunt așa de multiple și de felurite, că dorințele și aspirațiunile noastre sunt așa de fierbinți și colcotitoare, încât nouă, Românilor celor mai mulți, ni se întâmplă mai totdeauna a îmbrățișa laolaltă prea multe lucrări, a ne împrăstia timpul și mijloacele între numeroase cercuri de acțiune și astfel a ne răsipi puterile în prea multe direcțiuni de o dată* ».

E de sigur aici una din cauzele întârzierii și a încetinelii, dar se pare că nu este singura.

Al. Odobescu a fost victima temperamentului său și a împrăjării politico-sociale ale timpului său.

Romantic în esența sa și contemplativ totdeodată, deci deosebit de Hașdeu care era tot romantic, dar cu un travaliu volubil, autorul de care ne ocupăm trăia meditativ întreaga sa operă, iar când încerca să-i dea expresie concretă, prelungea încetineala elaborării în filtrări aproape fără limită, sau scria repede, dar renunța din capul locului la orice adâncire. Contemplativitatea sa ucidea, în genere, orice velleitate de a desăvârși ceva.

Cât despre împrejurările politico-sociale, ele intensificau pe alt plan, rezultanta pe care o formulăm mai sus.

Inzestrat cu o profundă cultură, Al. Odobescu a ajuns la o structură spirituală care se simțea însă izolată în ambianța politico-socială, unde vălmășagul cotidian al unei democrații pur formale, deci barbare prin lipsa de corespondență între fond și formă, îl desgusta și îl desarticula.

Societatea noastră dela începutul celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea îi făcea impresia unei eterne și universale îngheștii la pomână.

Distincția sa spirituală creată prin cultură și alimentată de o obârșie autohtonă destul de aleasă îi dădea o noblețe distantă în mijlocul cetățenilor de ultima oră care își urlau drepturile și idealurile fără să le înțeleagă.

Și atunci contemplativul de înaltă cultură, care a fost ministru la 29 de ani (1863), a încercat să reacționeze de trei ori în timpul carierii sale, luând atitudini dârze față de devierile politico-sociale și culturale din timpul său.

Dârzenia sa a fost însă elegantă și nobilă; armele sale de luptă au fost cizelate parcă pentru o performanță cavalească, nu pentru o victorie practică.

În calitatea sa de ministru al Instrucțiunii și Cultelor în 1863, se deosebise de restul cabinetului ¹⁾ din care făcea parte, de Vodă Cuza și chiar de opoziția parlamentară, în frunte cu M. Kogălniceanu, în ceea ce privește faimoasa chestie rurală. De aceea publică sub pseudonim și în limba franceză, un memoriu ²⁾, în care arăta cum vede el soluționarea secularizării averilor mănăstirești, prin constituirea unui fond filantropic și cultural în genere sub egida României, nu destinat împrăștiării țăranilor.

S'a mulțumit cu atât și a tăcut, deși în anul următor se adoptă prin cunoscuta lovitură de Stat a lui Vodă Cuza, soluția lui M. Kogălniceanu, aprobată de primul Domnitor al Principatelor Unite.

A doua atitudine de luptă a fost azeziunea sa mută, după cum vom vedea mai departe, la mișcarea pornită de T. Maiorescu sub numele de « *Junimea* » și în cadrul căreia a lucrat, fără să fie considerat ca membru propriu zis al ei, până după 1874.

În sfârșit, a treia luptă o duce pentru intrarea în acțiune la 1877, în războiul nostru pentru neatârnavare. Într'o serie de articole publicate în « *Epoca* », răspunde lui I. Ghica care, în broșura « *O cugetare politică* », susținea neutralitatea noastră în cazul unui războiu ruso-turc.

¹⁾ Cabinetul din care făcea parte era prezidat de N. Crețulescu care deținea și Internele, iar Al. Odobescu era Ministru al Cultelor (26 Mai 1863—12 Octombrie 1863).

²⁾ Titlul memoriului este: *Étude sur les droits et les obligations des monastères Roumains dédiés aux Saints-Lieux d'Orient, par l'Archimandrite Agathon Otménédec*, București, 1863.

Așa dar, colaborează la soluționarea unei probleme sociale (Improprietărea țăranilor), a unei probleme politice (Indemnurile pentru începerea războiului pentru Neatârnavă) și a unei probleme pur culturale (Aderarea la mișcarea Junimii).

Colaborarea este însă platonice, doctrinară și lipsită oarecum de energia aspră a unei lupte ce era dusă, pentru a fi câștigată. Intervențiile sale vin parcă prea de departe, prea de sus; de aceea Al. Odobescu n'a fost un adversar prea incomod.

Cum aici și acum, pe noi, ne interesează numai laturea literară a activității scriitorului nostru, ne vom opri asupra *junimismului* său și mai ales asupra naturii acestui junimism care ne va arăta, după cum am văzut mai sus, în ce fel se prezintă în acțiune scriitoricească, contemplativitatea romantică a acestui izolat de înaltă distincțiune și distantă spiritualitate, pentru care scrisul, mai mult decât la oricine altul, era cu adevărat o « nobilă și elegantă inutilitate ».

Volumul de față cuprinde tocmai activitatea sa literară cea mai importantă, ca junimist, cunoscutele nuvele istorice: « *Mihnea Vodă cel Rău* » și « *Doamna Chiajna* », și eseul « *Pseudo-Kinighetikos* », iar pentru lămurirea omului cotidian, câteva aspecte din vasta sa corespondență.

Pentru a se înțelege însă originea și structura acestui junimism, e nevoie de câteva precizări.

« Junimea »¹⁾, după cum se știe, a strâns laolaltă toate forțele tinere și dornice de promovare a culturii românești, pe care o voia așezată pe aceleași baze serioase ca și cultura europeană.

Activitatea Junimii începe în a doua jumătate a veacului al XIX-lea (1864), după o altă activitate, pornită la finele veacului al XVIII-lea, din aceleași imbolduri de modernizare și mai ales de europeanizare a culturii noastre.

Aceasta a fost « *Școala Ardeleană* ». Mișcarea pornită în Ardeal a smuls cultura noastră, înstrăinată de blocul popoarelor neolatine

¹⁾ O parte din cele ce urmează face parte din articolul nostru « *Junimismul lui Al. Odobescu* » din « *Convorbiri Literare* », LXX, 1—5, 1937, pp. 270—284.

din Apus, din sfera influenței slave și grecești, readucând-o culturalicește în sfera popoarelor neolatine, prin propovăduirea necentenită, atât a latinității neamului și a limbii românești, cât și a unității noastre etnice.

Școala Ardeleană a fost primul pas viguros spre desorientalizarea noastră culturală, și nimeni nu va putea vre-odată să conteste acest merit în istoria culturii românești, unui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Timotei Cipariu și alții.

Pornită în asemenea condițiuni, Școala Ardeleană însă n'a mers până la capăt în lucrarea ei, căci și-a irosit o bună parte din munca desfășurată, în discuții sterile, și și-a anulat o serie întreagă de efecte binefăcătoare, din cauza nepregătirii științifice a unora dintre reprezentanții ei.

Așa că totul s'a transformat destul de repede într'o regretabilă euforie izvorită din prestigiul nobleții pe care o conferea obârșia noastră latină.

Rosturile culturii noastre fuseseră așezate pe drum bun, dar activitatea creatoare pentru europenizare încetase odată cu afirmarea latinității noastre și, mai mult decât atât, apăruseră chiar unele nefericite devieri ce compromiteau orice idee de cultură în genere.

Și atunci făclia ce se stingea în mâinile Latiniștilor e smulsă aproape brutal de o mână de tineri cu serioase studii în străinătate, care înțeleseseră că orice întârziere, nu numai că amână orice început, dar poate chiar distruge posibilitatea integrării noastre în cultura europeană, de unde aveam atâtea de câștigat.

În fruntea acestor tineri se află Titu Maiorescu, care începe o luptă năpraznică, atât împotriva elementelor refractare la cultură cât și a celor ce, sub cuvânt că sprijină cultura, se aflau pe drumuri greșite.

Principiile în numele cărora deschisese atunci lupta T. Maiorescu sunt astăzi locuri comune, care trebuiau însă impuse cu forța și prestigiul intelectualului de rasă care a fost T. Maiorescu și anume, în paginile revistei « Convorbiri Literare ».

T. Maiorescu cerea pur și simplu *adevărul în știință, frumosul în artă și binele în viața politico-socială.*

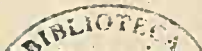
Însă pentru mentalitatea noastră dela 1867, acestea erau inovații care pe unii i-au lăsat indiferenți, iar pe alții i-au indignat peste măsură. De aici cumplitele polemici, numeroasele studii, articole și note care au caracterizat această luptă de peste 25 ani și din care junimismul a ieșit biruitor, spre fala culturii noastre și gloria primului critic adevărat al culturii românești.

În momentul când începe lupta, trei scriitori de seamă se impuseră de mai înainte opiniei publice: Vasile Alecsandri, B. Petriceicu Hașdeu și Al. Odobescu.

Cel dintâiu aderase net la mișcarea Junimii, aproape dela început, ceea ce dăduse grupului un prestigiu și o rezistență de mare utilitate pentru dificultățile începuturilor.

B. Petriceicu Hașdeu, încă de când venise la Iași (1858) își avea stabilită reputația, grație ameițitoarei sale erudiții istorico-linguistică, mai ales pentru vremea aceea, și intimidantei sale libertăți spirituale. Nici nu s'ar fi putut găsi un element de luptă junimistă mai potrivit și mai util decât el, dar... o chestie personală cu T. Maiorescu face ca cei doi bărbați să se deteste reciproc, deși regretau de sigur, în intimitatea lor sufletească, împrejurările care i-au despărțit.

La 1861, B. Petriceicu Hașdeu, după ce publicase o serie de reviste ca: «România» (8 Noemvrie 1858—26 Ianuarie 1859); «Foaia de istoriă română» (1859); «Foiți'a de istoriă și literatură» (Martie—Iulie 1860), unde apăruseră studii de istorie, lingvistică, bibliologie, arheologie, diplomatologie, glosologie, literatură, etc., scoate revista «Din Moldova», apoi cu titlul schimbat, «Lumina» și, în sfârșit, «Lumina din Moldova» (1862—1863), unde, pe lângă studiile sale, publică și literatură, ca tragedia istorică într'un act «Răposatul Postelnic» și «Duduca Mămuca», apărută ulterior sub titlul de «Micuța», o nuvelă satirică aducătoare de multe neazuri pentru tânărul autor, care avea numai 25 de ani, căci anumite pasaje licențioase și verva satirică fac nu numai ca el să fie

destituit și din posturile de profesor la gimnaziul din Iași și de bibliotecar al Școalelor Moldovei, cum se zicea pe atunci, dar, pe deasupra, să fie dat și în judecată.

T. Maiorescu, fiind membru în comitetul de inspecție al Școalelor din România, blamase atitudinea scriitoricească a lui Hașdeu, ca nepotrivită pentru un profesor. În afară de aceasta, conflictul între cei doi bărbați se va mai nutri și dintr'o calomnie pusă de alții în sarcina lui T. Maiorescu.

Judecata l-a achitat pe Hașdeu care s'a apărat singur cu o vehementă și spirituală originalitate, dar revista și-a încetat apariția și tânărul istoric, ce semănase panică printre contemporanii săi, se mută la București (1863), chemat de Al. Odobescu, grație stăruințelor lui V. Alecsandri. Aici, la București, Al. Odobescu, ministru al Instrucțiunii pe vremea aceea, îl numește membru în comisiunea istorică ce urma să cerceteze documentele mănăstirilor închinete, în legătură cu problema secularizării.

Această regretabilă chestie personală, apoi stabilirea la București, precum și o anumită doză de retorism pe care îl găsim în scrierile lui Hașdeu, au despărțit și au transformat în adversari, doi oameni sortiți să lucreze împreună.

Al. Odobescu, în schimb, deși nu a avut niciodată vre-un motiv serios de a sta departe de Junimea, rămâne totuși afară de mișcarea pornită de T. Maiorescu.

Izolarea lui Al. Odobescu nu era un semn de ostentație la adresa fiului lui Ion Maiorescu sau a ideii pe care acesta o reprezenta, ci mai de grabă afirmarea unei anumite repulsiuni pentru infeudare, o anumită convingere antigregară, sau poate noblețea distantă și conservatoare a spiritualității sale îl ținea departe de luptă și de învălmășag, recunoscând însă integral, după cum vom vedea, dreptatea cauzei junimiste pe care o sprijinea de departe.

Și mai-era încă ceva.

Al. Odobescu, cu 12 ani mai înainte, alcătuisese la Paris, cu ceilalți studenți români aflători acolo, o asociație culturală cu un program ce descindea direct din revoluția dela 1848. Se numea

«*Junimea Romană*». Intre 1853 și 1855, membrii asociației se adunau odată pe săptămână pe rând la fiecare dintre ei, pentru a discuta chestiuni de știință și de literatură, în legătură cu Țara noastră.

«*Acea societate*», scrie Al. Odobescu ¹⁾, «*s'a încumetat chiar a publica fără de concursul celor mai în vârstă o foaie periodică românească, în care mai toți băieții au scris, după cum ne-a tăiat capul, cu unica țintă de a deștepta și a îmbărbăta pe compatrioții noștri. Noi ne pusesem în gând să întărim pe viitor cu proptele și cu cheazășurile științei acel pod mareț, pe care numai prin instinct și cu un nobil avânt bătrânii noștri împinsese la 1848 — meargă unde o merge — poporul românesc*».

Foaia periodică s'a numit tot «*Junimea Română*». Au apărut în total numai trei numere, din cari primul a văzut lumina zilei în Mai 1851. Aici și-a publicat lucrarea sa «*Muncitorul Român*». Această mișcare a Junimii dela Paris se desfășura tocmai în timpul când se aflau acolo bătrânii revoluționari Români dela 1848, veniți pentru propagandă, după eșuarea revoluției din Țară.

De o parte erau, așa dar, tinerii veniți la învățatură, de alta, oamenii revoluției din Țară.

«*Junimea Română*» era organul studenților, iar «*România Viitoare*», apărută la 1850, era organul revoluționarilor bătrâni. În comitetul de redacție al acesteia din urmă figurau: C. Bălcescu, N. Bălcescu, D. Brătianu, C. G. Florescu, S. Golescu, N. Golescu, Gh. Magheru, B. Malinescu, A. Paleologu, C. A. Rosetti și I. Voinescu.

Membrii «*Junimii Române*» dela Paris erau, în afară de Al. Odobescu, studenții: G. Crețeanu, P. Iatropol, D. Florescu, D. Berendei și A. Sihleanu.

Tonul de luptă al publicației era violent și absolut. Prezența lui Al. Odobescu printre redactori, se datora mai de grabă faptului că era student și român și se afla la Paris pe vremea aceea, decât temperamentului sau convingerii sale. Firește, Al. Odobescu dorea și el *Unirea Românilor* pe care o proclamă revista, în fruntea

¹⁾ *Junimea Română din Paris*, în «*Epoca*», 1887.

primului număr, ca scop al luptei, dar nu era *revoluționar*, ci *evoluționar*.

Cu sufletul său, Al. Odobescu nu putea să subserie tonul roșu din articolul program, scris probabil de G. Crețeanu: « *Juni Români! un om de orice nație, de orice treaptă, vă este frate: să-l iubiți și să-l ajutați. Însă acela care vine să vă răpească libertatea sau naționalitatea este un monstru: să-l goniiți, să-l loviți: cu cât îi veți face o rană mai adâncă, cu atât veți merita mai bine dela patrie, dela omenirea întregă. Acest sentiment de ură, care, în orice altă ocazie, s'ar părea o crimă, are aici caracterul unei virtuți, fiindcă nu este decât o expresie a amorului: precum cel ce tăgăduiește că e noapte, afirmă prin aceasta chiar că e ziua — asemenea cel ce urăște tirania exprimă prin aceasta chiar amorul său pentru libertate* ».

De sigur că susținea și el, din toată inima, cele trei puncte de luptă politico-socială ale grupării și anume: *Independența și Unirea tuturor Românilor* ¹⁾; *organizarea adevăratei democrații* ²⁾ și *lupta împotriva apăsătorilor alături de solidaritatea cu cei apăsăți* ³⁾.

Mai mult ca sigur, pasajele dela finele articolului program sunt sugerate de Al. Odobescu:

« *Să ne gătim dar pentru o luptă plină de nevoi; și, mai înainte de a o începe, să cătăm a ne lumina, spre a nu repeta greșelile ce se făcură în anii trecuți..... vom întrebuința gândirea subit toate formele ei: vom trata arte, literatură, istorie, politică, morală, toate dintr'un singur punct de vedere: Patria.*

La noi elementele care constituază o naționalitate (limba, suvenirile, obiceiurile, etc.) s'au păstrat neatînse. Însă aceste mine neprețuite trebuiesc lucrate: avem a forma o literatură națională, o

¹⁾ Lupta sa fâțișă împotriva lui I. Ghica care scrisese « *O cugetare politică* », în 1877, luptă în care cere războiul pentru Neatârnare împotriva revoluționarului dela 1848, dovedește sinceritatea principiului enunțat cu 26 ani mai înainte.

²⁾ În înțelesul junimist, de mai târziu, iar nu în accepția superficială pașoptistă a camarazilor săi.

³⁾ Acest punct e o consecință a celorlalte două, întru cât e vorba de lupta împotriva Rușilor și a Turcilor mai ales.

industrie națională, arte naționale. Când toate acestea vor exista și când suflarea libertății le va da viață, ne vom putea crede un popor nepieritor. Aceasta este gândirea noastră și scopul nostru este d'a interesa pe toți la ideea de o renaștere națională, de o civilizație română».

De sigur că acest caracter al naționalizării culturii n'are nimic de împărțit cu punctul de vedere susținut de M. Kogălniceanu în cultura românească. Acesta din urmă susținea specificul național cu orice preț, pe când Al. Odobescu îl subordona ideii de valoare. El cerea ca formele de cultură românească să fie valoroase, nu numai românești, adică așa cum va cere 12 ani mai târziu și Titu Maiorescu prin mișcarea sa, care se ridică tocmai împotriva formelor de cultură, fără conținut, fără fond.

Pașoptismul gălăgios și sterp nu putea de cât să indispuină pe un om de cultură, astfel că autorul nostru, câțiva ani după întoarcerea sa în Țară, devine ministru în cabinetul conservator prezidat de N. Crețulescu ¹⁾ (1863), pașoptist în tinerețe, dar evoluat spre centru, dacă nu chiar spre dreapta, la întoarcerea din exilul la Paris, unde s'a refugiat după mișcarea dela 1848.

Evoluarea lui Al. Odobescu spre centru, sau chiar spre dreapta, adică conservatorismul său luminat, nu era o trădare a principiilor enunțate de revoluția dela 1848, ci o consecință a structurii junimiste a spiritului său, care nu putea concepe progresul politico-social fără o prealabilă pregătire sufletească a poporului, idee pe care începeau să o susțină și câțiva din inițiatorii revoluției, ca V. Alecsandri, I. Ghica și alții.

¹⁾ Nicolae Crețulescu (1812—1900) a studiat medicina la Paris. Intorcându-se în Țară, a luat parte la viața politică, participând la revoluția dela 1848, după care a fost silit să se expatrieze, reintrând în țară la 1850. A fost ministru pe timpul lui Știrbei, apoi pe vremea cămăcăniei lui Alex. Ghica. A fost apoi ministru la 1859 în guvernul lui C. Crețulescu, apoi președinte de Consiliu la 1859, 1862—1863, 1865—1866. În timpul domniei lui Carol I, a fost din nou ministru în guvernul lui Lascăr Catargiu (1871). Peste doi ani intră în diplomație. A reprezentat țara la Roma, Petersburg și Paris. La 1879 intră în partidul liberal, după ce făcuse până atunci politică de nuanță conservatoare.

Această concepție l-a făcut să aibă altă soluție în legătură cu secularizarea averilor mănăstirești, și, în același timp, să fie urgisit de partidul liberal al Roșilor, formațiune politică ce izvoră direct și intransigent din pașoptismul inițial.

D. A. Sturza a fost unul din cei mai aprigi adversari ai săi, după cum a fost adversarul tuturor Junimiștilor. În fața Liberalilor, a Roșilor, Al. Odobescu apărea ca un trădător al principiilor dela 48, purtând pe deasupra și ponosul de a fi feciorul generalului I. Odobescu care aderase, la început, la mișcarea dela *11 Iunie* și apoi încercase o mișcare contrarevoluționară.

Dar nu numai oamenii îndoctrinați de liberalismul pașoptist începeau să-l ocolească ¹⁾, ci chiar și prietenii săi cei mai buni, cum a fost camaradul său din tinerețe, G. Crețeanu dela « *Junimea Română* ».

La înmormântarea acestuia (1887), Al. Odobescu spune în discursul său funebru: « *De vreo treizeci și șapte de ani — mai două treimi din viața lui așa de timpuriu curmată — eu unul am trăit în frăție de idei cu George Crețeanu. De când ne-am cunoscut la Paris, ca studenți încă înflăcărați de arșița patriotică ce încinsese în junele noastre inimi, zorile de libertate românească ale anului 1848, de atunci am avut neîncetat, cel puțin două pasiuni comune; și atât de tare spiritele noastre se îndrăgise încât — o, iartă-mi încă și azi, mult scumpe și mult dorite prieten, acel arșag prietenesc! — ne-am năpustit cu urgie de moarte unul asupra altuia într'o zi când ni s'a nălucit că inimile noastre nu se mai puteau înțelege » ²⁾.*

Dar dacă foștii coreligionari politici, neînțelegându-l, îl considerau înstrăinat de idealul lor politic, al Roșilor, nici Conservatorii, — Albii, — și nici Junimiști nu-l revendicau, atât la început (1864), când s'a plămădit societatea culturală dela Iași, cât și mai târziu, când vechiul junism cultural s'a organizat și ca partid politic.

¹⁾ *Cela va bien avec mes amis les rouges... et grâce à eux j'ariverai à devenir balayeur, etc.*, spune el ironic într'o scrisoare dela 1885 trimisă soției sale, dela Paris, unde îndeplinea funcția de secretar de legație.

²⁾ « *Epoca* », 1887, Nr. 511.

Cei dintâi îl priveau ca pe un trădător al cauzei liberale, ceilalți îi suspectau începuturile când militase în rândurile grupării dela Paris, unde în realitate, Al. Odobescu reprezenta cel mai autentic punct de vedere junimist, în înțelesul criticist de mai târziu al celor dela Iași.

Neînțeles și deci nedreptățit, Al. Odobescu se izolează, încetul cu încetul, continuându-și o activitate în care credea cu toată puterea sufletului său, o activitate de însănătoșire a devierilor noastre culturale.

În Aprilie 1861, Al. Odobescu face să apară la București « *Revista Română* » care durează până în Noembrie 1863, un an mai înainte de a lua ființă « *Junimea* » dela Iași.

El își continua, așa dar, o activitate începută la Paris, de care nu s'a ținut seama, și, de aceea, a preferat, dacă n'a fost solicitat, să nu solicite nici el pe alții.

E o oarecare similitudine, în orice caz, între situația lui Al. Odobescu, junimist prin formațiune spirituală, dar rămas în afara cadrului mișcării, și cea a lui C. Negruzzi, revoluționar în esența sa, dar neluând parte la mișcarea dela 1848. Oricum ar fi fost, pentru Al. Odobescu sau pentru oricare dintre oamenii de cultură, Junimismul dela Iași nu însemna solidarizarea câtorva tineri în vederea unui scop local și vremelnic sub conducerea unui șef tot tânăr. Ideea de tinerețe care se exprimă în numele dat mișcării e un amănunt neînsemnat în conținutul noțiunii de *Junimism*. Elementul fundamental al acestei noțiuni era atitudinea critică față de devierile culturii noastre sau excrescențele ei parazitare și, în același timp, activitatea constructivă pentru crearea elementelor care lipseau în acel început de cultură modernă românească.

Adevărul în știință, frumosul în artă și binele în viața politico-socială erau elemente pe care orice vrednic înțelegător al culturii propriu zise nu putea să le mai discute sau să le primească provizoriu sub beneficiu de inventar.

De aceea, dacă Hașdeu, din motivele arătate, a devenit adversarul mișcării, Al. Odobescu, neexistând aceste motive, nu putea să

fic decât susținătorul ei, dar de departe, datorită celorlalte motive pe care le-am înfățișat.

Astfel activitatea lui T. Maiorescu desfășurată la « *Convorbiri Literare* » va merge paralel cu cea a lui Al. Odobescu, înfățișată însă în alte periodice sau publicații.

Legitimitatea adevărului în știință l-a demonstrat T. Maiorescu prin ofensiva deslănțuită împotriva Școlii Ardelene, căreia dacă i-a recunoscut meritele în promovarea culturii românești, a fost în schimb însă neîndurător cu exagerările, devierile și mai ales artificializarea în genere a limbii, dat fiind că la baza acestei laturi a Școlii Ardelene era o francă mărturie a nerespectării și chiar a necunoașterii adevărului științific, cea ce compromitea grav partea pozitivă cu care contribuiseră Ardelenii, căci, sub cuvânt că făceau știință, aceștia săpau chiar bazele culturii ale cărei orizonturi tot ei le deschiseseră. « *In contra direcției de astăzi în cultura română, 1868* »; « *Limba română în jurnalele din Austria, 1868* »; « *Despre scrierea limbii române, 1868* »; « *Contra Școlii Bărnăușului, 1868* »; « *Două rapoarte citite în Academia Română asupra ortografiei, 1880 și 1904* »; « *Neologismele, 1887* »; sunt studiile prin care T. Maiorescu combate pe reprezentanții Școlii Ardelene care, crezând că perfecționează unul din instrumentele de exprimare a culturii, ajung la rezultate nu numai absurde, dar câteodată ridicule.

Al. Odobescu, câțiva ani mai târziu, când devine membru al Academiei, luptă exact în același sens prin comunicările pe care le face Academiei în ședințele dela 4, 9, 14 Septembrie 1871, (*Analele Societății Academice Române*, t. IV, 1871), în legătură cu dicționarul limbii române lucrat de A. T. Laurian și I. Massim, pe care îi combate aproape cu aceleași argumente ca și T. Maiorescu.

O glumă foarte izbutită a lui Al. Odobescu susține și pe latura satirică poziția sa de adversar al dicționarului conceput greșit, prin absurditatea metodei și a punctului de vedere urmărit: eliminarea din luptă a cuvintelor care nu erau de origine latină; introducerea în locul lor a unor cuvinte de origine latină, confecționate « ad hoc », și readucerea cuvintelor, rămase de origină latină

în limbă, la forma lor inițială, fără să se țină seama de fenomenul evoluției.

E vorba de faimosul « *Prandiulu academicu* » (15 Septembrie 1871).

Lupta împotriva dicționarului o continuă și în ședințele următoare ale Academiei (14, 23 August 1872, *Analele Societății Academice Române*, t. V, 1872), iar mai târziu, printr'un raport, propune revizuirea dicționarului (1877), după ce, la 1874, fusese ales în comisiunea care avea să se pronunțe asupra revizuirii.

Unul dintre susținătorii de mare autoritate ai latinizării limbii a fost, între alții, și Timotei Cipariu. Cu prilejul morții acestuia, Al. Odobescu scrie un articol omagial (*Epoca*, 6 Sept. 1887) pentru cel dispărut, cu care prilej arată erorile, dar în special marile merite ale primului filolog român, așa cum de mai multe ori făcuse în timpul vieții aceluia și T. Maiorescu (« *Literatura română și străinătatea*, 1882 »; « *Limba română în jurnalele din Austria*, 1868 »; « *Observări polemice*, 1869 »; « *Direcția Nouă*, 1872 », etc.).

Există apoi o vastă corespondență a lui Al. Odobescu cu Gh. Bariț și alți Ardeleni (*Odobescu către Barițiu* în *Opere complete*, vol. II, p. 249—255, Buc., 1908), în care e vorba, între altele, și de exagerările latiniștilor și, în special, de nefericitul dicționar pe care A.O. îl numește o *operă insalubră*. În altă parte spune: « *Toată inteligența Principatelor și mai ales toată Junimea lor, n'are alt vis, nici altă dorință decât unirea în idei și în lucrări cu frații de peste munți, spre a da înaintare culturii morale, curățirii limbii și explorărilor istorice, în nașunea română. Primiți dar înfrățirea cu Junimea, căci al ei este viitorul* ». (Scrisoarea din 27/15 Ianuarie 1862).

« *Decât să învețe Românii Ardeleni a-și poci și mai rău limba, scriind și vorbind ca din dicționar, mai bine să-i lăsăm deocamdată să scrie curat ungurește, căci cel puțin astfel, în momentul când se vor înneca peste măsură cu Ungaria, vor reveni la adevărata limbă a Românilor, pe care din nenorocire tot o mai cultivă pe ici și colo literații Români cu idei logice și adevărat naționale. Orice ar crede unii și alții, eu unul nu sunt aplecat nici către slavonism, nici către*

germanism și mai puțin însă către maghiarism; dar iarăși cred că exagerațiunea ideilor de neîmpăcată latinitate ne abate dela patriotismul cel rațional și ne aruncă în simțământeles difuze asupra naționalității. . . Trufie stearpă fără temeiul serios. Vorbe late și trândăvie! Nu cu deșteptarea amintirilor despre legionarii lui Traian s'au bătut vitejește curcanii noștri la Plevna, ci purtând pe cap furca lui Mihai Viteazul, au simțit scăpărându-le la inimă tot acele scântei care aprindeau inimile dorobanților dela 1596.

Să fim dar mai presus de toate buni Români și nu Români spălăciți; să vorbim curat românește și nu pocit latinește. De aceea să nu dăm sistemului, preconizată de dicționar, altă însemnătate și altă răslefire decât acele ce se cuvin unei erezii, primejdioasă pentru cultura viitoare a limbii și a naționalității noastre. . . Ardelenii se amăgesc cu credințe, că deoarece ei au avut acum 70—80 de ani pleiada de erudiți patrioți dela Blaj, apoi tot ei stau încă și azi în capul mesei, hrănesc mîntea națiunii. . . Ideile exclusiviste, extreme, exagerate, care au fost negreșit spre folosul naționalității acum trei pătrare de secol, nu mai sunt admisibile în mod serios astăzi când lumină s'a făcut îndestulă asupra originii noastre. Ajuns la vârstnicie, nimeni nu-l mai întreabă pe om cine este tătâne-său, ci ce știe face însuși. Înțeleagă dar Ardelenii, precum am înțeles noi, că astăzi ne-am luat dela lume iertarea de vârstă și că ni se cere să fim Noi Români și nu feșii smeriți ori răsgrăiași ai tatei Traian¹⁾). (Scrisoarea dela 31 Decembrie 1877).

Făcând altădată o dare de seamă amănunțită a ședințelor din 1862 ale «Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român» (Revista Română, t. II, Buc., 1862), Odo-bescu scrie: «. . .unii bărbații . . .socotiseră de cuviință a îmbrăca în acele zile un costum original pe care îl decorau cu numele de național, dar care semăna foarte a unguresc. — «Ungurii l-au luat dela noi!» ziceau ei; «Va să-l luăm înapoi!» — «Il vor fi luat Ungurii dela

¹⁾ În *Pseudo-Kinighetikos* (cap. II), scrie într'un loc, aruncând între multe altele, o săgeată ironică, de aceeași natură și cu același scop: *Romanii — noi strănepoșii lui Traian începem totdeauna dela Traian — Romanii cunoșteau, etc.*

noi: » le-ași fi răspuns, « dar ce este mai sigur e că adevăratul port românesc, portul plăieșilor din Bârsa, din Vrancea, din Muscele, portul câmpenilor de pe Olt, de pe Mureș, de pe Siret și de pe Tisa, Ungurii nu l-au luat dela Români și că Românii încă și azi se disting printr'însul de celelalte națiuni conlocuitoare sau vecine ! ». Mai departe, în aceeași dare de seamă, ajungând la limba pe care o întrebuițau oratorii, arată cum auzeai oratori zicând: « In atari cercustări momentose debue să defigem oficielatelor, etc. » ceea ce se traduce pe românește: « In atari sau în astfel de împrejurări grele trebuie să hotărîm dregătorilor, etc. . . . ». Dacă vom merge tot așa, apoi negreșit vom ajunge ca, peste cincizeci de ani cel mult, Românii de dincolo și de dincoace de Carpați să se înțeleagă între sine tot așa de puțin cât și Spaniolii cu Portughezii ».

În legătură cu « erudita ortografie zisă etimologică », a lui T. Cipariu, propusă și adoptată cu entusiasm de adunare, Al. Odobescu arată cum, și pe această cale, se va ajunge la două limbi românești distincte: cea de aici și cea de dincolo.

Atacurile împotriva exagerărilor. Școlii Ardelene nu aparțin exclusiv lui T. Maiorescu și Al. Odobescu. Ele au început încă de pe timpul lui I. Heliade Rădulescu (*Gramatica*, 1828) și au continuat, între alții, cu Alecu Russo (*Contra Ardelenilor* în « Steaua Dunării », 1856; *Poezia populară* în « Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina », 1868; *Amintiri și Cugetări*, în « România Literară », 1855); Vasile Alecsandri (diferite « Comedii »); C. Negruzzi, (*Negru pe Alb*, Scrisoarea XXIII în « Foaia pentru minte, inimă și literatură, Brașov, 1841), etc.

Toți aceștia însă atacau nu în vederea realizării unui program cultural, ci mânați de bunul simț care înregistrează ceea ce nu se cade sau ceea ce e ridicol.

Al. Odobescu și T. Maiorescu lucrau însă sistematic pentru însă-nătoșirea culturii noastre, dar separați unul de altul.

Școala Ardeleană s'a manifestat în trei forme sau trei faze, mai bine zis. Cea dintâi este Școala Ardeleană propriu zisă, când latinitatea era propovăduită în Ardeal pe calea doctrinară a istoriei și

a lingvisticii; a doua este *Curentul Latinist*, când activitatea desfășurată și în Principate capătă un caracter practic: latinizarea limbii în lingvistică și pregătirea revoluției dela 1848 pentru revendicările naționale în istorie; a treia este *Didacticismul școlar*, când profesori ardeleni, ca urmași ai lui Gh. Lazăr, vin în Principate, nu numai pentru propagandă istorică și filologică, de pe catedra universitară, ci pentru a ocupa diferite catedre de știință, istorie și filosofie, în licee sau numai posturi în învățământul primar, adică îmbrățișează tot domeniul culturii, folosindu-se, de o parte, de prestigiul ardelenesc al strămoșilor lor, și căutând, de alta, în Principate, libertatea și «*locul de unde răsare soarele pentru toți Români*», după cum a spus odată junimistul ardelean, I. Slavici.

Cu aceștia nu s'a mai ocupat T. Maiorescu direct, ci un alt junimist, un mare dramaturg al literaturii noastre: I. L. Caragiale. El a utilizat latura comică a obiectivului într'o serie de schițe, în care a imortalizat un asemenea dascăl, care se intitula «*pedagog absolut*» și care, ca și istoricii sau linguiștii ardeleni de mai înainte, exagera și, prin aceasta, își compromitea specialitatea. Limba sa maghiaro-latino-română ca și ignoranța pusă cu convingere în serviciul pedagogiei fac din acest personaj unul din cele mai amuzante tipuri caragialiene. (*Un pedagog de școală nouă — Conferință, O inspecțiune, Ajunul examenelor, Examenul anual* — în «*Moftul Român*», 1893; *Despre Cometă, Emulațiune, Premiul întâiu* — o *reminență din tinerețele pedagogului* — în «*Universul*», 1899, 1900).

Al. Odobescu, cu mai bine de douăzeci de ani mai de vreme, nedă, în *Pseudo-Kinighetikos* (1874), o mică, dar bine desenată caricatură a unui dascăl, de data aceasta de «*filosofie absolută*», care se înfățișează aproape ca modelul lui Caragiale de mai târziu.

Iată pasajul: «*...Aceste considerațiuni pot să-ți pară a fi idei metafizice cam confuze — adică cum am zice, după un termen inventat și pus la modă de un vesel și spirituos invalid al vânătoriei, cam filosofie absolută*». Aici pune o notă și, citând o anecdotă a lui Iancu Rădulescu, nepot al lui Eliade Rădulescu (*Biblioteca portativă*, vol. II, Buc., 1860, p. 253 și urm.), ne arată cum autorul «*a dat pe bete*

într'o zi pe unul din acei lingăi, nătângi și morocănoși de Ardeleni, cari trec uneori dincoace de munți în calitate de profesori proaspeți scăpași din câte un păcătos de gimnaziu unguresc, lăudându-se că «le-a fost succesul pe depleanu a absolvere prelecțiile la filosofia, precum și cursurile teologali»; ergo se recomandăluces că-s batăr teologi și filosofi absoluți numai buni ca să tâmpească cu neștiința lor fumurată pe bieții copilași de pe aci. Cântărind numai dintr'o clipă arma filosofului său, păcălitorul nostru, vișă de târgoviștean bun de gură, îl luă la refec și, lăudându-se că și dânsul a studiat adânc filosofia, mai ales în limba engleză, începu ca probă de știință și de sistema sa filosofică, să-i toarne cu o limbuție modulată pe intonări de cele mai convingătoare, o vișelie de definițiuni și de formule... După un val-vârtej de felul acesta, bietul ungurean, zăpăcit și uluit, rămase însă bine încredințat acum că onoratul și măritul domn Iancu este aprieat o fire cu mult mai profundă și mai absolut filosof decât dânsul, de bună seamă că încă știuse mintenaș a substernere și a respicare certe materie filosofice tare încâlcite, întru a căror esenție perceperea inteligenței sale nece cum nu potuse bene a resbatere» (cap. VII).

Mai departe, vorbind despre cartea lui Aksakof («Scrisele unui vânător»), scrie următoarea notă: «Poate că făceam mai bine a-l trece cu vederea, precum aș fi făcut poate și mai bine să nu mai fi pomenit în această epistolă nici despre Gogoli, nici despre orice alt scriitor rus. La noi acum, când vorbește cineva despre Slavoni, fie în materie de literatură, de filologie, de istorie și mai ales de agricultură, apoi îl ia lumea la ochi și-și aprinde paie în cap. Se găesc chiar unii mai radicali, mai puriști mai Români decât toată «semenția romanescă», decât toată «terrina romanescă», ba și de cât toși «boii romanesci» și cari-l izbesc și cu câte «una mostra de critica» de-i răsună creierii. Sper însă că eu unul am să rămâi nevătămat, deși un amic, citind epistola mea în manuscris, m'a amenințat că are să se supere pe mine autorul comediei «Revizorul general» care s'a jucat iarna trecută pe Teatrul Național din București. Această amenințare eu însă am privit-o ca un ce cu totul imposibil, căci amabilul și spirituosul autor știe bine cât am stărui eu pentru ca comedia d-sale să se joace precum

o scrisese și apoi oricine poate vedea în fășioarele « *Revistei Contemporane* » de estimp, unde această comedie se tipărește, cum că numele lui N. Gogoli figurează în fruntea imitațiunii române. Nu aci și-ar avea locul vreo imputare de a se tăinuî cumva numele autorului original. Dar să ne închipuim că ar ajunge pricina la adică, oare atunci l-ar tăia capul pe d-l Petre Grădișteanu, d-nealui carele de când este n'a « *manatu boi romanesci injugati cu jugul romanescu, la aratru romanescu, cu stremnorare romanescă etc., etc.* », s'ar pricepe oare d-nealui ca să ne toarne « *una mostra* »? « *Non licet omnibus adire Corinthum* ». (Cap. IX).

Dar mai mult decât atât, Al. Odobescu tot în « *Pseudo-Kinigitikos* », pentru a arăta și mai caracteristic ce însemnează adevărata limbă românească, trece la partea constructivă a atitudinii sale criticiste și scrie faimosul basm *al feciorului de împărat cu noroc la vânat*, în cea mai neaoșă românească cu care ocupă întregul cap. X și o parte din al XI-lea al lucrării sale. La începutul capitoului, vrând parcă să arate rostul acestei părți din lucrarea sa, spune că țaranul bisocan nu vorbea ca « *Dicționarul, cel cu vorbe numai plivite, alese și mai cu seamă croite de pe curata lătinie* », ci se rostea cu vorbele din « *Glosariu* » (partea din dicționarul lui A. T. Laurian și I. Massim unde sunt eliminate cuvintele de altă origine decât cea latină) « *unde pricopsiții noștri de lexicografi și scornitori de graiu nou și pocit asvârlă ca borhot mai bine de jumătate, biată frumoasa noastră limbă românească* ¹⁾. Niciodată nu s'a pledat cauza limbii românești împotriva Latiniștilor cu atâta strălucire literară, niciodată procesul acesta n'a fost pierdut mai lamentabil de Latiniști!

¹⁾ Spre sfârșitul cap. XI ne arată cum se vorbește în această limbă nouă despre iepurii de casă: « ...botezat în Codicilele civil, art. 468 cu numele *posnaș de Lapinii* » și nuși pe lângă casă, iar în « *Dictionariulu Limbei Romane* », elaboratu ca proiectu după însărcinarea dată de Societatea Academica Romana », pagina 981 cu aceea tot așa deochiată și puțin românească: « *Cunicule sau cunicle, specia de animal d'in genulu iepurelui, foarte assemine cu iepurele, și de aceea anumitu pe a locurea și iepure de casă, francesce, lapin* ».

T. Maiorescu în fruntea Junimii a aplaudat de sigur, cu multă satisfacție această pledoarie, fiindcă se câștiga marele proces, unul din punctele de onoare ale activității junimiste.

Dar « *Pseudo-Kinighetikos* » mai are și altă semnificație care se integrează în linia mișcării ieșene.

« *Revista Contemporană* », care apare la 1 Martie 1873, începe după primele două numere o foarte vie polemică cu « *Convorbiri Literare* » care atacase cu multă ironie și cruzime erorile, confuziile și, în genere, falsa erudiție a celor dela « *Revista Contemporană* ».

Sunt vizați în faimosul studiu de patologie literară din « *Convorbiri* » intitulat « *Beșia de cuvinte, în « Revista Contemporană »* », rând pe rând: Gh. Sion care laudă ditirambic pe C. Conachi și susține că versurile lui Dosoftei sunt hexametri și pentametri, contrazicându-se singur la tot pasul și împodobindu-și stilul cu pleonasme inadmisibile; apoi Pantazi Ghica, autorul nuvelei istorice « *Marele Vistier Cândescu* » este ironizat, din cauza stilului violent dar gongoric și a confuziei în gândire care ar fi înmărmurit, spune Maiorescu și pe Cabanis, autorul studiului « *La débilité des fonctions intellectuelles et le penchant à la violence* »; urmează Vasile Alexandrescu-Ureche care publică studiul său despre *Miron Costin*, unde face citări care dovedesc nu numai lipsa de informație a autorului, dar și o falsă erudiție, căci în același timp: e citat Am. Marcellinus pentru timpul lui Attila; se afirmă că Voltaire era istoric în veacul al XVII-lea; că tot istorici erau, într'o serie imensă de nume proprii, și Leibniz și Descartes; apoi e atacat G. Marian care susținea că « *Freischütz* » este de Mozart; în fine, Aug. T. Laurian care face o critică pentru o traducere din Molière și pentru drama lui Scurtescu, « *Rhea Silvia* »,

Aș dori să aflu care sunt locurile unde, vorbindu-se neaoș românește, se mai zice și altfel, bunăoară — cinel, cinel, pus-ai degetul pe el? — Cunicul și Lapin:

D'asa lătinie dobitocească

D'asa păcălitoare franțuzească

Unul Domnul să ferească

Limba noastră părintească.

unde spune între altele că deplânge lipsa mediului social din timpul legendarei *Rhea Silvia*.

După cum era și firesc, « Revista Contemporană » răspunde la 1 Iunie 1873, dar în mod cu totul nefericit. De altminteri, nici nu se putea justifica ceva din erorile comise.

Cei ce semnează sunt: P. Grădișteanu, V. Alexandrescu-Ureche, Aug. T. Laurian, iar Pantazi Ghica răspunde într'un ziar politic din București.

P. Grădișteanu îl apără pe G. Marian, arătând că articolul încriminat e un moft, deci fără importanță, dar revista are grija să publice o erată, ca să se vadă că n'a fost confuzie între Weber și Mozart.

V. A. Ureche se apără singur, menținându-și erorile, deci adâncindu-le.

Pantazi Ghica se apără, explicând deosebirea ce există între termenii întrebuințați; asemenea și Aug. T. Laurian, susținând că textul său a fost trunchiat.

T. Maiorescu dă faimoasa replică cu titlul « *Răspunsul Revistei Contemporane, al doilea studiu de patologie literară* », unde, cu o logică impecabilă, strânge pe fiecare dintre autori care, în răspunsurile lor, căutaseră să se degajeze și arată o altă eroare comisă de V. A. Ureche cu un alt prilej, dar amintită în primul articol al lui T. Maiorescu, analizând-o acum de mai aproape. E vorba de afirmația lui V. A. Ureche că Cimabue era arhitect, nu pictor. Criticul dela « Convorbiri » dovedește, în genere, fiecăruia dintre autorii criticați, că nu răspunde la chestiune.

Firește că în toată această polemică nu interesa atât faptul în sine, cât simptomul unei alte maladii care își făcea apariția în cultura noastră. El apărea și în alte domenii decât al lingvisticii și al istoriei naționale unde se specializaseră numai Ardelenii până atunci. Era vorba de falsa erudiție. Combaterea răului trebuia să se producă neîntârziat din partea Junimii care lupta pentru adevărul în știință, deci pentru onestitatea publicistului care vrea să contribuie la lucrarea științifică.

Al. Odobescu, care era exact de aceeași părere, publică peste un an (1874) eseul său în care, întâmplător, se găsește într'o formă cât se poate mai atrăgătoare și mai facilă, cea mai autentică erudiție a timpului. Preistoria, Protoistoria, Arheologia, Istoria artelor, Istoria literară, Folklorul, Mitologia și atâtea alte domenii sunt tratate cu pricepere și fără ostentație, dar cu cel mai strălucitor talent stilistic al veacului al XIX-lea dela noi.

Și ca dovadă directă că A. Odobescu aducea în «*Pseudo-Kinighetikos*» un exemplu de ceea ce trebuie să fie lipsa de infatuare, atunci când e vorba să se slujească adevărul științific, în afară de judecata la care ne oprim pentru ansamblul operei, autorul ne dă și o notă, care e tot atât de hotăritoare pentru acest înțeles al operei sale ca și cea amintită din cap. IX, unde susține că bisoceanul trebuie scuzat că nu vorbește ca Latiniștii.

Intr'adevăr, în cap. VI, face această mică digresiune în noianul de digresiuni care, de fapt, alcătuește toată cartea și îi dă unitatea: «*Negreșit că pentru oricare știe să țină un condeiu cu trei degete și pentru oricare din acei scriitori ce nu s'au pătruns că scrisul trebuie să fie numai o urmare a gândirii și a studiului, foarte lesne le vine de a scrie «currente calamo» despre orice materie știută sau necunoscută lor. Îi vezi, nepricepuți plagiatori ai atotștiutorului Pic de la Mirandola, tratând cu ușurință de «omni re scibili et de quibusdam aliis»... Avem dinaintea ochilor o spăimântătoare dovadă despre aceasta... «Convorbiri Literare» dela Iași mușcă carne vie... în «Revista Contemporană» din București; iar aceasta — tantaene animis coelestibus irae! — împinge urgia până într'atâta încât, spre a defăima chiar și titlul rivalei sale, tipărește cu litere negre pe hârtie albă, sub același nume dușmănit de «Convorbiri», felurite povești vrednice de vânătorul cel cu coada vulpii, în care se zice, între altele, că la anul 1852, d-l Pantazi Ghica, deșertând într'o seară prietenește, pahare de Chably, de Chambertin, de Champagne și de Xeres, într'un cabinet la Caffé (sic) — A. O. subliniază ortografia cu ff. — Anglais din Paris, împreună cu Alexandru Dumas tatăl și cu Alfred de Musset — au răposat sârmanii amândoi și nu mai pot mărturisi — după ce*

d-nealui le-a istorisit multe și mărunte despre literatura, muzica, instrucțiunea și politica României, după ce le-a vorbit pe larg despre dascălul Lazăr, despre Alexandru Vodă Ghica, despre mitropolitul Dosoftei, despre Tudor Vladimirescu, despre meșterul Manole, despre Ianache Văcărescu și alți mulți căși în Hristos s'au botezat pe pământul românesc, în sfârșit a binevoit a le citi și poema populară « Inșiră-te Mărgărite » de V. Alecsandri. « Să nu se uite că această conversațiune (între d-nii Pantazi Ghica, Alexandru Dumas tatăl și Alfred de Musset) se petrecea la anul 1852 », chiar după cum spune nota autorului (p. 385) și că d-l Pantazi Ghica le-a citit atunci, precum zice, « în limba franceză, după textul românesc », poema « Inșiră-te Mărgărite », pe care însă d-l V. Alecsandri a compus-o la Mircești tocmai în anul 1856, adică cu patru ani în urma vestitei ei citiri de către d-l Pantazi Ghica, și apoi a dat-o la lumină, pentru întâia oară, în « Revista Română » din anul 1862 (p. 160—166).

Pe limba vânătoarească, în cazul de față, s'ar zice că autorul articolului « Convorbiri » din « Revista Contemporană » a vândut pielea ursului, pe când ursul juca încă prin pădure. Dar între scriitori nu este ca între vânători. Loc de joc nu încapе și, — horresco referens, — cât despre mine, mă cutremur de o răzbunare literară ca aceasta. De aș fi măcar cunoscut cu redactorii « Convorbirilor » din Iași, le-aș da de sigur povața ca să schimbe cât mai curând titlul foaii lor, pentru a cărui rușinare s'a jertfit cu atâta lepădare de sine însuși d-l Pantazi Ghica » (cap. VI).

În citatul celălalt (cap. IX), se ocupă de proza lui Petre Grădișteanu, asupra căreia făcea reflecții ironice, în legătură cu quasi-plagiatul după N. Gogol; în citatul de mai sus dă o altă dovadă de falsă erudiție a celor dela « Revista Contimporană » care, ca și Pic de la Mirandola, pot scrie « despre toate lucrurile știute și încă despre oreo câteva », pentru a arunca cu praf în ochii celor necunoscători. Iată cum servea Al. Odobescu ideea junimistă, adăogând că nici măcar nu era cunoscut cu redactorii « Convorbirilor », dar lăsând să se înțeleagă limpede că slujește aceeași idee.

În restul operelor sale, a arătat ce trebuia să fie istoria națională, istoria literară și arheologia, în timp ce intervenea neconținut, pentru a dovedi că ceea ce se făcea de alții era greșit.

Poezia poporană, socotită izvorul dător de viață al întregii noastre literaturi culte, a fost la el, ca și la T. Maiorescu, una din primele preocupări.

Criticul dela Iași scria la 15 Ianuarie 1866, « *Poezii populare române adunate de V. Alecsandri* », iar A. Odobescu, « *Cânticele poporane în raport cu Țara, istoria și datinele Românilor* », după care urmează un studiu mai întins « *Răsunete ale Pindului în Carpați* », în « *Revista Română* », 1861). Tot în « *Revista Română* » apar notele, articolele și studiile de istorie literară veche și modernă, în timp ce T. Maiorescu făcea mai ales estetică și critică literară.

Întreaga operă a lui Al. Odobescu strălucește de onestitate științifică, prin care încearcă parcă să reabiliteze felul cum se făcea istoria și arheologia în timpul său de către Ardeleni și, în aceeași măsură, nu pierde linia care mergea paralel cu aceea a Junimii.

T. Maiorescu, ca ministru al Instrucțiunii, introduce limba română în învățământul secundar; Al. Odobescu, în aceeași calitate, reorganizează învățământul românesc, dându-i caracterul modern în timpul lui Alexandru Cuza, când a deținut portofoliul Cultelor (1863), iar doi ani mai târziu face un raport asupra organizării ce ar fi să se dea învățământului secundar, raport prezentat Consiliului General de Instrucțiune Publică în sesiunea din 1865. În acest raport e de părere să se introducă limba română ca materie obligatorie. Nu s'a ținut seama în totul de acest raport și limba română devine obiect de studii în școlile noastre abia după venirea lui T. Maiorescu în fruntea Ministerului (1875).

Iată, în câteva linii generale, cum se integrează activitatea lui Al. Odobescu în traiectul activității junimiste, deși, afară de câteva articole târzii, el nu a colaborat propriu zis la « *Convorbiri Literare* », mai ales în perioada de luptă a revistei. Departate de « *Convorbiri* », el se găsea însă pe același drum cu Junimiștii, a căror doctrină era și a lui, fără ca el să și-o fi însușit-o dela ei și nici ei dela el.

« Junimea dela Paris » și « Junimea dela Iași » au fost deci două manifestări paralele care au slujit cu sfințenie cauza culturii românești într'un moment al devierii sale.

În acest cadru de luptă junimistă, Al. Odobescu a scris și cele două « scene istorice »: « *Mihnea Vodă cel Rău* » și « *Doamna Chiajna* » în cea mai neaoșă limbă românească, ca primă reacțiune împotriva Latiniștilor.

* * *

Lăsând acum la o parte toate considerațiunile de situare, să încercăm a schița o analiză literară a celor două povestiri.

Romantismul¹⁾, după cum se știe, prezintă, între temele sale fundamentale, și *întoarcerea către trecut* ca o evadare din realitatea ambiantă.

Evocarea trecutului există și în literatura clasică. Romantismul aduce însă în epica cu conținut istoric, evocarea sugestivă a trecutului, întrebuițarea unei autentice documentări istorice, pentru a nu călca adevărul în liniile lui generale, individualizarea eroilor și a mediului din diferitele epoci ale trecutului sau ceea ce se înțelege în genere prin faimoasa culoare locală, totul încheiat în ritmul unei vieți trepidante, pe care romantismul a instalat-o în conținutul operei de artă.

Scriitorul care a dat romanului și nuvelei istorice aceste elemente noi ale facturii romantice a fost Walter Scott.

El a exercitat asupra literaturii universale și, în special, asupra romantismului francez, o influență covârșitoare în primele decenii ale veacului al XIX-lea.

Intr'adevăr Alfred de Vigny²⁾, H. de Balzac³⁾, Prosper Mérimée⁴⁾ și V. Hugo⁵⁾, sunt numai câteva nume dintre cele mai caracteristice, ale autorilor influențați direct de literatura lui Walter Scott⁶⁾.

¹⁾ Vezi studiul nostru, *Al. Odobescu și romantismul franco-englez*, extras din « Ramuri », Craiova, 1937, care a fost utilizat în această parte a introducerii.

²⁾ *Cinq Mars ou une conjuration sous Louis XIII* (1825).

³⁾ *Les Chouans où la Bretagne en 1799*, sau cum a apărut pentru prima oară, *Le dernier des Chouans* (1828).

⁴⁾ *Chronique du règne de Charles IX* (1828).

⁵⁾ *Notre Dame de Paris* (1831).

⁶⁾ Louis Maigron, *Le roman historique à l'époque romantique, essai sur l'influence de Walter Scott*, Paris, 1898.

Reflexele acestei literaturi ajung destul de repede în cultura românească. E destul să amintim între alții pe Gheorghe Asachi, Const. Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Bolintineanu, Nicolae Bălcescu, Bogdan Petriceicu Hașdeu și, în sfârșit, pe Al. Odobescu, care face obiectul studiului nostru.

Din toată bibliografia literaturii noastre de inspirație istorică pe cale narativă, constatăm o serie de opere din care se detașează nuvelele istorice ale lui C. Negruzzi, scenele istorice ale lui Al. Odobescu, iar ca istorie romanțată propriu zisă, monografia lui N. Bălcescu despre «*Mihai Viteazul*».

Dintre nuvelele istorice ale lui C. Negruzzi, cea mai de seamă este «*Alexandru Lăpușneanu*» pe care Al. Odobescu a avut-o drept model, după cum însuși mărturisește în fruntea prefetei dela ediția II-a (1860), repetând-o și în fruntea ediției a III-a (1886).

Alexandru Lăpușneanu este o adevărată nuvelă istorică. Toată factura sa amintește elementele de compoziție întrebuițată de Walter Scott și de aproape toată literatura franceză inspirată de el: împărțirea în capitole, care poartă în frunte un motto, ce va avea să exprime o trăsătură caracteristică a fiecărui capitol, apoi întreaga colorare locală pe care avea să se sprijine firul acțiunii culeasă din cronicari, alături de desvoltări și completări izvorite din pură fantazie, dar în cadrul aceleiași culori locale.

La C. Negruzzi acest motto este alcătuit din replica unui personaj într'o împrejurare caracteristică; la Walter Scott, în «*Ivanhoe*», și la Prosper Mérimée, în «*Chronique du règne de Charles IX*,» ca să luăm numai două exemple, găsim mici citate din diferiți istorici, scriitori și cronicari, ca și din literatura poporană.

În *Ivanhoe* întâlnim în fruntea capitolelor citate din: Schiller, Pope, Shakespeare, Parnell ¹⁾, Douglas ²⁾ Chaucer ³⁾, și din *Odissea*.

¹⁾ Thomas Parnell (1679—1718), admirator al lui Pope, și Swift e autorul unor poeme foarte gustate în veacul al XVIII-lea, cum a fost: «*Poema nocturnă asupra morții*.»

²⁾ Gawin Douglas (1475—1522), e un imitator al lui Chaucer. Scrie, între altele, *King Hart* (Regele inimă), o operă alegorică.

³⁾ G. Chaucer (1340—1400). Este autorul, între altele, a unui volum cu povestiri,

În «*Chronique du règne de Charles IX*», găsim în fruntea capitolelor citate din: Byron, Molière, Rabelais, Shakespeare, Lope de Vega, Moore, D'Aubigné ¹⁾ și cântece populare sau proverbe.

La C. Negruzzi, cronicile și izvoarele nu sunt arătate ca la Walter Scott și Prosper Mérimée, dar ele pot fi ușor identificate.

Astfel, în «*Alexandru Lăpușneanu*», partea I, are drept izvoare pe Grigore Ureche și Nicolae Costin ²⁾; partea II-a, a III-a și a IV-a pe același Grigore Ureche ³⁾.

C. Negruzzi a schimbat unele date istorice și a completat, prin fantazia sa, altele, construind în povestirea sa plină de o năvalnică și cruntă frământare, imaginea câtorva aspecte ale veacului al XVI-lea din Moldova.

În preajma lui Vodă Lăpușneanu, beat de sânge, se mișcă o lume adânc conturată, în care distingem în relief pe Ruxandra, soția Domnului; pe Teofan, Mitropolitul Țării; pe Moțoc, primul sftinic al tronului; pe Veveriță, Spancioc, Stroici, boierii răzbuunători și, în fine, *personajul colectiv al poporului*, — toată această lume surprinsă fiind în liniile generale ale adevărului istoric.

Fără ca C. Negruzzi să fi izbutit să încorporeze o concepție propriu zis artistică cu acest material istoric, a reușit însă pe calea unei acțiuni plină de viață și de culoare să zugrăvească moravuri și caractere dintr'o anumită epocă, după cum arată și Prosper Mérimée că trebuie să fie scopul unui roman istoric, în prefața cărții sale amintite mai sus, carte în care acțiunea, cu multe alte calități, e mult mai puțin strânsă de cât ar trebui să fie, chiar pentru un roman.

În prologul din fruntea cărora ne dă înfățișarea societății din timpul său. E o carte foarte importantă pentru informațiunile istorice ce vin din partea unui contemporan și, în același timp, pentru valoarea poetică a povestirilor propriu zise alcătuite în genul *Decameronului* lui Boccaccio, care poartă numele de «*Povestirile dela Canterbury*» (*Canterbury Tales*). A scris și poeme în genul truverilor francezi.

¹⁾ Théodore Agrippa D'Aubigné (1552—1630). A scris «*Histoire Universelle depuis 1550 jusqu'à 1601*».

²⁾ Ediția Kogălniceanu, t. I, București, 1872, pp. 219. 446—447.

³⁾ *Ibid.*, t. I, pp. 210, 219, 220, 222.

În orice caz, nuvela istorică a lui C. Negruzzi pornește dela «*Waverley Novels*» ale lui Walter Scott în ce privește structura, efectele de pitoresc și dramatismul.

Autorul moldovean, pentru a arăta că nu s'a gândit la altceva decât să zugrăvească moravuri și caractere dintr'un anumit mediu al trecutului, își intitulează nuvelele sale istorice: «*Scene istorice din cronicile Moldovei*»¹⁾.

Al. Odobescu, imitând în semn de omagiu, pe C. Negruzzi, dar pornind și el dela același izvor ca și autorul moldovean, își va intitula povestirile sale din istoria noastră națională, tot «*Scene istorice din cronicile românești*»²⁾.

Dacă literatura aceasta de inspirație istorică, pornește la noi din influența lui Walter Scott, nu e mai puțin adevărat că, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, altoirea romantismului apusean de esență istorică în literatura noastră este întărită și de «*Curentul Istoric Poporan*» dela noi care, în afară de influența studiată până acum, se desvoltă și grație efectelor «*Scolii Ardelene*» împletite cu «*Curentul Poporan*».

Acest «*Curent Istoric Poporan*» afirma în cultura românească necesitatea învierii trecutului nostru istoric, ca temei al existenței noastre ca popor, în frământarea noilor așezări ale Europei moderne.

Dacă, cu alte cuvinte, întoarcerea către trecut a fost în Apus mai mult o temă romantică pură, la noi, ea este mai ales un mijloc cultural pentru individualizarea poporului nostru, și demonstrarea continuității lui din trecut.

Firește că această activitate culturală își găsea în ambianța romantică apuseană viguroase puncte de sprijin și e vorba, în prima

¹⁾ «*Dacia Literară*», Iași 1840, pp. 9—50, unde acest titlu general servește pentru nuvela «*Alexandru Lăpușneanu*».

²⁾ Un asemenea titlu îl avem în franțuzește pentru dialogurile cu caracter istoric ale lui Vitet, «*Les Barricades, scènes historiques*, 1826; ed. II-a 1830. Nu ne ocupăm însă în aceste note cu literatura dramatică de inspirație istorică, de aceea n'am vorbit despre Vitet, după cum n'am amintit despre teatrul lui V. Hugo, Alexandre Dumas-tatăl și alții.

linie, de literatura cu motive de inspirație istorică a lui Walter Scott.

Influența lui Walter Scott a fost însă adeseori socotită nu numai ca o similitudine de procedee menită să ducă la acel efect de reconstituire evocatoare a trecutului prin culoare locală, pitorească și dramatică, alături de respectarea adevărului istoric în liniile lui mari, ci s'au căutat zadarnic anumite elemente de identitate între conținutul unuia sau altuia din evocările lui Walter Scott și cutare sau cutare roman sau nuvelă din romantismul francez și apoi din literatura romantică de la noi.

Astfel s'a insistat în a se găsi asemănări, spre pildă, între conținutul din «*Cinq Mars*,» de o parte, și «*Quentin Durward*,» de alta; între «*Les Chouans*» și «*Ivanhoe*»; între «*La chronique du règne de Charles IX*» și «*Puritanii*,» («*Old Mortality*») etc.

Între argumentele care pledează pentru asemănare, ar fi că atât în «*Cinq Mars*» cât și în «*Quentin Durward*», pentru a nu lua decât un exemplu, subiectul este politic și că pasiunile particulare dispar înaintea intereselor mai generale și mai importante, apoi că unele personaje ascultă și privesc numai, jucând cel mult rolul corului antic din teatrul atenian¹⁾.

Aceasta nu înseamnă însă identitate de conținut, ci asemănare de procedee și de tehnică în genere, ceea ce e cu totul altceva.

Pentru a stabili însă identitatea de tehnică între autorul scoțian și romanticii francezi, nu e nevoie să găsești pentru fiecare roman, modelul scoțian corespunzător, mai ales atunci când autorul citat (G. Planche) are obligația, ca să fie complet, să adauge că «*Cinq Mars*» seamănă, în același timp, și cu «*Ivanhoe*,» deși «*Ivanhoe*» și «*Quentin Durward*» nu seamănă aproape de loc în tehnica lor interioară, fără să mai adăogăm că nu seamănă de fel în privința conținutului.

În aceste condițiuni, s'ar putea susține și asemănarea dintre «*Alexandru Lăpușeanu*» și «*La chronique du règne de Charles IX*», întru cât, în ambele lucrări, e vorba de un monarh crud și răzbunător;

¹⁾ G. Planche citat de L. Maigran, *op. cit.*, p. 255.

dar simple asemănări sau mai bine zis un singur punct izolat din contextul unei opere, care să aducă aminte de un altul asemănător, nu determină nici un fel de înrudire între cele două opere.

Există totuși, după cum se știe, cazuri precise și destul de numeroase, în care un autor prelucrează datele unei alte opere anterioare; dar acesta nu e cazul literaturii noastre de inspirație istorică până la Al. Odobescu.

Literatura noastră, cu o asemenea inspirație până la «*Scenele istorice*» ale lui Al. Odobescu se resimte numai de structura și tehnica operii de aceeași natură a lui Walter Scott, după cum romanul, nuvela și istoria romanțată franceză, vor reflecta aceleași elemente de compoziție și de colorit.

«*Scenele istorice*» ale lui Al. Odobescu vor reproduce și ele mijloacele școlii scoțiene și nu vor ajunge să prelucreze propriu zis vre-una din nuvelele sau romanele marelui scoțian.

În schimb, Al. Odobescu, spre deosebire de predecesorii săi, va întrebuița câteva situații asemănătoare cu acelea din «*The Bride of Lammermoor*»¹⁾ și nu va rămâne la simple puncte izolate de stări sufletești.

Asemănări din acestea vom găsi și în «*Mihnea Vodă cel Rău*», dar mai ales în «*Doamna Chiajna*»²⁾.

*
*
*

În primul capitol din *Mihnea Vodă cel Rău*³⁾, intitulat «*Mănești*», se află descrierea cetățuii lui Dracea Armașul și înfățișarea morții Armașului:

¹⁾ *Logodnica din Lammermoor.*

²⁾ Cel dintâiu care a atras atenția asupra asemănării între «*Doamna Chiajna*» și «*The Bride of Lammermoor*» este d. M. Beza (*Papers on the Rumanian peoples and literature, VI, English influence on Rumanian literature*, London, 1920, p. 69), unde citim că cea mai bună dintre nuvelele lui Al. Odobescu (adică *Doamna Chiajna*), «*în ceea ce privește tratarea, stilul ca și caracterul, se aseamănă cu «Logodnica din Lammermoor.»*

³⁾ Publicat în «*Românul*», ca foileton, în 1857.

« ... Pe o culme semeață a acelei coaste sta pe la leatul 1508, cetățuia lui Dracea Armașul din Mănești ; din zidurile ei înnegrite vederea coprindea toată lunca cu bordeiele și coșarele șărânești răsipite prin tușișe și bălării » ;

... Un glas de bucium s'auzi d'odată sunând tare din cetățuie...

— « Descălică mai în grabă și sui-te 'ncoa » ; strigă lui Mihnea din capul scării... o femeie cam trupeșă, « boierul socru, biet trageca să-și dea sufletul și mereu cere de domnia-ta ».

Când Mihnea intră în odaie, ochii unchiașului... clipiră ca o candelă ce moare... și buzele-i vinețite șoptiră tremurând aceste cuvinte :

— « Fătul meu, fă inimă vitează !... nu te lăsa !... fii stălp țeapăn casei noastre și nu 'ngădui să cază biata moșie părintească pe mâna Oltenilor, p'a Basarabeștilor, trăsni-i-ar Domnul din senin !, c'ășa avem noi lăsat cu blăstem dela moși strămoși : pace și răgaz să n'avem cu neamul lor cel urgisit... De-și va da Domnul Dumnezeuu putere, și tăria să nu cruși, să n'aibi milă, că nici de tine nimeni nu va avea milă, când te vor vedea înfrânt și ticăit ».

În același capitol întâi din, « *The Bride of Lammermoor* » intitulat Ceremonia funebră, citim :

« Intr'o strămoare din munții care stăpânesc câmpiile mănoase din Lothianul răsăritean, se afla altădată un vast castel, din care nu se mai văd astăzi de cât ruinile. Vechii săi proprietari aparțineau unei familii de baroni puternici și netămători în lupte, purtând numele de Ravenswood care era și al castelului... »

Allan, lord Ravenswood, ultimul proprietar al acestui vechiu castel și necuprinse șarini ce se întindeau de jur-împrejur, continuă câtva timp să se războiască... până ce moartea veni să pună capăt la toate nemulțumirile sale, împingând pe Ravenswood să se înfățișeze înaintea judecării din urmă. Fiul său primi ultimul lui rămas bun și îi auzi blestemele pe care le rosti împotriva vrăjmașului, ca și cum ele i-ar fi incredințat drept moștenire o aprigă răzbunare ».

E destul de ușor să vedem identitatea de situație din ambele începuturi, dar e tot așa de ușor, chiar din micul și trunchiatul citat românesc, să ne dăm seama de superioritatea literară a lui

Al. Odobescu, din acest fragment, față de povestirea englezească. Asupra acestei probleme vom reveni mai târziu.

Pentru moment, ne interesează faptul că e mai puțin probabil ca Al. Odobescu să fi găsit numai întâmplător o situație care să fie similară cu una a lui Walter Scott. E prea izbitoare asemănarea pentru ca ea să fie întâmplătoare, de aceea credem, cu toate că restul textului englezesc n'are nici o asemănare cu povestirea românească despre Mihnea Vodă, în influența lui Walter Scott asupra autorului român, la care, pe lângă identitatea de procedee romantice ale scriitorului englez, descoperim o atât de caracteristică asemănare de situație inițială.

În «*Mihnea Vodă cel Rău*» (1508—1510), Al. Odobescu ne înfățișează câteva aspecte din domnia crudului Mihnea care a stat pe tron numai doi ani.

Autorul se folosește de izvoarele pe care le găsește în Gh. Șincai ¹⁾, D. Cantemir ²⁾, Dionisie Fotino ³⁾, Nicolae Olahul ⁴⁾, M. Sigler ⁵⁾; apoi în cronicile muntenești — *Cronica Anonimă* ⁶⁾ și *Cronica lui Constantin Căpitanul* ⁷⁾ — care utilizează, în special cea dintâi, pe Gavriil Protul ⁸⁾.

¹⁾ *Cronica Românilor și a mai multor neamuri etc.* Vol. II Iași, 1853.

²⁾ *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*, ediție românească Iași, 1851.

³⁾ *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Muntenești și a Moldovei*, (ediția grecească) 3 vol. Viena, 1818—1819.

⁴⁾ *Hungarie sive de originibus gentis, regionis, situ, divisionis, habitu, atque opportunitatibus* în Mathias Bel, *Adparatus ad historiam Hungariae sive Collectio Miscella monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium*, Posonii, 1735.

⁵⁾ *Cronologiae rerum hungaricarum, Transilvanicarum et vicinarum regionum* în Mathias Bel, *op. cit.*

⁶⁾ În «Magazinul istoric pentru Dacia» vol. IV, *Istoria Țării Românești de când au descălicat Românii*, București, 1847.

⁷⁾ *Ibid.* vol. I, *Istoriile Domnilor Țării Românești*, București, 1845.

⁸⁾ Gavriil Protul, adică mai marele Svetagorei, *Viața și traiul Sfinției Sale Părintelui nostru Nifon, Patriarhul Țarigradului care a strălucit în multe palate și ispite în Țarigrad și Țara Muntenească* în «Arhiva Istorică», t. I, partea II, Buc. 1865. Textul acesta n'a putut fi cunoscut de Al. Odobescu.

Deși, pe lângă cei de mai sus, citează de mai multe ori și pe I. Chr. Engel¹⁾, Al. Odobescu nu-l întrebuințează însă direct, ci prin intermediul lui Gh. Șincai.

În afară de aceste izvoare, e probabil ca autorul nostru, să fi consultat și pe Paul din Alep²⁾; în orice caz el aduce și contribuții personale din descifrarea unor inscripții mănăstirești.

O bună parte din această bibliografie este exprimată în subsolul paginii numai cu arătarea autorului, fără, de cele mai multe ori, a se indica și titlul operei.

Chiar sub forma aceasta, indicarea bibliografiei, oricât de sumară, incompletă și de a doua mână ar fi, este o preocupare care dovedește că autorul a ținut să respecte adevărul istoric. De altminteri și fără arătarea izvoarelor, cum am văzut la C. Negruzzi, care nu dă nici o bibliografie, ele pot fi ușor descoperite.

Respectarea izvoarelor și a interpretării lor merge până acolo, încât toate crorile care se făceau cu interpretarea acestor izvoare sunt reproduse cu fidelitate în textul lui Al. Odobescu. El vrea parcă să se știe că intriga nu-i aparține.

Astfel, spre pildă, Mihnea Vodă cel Rău e prezentat ca fiul Armașului Dracea din Mănești, când, în realitate el este, după cercetări mai noi, fiul lui Vlad Tepeș.

Apoi pe Mircea, fiul lui Mihnea, textul îl prezintă eronat drept Mircea Ciobanul. Există, într'adevăr, un fiu al lui Mihnea cu numele de Mircea, care a domnit asociat cu tatăl său, Mihnea, dela 1508 până la 1510, dar acesta nu e Mircea Ciobanul, ci Mircea-Mihnea.

¹⁾ *Geschichte der Moldau und Walachey*, t. I, Halle, 1804.

²⁾ Belfour, *The travels of Macarius, Patriarch of Antioch*, traducere după manuscrisul arab. O traducere românească, pe care nu putea s'o utilizeze Al. Odobescu, fiindcă apare la 1865, este: *Călătoria arhidiaconului Paul de Alepp prin Moldova și Țara Românească, întovărășind pe Macarie, Patriarhul de Antiohia: descripția evenimentelor, localităților, costumelor, arhitecturii, picturii etc. etc., petrecute sub ochii autorului de G. T. Căliman, traducere colanționată, corectată, adunată și completată cu pasagiile despre Români cuprinse în călătoria autorului prin Țara Căzăcească, și Moscova în « Arhiva Istorică », t. I, partea II, București, 1865.*

Mircea Ciobanul era nepotul de văr al lui Mihnea, și nu fiul lui. El era unul din cei 11 copii ai lui Radu cel Mare (1496—1508), predecesorul la domnie al lui Mihnea cel Rău.

Porecla de «Ciobanul» dată lui Mircea nu provine, de sigur, din firea cea sălbatică, cum vrea Al. Odobescu pentru pitorescul personajului și ca un indiciu cu care să motiveze cruzimea de mai târziu a Voievodului (1545—1553, 1557—1559).

Porecla e în legătură, aproape fără îndoială, cu o realitate. Ca fiu natural al lui Radu cel Mare, Mircea Ciobanul nu s'a bucurat dela început de strălucirea și oficialitatea care înconjură pe un fiu de Domn, ca unul care nu se găsea în preajma tronului tatălui său. De aceea, Mircea Ciobanul își va fi căutat rosturile în viață ca un om oarecare, deși el se știa și era știut ca «*os domnesc*». Se va fi ocupat poate cu creșterea turmelor de oi, și lumea, după ce fostul proprietar de turme va fi ajuns Domn, i-a dat cu o anumită notă epigramatică porecla de «Ciobanu». Era, în această poreclă, de sigur, și un mijloc de identificare, în noianul de fii naturali și în seria de Domni cu numele de Mircea, el fiind al patrulea, după Mircea cel Bătrân, Mircea-Mihnea, descendentul lui Mihnea cel Rău, și Mircea, fiul lui Vlad Dracul.

Toată narațiunea lui Al. Odobescu se prezintă ca un episod din Istoria Românilor al faimoasei lupte între *Dănești* și *Drăculești* sau, cum se mai zice, între *Dănești* și *Mircești*, cele două ramuri ale familiei Basarabilor.

Această familie a fost prima dinastie a Țării Românești. Reprezentanții ei se succed pe tron, din tată în fiu, până la Mircea cel Bătrân (1386—1418). Numai Radu, zis și Radu Negru (1374—1385), urmează la tron după fratele său, Vladislav Basarab, zis și Vlaicu Vodă (1364—1374), fiindcă acesta din urmă nu avea moștenitor. Cu urcarea pe tron a Basarabului Mircea cel Bătrân, succesiunea din tată în fiu până atunci se rupe; într'adevăr, acesta din urmă este fratele lui Dan I (1385—1386), care avea moștenitor direct pe Dan III (1446—1448). De aceea, Mircea a fost considerat uzurpator, și, din această cauză se începe o luptă, după moartea

lui Mircea, între urmașii lui Dan (Dăneștii) și aceia ai lui Mircea (Mircești). Cei dintâi mai sunt numiți și Basarabești, deși cu toții sunt din această familie, iar ceilalți, după numele lui Vlad Dracul, un fiu natural al lui Mircea cel Bătrân, sunt numiți Drăculești. Numele de Basarabești dat exclusiv Dăneștilor se explică prin necesitatea de a se sublinia în mod special caracterul legitimist al acestora față de uzurparea lui Mircea de o parte, iar de alta, fiindcă afară de Mihail I (1418—1421), singurul fiu legitim al lui Mircea cel Bătrân, toți ceilalți care au domnit sunt fiii săi naturali: Radu Pleșuvul, zis și Praznaglava (1421—1422, 1424—1427), Dan II (1422—1424, 1427—1431), Alexandru Aldea (1431—1435) și Vlad Dracul (1435—1446), ai cărui descendenți au fost cei numiți în istorie *Drăculeștii* opuși *Dăneștilor*, deși rivalitatea era, după cum am văzut, mai veche.

Vlad Dracul a avut 4 fii: Vlad Călugărul (1481—1496), Mircea (1481), așa numitul fiu al Călțunei, Radu cel Frumos (1462—1474) și Vlad Țepeș¹⁾ (1456—1462, 1476).

Ultimul este tatăl eroului din narațiunea lui Al. Odobescu.

De altfel, riguros istoricește, această luptă între Dănești și Drăculești nu corespunde cu totul adevărului și mai ales nu poate fi vorba de caracterul teritorial al acestei lupte, în care coborîtorii Dănești numiți și Basarabești s'ar fi rezemat în revendicările lor pe boierimea olteană, iar ceilalți pe cea munteană.

Intr'adevăr, în lipsa unei ordine stabilite de succesiune la domnie, toți Basarabeștii — și Dăneștii și Mirceștii — luptă pentru a ocupa tronul, fără deosebire că unul era din tabăra Mirceștilor, iar celălalt din aceea a Dăneștilor.

Teoria acestei rivalități ar putea fi socotită ca adevărată numai până la Vlad Țepeș, dar și, în acest răstimp, Alexandru Aldea, fiul

¹⁾ Toată descendența inițială a Basarabilor de mai sus, ca și cronologia e aproximativă. Istoricii, din lipsă de documente hotărîtoare, nu sunt de acord. (D. Onciul, N. Iorga, Șt. Grecianu, I. Filiti, Șt. Nicolaescu și C. C. Giurescu). Al. Odobescu, pe vremea sa, știe și mai puțin din puținul care se știe astăzi; ceea ce se știe de mult însă, e această rivalitate dintre așa ziii *Basarabești* și *Drăculești*, pe care o utilizează autorul în narațiunea ce ne interesează.

lui Mircea, are competiitor pe fratele său, Vlad Dracul; Vlad Țepeș e în rivalitate cu fratele său, Radu cel Frumos; dușmănia cea mai aprigă există între Dăneștii: Basarab III. Laiotă (1474—1476, 1476—1477) și Basarab IV cel Tânăr, zis Mlad sau Țepeluș (1477—1481). Descendenții lui Mircea, fiind însă mai numeroși, ocupă scaunul mai des. Dela moartea lui Moise Vodă (1529—1530), la 1530 sau cel mai târziu în timpul lui Radu VI Paisie (1535—1545), dela uciderea acelu Basarab, așa zis Laiot Vodă, la Fântâna Țiganului în Prahova, unde pretendentul venise cu o seamă de boieri să-l alunge de pe tron pe Radu Paisie în Aprilie 1544, Drăculeștii rămân chiar singuri să lupte între ei, fără rivalii Dănești ¹⁾.

În orice caz, rivalitatea între Dănești și Drăculești era o realitate în care credea Al. Odobescu și în care vor crede și alții, mai târziu, până în zilele noastre ²⁾.

Pentru epoca de care se ocupă Al. Odobescu în povestirea sa (*Domnia lui Mihnea-Vodă cel Rău*, 1508—1510), reprezentantul Drăculeștilor (Mirceștilor) era Mihnea-Vodă, în calitate de fiu al lui Vlad Țepeș, coborîtor la rîndul său din Vlad Dracul; iar al Basarabeștilor (Dăneștilor) era viitorul Domn al Munteniei, Neagoe Basarab, pe atunci căpitan (vătaf) de vânători, alături de tatăl său, Vornicul Pârvan Craiovescu, și de unchiul său, Banul Barbu Craiovescu, ambii zicându-și Basarabi.

În această filiațiune: Neagoe Basarab, fiul lui Pârveu Craiovescu, pe care Al. Odobescu îl numește Pârveu Basarab, e un hiat în mijlocul căruia stă o nedumerire. Hiatul se află și în cronicari, după cum vom vedea, iar Al. Odobescu l-a lăsat așa și nu l-a rezolvat. Aici e primul punct slab al povestirii. Autorul nostru spune despre acești Craiovești că erau din familia Basarabilor care mai erau și bani moșteni ai Craiovei și care, la moartea lui Radu cel Mare (1508), au lucrat împotriva intereselor lor imediate, fiindcă ei ar

¹⁾ I. C. Filiti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, Craiova (f. a. după 1927).

²⁾ Al. Xenopol, *Istoria Românilor*, ed. I, vol. II, p. 483; vol. III, p. 3 et passim; *Lupta între Drăculești și Dănești* în « An. Ac. Rom », seria II, secț. ist., vol. XXX.

fi trebuit să așeze pentru vecie neamul lor oltenesc pe scaunul Domniei, nu să aducă pe Mihnea din neamul Drăculeștilor. Faptul că ei au voit să evite pentru moment nemulțumirea Drăculeștilor din Muntenia, aducătoare de vrajbă îndelungată și, mai ales, că se temeau de Turci și de Danciu, fiul lui Basarab IV cel Tânăr, zis Tepeleuș, care se găsea la Curtea lui Vladislav, regele Ungariei¹⁾; toate acestea sunt explicații neîndestulătoare căci Danciu era deci nepotul lui Basarab II cel Bun (1448—1451) și strănepotul lui Dan III (1446—1448), așa dar, tot un Basarab.

Aceste explicații se află în fruntea capitolului al II-lea, după ce în, primul capitol²⁾ se arată ura neîmpăcată între cele două taberi: a Dăneștilor și a Drăculeștilor.

În această narațiune unde e vorba de rivalitatea între Dănești sau Basarabești și Mircești sau Drăculești, ni se înfățișează deci sprijinirea unui drăculesc din partea Dăneștilor.

Al. Odobescu este sclavul izvoarelor sale³⁾, dar unitatea de ansamblu a povestirii suferă, când ni se dau asemenea lămuriri neîndestulătoare cu privire la o inconsecvență de atitudine.

Mai departe, Mihnea, în timpul Domniei, chibzuindu-se într-una din zile cu Logofătul Stoica, spune acestuia:

— «Să găsim, Stoico, un mijloc de-ai pune pe toți deodată la mână și atunci nici pruncul din mumă să nu scape!

...Să bem norocul lui Laiotă⁴⁾ și-al neamului său de Basarabi și, azvârlind pe gât un pahar de vin chihlimbăriu, rânji ca câinele când i se gătește prada.

Din cauza acestor pregătiri, toți boierii din neamul Basarabeștilor împreună cu Neagoe Basarab, vătaful vânătorilor, au pribegit, trecând Dunărea.

¹⁾ II. Curtea de Argeș.

²⁾ I. Mănești.

³⁾ În subsolul paginii găsim izvoarele: Constantin Căpitanul, <op. cit., p. 112>; Dionisie Fotino, <op. cit., vol. II, partea a IV, cap. I, Domnul XX>; Gh. Sincăi <op. cit., vol. II, p. 116>; I. Chr. von Engel <op. cit., vol. I, pp. 191—197>.

⁴⁾ Laiota Basarab este urmașul la tron al lui Radu cel Frumos. El a fost izgonit de pe tron de Vlad Tepeș.

«Mihnea văzând că acei boieri au întâmpinat răzbunarea sa, își imuie turbarea în fel de fel de cruzimi; porunci să se prade, să se arză și să se sfărâme până la pământ toate casele și toate bisericile lor, pe unde se vor fi aflând, în Curtea-de-Argeș în Târgoviște, în Craiova, în Brâncoveni; pe slujitorii și pe preoții lor îi căzni și la urmă, închizându-i pe toți în Mănăstirea Bistriții ce era clădită chiar de Banul Barbu Basarab, îi dete foc de arseră toți într'însa¹⁾).

După un an și jumătate de Domnie, Basarabeștii dobândiseră dela Sultanul Baiazid învoirea ca Mihnea să fie înlocuit cu Vlad IV cel Tânăr, zis și Vlăduț care era tot din ramura Drăculeștilor.

Neagoe Basarab se și întoarse în țară, trecând Dunărea în fruntea unei armate²⁾).

Increcarea Basarabilor izbutește, și Mihnea fuge peste munți la Sibiu³⁾. Iată în linii generale desemnul conflictelor între cele două familii în această narațiune.

Pe Neagoe Basarab, Al. Odobescu îl zugrăvește fără nici o consistență, căci ne dă informații incomplete despre rosturile lui în lupta dintre Drăculești și Dănești, care formează ideea fundamentală a narațiunii.

Apariția lui ca personaj reprezentativ al Dăneștilor (Basarabeștilor) în această luptă, fără să se insiste asupra acestui punct, rolul său activ în răsturnarea lui Mihnea, pe care mai mult o bănuim, decât o vedem, faptul că nu se spune nici un cuvânt categoric în legătură cu viitoarea sa domnie — toate acestea arată că Al. Odobescu utilizează numai materialul cronicăresc care e tot așa de inexpresiv ca și felul cum apare el în textul lui Al. Odobescu. La aceasta se mai adaugă și filiațiunea sa de neînțeles.

În realitate, Neagoe se numea Basarab, fiindcă era feciorul unui Basarab autentic și anume, Basarab IV cel Tânăr, zis și Mlad sau Țepeluș; dar izvoarele nu sunt categorice în acest sens.

¹⁾ II. Curtea de Argeș.

²⁾ III. Cotmeana.

³⁾ IV. Sibiu.

Gavriil Protul dela Sfântul Munte a scris biografia fostului Patriarh al Țarigradului, Nifon, care a fost mai târziu Mitropolit al Țării Românești (1504—1505) în timpul lui Radu cel Mare. Gavriil a fost pus la cale, probabil de Neagoe Basarab, în timpul domniei căruia a luat parte la sfințirea bisericii dela Curtea-de-Argeș (15 August 1517). Moaștele lui Nifon au fost aduse în Țară de Neagoe Basarab care răsplătea pe această cale nedreptatea ce i se făcuse fostului Patriarh, când a fost izgonit de Radu cel Mare.

Biografia Patriarhului Nifon, în partea care se referă la Țara Românească, este intercalată aproape textual, în *Cronica Anonimă*, iar în *Cronica lui Constantin Căpitanul*, părțile luate din biografie sunt prescurtate.

Biografia spune că în ajunul plecării lui Nifon din Țară, după ce fusese izgonit din scaunul de Mitropolit, Nifon a fost păzit și hrănit de «*un cocon de boieri ce-l chema Neagoe care era mai mare peste vânători*»; și mai departe, că era pe vremea aceea «*un neam care era mai ales și mai temător de Dumnezeu, căruia îi era numele de moșie Banoveși, adică Basarabești*» și din care făcea partea Neagoe ¹⁾.

Cronica lui Constantin Căpitanul spune că Neagoe era «*nepot Banului Barbului Craiovescu, fecior Pârvului, iar așa îl numea că e fecior de Domn*».

Această indicație din *Cronica lui Constantin Căpitanul* e contradictorie: nepot al lui Barbu Craiovescu, fecior al lui Pârvu Craiovescu, ceea ce e foarte limpede, dar el trecea, în același timp, și ca fiu de Domn, ceea ce exclude primele două afirmații.

¹⁾ Manuscrisul biografiei a fost tipărit, afară de B. P. Hașdeu, și de Iosif Naniescu și C. Erbiceanu, *Viața și traiul Sfinției Sale părintelui nostru Nifon, Patriarhul Țarigradului, scrisă de Gavriil Protul, adecă mai marele Sfetagorei...* după manuscrisul... scris de Ioan ieromanaș ot Bistrița la anii... 1682, București 1888. Cele două tipăriri reproduc două copii deosebite. Nu știm dacă Al. Odobescu a cunoscut vre-una. În orice caz, pasajul de mai sus e reproduș în *Cronica Anonimă*, iar Constantin Căpitanul suprimă «*adecă Basarabești*» dela finele pasajului.

Al. Odobescu n'a scos nimic de aici, nici nu i s'a părut inexplicabil rolul lui Neagoe Basarab, simplul căpitan de vânători, în răsturnarea lui Mihnea-Vodă.

De asemeni, autorul n'a ținut seama nici de pasajul din *Constantin Căpitanul*, unde Neagoe e arătat că a fost pârît lui Vlad IV cel Tânăr pentru faptul că-și zicea fecior de Domn.

De sigur, la 1857, Al. Odobescu nu cunoștea și alte izvoare, cum era, între altele, și acela descoperit de el însuși la 1861 ¹⁾.

E vorba de un evangheliar slavon tipărit în timpul lui Neagoe Basarab și unde găsim: « *Pentru că cel în Treime închinat a binevoit să umple biserica cu sfinte cărți pentru glorificarea și folosul cititorilor, drept aceea și eu întru Christos Domnul Io Basarab, marele Voievod și stăpânitor a toată Țara Românească și părților despre Dunăre, fiul prea bunului și marelui Domn Io Basarab Voievod* ».

Al. Odobescu adaogă ²⁾ cu oarecare îndoială că Neagoe e posibil să fi fost fiul lui Basarab cel Tânăr și al Neagăi, pe care o soțotea drept soră a Craioveștilor.

Vorbind apoi în aceeași lucrare, de unul dintre manuscrisurile slavonești dela Mănăstirea Bistrița, traduce următoarea notă din manuscris:

« *Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Spirit, s'a scris acaastă carte ce se zice Albină în mănăstire în zilele prea piosului și de Christos iubitorului, Io Neagoe, marele Voievod și din porunca marelui jupan Preda, fiul marelui Dvornic Pârveu, în anul 7027 (= 1518), ocolul Soarelui 27, al Lunei 16, indictionul 6, temelia 18 ; s'a sfârșit în luna Noembre în 23 zile* ».

Al. Odobescu afirmă că nu se poate opri « a recunoaște în acest Preda Banul pe pretinsul frate al lui Neagoe Basarab, care după moartea Voievodului (Neagoe) voi să apuce Domnia pentru dânsul sau pentru pupilul său, Teodosie Voievod ».

Adaogă apoi în notă: « *Dacă Preda, fiul lui Pârveu ar fi frate al lui Neagoe, precum spune cronica, atunci cum se face că acest Domn*

¹⁾ Despre odoarele, manuscrisurile și cărțile aflate în Mănăstirea Bistrița, III în « *Revista Română* » I, p. 817. București, 1861.

²⁾ *Ibid.*, p. 823.

se numește în toate hrisoavele sale: « Io Basarab Voievod, fiul lui Basarab Voievod ». Credem că e o eroare în cronică și că Preda era numai rudă de aproape, poate văr al Voievodului ¹⁾.

Al. Odobescu, în stadiul cercetărilor din epoca în care și-a scris studiul său despre « *Odoarele dela Bistrița* », nu putea să știe că Preda era numai frate uterin cu Neagoe Basarab și că, prin urmare, cronică nu greșea de loc când Preda și Neagoe erau înfățișați ca frați.

Pentru *Scenele sale istorice* însă, Al. Odobescu n'ar fi trebuit să lase pe Neagoe să plutească în aer, ci ar fi trebuit poate să completeze cu fantazia sa indicația din *Constantin Căpitanul*, în ceea ce privește situarea și motivarea enigmaticului vâtaf de vânători.

Acesta e unul din punctele slabe, despre care va fi vorba mai târziu, în construcția « *Scenelor istorice* » ale lui Al. Odobescu, fiindcă așa cum se prezintă ele în « *Mihnea Vodă cel Rău* » cu acest Neagoe Basarab misterios și fantomatic, alături de acel Danciu Basarab, care e ținut departe de tron cu concursul Basarabeștilor, nu se servește de loc problema rivalității dintre Basarabești și Drăculești.

Toată schema fundamentală a narațiunii în aceste condițiuni se dărîmă.

Autorul n'a voit însă să treacă dincolo de informațiile pe care le găsea în cronicari. Aceasta rezultă între altele și din comentariile ce le face în studiul său asupra *Odoarelor dela Bistrița*.

Dar în cazul acesta, povestirea sa nu poate fi, în nici un caz, o navelă. Ii lipsește pentru aceasta, de o parte, elementele de

¹⁾ *Ibid.*, pp. 728—730.

De altfel tot Al. Odobescu, cu privire la tatăl lui Mihnea Vodă cel Rău, interpretând epilogul « *Liturghierului slavon dela 1508* », descoperit de el, în care se spune: « *S'a început această sfântă carte numită liturghie, după porunca Domnitorului Io Radu Voievod (Radu cel Mare), să-i fie lui veșnică pomenire, și s'a săvârșit această carte din porunca întru Christos Dumnezeu binecredinciosului și de Dumnezeu păzitului și prea luminatului Domnitor, Io Mihnea marele Voievod a toată Țara Românească și părțile pe Dunăre, fiul marelui Io Vlad Voievod în anul dintâu al Domniei sale, ... arată în aceeași lucrare « că Mihnea precum în hrisoave e arătat, nu era fiul Dracii Armașul din Mănești cum zice cronică, ci al lui Radu ».* Al. Odobescu voise să spuie Vlad. (*Ibid.*, p. 819).

motivare în desfășurarea acțiunii, iar de alta, elementele de situare precisă a personajelor, la care se adaugă dela sine absența concepției artistice care nu poate să rezulte din încorporarea unei acțiuni ce reproduce strict realitatea culeasă din cronici.

Toate considerațiunile noastre istorice de până acum izvorăsc tocmai din faptul că nu avem a face cu o nuvelă.

Față de o nuvelă istorică, comentariile istorice ale cercetătorului literar caută să scoată în relief numai elementele care au servit pentru construirea cadrului și a atmosferei, pentru colorarea locală și pitorescul operei.

Cercetătorul literar va avea să aprecieze numai cât de potrivit este materialul istoric întrebuințat; nu va intra în discuțiunile istorice cu privire la gradul de conformitate față de adevărul istoric, al creațiunii de artă poetică.

Când însă autorul respectă cu rigurozitate, nu vom zice adevărul istoric ¹⁾, ci izvoarele cronicărești, lăsând locuri goale în desfășu-

¹⁾ Lui I. C. Filiti, *op. cit.*, îi revine meritul în zilele noastre de a fi emis ipoteza ce tinde să devie o certitudine că Neagoe Basarab a fost fiul lui Basarab IV cel Tânăr cu Neaga, soția lui Pârvan Craiovescu, și astfel se înțelege limpede, mai ales grație bogatei bibliografii dată de I. C. Filiti în cartea sa, cum Neagoe Basarab era considerat Basarab, ca fiu al lui Basarab IV cel Tânăr și, în același timp, ca fiu oficial al lui Pârvu Craiovescu, soțul legitim al Neagăi. Tot astfel se explică de ce ajunge Neagoe Basarab pe tron și, în același timp, înțelegem extinderea numelui de Basarabești pentru toată familia Craioveștilor dată ulterior de cronicari. Cât despre *biografia lui Nișon*, care e scrisă în timpul vieții lui Neagoe Basarab și care nu spune nimic despre această filiațiune nobilă, dar puțin... onorabilă a lui Neagoe adică a aceluia ce se intitulează totuși fiu al lui Basarab, aceasta izvorăște dintr'o foarte legitimă discrețiune din partea acelor care făceau apologia *Basarabeștilor* și ponegreau pe *Drăculești*. Astfel toată acea faimoasă, dar nu perfect reală rivalitate între Basarabești (Dănești) și Drăculești (Mirecști) își trage în mare parte punctul de plecare, în această epocă, și din poziția delicată de mai sus a lui Neagoe Basarab transmisă cronicarilor de Gavriil Protul care nu voia să spună tot ce știa, și tot de aici pornește și narațiunea lui Al. Odobescu care nu cunoștea și nici nu putea să cunoască pe vremea aceea, în elementele sale reale, fondul acțiunii. Aici e eroarea și deci punctul inițial de inferioritate al povestirii care e concepută istoricește.

rarea evenimentelor și în desemnarea personajelor, așa cum se prezintă lucrurile și în cronică, atunci vom fi obligați să considerăm opera ca un *fragment istoric romanșat, nu ca o navelă*.

Vom vedea însă că, și ca istorie romanșată, opera prezintă unele deficiențe, întru cât, privită ca atare, ea are unele accente de ficțiune poetică, care duc la concluzia că, în această narațiune, se amestecă cele două puncte de vedere, degajându-se însă mai ales caracterul *romanșat* decât cel *epic*.

În schimb, această operă a lui Al. Odobescu, dacă nu rezistă prin lipsa unității de tratare, unui examen mai amănunțit al fondului, ea se impune prin stil, după cum vom dovedi mai departe.

Al. Odobescu a respectat, așa dar, adevărul istoric, în dauna naveli, fiindcă, după cum am arătat, a reprodus tot materialul documentar pe care îl avea la îndemână, și acolo unde se ivea pe planul acțiunii un personaj pentru care materialul era deficient, ca în cazul lui Neagoe Basarab, al lui Danciu Basarab și al Basarabeștilor în genere, autorul nostru a lăsat situațiile și personajele desarticulate, așa cum le-a găsit în izvoare, n'a completat sau n'a schimbat aproape nimic, și mai ales, n'a tins să ajungă la realizarea unei concepții artistice prin adâncirea datelor sufletești. Chiar dacă n'am cunoaște nimic din adevărul istoric, simțim că Basarabeștii din narațiune sunt desaxați și nu se pot organiza în unitatea ansamblului, în general, superficial tratat, atât în caracterizarea tuturor personajelor cât și în construirea situațiilor sau a mișcării care se integrează în mersul acțiunii.

În afară de dovezile pe care le-am adus împotriva caracterului epic al povestirii, să mai adăogăm că această narațiune în prima ei formă avea la sfârșit o notă pur didactic-istorică la care autorul a renunțat mai târziu.

Astfel, în forma în care a apărut « *Mihnea-Vodă cel Rău* » la 1857, ca foileton în ziarul « *Românul* », și apoi în ediție separată, cetim la sfârșit o notă, în care înfățișează tabloul Voievozilor din ramura Drăculeștilor ¹⁾.

¹⁾ *Domnii din neamul acesta* (al Drăculeștilor) sunt următorii: 1. *Mihnea cel Rău* (1508—1510). — 2. *Mircea III Ciobanul, fiul lui* (1545—54; 1558—59). —

Această notă, lăsând la o parte erorile de tipar ca și toate considerațiunile făcute până acum, este elocventă pentru spiritul în care a conceput Al. Odobescu narațiunea despre care vorbim.

Considerând acum narațiunea *Mihnea-Vodă cel Rău* ca un fragment de istorie romanțată și nu ca o nuvelă, să apreciem valoarea literară a lucrării în noua ei ipostază, adică puterea evocatoare și mijloacele de compoziție a desfășurării narative.

Povestirea se împarte în patru părți, fiecare purtând un titlu, ca și în nuvelele și romanele lui Walter Scott.

1. Partea dela început se numește *Mănești*, după numele locului unde se petrece acțiunea și care este moșia strămoșească a Drăculeștilor.

Aici autorul ne înfățișează cetățuia lui Drăcea Armașul, unde se desfășoară începutul acțiunii: moartea lui Drăcea care lasă cu limbă de moarte, după întoarcerea dela vânătoare a presupusului său fiu, Mihnea, și a presupusului său nepot, Mircea Ciobanul, ca să n'aibă milă de Olteni, adică de Basarabești; apoi știrea că a fost ales Domn, Mihnea, fiul Armașului Drăcea.

În fruntea capitolului se află ca motto cuvintele din urmă ale Armașului: « *Să n'aibi milă!* ».

Acest capitol este partea cea mai izbulită din întreaga povestire.

Nicăieri în restul povestirii nu se mai întâlnește suggestivitatea evocării cu atâta relief, niciodată misterul nu învăluie perspectivele trecutului cu atâta rezonanță ca în acest scurt capitol, care parcă ar anunța o puternică nuvelă.

Autorul nu se reazimă pe nici un izvor. Totul este rodul unei puternice fantazii care se mișcă în cadrul unei autentice colori locale.

2. Capitolul al doilea, cu titlul *Curtea-de-Argeș*, este mult mai slab ca putere de evocare. La început cuprinde câteva abstracte

3. *Petre II Schiopul, fiul lui Mircea III, fratele lui Petre II (1568—77).* —

5. *Mihnea II Turcitul, fiul lui Alexandru II (1577—83; 1585—91).* —

6. *Radul X cel Mare, fiul lui Mihnea II (1611—16; 1617—1623 în Țara Românească; 1611—16; 1523—26 la Moldova).* — 7. *Alexandru V Coconu, fiul lui Radu X (1523—1528).* — 8. *Mihnea III Grecu ce se zicea fiul lui Radu X (1658—59).*

explicații istorice care vor să ne lămurească de ce a fost ales Mihnea, Domn al Țării în locul lui Danciu Basarab. În josul paginii figurează izvoarele.

Urmează apoi ungera la Curtea-de-Argeș al lui Mihnea ca Voievod. Aici autorul întrebuițează cunoștințele sale istorice și arheologice, pentru a reconstitui o asemenea ceremonie cu toată pompa, ritualul și parada ce întovărășesc un astfel de eveniment. Istoriceste este mai mult sau mai puțin exact, dar lipsește întru câtva suggestivitatea viziunii. Scena e lipsită de contur. E o alcătuire în care se înseamnă diferite informații, pentru a se obține un tot mai mult factice, dar investmântat în același stil colorat, în care cuvântul arhaic scânteiază luminos. După aceasta, urmează o scenă, rod al fantaziei, în care ni se înfățișează prezentarea în fața noului Voievod, a înalților dregători, în fruntea cărora apare Vornicul Pârveu Basarab cu fiii săi: Ilie, Neagoe și Dragomir.

Scena are vieață, dar, după cum am văzut mai sus, nu ni se prinde în suflet rostul acestui Basarab, căci toată explicația dată mai înainte în legătură cu faimoasa realitate între Basarabești și Drăculești nu se acordă cu înfățișarea smerită a Vornicului Pârveu, de o parte, iar de alta convorbirea între Domn și Vornic scoate la suprafață pentru o clipă pe Neagoe Basarab care rămâne, după cum am arătat, fără legături propriu zise cu contextul frânturii de vieață ce ni se înfățișează.

Chiar într'un fragment istoric romanțat, informațiile culese din izvoare trebuie să se lege între ele prin sprijinirea și dezvoltarea punctelor de susținere. Un asemenea punct a fost alcătuit din cele spuse pe patul de moarte de Armaș în legătură cu Basarabeștii; un altul este acum convorbirea între Domn și Vornicul Pârveu, dar lipsește legătura între ele, pe care ar vrea s'o facă explicația dela începutul capitolului, dar și ea este insuficientă.

Romanțarea istoriei înseamnă concretizarea datelor cronicărești și istorice, și găsirea legăturilor dintre ele. Al. Odobescu până acum a concretizat momente inventate (primul capitol aproape în întregime, încoronarea Domnului și convorbirea între Domn și

primul său sfetnic), pe când cele scoase din izvoare (suirea lui Mihnea pe tron în locul lui Danciu Basarab) se mulțumește să le stilizeze numai, după cum pe cele găsite nelimpzite în izvoare (Neagoe Basarab) le lasă la fel.

E un amestec, prin urmare, între fantazia poetică și adevărul întretăiat de nedumeriri din care laolaltă rezultă efectul de a opri închegarea unității, fie poetică, fie romanțat istorică.

Cu ocazia prezentării fiilor Vornicului Pârveu, se pune la cale nunta între Ilie, feciorul acestuia, cu Ilinca, fiica lui Radu Spătarul din Albești.

Nunta are loc, dându-ni-se bogate indicațiuni asupra vestmintelor celor de față și tot ritualul distractiv în asemenea ocazii, din care se vede altă contribuție arheologică a autorului. Evenimentul e inventat, după cum, afară de Neagoe Basarab, fiul soției lui Pârveu Vornicul, ceilalți doi copii, Ilie și Dragomir, sunt de asemenea imaginați.

Autorul găsea însă în cronici cel puțin pe unul dintre ei, și anume pe Preda, viitorul regent al nepotului său, Teodosie, după moartea lui Neagoe, tatăl lui Teodosie.

Autorul renunță, cu privire la acești copii, să respecte adevărul istoric, dar nu se vede cu ce scop, mai ales că Preda ar fi fost mult mai expresiv, din pricina rolului pe care îl va juca mai târziu.

Dar să revenim la firul acțiunii.

Pentru a fi jefuit, Ilie este ucis în noaptea nunții de oameni lui Vodă, iar mireasa este răpită și dusă în apartamentul Domnitorului, de unde e scoasă spre ziuă și omorâtă.

Totul e inventat, pentru ca autorul să dea prima dovadă de cruzimea lui Mihnea.

Fîndcă toți boierii încep să bănuiască adevărul, Mihnea îi invită într'una din zile la un ospăț, unde cruzimea sa devine sadică.

Invitaților li se servește un pilaf presărat cu mărgăritare așa că invitații « *abia apucaseră să ia în gură și să amestece, când toți strâmbându-se ca de durere de măsele, duseră mâna la gură și-și scuipară pe tipsii dinții lor împreună cu boabe de mărgăritar* ».

Atunci Vodă se scoală și rostește o cuvântare în care arată că averea ademenește pe om, dar ea e păgubitoare în loc să fie de folos, căci tot «*asa și bobul de mărgăritar e mai mai mare și mai de preț decât bobul de orez, dar sparge dinții...* Ei! spuneți acum boieri dumneavoastră, nu-i așa că avuțiile is amăgitoare?».

Ultimele cuvinte: «*nu-i așa că avuțiile is amăgitoare?*» servește ca motto al acestui capitol.

Această scenă cu boabele de mărgăritar e de asemeni inventată, fiind o tradiție, ne spune autorul în notă, păstrată prin graiu, despre un boier lacom la avuții.

Ea e zugrăvită, ca stilizare, în colori proaspete, dar e lipsită de mișcare și mai ales de contur.

După această scenă inventată ca și aceea a nunții și a prezentării dregătorilor după încoronare, urmează alta, scoasă din «*Cronica Anonimă*», care e indicată în josul paginii.

Vodă cu credinciosul său, Logofătul Stoica, care e un personaj real, pune la cale, în pivnița palatului, exterminarea Basarabeștilor. Autorul o dramatizează într'o izbutită scenă.

Convorbirea dintre Vodă și Logofătul Stoica e auzită de Dragomir. Acest Dragomir este, după cum am arătat mai sus, inventat de autor; faptul că un copil al lui Pârvu Vornicul le surprinde convorbirea e atestat de cronici.

Dragomir transmite vestea familiei sale, de unde ea trece la mai toți Basarabeștii din capitala țării. Aceștia fug, după cum spun cronicile ¹⁾, peste Dunăre la Turci, de frica lui Mihnea.

După aceleași cronici, autorul ne arată că Mihnea, pentru a se răzbuna împotriva dușmanilor săi, începe o serie de cruzimi, poruncind prădarea, arderea și sfărâmarea până la pământ a tuturor caselor și bisericilor lor.

Al. Odobescu parafrizează aici textul din «*Cronica Anonimă*» și din «*Cronica lui Constantin Căpitanul*» pe care le citează. Apoi, întocmai

¹⁾ *Constantin Căpitanul.*

ca acolo, autorul nostru nu înfățișează scenele direct, ci ne *consemnează* numai rezultatele faptelor săvârșite.

După cum se vede, în acest capitol, scenele inventate sunt dramatizate, iar referințele culese din cronici sunt pur și simplu transferate în textul său cu o ușoară stilizare.

În felul acesta, narațiunea este amputată de elementul ei central: lipsesc dovezile sensibile ale cruzimii lui Mihnea, fiindcă înșirarea discursivă a rezultatelor care decurg din faptele sale *enumerate*, iar nu *povestite*, descumpănește ansamblul, iar viziunea ansamblului, ca istorie romanțată, se sfărâmă, se șterge, tocmai în centrul ei.

Orice istorie romanțată ar trebui să aibă deviza formulată de Quintilian: « *Scribitur ad narrandum, non ad probandum* ».

Al. Odobescu prezintă povestirea și explicarea, amestecate într'o amorfă desfășurare.

Cu alte cuvinte, autorul nu procedează la fel în cursul expunerii sale: unele pasaje sunt prezentate concret, prin prelucrarea textului cronicăresc (*Scenele prin care se pune la cale exterminarea Basarabeștilor*); altele sunt inventate în întregime, dar rediate concret (*Prezentarea demnitarilor*; *Nunta fetei lui Radu din Albești*; *Ospățul dat boierilor*), iar altele sunt simple întegrări stilizate ale textului cronicăresc (*Explicațiile în legătură cu urcarea lui Mihnea pe tron*; *Cruzimile lui*).

De sigur că uciderea fiului lui Pârveu, Ilie, ca și răpirea și apoi asasinarea fiicei lui Radu din Albești au fost, sub pana lui Al. Odobescu, mijloacele de concretizare pentru a sensibiliza referințele cronicărești în legătură cu cruzimea lui Mihnea, numai că ele sunt insuficiente; și acum e vorba doar de purtările lui Mihnea, după uciderea fetei și punerea la cale a asasinării Craioveștilor. Pentru această epocă din Domnia lui Mihnea, autorul se mulțumește numai cu transpunerea textului cronicăresc, pe care nu-l mai prelucrează, deși aici ar fi fost punctul de greutate al cruzimilor Voievodului muntean.

3. Capitolul al treilea este intitulat « *Cotneana* ».

La început, autorul dă iarăși lămuriri, tot pe cale discursivă, ca și la începutul capitolului al doilea, despre ajutorul primit de Basarabești dela Turci și despre hotărîrea acestora de a pune în locul lui Mihnea, pe Vlad IV cel Tânăr, fratele lui Radu cel Mare ¹⁾.

Urmează apoi știrea, din aceleași două izvoare și aproape cu aceleași cuvinte, că Neagoe Basarab a trecut iarăși Dunărea, în fruntea oștirii turcești.

La Gavriil Protul:

...și așa trecură Dunărea cu toată oastea și deacă trecură, împărțită oastea în trei pâlcuri și un pâlc luă Neagoe.

La Al. Odobescu:

Deci în toamna anului 1509, trei pâlcuri de oaste turcească sta gata să treacă Dunărea din care unul sub poruncile lui Neagoe Basarab răzbi mai înainte de celelalte...

Neagoe se întâlnește cu Mircea, fiul lui Mihnea, trimis și el cu ceva oaste să cerceteze situația. Ciocnirea are loc la Mănăstirea Cotmeana.

Scena ciocnirii între Mircea și Neagoe, amplu prezentată de Al. Odobescu, prin desvoltări caracteristice și cu aceleași mijloace picturale în expresie verbală, își are punctul de plecare tot în Gavriil Protul, după care e reprodușă în «*Cronica Anonimă*», ca de obicei.

După aceea din cap. II, unde se pune la cale, în pivniță, asasinarea Craioveștilor, această scenă e a doua pe care Al. Odobescu o prelucrează cu mai multe accente, desvoltând-o, adică o face să se desfășoare în momentele ei succesive, prin întrebuintarea dialogului, a unei game întregi de situații și a unor linii descriptive de un viu pitoresc, ceea ce, firește că nu există în textul cronicarului. Mircea, întovărășit de Stoica, e silit să fugă și, pe când caută ieșirea din cuprinsul Mănăstirii, unde sunt împresurați de oamenii lui Neagoe, spune lui Stoica Logofătul că «*fuga e rușinoasă*», la care Stoica răspunde: «*Dar e sănătoasă*». Această frântură de convingere servește ca motto în fruntea capitolului.

¹⁾ Informațiile sunt luate din «*Cronica Anonimă*», care reproduce pe cele găsite în Gavriil Protul.

Ceea ce e însă curios, este faptul că în «*Cronica Anonimă*» e un pasaj, pe care Al. Odobescu îl ocolește, dar din care ar fi putut scoate interesante efecte literare.

«*Iată-l: «Iară feciorul Mihnea-Vodă au mers la tată-său și i-au spus toate cu multă frică; iar el deacă auzi, așa să spărie și zise cătră ei: «Cine au făcut voao aceasta?» Ei ziseră: «Neagoe, vătahul de vânători». Acestea auzind Mihnea-Vodă, să umplu de frică și (a) zis: «De vreme ce făcu puiul leului așa, dară când va veni leul cel mare, ce va face?»*».

Al. Odobescu pune, în locul acestei scene, analiza psihologică a Voievodului care simte schimbarea destinului, dar elimină cu desăvârșire pe Neagoe Basarab din centrul preocupărilor lui Mihnea.

În felul acesta, căpitanul de vânători și viitorul Domn devine în narațiunea istorică romanțată a lui Al. Odobescu și mai puțin consistent decât în cronici, deși, după cum arătam mai sus, acest Neagoe Basarab ar fi trebuit să fie unul din personajele centrale ale familiei rivale, ca unul care, prin filiațiunea și activitatea sa, instrumentează prăbușirea lui Mihnea.

Dacă însă această narațiune n'ar fi avut ca idee fundamentală rivalitatea între Basarabești și Drăculești, de sigur că atunci Neagoe ar fi putut fi neglijat și tratat ca un personaj episodic.

Al. Odobescu vrea ca personajul central al Basarabeștilor să fie Vornicul Pârvu Basarab, dar acesta nu apare decât o singură dată, în scena prezentării demnitarilor din cap. II, pe când cel care lucrează este Neagoe, considerat drept fiu al celui dintâi, pe care însă Al. Odobescu îl face chiar mai puțin vizibil decât pe Pârvu Basarab.

O singură dată Al. Odobescu, în acest capitol, are parcă intenția să sublinieze pe Neagoe Basarab, și atunci tot nu face decât să parafrazeze câteva cuvinte din Constantin Căpitanul.

Intr'adevăr, după alungarea lui Mircea din Cotmeana, Neagoe «*se închină cu smerenia un fâl de Domn cuvios*», spune Al. Odobescu, după Constantin Căpitanul care înseamnă astfel în cronică despre Neagoe: «*...nepot Banului Barbului Craiovescu, fecior Pârvului, iar așa îl numea că e fecior de Domn*».

4. Partea a patra și ultima a narațiunii este intitulată «*Sibiu*».

Al. Odobescu reia firul explicator al expunerii, servindu-se de Constantin Căpitanul; Cronicarul Anonim care se inspiră din Gavriil Protul; Gh. Șincai care reproduce din I. C. Eder, etc., pentru a arăta urcarea lui Vlăduț (Vlad IV cel Tânăr) pe tronul Țării Românești; încercarea neizbutită a lui Mihnea cu o oaste de strănsură de a alunga pe Vlăduț; trecerea lui Mihnea la catolicism, pentru a-și atrage bunăvoința regelui maghiar, în caz de nevoie.

Apoi urmează viața lui Mihnea la Sibiu și asasinarea sa, înfățișate cu o adâncă pricepere literară, în ceea ce privește graduația efectelor. Al. Odobescu utilizează datele cronicărești numai ca elemente de cadru istoric și pentru ca firul acțiunii să nu se deplaseze din linia adevărului istoric. În acest cadru, fantazia sa completează și sprijină momentele acțiunii, transmise de cronicari, în diferite momente de adânc relief, mai ales prin limbajul său arhaic perfect adecvat și efectele de sugestivitate ale expresiei verbale.

Pe lângă Mihnea, ca erou central, întâlnim alte trei personaje cu care am făcut cunoștință la început: Danciu, fiul lui Basarab IV cel Tânăr (Țepeluș sau Mlad) și fratele german al lui Neagoe Basarab; Spătarul Radu din Albești¹⁾, tatăl fetei ucise din ordinul lui Mihnea, și Dumitru Iacșici.

Cel dintâi era pretendent la tron și ura pe Mihnea, fiindcă din cauza lui nu s'a putut sui pe tron după moartea lui Radu cel Mare; al doilea venea ca să-și răzbune moartea fiicei sale; în sfârșit, al treilea se găsea tot la Sibiu, pentru a-și răzbuna batjocorirea surorii sale.

Acești trei pun la cale, printr'un complot, asasinarea lui Mihnea, din răzbunare. Complotul îi aparține în întregime lui Al. Odobescu

¹⁾ *Spatarul Radu din Albești* e un nume confecționat de autor. Numele său adevărat, după cum îl dau documentele cu o ortografie latino-maghiară este Albwyzther, adică Albu Vistiernicul. Acest nume îl găsea Al. Odobescu în I. C. Eder (*In collectione diplomatica*), în I. C. Engeel (*Geschichte der Moldau und Walachey*, p. 195), ambii citați în Gh. Șincai (*Cronica*, II, p. 125—126) dar care scrie însă Albescul. Al. Odobescu l-a făcut Spătar, deși era Vistiernic, și i-a zis Radu din Albești, cu toate că-l chema Albu.

și e foarte bine redat, iar scena asasinării lui Mihnea e tot așa de bine reconstituită după cronicari și izvoare contemporane; nu mai e o simplă parafrazăre a textelor cronicărești ca în alte pasaje¹⁾.

Din analiza de mai sus, rezultă că autorul a reconstituit în povestirea sa trei scene după date cronicărești (*Punerea la cale a prigoanei Craioveștilor*; *Ciocnirea dela Cotmeana între Neagoe Basarab și Mircea, fiul lui Mihnea*; *Asasinarea lui Mihnea*); a realizat din fantazia sa cinci altele (*Vânătoarea dela început*; *Mourtea lui Dracea Armașul*; *Prezentarea demnitarilor*; *Incoronarea lui Mihnea*; *Nunta fiicei lui Radu din Albești*; *Ospățul boierilor*); apoi a parafrizat diverse explicații istorice în desfășurarea discursivă a întregului fir istoric al acțiunii.

Din acest plan al narațiunii lui Al. Odobescu, ar rezulta că ne găsim în fața unei perfecte romanțări istorice.

Intr'adevăr, urmărirea adevărului istoric, după date cronicărești, dezvoltarea unora dintre ele, printr'o amplă concretizare, și chiar inventarea altora în același cadru și cu aceleași atribute, toate acestea n'ar putea avea alt rezultat decât o serioasă evocare a epocii despre care este vorba.

Numai că autorul a lăsat pe alocuri neluminate unele puncte de susținere ale povestirii, a dat o inegală dezvoltare scenelor întrebuițate, iar unele strict necesare lipsesc cu desăvârșire, fără să mai adăogăm faptul că povestirea sa este întretăiată de rezultatele unor elemente narrative care nu există.

* * *

«*Doamna Chiajna*» este a doua narațiune de același caracter din opera lui Al. Odobescu și care a apărut trei ani mai târziu (1860).

¹⁾ Pe lângă Cronicarul Anonim în mai multe variante și Constantin Căpitănelul, Al. Odobescu a mai găsit în Gh. Șincai, diferite izvoare externe (*Analele bisericii Brașovului*, *Nicolae Olahul*, *M. Sigler*, *Filstich*, *Schesaeus*), și interne (așa numitul *Anonymus Valachicus* în *Ms. Cronică*, cap. 44 ce pare a fi «*Istoria Țării Românești*» a lui Mihail Cantacuzino).

Conține tot patru capitole ca și « *Mihnea-Vodă cel Rău* », însă ceva mai desvoltate: (I. *Mormântul*, II. *Nunta*, III. *Fuga*, IV. *Pustnica*).

În « *Doamna Chiajna* », influența lui Walter Scott, în ceea ce privește unele similitudini de situații și de personaje, structura generală a unei narațiuni de inspirație istorică rămânând aceeași, este mai accentuată.

Intr'adevăr, iată ce găsim în primul capitol din aceeași « *Logodnică dela Lammermoor* »:

« *Intr'o dimineață de Noemvrie, în timp ce stâncile care stăpâneau Oceanul erau acoperite de o ceață grosă ce strecura în suflet tristețea, porțile străvechiului turn pe jumătate dărâmat, în care lordul Rawenswood își petrecuse ultimii ani ai unei sbuciumate vieți, se deschiseră, spre a face loc rămășițelor sale pământești.*

Un mare număr de drapele purtând diferite devize și blazoane ale acestei vechi familii și ale acelor care îi erau prietene se desfășurau pe rând în alaiu de înmormântare, strecurându-se prin trecerea boltită a curții.

Noblețea cea mai de seamă a Țării venise acolo în vestminte de doliu; călăreții, încetinând pașii cailor, înaintau cu solemnitatea potrivită împrejurării. Trompetele acoperite cu zăbrăniț negru scoteau sunete rare și lugubre. O mulțime nesfârșită de oameni din teapa de jos și un șirag de servitori încheiau alaiul care nu ieșise încă de tot de sub poarta turnului, când cei ce se găseau în frunte sosiră la bolnița unde mortul trebuia să fie așezat... Și atunci când slujitorul bisericii își deschise cartea de rugăciuni, un ofițer... susținut de câțiva oameni armați îl făcu să tacă în numele legii. Această insultă înflăcăură de mânie toată adunarea, dar mai ales pe fiul unic al mortului, Edgar... El puse mâna pe sabie; vesti pe ofițer să nu se expună primejdiei unei alte întreruperi și porunci preotului să-și împlinească slujba. Ofițerul voi să întrebuițeze forța spre a se face ascultat, dar, fiindcă o sută de săbii scânteiară deodată în ochii săi, se mulțumi să protesteze împotriva violenței care i se făcea în executarea ordinului său, și rămase la o parte, întunecat și fioros spectator al ceremoniei».

Iată pasajul corespunzător din «*Doamna Chiajna*»:

Preoții se coborîră mai întîi pe scară și începură cu obișnuitul vîers a lene, cîntecele de îngropăciune; de două lature se întindea oastea pedestră cu prapurele plecate, cu sîneșele în jos. În mijlocul ei mergeau cerniți, boierii de taină, unii purtând pe ai lor umeri sicriul luminatului mort (Mircea Ciobanul), alții ținând pe mâini pleoapa pe care stau încrucișate sabia și buzduganul domnesc... După tînguioasa familie, alaiul se prelungea cu toți oamenii casei, amestecând cu sunetul jalnic și slăbănogit al tobelor, văietările lor, cu călărașii domnești ce se îngrijiseră a face la caii lor lăcrimarea ochilor cu praful de pușcă și în sfârșit cu tot norodul orașului ce umbla cu capetele descoperite pentru jeline...

Toți pe rînd intrară în sfântul locaș; năsalia fu așezată jos, chiar lângă strana domnească; se zise prohodul și slujba se urmă toată după rînduiala sa; dar pe cînd pe la sfârșit începură arhieriei, apoi slujbașii cei mari și cei mici să se apropie de mort și să-i sărute mîna dreaptă și crucea dintr'ansa, cîteva boieri... înaintară cu semeție și, puindu-se drept în fața sicriului, începură să strige în gura mare către obștea spăimîntată din biserică: (Urmează cele spuse de boieri).

La aceste vorbe îndrăzneșe, însoțite cu fapta, toți rămăseră incremeniți de ciudă. Chiajna singură se repezi către cutezătorii tineri... «In lături, mărșavilor» strigă ea cu glas puternic «...Mircea s'a dus, dar fiul său a rămas și Chiajna îi e mumă și va ști să-l apere de voi... Dar nu plătiți vorba ce o pierd cu voi. — Pe ei, copii!» — strigă îndreptîndu-se către Lefegii, și, întorcându-se la preoți: «Sfințiile Voastre, urmați-vă datoria».

Fără ca să cunoaștem acțiunea din cele două narațiuni, e destul de ușor să desprindem punctele de asemănare între aceste două scene care se găsesc în textul englezesc și în cel românesc, cu deosebirea că se prezintă altfel cadrul și coloarea locală în fiecare din cele două povestiri, pe lângă desvoltarea mai mare a acestei scene din textul românesc.

Dar în afară de similitudinea foarte vizibilă a acestor două scene, constatăm că, spre deosebire de ceea ce am văzut cu privire la

«*Mihnea Vodă cel Rău*», aici asemănarea ne izbește și în desenul fundamental al întregii acțiuni.

În «*The Bride of Lammermoor*», acțiunea se petrece după detronarea lui Iacob al II-lea¹⁾, adică în a doua jumătate a veacului XVII-lea. Familia Lordului Allan Ravenswood e ruinată de lordul Keeper, un înalt dregător al Statului (William Ashton) care intră în posesia tuturor moșiilor și a castelelor celui dintâu.

Scena de mai sus reprezintă înmormântarea bătrânului Lord Ravenswood, înmormântare pe care a încercat să o turbure ordinul dat de lordul Keeper, căci el nu se mulțumea numai cu averile luate în chip nu tocmai onest, ci căuta prin toate chipurile să nemulțumească și să jignească pe toți membrii familiei adversare. Pretextul supremei jigniri, cu prilejul înmormântării rivalului său, a fost că slujba religioasă se făcea de un preot anglican, pe când legea nu îngăduia decât ritul presbiterian.

După moartea lui Allan Ravenswood, singurul său moștenitor rămăsese fiul său, Edgar. Acesta ducea o viață plină de lipsuri într'un turn, singurul care îi mai rămăsese din vastele proprietăți ale tatălui său, și aștepta prilejul, potrivit cu ceea ce tatăl său îi lăsase drept moștenire pe patul de moarte, să se răzbune împotriva aceluia care era acum stăpân al averii sale părintești.

Edgar se îndrăgostește însă de Lucy, fiica vrăjmașului său. Mama fetei, Lady Ashton, o nobilă ambițioasă, întreprinzătoare și de o rară energie, se socotea cu mult superioară soțului pe care îl socotea că poartă un sânge puțin cam plebeu. În același timp, ea nu iubea mai de loc pe fiica sa, blândă la fire și plină de modestie, socotind aceste însușiri ale fetei ca o lipsă de energie și ca o moștenire netrebnică primită din partea tatălui.

Când Lady Ashton aude de această dragoste și de eventuala căsătorie între fiica sa și Edgar Ravenswood, căruia iubirea îi topise ura împotriva Keeperilor și care se și logodise în ascuns cu Lucy,

¹⁾ Iacob II a fost fiul lui Carol I. Se suie pe tron la 1685 și rămâne până la 1688, când e detronat, fiindcă trecuse la catolicism.

nu numai că se opune cu o sălbatică neînțelegere, dar pune la cale repede căsătoria fiicei sale cu alt pretendent și acoperă cu cel mai neînduplecat dispreț pe vrăjmașul care, din sărăcia lui, ridicase ochii spre fata lordului Keeper.

Nunta Lucyei cu Bucklaw, cel ales de Lady Asthon, are loc în grabă și, chiar în seara nunții, Lucy, în cumplita ei desnădejde, când mirele intra în camera nupțială, îi dă o lovitură de cuțit care îl prăbușește la pământ; apoi, cu mințile rătăcite, ea se sfârșește din viață după câteva zile, iar Edgar, logodnicul ei, se sinucide¹⁾.

Lady Ashton din cauza căreia se desfășoară aceste evenimente, rămâne cu sufletul neturburat și parcă mulțumită că întâmplările i-au păstrat neatinsă mândria.

Îată desenul acțiunii din narațiunea lui Al. Odobescu:

După moartea lui Mircea Ciobanul, îi supraviețuiesc soția sa, Doamna Chiajna, și copiii: Petru, Alexandru, Ancuța și încă o fată.

Mircea Ciobanul e din ramura Drăculeștilor; adversarii săi erau Basarabeștii care au încercat să profite de moartea Voievodului, pentru a aduce pe unul dintre ai lor pe tronul Munteniei.

Personajul care apără cu multă energie tronul de uneltirile Basarabeștilor este Doamna Chiajna, care-și epitropisește fiul, Petru, în scaunul domnesc.

Scena de mai sus, din biserică, înfățișează prima încercare a Basarabeștilor de a îndepărta dela tron pe Petru, descendentul lui Mircea, chiar cu prilejul înmormântării aceluia care fusese Mircea Ciobanul.

Din această clipă, Doamna Chiajna veghiază împotriva vrăjmașilor. Intre aceștia se afla și Radu Socol, care fusese ruinat după uciderea tatălui său, pusă la cale de stăpânirea lui Mircea Ciobanul.

¹⁾ « *The Bride of Lammermoor* », romanul lui Walter Scott, (1818) a fost prelucrat ca libret de operă de Salvatore Cammarano (1835). Muzica a fost scrisă de Donizetti. Traducerea în franțuzește a libretului se datorește lui Alph. Royer și Gustave Waëz sub titlul « *Lucie de Lammermoor* » (1837).

Radu se îndrăgostește însă de Ancuța și ura lui împotriva Drăculeștilor este uitată, grație iubirii sale fără de margini.

Doamna Chiajna, fără să știe însă nimic de această dragoste, pune la cale căsătoria fiicei sale cu un strălucit nobil bizantin din familia Cantacuzinilor.

Căsătoria are loc, cu toate că fata se opune, dar, în timpul călătoriei de nuntă spre Constantinopol, fata fuge cu alesul inimii ei, tocmai când însurăței ajung la malul Dunării.

Ancuța și Radu se ascund în casa acestuia dela Motru din care nu mai durează decât un turn, atât cât mai rămăsese din falnicele case ale Vornicului Socol. Mircea Vodă poruncise să fie doborâte la pământ. Acest turn așezat în vecinătatea porții poartă numele de Chindie, fiindcă fusese odinioară, pe când se înălțau mărețele case ale Vornicului Socol, locul de strajă *« de unde, ca și în curțile domnești, se vestea cu tobe și cu surle ceasul înserat al chindiei, când toți oamenii casei se adunau la cină și porțile ogrăzii se închideau »*.

Doamna Chiajna care nu poate îngădui o asemenea faptă, care îi strica socotelile, trimite slujitorii să omoare pe Radu.

Pierzându-și mințile, Ancuța deveni pustnică în tovărășia unei icoane prin singurătățile împrejurimilor și astfel rătăcește din loc în loc, fugind de oameni. În această stare, ea e găsită de Doamna Chiajna în trecere prin aceste locuri cu alte treburi, dar, implacabilă în idealurile ei politice, rămâne nepăsătoare și pleacă mai departe, fără să-i fi tresărit nici o fibră în sufletul ei.

În cele din urmă, neînduplecata mamă e ucisă într'o împrejurare în care lucra tot pentru realizarea intereselor ei superioare de politică familială.

Creдем că oricine poate observa cum desenul prim al acțiunii, fără să fie propriu zis o calchiere după povestirea englezescă, aduce aminte de anumite momente din desfășurarea acțiunii pe care o găsim și în romanul lui Walter Scott.

Dar, în afară de acestea, vom întâlni în cursul analizei noastre o serie întregă de similitudini de detalii, care ne vor întări și mai mult în convingerea că ne aflăm în fața unei influențe mai accen-

țuate din partea lui Walter Scott, prin «*The Bride of Lammermoor*», asupra acestei narațiuni a lui Al. Odobescu.

1. In capitolul întâi, intitulat «*Mormântul*», autorul înfățișează aducerea în țară a trupului lui Mircea Ciobanul care fusese în Ardeal și murise pe drum. Apoi ne descrie înmormântarea Voievodului cu incidentul provocat de Badea Clucerul. Continuă, arătându-ne prima întâlnire între Radu Socol și Ancuța, fiica lui Mircea Ciobanul, lângă mormântul acestuia, după ce se risipește gloata alaiului de îngropăciune; apoi deapănă rezultatele unor evenimente pe care nu le povestește: moartea Vornicului Socol, tatăl lui Radu, din pricina uneltirilor lui Mircea Ciobanul; ciocnirea între oamenii stăpânirii de o parte, conduși de Marele Serdar din porunca Mircioaii, pe scaun fiind Petru, fiul ei, iar de alta boierii răzvâriți, care biruese, la Romanești în Dâmbovița, conduși de Badea Clucerul; apoi a doua ciocnire la Șerbănești între însăși Chiajna în fruntea oștirii și boierii pribegi care sunt măcelăriți în mare parte împreună cu conducătorul lor, Badea Clucerul.

Izvoarele întrebuițate sunt amplu indicate în josul paginii, și anume: D. Cantemir, Constantin Căpitanul, *Cronica Anonimă*, I. Chr. Engel, Gh. Șincai.

Intocmai ca și în *Mihnea Vodă cel Rău*, unde autorul confundase, ca și întreaga istoriografie de atunci, pe Mircea, fiul lui Mihnea, cu Mircea Ciobanul, fiul lui Radu cel Mare, se continuă și aici această confuzie, adăogându-se în plus confuzia în legătură cu fiii și fiicele lui Mircea Ciobanul și aceia ai lui Mircea, fiul lui Mihnea, fiind considerați cu toții ca descendenți ai lui Mircea Ciobanul.

Al. Odobescu spune că «*cel mai mare de ani, Petru, beteag și mărunțel în boiu, înainta cu greu, sprijinindu-se într'o cărje; fratele său Alexandru, îl însoțea... De-a stânga Chiajnei două copile... dovedeau prin suspine adâncă lor durere*».

In realitate, aceștia sunt băieții lui Mircea, fiul lui Mihnea; dar fetele sunt ale lui Mircea Ciobanul, care avea, într'adevăr, un fiu cu numele de Petru, dar acesta nu era *Petru Schiopul*, cun

arată autorul, ci *Petru cel Tânăr*, care se suie pe tron, ca urmaș al lui Mircea Ciobanul.

Cauza confuziei pe care o făcea istoriografia pe timpul lui Al. Odobescu izvora din identitatea de nume a taților (Mircea) și aceea a fiilor (Petru).

Firește, de această confuzie nu trebuie făcut responsabil autorul narațiunii, însă în alt punct, autorul comite un anacronism pe care poate că l-ar fi putut evita.

Infățișând în acest capitol înmormântarea lui Mircea Ciobanul, autorul vorbește despre biserica lui Bucur din care răsunau clopotele cu prilejul acestei solemnități. În realitate, biserița lui Bucur e un paraclis zidit în veacul al XVIII-lea în spatele marelui mănăstiri a lui Radu Vodă și anume pentru cimitirul acestei mănăstiri.

De sigur că vechimea legendară a bisericii l-a ispitit pe Al. Odobescu, cu tot caracterul neverosimil al legendei.

Pe de altă parte, mai găsim o inadvertență, datorită probabil împrejurării că se slușește de un izvor, dar citează altul.

Și în « *Mihnea Vodă cel Rău* » și în « *Doamna Chiajna* », autorul vorbește despre bătălia dela *Șerbănești*, unde « *Mircioaia* » conduce personal armata, împotriva boierilor răsculați și citează în acest scop pe *Constantin Căpitanul* și pe *Cronicărul Anonim*.

Localitatea e numită însă în ambele izvoare *Șerpătești*, nu *Șerbănești*.

Singurele scene în care autorul infățișează pe larg și într'un colorit viu, notele caracteristice ale evenimentelor sunt: cele petrecute cu ocazia înmormântării lui Mircea Ciobanul și întâlnirea lui Radu Socol și a Aneței lângă mormântul acestuia din urmă.

Tot restul capitolului este arătarea pe scurt, după cronici, a evenimentelor, mai mult în rezultatele de cât în desfășurarea lor, totul fiind stilizat în limba arhaică a izvoarelor care dă o atât de puternică rezonanță colorii locale.

Adăogăm îndată că cele două scene sunt inventate de autor și nu sunt culese din cronici. Simțim, în același timp, cât de mult lipsește, pentru caracterizarea Chiajnei, dezvoltarea scenei în care se

înfățișează lupta dela *Șerpătești*. Aici autorul ar fi trebuit să insiste asupra acestei femei care călare bărbătește « și purtând zale pe piept și un hanger în mână, străbătea rândurile. îmbărbăta pe Români cu vorbă lingușitoare și pe Turci cu bogate făgădueli și le insufla tuturor aspra sa voinicie ».

Din această cauză rămânem cu impresia că tratarea este incompletă, și că, prin urmare, aspra voinicie a Chiajnei sau a « Mircioaii » cum îi spun cronicile, e mai puțin vizibilă în acest capitol, cu toată scena dela înmormântare unde are curajul să țină piept lui Badea Clucerul și să dea semnalul luptei împotriva boierilor răsculați.

Cele două scene inventate sunt însă suggerate din « *The Bride of Lammermoor* »: prima, după cum rezultă din confruntarea textelor de mai sus pentru cele petrecute la înmormântare, iar cealaltă, adică întâlnirea între Radu Socol și Ancuța, are deasemeni același desen ca în romanul lui Walter Scott; însă tratarea diferită e mai accentuată, această scenă având o amploare cu mult mai grandioasă în romanul englezesc. Intr'adevăr, în romanul englezesc, scena întâlnirii între Edgar Ravenswood și Lucy Ashton e foarte dezvoltată într'o minuțioasă analiză sufletească surprinsă pe calea dialogului, pentru a sublinia primele accente ale iubirii care începe. În povestirea lui Al. Odobescu întâlnirea este redusă aproape numai la o pagină.

În ambele tratări, această scenă prezintă pe tânăr ca un salvator (la Al. Odobescu, Radu scăpase pe Ancuța de furia boierilor răsculați; la Walter Scott, Edgar scăpase pe Lucy de furia unui taur ce fusese împușcat în momentul când se repezise la fată); în ambele pasaje, tânărul ajută pe aceea care face parte din familia vrășmașe; în ambele fragmente, fata întâmpină cu dragoste pe salvator, iar tânărul este la început pradă unei lupte între ura străveche și iubirea care începe.

Iată două fragmente din pasajele corespunzătoare, în care citim, în cele două narațiuni, de pildă, lupta între ură și iubire:

La Walter-Scott (cap. VII):

« *In inima sa (Edgar) erau două patimi care se băteau cap în cap; apriga dorință de a răzbuna moartea tatălui său se schimbă în mod*

ciudat, datorită admirației pentru jata vrășmașului său. Atât de mult luptase contra sentimentului celui dintâi, în cât îi păru acum mult micșorat; contra celui din urmă nici nu încercase să reziste, fiindcă nu-i bănuise existența».

La Al. Odobescu (cap. I):

«Din minutul acela, el ce se hrănise cu laptele dușmăniei, el ce visase numai crunte răzbunări, el care, auzind moartea lui Mircea, se grăbise..... să calce hotarul Țării cu ura în inimă....., simți acum într'o clipă, toate aceste aspre dorințe risipindu-se și patimile-i, ca și traiul său, din minutul acela se schimbăse cu totul».

Dacă Al. Odobescu ar fi dezvoltat tratarea, după cum arătam mai sus, această integrare a sugestiilor din romanul lui Walter Scott, în cadrul izvoarelor cronicărești și servită de efectele elementelor de stilizare aproape totdeauna de o perfectă adecuare, ar fi dus, fără îndoială, la o adâncire cu mult mai accentuată.

2. Al doilea capitol, intitulat *Nunta*, e ceva mai dezvoltat de cât primul.

Izvoarele întrebuițate sunt mult mai numeroase. Astfel întâlnim pe: Hammer, Frații Tunusli, Cantu, Gh. Șincai, N. Bălcescu, Ducange, Crusius, alături de Constantin Căpitanul și Cronicarul Anonim. Pentru prima oară, autorul citează și baladele poporane ale lui V. Alecsandri.

Capitolul începe cu un portret al lui Petru Vodă cel Tânăr pe care Al. Odobescu îl crede Petru Șchiopul, și pentru a-l situa, fixează din izvoare atmosfera politică a vremii.

Vorbește aici de lupta dela Boiani, fără s'o înfățișeze, deși nu ar fi trebuit să ne-o arate acum, ci în primul capitol, după lupta dela *Șerbănești*. Analiza împrejurărilor e tratată tot discursiv, nu narativ. Autorul vrea să se degajeze, din desfășurarea analitică, necesitatea Țărilor Românești de a fi în bune legături cu Grecii din Fanar care erau oamenii de afaceri ai Turcilor.

E un pasaj de istorie pură, în care romantizarea e aproape stinsă cu desăvârșire.

Urmează punerea la cale a nunții fetelor Chiajnei cu doi greci foarte influenți din Constantinopol: *Andonic Cantacuzino*, fratele lui Mihail Cantacuzino supranumit *Şaitanoglu*, și *Iacob Stamati*, nepotul Patriarhului *Ioasaf II* dela Constantinopol¹⁾.

Căsătoria primă este desfăcută prin fuga fetei, răpită de *Radu Socol*. Descrierea nunții reconstituită din fantazia autorului este amplu desfășurată cu multe amănunte pentru a obține efectul culorii locale, ceea ce însă nu e suficient pentru promovarea acțiunii.

Chiajna este prezentată dela început ca o femeie de o feroasă energie care nu se manifestă decât o singură dată și anume în scena incidentului cu boierii răzvrățiți în timpul slujbei de înmormântare a lui Mircea Ciobașul din cap. I; restul constă într'o neconținută explicare în legătură cu această energie, adică din elemente *ad probandum*, nu *ad narandum*, ca și în prima sa narațiune, «*Mihnea Vodă cel Rău*».

1) Al. Odobescu își culege informațiile din Gh. Şincai (*Cronica*, vol. II, pp. 218—219) care citează pe M. Crusius, (*Turco-Gracia*, p. 240). Acolo găsește Al. Odobescu că unul din ginerii Chiajnei era fratele lui Mihail Cantacuzino (*Saitan-Oglu*) pe care nu-l numește. Gh. Şincai, după alte izvoare, îi dă numele de *Andronic*. În realitate, acesta era fiul lui *Saitan-Oglu* care s'a căsătorit cu *Irina Rali*. Ca soț al Mariei a fost chiar *Saitan-Oglu* care avea 58 de ani, iar fata 15, (E. Hurmuzachi, *Documente XI*, intr. p. VI). Aceeași fată, după ruperea căsătoriei, prin intervenția Chiajnei, se căsătorește cu *Iacob-Stamati*, astfel că nu este exactă afirmația lui Crusius că *Stamati* ar fi fost mirele altei fete a Chiajnei.

Izvoarele mai noi dau alte indicații despre soții fetelor Chiajnei: *Alexandra* ia pe *Gheorghe Hrisoverchi Camarașul*; *Anca*, eroina povestirii, pe *Neagoe Banul*; *Marina* (*Maria*) pe *Saitan-Oglu*, iar în urmă pe *Iacob Stamati*; *Stana* pe *Ion*, Logofătul din *Pitești*; *Dobra* a fost logodită cu *Despot Vodă*, apoi era cât pe aici să se mărite cu *Gnontric de Grand-Champs*, ambasadorul Franței la Constantinopol și, în fine, o regăsim în haremul tânărului Sultan *Murad III* (1574—1596) în ajunul urcării sale pe tron, atunci când era numai Sângeac de *Magnezia*. (N. Iorga, *Femeile în viața neamului nostru*, *Vălenii-de-Munte*, 1911, p. 50).

Amintim cu acest prilej că, după căderea Chiajnei și a fiului său *Petru*, care domnea, în disgrația Turcilor, pentru a le recăștiga favoarea, oferă ca paji pe ceilalți doi fii ai ei, *Radu* și *Mircea* (E. Hurmuzachi, *Documente*, vol. II, 1, p. 741).

De sigur că Al. Odobescu n'a cunoscut izvoarele, unde temperamentul ei de o rară energie și neînfricată cruzime era înfățișat dublat și de o nerușinată desfrânare. Documentele vremii o numesc «*mulier levissima, madre publica meretrice, infrenatae monstruosae libidinis*»¹⁾, «*ausgelassenes als ränkevolles Weib*»²⁾. Autorul ar mai fi putut utiliza, dacă ar fi cunoscut izvoarele, un eveniment foarte caracteristic pentru felul de a fi al Chiajnei, și foarte însemnat pentru obținerea efectelor literare.

Despot Vodă al Moldovei, după care voia să dea pe una din fetele ei, Dobra, devine la un moment dat unul din cei mai aprigi vrășmași ai ei și, din această cauză, se strică și logodna. Lucrul se întâmplă, fiindcă «*Mircioaia*» aflase că Despot voia să pună pe tronul Munteniei pe un frate al său, Dumitru. După ce Despot este ucis de Tomșa, Dumitru, prins de Lăpușneanul care se suise a doua oară pe tron, e trimis cumnatei sale, Chiajna, la București. Punând mâna pe dușmanul ei, Chiajna îl aruncă în temniță și apoi dă ordin să i se taie capul. Pentru că răzburarea sa să capete un caracter sărbătoresec, dă o masă boicrilor, la sfârșitul căreia i se aduce, la porunca ei, capul încă însângerat al lui Dumitru, pe o tupsie. Chiajna ia capul vrășmașului și-l aruncă pe masă printre talgere și cupe, după ce-l scuipe pe obraz.

Al. Odobescu a utilizat probabil toate izvoarele, cunoscute de el, în această narațiune, dar i-au scăpat multe și mai ales multe s'au descoperit de atunci încoace. Cu prilejul nunții, autorul înfățișează pe cale arheologică, în pagini descriptive, încărcate de culoare locală, palatul domnesc din București, alaiul sosirii mirilor din Constantinopol, sărbătoarea cu prilejul nunții pitorești.

Înainte de nunții, autorul zugrăvește o întâlnire între Radu Socol și Anca, întâlnire în care Radu, care auzise de măritișul iubitei sale, vrea să-i înapoieze marama, zălogul iubirii lor, pe care el i-o luase în ziua primei lor întâlniri lângă mormântul lui Mircea

¹⁾ E. Hurmuzachi, *Documente*, II, 1 p. 510; VIII, p. 132, II, 1, p. 586.

²⁾ I. Hammer, *op. cit.*, II, p. 373.

Ciobanul. Anca nu-l primește, arătând iubitului ei, că totul e pus la cale fără voia ei, adăogând că n'a pierdut nădejdea că nunta nu va avea loc și că deci nu o va pierde.

Această scenă amintește de un alt pasaj din «*The Bride of Lammermoor*» și anume acela din cap. XVIII unde de asemeni jurământul de credință al cel doi tineri este concretizat prin frângerea unei monete de aur, fiecare luând în păstrare o jumătate; și acela din cap. XXVII, unde Edgar, auzind că Lucy urmează să se căsătorească cu altul, vine să dea înapoi zălogul luat.

Numai că, în romanul lui Walter Scott, momentele acestea sunt integrate într'un complex mult mai dezvoltat, iar restituirea zălogului este urmată după câteva zile de la moartea fetei care ucisese pe *Bucklaw*, cu care se măritase împotriva sentimentelor și voinții ei.

3. Capitolul al III-lea din povestirea lui Al. Odobescu e intitulat «*Fuga*». E vorba de răpirea miresei lui Andronie Cantacuzinul (Mihail) de Radu Socol. Autorul utilizează izvoarele din M. Crusius, Henricus Hilarius, Lequien, Hammer, Meletie, Charrière și firește Constantin Căpitanul, alături de Cronicarul Anonim și Șincai.

Deși avem și aici o copioasă indicare a izvoarelor, totuși, cea mai mare parte a capitolului e țesut din fantazia autorului, rezemată când și când pe unele elemente din Walter Scott, izvoarele servind numai ca puncte de reper cu care Al. Odobescu jalonează cadrul evenimentelor.

De altminteri, însuși autorul scrie într'o notă dela începutul capitolului: «*Până la această fugă am urmat, mai mult sau mai puțin întâmplările istorice*», ceea ce nu-l împiedică însă a continua să citeze izvoarele până la sfârșit.

Radu Socol răpește pe Ancuța, când aceasta ajunge la Rusciuc cu soțul ei, în drumul lor spre Constantinopol. Ancuța obținuse dela bătrânul ei bărbat ca el să rămâie departe de ea, până vor ajunge acasă la el în castelul dela Anchiale.

Răpirea are loc în timpul nopții, când Radu se apropie cu o luntre de chioscul unde se află Ancuța; aceasta sare pe fereastră,

amândoi se depărtează apoi în luntrea condusă de Radu și ajung în capul ostrovului Mocanu și de acolo la Giurgiu unde-i așteaptă Bănică, servitorul credincios al tânărului boier. Chiar acest amănunt al servitorului bătrân, credincios și unic, care îngrijește de stăpânul său ca un părinte de fiul său, îl găsim în « *The Bride of Lammermoor* ». Acolo servitorul se numește Caleb.

Radu și Ancuța, însoțiți de Bănică, fac drum timp de mai multe zile până când sosesc la Valea Motrului unde se află ruinele falnicelor case ale Vornicului Socol, din care nu mai rămăsese în picioare și bun de locuit de cât turnul sau chindia.

Locuința lui Edgar, tot un turn, ultima rămășiță din vestitul castel dela Wolf's Crag, din romanul lui Walter Scott, corespunde cu chindia ce mai rămăsese din palatul dela Socolești ¹⁾ și unde locuia Radu, din narațiunea lui Al. Odobescu.

Când Al. Odobescu declară în notă că renunță la adevărul istoric, începând dela această fugă înainte, de fapt el se referă numai la faptul că adevărul istoric spune că Petru Vodă cel Tânăr, fiul Chiajnei, este mazilit după căsătoria surorii sale, din cauza unei satisfacții care trebuia dată de Vizirul Sokoli Mahomed, prietenului său Mihail Cantacuzinul — autorul nostru zice Andronic Cantacuzinul — care fusese ultragiăt de către Doamna Chiajna prin defacerea căsătoriei dintre fiica ei și acest Cantacuzin.

Tot ce urmează acum în povestirea lui Al. Odobescu, cu adevărat nu mai corespunde adevărului istoric, nu fiindcă a renunțat autorul la aceasta, în scopul de a da povestirii sale o desfășurare conformă cu caracterele schițate la început, ci fiindcă, utilizând mai departe izvoarele, acestea greșesc și Al. Odobescu nu face decât să le respecte.

Astfel, potrivit cu aceste izvoare, Al. Odobescu crede că urmașul la tron al lui Petru Vodă cel Tânăr este fratele acestuia, Alexandru, care, în realitate, e fiul lui Mircea, descendentul lui Mihnea Vodă Cel Rău.

¹⁾ Să se compare și descrierea celor două locuințe, dela Wolf's Crag, (« *The Bride of Lammermoor* », cap. VI) și dela Socolești (« *Doamna Chiajna* », cap. III) pentru a se vedea, și în acest detaliu, legătura dintre cele două opere.

Din această confuzie pe care o fac izvoarele, Al. Odobescu construiește o latură de caracterizare a Chiajnei și anume crede că tot Chiajna a izbutit împotriva lui Mahomed Sokoli, căci în locul unui fiu a venit pe tron alt fiu. Caracterizarea aceasta este însă tot *ad probandum*; el explică, stilizând textul cronicăresc, cum Chiajna a rămas tot puternică.

Dacă, din punct de vedere al istoriei romanțate, această înfățișare a evenimentelor e o greșală datorită deficienței izvoarelor, tot o eroare este, chiar dacă adevărul istoric ar fi fost respectat, o asemenea caracterizare în care se dau explicații țesute din rezultatele evenimentelor, și nu din însăși desfășurarea lor pe cale narativă.

Așa încât, presupunând că Alexandru este tot fiul Chiajnei, hiruința acesteia din urmă, ca și cruzimea ei, *se înțeleg* mai de grabă decât *se văd*. Intr'adevăr, iată cum înfățișează autorul primul gest al izbândeii ei, deși, istoricește, ea nu mai era în Țară: plecase la Constantinopol să-și sprijine fiul mazilit.

«...ea adună la un ospăț pe Radu, Logofătul din Drăgoiești, pe Mihnea din Bădeni, feciorul lui Udriște Vistierul, pe Toader dela Bucov, pe Vladul Caplei, pe Pătrașcu, pe Calotă, pe Stan, feciorul Drăguleșului, pe Radu, Stolnicul din Boldești și le tăie capetele. Indată apoi porunci de trimiseră la Banul din Craiova, la ispravnici și vătașii de plaiuri, ca să prinză, ori morți, ori cu zile, pe mulți boierini de price printre care era era socotit și Radu, feciorul Vornicului Socol de peste Olt».

Aceste rânduri se găsesec aproape textual în Constantin Căpitantul și în Cronica Anonimă, ca și în Gh. Șincai, care reproduce pe I. Chr. Engel. Autorul pune următoarea notă: «*Omorirea boierilor de către Alexandru Lăpușneanul așa frumos povestită de d-nul C. Negruzzi s'a petrecut pe la 1565; iar acestea se petrec la 1568*».

Nu știu de ce autorul n'a povestit tot așa de frumos, căci ar fi putut-o face și, în același timp, ar fi dat povestirii sale încă unul din elementele atât de rare, din care să se concretizeze, prin caracterizare, cruzimea epocii.

Continuându-și povestirea, autorul arată ce se întâmplă cu Ancyța și Radu în locuința lor retrasă dela Socolești.

Partea aceasta, creată în întregime de autor, este tratată cu multă îndemânare literară, în ceea ce privește gradația efectelor suggestive. În cuibul lor din Socolești, după câteva luni, tinerii sunt descoperiți de oamenii stăpânirii și Radu e omorât, iar Ancyța, îngrozită și sfărâmată sufletește, își pierde mințile, și rămâne singură să pustnicească până la sfârșitul vieții, în tovărășia unei icoane, singurul lucru ce-i mai rămăsese dela iubitul său, fiindcă turnul și restul de casă arseseră până la pământ, dându-li-se foc de asasinii lui Radu, din ordinul Chiajnei. În acest pasaj, Al. Odobescu parcă vrea să ne arate ce este în stare să dea la iveală, ca putere de evocare, atunci când e vorba de o scenă pe care o creează pe de-a întregul, în comparație cu celelalte pe care le culege din cronici, dar pe care aproape nu le mai prelucurează, mulțumindu-se numai să le stilizeze.

4. Partea a patra și ultima e intitulată *Pustnica*.

Ca de obicei, autorul citează, deși spusese mai sus că nu mai urmează adevărul istoric, pe Hammer, Ureche, Engel, Șincai, Constantin Căpitanul, Cronica Anonimă și baladele poporane din colecția lui V. Alecsandri.

Incepe prin a da detalii din izvoarele citate în legătură cu străduințele Chiajnei de a se putea menține în favoarea Turcilor, atât ea cât și fiul ei, Alexandru, care domnea acum în locul lui Petru, dar care, după cum am văzut, nu-i era fiu.

În același timp, autorul, după aceleași izvoare, arată cum Chiajna punea lucrurile la cale, pentru ca fiul ei mazilit, Petru, pe care Al. Odobescu îl crede Petre Șchiopul, să se poată urca pe tronul Moldovei.

În realitate, după cum am văzut, Chiajna nu mai era în Țară, ci la Constantinopol, unde se căsnea să obțină liberarea lui Petru care moare peste puțin în temniță, iar Petru Șchiopul, care în curând se va urca pe tronul Moldovei, este fratele lui Alexandru, și nu e unul și același cu Petru cel Tânăr, mort de câțiva ani (1569), când Petru Șchiopul ajunge Domnul Moldovei (1574).

Firește că Al. Odobescu nu mai e acum în concordanță cu adevărul istoric, dar, după cum am arătat, izvoarele sunt de vină, nu fantazia sa creatoare.

Aceste izvoare arată împrejurările în care Alexandru dă ajutor lui Petru Șchiopul, fratelui său, spre a se urca pe tronul Moldovei, și Al. Odobescu stilizează aceste arătări, fără să între propriu zis în desfășurarea lor narativă, cum am văzut că se întâmplă în cele mai multe cazuri din cele două narațiuni.

Autorul urmează aceste izvoare pas cu pas și la urmă, pentru prima și ultima oară, schimbă adevărul istoric, în ceea ce privește moartea Chiajnei.

Desnodământul acesta e neadevărat, dar se poate situa în cadrul istoric, și trebuie să adăogăm imediat că e una din cele mai puternice scene, alături de incidentul dela înmormântarea lui Mircea Ciobanul.

Scena înmormântării soțului ei, deși nu e atestată de cronici, autorul o construiește în cadrul evenimentelor istorice; scena morții ei, nici nu e atestată, nici nu e în cadrul adevărului istoric, deși elementele de detaliu ale împrejurărilor sunt adevărate.

Intr'adevăr, Doamna Chiajna e arătată, în ajunul luptei între oastea muntenească condusă de cei doi frați, Alexandru Vodă și Petru Șchiopul, ca aflându-se în tabăra așa zișilor ei copii. Moldovenii conduși de Ioan Vodă cel Cumplit și de Vornicul Dumbravă gonesc pe Munteni, după ce mai înainte Vornicul Dumbravă ucide pe Chiajna.

Lupta, personajele, împrejurările sunt înfățișate după cronici;uciderea Chiajnei e însă inventată în ciuda adevărului istoric.

Toate celelalte scene inventate de autor în cursul povestirilor sale se puteau situa ca posibile în cadrul istoric dat; asemenea șiuciderea Chiajnei!

În aceste condițiuni, opera pierde din punctul de vedere al istoriei romanțate și capătă un anumit element nuvelistic care însă nu se menține în restul contextului pur istoric.

E adevărat că seria scenelor inventate e mult mai amplă în «Doamna Chiajna» decât în «Mihnea Vodă cel Rău», așa că povestea Doamnei Chiajna ar putea să apară mai de grabă ca o năvelă istorică decât ca o istorie romanțată.

În deosebi, ne referim la episodul iubirii între Ancuța și Radu, iubire care nu are nici un sprijin istoric, dar se poate integra în cadrul istoric al vremii și în special al evenimentelor înfățișate după cronici.

Acest episod care ocupă o suprafață foarte întinsă în narațiune se sfârșeste printr'o scenă destul de puternică.

Ancuța, devenită pustnică după uciderea lui Radu, este întâlnită de mama ei în regiunea Socoloștilor, unde Chiajna ajunge după o raită în orașele oltenești însoțită de câțiva slujitori, ca să-și dea seama de spiritul boierimii oltene.

Vederea fiicei sale o lasă nepăsătoare pe cumplita mamă care, de sub sprânceana sa veșnic încrunțată, nu găsește nici o rază de îndurare cu care să o învâluie pe aceea care îi stricase socotelile.

Această scenă, poate prea descriptivă, e o interesantă supra-punere de accente în raport cu scena corespunzătoare din «The Bride of Lammermoor», cu efecte însă de francă originalitate.

Pustnica, acoperită de mizeria ei umană în rătăcita minte a căreia scânteiază simbolic, la întâlnirea ei cu mama sa, gândurile revelatoare ale suferințelor sale, ne face să ne gândim la bătrâna oarbă Alix din romanul lui Walter Scott, mai ales în legătură cu întâlnirea aceea misterioasă între ea și Edgar din cap. XXI. Această întâlnire amintește, deși cu totul în alte împrejurări, întâlnirea, cu același caracter de profund mister, între Ancuța și Chiajna.

Toate aceste considerațiuni desfășurate până aci ne arată că Doamna Chiajna, deși e concepută în elementele ei de structură tot ca o istorie romanțată, grație urmăririi de aproape a cronicilor și a izvoarelor istorice în genere, alături de absența unei veritabile concepții, prezintă totuși, prin amplexarea scenelor inventate în cadrul istoric, ca și ultima — moartea Chiajnei — care e posibilă în cadrul

istoric dar e împotriva adevărului istoric, un anumit caracter epic de nuvelă istorică.

Considerată ca atare însă, opera suferă de o lipsă de echilibrare și în caracterizare și în ritmul narativ care se întrerupe din când în când, pentru a face loc unor transpuneri stilizate din textele cronicărești.

Apoi singurul element de concepție ar fi pur și simplu demonstrarea unei *energii*, după cum în « Alexandru Lăpușneanu » al lui C. Negruzzi ar fi aceea a unei *cruzimi*.

Energia ca și cruzimea constituie însă un « *cum* », nu un « *ce* » într'o operă epică. E vorba deci de un instrument sufletesc în funcțiune, nu de o realizare a acestei funcțiuni.

În « Alexandru Lăpușneanu », funcționarea instrumentului sufletesc este continuă, nu întreruptă ca în « Doamna Chiajna ».

De aceea, povestirea lui C. Negruzzi e mai omogenă și mai viguroasă; caracterul ei epic, deși incomplet, prin faptul că cruzimea eroului principal e o cruzime care rămâne cruzime, se accentuează prin înfrângerea adevărului istoric pe alocuri, pentru obținerea unității caracterelor.

« Doamna Chiajna » a lui Al. Odobescu e mai puțin viguroasă, prin lipsa de omogenitate a ansamblului, deși unele scene sunt mult mai puternice decât oricare din acelea ale lui C. Negruzzi. Lipsa de omogenitate rezultă în mare parte și din acțiunea, descusută din când în când, și din respectarea de multe ori servilă a adevărului istoric, în dauna concepției unitare.

În orice caz, dintre cele două narațiuni, « *Mihnea Vodă cel Rău* » e un fragment de istorie romanțată propriu zisă, dar amorfă din lipsă de echilibru în construirea elementelor componente, iar « *Doamna Chiajna* » e un amestec de *istorie romanțată* și *nuvelă istorică* care îi accentuează și mai mult caracterul amorf al ansamblului.

Similitudinile între aceasta din urmă și « *The Bride of Lammermoor* », pe care le-am relevat în cursul acestei expuneri, dovedesc și pe această cale înclinarea autorului de a face din « *Doamna Chiajna* »

mai mult o nuvelă istorică decât o simplă scenă istorică romanțată.

Dacă nuvela lui C. Negruzzi e superioară acestor două narațiuni ale lui Al. Odobescu, în schimb autorul scenelor istorice din Țara Românească ne înfățișează, prin mijloacele expresiunii sale verbale, o putere de a sugera pe care n'a cunoscut-o niciodată C. Negruzzi.

E de ajuns să menționăm acea însușire de căpetenie a stilului lui Al. Odobescu care, printr'o tehnică foarte complicată, dar invizibilă, ne dă o autentică impresie de arhaic, atât de necesară culorii locale. Această impresie nu o obținem însă numai din lexic, ci mai ales din sintaxa care se desfășoară târăgănat și moale, dar cu sclipiri scânteietoare ce luminează adâncurile trecutului nostru primitiv, încărcat de vrajbă, de iubire și de răzbunare.

Inzestrat, așa dar, cu deosebite mijloace stilistice și posibilități viguroase de realizare poetică, marele nostru prozator n'a căutat în aceste două narațiuni să dea măsura talentului său când a fost vorba de construirea elementelor de fond.

Deși se pare fără îndoială destul de straniu, totuși avem convingerea că pe Al. Odobescu îl preocupa, când a scris aceste două narațiuni, cu totul altceva.

El simțea necesitatea unei imediate reacțiuni împotriva Lati-niștilor și a instrăinătorilor de graiu în genere și, atunci, ca adevărat junimist ce era, a căutat să ofere cititorilor adevărata limbă românească a numirilor, a cuvintelor bătrânești și a expresiunii ei firești, pe care a cules-o din tezaurul limbii române, adică^o din cronicile străvechi, așa cum făcuse și C. Negruzzi; a căutat, în același timp, o restaurare, prin viziunea literară, a vechilor datini strămoșești.

«*Faptele istorice ale unei Țări sau ale unei epoci*», scrie Al. Odobescu în prefața la ediția II-a din 1860 a acestor povestiri, «*au totdeauna interes mai viu când traiul și ideile, obiceiile și graiul de acolo sau de atunci ne sunt cunoscute. Scopul romanelor istorice este, în parte, d'a ni le arăta; ăsta este și folosul lor instructiv*».

Ideologia sa junimistă care cerea o imediată reacțiune pentru sprijinirea limbii românești asupra căreia se încerca un adevărat atentat din partea Latiniștilor, l-a făcut pe Al. Odobescu să lase pe planul unei perfecte desinteresări tehnica creațiunii epice, și să lucreze numai pentru limba strămoșească.

Cu eleganța sa obișnuită, Al. Odobescu, explică delăsarea preocupărilor de creație epică prin aceea că nu are talentul creator al lui C. Negruzzi¹⁾; pe de altă parte, lasă să se înțeleagă concepția impersonalizării în colaborarea pentru literatura neamului din care faci parte; anume dacă C. Negruzzi a izbutit în procesul de creație epică, el va încerca să realizeze ceea ce lipsește acolorumuseța limbii.

Numai așa s'ar putea explica de ce Al. Odobescu, cu atâtea resurse pe care arată că le are, dar nu le întrebunțează, nu realizează în aceste două opere un pas mai înainte și în fond, nu numai în formă.

De altă parte, înțelegem cum autorul nostru s'a simțit parcă numai obligat față de Muntenia, de ceea ce C. Negruzzi realizase față de Moldova.

Această impersonalizare a contribuțiunilor literare este în realitate poate tot un efect al contemplativității sale, care îl făcea să târăgăneze contribuția sa științifică, după cum am arătat la început, și îl obliga la această stranie diviziune a muncii în lucrarea sa literară, mai ales că, pentru un spirit ca al său, și contemplativ și adânc cizelat prin aleasă cultură, orice cărare bătută de alții îl îndepărta dela lucru.

*
*
*

Numai astfel am putea înțelege de ce opera sa de căpetenie este « *Pseudo-kinighetikos* », adică « *Falșul (tratat) de vânătoare* ».

Această scriere este și de o perfectă originalitate în literatura românească, iar, prin natura ei, ea se potrivește admirabil cu contemplativitatea autorului; pe lângă acestea, învăluită și în

¹⁾ Aceeași prefață amintită mai sus.

humorul distant și până la un punct disprețuitor, spiritul lui Al. Odobescu, așa cum l-am văzut construit, se complăcea deplin într'o asemenea operă.

Intr'adevăr scrierea, despre care vorbim, este un « eseu » adică o împletire de considerații generale sau particulare în legătură cu o idee cu care autorul are numai aderențe asociative, fără o riguroasă sistematizare și o severă disciplină a discursivității.

Pentru un spirit de serioasă cultură, obligat să se miște într'un mediu aproape barbar, deci într'o determinată discordanță față de ambianță, manifestând, în același timp, în vicața sa spirituală o contemplativitate aproape absolută, eseu nu putea fi decât cel mai potrivit mijloc de expresiune a ființei sale sufletești.

Cum dela început eseu acesta era prezentat ca o glumă — trebuia să fie o precuvântare la un manual de vânătoare al lui C. C. Cornescu și a devenit o carte de peste 286 de pagini — tonul, cel puțin în aparență, glumeț, se menține până la capăt.

Intr'o glumă aparentă deci, își duce lupta sa junimistă în paginile acestei cărți, vorbind despre plastică, literatură, istorie, arheologie, muzică, folklor sport și altele, învăluit în faldurile nevinovate ale omului, care pretinde că nu știe nimic și nu vrea mai ales nimic altceva decât să ne spuie că, în legătură cu vânătoarea, și-a adus aminte de diferite lucruri, pentru a scoate la iveală, în cea mai strălucitoare lumină, perfectă competență a omului de adevărată cultură, și, în același timp, talentul stilistului care, prin împerecherea sonorităților verbale, dă acea specifică eufonorică al cărei reprezentant de seamă a fost în literatura noastră. Moștenirea acestei însușiri a primit-o dela N. Bălcescu, care la rândul său o deținea dela învățatul D. Cantemir.

Eufonormia sa stilistică pe care o găsim în toată opera sa, devine expresivă în cel mai înalt grad, alături de sugestivitatea evocatoare, în « Pseudo-Kinighetikos ».

Și în scenele sale istorice, eufonormia se manifesta caracteristic. Sugestivitatea evocatoare însă aluneca leneș în rostogoliri arhaizante, pentru a obține efectele de culoare locală.

În «Pseudo-Kinighetikos» sunt XII capitole, dintre care ultimul conține numai titlul.

Capitolul I cuprinde un fel de introducere, în care autorul, între altele, declară că nu e vânător de loc, pentru a ne da apoi faimoasa descriere a Bărăganului.

Capitolul II conține considerațiuni generale în legătură cu unele amintiri personale asupra unor păsări care se vânează și care se numesc în franțuzește: *grives*; iar pe românește *sturzi* și *cocoșari*, dar în nici un caz *grauri*, — alunecând, după cum spune autorul, într'o lungă controversă în care filologia are să se amestece cu istoria naturală și să facă un «talmeș-balmeș» pe cât se poate mai doct și mai erudit.

Capitolul III începe prin arătarea necesității de a fi figurat în manualul de vânătoare al lui C. Cornescu și câte ceva despre obligativitatea opririi vânătorii în perioadele de reproducere, ceea ce îi prilejuește asociații de idei foarte pitorești. De aici trece la câinele de vânătoare, apoi la coada câinelui și povestește «*vulpea bearcă*», care nu e decât o măiestrită și cinegetică prelucrare a snoavei lui P. Ispirescu, intitulată «*Pasărea cu coada lungă*»¹⁾, ceea ce nu-l împiedecă, înainte de aceasta, să citeze «în materie de coadă» pe Ch. Fourier, filosoful comunist și falansterian.

Capitolul IV pleacă dela *Laocoon*-ul lui *Lessing* și-și exprimă părerea de rău că nu există o asemenea carte despre vânătoare, unde s'ar analiza toate impresiile ce ea ar produce asupra imaginației

¹⁾ Al. Odobescu a fost, după cum se știe, un fervent admirator al povestitorului muntean, căruia, pe lângă prefața dăruită la 1879 în fruntea cărții «*Poveștile unchiașului sfătos*», îi consacră și o cuvântare, rostită în ședința Academiei Române din 11 (23) Decembrie 1887. Predilecția pentru P. Ispirescu e în legătură, fără îndoială, cu dorința sa de a găsi în Muntenia corespondențe pentru cele ce există în Moldova. După cum nuvelele sale istorice erau socotite de el ca un simplu răspuns date nuvelor lui C. Negruzzi, tot astfel P. Ispirescu trebuia să fie elementul corespunzător în Muntenia pentru I. Creangă al Moldovei. Faptul că a prelucrat o snoavă scrisă de P. Ispirescu, era poate un punct în plus pentru afirmarea acestei literaturi muntenesti, care trebuia să-și fiină rândul.

creatoare, asupra sentimentelor, atât prin împărtășirea omului la. înseși acțiunile ei, cât și prin descrieri literare, prin inițiative armonice, sau prin reprezentări plastice ale scenelor de vânătoare. In consecință, autorul, fără s'o spună, începe el această carte aici. Vorbește despre statuia *Diana cu ciuta* din galeria Luvrului, despre *Diane de Poitiers* realizată de sculptorul Jean Goujon și de vocațiunea miraculoasă a Sfântului Hubert în gravura lui Albert Dürer, ce reprezintă faimoasa apariție a crucii între coarnele cerbului pe care voia să-l vâneze Hubert.

Citează apoi o serie de scriitori antici care s'au ocupat cu vânătoarea.

Capitolul V descrie la început arcul de triumf al lui Constantin cel Mare, forul, arcul de triumf și Columna lui Traian, pentru a indica motivele vânătoarești ale baso-reliefelor ce figurează pe aceste monumente; apoi, prin asociație de idei, trece la epoca preistorică, protoistorică și istorică veche, spre a urmări vânătoarea ca motiv de inspirație în plastică; ajunge la vânătorul «Wilhelm Tell» pe care îl vede prin viziunea lui Schiller, trece la «Manfred» de Byron apoi la literatura vânătoarească a lui A. de Musset, V. Alecsandri și a altori autohtoni.

Capitolul VI începe să ne vorbească, după sculptura, pictura și literatura vânătoarească din cap. V, despre muzica vânătoarească la Rossini și Haydn, la Méhul și Weber; apoi, suind în susul timpului, ne întreține despre muzica în antichitatea persană, pornind dela anumite reprezentări plastice care exprimau în acea depărtată vechime, expedițiile de vânătoare ale Șahului Khosru Amușirvan, însoțit la asemeni isprăvi de o aleasă trupă de cântăreți.

Capitolul VII începe cu o disertație asupra pictografiei, pentru a ajunge asociativ la teoriile concurenței vitale și a selecțiunii naturale ale lui Darwin și apoi la pictura vânătoarească a lui Rubens și Vernet față de lipsa picturii cinegetice la Italiani, care însă e în mare stimă la Flamanzi, Olandezi, Germani și Englezi.

Capitolul VIII atrage atenția asupra picturii miniaturiste din Evul Mediu, apoi înfățișează opera picturală a lui Fr. Snyders,

F. Wouwerman, Fr. Desportes, J. B. Oudry, J. E. Ridinger, Landseer și A. Dedreux.

Capitolul IX înfățișează literatura vânătoarească a Rușilor (Aksakof, și I. T. Turgheniev) și revine asupra literaturii și plasticii universale vânătoarești, după ce la început evocase atmosfera idilică din « *O zi și o noapte de primăvară la Văcărești* » a lui I. Văcărescu.

Capitolul X conține începutul faimosului basm al Bisocanului « *Feciorul de împărat cu noroc la vânat* » sau « *Fata din piatră* », unde toponimia și botanica poporană din regiunea muntoasă a Buzăului formează cadrul acestui basm cult, dar prezentat în cea mai autentică factură poporană.

Capitolul XI continuă basmul și-l sfârșește; după aceea urmează un *post-scriptum* căruia, după ce transcrie una din scrisorile lui C. Negruzzi din « *Negru pe alb* », îi adaogă un desnodământ potrivit căruia cei ce vor citi *Pseudo-Kinighetikos* vor avea să sufere, ca pedeapsă, blestemul lupilor din serisoarea amintită și pe care C. Negruzzi nu-l rostește.

Negreșit că acest rezumat nu ne poate da, nici pe departe, o idee despre scrierea lui A. Odobescu; fiindcă ea trăiește mai ales din elementele de amănunt, din aluziile fine și încărcate de ironie ale autorului față de Latiniști și de falsa erudiție în genere, din toată acea dinamică asociativă și disociativă care alcătuește farmecul cărții, dar și din profunda erudiție exprimată ușor, suggestiv și pe un ton glumeț, alcătuiind, ca atmosferă generală, acel văl de humor care nu obosește, nici nu încurcă; nu îngreunează, nici nu împrăstie atenția.

Însuși autorul la un moment dat (cap. IX), printr'o foarte fină autoironizare, spune spre sfârșitul operei sale că n'ar fi în stare, poate nici el însuși, să rezume ceea ce a scris:

« *Să voi eu însumi a rezuma acum câte am spus până aci, zău nu știu de aș putea..... să-mi adun în mânăchiu notițele răsipite aci ca așchiile și ca surcelele ce se împrăstie fără folos când, cu tesla rău mânătită, o calfă de dulgher stângaciu ciopârțește bârna care ieșise*

mândră și temeinică din pădurile, unde sub paza Domnului ea a crescut în largul ei »¹⁾).

Aceste câteva rânduri vor să arate pe deoparte caracterul eseist al scrierii, iar pe de alta, credința lui în inferioritatea oricărei întocmiri omenești față de frumusețea naturii sau desăvârșirea artei.

Opera aceasta a lui Al. Odobescu e așa dar un veritabil calci-doscop în care pietricelele ideilor se așează în poziții geometrice infinite prin puternicul coeficient de sugerare și, în același timp, într'o infinită varietate cromatică ce scânteiază în ansamblul simfoniei verbale. Ideea și vehiculul ei sonor — cuvântul — se sprijină într'o perfectă armonie cu acea voită desordine aparentă a trecerilor dela o idee la alta, dar păstrată cu sfințenie în limitele naturale ale asociaționismului nostru spiritual.

Indicația dată de Al. Odobescu că a scris un fel de « *Laocoon* » al vânătorii nu trebuie luat « ad litteram », fiindcă Lessing susține tocmai contrariul decât Al. Odobescu, sau mai bine zis Al. Odobescu pornește dela o idee cu totul contrarie aceleia a lui Lessing.

Cartea lui Lessing caută să demonstreze insanitatea formulei « *ut pictura poesis* », pe care însă Al. Odobescu o recunoaște ca perfect valabilă.

« *Sunt acum mai bine de o sută de ani, zice A. Odobescu, de când unul din cei mai mari scriitori ai Germaniei, Lessing, a scos o carte sub titlul de « Laocoon sau despre marginile respective ale poeziei și ale picturii ». Într'acest cap de operă de critică și de bun gust, autorul descrie cu finețe, cu claritate și cu eleganță mijloacele diferite ce sîccare din aceste două arte pune în lucrare ca să intereseze, să mulțumească, să miște și să răpească pe om.*

Mi-a venit în gând că o carte de felul acesta s'ar putea scrie, luând cineva de subiect vânătoarea, spre exemplu, și analizând pe rând toate impresiunile ce ea produce asupra imaginațiunii și asupra simțămintelor omenești, atât prin împărtășirea omului la înseși acțiunile

¹⁾ După aceste scuze, în care autorul vrea să spună că nu e un artist, ci un simplu dulgher netrebnic, urmează un fel de ironică recapitulare a tot ce scrisese până atunci.

ei, cât și prin descrieri literare, prin imitațiuni armonice sau prin reprezentări plastice ale scenelor de vânătoare.

S'ar putea deștepta într'o asemenea operă mii de idei energice și salubre care ar scâlda mintea obosită și sufletul amorțit în roua întăritoare a timpilor de antică vârtoșie trupească; apoi ar veni rândul cugetărilor dulci și duioase ce vlăstăresc adesea în traiul lui de omor, fac uneori ca o lacrimă de dor și de îndurare să-i roueze geana. Într'acea carte și-ar găsi locul și întâmplările comice și spusese glumeșe și petrekerile sgomotoase care înveselesc vieța vânătoarească; apoi într'insa s'ar vedea încă cum artele și poezia au știut să-și însușească și au izbutit să răsfrângă în producțiuni de merit, toate aceste felurite fapte și simfiri. Într'astfel mintea cititorului preumblată prin spațiu și prin răstimpuri, fără însă a pierde un minut urmele vânătoarei, ar vedea, ca într'o panoramă, desfășurându-se dinainte-i toate acțiunile pornite din această crudă, dar bărbătească aplecare a firii omenești; călăuzită de o critică judicioasă și atrăgătoare, ea ar trece în revizuire toate creațiunile prin care geniul sau talentul au știut, cu mai mult sau mai puțin succes, să conceapă, să illustreze, să reproducă și să idealizeze instinctele și faptele vânătoarești ale omului din toți secolii și din toate părțile lumii.

Unei asemenea cărți — ca să nu-i lipsească nici ei patronagiul mitologic sau divin — unei asemenea cărți i-aș da, în fiecare din părțile sale, câte un titlu luat din regiunile ideale ale vânătoriei; aș caracteriza-o, pe rând, prin trei capete d'operă ale artelor plastice, în care par a se fi întrupat toate cugetările cele mai nobile, cele mai puternice, cele mai grațioase ce instinctul vânătoriei a putut vreodată să insufle unor oameni de geniu.

Aceste trei capete d'operă, mărește embleme ale artei vânătoarești le-aș afla în statua antică, numită «Diana cu ciuta» din galeria Luvrului, în grupa «Dianeii de Poitiers», sculptată de artistul francez, Jean Goujon și în gravura pictorului german Albert Dürer, reprezentând «Vocațiunea miraculoasă a sfântului Hubert».

Iată desigur ce a realizat A. Odobescu în cele opt capitole care urmează, și nu e, fără îndoială, o caracterizare mai potrivită pentru

opera sa întreagă decât rândurile de mai sus cu care începe capitolul al IV-lea.

E așa dar un fel de *Laocoon* al lui Lessing cartea lui Al. Odobescu, însă, spre deosebire de autorul german, autorul nostru nu numai că nu combate formula « *ut pictura, poesis* », ci o susține, demonstrând-o aproape la fiecare pas, prin împletirea și exprimarea plasticului prin poetic și a poeticului prin plastic. Aci e și originalitatea autorului român.

Este cu desăvârșire ciudat însă că Al. Odobescu în tot cursul eseului său nu se oprește o singură dată măcar asupra povestirii vânătoarești dela întemeierea legendară a Moldovei și nici măcar o aluzie nu se găsește asupra moravurilor vânătoarești din trecutul românesc, mai ales că ar fi găsit numeroase sugestii în « *Descriptio Moldaviae* » a lui D. Cantemir. Lucrul e cu atât mai inexplicabil cu cât autorul nostru ne-a dat o foarte frumoasă viziune vânătoarească în « *Mihnea Vodă cel Rău* »¹⁾ pentru secolul al XVI-lea și pe care o culege din D. Cantemir.

* * *

Corespondența lui A. Odobescu din care publicăm o parte, reprezintă câteva din poate miile de scrisori pe care le-a trimis soției sale, *Sașa*, născută *Prejbeanu* — de multe ori scria câte două scrisori pe zi și câte odată chiar trei nevestei sale — și numai puține trimise altora.

Publicăm în această ediție o parte din scrisorile în genere inedite, adresate soției sale, câteva adresate lui T. Maiorescu, una lui I. A. Cantacuzino și una, probabil ultima din vieța sa, adresată lui Anghel Demetriescu.

Corespondența unui scriitor nu formează în mod obișnuit elemente de documentare literară. Scrisorile chiar când provin dela un mare scriitor sunt, lipsite, în cea mai mare parte,

¹⁾ Vezi: « *Mihnea Vodă cel Rău* », 17—51.

de tehnica cu care scrisul cuiva poate intra în legătură cu publicul cititor; scrise în schimb, sub impulsia momentului, desvelesc și surprind aspecte sufletești neprelucrate, netrecute prin laboratorul tehnicii scriitoricești, și tocmai de aceea ele sunt prețioase, pentru degajarea liniei evolutive a omului care e și scriitor.

În felul acesta tehnica scriitoricească a cuiva apare mai reliefată, când cunoaștem gândurile aceluia așternute fără nicio altă preocupare decât aceea de a comunica ceva.

Arătam mai sus că A. Odobescu a fost un contemplativ, un «nonchalant» cum se caracterizează într'una din scrisori; împrejurările, în afară de aceasta, l-au cam îmbrâncit, și astfel încetul cu încetul a fost eliminat aproape din arena vieții politico-sociale. El nu a căutat să reziste mai de loc, retrăgându-se pas cu pas, pentru ca la urmă de tot să cadă în mrejele unei pasiuni nestăpânite care l-a uzat și l-a măcinat sufletește până într'atâta, încât și-a căutat mântuirea în moarte. Și în desnodământul acesta răsare limpede fragila sa rezistență în fața vieții.

Fostul ministru dela 1863 și membru în Consiliul de Stat, după ce mai înainte a fost magistrat, membru în comisiunea pentru cercetarea documentelor averilor mănăstirești și director al Ministerului de Instrucție Publică (1861), primește sarcina de a organiza secțiunea românească la expoziția dela Paris (1867). Devine membru al Academiei (1870), profesor de Arheologie la Universitate (1874), secretar de legație și însărcinatul de afaceri la Paris (1882—1885), apoi director al Școlii Normale Superioare (1887).

Distins ca făptură fizică, o frumusețe de om cum spun contemporanii, ales ca suflet și ca înălțime de cugetare, rezemat fiind pe o adâncă cultură, A. Odobescu adăpostea însă în ființa sa germele implacabil al învinsului: contemplativitatea.

A scris relativ puțin și fără entusiasm, privind cu groază în juru-i să nu fie tras la fund de vâlmășagul trivial al ambiantei, fiindcă, dacă nu găsisse înțelegerea necesară din partea contemporanilor, începu să trăiască în el, pentru el și ai lui, gândindu-se

neîncetat la moștenirea spirituală pe care trebuie să o lase neamului său.

Cu patru ani și jumătate însă înainte de a pleca din lumea aceasta, ultima lovitură izbește acest suflet ales care căpătase de mai înainte conștiința că rosturile sale au să se mulțumească într'o resemnare până la capăt.

Până la această dată trăise alături de soția sa și singura lor fiică, înfășurat în mândria sa distantă, dar generoasă, aplecat cu ochi de cronicar asupra contemporanilor pe care îi zugrăvește caracterizându-i, mai ales pentru soția sa, în imensa corespondență pe care i-o adresează în epocele de despărțire.

Scrisorile pe care le publicăm mai vădese și completa sa izolare voită, în ambianța culturală și politico-socială a vremii.

În timpul catastrofei sale sentimentale din ultimii 4 ani și ceva urmărim cu strângere de inimă în scrisorile sale, grija cu care își acoperea nefericirea, risipindu-se în mărunte activități de gospodărie a Școlii Normale pe care o conducea și asistăm plini de admirație la grija pe care o pune, în a da elementele de civilizație, atât de necesare în viață, tinerilor studenți normalieni, învățându-i cum să mănânce, cum să vorbească, cum în genere să se prezinte în societate, toate acestea în afară de îndatoririle sale de a da numai cultură oficială. Omul de lume și de aleasă obârșie, cizelată apoi în școlile și societatea apusului, căuta pe această cale să se prelungească în elevii săi cari vor deveni mai târziu utili societății românești.

Citindu-i corespondența, scrisoare cu scrisoare, putem desprinde în noianul de amănunte, în aparență nesemnificative, traiectul unei vieți sugrumate pe care ar fi vrut-o altfel de cât a fost și pe care a trăit-o altfel de cât ar fi putut.

Al. Odobescu a trăit neîntinat, senin și, în vâlmășagul cotidian al mitocanilor, ciocoilor și calicilor, cum spune el într'o scrisoare, se bucura de dulcele refugiu pe care îl găsea în mijlocul familiei sale. Când a fost lovit și în acest refugiu, s'a retras din viață. A voit cel puțin să aibă o retragere onorabilă.

Scrisorile sale, mai ales din ultima perioadă, lasă să se simtă sbuciumul surd al tristeților comprimate sub un fard de sinistră voie bună și gospodărească grijă a rosturilor sale pământești. Când pana i-a scăpat din mână, în urma supremei hotărâri luate, făcea a lor săi marea mărturisire pe care a refuzat din mândrie s'o facă în timpul vieții. Curmându-și firul vieții el își încheia niște rosturi pe care nu le mai putea aproba, dar credea totuși că se retrage frumos; în realitate, slăbiciunea omenească își rostea încă odată, cu prilejul acestei morți, sentința implacabilă că zadarnic «*acoperim cu noime sârmana noastră vieață*».

TEHNICA EDIȚIEI DE FAȚĂ

În această ediție publicăm în mod critic trei din operele literare ale lui Al. Odobescu («*Mihnea Vodă cel Rău*»; «*Doamna Chiajna*»; «*Pseudo-Kinigheticos*») și, numai text, o parte din corespondența sa, în cea mai mare parte inedită.

O ediție critică din opera marelui scriitor, pe lângă grija deosebită pentru reconstituirea textului autentic, prezentarea variantelor și a notelor editoriale pentru luminarea textului, mai solicită din partea noastră o atenție în plus, fiindcă autorul pe care astăzi îl edităm critic este el însuși editorul critic al unei opere vechi.

El a început o asemenea ediție din «*Varlaam și Ioasaf*», dar nu s'a tipărit decât câteva coale care însă nu s'au publicat până acum ¹⁾.

De multe ori încercarea de a întocmi o ediție critică a unei opere moderne nu se reazimă pe elementele obicnuite: manuscris autograf, corectură autografă și tipăritură definitivă — și acesta este cazul ediției pe care ne-o propunem s'o dăm la iveală din opera literară a lui Al. Odobescu.

Nu avem nici manuscrisul, nici corectura autografă, ci numai o serie de ediții tipărite, dintre care la unele, probabil, nu autorul

¹⁾ D. Russo, *Critica textelor și tehnica edițiilor*, București, 1921, p. 44.

a făcut corecturile, ci altcineva, întrucât sunt unele erori dela o ediție la alta și în special una care se menține în șir, pe care nu o putea face autorul¹⁾, mai ales că unele ediții apar când autorul se găsea la Paris, de unde datează și o prefață²⁾; iar dacă le-a făcut el, această dovedește că autorul, când corectează citește de multe ori ce are în minte, nu ce are tipărit înaintea ochilor.

În orice caz știm că pentru ediția dela 1886 a « Scenelor Istorice », după cum vom vedea mai la vale, manuscrisul care a mers la tipar a fost copiat de soția scriitorului. Una din erorile amintite mai sus (*Tepeș* în loc de *Tepeșuș*) se află și în ediția dela 1887 a operelor pe care A. Odobescu și le adună în trei volume și care ne-a servit drept bază la întocmirea ediției de față.

În aceste condițiuni, ediția noastră critică va înfățișa textul ediției dela 1887 și toate variantele de text ale edițiilor anterioare și posterioare până la 1895, anul când a murit autorul.

Deși ediția dela 1887 este textul nostru de bază, am indicat chiar în text sau am rectificat unele inadvertențe sau, în orice caz, socotindu-le că nu provin dela autor, am restabilit mai ales unele prezentări tipografice absolut netemeinice și câteva erori de text.

Așa, spre pildă, în mod sistematic în cele două narațiuni istorice, toate tipăriturile indică în fruntea capitolelor întâi numele capitolului și pe urmă numărul de ordine. Aceasta ar însemna că fiecare capitol ar avea mai multe părți, când începem să citim; iar când terminăm, constatăm, după indicația dată, că din fiecare capitol ni se dă numai câte o parte și anume: partea I din capitolul *Mănești*; partea a II-a din capitolul *Curtea de Argeș* etc. în ceea ce privește narațiunea *Mihnea Vodă cel Rău*.

¹⁾ În edițiile dela 1857 și 1860, ca și în foiletoanele ziarului « Românu » unde apare pentru prima oară « Mihnea Vodă cel Rău », se găsește scris corect « *Tepeșuș Vodă* », iar în edițiile dela 1886, 1887 și 1894 citim « *Tepeș Vodă* », ceea ce constituie sau o eroare de tipar sau o inadvertență din partea corectorului la citirile următoare.

²⁾ La ediția din 1886.

Astfel în cât în loc de *Mănești I*; *Curtea de Argeș II* etc. am restabilit: *I Mănești*; *II Curtea de Argeș* etc.

Același lucru și pentru *Doamna Chiajna*.

De asemeni am îndreptat erorile de text, punând, de exemplu, «*a fericitului Traian*» în loc de «*ereticului Traian*» (Pseudo-Kinighetikos), fiindcă, deși ultima formă există în ediția de bază, totuși suntem siguri că ea nu provine dela autor. Exemplul dat este o citire greșită a cuvântului din ediția dela 1874, unde se găsește «*a ericitului Traian*» cu absența lui *f* inițial. Forma «*a ereticului Traian*» din ediția dela 1887 n'are nici un sens în context.

În variante însă am lăsat ceea ce am găsit figurând în diferitele tipăriri ale unui text. În felul acesta, cercetătorul va avea prilejul să respingă, dacă va crede altfel, corectura sau indicația făcută de noi. Astfel în afară de îndreptările sau numai indicațiile «*Țepeluș*» în loc de «*Țepeș*» etc. («*Mihnea Vodă cel Rău*»); «*oghial*» în loc de «*obială*» etc. («*Doamna Chiajna*»); «*a fericitului Traian*» în loc de «*a ereticului Traian*» («*Pseudo-Kinighetikos*»), am introdus diferite îndreptări morfologice ca: «*să aștearnă*» în loc de «*să așterne*»; «*fugind*» în loc de «*fugând*»; «*mi-ar plăcea*» în loc de «*mi-ar place*»; «*vânătoarei*» în loc de «*vânătoarii*»; «*liberei Elveții*» în loc de «*liberi Elveții*»; «*operele*» în loc de «*operile*» etc. («*Pseudo-Kinighetikos*»), fiindcă, o repetăm, suntem aproape siguri că aceste erori nu provin dela autor. De altminteri, o dovadă despre aceasta, este faptul că sunt erori de tipar ce se repetă dela o ediție la alta; deci ori a făcut altcineva corectura și n'a îndrăznit să schimbe nimic, sau a făcut-o A. O, dar n'a fost atent.

În afară de aceasta, n'am trecut în variante deosebiri ortografice dela o tipăritură la alta, decât atunci când deosebirea de grafic presupune o deosebire de pronunțare; iar textului i-am dat ortografia actuală.

Câteodată am notat în variante diferite forme despre care n'am fost siguri că sunt numai deosebiri ortografice. De exemplu: «*personagie*» pentru «*personagii*»; «*opere literarii*» pentru «*opere literare*»; «*âmbele*» pentru «*ambele*»; etc., iar în text am pus: *personagii*, *opere literare*, *ambele* etc.

Nu am socotit o desrobire de pronunțare, ci una ortografică în grafiile: *preadă* și *pradă*, *pere* și *piere*, *vearsă* și *varsă*, *pășeaște* și *pășește*, *șeară* și *șară*; *deacă* și *dacă*, *fer* și *fier* etc., de aceea în text vor figura: *pradă*, *piere*, *varsă*, *gășește*, *șară*, *dacă*, *fier* etc.

De altminteri, cine urmărește variantele, pe lângă diferite schimbări, și chiar greșelile de tipar dela o tipăritură la alta, va găsi între altele, în mod permanent unele schimbări în așezarea cuvintelor, ca și frecvente încercări din partea autorului, care să ducă în mod mai pregnant pe calea eliziunilor la efectele de eufonorie caracteristice lui Al. Odobescu, apoi o constantă tendință de arhaizare a graiului, mai ales dela ediția 1886 încoace, în «*Scenele Istorice*».

Între aceste mijloace de arhaizare se află și lipsa de acord între subiect și predicat: subiectul la plural având predicatul la singular.

În genere, cele două narațiuni istorice prezintă variante mai numeroase decât «*Pseudo-Kynighetikos*», unde de altfel și edițiile sunt mai reduse ca număr.

Ediția dela 1894 a narațiunilor istorice se înfățișează fără notele de subsol în care să fie indicate izvoarele, ca în edițiile anterioare; în schimb, această ediție conține un bogat material lexicografic: autorul, căci nu credem să fi fost altcineva, întru cât ediția, după cum vom vedea, prezintă câteva schimbări radicale de text, explică aci acel «*charabia archaique*», cum spune el în scrisoarea către J. A. Cantacuzène care se oferise să-i traducă în franțuzește «*Doamna Chiajna*» la 1881.

«*Puisqu'il y a des mots anciens, que vous ne comprendrez pas et dont vous ne pouvez pas trouver l'explication dans le précieux lexique de Cihac (les deux volumes), que vous possédez, sans doute; eh bien, cela me donnera le plaisir de recevoir plus souvent de vous des lettres pour me demander ce que signifie mon charabia archaique*»

Intocmirea acestui «*charabia archaique*», promis la 1881, vede lumina tiparului așa dar, abia în ediția dela 1894.

Deosebirile de text ale ediției dela 1894 față de cele anterioare sunt câteodată radicale, ca de exemplu în «*Milnea Vodă cel Rău*»:

...alții căzură sub numeroasele lovituri ale dușmanului se află în toate edițiile (1857, 1860, 1886, 1887), iar în ediția dela 1894 găsim: alții, cercând să stea împotriva, căzură sub numeroasele loviri ale dușmanului (1894); sau ...tot timpul a le prinde parte (1857, 1860, 1886, 1887), tot timpul a le lua parte (1894); sau ...chiar în noaptea ei de cununie (1857, 1860, 1886, 1887); ...chiar în noaptea ei de cununie cu Ilie Basarab (1894); sau ...siluită de dânsul (1857, 1860, 1886, 1887) ...jertfită de dânsul (1894); sau ...hangerul izbindu-se de lespezi îi pătrunse coastele și ieși sângerat prin spate (1857, 1860, 1886, 1887) ...hangerul izbindu-l de lespezi îi pătrunse coastele și îi ieșise sângerat prin spate (1894); sau ...drept în peretele boltit (1857, 1860, 1894) ...drept în pietrele bolții (1886, 1887) etc.

Acest ultim exemplu ne-a silit să admitem în ediția noastră textul din 1857, 1860 și 1894, nu cel din 1886 și 1887, întru cât considerăm prima variantă drept cea adevărată, ca figurând și în primele ediții și în ultima, pe lângă aceasta, varianta adoptată e și mai cu înțeles de cât celelalte.

Iată acum câteva deosebiri în ediția dela 1894, față de cele anterioare, din «*Doamna Chiajna*»:

...de covor alb cusut peste tot cu fir, legat jur împrejur cu săruși poleiți (1867 1886, 1887), ...de covor alb cusut peste tot cu fir, legat jur împrejur de martaci poleiți și 'nșoponat cu un măing de aur (1894); sau ...un voinic nalt (1860, 1886, 1887), ...un matur voinic (1894); sau ...oștiri numeroase care, după bărbile zărlite ale oștenilor, după caii lor (1860, 1886), ...oștiri numeroase care, după caii lor mărunței și păroși (1887), ...ostași numeroși care, după caii lor mărunței și păroși (1894) etc.

Ar urma de aci că ediția aceasta dela 1894 să fi fost întrebuințată de noi ca ediție de bază pentru narațiunile istorice, fiind ultima la care autorul a adus modificări.

Totuși n'am ales-o ca ediție de bază, fiindcă aceasta este o ediție școlară în care nu figurează izvoarele din notele dela subsol, pe care le au celelalte ediții, având în schimb explicările lexicografice pe care nu le au acelea.

În intenția lui Al. Odobescu, tipul ediției era așa cum au apărut cele dela 1857, 1860, 1886 și 1887. Pentru ediția dela 1894, el a schimbat înfățișarea structurală, fiindcă ea se adresa școlărimii și trebuiau elementele proprii aceluia fel de public cititor.

Pentru restabilirea intenției de bază a autorului, noi nu puteam să suprapunem două ediții, spre a scoate o a treia care n'a fost niciodată în intenția sa.

Urmărirea variantelor va putea face pe cetitor să-și dea seama de toate modificările, având drept punct de plecare ediția dela 1887.

Notele autorului din josul paginei sunt de cele mai multe ori cote bibliografice incomplete. Noi le-am împlinit lipsurile, indicând prin semne convenționale ce am adăugat noi.

Foarte adeseori când autorul dă citate, el utilizează autorii străini din *Cronica* lui Șincai; noi am indicat aceasta și am restabilit unele indicații greșite cum ar fi de exemplu, «*Mag. Ung.*» care în fond este «*Ungrisches Magazin*» etc.

În schimb în «*Pseudo-Kinighetikos*» avem foarte multe note ale autorului în josul paginei și mai întodeauna notele bibliografice sunt complete. Ediția dela 1887 conține note și mai ample decât cea primă dela 1874. Unele dintre ele ocupă pagini întregi. Noi n'am reprodus în variante de cât numai deosebirile, când ele există; n'am procedat ca pentru narațiunile istorice, unde am reprodus toate notele autorului, fiindcă notele din «*Pseudo-Kinighetikos*», fiind prea dezvoltate ar fi încărcat peste măsură textul variantelor.

Se întâmplă câteodată totuși ca citarea să fie făcută cu o oarecare aproximație. Astfel, ca exemple, dăm: Ter. Varronis, «*De re rustica*», II, 5, când în realitate opera lui Vorro se numește: «*Rerum rusticarum*» 3 libri; apoi Plinii Secundi, «*Histor. Natural.*» IX, 2 este indicația bibliografică pentru «*Naturae historiarum*» 37 libri. De aceea am dat indicațiile necesare, întru cât se pare că autorul a utilizat textul franțuzesc, dar când a citat, a tradus în latinește titlul franțuzesc de «*Histoire naturelle*», închipuindu-și poate că faimosul Caius Plinius Secundus și-a intitulat opera sa «*Historia Naturalis*». De aci citatul prescurtat: Plinii Secundi, *Histor. Natural.* IX, 35.

Rectificarea noastră cu acest prilej, ca și toate celelalte de aceeași natură, amintite mai sus, am făcut-o în felul următor, servindu-ne de semnele convenționale înșirate mai la vale:

Plinii Secundi, † *Histor. Natural.* † < *Naturae Historiarum* >

Aceasta însemnează că *Histor. Natural.* e greșit transmis, fie de autor, fie de altcineva și de aceea am adăugat noi titlul adăvărat.

Când însă o asemenea eroare apare în text, nu în notă, atunci indicăm între cruci numai eroarea. iar în notele noastre dăm toate explicațiile.

Notele noastre care întovărășesc textul cu variantele sale sunt pe alocurea ample. Această desvoltare prea exagerată, recunoaștem, pentru o ediție critică, își are un rost pe deplin justificat.

Intr'adevăr am arătat în introducere că cele două narațiuni istorice sunt tratate inegal în privința caracterizării, izvoarele nu sunt utilizate toate cu aceeași sollicitudine, iar elementele de fantazie sunt pe alocurea amorf distribuite, degajându-se din această parte a operei sale o lipsă de omogenitate, în ceea ce privește desfășurarea romanțării pentru cele două epoce: 1508—1510 și 1560—1568.

Notele noastre au menirea de a arăta ce a fost utilizat ca izvoare, și ce nu, și în felul acesta se poate urmări întocmirea povestirii în atelierul scriitorului și putem măsura ce și cât lipsește, iar ceea ce există cât de transfigurat a fost prin elaborare literară.

Pe de altă parte, «*Pseudo-Kinighetikos*», conține, cu toată aparența aceea de glumă, în toate acele «*nugae*» (= nimicuri), o foarte severă documentare pe care notele o relevă pas cu pas, spre a face, în același timp, posibilă studierea mai riguroasă, aproape la microscop, a efectelor de humor ce îmbracă autentică sa erudiție repezită din când în când în fandări de elegantă polemică.

Materialul nostru din care ne-am întocmit notele își are izvoarele indicate precis. Când însă informația socotită necesară este un simplu element de enciclopedie sau de lexicon n'am mai indicat izvorul, fiindcă se recunoaște numai decăt.

Unele cuvinte mai interesante își găsesc explicațiile necesare tot în notele noastre.

Elementele de corespondență, adică scrisorile care formează partea ultimă a ediției noastre nu prezintă variante de loc și nici note prea ample. Această parte a ediției este singura care pornește dela manuscrise autografe; în schimb, nu e înfățișată însă critic, fiindcă pe de o parte am fost siliți să ometem anumite intimități și atitudini « ad personam » prea « stridente »; pe de alta, ea e prezentată fragmentar. Dacă ar fi să se tipărească vreodată această corespondență, ea singură ar cuprinde câteva volume.

Edițiile utilizate pentru întocmirea, celei de față sunt:

Pentru « *Mihai Vodă cel Rău* »:

1. FOILETOANELE din ziarul « *ROMÂNUL* » anul 1, n. 16, 17, 18, 21, 22, (București, 1857) unde a apărut pentru prima oară narațiunea sub titlul « *Mihnea Vodă cel Rău* », 1508—1510: *Scene istorice din Cronicele Țării Românești*.

Această tipăritură e notată în variantele ediției de față cu *a*.

2. SCENE ISTORICE DIN CRONICELE ȚĂRII ROMÂNEȘTI, MIHNEA VODĂ CEL RĂU, 1508—1510, < ediția I-a > București, tipografia lui Ferdinand Om, 1857, p. 1—36 (cu alfabetul slavon de tranziție). Această ediție e notată în variantele ediției de față cu *A*.

3. SCENE ISTORICE DIN CRONICELE ROMÂNEȘTI, MIHNEA VODĂ (CEL RĂU), DOAMNA CHIAJNA < ediția a II > București, librăria A. Daniilopulo — Pasagiul Român, 1860 p. 1—93 (cu alfabetul slavon de tranziție). Această ediție e notată în variantele ediției de față cu *B*.

4. SCENE ISTORICE DIN CRONICELE ROMÂNEȘTI, MIHNEA VODĂ CEL RĂU, DOAMNA CHIAJNA, edițiunea a III-a, Craiova, Editura librăriei S. Samitca, 1886, p. 1—58, în colecția « *Biblioteca Literară* », (cu alfabetul latin). Această ediție e notată în variantele ediției de față cu *C*.

5. SCENE ISTORICE DIN CRONICELE ROMÂNEȘTI, MIHNEA VODĂ CEL RĂU, DOAMNA CHIAJNA, < ediția

IV >, în vol. I din « *Scrieri literare și istorice* », București, Editura librăriei Socec & Comp, 1887, p. 61—104. Această ediție e notată în variantele ediției de față cu *D*.

6. *MIHNEA VODĂ CEL RĂU ȘI DOAMNA CHIAJNA, SCENE ISTORICE DIN CRONICELE ROMÂNEȘTI*, < ediția a V-a >, în colecția « *Autorii Români vechi și contemporani* », București, Editura Librăriei Socec & comp. 1894, p. 1—46. Această ediție e notată în variantele ediției de față cu *E*.

În afară de aceste șase tipărituri, Al. Odobescu mai proiectase una la 1881, după cum am arătat mai sus, care însă n'a apărut, sau poate că aceasta, pusă la cale la 1881, vede lumina tiparului abia la 1886: cea însemnată cu *C* în variantele noastre, dacă nu chiar la 1894. adică ultima, întru cât este singura ce conține explicarea materialului lexicografic, despre care vorbește în scrisoarea adresată lui J. A. Cantacuzène.

Iată ce găsim în această privință în acea scrisoare către J. A. Cantacuzène, dela Paris, la 16 Noembrie 1881:

Pour ce qui est de mes nouvelles historiques à moi, je serais certainement très flatté et très heureux și vous me faisiez l'honneur d'en traduire une, la « Doamna Kiajna », par exemple, puisque « Mihnea Vodă » est déjà connu en allemand. Mais la langue à part, pensez vous qu'elles aient assez d'intérêt littéraire ou dramatique pour paraître en public autrement habillées qu'à la valaque? Si oui, j'aplanirai l'une des difficultés que vous exprimez dans votre lettre, c'est-à-dire la rareté du livre imprimé, eu vous envoyant successivement les quatre parties de ma nouvelle, transcrites en lettres latines, en vue d'une seconde édition.

...Cette lettre sera suivie de près de la I-re partie dont M-me Odobesco a déjà terminé la copie.

II. Pentru « *Doamna Chiajna* »:

1. « *REVISTA CARPAȚILOR* » (vol. I, t. I, p. 8—19 (I) p. 264—281 (II); t. II, p. 97—129 (III și IV) București, 1860) unde a apărut pentru prima oară narațiunea sub titlul: « *Doamna Chiajna* », episod istoric. Această tipăritură va fi notată în variantele ediției de față cu *a*.

Edițiile: 2, 3, 4, și 5 sunt 3, 4, 5, și 6 din edițiile de mai sus citate pentru « *Mihnea Vodă cel Rău* », ediții notate în felul următor: 2, (1860), p. 45—117 = A; 3 (1886), p. 1—79 = B; 4 (1887), p. 105—175 = C; 5 (1894), p. 47—122 = D.

III. Pentru « *Pseudó-Kinighetikos* »:

1. ΨΕΥΔΟ-ΚΥΝΗΓΕΤΙΚΟΣ, *epistolă scrisă cu gând să fie precuvântare la cartea « Manualul Vânătorului »*, București, Tipografia Statului, 1874, p. I—XII, 1—262. Această ediție e notată în variantele ediției de față cu A.

2. BASM VÂNĂTORESC, BASMUL FECIORULUI DE ÎMPĂRAT CEL CU NOROC LA VÂNAT [ediția a II] « *Biblioteca Națională* » Craiova, Editura Librăriei S. Samitca, 1885, p. 1—64. [Conține numai cap. X și o parte din cap. XI]. Această ediție n'are note în subsol și e notată în variantele ediției de față cu B.

3. ΨΕΥΔΟ-ΚΥΝΗΓΕΤΙΚΟΣ, *epistolă scrisă cu gând să fie precuvântare la cartea « Manualul Vânătorului »*, < ediția a III-a > în vol. III din « *Scrisori literare și istorice* », București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1887, p. 1—219. Această ediție e notată în variantele ediției de față cu C.

În tehnica propriu zisă a exprimării textului am întrebuițat următoarele semne:

< > spre a închide cuvintele sau literele pe care le-am introdus noi în text, deși ele lipsesc în ediția luată ca bază.

[] spre a scoate din text cuvintele sau literele care există în ediția de bază, dar care, după convingerea noastră, nu provin dela autor, sau sunt greșite dacă provin dela acesta din urmă.

() spre a cuprinde ceea ce chiar autorul pune în paranteze.

† † spre a închide pasagiile, sau cuvintele greșit transmise.

Rândurile fiecărui capitol au fost numerotate pe margine din 5 în 5, spre a se indica în variante și în note rândul despre care e vorba.

În variante tehnica indicației este următoarea: În frunte se pune numărul rândului, urmează textul respectiv așa cum apare el în diferite ediții notate cu inițialele stabilite.

Între diferitele variante ale aceluiași pasaj sau cuvânt, am lăsat un loc liber, iar, spre a deosebi variantele diferitelor pasaje sau cuvinte între ele, am întrebuițat o linie orizontală în locul spațiului liber care separă variantele referitoare la același pasaj.

Un exemplu din « *Mihnea Vodă cel Rău, I.* ».

17 în valea Ursoaii *aA* în valea Comanacului *BCDE*—30
băiatul ieșit din copilărie *a* băiatul abia ieșit din copilărie *ABCDE*.

Aceasta însemnează că în rândul 17 găsim textul respectiv în edițiile *a* și *A*, iar în edițiile *BCD* și *E* găsim celălalt text; mai departe în rândul 30 găsim un text în ediția *a* și alt text în edițiile *A*, *B*, *C*, *D* și *E*.

Pentru indicarea notelor autorului am arătat în aparat (variante) începerea lor prin două linii paralele orizontale, arătând deci prin aceasta că de acolo de unde se află cele două linii paralele și orizontale încep notele autorului care sunt de două feluri: unele pentru indicarea bibliografiei sau a unui foarte scurt comentariu și altele pur lexicografice.

Pe cele dintâi le-am exprimat cu toate variantele lor, punând numărul rândului la care se referă, apoi cuvântul la care se referă închis în parantez; pentru celelalte am procedat la fel numai cu deosebirea că după cuvântul din parantez am pus semnul=.

Iată un exemplu din « *Doamna Chiajna, IV.* »:

—31 frătănelui său *a* frătănă-lui său *A* frăținălui său *B*
frăținăsău *CD*= . Note: la 8—9 (*voia vegheată*) binevoința *D*; la 17 (armean) Vornicul Ureche *aABC*.

Când un pasaj variază în două trei ediții, iar a patra, de exemplu, este aproape identică cu cea anterioară, numai că diferă cu un singur cuvânt sau două, n'am mai reprodus tot pasajul, ci numai cuvântul sau cuvintele schimbate puse între puncte de suspensiune.

Când a fost nevoie de unele explicații editoriale în cuprinsul variantelor, aceste explicații sunt tipărite cu literele rărite.

De exemplu: (*Pseudo-Kinighetikos*, III).

48—49 fecundă Vinere A spornică Vinere C = Notă la 49 (lumești): traducerea versurilor latinești se află în notă A versurile latinești se află în notă, iar traducerea lor în corpul scrierii C.

De obicei, atât variantele cât și notele se așează în josul paginii; noi nu am procedat așa, ci le-am pus la urmă, de oarece așezarea aparatului critic în josul paginei ar fi dat ediției o ținută greoaică, mai ales pentru aceia cari vor citi textul lui Al. Odobescu, nu din interes filologic, ci din cauza farmecului literar al operei.

Pentru corespondență, unde firește nu există variante, notele sunt în josul paginei, iar rândurile textului nu sunt numerotate, fiindcă, după cum am spus mai sus, această parte a ediției noastre nu e critică.

Pe lângă aceasta, transcrierea corespondenței sale în limba franceză a prezentat o foarte mare dificultate. Grafia lui Al. Odobescu este adesea indescifrabilă și, fiindcă n'am voit să inventăm nimic, acolo unde ne-a fost imposibil să citim, am arătat lucrul acesta prin semnele de suspensiune..... ce precedează semnul întrebării pus între paranteze, iar lecturile dubioase sunt urmate de același semn de întrebare pus între paranteze. Cum aceste scrisori conțin unele pasaje strict personale, sau unele nume proprii ale supraviețuitorilor epocii, față de care autorul are păreri ireverențioase, sau în sfârșit unele amănunte absolut neinteresante am fost siliți să facem câteva omisiuni, spre a nu alimenta pe de o parte, prin reîmprospătare, anumite vrășmășii, iar pe de alta, ca să nu publicăm pasaje perfect inutile. Aceste omisiuni sunt exprimate tot prin semnul suspensiunii fără a mai fi urmat de semnul întrebării.

De exemplu:

Vous avez du voir par les journaux tous les vols, brigandages et assassinats qui se font à Bucarest et un peu partout le pays, grâce à l'évasion des forçats d'Ocna (il y a 2 ou 3 évasions (?)) et de Văcărești il y a quelques.....(?). Cela devient très inquiétant et je pense souvent à vous à ce propos..... Il ya

précisément dans la bande des brigands un Mărunțelu qui n'est, certes, ni celui d'Argeș, ni un parent à lui. Mais tout de même! La criminalité est contagieuse et l'exemple enhardit les méchants. Il se peut même que les passions politiques s'en mêlent. Tous est bon aux gens politiques pour culbuter leurs antagonistes. Et puis..... (?), c'est de la canaille!..... En attendant je vous embrasse affectueusement tous les trois.

Numele operei va fi prescurtat în felul următor: *M. V.* = (Mihnea Vodă cel Rău); *D. C.* = (Doamna Chiajna); *P. K.* = (Pseudo-Kinighetikos); *C.* = (Corespondența); iar numele autorului prin *A. O.* = (Alexandru Odobescu).

Fiindcă *Pseudo-Kinighetikos* prezintă în ediția primă (1874) o copertă și o vigneta interesantă prin legătura strânsă pe care o au cu textul operei, le reproducem, dând în notele noastre explicațiile necesare.

Mai reproducem în facsimil una din scrisorile sale și dăm 3 portrete ale autorului.

I

S C E N E I S T O R I C E
D I N C R O N I C E L E R O M Â N E Ș T I

MIHNEA VODĂ CEL RĂU (1508—1510)

DOAMNA CHIAJNA (1560—1568)

< PREFAȚA LA EDIȚIA A II-a, 1860 >

După titlul și după cuprinderea acestui mic volum, fieșcine va vedea c'am avut drept model, frumoasa nuvelă istorică a Domnului K. Negruți asupra lui Alexandru Lăpușneanu. Ca orice imitație, încercările mele sunt negreșit cu mult mai prejos de acel mic cap
5 d'operă; în lipsa talentului, m'am silit cel puțin să păstrez, pe cât s'a putut, formele și limba *Letopișetelor* naționale cu care, în dreptate, se poate lăuda mai vârtos Țara Moldovei; să adun datine, numiri și cuvinte bătrânești, spre a colora aceste două episoduri culese din cronicile vechi ¹⁾.

10 Faptele istorice ale unei Țări sau ale unei epoci au totd'auna un interes mai viu când traiul și ideile, obiceiurile și graiul de acolo sau de atunci ne sunt cunoscute. Scopul romanelor istorice este, în parte, d'a ni le arăta; ăsta este și folosul lor instructiv.

Cei ce pot mult, izbutesc a caracteriza, într'asemenea scrieri
15 ușoare, o epocă sau o nație; cei cu bunăvoință, dar cu mai slabe mijloace, fac, ca mine, încercări.

< PREFAȚA LA EDIȚIA A III-a, 1886 >

Curând se vor împlini treizeci de ani de când am dat mai întâi în tipar aceste două mici încercări de restituire a vechilor datine strămoșești scrise într'o limbă care era încă întrebuințată
20 pe vremea copilăriei mele.

¹⁾ « *Mihnea Vodă* », a fost publicat în foia ziarului « *Românul* », din 1857; « *Doamna Chiajna* » s'a tipărit în « *Revista Carpaților* » din 1860. Am însemnat pretutindeni, cu numele autorilor în note, faptele adunate în istorie.

Abia m'aş fi gândit să le desgrop azi eu însumi din uitare, după
 așa lung răstimp, dacă nu m'ar fi îndemnat cu tot dinadinsul la
 această faptă, câțiva tineri din Craiova, iubitori de literatură română,
 printre cari în primul rând domnii *N. P. Romanescu*, *M. Săulescu*
 25 și *N. P. Guran*, precum și meritosul editor craiovean al Bibliotecii
 Literare.

Dumnealor — și nu eu — au judecat aceste prime ale mele
 scrieri demne de a figura în acea culegere națională.

Totuși, dacă generațiunea cititorilor de astăzi ar găsi cumva
 30 că d-lor nu s'au înșelat pe deplin, atunci poate că mi-aş lua și eu
 seama și, la vârsta înaintată la care am ajuns, m'aş cerca chiar de
 acum înainte, să dau ființă la mai multe alte studii și plăsmuiri
 de aceeași natură, pe care nepăsarea puțin îmbietoare a publicului
 nostru m'a făcut să le las de mari de ani, în stare de schițe,
 35 de note, de proiecte, de visări.

La 1860 însă, atunci când încă credeam, — ierte-mi-se o zicătoare
 poporană — că tot ce poate sbura se și poate mânca, iată cu ce
 precuvântare am dat sbor în lume modestelor mele încercări tinerești:

« După titlul și după cuprinderea acestui mic volum, fieșcine
 40 va vedea c'am avut drept model, frumoasa nuvelă istorică a d-lui
 Constantin Negruzzi asupra lui Alexandru Lăpușeanu. Ca orice
 imitațiune, încercările mele sunt cu mult mai prejos de acel mic
 cap d'operă; în lipsa talentului, m'am silit cel puțin să-i păstrez,
 pe cât s'a putut, formele și limba *Letopiseșelor* naționale, cu care,
 45 în dreptate, se poate lăuda mai vârtos Țara Moldovei; să adun
 datine, numiri și cuvinte bătrânești, spre a colora aceste două
 episoade din cronicile vechi.

Faptele istorice ale unei Țări sau ale unei epoci au totd'auna
 un interes mai viu când traiul și ideile, obiceiurile și graiul de acolo
 50 sau de atunci ne sunt cunoscute. Scopul romanelor istorice este,
 în parte, d'a ni le arăta; acesta este și folosul lor instructiv.

Cei ce pot mult isbutesc a caracteriza într'asemenea scrieri
 ușoare, o epocă sau o națiune; cei cu bunăvoință, dar cu mai slabe
 mijloace, fac ca mine, încercări! ».

55 « *Mihnea Vodă cel Rău* » a fost publicat mai întâi în foiața ziarului
Românul din 1857 și tras atunci în broșură osebită ; « *Doamna Chiajna* »
s'a tipărit pentru prima oară în *Revista Carpaților* din 1860 ; în
acest din urmă an, am format din ambe <le> un mic volum tipărit
cu litere cirilice, sub titlul general : « *Scene istorice din Cronicile*
60 *Românești* ». Bune sau rele, Biblioteca Literară mi le retipărește
acum tot cum au fost dela început. Abia se vor ivi vreo trei, patru
neînsemnate îndreptări de fapte.

Paris, 1886.

MIHNEA VODĂ CEL RĂU

1508—1510

I

M Ă N E Ş T I

« Să n'aibi milă! »

Ca la două ceasuri cale 'n jos de Ploieşti, curge apă Cricovului, care, cu mii de pârâie ce se respiră şi se 'mpreună, împestrîţează matca sa răsfăţată şi năsipoasă; d'a stînga, câmpia şeaţă se lungeşte până în poalele munţilor; d'a dreapta, malul se 'nalţă răpos şi acoperit cu păduri vechi şi stufoase. Pe o culme mai semeaţă a acelei coaste sta, pe la leatul 1508, cetăţuia lui Dracea Armaşul din Măneşti; din zidurile ei înegrite, vederea coprîdea toată lunca, cu bordeiele şi coşarele ţărăneşti răsipite prin tufişe şi bălării; mai departe turnurile bisericii din Târşor, pe care o zidise cu vre-o câţiva ani mai 'nainte, Vladislav-Vodă, ce chiar într'însa, zice Cronica ¹⁾, « au perit de sabie », şi în fund de tot, plaiurile aburoase ale Câmpinei şi ale Brezei.

Intr'o zi noroasă de primăvară, puţin în urma Paştilor, cri-văţul sufla iute şi 'nghiţat din fundul văilor, iar jalnicele sale gemete aduceau de departe, împreună cu freamătul bătrînilor stejari, chiotele de vînătoare ale bătăiaşilor şi lătrătura chelălăită a copoilor; căci departe, tocmai în valea Comanacului, Mihnea, fiul Armaşului, se desfăta vînând fiarele sălbaticе, după obiceiul boieresc de pe atunci, când stăpînul, pentru a sa mulţumire, rădica

¹⁾ Constantin Căpitanul, <Istoriile Domnilor Ţării Româneşti în « Magazinul Istoric pentru Dacia », Buc. 1845, t. I. p. 99 >.

20 de prin sate toți vecinii ¹⁾ cu gloata, de rămâneau țarinele nearate și ogoarele pustii ²⁾).

Un glas de bucium s'auzi d'odată sunând tare din cetățuic, și vânătorii, deșteptați din sgomotoasa și sălbatica lor beție, printr'acea grea și pașnică chemare, se întoarseră cu larmă spre casă, unii pur-
 25 tând pe umeri dobitoacele ucise, atârdate pe bârne, alții ducând câinii de sgarde și curuii în lăntușe. În fruntea lor mergeau călări, cu frâul legat de oblânc, Mihnea și feciorul său, Mircea Ciobanul; tatăl, om matur și vartos, avea scrisă pe fața sa păroasă și posomorită și 'n ochii săi arzoi și 'ncruntați, strășnicia caracterului
 30 său: băiatul, abia ieșit din copilărie, vădea o fire și mai sălbatică, care-i și meritase porecla de «*Cioban*».

Amândoi purtau cioboate de piele groasă până la genunchi, poturi de dimie albă, un cojoc scurt de oaie neagră cu glugă la spate, și chimir cu oțele; la gât aveau grumăjer rotund de zale
 35 de fier și 'n cap o țurcă flocoasă adusă la o parte; la brâu, satâr și jungher. Unii din vânătorii pedestri purtau sănețe ³⁾, ceilalți, arcuri și săgeți. Astfel pășea ceata înainte și înoptase bine când ajunse în curtea cetății.

— «Descalică măi în grabă și sui-te 'ncoa»; strigă lui Mihnea,
 40 din capul scării și cu glasul năbușit de lacrimi, o femeie cam trupeșă ce nu-i puteai zice nici tânără, nici frumoasă, — «boierul socru, biet, trage ca să-și dea sufletul și mereu cere de domnia ta».

— «Iată-mă 'ndată...», și Mihnea descălicase, urcase îngusta și direapta scară de piatră și, prin tinde întunecoase, mergea la
 45 odaia tatălui său.

Când deschise mica ușă de brad, el zări pe bătrânul Armaș uscat și galbin, cu fruntea pleșuvă, cu barba albă, zăcând lungit

¹⁾ Așa se chemau sătenii robi pe vechime.

²⁾ Vezi în *Descrierea Moldovei* de Dimitrie Cantemir, < Demetrii Cantemirii, Principis Moldaviae, *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*, pars secunda, *Politica*, cap. IX, *De Venationibus principis*, (în tr. rom. de Vasile Vârnav) ed. II, Iași, 1851, p. 195 >.

³⁾ Puștile vechi; căci puște se chemau mai înainte tunurile.

pe spate pe o velință albă, în căpătâiul unui pat ce ținea d'o parte
 50 toată întinderea odăii. Alături ardea o făclie de ceară galbină, și
 un biet călugăr bogonisea pe slovenește, dar cu glas slab, rușele
 agoniei; în părete o mică candelă lumina o veche troiță de lemn,
 și mai încolo, pe ziduri, stau rânduite, peste un zăblău vărgat,
 arme de tot felul, coifuri, zale de fier, tuiuri, iatagane trunchiete
 și dispuieri luate de pe la dușmanii învinși. O singură armă, o
 55 ghioagă¹⁾ de fier, țintuită, mare și grea, buzduganul însușit
 slujbei de armaș-mare, sta așezată pe velința flocoasă d'a dreapta
 bolnavului și mâna-i osoasă dar slăbită, printr'o mișcare spasmo-
 dică a nervilor, căta încă s'o rădice.

Când Mihnea intră în odaie, ochii unchiașului, afundați sub
 60 cercul albit al sprâncenelor, clipiră ca o candelă ce moare, și bu-
 zele-i vinețite șoptiră tremurând aceste cuvinte:

— «Fătul meu!... fă inimă vitează!... nu te lăsa!... fii
 stâlp țeapăn casei noastre și nu 'ngădui să cază biata moșie²⁾ pă-
 rintească pe mâna Oltenilor, p'a Basarabeștilor — trăsni-i-ar Domnu
 65 din senin! — c'ășa avem noi lăsat cu blăstem dela moși strămoși:
 pace și răgaz să n'avem cu neamul lor cel urgisit... De-ți va da
 Domnul Dumnezeu putere și tărie, să nu cruți, să n'aibi milă, că
 nici de tine nimeni nu va avea milă, când te vor vedea înfrânt și
 ticăit... Mâna mea s'a muiat... nu mai poate rădica buzduganul
 70 ăsta, vechiul meu tovarăș, bunul meu prieten;... ia-l acuma tu în
 mânele tale și proașcă să faci, când vei izbi cu dânsul în dușmanii
 noștri... Să n'aibi milă!...».

Glasul i se curmă; ca un fior i se strecură prin tot trupul și ră-
 mase încleștat... Atunci, în mijlocul acelei tăceri de spaimă, prin
 75 care trecea suflarea morții, în loc de sunetul cuvios al clopotelor,
 se auzi o zăngăietură înfundată de cătușe și de lanțuri. Erau bieții
 vecini robiți și puși în fiare de răposatul armaș, cari zăceau arun-
 cați în fundul pivnițelor cetățuiei sale, și acum, în mijlocul nopții,
 își scuturau dureroasele lor lanțuri.

¹⁾ Măciucă de fier cu ținte; *franț*, massue.

²⁾ Țara, patria.

80 Apoi totul intră în tăcere; prin odăi abia se auzea ceva suspi-
nuri de femei, și p' afară văietarea viforoasă a crivățului. Intunc-
ricul domnea preste tot.

85 Deodată însă, începură a se deosebi tropote de cai și, curând
după aceea, câțiva călăreți băteau tare cu paloșele în poartă. Stoica,
om vechiu al casei, deschise oblonul, scoase capul pe o îngustă fe-
restruie și întrebă: — « Cine e »?

— « Oameni buni » răspuseră d'afară.

— « Ce cătați așa înoptat pe la casele creștinilor? ».

90 — « Sântem dela Domnie, noi, boieri ai Țării, și venim să ne
închinăm noului Domn ales de obște, lui Mihnea-Vodă ». La aceste
cuvinte neașteptate, Stoica deschise poarta și boierii descălicând,
merseră până la Mihnea, îi sărutară mâna cu smerenie, iar cel mai
bătrân dintre dânșii grăi într'astfel:

105 — « Ani mulți întru noroc și fericire urăm Măriei Tale! Aflatu-vei
din svonul și jalea obștiei că s'au pristăvit fericitul Domn și bun
creștin Radu-Vodă, iar norodul cerând cu o glăsuire ca să-i fii
Măria Ta sprijin și părinte, boierii țării te-au ales ca să urmezi
răposatului în Domnie, și pe noi, supusele Măriei Tale slugi, ne-au
trămis ca să te rugăm din partea tuturilor în de obște, să priimești
100 volnic și bucuros această sarcină. Deci fie-ți, Doamne, milă de moșie
și nu o lăsa în prada hrăpitorilor cari de toate părțile pohtese
la dânsa ca să o strice și să o jăfuiască. La Măria Ta aleargă
toți cu nădejdea, ca puii la cloșcă. Nu-i lepăda; îndură-te,
Doamne, de pământenii Măriei Tale și le deschide aripă de
105 apărare ».

Mihnea stăpâni în sineși bucuria, mulțumi cu sânge rece boie-
rilor și îndată porunci să i se gătească caii de plecare.

110 La revărsatul zorilor, Mihnea cu fiul său și cu Stoica, boierii
trămiși în solie și câțiva călărași, se porniră pe drumul Curții de
Argeș.

Buna jupaniță Smaranda, acum Doamnă a Țării Românești,
rămase cu slujitorii și femeile sale ca să 'ngroape a doua zi pe bă-
trânul Dracea, armașul din Mănești, la mănăstirea Târșorul.

II

CURTEA DE ARGES

«Nu-i așa c'avuțiile 's
amăgitoare?».....

Să aflăm acum prin care împrejurări, această cinste nevisată se dete lui Mihnea.

Radu-Vodă, căzând sub grea afurisanie și urgie a patriarhului Nifon, se răpusese de o groaznică și cumplită boală, și cu toată cinstea Voievozilor se îngropase la mănăstirea sa din Deal. Fratele lui, Vlăduță, era încă prea tânăr ca să ia cârma Țării; boierii de toate părțile umblau cu zavistii care de care s'apuce domnia; Basarabii, cari mai erau și bani moșteni ai Craiovii, voiau să așeze pentru vecie neamul lor pe scaunul domnesc; dar ei erau Olteni, și boierilor de dincoace nu le plăcea a fi mai prejos. Inșă sila d'a ține Țara în vrăjbi îndelungate și mai ales temerea d'a vedea viind Domn dela Vladislav, Craiul Ungariei, care, prin solul său, Emeric de Joborg, făgăduia neîncetat boierilor că le va trămite pe Danciul, fiul lui † Țepeș-Vodă † <Țepeluș>, carele trăia în Ungaria la graful Zapolia, și care negreșit ar fi închinat Țara protectorului său, în sfârșit, și frica Turcilor ce amenințau neconținut d'a năvăli preste Români, făcrau pe boieri ca s'aleagă dintre dânșii pe cel care, prin firea sa mai se meată, se părea că va fi cel mai viteaz apărător al Țării: acesta fu boierul Mihnea, fiul Dracii, armașului din Mănești ¹⁾.

¹⁾ Constantin Căpitanul, < op. cit. *ibid.*, p. 112; — < Dionisiu Fotino, > < *Ιστορία τῆς πάλαι Δακίας, τὰ νῦν Τραπεζοβουλίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας*, Viena, 1818, t. II, partea IV, cap. I, *Domnul XX* p. 74-75 >. — < Gh. > Șincai < *Cronica Românilor și a mai multor neamuri încât au fost ele așa de amestecate cu Români, cât lucrurile, întâmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie de înțeles; din mai multe mii de autori, în cursul de 34 de ani culeasă și după anii dela nașterea Domnului nostru Is. Chr. alcătuită*, Iași, 1853, t. II, p. 116 > — < Iohann Christian von > Engel < *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804 I. Theil, *Aellere Geschichte der Walachey*, II Periode, § 27, pp. 191—197 >.

20 Iată dar pricina pentru care-l vom găsi, câteva zile după moartea
tatălui său, în curtea domnească dela Argeș; însă nu va mai fi
aci asprul vânător cu cojoc de oaie. Azi Mihnea a 'mbrăcat che-
peneag de catifea roșie cu ceaprazuri și cu bumbi de aur, cioareci
25 albi tiviiți cu găitane de fir, cisme cu piteni poleiți ș' un gugiومان
de samur cu surguciu de pietre scumpe. Astfel se coboară el cu
alaiu din curțile domnești, până 'n vale la biserica, pe care Radu-
Negru-Vodă o lucrase cu mare meșteșug, împetrișând cărămizile
și scobind flori în piatră.

 La ușa bisericii, îl întâmpină mitropolitul Maxim cu mai mulți
30 arhieriei, purtând Crucea și Evanghelia, pe care Domnul le sărută
cu multă cucerie; la urmă merse de 'ngenunchie drept la ușa din
mijloc a altarului, își rezimă capul gol de sântul preastol, iar mitro-
politul, puindu-i omoforul pe cap, îi citi cu glas măreț rugăciunile
de încoronare ale împărașilor bizantini, și-i unse fruntea cu
35 sântul mir.

 Sculându-se, Mihnea sărută preastolul și icoana Adormirii
Maicii Domnului ce stă pe iconostasul din dreapta, ca hram al
mănăstirii, și, viind în mijlocul bisericii, mitropolitul îi puse pe cap
40 coroana Voievozilor și-i dete în mână spata și buzduganul domnesc,
ce le ducea pe o perină roșie, marele spătar. Atunci prea sântul
părinte împreună cu marele posteluic, îl duseră de subșiori până
la strana polcită ce se 'nălța pe trei trepte la dreapta în biserică,
purtând pajera Țării săpată în lemn. Când se urcă noul Domn p' acel
scaun bogat, cântăreții glăsură rugăciunea: « Tebe Boga hvalim » ¹⁾
45 și oastea de afară slobozi puștile și sănețele cu chiote de bucurie-
și începură a suna din tobe, din pauce, din trâmbițe și din surle.

 Toți boerii sta rânduiți și ascultau liturgia. Când se sfârși
dumnezeiasca slujbă, Mihnea ieși din biserică, îmbracă în tindă
caștanul alb cu guler de samur, încinse paloșul și încălecă pe ur
50 armăsar cu harșa de fir și cu zăbale suflute cu aur. Atunci se porni
alaiul îndărăt la curțile domnești.

¹⁾ Te-deum laudamus.....

In cap mergeau, ca să deschidă drumul, Dorobanții cu gârbace și Vânătorii de plaiu și de Olt cu lungi sănețe; în urma lor veneau Roșiorii și Verzișorii călări, despărțiți în căpitânii, fiecare cu steagul ei, purtând mintene roșii și verzi; apoi caii domnești, acoperiți cu grele harșale de fir și de mătăsuri; îndată după aceștia, Mihnea însoțit de patru viteji Ferentari cu lăncile poleite 'n vârf și la mănere, și urmat de boierii de taină, cu Vătașii, Aprozii, Armășeii și Lipcanii lor. Apoi urmau Copii<i> din casă, toți feciori de boieri, îmbrăcați cu șavanele și cu cabanițe de felurite stofe scumpe, având mari podoabe și fotaze la cai ¹⁾; ei și cu Aprozii purtau sângeacul sau steagul cel mare și două tuiuri turcești date dela Impărăție. După dânșii veneau Lefegii<i> cu haine galbene, Simenii și Scutelnicii pedestri<i>; apoi gloata boierilor mazili și boiernășilor, iar la sfârșitul tuturor cetelor, o grămădire amestecată de slugi boierești, de orășeni, de neguțatori și de săteni.

Alaiul se opri în curțile domnești; Mihnea descălică, trecu printre boierii rânduiți în îndoit șirag, intră în sala mare a spătăriei și se urcă pe tronul domnesc, scoțând coroana din cap, drept semn de jale pentru tătâne-său ce murise.

Marele postelnic sta în picioare la dreapta lui.

Mai întâi veni mitropolitul Maxim ca să-i sărute mâna și-i rosti câteva cuvinte de urare în limba sârbească. Călugărul Maxim fusese trimis de Craiul Ungariei ca să împăciuiască pe Radu-Vodă cu Bogdan, Domnul Moldovei, și de atunci, deși era sârb de neam, rămăsese ca mitropolit în Țară ²⁾; Mihnea răspunse pe scurt că-i pare rău unde nu se pot înțelege d'adrechtul, și părintele, întorcându-se spre norod, îi dete obicinuita binecuvântare.

¹⁾ Miron Costin, <Letopisețul Țerei Moldovei dela Aaron Vodă, de unde este părăsit de Urechi Vornicul de Țeara de jos, cap. X, A doua Domnie a Radului Vodă cel Mare, în Mihail Kogălniceanu, Letopisețele Țării Moldovei, Iași, 1852, t. I, p. 258>.

²⁾ <Gh.> Șincai, *op. cit.*, Vol. II, a. 1508, p. 114 și a. 1506, p. 109; <Ioan Christian von> Engel, *op. cit.*, t. I, p. 192. Acest mitropolit era din neamul Brâncovici.

După dânsul înaintă un boier bătrân; postelnicul, vorbind către
80 Domn, îi spuse:

— « Sluga Măriei Tale, Pârvu vornicul Basarab, sărută poala
Măriei Tale ».

— « Te afli zdravăn, jupan Pârvule? », întrebă Mihnea cu
un zâmbet de bunătate prefăcut și amăgitor.

85 — « Slavă Domnului, Măria Ta; ne ținem și noi cum putem ».

— « Dar neica Barbu, cum trăește? Nu-l văd p' aici ».

— « E șezător la dregătorie, Măria Ta, în Craiova ».

— « Bine face. Ei, măre boieri, domnia voastră » — zise el
aruncându-și ochii asupra gloatei, — « să fie în Țara Românească
90 mulți bărbați de treabă și cu temei, precum sunt aceștia », vrând
să însemneze pe Basarăbești, « în frica lui Dumnezeu vă zic c'ar
fi blagoslovenic cerească!... Spune-mi, jupan Pârvule, pare-
mi-se c'aveai mai mulți prunci ».

— Cu adevăr, am trei feciori, Măria Ta, ș'au crescut flăcăi mari ».

95 — « Apoi să le facem de căpătâiu; să-i însurăm. Ce nu-i arăți
și nouă ca să-i cunoaștem? ».

— « Nu știu cum să dovedesc Măriei Tale mulțumită pentru
atâta milă și cinste ce dai casei mele ».

— « La boieri vrednici toate se cad jupan vornice! ».

100 Atunci trei tineri, între 15 și 25 de ani, cu mândre și drăgălașe
chipuri, veniră să sărute mâna domnească.

— « Acesta e fiul meu Ilie, pe care am socotit peste puțin să-l
căsătoresc », zise bătrânul boier, în ochii căruia se citea bu-
curia unui părinte.

105 — « Să fie comis mare în zilele mele și voiu să-i fiu nun ».

— « Acestălalt » adause Pârvu, « e fiul meu Neagu, care a
învățat multă carte dela fericitul patriarh Nifon ».

• — « Să-mi fie logofăt de aproape ».

110 Tânărul, închinându-se adânc la Mihnea, îl rugă, drept har,
să-i lase vătășia de Vânători.

— « M'am deprins cu dânsii și ei cu mine, ca trup cu suflet,
Măria Ta », zise el cu glas neted și hotărât.

— « Fie-ți pe plac », răspunse Mihnea în nemărginita sa milostivire.

115 — « Acesta e cel mai mic al meu fecior, Dragomir ».

— « Voiu chiar de azi să-l număr printre Copii<i> mei din casă ». Tatăl și toți trei feciorii se 'nchinară lui Vodă și postelnicul începu a nuni pe ceilalți boieri.

120 Ceremonia se sfârși, și toată boierimea rămase încântată de noul stăpânitor; fiecăruia îi dase sau îi făgăduise un os de ros.

— « Dumnezeu să-i dea ani mulți de viață și de Domnie »! zicea fiecare ieșind din pragul domnese.

125 Nu trecu mult timp și sosi vremea să se facă nunta lui Ilie, feciorul vornicului Pârvu Basarab, cu Ilinca, fiica lui Radu, spătarul din Albești.

130 În ziua aceea, curtea domnească se 'mpodobi ca de o sărbătoare, și 'ntr'adevăr vrednici erau amândoi logodnicii de asemenea po-doabă. Amândoi tineri, frumoși și bogați, se păreau meniți pentru o desăvârșită norocire. Când tânăra fecioară se arătă cu conciu semănat cu diamanturi, cu aburosul zovon de filaliu, cu auritul vâl de beteală răsfiat pe un biniș de sevaiu alb, cu grumazul aco-perit cu șiruri de mărgăritare și cu cununia de flori pe frunte, ar fi zis oricine că vede icoana cea mai blândă și cea mai smerită a
135 Pururei-Fecioare.

Acea frumusețe pătrunse pe toți, iar mai cu seamă pe Mihnea, în a cărui inimă deșteptă patima cea mai feroasă și mai nerușinată.

140 Nunta se făcu însă cu veselie; covorul, pe care stau mirii la cununie, era semănat cu galbini venetici; de toate părțile prin odăi ploau, pentru boieri zaharicale, iar în curte, pentru norod, bani mărunți de argint și de aramă cu mărcile banului Barbu Basarab și lui Mihnea-Voevod. La masă, ginerele șezu la dreapta lui Vodă, și purtă în cap gugiuman domnesc; după cină boieri și ju-pa nițe se prinseră în horă, și când veni ceasul de a se sparge cheful,
145 un slujitor de sub masă începu să cânte ca cocoșul, ca să vestească că se apropie ziua.

Toți se 'ntoarseră pe la casele lor cu făclii și cu masalale, toți veseli, mulțumiți, dar nimeni mai mult decât tinerii însurați.

150 Inșă abia intrase ginerele în odaia făgăduinții, cumpărând cu cai și cu arme această dorită plăcere dela frații și dela rudele miresei, ce stau la ușe și-l opreau d'a intra, abia avuse vreme, în dulcea lor grăbire, să stingă candela, când niște tâlhari, pătrunzând pe furiș, într'acel cuib de fericire, sugrumură în pat pe Ilie și luară cu sine trupul mortului, pe mircasa leșinată și toate sculele ce erau răsipite
155 prin odaie.

A doua zi spaima și jalea era scrisă pe toate fețele; nimeni nu știa ce să zică, ce să gândească; Mihnea singur simțea în sineși, nu mustrarea unui cuget de om, ci mulțumirea unei inimi de fiară sălbatică ce și-a îndestulat patima uricioasă.

160 Unii boieri șopteau, într'adevăr, dar pe ascuns și numai acasă la vornicul Pârveu, cum că s'ar fi zărit într'acea noapte oameni d'ai lui Stoica, credinciosul lui Vodă, ce acum ajunsese logofăt mare, strecurându-se pe sub cumpăt în casele răposatului Ilie comisul, c'acest omor nu s'ar fi făcut numai ca să prade bogățiile lui, în
165 sfârșit, că ar fi găsit a doua zi cămărășeii boabe de mărăgăritar răsipite chiar prin odaia de culcare a lui Vodă, de unde un om tiptil scosese, când se crăpa de ziuă, un trup de femeie învelit într'o rasă.

Aceste vorbe ajunseră până la urechile lui Mihnea și, puțin după aceea, el pofti la masă pre câți auzise c'ar fi grăit așa.

170 La ospăț, Mihnea se arată foarte mâhnit pentru pierderea unui așa bun și tânăr slujbaş ca Ilie. Când cuparul fi aduse potirul de aur din care bea Domnii, și când păhărniceii dreseră pe la toți prin pahare, Mihnea se sculă, închină drept mulțumită pentru darul și mila Dumnezeaiscă și rosti cu glas întristat un cuvânt, în care
175 arată cum că toate « sunt trecătoare pe pământ; tinerete, pricopseală, sănătate, frumusețe și slavă, toate daruri ale Proniei; cum că se scutură ca frunzele toate bunurile câte ni le dăruiește, pentru o zi, milostivirea cerească; dar mai vârtos, cum n'or să fie zadarnice și amăgitoare, averile și bogățiile <pe> care le agonisim noi
180 muritorii și care ne vin dela zadarnica omenire? ».

Auzind aceste înțelepte și tânguioase cugetări, bătrânul Pârvu lăcrima, iar ceilalți boieri stau pe gânduri, obidiți și câteodată ziceau, dând din cap: «Adevărat c'asa este!»

185 Această tăcere fu întreruptă de medelnicerii ce aduseră pe masă, în sahanе de argint, un morman de pilaf alb și fumegos.

— «Pohtiți, luați, boieri!», le zise Domnul și fiecare pe rând
 190 turnă cu lingura din sahan; însă abia apucaseră să ia în gură și s'amestece, când toți, strâmbându-se ca de durere de măsele, aduseră mâna la gură și-și scuipară pe tipsii dinții lor împreună cu boabe de mărgăritar. Unii de durere umblau să se scoale dela masă.

— «Stați pe la locuri, boieri!», strigă atunci Mihnea cu glas tare. — «Ci nu vă zăticniți din gustare! Fie-vă aceasta numai pildă la zisele mele de adineaori ce le-ați încuviințat cu gândul și cu graiul; fie-vă drept învățătură ca nu doare cumva să pohtiți
 195 la bogății ca la vreun bine mare. Ispitele lumii sânt multe și de tot felul, dar nu sânt spre folosul omului; averea adimenește pe om ș'apoi îl scârbește; așa și bobul de mărgăritar e mai mare și mai cu preț decât bobul de orez, dar sparge dinții. Astfel cuget eu în mine și drept aceea am vrut să aibă și boierii mei dovada
 200 plăsmuită, că nu doare cumva vreodată să spună vreun bârfitor, — lumea e plină de oameni răi! — că am pohtit eu la do-bânzi... Ei! spuneți acuma, boieri domnia-voastră, nu-i așa că avuțiile's amăgitoare?»

205 Și la aceste din urmă cuvinte, un zâmbet batjocoritor i se juca pe buze, iar logăfătul Stoica, răsând înghesuit de strâmbările bieților știrbiți, se mira în gura mare cum de nu i s'a întâmplat și lui să dea peste un bob de mărgăritar în pilaf, și cu o slugarnică viclenie făcea mare haz de gluma înrăutățită a stăpânului său¹⁾:

210 Cu atâta se sfârși ospățul, dar Mihnea pricepu că șfiala intrase în inimile boierilor, și că prepusurile se schimbaseră în siguranțe, la ochii Pârvuleștilor! Deci, înainte chiar d'a fi ochit, el trebuia să

¹⁾ Gluma cu mărgăritarii în pilaf e o tradițiune păstrată prin graiu despre un boier lacom la avuții.

dea lovitura cea grea. Hotărîrea o luase, dar îi lipseau mijloacele; Basarabii erau împrăştiaţi prin toată Ţara; ei îl înconjurau până şi'n palat; de aceea în casa sa, se temea tiranul de a cere sfat chiar
 215 dela credinciosul său, Stoica, ca nu cumva, auzindu-se vorbele lor, să prevestească cineva pe Banoveţi. Ii trebuia însă neapărat un om ca să întindă laţurile şi să pună cursele în lucrare.

Intr'o zi, stînd cu logofătul în odaie, deodată el chiamă un fustaş dela perdea:

220 — « Să ceară Doamnei », îi zise, « cheile dela pivniţă şi să-mi deschidă ».

Fustaşul plecă să 'mplinească porunca, şi Domnul cu Stoica se coborîră în beciurile boltite ale palatului.

După ce intră, Mihnea porunci pivnicerilor să iasă şi să-l lase
 225 singur cu logofătul; însă din întâmplare, Dragomir, fiul Pîrvului, ce de curînd intrase printre Copii<i> din casă ai curţii, şi de curiozitate copilărească, se coborîse cu chelarii în pivniţă, fiindu-i teamă de dojana lui Vodă, se ascunse încet şi pe furiş în fundul unei buţi goale, şi deacolo, tremurînd de groază, el putu deosebi următoarea
 230 vorbire ¹⁾:

— « Ştii, Stoico, de ce te-am adus aici? »

— « Ascult, Măria Ta ».

— « Pe sus în case nu-ţi dă nimeni pas să vorbeşti cevaşi în
 235 taină; pare că stau părăţii şi trag cu urechea ».

— « Aşa, Măria Ta: mă mir cine a putut bănuî adevărul despre
 moartea lui Ilie şi despre cele ce s'au petrecut aici cu mireasa lui,
 care — Dumnezeu s'o ierte! — a şi murit acum pe mânele maicilor ».

— « Păcat de dânsa, că era gingaşă şi voinică muiere; ca o
 balaurăică mi se sumeţea împotrivă... »

240 — « Ei! vezi Doamne, toate acelea le spune acuma lumea în-
 tocmai precum s'au petrecut; d'aceea bine faci să te fereşti ».

¹⁾ Cronicarul anonim, <Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat Ro-
 mânia> în « Magazinul Istoric pentru Dacia », t. IV, Buc. 1845, p. 244.

— « Apoi doară că nu o fi blăstem ca și d'acea de sub pământ, să iasă svon de ceea ce vom chibzui. Ascultă-mă tu bine; vezi că nu mai e de dus mult cu Craiovenii; au prins de veste de toate și, ca copoii adulmecă orice mișcare a Domniei. Ei! până aci! Am obosit tot înghițindu-mi amarul; sunt sătul de atâta fățarie! Voiu, în sfârșit, să-mi ridic piatra după inimă, să mă mântui cu totul de dâșii ».

— « Măria Ta ești Domn și ai toată puterea; poruncește, ce să facem? ».

— « Să găsim, Stoico, un mijloc d'a-i pune pe toți d'odată la mână, și atunci nici pruncul din mumă să nu scape!.. Aoleu, neam blăstemat de Basarabi! căci nu te ivești acum coala sub palma mea ca să te strivesc ca p'această jiganie! » și mâna lui turti cu furie pe fundul unui butoiu un păiajen ce-și urzea în tihnă ițele sale.

— « Banul Barbu n'a venit la curte », adause Stoica dus pe gânduri; — « se vede că se teme de ceva... Neagu a trecut cu vânătorii săi peste Olt; nici asta nu e semn bun. Știi ce!.. Măria Ta să le scrii pohtindu-i cu politică la scaunul Domniei, iar cărțile să le dăm în mâni de oameni sdraveni, care să nu-i slăbească din vedere. D'or veni de bună voie, îi prindem cu tot nemetul lor aici; iar dacă vor simți ceva ș'or vrea să pribegască, atunci mesiiții Măriei Tale îi vor aduce ferecați. Cât despre Pârvu și copilul său, îi avem mai aproape și se pot lesne priveghea ».

— « Bine le-ai gândit tu; mâne să-mi faci carte către Barbu și poruncă de învățețire Neagului; să rânduiești oameni ca să nu scape din ochi pe Pârvu. Toate să fie puse până mâne la cale, și, Doamne ajută! Când m'oiu vedea scăpat și de odrasla asta de Olteni blăstemați, o să mi se mai veselească inima în mine. Acum chiamă pe pivniceri, și să le bem aldămașul... Noroc bun, mare bădiță! ».

— « Să-ți fie de bine Măriei Tale! ».

Pivnicerii și butarii se coborâră sub boltă.

— « Ei! feții mei », le zise Mihnea, « să trăiți! Bună treabă mi-ați lucrat voi aicea; toate's trainice și curate; păreții spoți,

pe jos e aşternut năsip neted şi mărunţ; buţile stau bine înţepenite pe chezaşii lor; tocitorile sânt aşezate frumos pe căpătâie. Acum să vă vedem şi vinurile! Ia trageţi-mi încoa câteo cinzeacă dela cep ».

280 Şi Mihnea mergea şi gusta din bute în bute; vinurile dela Dealul-Mare, dela Drăgăşani, dela Săcuieni, dela Greaca, pelinurile stifoase şi profire, ţuica de prune şi de drojdii, rachiurile de sacâz şi de anason, din Chipru şi din Anadol. Când ajunsese spre fundul întunecos al bolţii, întrebă:

285 — « Dar colo 'n fund ce e? ».

— « Ia! sunt nişte buţi goale, să trăeşti Măria Ta! dar iaca mai încoace un butoiuş de vin de Drăgăşani, tocmai de când cu Laiotă Basarab. Ce mai vin! să trăieşti, Măria Ta, parcă bei miere şi ţi s'aprinde foc la inimă ».

290 — « Ado'ncoace, pune pâlنيا mare şi toarnă cu vedriţa, ca să hem norocul lui Laiotă ş'al neamului său de Basarabi » şi, asvârlind pe gât un pahar de vin chihlibariu, rânji ca cănele când vede că i se găteşte prada.

Logofătul Stoica nu apucase încă să toarne pe hârtie ieroglicile sale pisanii, când copilul Dragomir, spăimântat de cele ce auzise din fundul buţii, alergă la casa tătâne-său şi destăinui planurile tiranului. Până 'nserat Pârvu îşi rădicase casa ca să pibegească, şi doi lipcani de olac se trămiseră cu această veste Banului şi Vătafului Neagu. Tot neamul Basarabilor, până să nu prinză 300 Domnul de veste, trecuse Dunărea şi ducea jăluirile sale la Poarta Sultanului.

Mihnea, văzând că acei boieri au întâmpinat răzbunarea sa, îşi înmuie turbarea în fel de fel de cruzimi; porunci să se prade, să se arză şi să sfărâme până la pământ toate casele şi toate bisericile lor pre unde se vor fi aflând, în Curtea de Argeş, în Târgovişte, în Craiova, în Brâncoveni; pe slujitorii şi pe preoţii lor îi căzni, şi la urmă, închizându-i pe toţi în mănăstirea Bistriţei, ce era clădită chiar de banul Barbu Basarab, îi dete foc de arseră toţi într'însa.

310 De atunci înainte tiranul, lepădând orice vâl de fățarie, începu a face răutățile pe față. Pe boieri îi omora; avuțiile le lua; soțiile și fiicele le necinstea; dăjdii multe punca asupra Țării. Pe Mitropolitul Maxim ce sta împotriva la nelegiuirile sale, necutezând a-l ucide, îl depărtă, dându-i solie la curtea lui Vladislav, Craiul Ungariei ¹⁾.

315 In urma plecării Mitropolitului, el silui o nepoată a lui, și frațele acesteia, un sârb anume Dumitru Iacșăg, își scăpă zilele fugind în Ardeal, unde așteptă ceasul răsbunării ²⁾.

Se vede dar că Mihnea urma vieța sa de desfrânare atât cu jupanițele boierilor curteni, cât și cu femeile după afară, și toate 320 acestea se petreceau sub ochii Doamnei Smarande, care stăruind toată ziua la furcă și la războiu, la cămară și la jicniță, păzind praznicele și posturile, spovedindu-se și făcând mereu la mătânii, trecea toate cu vederea și trăia o vieță de găzdoaie harnică și de bună creștină.

325 In anii domniei lui Mihnea-Vodă se căsători și fiul său Mircea, și luă de soție pe fata lui Rareș-Vodă dela Moldova, anume Domnița Chiajna.

Astfel trăia la culmea puterii și a măririi, familia răposatului Dracea armașul, și nu prevedea groapa ce sta căscată, dinainte-i; 330 astfel și lupul, cu puii săi pustiează codrii fără d'a bănuii lațul ce-va înstruna într'o zi pe toți.

III

COTMEANA

« Fuga e rușinoasă...
dar e sănătoasă... »

Un an și jumătate trecuse de când Mihnea ținea cârma Țării, și boierii pribegi, — Basarabii și alți câți putuse să scape din mâinile tiranului, — după multe și anevoioase rugăminte, dobândise

¹⁾ <Iohan Christian von>. Engel, <op. cit., t. I, p. 192>.

²⁾ Constantin Căpitanul <op. cit. ibid., p. 112>. Cronicarul anonim, <op. cit. ibid., p. 243>.

în sfârșit, ajutor dela Impărăția turcească. Sultanul Baiazit dase
 5 poruncă pașii dela Dunăre ca să intre cu oștire în Țara Românească,
 și să așeze în scaunul Domniei pe Vlad cel Tânăr sau Vlăduță,
 fratele răposatului Radu-Vodă.

Deci, în toamna anului 1509, trei pâlcuri de oaste turcească
 sta gata să treacă Dunărea, din care unul, sub poruncile lui Neagoe
 10 Basarab, răzbi mai nainte de celelalte în Oltenia și acolo se adaoase
 cu Pandurii și cu Vânătorii ce veneau cu bucurie să se închine la
 vechea lor căpetenie.

Toate acestea se auzise, dar nu lămurite, la curtea lui Mihnea,
 și Domnul socoti de folos a trimite în cercetare preste Olt pe fiul
 15 său, Mircea, cu vre-o câțiva Aprozii credincioși, dându-i și pe logofătul
 Stoica ca să-l însoțească.

Mircea, temându-se a merge d'adrechtul în Râmnicul Vâlcei, și,
 nevoind a trage nici chiar tiptil la gazdă în oraș, mai nainte de a
 fi aflat ce se petrece pe acolo, se opri la mica mănăstire Cotmeana,
 20 puțin mai jos de frumoasa vale a Luminilor, pe Topolog. Sfințise
 soarele din dosul piscurilor Coziei, când el poposi în pașnica vâlcea
 unde stă pitiță mănăstirea, ca un cuib între munți. La poartă era
 un turn ce acum s'a dărâmat; ograda, încinsă cu ziduri, înfățișa
 pe dinîntu patru șiruri de chilioare cu tinde lungi și arcuite; în
 25 mijloc se afla o bisericuță¹⁾.

Aprozii așezară vr'o două-trei corturi în curte; iar feciorul de
 Domn și credinciosul Stoica, după o cină de sehastru, mai mult
 decât cumpătată, merseră să se odihnească în chilia starițului,
 ce slujea de arhontărie.

30 — « Părinte, când va toca de noapte, să treacă cu toaca pe la
 ușa noastră, ca să mergem și noi la biserică »; zise Mircea călugărului
 ce-i însoțise cu felinarul dela trapezărie până la sălașul lor.

Călugărul se gătea să se ducă: — « Blagoslovește, părinte »,
 îi spuseră călătorii. — « Domnul să vă blagoslovească, feții mei! »,
 35 și, trăgând ușa chiliei, o închise cu clanța.

¹⁾ Această mănăstire, ce ținea de Cozia, a fost zidită de Mircea cel Bătrân
 și dreașă de Alexandru Ipsilant.

Abia apucase însă să-i fure somnul, când d'odată o sumedenie de călugări cu rasele ne'ncinse, cu pletele și bărbile sbârlite, deteră năvală în chilie și-i deșteptară cu aceste vorbe spuse pe sărite:

— « Fugi, Măria Ta, scapă-ți zilele... Ne-au călcat hoții!...
40 sânt la poartă o mic și mai bine de haramini levinți, cu să-
nețele gata de foc și cu paloșele goale... Zic că sunt ai lui Neagoe
Basarab și cer să te dăm pe Măria Ta... Fă-ți pomană cu noi;
fă ce-i face și ieși de aici, că e vai și jale de Măria Ta și de biată
mănăstire! ».

45 Aceste cuvinte spuse pe nerăsuflete și de mai mulți d'odată,
făceau o larmă care sperie și amei pe ticniții și somnoroșii călători.

— « Ce ziceți? Cum? Ce e? », întrebau ei uluiți.

Dar pricina era netedă. Neagoe aflând în Râmnic că Mircea,
fiul lui Vodă, ar fi mas de conac noaptea pe ascuns la schit la Cot-
50 meana, se răpezise cu Vânătorii săi și năpădise pe la miezul nopții
cerând să-i deschidă porțile; călugării s'au temut să nu le facă vreo
stricăciune de va găsi pe vrăjmaș în zidurile lor; de aceea, plini de
spaimă, îndemnav pe Mircea să fugă.

— « Dar pe unde? », întreba acesta, « de vreme ce ziceți că
55 lotrii stau la poartă ».

— « Iată, p'această fereastră », îi răspunseră, arătându-i o
crăpătură îngustă ce da în partea pădurii.

— « Fuga e rușinoasă! cugetă prințul, zătienindu-se la ideea
de a fugi fără de împotrivire.

60 — « Dar e sănătoasă! » adăose înțeleptul Stoica.

În minutul acesta, strigătul: « Foc! dăm foc la mănăstire!... »
repetat de mai multe sute de glasuri, făcu pe călugări să-și piardă
cu totul mințile; ei împinseră pe bietul Mircea desculț, fără căciulă,
numai în cămașă și cu brâul târâind ¹⁾ până la fereastră și-l îm-
65 brânciră jos. Stoica sări după dânsul.

Ș'amândoi, în întunericul nopții, o luară d'a fuga prin păduri.

¹⁾ *Cronica anonimă*, <op. cit.>, în « Magaz<inul> Istor<ic> pentru
Dacia », t. IV, <pp. 246—247>.

Călugării, mântuiți de primejdișii lor oaspeți, deschiseră porțile Pandurilor învierșunați. In furia intrării, unii dintr'aceștia, apucase pe nevinovații călugări de barbă, dar Neagoe se răpezi
70 încruntat cu paloșul la dânșii: — « Să nu stricați pe nimeni! strigă el în gura mare și curtea se umplu de oaste.

Aprozii lui Mircea, văzându-se împreșurați d'atâta gloată, unii se predară de bună voie, alții căzură sub numeroasele loviri ale dușmanului.

75 Neagu puse să cerceteze prin chilii, prin pivnițe, și, neaflând pe nimeni, crezu c'a fost amăgit. Vânătorii lui aprinseră focuri în curtea mănăstirii și p'afară, și, după veșnicul obicei de popas al Românilor, puseră căldarea de fiertură în crăcan și 'ncepură să poveștească basme și zicători glumețe.

80 Când tocă de otârnîe la schit, Neagoe intră în biserică, se închină cu smerenia unui Făt de Domn cuvios și, la ieșire, vărsă în mâna starițului un pumn de bani de aur, ca să-i fie spre pomenire: — « Să-ți dea Domnul slavă și mărire! », zise călugărul cu fața luminată de o cucernică lăcomie, și ceilalți șoptiră:
85 « Amin! ».

Dinzi de dimineață Basarabul își rădică tabără și se întoarse în Râmnic.

Pe când la Cotmeana se petreceau acestea, Mircea și Stoica urmau prin păduri calea lor cea rătăcită; plini de groază și temându-se
90 încă să-i fi urmărit, ei fugeau înainte, sperindu-se de orice sgomot, de orice șoptă, de frunzele ce fâșiau pe cracă, de vântul dimineții ce mătura uscăturile, de broasca ce sălta în mlaștină, de vătuiul ce sbughea din iarbă. La fieșce sunet, ei se ascundeau în tufe ș'apoi frigul umed al nopții de toamnă îi făcea să pornească de isnoavă,
95 desculți și despuiați. Multă vreme ei rătăciră pe poteci și pe cărări pierdute până ce deteră într'un drum mare.

Atunci, de mai multe ori se întâliră cu cete de ostași ce mergeau, șuierând din frunză, către Olt; dar frica îi făcea să se pitească între bolovanii drumului și să-și oprească suflarea până 'i vedeau
100 depărtați.

Astfel petrecură toată noaptea, însă mâna dumnezeiască îi puse pe calea dorită; când se revărsa de zori, drumeții pricepură că sunt aproape de Curtea de Argeș.

Se răsipise pâcla dimineții și soarele se înălțase vesel ca d'un stat de om pe cer, când ticăiții călători ajunseră în cetate, doborîți cu totul de osteneală și de felurite încercări ale acestei groaznice nopți.

Sosirea lor și vestea ce aduceau, pricinuiră o nouă jale în palatul domnesc. De cu noapte începuse de prin toate părțile să vină știri cum că Turcii ar fi trecut Dunărea la Giurgiu, și, la urmă, că Basarabii ar fi intrat cu oaste și cu Domn nou dela Impărăție în București; în sfârșit, că un nor de Turci înainta cu mers grabnic ca lăcustele spre curțile Domnești.

Auzind toate acestea, Mihnea trămise să adunc în grabă boierii la svat; dar pe unde se duceau Aprozii să-i cheme, veneau îndărăt cu răspuns, care că pribegise peste noapte, care că de cu seară plecase să întâmpine pe Turci la București. Trănese atunci să strângă în curtea palatului puțina oștire ce se afla șezătoare la Argeș; dar toată se răsipise sau apucase să treacă peste Olt la Neagu Basarab.

Copii<i> din casă se răspândise fiecare pe la părinții săi, astfel încât Mihnea se văzu de odată năpustit de toată curtea și de toată oștirea sa, singur cu ai săi și cu câteva bătrâne slugi părintești.

Atunci sângele se aprinse într'însul și turbarea îi coprinse sufletul, în minutul acela când oricare altul s'ar fi desnădăduit. În zadar se oțerea împotriva răstriștii și căta în capul său înfierbântat un mijloc de împotrivire. Toate erau mute la al său glas, toate în preajmă-i stau mărmurite și reci ca ghiața; nici o ființă nu se aprindea la focul ce ardea într'însul. În zadar umbla cu pas răpede prin odăi, ștergându-și sudoarea de pe frunte, și isbea cu pumnul în pereți răcnind: — «Nu; nu se poate să cază într'astfel Mihnea! Săriți la mine copii!...». Dar nimenea nu venea și numai bolțile răspundeau cu urlet la răgușita sa chemare.

135 Mircea și Stoica încă nu ieșise din a lor amorțeală; spaima și obosirea sleise cu totul sângele într'înșii. Ei ședeau încremeniți pe lavițe, cu capetele pe mână, cu ochii turburi și holbați; semănau a fi pierdut orice simțire.

140 Domnița Chiajna, care peste vreo câțiva ani avea să fie eroina dela Șerbănești, sta lângă dânșii cercând a-i îmbărbăta și-i suduia cu aspre cuvinte, arătându-le că datoria lor este să alerge prin cetate, să adune, de pre unde vor putea, luptători și să vândă cu al lor sânge, cinstea tronului și a neamului lor.

145 Zadarnice povețe! când erau părăsiți de toată boierimea, de toată oastea și de tot norodul, unde erau ei să mai găsească apărători?

150 În împrejurări ca acestea, Românul e mai înțelept; el nu-și primejduiește zilele până când nu vede cătuși de puțină nădejde de izbândă; atunci, mai bine se trage înapoi, ca la urmă să poată sări mai departe.

Așa dar, potolindu-se și văzând, în sfârșit, că nu e prin putință a sta cu armele împotriva cotropitorilor, Mihnea porunci să se gătească de plecare. Atunci ai fi văzut pe toți, slugi și stăpâni, cu fețele pălite cu ochii sticliți, alergând prin odăi, rădicând avuțiile 155 domnești în lăzi și în boccele ca să le încarce, îmbrâncindu-se și împiedicându-se și mai rău, într'acea pripă desnădăjduită.

160 Când se sfârșiră pregătirile, doamna Smaranda și domnița Chiajna se urcară jalnice în rădvan, una umilită ca un voinic ce s'ar vedea silit să fugă dinaintea vrăjmașului, fără d'a se lupta; cealaltă oftând după casa ei așa frumos directată, după cămara-i plină cu merinde, după trâmbele de borangic nețesute și după bogatele cusături rămase pe gherghefuri.

165 Mihnea, tânărul Mircea, Stoica și câțiva credincioși slujitori umblau călări pe delaturile rădvanului, triști și ofiliți ca osândiții ce au apucat calea ocnei. În urmă-le venia un chervan mare mocănesc plin până în covirltir de sipeturi, care ducea pe drumul băjeneriei bogățiile lui Mihnea-Vodă.

Ei apucară spre munți și trecură granița în Ardeal.

IV

S I B I I U

« Să știe tot omul că am
« omorît pe Mihnea-Vodă! ».

Cât ajunse în Ardeal, — într'acea țară unde atâtea neamuri războinice, Unguri, Sași, Români și Săcui, stau înghesuiți și în veci gata pe vrajbă, — gândul cel dintâiu al Domnului mazilit fu să strângă o adunătură de oameni cu simbrii, în capul cărora să meargă să-și ia Domnia înapoi.

Planul său nu isbuti; oștirile lui Vlăduț îi răsipiră simbriașii, și el atunci se duse să se așeze cu toată familia în Sibiiu; dar inima lui încă nu era înfrântă și capul lui se muncea mereu cu ideea d'a redobândi tronul. De aceea trâmise pe Stoica cu bogate daruri în Visegrad la Craiul Vladislav al Ungariei, ca să-i arate plângerile sale împotriva boierilor Țării și să-i ceară totd'odată ajutor și ocrotire.

Vladislav, lingușit d'a vedea atâta supunere din partea unui Domn român, îi răspunse printr'o carte măgulitoare, în care îl numea « bunul său frate » și-i făgăduia că-l va sprijini cu oaste în primăvara viitoare, îndatorându-l însă să priimească legea catolică și să-i închine Țara-Românească, unind-o prin lege și tractaturi de supunere cu crâia Ungariei. Zâmbitoarea nădejde a puterii făcu pe Mihnea să priimească toate aceste învoieli umilitoare. Lege, familie, avuție! ce n'ar fi jertfit el oare acum pentru o sân-geroasă răsbunare?

Ah! ce sălbatică veselie îi umplea sufletul, când printre visele viitoarei sale măririi, zărea capetele Basarabilor înșirate în țepe la porțile-i domnești!

Vreimea d'acum însă cerea ca s'ascundă asprele aplecări ale inimii sale și să stea cu zâmbetul mulțumirii în veci gata pe buze, pentru orice semn de compătimire sau de cinste, pentru orice făgăduință de ajutor.

Craiul Vladislav scrisese totdedoată orășenilor din Sibiu, poruncindu-le ca pe « Mihnea-Voevod, pe ai săi, și toată casa și neamul

30 lor, nebântuiți, siguri și fără împiedicare, să-i țină acolo în mijlocul lor, și în cinste să-i aibă; preste acestea, pe toți să-i apere și să-i ajute și să fie datori în tot timpul a le prinde parte, nici să cuteze altmintrelea a lucra »¹⁾.

35 Această crăiască carte fusese citită în mijlocul pieții mari de către magistrul orașului și toți « înțelepții, luători de seamă și credincioși ai Craiului iubiți ». Sibienii se făgăduiseră să împlinească cu credință, luare de seamă și înțelepciune poruncile iubitului lor Craiu.

40 De atunci înainte Mihnea, pus sub credința de obște și botezat în legea catolică cu mare pompă, dinaintea Sibienilor papistași, fu privit ca cea mai însemnată persoană din cetate. Norodul îl cinstea, îl iubea și se închina la dânsul; adevăr e că nimeni nu putea fi mai milostiv decât Domnul român. În toate zilele, magistrul orașului, Ioan Agota, și județii și jurații veneau să cerceteze de
45 trebuițele Prințului. În casa lui, comitele de Temișoara, Ioja de Șom, trimis acum în părțile Bârsei, nobilul Ioan Horvat de Vingtart și toți grofii și nemeșii din Sibiu și de prin prejur alcătuiau o curte, care se bucura de bilșugul și de traiul domnesc al Voievodului mazil. La mese și scara în adunări, Mihnea le povestea
50 jafurile și prădările boierilor, dușmanii lui, și lesne crezătorii săi ascultători se mirau, în simplitatea lor săsească, ce oarbă țară e aceea ce se dă în mâna unor astfel de tâlhari și leapadă un Domn care, străin și pribeag, în câteva luni numai, umpluse Sibiuul de bunătățile sale.

55 Un biet poet latin, Ioan Salius, ce se bucura și el de cinstea de a fi printre numeroșii oaspeți ai Prințului, începuse a pune pe versuri laudele sale arătând vechea slavă « a neamului său domnesc, întinsa lui stăpânire, dreapta-i strășnicie împotriva prădătorilor ș'a furilor, râvna lui d'a uni creștinătatea subț o singură cruce, dorința-i d'a scăpa Bizanțul de păgâni, urâcioasa viclenie ce-i
60 răpise tronul, tocmai când era în mijlocul tăriei ș'a grămezilor

¹⁾ < Gh. > Șincai, < op. cit., vol. II, pp. 126—127 >.

de aur »¹⁾. Însă atunci când era poetul să-și pornească Pegasul pe căile zâmbitoare și înflorate ale viitorului, când era să cânte glorioasa redobândire a tronului ce se apropia și să-și ia plata cuvenită inspiratelor sale strădanii, o împrejurare cruntă curmă
 65 deodată strălucitoarele nădejdi ale Domnului și ale lingușitorilor săi.

Șederea lui Mihnea în Sibiiu strânsese acolo mai mulți oameni ce purtau cu dânșii câte o veche răsbunare și cari, plini de jalnica aducere aminte a trecutului, urmăreau ca piaza rea, pe îmblânzitul tiran.
 70

Nemilostiva ursită sau pronia răsplătitoare făcuse ca acești oameni să se întâlnească, să-și destăinuiească unul altuia aceeași ură și împreună să chibzuiească a lor răsbunare.

75 În casa lui Danciu Țepeluș stau adunați într'o seară trei oameni. Unul de vârstă mezie, purtând îmbrăcăminte ungurești, are un obraz, pe care se citește o prostatică râvnire la mărimi; acesta e stăpânul casei, fecior de Domn și neîmpăcat dușman al lui Mihnea, carele se suise pe tronul hotărît lui de Vladislav și acum încă îi
 80 răpise sprijinul ocrotitorului său. Al doilea e un boier bătrân de Țara Românească, cu barba albă și cu fruntea înorată de o veche mâhnire; acela e Radul, spătarul din Albești, a cărui fiică, Iilca, fusese jertfită cu atâta cruzime de către fostul Domn, chiar în noaptea ei de cununie.

85 În sfârșit un tânăr, purtând zeghea sârbească, ține mâna pe hangerul dela brâu, pare c'ar fi gata să spele în sângele tiranului necinstea unci surori siluită de dânsul; îl cheamă Dumitru Iacșag și e nepotul mitropolitului Maxim.

90 Ei se par a fi după o lungă sfătuire; iar bătrânul boier, întinzând cu încetul mâna într'un vas de aur ce sta pe masă, scoase dintr'însul o hârtie îndoită și citi cuvântul: « Hangerul! ».

¹⁾ Vezi Epitaful latin al lui Mihnea în <Iohann Christian von> Engel, <op. cit., t. I, p. 193>.

Iacșăg săltă de bucurie, strigând: — «E al meu!». Ceilalți doi răspunseră: — «Dumnezeu să te ajute!».

Radul șosomorît aruncă în foc o altă fășie, pe care scria «Șireaugul» și Danciul rupse cu necaz, una care zicea: «Otravă».

95 Fără de a mai spune o vorbă, ei se despărțiră.

A doua zi era 12 Martie 1510 și praznic mare al sfântului Papă Grigore. Toată obștea cuvioasă, muieri și bărbați, asculta cântările latinești ale băratului și răsunetul măreț al organului. Pe piața mare, dinaintea bisericii nu e nimeni; d'oparte se vede numai
100 un zid boltit; de cealaltă, un tufiș de pomi îndesați.

Acum slujba s'a sfârșit; creștinii, îmbrăcați ca de sărbătoare, ies din toate părțile, făcându-și cu aiasmă semnul crucii pe frunte și se răspândesc pe la casele lor. Mai în urmă de toți și umblând cu pas greu, se coboară <pe> treptele de piatră ale catedralei,
105 Mihnea-Vodă însoțit de nedeslipitul său Stoica și de Ioan Horvat de Vingart ¹⁾; contoșul Domnului, sur și lung, cu ceaprazuri de fir, e deschis la piept și lasă să se vază o scumpă blană de samur, la fel cu căciula de pe cap. Nimeni dintr'inșii nu poartă arme într'o zi mare ca aceea.

110 — «Frumoasă și măreață slujbă!», zise Domnul către Horvat.

— «In curând se vor bucura de dânsa și pământeni Măriei Tale, când cuvioasa-ți râvnă îi va adăpa la isvorul adevăratei credințe...».

— «Așa e, negreșit. Știu bine că voiu întâmpina oareșcare
115 anevoințe, piedici și zavistii; dar lăsați-vă pe mine»; zise el zâmbind în silă, «voi u purta crucea în mână de fier. In zadar vor încerca boierii și mai ales blăstemații de Basarabești...».

Atunci, sărind ca un trăznet din tufiș, un om se răpezi la el cu hangarul în mână și în iuțeala isbirii îl pironi cu fierul drept în peretele boltit de pe piață. Abia avu vreme Mihnea să-i zică cu
120

¹⁾ Nicolae Olahul, <Hungaria sive de originibus gentis, regionis situ, divisione, habitu atque opportunitatibus, cap. XII, § IV, in Mathias Bel, Adparatus ad historiam Hungariae sive Collectio miscella monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium. I, Posonii, 1735 p. 24>.

o mirare plină de dispreț: — « Tu cine ești? » și, pierzând orice simțire, căzu mort pe brânci. Hangerul, isbindu-se de lespezi, îi pătrunse coastele și ieși sângerat prin spate.

125 Tovarășii lui Mihnea rămaseră încremeniți de spaimă și ucigașul se făcu nevăzut; dar peste câteva minute, un om striga în gura mare din clopolnița bisericii: « Să-știe tot omul că am omorît pe Mihnea-Vodă «¹⁾. Acela era Iacșăg.

130 La acea semeață și groaznică strigare ce se răspândise ca o furtună prin tot orașul, norodul întreg se turbură; începură a trage clopotile și cetățenii, prin case, îmbrăcau zeaua de sârmă și coiful de fier și se înarmau ca la o mare primejdie. Adunați toți d'avalma și cu sgomot pe piața mare ei priveau cu jale la strălucitul răposat, când strigările turbate ale lui Iacșăg și vaietele familiei domnești ce sosise în grab pe locul de omor, întârătară mânia norodului.

135 Un cetățean mai aprins și mai îndrăzneț dibui pe ucigaș în turnul cel înalt și cu o împușcătură îl lovi drept în cap ²⁾. Trupul lui Iacșăg căzu sfărâmat pe pietre.

Acesta fu semnul isbucnirii: — « Săriți pe ucigași!... » sbierau din toate părțile.

140 — « Danciu și Albescu au fost înțeleși cu tâlharul acesta », strigă Stoica după treptele bisericii, presupuind acum tainica lor înfrățire.

— « Pe dâșii copii!... Ei au ucis pe bunul Domn! pe milostivul Mihnea!... pe tatăl sârmanilor!!... pe fala Sibiiului!!... Pe dâșii, copii! dați, dați năvală!... ». Aceste strigăte, repețite de mii de glasuri, porniră gloata cu volbură după piață, și toți se răpeziră la lăcașele bănuțiilor omorătore.

145

150 Acolo se petrecură groaznice măcelării ³⁾; pe toți din casă, stăpâni și slugi, îi sfășie norodul învierșunat, și trupurile lor trunchiate și tărite prin țărâna uliții, le asvârli, ca stârvuri, afară din cetate. Astfel uneori soarta înecă în același potop pe vinovat și pe răsbunători!

¹⁾ Constantin Căpitanul <op. cit. *ibid.*, p. 114>.

²⁾ Constantin Căpitanul <op. cit. *ibid.*, p. 114>.

³⁾ Gh. Șincai, <op. cit., vol. II, pp. 124—126>.

Abia noaptea aduse ceva liniște în oraș, dar cetățenii rămaseră
armați ca să ducă a doua zi cu cinste trupul lui Mihnea-Vodă până
155 la cel din urmă al său sălaș, în biserica Sântei Cruci dela Dominecani¹⁾.

Sibiul amăgit plânse multă vreme pe crudul tiran căruia dincolo
de Carpați îi zicea: « Mihnea cel Rău ». Judecătorii curții crăiești
făcură cercetare asupra acestor nenorocite împrejurări și familia
Domnului rămase cinstită și apărută în Sibiiu, până când soarta
160 armelor, iarăși protivnică, o sili să treacă la Țarigrad.

Mircea Ciobanul a fost Domn al Țării mulți ani după acestea,
și mai mulți Domni din neamul Dracii, armașului din Mănești,
au stat, la deosebite vremuri, pe tronul Țărilor noastre.

București 1857.

¹⁾ <Michael> Sigler, <Cronologiae Rerum Hungaricarum Transilvanicarum et vicinarum regionum, liber I, cap. V, în Mathias Bel, op. cit., III p. 64>.

DOAMNA CHIAJNA

1560—1568

I

MORMÂNTUL

Clopoțele bisericii domnești din târgulețul Bucureștilor băteau cu glas jalnic și treptat; iar de sus, de pe colnicea dealului de 'mpotrivă le răspundea cu răsunet tânguios și depărtat, mica turlă ră-tunjită a bisericuței lui Bucur.

3 Era pe la sfârșitul lui Fevruarie, anul 1560, și de curând se adu-
sesse în oraș trupul Mircii-Vodă, cel poreclit *Ciobanul*, care, la 25
ale lunii, murise pe drum, când se întorcea din Ardeal¹⁾ ori că
boierii pribegiți acolo, pe cari el se 'ncercase cu făgăduieli minci-
noase și cu viclene jurăminte a-i înapoia în Țară, îi urziseră cu otră-
10 vuri pieirea, ori că Dumnezeuul milostiv se 'ndurase, în sfârșit,
de nevoile bieților creștini împilați de acest crunt stăpânitor și
45 hotărîse acum ceasul asprei sale judecăți.

De patru ori²⁾ Mircea fusese așezat Domn cu sila în Țară de
Poarta turcească, și numai hulă și ură își ridicase asupra-și prin
55 năpăstuirile sale; iar, mai ales, pe boieri îi bântuia și-i muncea

¹⁾ Constantin Căpitanul <Istoriile Domnilor Țării Românești, *Domnia Mircii-Vodă*, I. 7066, în «Magazinul Istoric pentru Dacia», t. I, pp. 181—182, Buc. 1845> — Cronicarul Anonim, <Istoria Țării Românești de când au descălecat Românii, în «Magazinul Istoric pentru Dacia», t. IV, p. 274, Buc. 1847>. — <I. Chr. von> Engel <*Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, partea I, § 42, p. 222>.

²⁾ <I. Chr.> Engel, <op. cit., partea I, § 40, 41, 42, pp. 216—222>.

cu răutate, ca doară să le plătească cu amar și cu chinuri, omorul
tătâne-său, Mihnea Voevodul, și lungă isgonire a neamului său și
pismă lor cea neîmblânzită. Drept răsbunare, mulți dintr' înșii
căzuseră sub sabia Beșliilor, mulți iar, fugăriți în Ardeal, așteptau
20 acolo să le vie și lor rândul pe roata schimbătoare a soartei românești.

Se 'nțelege dar că, cu moartea Domnului, trebuiau acum să le
renască nădejdele și să se asmută ale lor nalte râvniri.

Însă Mircea își dase obștescul sfârșit pe scaunul Domniei, în
mijlocul țării sale; deci toată marea pompă a unci domnești
25 înmormântări umplu târgul, la a sa pristăvire, de o jale adâncă
și 'ngrijată.

Noua curte domnească din București, clădită printre sălcii de
pe malul stâng al Dâmboviței și 'nconjurată de țepene ziduri, cu
creste 'nalte și cu înguste ferestruie de meterez, era plină de o gloată
30 posomorită pe care abia o ținea în strună un șirag îndesat de Dorobanți
și de Aprozi. Sus în casele domnești, al căror lat acoperiș
de șindrilă se 'ntindea jur-împrejur cu streșine largi și revărsate,
stau adunați, cu o cucernică smerenie, împrejurul trupului împo-
dobit al răposatului, toate căpeteniile Țării.

Preoții se coborâră mai întâiu pe scară și începură cu obișnuitul
viers a lene, cântecele de îngropăciune; de două lature se întindea
oastea pedeastră cu prapurele plecate, cu sănețele în jos. În mij-
locul ei mergeau cerniți boierii de taină, unii purtând p'ai lor umeri
siciul luminatului mort, alții ținând pe mâni plioapa, pe care
40 sta încrucișate sabia și buzduganul domnesc; îndată apoi, căl-
când cu pas sigur și apăsător, venea văduva răposatului, Doamna
Chiajna, pe al cărei chip în veci încrunțat, nimeni nu putea dovedi
pășurile inimii sale; părul ei începuse a cărunți, dar trupul său
era 'nalt, portul ei drept și falnic, ochirea-i strașnică și hotărâtă;
45 capu-i căta mândru în sus fără grijă și fără sfială. Pentru cea din-
urmă oară ea îmbrăcase albele podoabe și vâlul de beteală ale mi-
resei, ca să ducă pe soțul ei la veșnicu-i lăcaș, căci după ziua
aceea văduva nu mai scotea veșmintele cernite. Așa era obiceiul
vechimii.

50 La dreapta ei umblau doi coconi tineri, ca de 14 și 15 ani, cu haine negre și cu fețe obidite. Aceștia erau moștenitorii, acum sărmani, ai lui Mircea. Cel mai mare de ani Pătru, beteag și mărunțel la boiu, înainta cu greu, sprijinindu-se într'o cârjă; fratele său, Alexandru, îl însoțea; și amândoi, plânși și tăcuți, semănau duși
55 pe jalnice gânduri.

D'a stânga Chiajnei, două copile, ceva poate mai în vârstă decât frații lor, dar îmbodobite în marama negre, ce le ascundeau cu totul obrazele, devedeau numai prin suspine, și prin plânsori năbușite, adâncă lor durere.

60 După tânguioasa familie, alaiul se prelungea cu toți oamenii casei, amestecând cu sunetul jalnic și slăbănogit al tobelor, vâietările lor, — cu călărășii domnești ce se îngrijiseră a face la caii lor lăcrimarea ochilor cu praf de pușcă ¹⁾, — și, în sfârșit, cu tot norodul orașului ce umbla cu capetele goale pentru jălire.

65 Alaiul colindă ulițele povârnite ale micului orașel ce abia atunci începuse, numai pe malul stâng al gârlei ²⁾, a se împlini ici cu gardul unei colibe de vecin, mai colo cu ulucele unei căscioare de brăslașori de scutelnic, mai dincolo cu zidurile unei case de boier sau de boiernaș ajuns; trecu și prin piața mare unde șetrele precupeților,
70 scaunele măcelarilor și tarabele gelepilor ³⁾ turci, armeni sau greci, erau închise în ziua aceea, și se întoarse iarăși în curtea domnească, unde răsunau clopotile bisericii, pe care o zidise chiar Mircea-Vodă Ciobanul ⁴⁾ și în care, dintre toți Domnii, el mai întâiu s'a îngropat.

75 Toți pe rând intrară în sântul lăcaș; năvălia fu așezată jos chiar lângă strana domnească; se zise prohodul și slujba se urmă

¹⁾ <Dimitrie> Cantemir, *Descrierea Moldovei* <partea II, *Politica*, cap. X. *Despre îngroparea Domnilor când mor în scaun*, Iași 1851, ed. II, p. 199 >.

²⁾ Constantin Căpitanul, <*op. cit. ibid.*, pp. 211—212> vorbind despre clădirea mănăstirii Radu-Vodă de către Alexandru Vodă, fiul Mircii, zice «*din jos de București*», adică afară din oraș.

³⁾ Neguțătorii străini.

⁴⁾ † <I. Chr.> Engel, † <Anonimus Valachicus, *Ms.* cap. 44 în Gh. Șincai, *Cronica Românilor și a mai multor neamuri etc.*, Iași 1853 vol. II, p. 186>, numește această biserică *Ghiced*, ceea ce însemnează, mi se pare, pe turcește: *Sentinelă*.

toată după rânduiala sa; dar când pe la sfârșit începură arhierii, apoi slujbașii cei mari și cei mici să se apropie de mort și să-i sărute mâna dreaptă și crucea dintr'însa, câțiva boieri, mai mult tineri și noi poposiți în biserică, ai căror cai și arme se auzise
 30 tropotând și zornăind p'afară în vremea slujbei, înaintară cu semeție, și, puindu-se drept în fața sicriului, începură să strige în gura mare către obștea spăimântată din biserică:

— « Fie-vă rușine, măi fraților, să vă spurcați buzele pe așa mâni pângărite! Scârbă să vă fie a pleca capul la trupul unui
 35 om, care a fosturgia oamenilor și biciul Sataniei! Oare nu vă e destul că, pre cât a fost tâlharul acesta cu zile, el a hălăduit în domnie atâția mari de ani; ba încă v'ați colăcit, ca târâtoarele, la poalele lui și i-ați lins laba cea mohorită, pe care nu cutezați a o mușca? Acum, încaile, prindeți la inimă! lepădați-vă josi-
 90 toarea slugărie! Vedeți că ochii i s'au stins; coardele puterii sale s'au rupt; acum cel puțin îndrăzniți și voi a face ca mine, Badea Cluciarul, și ca tovarășii mei, toți boieri ai Țării, pe cari năpraznica silnicie a Ciobanului ne-a ținut alungați pe la străini. Veniți și vă plecați crucii mântuitoare ce cu drept o smulg din mâinile nelegiuitului; iar stârvul lui scuipați-l ca mine și asvârliți cu pietre într'însul! ».

La aceste vorbe îndrăznețe, însoțite cu fapta, toți rămaseră încremenți de ciudă. Chiajna singură se răpezi către cutezătorii tineri, și cu ochirea-i fulgerătoare îi opri în loc:

— « In lături, mârșavilor! », strigă ea cu glas puternic. Asta
 100 vă e, biet, vitejia, nerușinați păgâni ce necinstiți un mormânt? Spuneți, ce știți mai mult a face, mișeilor, uneltitori de rele, iscoditori de desbinări, ce priviți de subt tobială†<oghial> păsul Țării și alergați, ca dulăii, la pradă? Ce! oare socotit-ați voi că, unde a răposat Ciobanul, o să rămână turma în ghiarele voastre ca să
 105 o jăfuiți, după cum vă place? Hei! mare băeți, mai va până atunci! Mircea s'a dus, dar fiul său a rămas, și Chiajna îi e mumă și va ști să-l apere de voi ».

Ochii pribegilor se ntoarseră către Pătru, pe care Doamna îl arăta cu degetul, zicând acestea; dar, când văzură trupul mic

110 și gârbovit al tânărului, un zâmbet de dispreț le înflori pe față și Badea Cluciarul adăogi râzând:

— « Aoleu! vai de beată moșie, dac'o fi să-i meargă toată seama, soldaș ca Făt-frumos al ghebos! Dar tacă-ți gura, nu vorbi de pomană, jupaniță, că dor nu vom rămânea, sărac de noi, răsul
115 lumii, că adică nu s'a mai aflat dintre noi altul mai vrednic de Domnie, decât ăst pitic slut și șchiop! ».

Râseră boierii cu hohote; dar Chiajna, turbată de mânie, smulse c'o mână vârtoasă de pe plioapa sicriului buzduganul și sabia domnească, și dându-le în mâinile fiu-său: — « De e șchiop și mă-
120 runt », zise ea, « iată cărja ce-i va sprijini betegia și iată paloșul ce-l va înălța cu capul mai presus de toate capetele voastre. Dar nu plățiți vorba ce o pierd cu voi. Pe ei, copii! », strigă, îndreptându-se către Lefegii și, întorcându-se la preoți: « Sfințiile voastre, urmați-vă datoria ».

125 Atunci zăngănitura ostașilor ce dau năvală, larma gloatei turbate ce se îmbrâncea, cântările preoților zorind a sfârși slujba, sunetul clopotelor, isbucnirile tunurilor, făceau toate la un loc un vuiet încurcat, un fel de luptă amestecată, din care fieșicine căta să-și scape zilele, astfel încât în puțină vreme se strecurară toți și biserica rămase deșartă.

130 În mijlocul liniștii ce urmasse aceluia șgomot neobișnuit, un tânăr, la chip mândru și plăcut, ieși dintr'o strană afundată, unde el se ascunsese cu inima pătrunsă de o cucernică jale. Un mintean negru cu găitane de fir, cioarici la fel, cu pajeri pe genunchi, o
135 mantie scurtă pe umeri, cisme 'nalte în picioare, cu pinteni de argint; la coapsă, un paloș scurt și drept și 'n mână o țurcă de samur cu surguciu: iată îmbrăcăminte sa.

El umbla să iasă din biserică când, pe țărâna încă grămădită a noului mormânt zări o femeie zăcând înfășurată într'o lungă
140 maramă de zăbranic negru; se apropie, pipăi o mână mică și rece, ridică marama după obraz și, pentru întâia oară, inima-i simți, la vederea unei necunoscute, fiorii ce dă primejdia unei ființe iubite.

Niciodată până atunci el nu văzuse așa fragede și dulci trăsuri, în
 luptă cu suferința; niciodată sufletu-i nu se umpluse de o mai
 145 vie și mai îndoiasă îngrijare pentru o vieață scumpă și dorită. Sta
 îngenunchiat și coprins de un farmec dinaintea acelei zâne aromite,
 și vinele-i băteau cu iuțeală și suflarea-i se revărsa din sânul său,
 pare c'ar fi vrut să împartă cu dânsa vieața ce în pieptu-i se îndoise.

Cu'nctul tânăra copilă își veni'n simțiri; ochii ei albaștri
 150 clipiră sub lungele-i gene bălaie și — vezi cât e puterea tainică și
 neprevăzută a iubirii! — tânăra domniță ce căzuse leșinată la ve-
 derea cumplitelor fapte ale pribegilor, nu se spăimântă, zărind
 acum dinainte-i un om ce, învederat, trebuia să fie de seama lor;
 dar pe chipul acestuia domnea într'acel minut, atâta senină mări-
 155 nimie, atâta smerită supunere, încât sufletul ei nu presupuse vreun
 rău, și buzele-i, rumenindu-se ușurel, șoptiră încetișor: — «Îți
 mulțumesc c'ai fost milos și m'ai scăpat d'acei oameni fără de
 lege!», apoi, pricepându-se singură cu un bărbat necunoscut, se
 sculă binîșor și cu pasul încă șovăind, se îndreptă către casele
 160 domnești.

Radu (căci așa îl chema pe tânăr) rămase uimit în loc; el ur-
 mări cu ochii pe blânda fecioară ce curând se pierdu ca o umbră
 și strângând pe pieptu-i marama ce-i rămăsese în mâni, jură că
 165 vieața-i întreagă va fi închinată îngerului acestui vis încântător.
 Din minutul acela, el ce se hrănise cu laptele dușmăniei, el ce vi-
 sase numai crunte răsbunări, el care, auzind moartea lui Mircea,
 se grăbise, cu câțiva pribegi, să calce hotarul Țării cu ura în inimă,
 cu disprețul isbândeii pe buze, cu hotărârile cele mai sângeroase,
 170 și patimile-i, ca și traiul său, din minutul acela se schimbară cu totul.

Radu era fiul Vornicului Socol, boier odinioară mare și tare în
 Țară; pe acest Socol, îl trămisese Pătrașcu-Vodă ca sol la crăiasa
 Ungariei, Isabela, când aceasta intrase isbânditoare în Cluj (22
 Octomvrie 1556)¹⁾ și solul se întorsese cu bogate daruri și cu înalte

¹⁾ < Filstich in I. Chr. > Engel, < op. cit., p. 220 > — *Analele Secuilor* < la acest
 au în Gh. Șincai, op. cit. vol. II, p. 203 > — Fr. Forgaci, < în a Stephano Katona,

175 năzuiri; râvnitor chiar la domnie, vornicul otrăvi într'ascuns pe bunul Pătru; dar oștile lui Suleiman, ce aduceau în locu-i pe Mircea, îl goniră din Țară, și-l silară să-și caute scăparea în Ardeal. Socol încredință atunci starea și familia sa grafului Francisc Kendi și plecă la Țarigrad, ca să-și câștige favor la Poartă; dar Mircea îl preîntâmpinase și, săpându-i din vreme groapa, nenorocitul pețitor fu aruncat
180 în mare din porunca Sultanului. În zadar, mai pe urmă, își ceruse nevasta și pruncii lui averea dela Kendi; ungurul tăgădui și păstră pe seama-i visteria și turmele și stogurile de bucate ale boierului român ¹⁾.

Deci acum fiul acestuia venea să-și redobândească drepturile
185 părintești: el se unise cu vreo câțiva din boierii pribegiți, cari, nerăbdători de a-și vedea vetrile, sosise călări chiar în ziua pogribăniei Domnului, cugetând, ca nesocotiții, să smulgă cârma Țării din mâinile văduvei: însă Mirceaia era în stare de a le sta împotrivă; unii dar dintr'acei cutezători fură prinși și ferecați, alții scăpară în
190 învâlmășeală și se pregătiră a veni de isnoavă cu oaste din Ardeal.

Oblicind din nou despre sosirea boierilor pribegiți, cu oaste, Chiajna, care așezase acum în tică pe fiul ei, Pătru Șchiopul, pe scaunul Domniei, nu se turbură prea mult cu gândul că îndârjiții boieri vor fi strâns în Ardeal vre-un stol de adunătură, pe care lesne
195 îl va răsipi oștirea ei; trimise dar împotrivă-le pe marele Sărdar cu ceva călărime.

Amândouă părțile se loviră la satul Româneștii din Dâmbovița ²⁾, dar vitejia pribegilor înfrânse pe oamenii Domniei, și biruitorii alergară spre București.

Historia critica regum Hungariae, Budae MDCCXCVIII, vol. XXIII, pp. 62—68 — <Ant> Verantie, ibid., pp. 57—63 — <Gh.> Șincai, *op. cit.*, vol. II, p. 203.

¹⁾ <Michaelis> Sigler, *Chronologiae Rerum Hungaricarum, Transilvanicarum, vicinarum provinciarum*, liber II, cap. I, în Mathias Bal, *Adparatus ad historiam Hungariae sive Collectio Miscella monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium*, Posenii MDCCXXV p. 78, cit. în Gh. Șincai, *op. cit.*, vol. II, p. 203 — Fr. Forgaci <în a Stephano Katona, *op. cit. t. XXII*, p. 843 cit. în « Gh. Șincai » <*op. cit.* vol. II, p. 203>.

²⁾ Constantin Căpitanul, <*op. cit.*, ibid. p. 182> — Cronicarul anonim, <*op. cit.*, ibid. p. 274>.

200 Tot neamul domnesc, cu ce boieri mai avea pe 'mprejuru-i, fugi la Giurgiu și de acolo însăși Doamna trecu Dunărea, ca să ceară ajutor dela Pașa din Rusciuc. Adunându-și apoi toate puterile pământene, și Roșiorii și Ferentarii și Lefegü<i> și toate crucile de pedestrași, sprijinită, pre de altă parte, de Spahii turcești, Chiajna în fruntea oștirii sale, apucă drumul înapoi către

205 București, răsipind groază înainte-i numai prin gloata năprasnicii sale ordii. Boierii, prinzând de veste despre aceasta, se traseră înapoi pe drumul Craiovei, așteptând ajutoare de dincolo de Olt; dar oastea domnească îi nimeri pe priporul satului Șerbănești¹⁾.

210 Un râuleț, ce șerpuește sub o coastă, despărțea amândouă taberile. Cluciarul Badea, căpetenia pribegilor, se văzu strâmtorat la poalele dealului și fără leac de scăpare; iar Chiajna, încălecată hărbătește și purtând zale de piept ș'un hanger în mână, străbătea rândurile, îmbărbăta pe Români cu vorbe lingușitoare, pe Turci

215 cu bogate făgăduieli, și le insufla tutulor aspra sa voinicie. Ostașii, minunați și îmbiați de învierșunata vitejie a acelei sdravene muieri ce le striga și le da pildă, ca să lovească pe vrășmași, deteră năvală, trecură într'o clipă micul pârâu, și, printr'o crâncenă măcelărire, sdrobiră cu desăvârșire mica oaste boierească. Acolo pieriră, luptându-se vitejește, Badea Cluciarul și mulți alți oamenii dintre

220 pribegi²⁾.

Intr'această nenorocită bătălie, boierii își aduceau cu durere aminte de atâți voinici tovarăși ce se dase d'a gata pradă și fusese robiți și uciși în ziua nosocotitei lor semeții în biserica

225 din București; printre aceia, ei șocoteau și pe tânărul Radu Socol, în care 'și pusese mari nădejdi, și care acum, neștiut de nimeni, trăia retras și ascuns pe malul Motrului, în dărâmăturile cetățuii dela Socolești, muncindu-și sufletul îndoios între ură și iubire.

¹⁾ Constantin Căpitanul, <op. cit., ibid. p. 182>. — Cronicarul Anonim, <op. cit., ibid. p. 274>.

²⁾ Constantin Căpitanul, <op. cit., ibid. p. 182> — Cronicarul Anonim, <op. cit., ibid. p. 274>.

II

N U N T A

- Printre oamenii, pe cari firea i-a lipsit de ale trupului desăvârșiri, sunt unii, cari, prețuind încă din vârsta copilăriei starea lor neasămuită cu a celorlalți oameni și de toți batojcorită, se hrănesc cu o nepregetată ciudă, c'o adâncă zăcășie, care în veci le ține mintea veghiată și le pornește sufletul la viclenii și la răutăți; alții iar, mai zăbavnici poate în agerimea duhului, sunt de tineri cuprinși d'o tainică melancolie, d'o îndoioasă sfială, care mai adesea se cumpănesc cu o minte dreaptă și sănătoasă, cu un suflet compătitor, cu o inimă miloasă.
- 10 Din felul acesta era junele moștenitor al lui Mircea, Pătru Șchiopul; anii săi tineri, mintea-i îndărătnică cu greu i-ar fi păstrat scaunul Domniei, de n'ar fi stat la mijloc mumă-sa, Doamna Chiajna, muiere capeșă și dănuoasă, care știu să doboare cu armele împotrivirea Românilor și să cumpere cu bani bunăvoința Porții.
- 15 Intr'adevăr, drept răspuns la trămiterea unor bogate daruri, însoțite cu făgăduința de a mări până la patruzeci de mii galbini haraciul Țării ¹⁾ — care, din 3.000 de aspri ce fusese la început, sub Mircea Bătrânul (1383), se urcase, sub Laiotă Basarab, la 10.000 galbeni ²⁾, — Ștefan, vel portarul împărăției, aduse hatîșeriful ce
- 20 întărea Domn pe fiul ei Pătru ³⁾.

1) Raportul ambasadorului Wysz, dela Maiu 1568, citat de <Ioseph von> Hammer în *Istoria Impărăției Otomane*. <Geschichte des Osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven, Pesth, 1834—1836; tr. fr. *Histoire de L'empire ottoman*, Paris, 1836, t. VI, p. 328—329>.

2) *Istoria Țării-Românești*, tipărită grecește de frații Tunusli: <Ἱστορία τῆς Βλαχίας πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς καταστάσεως ἕως τοῦ 1774 ἔτους. Νῦν πρῶτον φιλοτιμῶ δαπάνη ἐκδοθεῖσα τῶν τιμωπάτων καὶ φιλογενῶν ἀδελφῶν Τουνουολῆ, Viena 1806, cap. XXXVIII, p. 132>.

3) Cronicarul anonim op. cit. în *Magazinul <Istorie> pentru Dacia*, <t.> IV. p. 274.

Uneltirile Doamnei Chiajne isbutise toate; ea era stăpână tare și mare; în zadar se mai cercară unii din boierii pribegi, precum Stanciu Benga, Matei Marga, Radu Logofătul, Vâlsan și alții să-i dârapene cu armele Domnia: la Boieni ei fură învinși și răsiți¹).

25 Nu rămăsese altă nădejde decât o tăcută supunere; cei mai mulți dintre boieri se învârtiră p'această înțeleaptă cale. Printre dânșii veni să se închine statornicitei domnii și tânărul Radu Socol, pe care un interes tainic și mult deosebit de năslirile celorlalți, îl ademenise la curțile domnești.

30 Un vis mult dorit de fericire, învrăjbit cu muștrările unei conștiințe rănite prin uciderea tatălui său, o dragoste curată, adâncă, îngerească ce-i legase inima de un neam urgisit, căința d'a fi călcat un legământ de ură, și lupta cu acel nestăvilit farmec ce-l făcuse să-și urască jurata răzbunare și turburase menirea vieții sale: iată
35 clătirile sufletești ce sfărâmau sânul Radului. Cu ce scop oare, cu ce hotărîre își părăsise el pustia casă părintească dela Motru și venise în București? Inuși el nu putea ști; dar o resăritură a inimii îl avântase spre locul unde ochii săi puteau să zărească pe zâna înflăcăratelor sale visări.

40 Cu ce dulce încântare, cu ce uimire cerească privea el la tânăra domniță când, cu pas lin și ușor, cu chip blând și smerit, ea pășea în acea biserică unde pentru întâia oară ea s'arătase privirii lui! El căta la dansa'n tăcere și uneori ochii lor se întâlneau, iar ea închina atunci capul ș'un nor de roșeală i se lăsa pe față. Când
45 apoi Radu rămânea singur în biserică, inima-i înmuiață căuta locul unde mai întâi își văzuse visul fericirii sale; dar genunchii lui rămăneau încremenți dinaintea mormântului, în care zăcea ucigașul părintelui său și, îngrozit de muștrare, el se smulgea din acele dulci curse ale ispitei.

50 Acestea se petreceau prin anii o mie cinci sute șaiszeci și câțiva, chiar în mijlocul veacului al șaisprezecelea.

¹ Constantin Căpitanul <op. cit., ibid. p. 182> și Cronicarul anonim <ibid. op. cit., p. 274>.

Incepuse dar acea epocă, când Turcii, atât pentru oblăduirea ținuturilor creștine coprinse de dânsii, cât și pentru înclinările de pace și de prietenie, ce legase Padișahul cu unele puteri apusane, simțise trebuință a se sluji cu oameni, care să vorbească limbile europene și să fie mai dedați decât Osmanlâii, cu obiceiurile ghiaurilor. Creștinii turciți aveau dar adesea, pe vremea aceea, mai bună primire la Poartă și mai lesne înaintau ca cei născuți și crescuți în legea lui Mohamet; într'adevăr curtea lui Suleiman se umpluse de străini venetici, cari-și lepădase vechea credință și ajunsesse la înalte dregătorii, atât în divan cât și la ordie; Marele Vizir Mohamet Socoli era pământean din Bosna ca și viteazul apărător al granițelor Hozrev-Pașa; alți Viziri, precum Sinan-Pașa, Daud-Pașa erau Arnăuți și Croați; Ali cel gros era din Herțegovina; Capudanul-pașa Piale era ungur, eunuhul Ceafar-Pașa, rus, corăbierul Ohiali, calabrez; iar Serascherul cel favorit, Ibrahim, Vizirul eunuh Suleiman și viteazul corsar Hairedin Barbă-roșie, spaima mării Mediterane, erau toți din viță grecească ¹⁾.

Se înțelege însă că, mai ales, acest din urmă neam se folosi de asemenea aplecări ale cotropitorilor săi. Grecii, cari, după luarea Țarigradului, se dase afund, fugind, cari prin țările Apusului, cari prin ținuturi mai depărtate ale Impărăției, alungați, prigonți, silniciți pe unde-i nimereau biruatorii, cu câte puțin și treptat prinseră la suflet; cu cât mai mult scădea însemnătatea și puterea Venețienilor și Genovezilor, căroră Sultanii de mai înainte le dase voie a locui și a ține cantoare în mahalalele Pera și Galata, dincolo de portul Stambulului ²⁾, cu atât mai mult îndemânatică măiestrie a Grecilor își făcea vânt și se dovedea prin neguțătorii istețe și bine nimerite, prin bogății adunate de prin toate țările

¹⁾ <Joseph von> Hammer <op. cit., tr. fr., vol. VI, p. 209; vol. V, p. 102; vol. VI, p. 368; vol. VIII, p. 306; vol. VI, p. 146; vol. VI, p. 171; vol. VII, p. 8; vol. VI, p. 404; vol. V, p. 425; vol. V, p. 59; vol. V, p. 237.> — <César> Cantu, *Histoire universelle*, tr. fr. Eugène Droux și Piersilvestro Leopardi, Paris, 1847, t. XIV, cap. VIII, pp. 225—292, 231—234.

²⁾ Scherer, *Istoria negoțului*.

80 vecine în hasnaua Patriarhiei și ale mănăstirilor grecești, prin
 slujbe dibace și folositoare împlinite Turcilor la vremi priin-
 cioase. Până într'atât isbutiră ei a-și face mână bună la Turci,
 încât împărăția le arăta a sa bunăvoință și a sa încredere,
 dându-le mansupuri și întrebuintându-i ca slujbași ai hisericii,
 85 ca soli, ca vameși, ca dragomani și chiar uneori ca cârmuitori
 de ținuturi.

Grecii au avut pururea acel dar d'a fura inima și d'a cârmui
 pe nesimțite voința stăpânului lor; firea le este a se strecura
 pe la cei cu puterea și a le amăgi mințile printr'un farmec,
 90 care ar fi o netăgăduită predominare morală, de n'ar avea mai
 adesea o fățarnică slugărie, drept mijloc, și mârșavă lăcomie,
 drept țâl.

Astfel, din vechile neamuri ale împărăției Răsăritului, din
 Paleologi, din Comneni, din Rali, din Cantacuzeni, din Duci, cari
 95 de mult se răsipise, ori trăiau tupilați prin sărăcăcioasele în-
 fundături ale Fanarului, începură a se ivi lăstare scăpătate, care-
 uitând vechea fală a strămoșilor și râvnind, prin slugărie, la ocro-
 țirea Vizirilor, câștigară, cu acest chip, bogății însemnate, dobân-
 diră înrăurire în divanul turcesc, și căpătară chiar cinstiri dela
 100 trufașii lor stăpâni. Prin mijlocirea acestor oameni puternici, cu
 care se amestecase, în favoarea puțin cumpănită a Turcilor
 și mulți alți Greci mai de rând, toate jeluirile, toate cererile creș-
 tinilor raiale sau înclinați cu Osmanlăii, își luau un sfârșit
 mai răpede, și, de nu mai puțin costător, totuși mai puțin
 105 primejdios.

Doamna Chiajna în prevăzătoarea-i îngrijire, cugetă a-și căpăta
 reazimul unor mai puternici dintre acei Greci, și, închipuind mij-
 locul unei încuscrii, ceru prin carte patriarhului Iosaf, ca să-i
 caute doi juni din Fanar, pa cari să-i facă gineri la două ale sale
 110 cocoane. Patriarhul era din neamul Paleologilor și avea un nepot
 de frate, june plăcut, mândru și bine învățat, anume Stamatie.
 Fără îndoială că lui îi hotărî unchiul de soție, pe una din domnițele
 române, iar pentru cealaltă, ca să-și facă tot acest prilej și mână

115 bună pe lângă primejdiosul Mihail Cantacuzenul, patriarhul alese pe fratele acestuia, bătrânul și urâțul Andronic¹⁾.

Mihail Cantacuzenul, mână dreaptă a Vizirului Socoli, era vameș mare al sării și trăia în Anhial, pe Marea Neagră, unde și înălțase un palat, ce nu-l ținea mai puțin de douăzeci mii galbini; nimeni dintre Greci n'avea putere ca dânsul, nimeni nu era mai temut, 120 mai dăruit; nu se făcea patriarh, nici arhiereu în biserica Răsăritului, care să nu-i dea lui, mită: toți îl cinsteau cu numele de *Arhonta*, iar Turcii, minunați d'a sa dibăcie, îl poreclise și Șaitan-Ogli, (fiul dracului), și, cu toate că el obișnuia să călărească prin oraș pe o mușcoaică sau catârcă, cu veșminte nu prea falnice, opt Cioho- 125 dari și Ianiceri împărătești îl însoțeau pretutindeni²⁾.

Fratele acestui om însemnat, Andronic Cantacuzenul, care și ținea casa în Peră, și Stamatie Paleologul, nepotul Patriarhului din Țarigrad, se sculară să plece în Țara Românească, ca pețitori ai fetelor lui Mircea.

130 Știrea sosirii lor răspândi o adâncă turburare în sânul lui Radu Socol. Pe câtă vreme domnița Ancuța, pe care el o iubea cu dragoste tăinuită, se arătase închipuirii sale, singuratică și împresurată de neîntinatul vâl al nevinovăției, o nebiruită sfială, — poate și o urmă de mustrare — îl oprise d'a pune un țâl hotărît dorințelor sale și d'a destăinui îndelungata sa iubire; dar când i se înfipse 135 în inimă temerica d'a vedea spulberate de un necunoscut, visele atâtor nopți fără de odihnă, când pricepu ce dor fierbinte, ce chinuri adânci ar lăsa în sufletu-i pătimaș răpirea iubitei sale de către un altul, el nu mai stătu un minut la îndoială, ci căută îndată prilejul d'a întâlni pe domniță, d'a-i vorbi și d'a priini din gura ei, sau un cuvânt de mângâiere, o licurire de nădejde, sau osânda

¹⁾ † Henricus Hilarius, <Rector Scholae Cellerfeldensis in Excerptis e Chronico Cyprii., p. 410 et seq. in Gh. Șincai, *Cronica*, vol. II, pp. 218—219> † in <Martinus> Crusius: *Turco-Graecia* citați de <Gh.> Șincai <op. cit., vol. II, pp. 218—219>.

²⁾ <Martinus Crusius, *Turco-Graecia* in Gh.> Șincai, <op. cit. II, p. 218> — <I. von> Hammer <op. cit. vol. VII, pp. 60—61> — N. Bălcescu, *Postelnicul C. Cantacuzino* <in «Magazinul Istoric pentru Dacia», t. IV, pp. 380—393>.

vieții sale viitoare. Câteva zile umblă el rătăcind prin curțile domnești, pândind minutul când să nemerească singură și fără de marturi, pe domnița Ancuța.

145 Casele domnești din București se'nălțau pe povârnișul malului stâng al Dâmboviței, printre bătrâne tulpine de sălcii, închise într'un larg pătrat de'nalte și țepene ziduri, care, pe deoparte se afundau în apă, proptite cu largi căprioreli de piatră, iar de celelalte trei părți, înconjurată cu șanțuri adânci, își arătau pe dinafară
150 numai întinsa lor față netencuită și clădită cu straturi de cărămizi și de bolovani de piatră; la mijlocul părelui din fața casei se afla poarta cu gang boltit, pe d'asupra căreia se înălța un turn pătrat cu ferestru de meterez; iar dinaintea porții era o podișcă care, prin mijlocul unei scripete, se lăsa pe d'asupra șanțului și se
155 ridica la vremi de primejdie; alte patru foșoare cu temelii întărite apărau colțurile întinsei împrejmuiri. Pe dinlăuntru curții, niște lungi șiruri de clădiri cu tinde arcuite, stau rezimate de acei înalți pereți și slujeau de locuințe sau *odăi* Copiilor din casă, strejilor și slujitorilor domnești; apoi, tot în rând cu acestea, veneau grajdurile, ambarele și șoaprele cu toate tacâmurile de drum, subt îngrijirea Comișilor și a Șătrarilor; mai în laturile caselor domnești, în care răspundeau printr'o tindă de scânduri, erau *beceriile* sau cuiniile și cuptoarele pităriei; în sus, mai pe deal, din dósul bisericii, jicnița cu toată zahareaua și'n sfârșit, d'alungul zidului
160 ce se'ntindea pe malul gârlei, se adăposteau saielile cu vite și zalanaua curții domnești; căci toate trebuincioasele vieții cătau a fi prevăzute într'această cetățuic, așezată pe un loc șeț ce era apropiat de Dunăre și de primejdiosii-i mărginași, și lipsit de orice apărare firească.

170 Drept în mijlocul ogrăzii, d'a stânga bisericii lui Mircea, se aflau casele domnești, clădire pătrată, mare, aridicată, cu ziduri late în poale și fără tencuială, purtând pe d'asupra lor un coviltir cu ceardac nalt și întins, un adevărat munte de șindrilă. Catul de jos al caselor abia avea pe ici pe colea câteo creștătură, pe unde
175 să intre aerul în beciurile-i boltite; de o parte numai, în fundul

unei tinde întunecoase, se vedea gârliciul povârnit al pivniței cu porțile-i de zăbrele; cu toate acestea, ferestrele catului de sus, mititele, lunguiețe și întărite cu vergele de fier și cu obloane ce se trăgeau în chepeng, erau cu mult înălțate dela pământ, astfel
180 încât păretele rămânea gol și neted mai până sub strășină. În dreptul porții și d'asupra câtorva trepte de piatră, se afla ușa cu două canaturi de stejar, căptușite cu tinichele și legate cu druguri de fier; acea ușe se deschidea pe o scară de piatră închisă între doi
185 păreți și dreaptă, care ducea într'un pridvor al cărui acoperiș sta rezimat pe stâlpi cioplți din bardă și d'alungul căruia se întindea o laviță învelită cu rogojini și cu zăblaie. Pe urmă venea o tindă
190 întunecoasă în care da, de toate părțile, ușile deosebitelor încăperi, din care unele lungi și înguste, cu o mică ferestruie în fund, lăcaș de odihnă pentru noapte, purtau numele de *chilii*, altele mai întinse și mai luminate erau *sălile* de adunare, *cămarile* feluritelor dregătorii și *odăile* locuite de cămărași și de obștea curtenilor. Apoi, dincolo de tindă, se deschidea o largă sală, al cărei tavan de grinzi înegrite se sprijinea pe două șiruri de stâlpi scobiți cu glafuri și cu flori, ș'al cărei fund ieșit mai afară din păretele
195 casei, ca un pridvor rătund cu parmaclâc, era cu totul deschis; această sală, pardosită cu lespezi, loc de ospete și de danț în zilele călduroase ale verii, se numea *horă* și slujea întotd'aună ca loc de adăstare pentru cei ce voiau să intre la chiliile neamului domnesc, sau în sala spătăriei unde era Scaunul lui Vodă, sau în sacnasiul
200 cu geamlâc înaintat pe grinzi, care era obișnuita ședere a Doamnei și a femeilor sale. Toate aceste încăperi, precum și deosebitele *băști* sau cămări boltite, purtând o culă rotunjită pe d'asupra, în care se aflau, d'arândul, paraclisul, haznaua sau comoara și
205 patul domnesc, răspundeau toate în horă, prin niște uși cu tocuri de piatră nalte și înguste, aduse sus în îndoit perghel și d'asupra cărora se vede săpat, într'o firidă, vulturul Țării. Printr'acea sală se făcea toată slujba din întru a familiei domnești; p'acolo putea cineva întâlni, trecând dintr'o odaie într'alta, pe Domn sau pe ori care altul dintr'ai săi.

210 Radu Socol ispitise mai de mult cum că fiicele Chiajnei, în
fiesce dimineață, ieșind din chilia lor, treceau printr'acea horă, ca
să meargă în odaia cu sacnasiu, unde se adunau la lucru toate
femeile Doamnei; el se socoti că minutul cel mai priincios spre a
face Ancuței destăinuirea sa, va fi acela: și'ntr'adevăr, într'una
215 din zilele până să nu sosească în București pețitorii Țarigradeni,
el se folosi de singurătatea sălii, prin care se strecura încetisor
tânăra-fată și, ținând strâns p'al său piept ce svăcnea cu înfocare,
marama cea neagră, singurul martur al îndelungatei sale iubiri,
el păși dinaintea domniței și cu buzele tremurânde îi zise:

220 — « Domniță! am cutezat într'o zi îngrozitoare să răpesc de
pe capu-ți acest jalnic vâl. De atuncea l-am păstrat, nesocotitul
de mine, ca un zălog de scumpe, de dulci, de'ncântătoare nă-
dejdi! Acum simț, vai! că visu-mi a fost o nălucă: raza ce a
lucit câțiva ani asupra-mi se stinge și trebuie să intru iarăși în
225 negura vieți-mi trecute. Priimește dar înapoi acest drag chezaș
al amăgirii și al deșartelor mele dorințe ».

Cu aceste cuvinte el întinse tinerei fecioare marama cea neagră;
iar dânsa, al cărei fraged obraz se roșise ca pielița unei piersici
dogorite de soare, ridică senini, drăgălașii ei ochi albaștri[i], muiiați
230 într'o rouă de lacrimi, și, cu glas obidit și galeș, îi răspunse:

— « Jupan Radule! Dacă cu adevăr îți este atât de scumpă,
de ce vrei oare să-mi înapoiezi o jalnică podoabă, ce'mi aduce
aminte plânsori trezite și-mi vestește poate răstriști viitoare?
De mi-i crede, păstra-vei neagra-mi maramă până ce vei simți că
235 ți-a pierit în inimă orice scânteie de nădejde ».

Și'ndată, pare că s'ar fi temut d'o nesocotită mărturisire, ca
pripri pasul spre ușa sacnasiului, lăsând pe Radu uimit de vesele
gândiri, de o fericire lui încă necunoscută.

Apoi domnița, intrând în cercul jupanițelor adunate, cu ane-
240 voie își putu ascunde turburarea; în zadar se încercă a-și urma
zilnicele-i lucrări, căci mânilor-i reci și tremurânde pare că pier-
duse îndemânatica lor agerime; nici fusul de sîdef nu i se mai
întorcea între degete, nici undrelele nu mai știau s'apuce ițele

245 împletecite, nici firul de mătase nu mai nimerca să'nşire mărgăritarele vărsate în poală-i: ci ochii ei căutau aiurea, la malurile înverzite ale Dâmboviţei, la norii fluturatici de pre cer, pare c'ar fi vrut să încrează acelor mângâioşi şi tăcuţi prietini, taina ce umpluse inima ei de fericiri şi de temeri.

250 Muierile băgară în seamă această neobişnuită turburare a Ancuţei şi începură să-şi dea coate, privind-o cu coada ochiului, să se cerceteze una pe alta, prin semne, de pricina acestui neastâmpăr, să-şi şoptească la ureche, zâmbind pe tăcute; dar o femeie a Doamnei Chiajne, care veni să poftească pe amândouă domniţele din partea mumei lor, precurmă acele glumeţe şi clevetitoare
255 bănuieli.

Ancuţa tresări ca din visare; apoi îndată se sculară amândouă, pline de 'ngrijare şi cu faţa smerită şi supusă, intrară în *başca* ră-
260 tundă cu păreţii şi pardoseala de piatră, unde le aştepta Chiajna, şezând pe un jeţ înalt de stejar săpat, cu treaptă subt picioare şi alături cu o masă, pe a cărei învelitoare de hramă, sta aşezată, printre hrisoave pe membrană, şi printre felurite pitace domneşti, pecetia cu care Doamna, neştiind, ca toate femeile românce de pe atunci, a scrie, însemna numele său. Tot într'acea odaie era şi
265 patul Chiajnei acoperit cu un macat de piei de urs, iar într'o scoabă, în părete, ardea o candelă de argint înaintea sântelor icoane.

Domniţele se plecară în faţa mumei lor şi, ridicându-şi mâna delă pământ, îi sărutară dreapta şi o aduseră la frunte, după vechiul obicei al Țării; apoi se rânduiriă dinaintea ei în picioare cu
270 capul plecat la ascultare. Chiajna rece, posomorită ca întotdeauna, le spuse:

— « Fiicele mele! s'aveţi în ştire c'am găsit să vă căsătoresc pe amândouă; aştept acum curând să sosească ginerii voştri[i] din Țarigrad, unde voi trebueşte, ca în scurtă vreme să-i urmaţi. Nu mă îndoesc că veţi şi pururea să vă purtaţi către soţii voştri[i]
275 ca două domneşti cocoane ce sânteţi. Atâta vă spui! ».

Sora cea mare sărută de iznoavă cu supunere mâna Doamnei şi se găti să iasă; iar Ancuţa, în vinele cărcia tot sângele se sleise

se 'ncercă măcar să scoată un suspin, dar ochii ei întâlnească căută-
tura strașnică a Chiajnei, în care sta tipărită o neștrămutată hotă-
rîre și îi fu și ei nevoie a se supne în tăcere. Inșă o jale adăncă îi
280 cuprinse toate simțirile. De ce voise soarta să-i arate, ca 'ntr'o ful-
gerare, o vicață fericită, ș'apoi așa groaznic s'o amăgească? De
ce, dintre toate mumele, pe dânsa, ființă blândă și drăgăstoasă, să
o dea ursita pe mâinile unei mume neîmblânzite? Cu așa mârni-
285 cioase cugetări își petrecea Ancuța zilele și nopțile, și inima-i obi-
dită mereu suspina, și ochii săi întristați se topeau în lacrimi de foc.

Sosiră 'n sfârșit, în București ginerii greci. Unul, copilandru
tânăr, frumos, sprâncenat, cu mustața mică și neagră, cu ochi
de femeie, cu părul încrețit, nalt, spătos și tras ca prin inel, ca
290 unul din acei palicari muieratici, purtând fustanelă falfăindă și
strânsă la mijloc, cămașă de filaliu, largă 'n mâneci și cusută cu
bibiluri, colciaci și cepchen de filendreș stacojiu numa 'n fir și 'n
mărgăritare, fesul la o parte, iminei mici și roși[i] ș'apoi la brău două
lungi pistoale ghintuite, lucrate în Veneția numai cu sârmă de
295 argint și cu sîdefuri, și o pală de Taban cu apele negre pe tăiș și
cu mâner de pietre scumpe. Acela era Stamatie Paleologul; el intră
în curțile domnești în săltăturile și în desghinurile unui armăsăruș
arăbesc ager și sglobiu, cu părul vînat rotat și cu o șiră de stele
roșcate pe piept și pe spinare. Alături cu dânsul înainta pe un cal
300 mai ticnit, dar încărcat cu grele podoabe, Andronic Cantacuzenul.
Trupul acestuia, mărunt, neputincios și gârbovit, pare că d'abia
purta capul său mare, pleșuv și cărunț, cu obraji spâni, smezi și
slabi; dar buzele-i subțiri și încrețite, ochii săi mici, vioi și pătrun-
zători, nările-i largi și neastâmpărate dovedeau acel duh sprinten
305 și isteț, acea minte iscusită și dedată cu intrigile și cu batjocura,
care sunt ca o însușire a neamului grecesc. Veșmintele sale 'l arătau
că este unul din nații dregători ai bisericii bizantine ¹⁾; în cap
purta naltul calpac de hârșie fumurie cu fund de serasir; pe

¹⁾ <Carolus Du Fresne,> Ducange, <Historia Byzantina duplici commentario illustrata, Lutetiae Parisiorum, 1680.>

dânsul avea o hlamidă de sevaiu roșu cusută cu palme de fir pe poale
 310 și încinsă d'acurmezisul, pe sub subțiori, cu un lat brâu sau omofor,
 semănat cu matostaturi în șatrang; iar d'asupra, o largă mantie
 de buhur alb cu ceaprazuri de aur și îmblănită cu jder, căci d'atunci
 începuse Cazaklâii să aducă în Țarigrad scumpele blăni din
 Mosc¹⁾.

315 Imprejurul lor stau grămădiți optzeci de călăreți turci²⁾, Iani-
 ceri, Spahii și Ciohodari împărătești, unii cu înalta cucă din vârful
 căreia atârna, pe șalele călului, o lată pană verde, alții cu coif
 poleit și împodobit cu două aripi de curui, sau cu o coadă învoaltă
 320 de păun; purtând pe dânșii niște capoate de filendreș, de gherme-
 suturi și de felurite stofe, care îmblănite, care cusute cu fir;
 înarmați cu sulițe de trestie din Hind, cu arcuiri încordate, cu
 tolbe de săgeți veninoase; cu iatagane de Horasan și cu sănețe
 frâncești.

Tot norodul românesc, încă neînvățat cu falnicele podoabe ale
 325 curții și ale ordiei lui Suleiman, privea cu mirare acest măreț alaiu.
 Dar și mare fu mirarea când slujitorii descărcară de pe catări, bo-
 gatele odoare sau daruri de nuntă ale peșitorilor greci; ici se ve-
 deau sipeturi de sîdef pline cu ghiordane, cu cercei, cu lefturi de
 smaragduri, de balașuri, de rubini, de zamfiri; pline cu paftale de
 330 aur și de matostat, cu colane și cu sponciuri de mărgean și de măr-
 găritare, cu surguciuri de briliant; mai colo boccealăcuri de stofă
 cu așternuturi de agabaniu cu primenele de borangic și de filaliu,
 cusute cu bibiluri, cu gevrele și cu brânișoare de beteală, cu fere-
 gele și binișuri de buhur, de cânăvăș și de sevaiu, cu blănuri de jder,
 335 de răs și de samur, cu gearuri și cu taclituri turcești; mai dincolo
 lăzi cu covoare de Ispahan, cu oglinzi de Veneția, cu buhurdaruri
 pline de scumpe miresme din Hegias, cu apărători de pene, cu fe-
 legene de smalt, cu zarfuri de sârmă, cu tipsii, lighene, și ibrice
 de argint, cu cohale de cleștar de munte, cu linguri de fildeș săpat

¹⁾ † <I. von> Hammer: *Istoria Impărăției Otomane*. † <M. Crusius, *Turco-Græcia, Basiliae, MDLXXXIV*> lib. III, p. 224.>

²⁾ <M.> Crusius în <Gh.> Șincai. <op. cit., vol. II, pp. 218—219>.

340 și cu felurite alte bogății, care, de prin toate țările le aduceau Venețienii, Armenii și Ebreii în Țarigrad ¹⁾.

Toate aceste minunate daruri, precum și chipul plăcut al lui Stamatie, lesne fermecară mințile domniței celei mari; dar Ancuța, sărmana, sta nesimțitoare sau mai bine vedea cu groază
 345 apropiindu-se minutul logodnei sale cu Andronic, ce-i insuflase numai ură și frică. Cu toate acestea, ceasul cel groaznic sosi. În biserica domnească se gătise, pentru aceeași zi, serbarea amândoror nunțile; patru cununii erau așezate pe sântita masă și nunii cu patru făclii înconjurară, d'o parte o păreche veselă și potrivită,
 350 de cealaltă, două ființe ce semănau una cu alta cum seamănă cruntul junghietor cu jertfa-i nevinovată. Slujba se ncepuse și Ancuța, galbină și plânsă, abia se ținea pe picioare, când din gloata adunată în biserică, un tânăr împins ca de furia desnădăjduirii, se răpezi în cercul nuntașilor și, ridicând pe d'asupra unei făclii, un
 355 vâl de zăbranic negru, îi dete foc, strigând: — « Piei, amăgita mea nădejde! ». O vâlvoare de foc se nălță în bolta bisericii, ș'apoi o ușoară cenușă pe masa cununilor.

Ancuța cunoscuse într'acel tânăr pe Radu și, scoțând din pieptu-i sfărâmat un strigăt de durere; ea căzu jos leșinată.

360 Această împrejurare rămase de toți neînțeleasă; pe Ancuța o ridicară pe brațe și slujba se urmă cu grabă. Amândouă domnițele erau măritate și mai înainte ca să-și ridice casele și să se pornească cu soții lor la Țarigrad, câteva zile veselile și sărbătorile se urmară în popor. Turcii își arătau măestria lor în jocul geridului, nimerind
 365 țalul cu sulița asvârlită din fuga cailor; apoi Românii își încercau puterile la trântă și la luptă dreaptă, apucându-se, cu brațe vărtoase de mijloc, opintindu-se, smuncindu-se, învârtindu-se și 'n sus și 'n jos, și 'n dreapta și 'n stânga, până ce unul dovedea, și izbind pe protivnic la pământ, îl punea în gncunchi dinainte-i ²⁾.
 370 Pehlivanii arapi și hindii, ce-i adusese din Țara Turcească,

¹⁾ Scherer: *Istoria negoșului*.

²⁾ Balada lui Mihai Copilu <în V. Alecsandri, *Balade adunate și îndreplate*, Iași 1852, partea I, pp. 60—72>.

făcură și ei feluri de năzdrăvănii și de jocuri minunate și nevăzute
 locurilor noastre; unii săreau în văzduh, cu capetele în jos, peste
 opt bivoli puși în rând; alții căleau cu iuțeală pe o fâșie de tulpan
 întinsă, fără d'a se cufunda ¹⁾, iar unul mai ales schimba în tot chipul
 375 o căciulă, care, când o arunca de pământ, pe loc se prefăcea în fe-
 luri de căciuli deosebite. De acolo a și ieșit vorba românească:
 Altă căciulă! când vrea omul să zică că s'a schimbat starea de
 mai 'nainte a unui lucru ²⁾.

Apoi seara se aprindeau prin piețe focuri mari de paie și zicea
 380 meru tubalhanaua turcească, de juca norodul; și uneori slujitorii
 slobozeau în mijlocul gloatei câte o vulpe cu coada muiată în pă-
 cură aprinsă, de fugea lumea încotro putea și muierile speriate se
 îmbrânceau și alergau țipând; iar bărbații slobozind meru pistoale
 și desfândând la buți cu vin, chiuiau și benchetuiau și se veseleau
 385 cu cântările cimpoaielor și cobuzelor muntenești și cu diblele
 lăutărești.

În scurt, astfel se petrecură aici la noi cununiile cocoanelor
 Doamnei Chiajne cu Stamatie Paleologul și cu Andronic Cantacu-
 zenul, amândoi coconi țarigrădeni.

III

F U G A

Câteva zile după nunțile domnițelor lui Mircea-Vodă, Stamatie
 Paleologul purcese în grab la Țarigrad cu soția sa; iar noul lui
 cumnat, Andronic Cantacuzenul, fu silit să mai zăbovească, căci
 5 chiar din seara cununiilor, tânăra sa mireasă încă nu-și venise în
 simțiri, dar, presupunând că vremea va potoli necunoscuta ei pa-
 timă, mai bine decât leacurile vracilor, Grecul bănuitor și întărâtat
 smulse pe biata Ancuța din zadarnicile îngrijiri ale jupanițelor

¹⁾ Constantin Căpitanul, povestind nunta fiului lui Radu-Vodă cu domnița
 lui Duca-Vodă. <op. cit. ibid., pp. 351—352>.

²⁾ Tradițiuni dela o nuntă sub Constantin-Vodă Ipsilant.

curtence, și cu tot alaiul, cu toată zestrea ei purtată în zece care ¹⁾, el trecu la Rusciuc.

- 10 In seara când rămaseră să măie într'acea cetate, domnița isbuti ca bărbatul ei să-i lase, drept locuință, un chioșc învecinat cu casele unde ei conăcise. Acel chioșc de lemnărie, lucrat numai în cafasuri și în săpături de chiparos și de iasomiu, pardosit cu lespezi de marmoră sângerie și împodobit cu toate trebuincioasele smălțuite cu sidefuri, era așezat pe o coastă surpată, dar nu prea înaltă
- 15 a Dunării; prin vergelele încrucișate ale ferestrelor vederea se n-tingea peste toată lățimea râului. Acolo domnița Ancuța, singură și coprinsă de o jale adâncă, cu inima sfâșiată, cu fața ofilită, plângea amar cruzimea soartei sale; noaptea era înaintată și lacrimile 'i
- 20 curgeau fără de încetare, căci de mult somnul fugise dintr'ai săi ochi; dar cu încetul fruntea-i obosită căzu pe a sa poală, trupu-i slăbit d'atâtea suferințe parcă se cufundă de sineși; o piroteală a minții, o 'mpăiejenire a ochilor începură a o cuprinde, când deodată i se păru că aude, ca într'un vis mângâietor, un glas depărtat ce cânta
- 25 cu viers tânguios aceste duioase cuvinte:

— «Frunza-i verde, apa-i lină,
Ș'al meu suflet turburat;
Luna vars'a sa lumină.
Dar mi-e gândul înnorat.

- 30 « Unde merg, în orice parte,
N'am nimica de dorit:
Visele-mi au fost deșearte;
Ce-am iubit, m'a amăgit! »

- 35 Ancuța se trezi din aromeală; glasul părea că se apropie; ea sări la fereastră. Printre zăbrele văzu luna plină, colindând răpede fața senină și albastră a cerului; pe Dunăre scânteiau razele ei răsfrânte în mii de talazuri; departe încolo un pescăr turc trăgea la edec în tăcere caicul său încărcat; la poalele chioșcului, codoba-

¹⁾ †Henricus Hilarius, citat în† <M.> Crusius, *Turco-Graecia* (în Gh. Șincai *op. cit.*, vol. II, pp. 218—219).

40 turile, acele rândurele de apă cu lungi pene albe în coadă, se așter-
neau, în sborul lor iute, pe fața apei ș'apoi iarăși se ascundeau în
cuiburile lor găurite ca niște urloaie într'acea coastă râpoasă. În
răpaosul nopții se auzea numai clătirea undelor ce se isbeau înce-
țitor de mal și susurul alene al vântulețului de vară. Peste puțin,
ochii Ancuței zăriră o luntricică ce'nainta, despicând valurile;
45 un bărbat cu veșminte negre, ședea într'însa. El începu din nou
să cânte cântarea de adineauri:

— « De-mi lucește luna 'n cale,
De mi-e vântul cu noroc,
Ea n'alină a mea jale,
50 El nu stinge al meu foc.

« Dar iubita mea să vie,
Să-mi șoptească: «Te iubesc!»
Ș'atunci inima-mi re'nvie,
Intr'un raiu dumnezeesc!»

55 Nu mai era îndoială! Acel vâslaş cutezător era Radu; acel
glas plin de mâhnire era al lui!

Fericirea, în culmea sa, e nesocotită adesea ca și desnădăjduirea.
Ancuța găsi în slabele-i mâni destulă putere ca să sfărâme ză-
brelele de lemn ale chioșcului. — «Radule!!», strigă ea cu glas
60 pătrunzător, și sări pe fereastră. Din norocire câțiva stânjeni numai
erau până jos: Ancuța cu costițele-i plăvițe răsfirate, învălită numai
într'o iie subțire și într'o fustă de albă mătase, căzu pe năsipul
jilav și moale al prundului.

Radu sări n'tr'o clipă pe mal, trase capul luntrii c'o mână vâr-
65 toasă pe uscat, rădică, c'un braț puternic, mlădiosul mijloc al ti-
nerei femeii, și, cu scumpa lui sarcină pe brațe, săltă iute'n luntre;
apoi, îmbrâncind tare țărnul cu vâsla, câteva voinicești lovituri
de lopată avântară micul vas departe de coastă. Ancuța, turbu-
rată, uimită d'atâtea vîi și felurite simțiri, rămăsese pitulată în
70 fundul luntrii, cu capul rezimat de pieptul Radului; trupul ei tre-
mura ca frunza; brațele-i sta încruciate pe'al său sân ce svăcnea

cu iuțeală, sub ușoara-i iie de borangic; glasul i se curmase și, uneori numai cu o zâmbire îngerească pe buze, un suspin întrerupt se revărsa din adâncul inimii sale pline, și lacrimi, ca mărgăritarele, picurau dintr'ai săi ochi inundați d'atâta fericire.

Luntrea ajunsese în albiă mare a Dunării și, cu Radu la cârmă, se strecura ușor, furată de undele răpezi ce se goneau și se îmboldeau cu vuiet amortit; o suflare răcoroasă sbârlea fața apei și legăna încetișor înaltele catarturi ale șăcilor ce se vedeau albind în depărtare cu pânzele lor umflate; razele lunii se resfrângeau, cu vii licuriri pe culmea nestatornică a valurilor, răspândind pe cer și preste râu o dulce lumină ce se îngâna cu negreala malurilor depărtate. Pe ostrovul învecinat un stol de babețe sta adormite și uneori numai câte o strajă de noapte din ele, întinzându-și aripele trunchiate și căscând în sus ciocul ei cu gușă adâncă, scotea un țipăt ascuțit, de răspundea malul de'mpotrivă, iar leșițele speriete se da afund și se ascundeau în stuful și în papura de pe mal. Apoi iar toate se astâmpărau și o șoaptă de taină se răspândea împrejur.

Intr'acea liniște a firii, Radu rădică vâslele pe d'asupra apelor, și ochii săi se lăsară cu dragoste asupra Ancuței; dar în căutătura ei, el întâlni atâta bucurie, atâta încredere, încât brațele-i o strânseseră cu încântare de al său piept și buzele lor pentru întâia oară, se lipiră într'un dulce sărutat!...

O! desmierdare nespusă a celui dintâiu sărutat pentru două tinere inimi ce de mult se doresc, cine va putea oare să te descrie? Cine va cuteza să cânte acel cântic de izbândă? Cine va ști să spună câte simte firea omului într'acel singur minut al vieții, când fericirea covârșește toate celelalte simțiri? Nici sărutarea blajină a mamei pe fruntea pruncului său adormit, nici îmbrățișarea frățescă a robului scăpat din robie, nici mândrul zâmbet al învingătorului în ceasul biruinței nu pot coprinde sufletul cu un farmec ca acela, lipsit de griji și de muștrare, de râvniri și de trufie!

Radu întrerupse tăcerea: — «Ancuțo! zise el», nu știu de sunt alți oameni mai dedați cu fericea; dar pentru mine ceasul

acesta e mai presus de câte aievea mintea-mi a visat! Toată vieța-mi până acum am trăit-o în amărăciuni; deunăzi, în sfârșit, mă simții cufundat ca într'un nor întunecos, și un vârtej viforatec mă'mpinse, ca să mă iau după urmele tale. Ziceam în mine:

110 Ce-mi mai este bună vieța?... Singur, sărman, lipsit de părinți, de rude, de prietini, cari să prinză milă de mine, lumea îmi e pustie. Oriunde nu va fi dânsa, eu nu am pe nimeni! Să pas deci pe calea unde a trecut ea, să calc în urmele-i deșerte și, fiindcă soarta a merit-o a altuia să fie, [ca] cel puțin doru-mi, ca un fum

115 cuvios de tămâie, pretutindenii să se înalțe la dânsa!... Ancuțo! tu ai prefăcut acel nor în soare de lumină! Tu ai deșteptat în sufletu-mi o vieță necunoscută! Tu ai reînviat inima-mi ofilită! Tu ești îngerul mântuirii mele!».

— «Radule», răspunse Ancuța cu glasul înecat de lacrimi

120 de bucurie, «din tot sufletul eu te iubesc! Mai mult d'atâta eu nu știu să-și spun; dar un viers tainic șoptește de mult în mine și-mi zice că vieța cu tine-mi va fi dulce, că numai cu tine aș voi să mor!».

În vremea acestor dragăstoase vorbiri, prin care fericiții tineri

125 își împărtășeau păsurile și dorurile inimii lor, cursul râului furase luntrea și o împinse cu răpezițiune până la gura acelei strâmtoni, prin care apele albiei celei mari se revarsă cu holbură în matca mai îngustă a țărmlui românesc, tocmai la capul ostrovului Mocanu. Intr'acel loc, unde apele se'nvrăjbesc și se sfredelesc în adânci

130 vârtejuri, vasul începu a șovăi, clătinat pe înalte talazuri, care se isbesc și se afundă cu un urlet întăratat. Acea șuierătură spăimântătoare a valurilor, acele mișcări furtunoase ale luntrei, înfricoșară pe Ancuța; stăpănită de o nespusă groază, ea d'odată își aruncă brațele după gâtul lui Radu și, strângându-se de pieptul lui, înălță

135 ochii către cer și rosti cucerită această rugă: — «Doamne! Doamne! fii cu îndurare! scapă-ne zilele. Fie-ți milă și nu voi să pierim în ceasul cel mai norocit al vieții noastre!». Radu puse'n grabă mâna pe vâsle și, spărgând cu putere sila talazurilor, el se luptă voinicește pân' ce mica sa luntre, ocolind prăpăstiile, săltând ușurel

140 pe d'asupra valurilor, scăpând ca prin minune, din mii ne nevoi,
 isbuti să iasă din primejdioasa strâmtoare. Atunci ea începu iarăși
 să plutească mai lin pe albia stângă a Dunării. De acolo se zărea
 în susul apei zidurile cetății Sân-Giorgiu, care din ostrovul său
 înălțat apăra orașul Giurgiului; iar înainte, pe limanul șăț al Smâr-
 145 dei, licura un foc de paie. Radu cunoscu într'aceea semnele bătrâ-
 nului său slujitor, Bănică, pe care-l lăsase la mal. El cârmi într'acolo
 și, grăbind lopătarea cu ale sale brațe vânjoase cărora și dragostea
 le dase o nouă tărie, micul său vas, ce în câteva ceasuri de plutire,
 trecuse toată întinsa Dunăre[a] decindea, sosi în sfârșit la malul dorit,
 150 tocmai când luna scăpăta, gonită de luceafărul albicios al dimineții.

Bănică, care de mult ducea grija stăpânului său, alergă cu ve-
 selie ca să-l întâmpine: două șiroaie de lacrimi curgeau pe obrajii
 lui, când văzu pe Radu, sărind sprinten pe uscat. Sărmana bătrână
 și credincioasă slugă, care 'l crescuse din a sa pruncie, îl îmbrățișă,
 155 fi săruta mâinile, râdea, plângea, își făcea semnul crucii, nu știa
 cum să-și mai arate bucuria, cum să mai mulțumească lui Dumnezeu.

— « Bănică », — îi zise Radu, « de mă vezi tu acum cu vieață,
 Domniței Ancuței să-i aibi mulțumire; dânsa mi-a fost mântuirea.
 Să-ți fie de aci înainte, ca și mic, stăpână! ».

160 Bănică sărută cu recunoștință mâinile Ancuței, și apoi, cu
 mirare, începu să întrebe: — « Dar cum! ce fel s'a întâmplat?... ».

Radu 'i curmă vorba: — « Nu e acum vremea pentru cercetări.
 Vorbă multă, sărăcia omului! Să ne grăbim să fugim, căci zorile
 se revarsă și ar putea să ne dea în urmă ».

165 — « Dar, vai de mine! stăpâne! », șopti bătrâna slugă, în
 mintea căruia bucuria se prefăcuse acum în smerită îngrijire dinain-
 tea unei fiici de Voievod, « cum o să poată umbla Domnița că-
 lare? Noi avem numai doi bieți călușei... ș'apoi încotro să ne
 ducem?... ».

170 — » Incotro? Mai întrebi? La noi acasă la Motru », răspunse
 Radu.

— « Ce gând ai, stăpâne? » adăogi Bănică, « apoi e biată
 casa noastră dela Motru, după potrivea unei fete de Domn? ».

— «Ancuța, moș Bănică, nu pune preț la zădărniciile falei.
 175 D'acum înainte averea ei, ca și a mea, stă numai în inimă. Ne iubim; ce ne pasă nouă de sărăcie? Așa e, dragă Ancuțo?»

— «Unde voi fi cu tine, Radule, acolo voi fi și fericită!».

Tânărul Socol sărută dulce pe a sa iubită și, încălecând voincește calul său unguresc, el așternu bunda sa pe oblâncul șelei,
 180 ridică în brațe pe Ancuța și o așază d'a curmezișul rezimând-o de al său piept. Bietul Bănică, neputându-se încă bine dormi, ridică cu mirare sprânceana, dete din umăr ș'apoi mormăi: — «Vezi Doamne! ce-s tinerețele la om!», încălecă și dânsul pe mărunțelu-i bidiviu și se luă în fuga mare după fericții tineri ce se de-
 185 părtase în treapătul calului.

Călătoria fu lungă și ostenitoare. Dar cine nu știe câte poate junețea și iubirea adunate la un loc! Ei umblau mai mult noaptea pe răcoare, tot prin căi pustii și lăturalnice, ferindu-se a deștepta băgarea de seamă a drumeților și a locuitorilor; dar în cale, precum
 190 și în conacele lor, alese tot sub veselul frunziș al pădurilor, câte dulci și drăgăstoase vorbiri! câte visuri de fericire plăsmuite! câte neprețuite și încântătoare desmierdări!

Astfel, după mai multe zile de călătorie, sosiră ei în valea Motrului. Râul cu apele sale galbine, curgea pe o matcă de lut năcleios, ocolită cu un deșiș de verdeață; acolo salcia pletoasă, socul
 195 mirositor, alunii mlădioși, arțarii cu pojghițe roșii, carpenii stufoși, salba moale și teii cresc cu falnici jugastri, cu plopi nalți și subțiri, cu anini ușurei, cu ulmi albicioși, cu sângeri pestriți, cu corni suciți și vârtși. Printr'acel hățiș felurit de arbori ce se 'ndeasă
 200 și se 'mpletecesc, mierlele și pițigoi șuieră și ciripesc, săltând din ramură în ramură, iar pe vârful copacilor, turturele sure și porumbi sălbateci se 'ngână, în vreme ce prigorii cu pene albastre chiuesc mereu în sborul lor neastâmpărat.

Un drum îngust și mlăstinos străbate acea luncă înveselită și
 205 duce până la vadul Motrului, dincolo de care se vedea curtea lui Socol. Acea locuință, odinioară, îmbilșugată și sgomotoasă, era acum pustie și cu totul sălbătecită; pe zidul de împrejmuire, acum

muced și învechit, se întinsese lungi ramure de ederă stufoasă; strășina porții învălită cu blăni putrezite de stejar se acoperise
 210 cu mușchiu. În întru curții buriana crescuse naltă și abia se mai zărea în fund o groapă adâncă și mare, astupată p'allocurea cu surpături de zid, prin care răsărise boziile și bălăriile; — atâta mai rămăsese din falnicele case ale Vornicului Socol, pe care Mircea Vodă poruncise să le doboare la pământ! Mai în lături era o colibă
 215 învelită cu șovar, în care trăiau doi, trei rumâni scăpătați, singurii slujitori rămași la curtea boierească; în preajmă, sub niște vechi tulpine de nuci, cu crăcile pe jumătate arse și uscate, erau aruncate obezi de roate, juguri de car, ghizduri, doage și alte unelte de joagăr, cu care, își câștigau pânea acci sârmani muncitori.
 220 De altă parte, câteva înguste brazde de fasole, de praz și de legumă; mai ici un coșar, în care se adăposteau seara puține vite de hrană ce pribegeau ziua pe malurile gârlei; mai dincolo, o șiră de paie și niște copite de fân. Prin iarba naltă și deasă alergau și se jucau câțiva copoi și o potecă strimță, cât trece omul cu piciorul, străbătea dela poartă până în bătătura locuinței stăpânului. Aceea
 225 era singura clădire de zid rămasă în curte; era un turn nalt și îngust cu ferestre mici și nepotrivite, având jos o portiță boltită, căreia îi slujea de prag o piatră de moară crestată în două. Pe din întru o lungă scară învârtită, cu trepte mici de piatră, da intrare,
 230 la deosebite caturi, în niște chilii pardosite cu cărămizi din care abia două mai erau de locuit. Într'una, sus, șezuse Radu, și în cealaltă, mai aproape de ușa intrării, credinciosul său Bănică. Acel turn, așezat în vecinătatea porții, purta numele de *Chindie*, căci fusese odinioară, pe când se înalțau mărețe casele Vornicului
 235 Socol, locul de strajă, de unde, ca și în curțile domnești, se vesteau cu tobe și cu surle, ceasul înserat al chindiei, când toți oamenii casei se adunau la cină și porțile ogrăzii se închideau.

Ajungând în acele locuri sălbatice și despuiete, Ancuța nu simțea
 240 cătuși de puțin acea compătimitoare măhnire ce mai adesea sărăcia însuflă chiar și inimilor miloase trăite în bilșug; ea încă se bucură de liniștea acelor pașnice țarmuri și îndată și însuși într'însele toate

visele sale de norocire. Deci vicața ei ca și a Radului, se strecură de atunci ca într'un șir de dulci și neturburate plăceri. Zilele treceau ca un zâmbet, nopțile, ca un farmec! Era o fericire de acelea pe care soarta
215 dușmană nu le dăruiește pentru multă vreme unor inimi de muritori!

Să ne întoarcem acum iarăși în cercul viforos al luptelor ș'al intrigilor politice.

Andronic Cantacuzenul, amărit și înfuriat de fuga fără veste a soției sale ¹⁾ alergase drept în Anhial, la fratele său Mihail, ca
250 să-l înștiințeze despre crunta necinste ce i se făcuse în Țara Românească. În pismașa sa mânic, fericirea lui Stamatie i se părea o batjocoritoare umilire, pe care sufletul său trufaș nu o putea mistui. El insullă puternicului său frate zavistiosu-i necaz, și-l făcu părtaș călduros la a sa răsburare ²⁾. Mihail Cantacuzenul nu era om
255 în mintea căruia să se șteargă lesne o înfruntare; deci el se sculă în grabă, se răpezi turbat în Țarigrad, unelti mii de tainice intrigi, iscodi mii de pâri mincinoase și apoi dete în genunchi la Vizirul Socoli, cerând mazilirea neamului domnesc din Țara Românească și depărtarea din scaunul păstoresc a patriarhului Iosaf ³⁾. Bietul
260 acest bătrân, pârît pe nedreptate și tras în judecată dinaintea soborului, pentru niște vini fără temei, fu gonit cu necinste din patriarhie și muri ascuns într'una din mănăstirile muntelui Atos ⁴⁾.

¹⁾ Până la această fugă am urmat mai mult sau mai puțin întâmplările istorice. Dar despre fuga soției lui Andronic †Henricus Hilarius în† <M. Crusius> ne spune că chiar Doamna Chiajna a trimis să o ia înapoi dela bărbatul său, încă de pe drum <Gh. Șincai, *op. cit.*, vol. II, pp. 218—219>.

²⁾ †Henricus Hilarius în† <M. Crusius, *Turco-Graecia* <lib. III, p. 274, în Gh. Șincai, *Op. cit.*, t. II, pp. 218—219>.

³⁾ Henricus Hilarius <în Gh. Șincai, *op. cit.*, vol. II, pp. 218—219> — <Michaelis> Le Quien, *Oriens Christianus* <in quattor patriarchatus digestus, quo exhibentur ecclesiae, patriarchae, caeterique praesules totius orientis, Parisiis, 1740, vol. I, p. 324> — <I. Hammer, *op. cit.*, vol. VII, p. 61 — Meletie, *Istoria Bisericească* <*Besericeasca Istorie a lui Meletie*, în tr. lui Veniamin Kostachi, Iași, 1842, t. III, p. 125, după Μελέτιος Ἐλληνοισαυχη ἱστορία, Viena, 1784, t. III, p. 331>.

⁴⁾ Epistola †trimisă† <transmisă> de către <M. Crusius> care coprinde povestirea† lui Henricus Hilarius† <în *op. cit.*, lib. III, p. 274, în Gh. Șincai, *op.*

Din partea însă a familiei domnești, Cantacuzenul întâmpină o mult mai vie împotrivire. Chiajna își câștigase apărători chiar în sânul saraiului împărătesc; solul ei cercase mai din vreme Porțile și mituise pe mai mulți din înalții dregători. De aceea și noul Sultan Selim, nevoind să strice voia niciunuia din ai săi puternici Viziri, hărăzi lui Mahomet Socoli carte de mazilie pentru Pătru-Vodă Șchiopul și totdeodată, lui Sinan și lui Mustafa, apărători vânduți neamului Mirceaiaei, le dăruî firman de Domnie pentru Alexandru, al doilea fecior al Chiajnei.

Tot Chiajna era mai tare! Ingâmfată d'această nouă biruință, ea socoti vremea numai bună pentru o nouă și desăvârșită lovire asupra boierilor răsvrătitori; urmând dar pilda de curând dată de către Domnul Moldovei, Alexandru Lăpușneanu¹⁾, ea adună la un ospăț pe Radu, Logofătul din Drăgoiești, pe Mihnea din Bădeni, feciorul lui Udriște Vistierul, pe Toader dela Bucov, pe Vladul Caplei, pe Pătrașcu, pe Calotă, pe Stan, feciorul Drăgulețului, pe Radu, Stolnicul din Boldești și le tăie capetele²⁾. Indatăapoi porunci se trâmiseră la banul din Craiova, la ispravnici și la vătașii de plaiuri, ca să prinză, ori morți ori cu zile, pe mulți alți boiarini de price, printre care era socotit și Radu, feciorul Vornicului Socol de peste Olt.

Cu aceste împrejurări se petrecuse câțava vreme; lunile vesele ale verii fugise, luând cu sine jocurile pe verdeață și plimbările noaptea pe lună și acea mulțumire sufletească ce naște din razele mai călduroase ale soarelui, din mirosul balsămit al pajiștei înflorite, din miile de neptețuite daruri ale rodirii.

cit., vol. II, pp. 218—219>. — <E> Charrière, *Negotiations de la France dans le Levant <ou Correspondances, Memoires et Actes Diplomatiques>*, t. III, pp. 741—<742>, et seq. n. 1 <Paris, MDCCCLIII în *Collection de Documents inédits> sur l'histoire de France.*

¹⁾ Omorirea boierilor de către Alexandru Lăpușneanu, așa frumos povestită de d-l C. Negruzzi, s'a petrecut pe la 1565: iar acestea se petrec pe la 1568.

²⁾ Constantin Căpitanul <*op. cit. ibid. p. 211*>. — Cronicarul anonim: <*op. cit.*, *ibid. pp. 274—275*>.

290 Omul, ca firea, zâmbește cu soarele, se'ntunecă cu norii, s'alină
cu seninul, se turbură cu furtuna; fieșce schimbare a naturii are
un răsunset în inima sa; fieșce frunză, ce cade îngălbenită toamna,
lasă un dor în sufletu-i întristat.

295 Așa și Radu cu Ancuța, înstrăinați de lume, d'ale ei veselii,
dar nu și d'a sa răutate, trăiau acum într'a lor cetățuie pustie,
purtând dorul frumoaselor zile trecute și mângâindu-se cu nădejdea
primăverilor viitoare.

300 E tristă și urită iarna la țară, când crivățul viforos urlă peste
câmpii, când norii sau ceața întunecă cerul, când ploile reci des-
fundă pământul, când țarina-i goală și năpustită, dumbrava uscată
și plugarul trândav. Apoi, în lungile nopți de iarnă, ce întunecime
plină de groază! ce de șoapte fioroase! Vântul vâjje și geme ca
niște jalnice glasuri ce plâng din depărtare; ploaia isbește cu o
305 întărâtată stăruire în pereții și în ferestrele casei; oblonul se cletină
și scârție pe țâțânele-i ruginite; focul bubue și trosnește în cămin
și uneori o pasăre de noapte, gonită din adăpostul ei de o suflare
mai viscoloasă a crivățului, își ia sborul, scoțând un țipăt sfâșietor
și tânguios.

310 Intr'acele văietări ale firii, mintea de sineși se pornește pe
cugetări mahnicioase; închipuirea și plăsmuește vedenii cobitoare și
tot ce e mai trist în viață; toate răstriștele trecute, toate temerile
viitorului, se resfrâng, ca umbre sângerate, în oglinda întunecată
a inimii.

315 Intr'una din acele seri furtunoase, Radu ședea cu Ancuța,
amândoi tăcuți, și duși pe gânduri; un foc de surcele văpăia pe vatră,
revărsând o lumină roșiatică în chilie; d'alungul zidului se'ntindea
un pat acoperit cu velințe vărgate de țară; d'asupra era o mescioară
albă, rătundă, și alături o laviță îngustă de lemn, pe care ei ședeau;
dar în perete strălucea o bogată icoană îmbrăcată cu argint. Pe
320 dânsa era înfățișat, cu asprul condeiu al zugravilor strămoșești,
chipul Maicii Domnului, ținând Sfântul său Prunc pe brațul cel
stâng. Luciul înegrit al văpselilor, trăsurile uriașe și nemlădițe
ale obrazelor, fețele lor îngălbinite, ochii lor mari și întunecați,

în sfârșit, acel cerc de lumină ce le împresura la un ceas așa înoplat făcea să nască în inimă o sfiată și cuvioasă îngrijare. Privirea Ancuței se ațintise cu smerenie d'asupra icoanei, iar tânărul Socol, în sufletul căruia se deșteptau acum, una după alta, toate nenorocirile vieții sale trecute, tresări ca d'un fior, își lăsă fruntea pe mână și, cu glas obidit, întrerupse tăcerea:

— « Dragă Ancuțo », zise el; « vezi tu această sfântă icoană? Ea în veci a fost martură la răstřiștile casei noastre; cu dânsa am împărțit toate mâhnirile mele. Odinioară niște ciobani, ce pășteau turmele noastre de oi departe, în munții Vâlcei, au găsit-o, zice, într'o veche tulpină de ștejar, ș'au adus-o la tatăl meu. El, sârmanul, o priimi ca o veste bună, ca un semn de noroc; dar chiar în ziua aceea, silit de dușmani să-și lase casa pe o groaznică vreme de furtună, el apucă drumul pribegiei și muri pe țărături depărtate... Țărâna să-i fie ușoră! Rămăsesem cu mama, doi copii, o surioară și eu, hrăniți la masa străinilor; dar acei oameni fără de milă, la care bietul tata ne lăsase, crezându-i că-i sunt prieteni, îndată ce veni știre despre moartea lui, ne opriră mult puțina stare câtă mai aveam și ne goniră de pe pragul lor, săraci și despuieți. Din toate averile noastre, ei ne lăsară numai această icoană ce, în nelegiuita lor credință, n'avea nici un preț... Ce poate face o biată muiere singură, departe de Țară, de rudele ei, cu doi copii pe brațe? Eram încă tânăr de ani, p'atuncea... dar vârsta nu mi-a cruțat nici o amărăciune! Pe biata mama o văzui zăcând, în luptă cu boala și mai vârtos cu frica d'a ne lăsa fără sprijin pe lume; în sfârșit, biruită d'atâtea suferințe, într'o noapte îngrozitoare ca aceasta, își dete, sârmana maică, sufletul. Eram în genunchi la patul ei de moarte și în față-mi lucea tot icoana aceasta... ».

O viforoasă șuierătură a vântului, ce cletină cu vuiet învelitoare și ușile turnului, îi curmă povestirea. Ancuța se strânse mai aproape de dânsul; amândoi își făcură semnul crucii și Radu urmă:

« Apoi mai trecu vreme și soră-mea' ajunse în floarea tinereții; blândă și gingașă copilă! Incepusem să aflu într'înșă o inimă ce'mpărțășea și mângăia a mea jale din vremi adunată... Dar

într'o zi, — vezi cât îmi era ursita de dușmană! — mă dusesem cu alți tineri să ne încercăm în câmpie, la jocuri de arme; eram în Ardeal și tovarășii ce mă chemase la acea sărbătoare, erau, cei mai mulți, feciori de nemeși unguri... Unul dintr'înșii (iadul să-i muncească sufletul de trădător!) răpi în lipsă-mi pe scumpa mea surioară și fugi cu dânsa. Când mă întorsei seara acasă, pretutindenii era întuneric; furtuna urla cu turbare. Che-
mai! dar nu-mi răspunse nimeni. La lumina unui fulger, văzui
365 odaia pustie și-n față-mi lucea tot icoana aceasta...».

Ușa chillei se deschise cu sgomot și Bănică intră răpede și speriat.

— « Stăpâne »; zise el « o ceată de oameni ne-a înconjurat toată curtea. Nu știu, hoți fi-vor, sau alți făcători de rele? dar, după numărul și armele lor nu s'arată să fie cu vre-un cuget
370 curat ».

Un glas s'auzi strigând d'afară: — « Deschideți poarta la oamenii Domniei! ».

Bănică se plecă pe fereastră și răspunse: « — Păsați-vă în cale! N'avem aci loc de găzduit! ». Insă Radu vru să-l oprească:
375 — « Ci taci, moș Bănică; or fi călători și i-a apucat noaptea pe drum. Nu voi, cât îi de săracă, să-mi fie casa închisă la cei nevoiași. Mergi de le deschide ».

El încă bine nu sfârșise și un glonț de săneață reteză peretele de lângă fereastră. Atunci s'auzi o larmă de oameni ce spărgeau porțile și năvăleau cu grămada în curte. Radu scoase al său paloș și sluga puse mâna pe o pușcă.
380

— « Acum, fătul meu, ori cu vieța, ori cu moartea! Domnul să ne ajute! » spuse bătrânul Bănică.

Tălharii în această vreme, ca să-și facă lumină în curte, dedese foc la șira de paie ce sbura în flăcări spulberate de vânt; ei sparseră porțița chindiei și se urcau unul după altul pe scara învârtită. Bănică trase cu pușca și răsturnă pe cel din frunte, dar o mulțime de panduri bănești, călcând peste trupul tovarășului mort, se răpeziră cu săbiile goale asupra lui și bătrânul slujitor
390 căzu înjunghiat pe pragul ușii.

Ancuța sta îngenunchiată înaintea icoanei. Ostașii năvăliră în chilie, sbierând de turbare: — « Pe dânsul copii! dați de tot! ».

395 Paloșul Radului sbură un minut, făcând roată împrejurul-i, dar săbiile și lăncile îl înconjurau. Străpuns de toate părțile, arma îi pică din mână și el căzu mort la pământ. Groaznic fu
400 țipătul Ancuței, când ea se aruncă peste trupul sfâșiat al iubitului ei!

Un nor de fum umplu chilia; vâlvoi de foc ieșeau pe gura vetrei și grinzile trosneau, scăpărând țândări înflăcărâte. Atunci icoana
400 cea mare căzu din perete cu un răsunset lung și tânguios!

Vântul aruncase paic aprinse pe învelitoare și focul încinsese de toate părțile turnul. Pandurii se îmbrânceau și se rostogoleau pe scară, cu țipete și sgomot, cătând să scape din primejdia pojarului! Ei fugeau care încotro găsea loc de fugă.

405 Toată noaptea arse chindia lui Socol; în murgul zorilor o șiră de scânteii încununau a sa creastă, care și ele se stinseră una după alta. Câteva zile însă mai în urmă, clădirea surpată încă fumea.

IV

P U S T N I C A

După ce Poarta turcească mazili din domnia Țării Românești pe Pătru Școpul, acest domnesc cocon, adus în Țarigrad, fuse pus în lanțuri și trimis surghiun la cetatea Conia din Anadol; dar
5 maică-sa îngrijată alergase curând în urma lui și, cu mâinile pline de aur, ceruse înapoi pe fiul ei cel rob. Patruzeci mii galbeni, (afară de tot atâția ce adusese drept haraciu al Țării), împărțiți pe la Viziri și pe la curtenii de toată mâna, scăpară zilele amenințate ale lui Pătru; dar un lucru, mai ales, întoarse spre dânsul voia veghiată a Sultanului, adică măriminoasa predare a unci comori
10 de o sută treizeci mii galbeni, care se dovedise adunați și puși la păstrare de neamul domnesc al Țării Românești. Împăratul se milostivi și hărăzi zece mii dintr'înșii bătrânei Doamne; iar pe

coconul ei îl opri la Țarigrad cu leafă din haznaua împărătească ¹⁾ și peste câteva luni îi mai adaogi și douăzeci aspri tain pe zi ²⁾.

- 15 Cu atâta însă nu se mulțumea Chiajna; având un fiu pe scaun, ea sârgui să-i agonisească și celuilalt Domnia vecină a Moldovei, de care se folosea pe acele vremi un Ioan-Vodă, venetic armean ³⁾ pururea învrăjbit cu Turcii; drept aceea, nu puțin lucra dânsa la pâra și la osânda lui Ioan-Vodă. În sfârșit, la anul 1574, ea isbuti
20 prin uneltirile sale, să scoată carte de mazilie Domnului moldovenesc și 'n locu-i să se orânduiască fiul ei Pătru ⁴⁾ care și purcese din Țarigrad însoțit de oaste turcească.

- Din partea sa, Ioan-Vodă nu priimi voios ca să se lepede de Domnie, ci, adunându-și boerii și Țara, le ceru jurământ statornic,
25 ca să se lupte și să moară împreună cu dânsul și, începând atunci gătirile de bătălie, trâmise să poftescă cu leafă pe Cazaci ca să-i vină întru ajutor; iar aceștia cum îs răsboinici și 'n veci gata a se amestecare în tot felul de vrăjbi și de sfădiri, se adunară o mie două sute de oameni și veniră la dânsul ⁵⁾.

- 30 Dincoace de Milcov, aflând de neprieteneasca priimire ce au să facă Moldovenii frățină-său, Alexandru-Vodă își strânse și el oștirea și se găti a purcede spre Moldova, în întâmpinarea lui Pătru ⁶⁾. Pe de altă parte, Doamna Chiajna, temându-se într'asa priincioase împrejurări, de vre-o isbucnire protivnică în Țara Oltului, unde în veci clocotea o dușmănie ascunsă asupra neamului domnesc,

¹⁾ Din raportul solului nemțesc Wysz, dela Mai 1568 <in J. von> Hammer, <op. cit., vol. VI, p. 329>.

²⁾ Din raportul bailului venețian Barbaro, dela 8 Iunie 1659 <in J. von> Hammer, <op. cit., vol. VI, pp. 328—329>.

³⁾ Vornicul <Grigorie> Ureche, <Domnii Țerei Moldovei și viața lor, cap. XXVII în M. Kogălniceanu, *Letopiseșile Țării Moldovii*, Iași, 1852, t. I, p. 190-196.

⁴⁾ Cronicele românești; <Constantin Căpitanul, ibid. op. cit., p. 213; — Cronicarul Anonim, ibid. op. cit., p. 275 — <J. von> Hammer, op. cit., vol. VII, pp. 60—61>.

⁵⁾ Vornicul <Grigorie> Ureche, <op. cit., cap. XXVIII, ibid., p. 197—201>.

⁶⁾ Constantin Căpitanul <op. cit., în *Magazinul Istoric pentru* Dacia, t. I <p. 213>; <Cronicarul Anonim, op. cit. ibid., t. I, IV <p. 275>.

hotărî să dea însuși o raită prin orașele oltenești, ca să îngrozească pe cutezători și s'amăgească cu măguliri pe cei cu bunăvoie.

Ea trecu răpede prin Slatina, prin Caracal, prin Craiova și găsi mai pretutindenii casele boierești pustiite; care nu pierise de sabia
 40 slujitorilor domnești, fugise în pribegie¹⁾; moșnenii ce mai rămăsesse împreună cu opinca, răbdau păsul Țării și nici măcar aduseră jeluii Doamnei. Ce-i bună Românului jeluirea, când urechea ce-l ascultă e tot una cu mâna ce-l apasă? Tace până ce Dumnezeu prinde într'o zi milă de dânsul ori până ce însuși se înecă
 45 cu răbdarea ș'atunci își face singur dreptate!

Chiajna 'și urmă dar în tihnă calea spre Cerneți și spre Rușava. Ea călătorea într'un rădvan, care pe atunci era o largă cutie de lemn văpsit, scobită rotund și așezată, fără arcuri, pe un dric cu
 50 patru roate ferecate. Opt telegari înhămați ungurește d'a lungul, cu șleauri de curea, subțiri și întinse, purtau trăsura mai ușor ca vântul. Erau tot călușei rotunzi de Dobrogea și bahmeți²⁾ sbârliți de Bugiac, aleși tot pătrărei și cincărei³⁾, negri la păr ca pana corbului, cu coadele lungi, cu coamele răsfirate, cu nara'n vânt, fugari neobosiți ce abia atingeau, în buiestru, cu copita de țărănă.
 55 Doi surugii flăcăiandri[i], cu mintene numai găitane, cu căciulă moțată de oaie p'o ureche, cu mâneci albe, largi și suflecate, îi mânau din călărie, săltând ușor pe șele, chiuind vesel din gură și plesnind din bicele lor ce se împleteceau pe d'asupra capetelor, ca mii de șerpi încovoioși.

60 Astfel sbura în cale Doamna Chiajna, prin codrii din apusul Craiovii și începuse a înopta când trăsura-i scobori într'o luncă unde, printre carpeni stufoși, printre des aluniș, se strecurau

¹⁾ Pe atunci se afla fugit tocmai în Spania un Nicolae Basarab, cum se vede în *Mag. Ung.* <Ungrisches Magazin oder Beyträge zur ungrischen Geschichte, Geographie, Naturwissenschaft und der dahin schlagenden Litteratur, Presburg, 1781> vol. I, Siebenbürgische Briefe, XIII, p. 366.

²⁾ Căii de Bugeac se numesc astfel în baladele poporane indicate în nota următoare.

³⁾ Cuvinte întrebuițate în baladele poporane, publicate de V. Alecsandri <Balade adunate și îndreptate, partea I, Iași, 1852; partea II, Iași, 1853>.

apele gălbinate ale unui râu; naintașii trecuse apa prin vad, când deodată, opintindu-se 'n loc, începură a sforăi; ceilalți cai le
 65 urmară pilda și într'un minut toate hamurile se încurcase; bahmeții se răsfirau în desghinuri, săreau în două picioare, nechezând speriați, cu urechea dreaptă, cu coama sbârlită, nesupuși frâului, neascultători glasului, stau încordați și nu voiau să ia din loc.

— «Dar, ce, măre, să mai fie și asta?», strigau unii din drumeți, neîncercați la seama cailor. Or că strechea a dat într'înșii?».

— «Ba așa's bahmeții dela noi», răspunse cu mândrie un bătrân lipcan tătar din Bugiac; «au sămânță de Misir, și calul dela Misir miroase de departe unde-i vre-un zid părăsit și sforăce a pustiu, nechează ca de groaza morții».

75 Intr'adevăr, pe malul învecinat, printre deșeușul mărunt al unui zăvoiu de copăcei, se 'nnălța pe albăstreala întunecată a cerului, un părete îngust și negru, cu muchea surpată, cu laturile crăpate, fioros și cobitor ca urma unui păcat în amurgul conștiinței. Sgomotul alaiului domnesc deșteptase bufnițele și liliecii, cari, din
 80 creștăturile vechii zidiri, sburau fâlfâind în toate părțile, cu țipete ascuțite.

— «Cruce ajută!» șoptiră slujitorii între sine, cătând să descurce hamurile cailor. «Ce dărâmături să fie astea? Iar vre-o mânăstire pângărită de păgâni, arde-i-ar focul!... Ce știi?...».

85 — «Ba-i, pare-mi-se, chiar chindia lui Socol care au ars-o, mai anii trecuți, pandurii, când au ucis și pe Radu, feciorul lui... Așa-i; vorbă e? ia, tocmai aci era, în lunca Motrului. Ci-că, măre, c'a treia zi după ce a dat clădirea pojarului, a ieșit noaptea din pimniți adânci, o stafie c'o icioană mare săpată în piept și a
 90 apucat țipând în patru părți, de unde suflă patru vânturi, și la răsărit, și la miezul-zilei, și la soare apune ș'apoi și-a ales calea spre steaua nopții și s'a dus, măre, s'a dus tot în colo, în fundul iernii, unde's troienii de ninsoare ca munții...».

— «Vezi d'ia nu s'a mai pomenit de atunci să fie oamenii
 95 cu șederea pe locurile acestea! Au băjenărit toți Rumânii de spaimă!».

— «Auzi, mare bădiță!» adăogiră cu mirare ascultătorii și, fiindcă, în vremea povestirii, hamurile se așezase în bună orânduială, slujitorii apucară caii de dârlog, îi trecură, făcându-și cruce, pe dinaintea dărâmăturilor, și-apoi surugii<i>, plesnind din bice, strigară cu glas ascuțit: «I! hai să meargă!!!» și toată ceata în goana mare porni înainte.

De auzise Chiajna ceca ce se vorbise, cine poate ști? Destul e că chipu-i rămase neclintit, fruntea-i tot încrețită, ochirea-i tot strașnică, dinți-i tot încheștați.

La Cerneți, la Rușava, și apoi la Târgu-Jiului, cercetările sale avură același sfârșit; pretutindeni ea găsi o armonire nepăsătoare din acelea ce zic: «Să n'aibi teamă;», și adesea ascund un jărătic. Se îndreptă apoi spre Vâlcea, ca de acolo să se 'ntoarcă pe sub mușcele, la locul unde se adunase la tabără fii<i> săi.

Drumul ce merge prin munți, din Gorj spre Râmnicul-Vâlcei, la depărtare cu vre-o două ceasuri de acest oraș, apucă d'alungul printr'o vale largă, prin care curge, pe o îngustă matcă așternută cu petriș gros, pârâul numit Otăsăul¹⁾. Ai zice că apele sale limpezii se joacă cu veselie în răsfățate încovoieturi, uneori strecurându-se binișor prin iarba deasă și măruntă a luncii, alteori alergând cu pripă d'a curmezișul văci<i> dela un mal până la altul, ca suveica pe ițele răsboiului. D'a stânga râului sunt dealuri, pe care cresc amestecați brazi și paltini, frasini și mesteacăni; de cealaltă parte, munți cu înalte piscuri își arată coastele lor aprigi, râpoase și surpate ce se destind ca un vechiu părete de uriași, mâncat de umezeală și de putregaiu.

Intr'o seară, luna înaintând liniștit pe din dosul acelor negre vârfuri sfărâmate, întuneca cu umbrele lor prelungite adâncă vale și-apoi iar, uneori scăpând printre surpături, razele ei sticleau ca pietre scumpe, pe valurile pripite și colcotoase ale micului pârâu.

¹⁾ Acolo s'a zidit mai pe urmă în vale, Mănăstirea dintr'un Lemn, și, sus pe munți, Schitul *Surpatele*.

Era liniște pretutindeni când începu a răsuna, cu un vuiet de-
 130 pãrtat, treapãtul cailor ce purtau și însoțeau rãdvanul Doamnei
 Chiajne.

Un lipcan alerga înainte, ca sã cerce drumul și sã deschizã calea ;
 calul sãu, ce în goana mare se așternea drumului ca suflarea de vânt
 pe iarba de pe câmp, fugea scãpãrãnd din copitã și, pe tot minutul,
 muindu-și glesnele în valuri, strãbãtea matca șerpuitã a Otãsãului.
 135 De-odatã, la un mal, agerul dobitoc se opri sforãind ; iar cãlãrețul,
 auzind în preajmã-i un geamãt slab și sfãrșit, zãri sub o razã tre-
 cãtoare a lunii, chipul sau mai bine umbra unei ființe albe și uscate
 ce zãcea asvãrlitã pe malul verde al rãulețului. Trupul ei despuiat,
 ce abia 'l înveleau niște țoale sfãșiate, pãrea sdrobot ; mâinile și
 140 picioarele-i slabe și lãncede, cãutãnd poate în rãcoarea rãului ceva
 înviere, pluteau pe d'asupra apei, ca frunze 'ngãlbinite de toamnã ;
 capu-i obosit cãzuse pe pietrișul din matcã și pletele-i rãsfirate se
 scãldau furate de valuri.

Aprodul gonaciu se opri dinaintea acelei iesine ce semãna mai
 145 mult cu un morman de oase și îndatã în urmã-i sosi tot alaiul dom-
 nesc. Toatã gloata drumeților, pãnã chiar și Doamna, se coborirã
 din rãdvan și de pe cai și se apropiarã de locul unde se afla nenor-
 rocita ființã ; toți, fãcãndu-și cruce, priveau cu o miloasã spaimã
 acel trup sfãrãmat, în care suflarea semãna cu cea din urmã vã-
 150 pãiere a candelii ce se stinge. Iar ea, dinaintea unei așa sgomotoase
 adunãri, deschise încetinel pleoapele sale afundate : ochii ei mari
 și holbați se sticlirã, cu o nespusã durere, cãtre malul drept al vâl-
 celei, și trupu-i întreg, prin niște ușoare tresãrituri ale nervilor,
 pãrea c'ar vrea, c'ar cere sã se tragã spre un loc dorit.

Acel loc era o mãgurã verde cu muchea latã și rotundã, pe care
 155 crescuse din veacuri depãrtate, un bãtrãn stejar, sub al cãruia lat
 frunziș se umbrea tot dealul ; nu departe de dãnsul, un plop strã-
 bun își înãlțase spre nori creștetul semeț. Amãndoi, ca doi frați
 sãrmani și nãpustiți, crescuse singuratici p'acel costiș ; amãn-
 160 doi de mari de veacuri se luptase 'mpreunã cu crivețele și cu
 vijeliile ; amãndoi în sute de rãnduri scuturase 'mpreunã când

vesela frunză, când trista zăpadă; amândoi se unise ca să fie în pustiu, lăcaș milostiv al paserilor cerului, umbrar răcoritor al turmelor zăbușite, adăpost binecuvântat al călătorului obosit!

165 Spre dânșii acum se îndrepta stăruita dorință, suspinul cel din urmă al neputincioasei acele ființe.

Un om o luă dar în brațe, și ceilalți toți îl urmară, suind dealul în fața vechiului stejar: dar cu cât mai mult se apropiau, o zare de lumină neobișnuită, care sub razele lunii creștea ca un luceafăr albicios, ca o pară de foc luminoasă, părea că iese din sânul bătrânei tulpine. O sfântă groază coprinsese toate inimile; dar împinși ca de o putere, căreia nu-i puteau sta împotrivă, ei înaintau uimiți de raza lucioasă ce-i trăgea spre sine și le sorbea vederile. Când 170 ajunseră pe muchea măgurei, drept în fața stejarului, toate în preajmă erau scăldate în lumină, toate străluceau ca într'o senină vâlvoare; iar în tulpina găunoasă a copaciului, împresurată de raze argintii, domnea ca ntr'un cerc de slavă cerească, chipul înegrit al Maicii Domnului, ținând în brațu-i stâng pe Mântuitorul său Prunc.

180 — «Maică Precurată!», strigă atunci pustnica, ce'n fața icoanei părea că-și dobândise un viers ce suna mai tare, mai dulce decât glasurile omenești, — «Maică prea curată! Maică fără pată! Tu, care ai încercat numai durerile inimilor lumești și care până acum nu te-ai îndurat a-mi ierta câteva zile răsipite în desmierdările vieții! Tu care ai privit fără jale sfâșierile inimii mele, 185 când singuru-mi p'această lume și mult iubitu-mi sprijin a căzut jertfă sub mâna mohorită a ucigașilor! Tu, care m'ai călăuzit prin poteci spinoase, pe sloiuri de ghiață, când cu sfânta-ți icoană în brațe, am colindat, aiurind plaiurile și câmpiile! Tu, care m'ai 190 adus sub această sfințită tulpină, într'acest sălbatic sălaș de pustnicie, în care sufletu-mi dăulat și sdrobot de răstriște în zadar cată odihna și pururea, ca o milostenie, îți cere scurtarea ticăitelor mele zile! Tu, deci, care, și de am păcătuit, și de am fost culpeșă ție, m'ai osândit după mulțimea vinilor mele! Acum, cerească 195 stăpână, inima îmi spune că înduratu-te-ai, însfârșit, de mine

și ai apropiat ceasul dorului meu!... Acum dar mă 'nchin la poalele tale cu jeluiri, cu rugăminte, cu lăcrimări, nu doară ca să-mi ceiu vre-o cercască răsplată, căci ce va fi partea mea, dincolo de sburd'această lume, e în sânul tău ș'al Domnului și
 200 cu voioasă bucurie îl voi priimi!... ci, Maică milostivă, tu care ai fost mumă ș'ai pățimit de păsul fiului tău, fie-ți milă și 'mblânzește, alină și spală orice duh de mânie, în inima mamei ce m'a purtat pre mine, nevrednica, în sânul ei și la picioarele căreia mă plec acum, ca și dânsa, cu milostivire ca tine, să uite greșalele
 205 nesocotitei sale fiice!... In ceasul acesta, care e al meu cel din urmă, iartă-mă, maică, deși mult ți-am greșit eu ție în viață! iartă-mă căci cu amarnice dureri am ispășit, vai! și eu, păcătoasa-mi rătăcire!...».

Rostind cu o cucerită și 'nfocată căință aceste din urmă cuvinte,
 210 sărmana pustnică se prăvălise cu fruntea în țărână dinaintea Doamnei Chiajne.

Acea vedenie strălucitoare a unei sfinte icoane în mijlocul nopții ș'al pustietății, acea dureroasă destăinuire a unei așa jalnice soarte, acel glas proorocesc ce vestea moartea vecină a fiicei sale,
 215 făcură să clipască sub geana încruntată a Chiajnei o umbră de îndurare; dar freamătul milei nu se coborîse încă până în inima-i oțelită, când deodată un nor repede și negru trecu cobitor peste fața lunii. Lumina icoanei d'odată se stinse și întunericul se răspândi jur împrejur.

Cumplita mumă se 'ntoarse atunci cu o feroasă iuțcală și grăbind pasul spre vâlcea, strigă c'un glas aspru: — «Nainte, copii!». Vinovatul împietrit în rele fuge chiar și de umbra muștrării. Intr'o clipă, Chiajna se suise 'n rădvan și tovarășii ei, înfiorați de sunetul oțelit al glasului ei, ajunserse departe, gonind în urma
 225 rădvanului, când începură să simță muștrarea în cugetele lor, biruite de ne'mblânzita lor stăpână...

.....
 In valea Otăsăului câteva slabe suspine, pierdute printre șuierătura frunzelor ce se legănau în adierea dimineții, dovediră suferințele

cele din urmă ale nenorocitei pustnice. Muritoarele despuieri ale
 230 domniței Ancuțe, căzute chiar la poalele sfintei icoană, în sălbatica
 chilie ce-și găsisse ea, în scorburea străbunului stejar, fură acope-
 rite de frunzele ce le spulberă crivățul de toamnă.

.....
 Mulți ani în urmă ciobanii găsiră tot acolo icoana Maicii Dom-
 nului ce se zice a fi una din cele șapte de Luca Evanghelistul zugră-
 vite, și chiar în tulpina bătrânului copaciu, ei scobiră bisericuța
 235 cea veche a mănăstirii zisă «dintr'un lemn»¹⁾.

* * *

Pe când Doamna Chiajna își urma ispititoarea colindă peste
 Olt și prin Țara de Sus, tinerii ei feciori domnești, însoțiți unul de
 oaste pământeană și de ajutorințe ungurești, altul de Turcii ce i
 240 se dase, ca să-l așeze pe scaunul năzuit al Moldovei, se întâmpinase
 în ocolul Focșanilor și se lăsase cu taberile lor amestecate la satul
 Săpăteni pe lunca înfrățitoare a Milcovului²⁾. Doamna mumă îi
 ajunse acolo, purtând în sufletu-i smăcinat o îngrijată presițire
 care, sub aspra-i fălnicie, se vădea printr'un neastâmpăr fioros.
 245 Ea căta în zadar să-și potolească neodihna cu nădejdea isprăvilor
 viitoare; oștirile împrejurii, multe și vegheate, i se păreau mola-
 tice și nevoioase. Un neîncetat susur de tainică trădare îi șoptea
 la auz; mintea-i se muncea cu tot felul de bănuieli. Ziua ea co-
 linda fără repaos tabăra, vrând să încerce credința ostașilor, să
 250 învie, ca odinioară, bărbăția în inimile lor; dar iasma neîncrederii
 o urmărea pretutindeni și viersul îmbolditor îi pierca pe buză;
 apoi iar în tăcerea nopții, în veci deșteaptă și frământată de griji,
 ea trăgea cu urechea la strigările prelungi ale străjilor depărtate

¹⁾ Tradițiunea zice că icoana cea mare dela *Mănăstirea dintr'un Lemn* a fost de mai multe ori mutată și s'a întors singură la locul unde era clădită mănăstirea.

²⁾ <Cronicarul Anonim, *op. cit. ibid.* p. 275>— Constantin Căpitanul <*op. cit. ibid.*, p. 214>.

și adesea, coprinsă de o nedumerită temere, alerga să pândască
 255 la perdeaua corturilor, unde se odihneau, în visuri de isbândă,
 fii<i> săi, uneltele nesățioasei sale mândrii.

Din potrivă, acești doi tineri, bizuindu-se cu încredere pe reazimul lor ostășesc, pe părăsirea soartei și pe toate voioasele închipuiri ale junetei lor, petreceau zilele în vesele ospete, benchetuind
 260 cu boiarii și purtătorii oștii lor și gata a purceda asupra lui Ioan Vodă, dacă nu i-ar fi amânat din zi în zi îngrijatele presimțiri ale Doamnei, mumei lor.

Intr'astfel de felurite aplecări se afla tabăra frățescă a fiilor lui Mircea, când sosi știrea cum că boierii moldoveni, temători a se vedea pe viitor înstrăinați de la mila noului Domn, ar fi hotărât să părăsească relei sale soarte pe vechiul lor stăpânitor și are să vină, mânați de Dumbravă Vornicul, ca să se închine lui Pătru-Voievod ¹⁾. Această veste umplu tabăra de bucurie; cu nădejdea viitoarei împăciuri, străjile se ridicară, vegherea se desființă, caii
 270 se sloboziră la pășune, armele se așezară în snopi; toate se pregăteau pentru o obștească înfrățire. Doamna Chiajna însă, care nu privise cu suflet liniștit acea nesocotită răsipire a tuturor mijloacelor de o grabnică apărare, cu cât se apropiau Moldovenii, mai cu dinadinsul stăruia ca tinerii Domni să se țină în laturi cu bună și sdravănă pază.

Norocul lor voi ca, înduplecați de nepregetata rugăciune a mumei lor, dorința acesteia să fie împlinită și ca dânșii amândoi să lipsească din cortul lor, în ceasul când Moldovenii se iviră dinaintea taberei muntenești.

280 Intr'adevăr, Dumbravă Vornicul descălică în fața șatrei domnești, însoțit d'o gloată năpraznică de boieri și de slujitori, purtând nu veșminte de sărbătoare, nici zâmbetul smerit al supunerii, ci podoaba oțelită a unei zile de harță și semeța căutătură a unei biruințe lesnicioase.

¹⁾ Cronicele românești: <Constantin Căpitanul, *op. cit.*, *ibid.* p. 213 — Cronicarul Anonim, *op. cit.*, *ibid.* p. 275>.

285 Osebit de aceea se zărea în depărtare oștiri numeroase, care, după caii lor mărunței și păroși, după largii lor șalvari roșii, după chiverele lor țuguiete, după cântările prelungite și după naltelelor sulițe ce luceau la soare ca spicurile pe holdă, lesne se cunoșteau că sunt pâlcurile de Cazaci, venite sub povățuirea lui Sfirski, în ajutorul lui Ion-Vodă ¹⁾).

295 Chiajna, care ntr'această grea prilejire, știuse a întipări pe chipu-i fățarnic o senină și rece mândrie, adăsta pe boierii moldoveni într'un falnic cort rotat de covor alb, cusut cu fir și legat jur împrejur cu țărushi poleiți.

295 Dumbravă Vornicul intră în fruntea tovarășilor săi; el era un vornic nalt și spătos, purtând o țurcă de blană flocoasă ce ascundea capu-i ras, din creștetul căruia o singură șuviță de păr atârna în jos pe ceafa-i lată și vânoasă; era îmbrăcat cu un mintean de urs-lătos și ncinș cu o curea, de care sta animată o ghioacă năstrujită.

300 cu dinți de fier, adevărat baltag de uriaș:

— «Unde's puii de năpărcă?...» strigă el cu glas răgușit, intrând în cort cu mâna în șold. «Li-a sosit ceasul peirii! halal di ei, fărtați!».

— «Pare-mi-se că'n beție ți-ai pierdut cumpătul vorbii, jupan Vornice»; rosti Doamna instrunându-și mânia, «ori pe semne c'ai mintea ca de prunc într'atâta trupeșie?».

305

— «Taci, muiere; nu bârfi!», răspunse Dumbravă, «nu doară c'ați socoti voi că-i Moldova țară di jae, să ni gioace ca pē urs o mișa pripășită pi la Munteni și doi feciori di lele fărmecați, doi lângăi nătângi ce li pute botu a lapte?... N'avem noi nevoie di domn Muntean, Munteanul îi om viclean; nu i ca Moldoveanul ortoman, și dănos la mână și la suflet fâlos ²⁾)... Hai! vornici, drăguții mei, dați năvală di mi-i prindeți și mi-i legați colea cot la cot să-i ducem poelon lui Ioniță Vodă, ca doi berbeci di Armindean!» ³⁾.

310

¹⁾ Vornicul <Grigorie>, Ureche, *Domnii Terei Moldovei și viața lor*, cap. XXVII în M. Kogălniceanu, op. cit. p. 190—196.

²⁾ Din *balada* <Român> *Grue* † Grozăveanu † <Grozovanu, în V. Alecsandri, op. cit., partea I, p. 22>.

³⁾ Sărbătoarea dela 1 Maiu.

— « Câni nerușinați, liftă rea!... » strigă Chiajna, spumegând
 315 de turbare; dar Dumbravă nu-i dote vreme să urmeze zadarnictele-i
 sudălmi, ci, desprinzând ghioaca dela brâu, o 'nvârți de câteva
 ori cu brațu-i vârtos ș'apoi, glăsuind și un groaznic blăstem, o asvârli
 drept în capul înfuriatei Doamne.

Chiajna căzu răsturnată pe spate ș'atunci îndată, cu ochii sân-
 320 gerați, cu fălcile căscate, încercă să se ridice în genunchi, să se
 sprijine pe palme, să rostească un cuvânt; dar abia putu să iasă
 din gâtleeu-i năbușit, vorbele: — « Domnii! feciorii mei! » ș'o
 înecă sângele ce curgea șiroaie din tot capu-i găurit de ținte. Trupu-i
 se svârcoli de scrâșniri de dinți, săltă încă de câteva ori, se rosto-
 325 goli cu creștetul în țărână, se sgârci și se întinse în câteva încor-
 dături dureroase, ș'apoi căzu înțepenit într'o baltă de sânge.

În vremea aceasta Moldovenii și Cazacii deteră jaf taberei ro-
 mânești; fugeau Muntenii care unde putea. Alexandru Vodă nimeri
 să scape la cetatea de Floci; Pătru se opri din fugă la Brăila. Ion
 330 Vodă intră în Țara Românească și făcu Domn pe un Vintilă; dar
 peste câteva luni, soarta se schimbă. Ion Vodă muri robit la Turci;
 Alexandru își dobândi iarăși tronul și Pătru Șchiopul domni la
 Moldova lăudat și iubit de toată obștea ¹⁾.

București, 1860.

¹⁾ Constantin Căpitanul <op. cit., ibid. t. I, p. 214> — <Ch.> Șincai <op. cit.,
 vol. II, pp. 227—229> — <I. Chr.> Engel <op. cit., vol. I, p. 224> ș: alții.

II. 100494.

Sied. 7/8. 874.

Desen de pe coperta (față) ediției dela 1874 din Pseudo-Kinigheticos.

ΨΕΥΔΟ-ΚΥΝΗΓΕΤΙΚΟΣ

EPISTOLĀ

SCRISĂ CU GÂND SĂ FIE PRECUVÂNTARE LA CARTEA

«MANUALUL VĂNĂTORULUI»

ARTY

ΨΕΥΔΟ-ΚΥΝΗΓΕΤΙΚΟΣ

Domnului C. Cornescu.

Amice,

Când mi-ai dat mai întâi să citesc manuscriptul tău, intitulat «Manualul Vânătorului», ai arătat dorința ca să-i fac eu o precuvântare. Mai apoi ți-ai luat seama și m'ai scutit de această măgulitoare sarcină.

5 In cazul din urmă, rău nu te-ai gândit, căci eu, după ce am răsfoit cartea ta, m'am luat în adevăr cu plăcere de pe urmele tale de vânător; dar, pe când tu te ocupai cu gravitate a-ți alege cea mai bună pușcă, a o încărcă cu cea mai potrivită măsură, a o îndrepta după cea mai nimerită linie; pe când tu dresai, de
10 mic și cu minunată răbdare, pe prepelicarul tău ca să asculte la semnalele consacrate: Pst! Pil! și Aport!: pe când tu în fine studiai cu luare aminte caracterele fizice și etice ale celor mai obișnuite subiecte însușite de vânătoare, eu, ca un nevânător ce sunt, m'am apucat să colind răstimpii și spațiile, căutând cu
15 ochii, cu auzul și cu inima, privești, răsunete și emoțiuni vânătoarești.

Colindând m'am rătăcit, și iată-mă abia acum ajuns din fantastica-mi călătorie, cu un sac, așa îngreuiat de tot felul de petice și de surcele, adunate de pretutindeni, încât nu mai cutez,
20 Doamne ferește! nici chiar eu însumi să-l arunc în spinarea Manualului tău.

Am luat dar pretențioasa hotărîre a le deșerta într'un volum osebit, ce-l voiu tipări numai pe seama lor, și care, subt un titlu pedantesc și arhaic, spunând vânătorilor numai lucruri ce sânt cu totul de prisos
 25 *artei lor, va întocmi un fel de Fals Tractat de Vânătorie, Pseudo-κωννηγετικός, în opozițiune fățișă cu Manualul tău, care, deși mai scurt, este însă fără îndoială cu mult mai folositor celor cari vor să învețe ceva cu temei.*

Dar mai înainte de a pune sub tipar, m'am simșit, amice, ca și
 30 *dator să-ți trămit fie prinusul acestui vraft de pagine manuscrise, pe care, bune sau rele, le datorez numai primului tău îndemn amical.*

Priimește-le precum îți vor plăcea; dar crede totuși, că — deși îți vin acum cam ca fuiorul popii — ele purced dintr'o afectuoasă pornire a celui care de mult este

al tău bun prieten

ODOBESCU

București, 7 Mai 1874.

COPRINSUL

- I. Să mă încure oare și eu în calea vânătorilor? — Cartea ta și Precuvântarea mea. — *Utile dulci* sau Sosii și d-l Socec. — Ce zice Nimrod despre podagra mea. — Arcadia pe câmpul Bărăganului. — De la moș Doru, drept în pustii. — La conac! — Vai de bietul Gogoli, ce era să pață!
- 5 II. Țiganii de zestre. — *Grives en caisse*. — Disertațiune filologică, îmbăcșită cu erudițiune. — 1000 galbeni venit pe an. — Graurii știu franțuzește mai bine decât d-l Littré! — Din fabulele lui Lafontaine până în pădurile Rusiei. — « Amărita turturea, of! sărmana, vai de ea! »
- 10 III. Pentru ce poetul Lucrețiu știe mai bine seama cârmuirii decât stăpânirea noastră. — *Chiau! Chiau!* prin pădure. — Unde ne acățăm de coada cânelui. — Brașoave și palavre vânătoarești. — De ce vulpea are coada lungă și ursul n'are de loc?
- 15 IV. D'aș ști și eu carte câtă știa răposatul Lessing! — Ditirambă în onoarea Artemidei. — Bine trăia Diana la curtea lui Henric de Valois. — Cuvioasa gravură nemțească. — *Κωννηγετικός*, salată eleno-latinească. — Sfârșim tot la coadă.
- V. Iată-ne acum și în Roma! — Măi mare rușine pentru cot-cogea-mi-te împărat! — Sculptura istorică pe arcul de triumf a lui Traian. — Platon și

Xenofon ne poțese la vânatoare. — Tren de plăcere prin epoca glaciară. — Fa-raoni vânători. — Păcat că Guilom Tell vorbea nemțește. — Dela capra-neagră
20 la iubită și vice-versa. — Poemă câmpulungeană.

VI. Cum se pricepeau să cânte la vânatoare: Rossini și Haydn, Méhul și
Weber. — *Tonton, tonton, tontaine, tonton!* — Dușmănia literară sau efecte
intuitive și anacronistice ale Chambertinului dela *Café-Anglais*, asupra poeziei
române. — Trecem dincolo de Bagdad. — Concert simfonic pe apă și pe uscat,
25 dat mistreților și cerbilor de Șahul Persiei Khoșru Anușirvan.

VII. *Ζωγχαφία* privită din punctul de vedere al teoriilor lui Darwin. —
Amor și vânatoare! — Cum se îngropau la Roma urmașii bietului Ovidiu,
răposat ca vai de dânsul, cam pe la Kiustengê. — Pustia de oglindă, multe rele
face! — Rubens n'a fost vânător, dar Horace Vernet fără îndoială. — *Filozofia*
30 *absolută* a esteticei vânătorești. — Italia ne-a cam dat de rușine.

VIII. Bibliografie cinegetică a secolului de mijloc. — Inșiră-te mărgărite
artistic și vânătoresc. — Mistrețul de Snyders. — Wouwerman și calul bălan. —
Văzut-ai la Luvru pe *Bonne, Nonne, și Ponne*, sau pe *Mitte și Turlu*, adică
pe Desportes și pe Oudry? — Prințșorii nemți de mult visau a Versallia. —
35 Ridinger și habița. — Tot Ridinger și marchizul de Carabas. — Tot Ridinger și
Sir Edwin Landseer. — Cum te dau de gol băieții dela noi. — Cum umblu cu
să te aduc pe tine a deveni un sportman fashionabil.

IX. « La Carpați mi-am adus jalea! ». — Poezie prelinsă și dichisită. — Pre-
pelicarul în geantă și bicațina în vânt. — Literatură cinegetică a Muscalilor. —
40 Tiroleză fără acompaniament de muzică. — Steeple-chase sistematic d'a-curme-
zișul artelor vânătorești. — Uf! să răsufflăm un moment sub umbrarul lui Kyr
Ioniță Buzdrună.

X. Încă un hop! — Sus pe plaiul Buzăului. — Studiu antropologic, lexico-
grafic și moral asupra locuitorilor din comuna Bisoca. — Basmul cu Fata din
45 piatră și cu Feciorul de Împărat, cel cu noroc la vânat. — Vultur, dihor și răs,
sau zamfir, smarand și rubin. — Câte se pot întâmpla unui Neamț dacă nu
pricepe românește.

XI. La cotul munților. — Tot basmul cel cu Fata din piatră și c. 1. — Porum-
bița și mărgăritarul. — Ce au spus despre munții Năculele dela obârșia Râmni-
cului, Caiu Valeriu Catul, François Villon, autorul anonim al Romancerului
50 del Cid Campeador și mulți alții. — Iepurii din *Codicele civil* și cei din *Dictiona-
riulu Academicu*. — Ne luăm ziuă bună în tinda d-lui Sterie, arendașul dela
Bisoca. — *Post-scriptum* unde se spune ceea ce n'a știut să spună răposatul
C. Negruzzi, în statistica ce a făcut lupilor din Moldova.

55 XII. Capitolul cel mai plăcut pentru cititor.

DIFFICILES NUGAE

I

Ai voit, amice, ca mai nainte de a o tipări, să citese eu, în manuscris, cartea românească ce tu ai compus sub titlul de « *Manualul vânătorului* » și, după citire, să-mi și dau părerea asupra-i.

Pentru atâta încredere, nu am cum să-ți mulțumesc; dar, teamă
5 mi-e că, acordându-mi mie o așa amicală și lingușitoare precădere, n'ai nimerit tocmai bine, o iscusite vânătorule!

Oare nu știaui sau că ai uitat cum că la vânătorie, ca și la multe
altele, eu mă pricep cam tot atâta precât se pricepea vestitul ageamiu,
10 carele, văzându-se luat în răspăr de babele satului, pentru izbânzile ce făcuse cu pușca dimineața, în bătătură, se apăra în dulcea limbă a poeziei și ținea una că:

De e curcă,
Ce se 'ncurcă,
La revărsatul zorilor,
15 In calea vânătorilor?

Istoria nu adauge mai departe dacă păgubașele s'au mulțumit
numai cu această armonioasă desdăunare, precum, în altă împrejurare,
fusesse silit să facă simigiul cel cu tocmeala, care, pentru plăcintele
20 mâncate, rămase bun plătit numai cu cânticelul dascălului Caracangé:

Deschide-te punguliță,
Să plătești plăcințele;

cânticel care, fără îndoială, este, în privința regulilor prozodice,
25 cu mult mai prejos de ingenioasa improvizațiune a vânătorului de curci.

Vezi să nu pați și tu ca simigiul și de unde, cu drept cuvânt,
te așteptai să fii răsplătit, chiar dela început, prin laude meritate,
pentru toate cercetările serioase, pentru toate observațiunile adânci,
pentru toate ostenele ce ai depus în opera ta, să nu capeți dela

30 mine decât un *encomion*, fluturatic și fără temei, psalmodiat și acela pe drâng sau cântat din frunză.

Dreptul lui Dumnezeu, în asemenea caz și adică dacă critica mea va fi, — precum este și lesne de prevăzut, — nedemnă și nepotrivită pentru scrierea ce a provocat-o, rușinea va rămânea
35 numai pe seama mea, căci este drept ca fiecare să poarte ponosul faptelor și ziselor sale, și nu numai vânătorii știu cum că «toată pasărea pe lume, după limba ei pier».

Fie acestea zise din capul locului, ca nu cumva să se întâmple ca, vreunui cititor, scârbit îndată de uritul precuvântării, să-i vină
40 răul gând de a lepăda cartea ta din mână, mai 'nainte chiar de a fi intrat în materia ei, tratată cu seriozitate și cu știință de cauze, de către conștiinciosul autor.

Mă grăbesc a declara că acel cititor va fi adevăratul păgubaș, căci dacă nu știe regulile vânătoriei mai bine decât mine și voiește
45 cu toate acestea să le învețe, el pierde cea mai bună ocaziune de a se instrui, citind o carte plăcută, în care formulele costelive ale mecanicii și rețetele grețoase ale medicinei veterinare sunt mai peste tot locul foarte binisor furișate printre o mulțime de noțiuni istorice, de povățuri înțelepte și de fapte interesante care
50 pot să placă și să folosească oricărui cititor.

Ca să fiu dar drept și să te pun îndată la adăpost despre orice neajunsuri ar putea să-ți vină după urma cuvintelor mele, recunosc, iubite autorule, că, deși tu n'ai avut de gând, ca liricul nostru străbun Orațiu, să arăți poezilor din viitorime poteca cea bună, însă
55 tot ai știut, chiar și în materie de vânătorie, să urmezi părinteștile lui povețe, luând drept deviză tăcută a scrierii tale, faimoasele lui versuri din *Arta Poetică*¹⁾:

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo¹⁾.

¹⁾ *Horatii Ars poetica*, v. 343—44.

«Toată aprobarea o capătă acela care întrunește folosul cu plăcerea. Deslătând pe cititor și instruindu-l totdeodată».

60 Iți urez că să se poată aplica cărții tale și exametrii următori,
 în care sper că d. Socec, carele în asemenea caz ar priimi desigur
 să-ți fie editor, nu va fi supărat a se vedea înlocuind, chiar cu
 prejudițul regulilor prozodiei latine, pe anticii domniei sale quasi-
 omonimi și colegi în librărie, frații Sosii din Roma:

65 Hic meret aera liber *Socecio* hic et mare transit
 Et longum noto scriptori prorogat aevum¹⁾.

Dar de vreme ce, pornindu-mă a-ți vorbi despre vânătoare, mă
 văz fără veste pribegind pe răzoarele literaturii, mulțumește-te,
 te rog, amice, ca, în loc de o analiză scrupuloasă a *Manualului* tău,
 70 în loc de o aprețuire a meritelor ce el va ști neapărat și cu mai
 bun succes să destăinuiească la ochii oamenilor de știință și de spe-
 cialitate, într'un cuvânt, în loc de ceea ce mi-ai cerut, mulțumește-te,
 zic, să-ți spui aci numai, în ce chip, cum și ce fel, imaginațiunea,
 sufletul și mintea mea au putut aieva să-și însușească plăcerile și
 75 farmecul artei pe care tu, cel dintâiu, o predai astăzi cititorilor
 români, înjghebată în reguli mai mult sau mai puțin riguroase.

Dacă chiar în anii tinereții, pe când trupul — *la bête (vita)*,
 cum zice Xavier de Maistre, — s'avântă mai lesne după sburdările
 inimii, dacă pe atunci chiar, gusturile-mi stătătoare și trândava-mi fire
 80 nu m'au iertat să deviu vânător, apoi d'acum înainte ce speranță
 să-mi mai rămână? mai ales când, pe toată ziua, junghiurile în
 picioare și podagra îmi chezășuesc pentru restul vieții cea mai
 nerevocabilă patentă de incapacitate în deprinderile sprintene și
 obositoare ale vânătoriei.

85 Vorbă curată! nici un al doilea Nimrod, vânătorul biblic, nici
 un al doilea Sfânt-Hubert, vânătorul minunat al Creștinilor, eu
 unul n'am să mă fac. Trebuie să renunț cu totul la așa falnice nă-
 zuirii, și chiar dacă deasa citire a cărții tale ar aprinde în mine un
 asemenea dor semeț, nevoia ar cere ca să-l potolesc îndată și să

¹⁾ *Idem*, <Ars poetica>, v. 345—46:

«Acea carte produce bani lui Socec; ea trece și peste mări
 Și prelungeste în secolii îndelungați, numele vestit al scriitorului.»

90 mă hotăresc a rămânea și în viitor, din ceata acelora cari, când văd cloșca pascănd bobocii de rață pe malul bălții, se miră zicând:

Să fie rață? — Mă-sa găină!

Să fie găină? — Botul lătăreț.

Dar însă și eu am crescut pe câmpul Bărăganului! *Et in Arcadia*
95 *ego!* Și eu am văzut cârdurile de dropii, cutreierând cu pas măsurat și cu capul ațintit la pază, acele șesuri fără margine, prin care aerul, răsfirat în unde diafane subț arșița soarelui de vară, oglindește ierburile și bălăriile din depărtare și le preface, dinaintea vederii fermecate, în cetăți cu mii de minarele, în palate cu mii
100 de încântări.

Din copilărie și eu am trăit cu Tămădăienii, vânători de dropii de baștină, cari neam de neamul lor au rătăcit prin Bărăgan, pitulați în căruțele lor acoperite cu covergi de rogojină și, mânând în pas alene gloabele lor de călușei, au dat roată, ore, zile și luni
105 întregi, împrejurul falnicilor dropioi, — cărora ei le zic *Mitropoliți*, — sau când aceștia, primăvara, se întetesc în lupte amoroase, sau când toamna, ei duc turmele de pui să pască țarinele înțelenite.

Eu n'am uitat nici pe răposatul Caraiman, veselul și priceputul Staroste al vânătorilor Tămădăieni, carele putea să înghiță în largile sale pânțece atâtea vedre cât și o butie dela Dealul Mare, nici
110 pe iscusitul moș Vlad, în căruța căruia ai adormit tu adesea, pe când el, cu ochi de vulpe, zărea creștetul delicat al dropiei mișcând printre fulgii coliliei, nici pe Bietul Gheorghe Giantă, cel care, cu o rugină de pușcă pe care orice vânător ar fi asvârlit-o în gunoiu,
115 nemerea mai bine decât altul cu o carabină ghintuită și care pe mine, nemernicul, m'a adus de multe ori, cu vânat, la conacul de amiazi.

În cartea-ți plină de regule tehnice și de învățături doctrinarii tu vorbești, amice, cu dispreț superb despre toate acele petreceri
120 cinegetice, în care vânătorul n'are nevoie să umble pe jos, să caute vânatul ajutat de cânele său și să lovească fiara sau pasărea în fugă ori în sbor. Nu tăgăduesc; în principiu trebuie să aibi dreptate.

Dar ce-i faci firii? căci mie unuia, dacă cumva mi-a plăcut vreo vânătoare, apoi a fost tocmai din acelea în care picioarele și mâ-
nle au mai puțin de lucrat.

125

Și 'n adevăr, să ședem strâmb și să judecăm drept: oare ce
desfătare vânătorescă mai deplină, mai nețârmurită, mai senină
și mai legănată în dulci și duioase visări, poate fi pe lume decât
aceea <pe> care o gustă cineva când, prin pustiile Bărăganului, căruța
130 în care stă culcat abia înainteză pe căi fără de urme? Dinainte-i
e spațiul nemărginit; dar valurile de iarbă, când înviate de o spor-
nică verdeață, când ofilite sub pârłitura soarelui, nu-i însuflă în-
grijarea nestatornicului ocean. În depărtare, pe linia netedă a ori-
zontului se profilează, ca moșoroaie de cărțițe uriașe, movilele, a
135 căror urzeală e taina trecutului și podoaba pustietății. De la mo-
vila Neacșului de pe malul Ialomiței, până la movila Vulturului
din preajma Borcei, ele stau semănate în prelargul câmpiei, ca sen-
tinele mute și gârbovite subt ale lor bătrâneți. La poalele lor cui-
bează vulturii cei falnici cu late pene negre, precum și cei suri, al
140 căror cioc ascuțit și aprig la pradă răsare hidos din ale lor gruma-
zuri jupuite și golașe. E groaznic de a vedea cum aceste jivine se
răped la stârvuri și se îmbuibă cu mortăciuni, când prin sohaturi
pică de bolesne câte o vită din cirezi!

140

Dar căruța trece în lături de acea privesște scârboasă; ea înain-
tează încetinel și rătăcește fără de țal, după bunul plac al mârțoa-
gelor arominde sau după prepusul de vânat al Tămădăianului căruțaș.

145

De cu zorile, atunci când roua stă încă animată pe firele de
iarbă, ea s'a pornit dela conacul de noapte, dela coliba unchia-
șului *mărunt*, căruia 'i duce acum *dorul*, Bărăganul întreg ¹⁾ — și
150 tocmai când soarele e deasupra amiazului, ea sosește la locul de
întâlnire al vânătorilor. Mai adesea, acest loc e o cruce de piatră,
strâmbată din piua ei, sau un puț cu furcă, adică o groapă adâncă
de unde se scoate apă cu burduful. Trebuie să fii la Paicu, în gura

150

¹⁾ Aluziune la cărciuma unchiașului poreclit *Dor-Mărunt*, împrejurul căreia s'a întemeiat un sat: acolo trăgeau mai adesea vânătorii din Bărăgan.

155 Bărăganului, sau la Cornățele, în miezul lui, ca să găsești câte o mică dumbravă de vechi tufani, sub care se adăpostesc turmele de oi la poale, iar mii și mii de cuiburi de ciori printre crăcile copacilor. În orice alt loc al Bărăganului, vânătorul nu află alt adăpost, spre a îmbuca sau a dormi ziua, decât umbra căruței sale. Dar ce vesele sunt acele întruniri de una sau două ore, în care toți își povestesc câte izbânzi au făcut sau mai ales erau să facă, cum i-a
160 amăgit pasărea vicleană; cum i-a purtat din loc în loc și cum în sfârșit s'a făcut nevăzută în sboru-i prelungit.

După repaos, colinda prin pustii reîncepe cu aceeași plăcere. Vânătorul, improspătat prin somnul, prin mâncarea și prin glu-
165 mele dela conac, se aprinde din nou de ispita norocului; el cu ochii caută vânatul, cu gândul sboară poate către alte doruri; dar simțirile-i sunt în veci deștepte; inima-i vegheată este mereu în mișcare și uritul fuge, fuge departe, dincolo de nestatornica zare a nemărginitei câmpii.

170 Când soarele se pleacă spre apus, când murgul serei începe a se destinde treptat preste pustii, farmecul tainic al singurătății crește și mai mult în sufletul călătorului. Un susur noptatic se înalță de pre fața pământului; din adierea vântului prin ierburi, din țârâitul greierilor, din mii de sunete ușoare și nedeslușite se
175 naște ca o slabă suspinare ieșită din sânul obosit al naturii. Atunci, din nălțimile văzduhului, sboară, cântând ale lor doine, lungi șire de cocori, brânci șerpuiunde de acele pasări călătoare, în care divinul Dante a întrevăzut grațioasa imagine a stolului de suflete duioase, de unde se desprinde, spre a-și deplânge restriștea, gingașa lui Francescă:

180 E come i gru van cantando lor lai,
Facendo in aer di sè lunga riga;
Così vid'io venir traendo guai
Ombre portate dalla detta briga ¹⁾

¹⁾ Dante, *Divina Commedia. L'Inferno*, cant. V <v. 46—49>:
Și precum cocorii merg cântând ale lor doine
Făcând prin aer din sine lungi șire,
Așa văzui viind, trăgând vaiete,
Umbre purtate de pomenita suflare ».

185 Dar câte una, una, căruțele sosese la târla sau la stâna, unde
 vânătorii au să petreacă noaptea; un bordeiu acoperit cu paie,
 — tresăia și șovarul sunt scumpe în Bărăgan, — câteva saiele și
 olumuri pentru vite, o ceată de dulăi țepeni lătrând cu învișunare
 și 'n toată împrejmuirea un miros greu de oaie, de ceapă și de ra-
 190 chiu, iată adăpostul și straja ce le poate oferi baciul dela Rădana
 sau cel dela Renciu. Din acestea câtă vânătorii să-și întocmească
 culcuș și cină, dacă cumva n'au grijă a-și aduce așternut și merinde
 în căruțe. Pe când însă, pe sub șure și la vatra bordeiului, ospățul
 și paturile se gâtesc, după cum pe fiecare 'l taie capul, limbile se
 desmorbesc și prin glume, prin râsuri cu hohote, ele răscumpără
 195 lungile ore de tăcere ale zilei.

Spune tu ce vei voi despre superioritatea vânătoarei cu pre-
 pelicarul și despre plăcerile inteligente și alese ce resimte omul
 în unica societate a unui câne dresat după regulile artei; cât despre
 mine eu rămâiu tot bine încredințat că cele mai dulci mulțumiri
 200 ale vânătoarei sunt acelea în care trupul nu se află osândit la pe-
 deapsa jidovului rătăcitor și apoi încă acele care izbucnesc cu ve-
 selie printre niște buni tovarăși, întruniți la un loc după o zi pe-
 trecută în emoțiuni izolate.

205 Dar *chiar și în căruță, vânatul obosește.*
 Și după o cină scurtă și somnul a sosit ¹⁾.

Vânători și căruțași, mârțoage și dulăi, culcați, toți la pământ,
 dorm acum duși, la târlă!... « Singure, stelele nopții se uită de pe
 cer la dânșii; ei aud cu urechile toată acea nenumărată lume de
 insecte ce se strecoară prin ierburi, țiuind, scârțâind, fluierând,
 210 șuierând și toate acele mii de glasuri se 'naltă cu răsunet potolit
 în tăria nopții, se limpezesc în aerul ei răcoros și leagănă în somnie

¹⁾ Eliad zice în «*Sburătorul*» său <în «Curierul Românesc» din 4 Februa-
 rie, 1844>.

« Dar câmpul și argeaua sâteanul obosește.
 Și după o cină scurtă și somnul a sosit ».

<v. 65—66>.

5 auzul lor aromit. Când însă vreunul se deșteaptă și clipește ochii, câmpia i se înfățișează luminată de scânteile strălucitoare ale licuricilor; uneori cerul se încinge pe alocurea în depărtare, de o vâlvoare roșiatică, provenită din pârjol și un stol întunecos de pasări se strecoară prin noapte... ».

10 Mă opresc, căci mi se pare că, fără știrea lui Dumnezeu și a cititorilor, am început să traduc descrierea stepei malorosiene, una din paginile cele mai minunate din minunatul romanț istoric: 15 *Taras Bulba*, de N. Gogoli, scriitor rus carele, de nu mă înșel, a scris el mai întâi, pe rusește comedia « *Revizorul general* ». Aș transcrie aci cu plăcere toată acea încântătoare descripțiune; ca și Gogoli, într'o pornire de drăgăstos necaz, aș sfârși și eu zicând: « Dracul să vă ia, câmpiilor, că mult sunteți frumoase! »¹⁾. Dar 20 atunci ce s'ar mai alege din descrierea Bărăganului, pe care m'am încercat de a o face eu românește?

Las dar pe Gogoli într'ale sale, că mi-e teamă să nu mă prea dea de rușine...

20 Dar ce făcui, vai de mine! Am uitat cu totul că este acum admis în radicalele principii de suprem și absolut patriotism român că, de vreme ce Muscalii trebuie în genere priviți ca inamici și rău voitori ai naționalității noastre, să ne dispensăm cu totul de a numi, ba chiar să ne și impunem datoria de a desfigura pe autorii lor, de câte ori binevoim a-i traduce, 25 a-i imita, sau a-i localiza. Prin aceasta chiar le facem prea multă onoare!

Vous leur fîtes, seigneur,
En les croquant, beaucoup d'honneur²⁾.

¹⁾ « Чертъ васъ вазьми стѣпи какъ вы хороши! ». Romanțul *Taras Bulba* este o admirabilă descriere a vieții Cazacilor Zaporojeni, cari au jucat un așa mare rol în istoria Țărilor Române sub domniile strălucite a lui Matei Basarab în Țara-Românească și a lui Vasile Lupu în Moldova.

²⁾ La Fontaine, < *Les Fables*, Paris, 1678—1679, livre VI-c, > *Les animaux malades de la peste*; < v. 37—38 >:

« Păpându-i, le-ai făcut, stăpâne, multă onoare! ».

II

Eram băiat de vreo treisprezece ani când am învățat să dau cu pușca; — mărturisese însă că de atunci n'am mai făcut niciun progres în această artă; ba chiar aş putea zice din contră! — Insoțisem pe tată-meu la băile dela Balta-Albă, unde se adunase în acel an sarea și marea, precum a și povestit-o cu atâta spirit, d. V. Alecsandri ¹⁾, pe carele atunci, acolo, pentru prima oară l-am zărit; domnia-lui tânăr, vesel și încă de atunci cunoscut prin farmecul neaoș-românesc al muzei ce-l inspiră, cu copilul, crezând că tot ce sboară se mănâncă.

10 Locuiam într'un sat de pe malul stâng al Buzăului, la Grădiștea, tot într'o casă cu bătrânul colonel Enghel, acela carele, prin buna sa inimă, prin vioiciunea glumeață a caracterului său și prin po-
cita șocăție a vorbirii sale românești, a lăsat plăcute și vesele suvenire
15 printre subordonații lui, acum toți veterani ai oștirii; polcovnicul Enghel, care, luând de soție pe o cocoană românească a cărei bogată
zestre coprindea o laie de robi țigani, zicea nevestei, de câte ori se
întâmpla să moară vreunul din acești nenorociți: « Plinei Anicuța 'l
meu! a murit la *dine un sestre!*

20 Colonelul Enghel îmi dăruie o pușcă cu două țevce, scurtă și ușoară, croită și cumpănită chiar după trupul și după puterile mele; el
mă învăță cum s'o împlu, cum să ochesc și cum să trag. De aci
înainte, vai și amar de bieteale vrăbii de pre garduri! Pe toată ziua
stricam într'insele câte un corn de praf și câte o pungă de alice;
dar apoi și ce pilafuri ne gătea la masă meșterul-bucătar, *sestre* al
25 cocoanei Anicuțe!

Mi se pare că întru atâta se cam mărginesc foile de dafin ce am putut culege în cariera mea cinegetică. Vezi bine că cu dânsule nu s'ar putea găti nici măcar *iahnia de mistreț*, pe care tu o descrii în cartea ta.

¹⁾ « 24 de ceasuri la Balta-Albă, 1817 », în « România Literară », foaie periodică, Iași, 1855.

30 D'aș fi mai lăudăros din fire, — și nefiind astfel, iată o puternică dovadă că nu sunt și nu pot să fiu bun vânător, nici măcar ca amicul Budurof — d'aș fi zic, mai lăudăros, aș putea să adaug că tot pe malurile Bălții-Albe, m'am încercat a da și 'n ciovlice de cele moțate, care se tot cletină în aer și pe uscat, strigând ca puii
35 de jidan de pe uliți: « kibrit! kibrit »; am ochit adesea și în

Ciocârlia cea voioasă ce 'n văzduh se legăna ¹⁾,

ba unde pui că am cutezat a trage cu pușca și 'n cârdurile de găște sălbătice ce trec mereu cu grămadă d'alungul Buzăului!

De nu m'ar fi oprit văcarul satului, aș fi nimerit desigur și câte
40 un graure din cei cari zboară printre vitele din circadă și, împreună cu ciorile, se cocoțază jucând pe spinarea boilor, cari, cu o filosofică nepăsarea, rabdă așa batjocure. Oare ce vor fi zicând boii în mintea lor, despre acele obraznice păsăruice? și ce gânduri vor fi rumegând ei, când se simt într'astfel călcați sub picioare? Mare c
45 limba bouului, păcat că nu poate grăi!

Nu știu însă cum și ce fel ne aduse vorba a pomeni despre grauri și aci, iartă-mă, amice autorule, să te ții de rău, fiindcă, în cartea ta, n'ai spus nimic despre acest vânat și mai cu samă despre o altă pasăre pe care mulți la noi o confundă cu graurele, din cauză că
50 ea poartă pe franțuzește, un nume ce s'ar crede că corespunde cu al acestuia.

Du-te într'o dimineață la Capșa și spune-i să-ți facă pentru dejun, un paștet din cele ce se chiamă *pâté de grives*; apoi a doua zi la masă cere la Hugues să-ți gătească o mâncare, ce ți se va prezenta
55 într'o gingașă cutioară de hârtie velină albă, sub numirea de *Grives en caisse*.

După ce vei mânca, o să simți fără îndoială o mustrare de cuget, pentrucă ai trecut cu vederea și ai nesocotit vânatul numit *grives*, iar, după cum se crede, pe românește, *sturzi și cocoșari(?)*.

60 Aci vrând-nevrând trebuie să mă urmezi, — și aceasta îți va fi pedecapsa, — într'o lungă controversă, în care filologia are să se

¹⁾ C. Negruzzi, în « *Aprodul Purice* », <v. 1>.

amestece cu istoria naturală, și să facă un talneș-balmeș pe cât se va putea mai doct și mai crudit. Bagă de seamă că ai a face cu un membru al Academiei!

- 65 Romanii, — noi, strănepoții lui Traian; începem totd'auna dela Romani, — Romanii cunoșteau printre altele multe, și aceste două specii de păsărele și le prețuiaua după dreapta lor valoare; unora le zicea *turdus* și altora *sturnus*.

70 *Turdi* era un soi de păsări foarte lăudat de gastronomii noștri străbuni. Poetul Marțial — pe care însă Traian nu-l prea făcea haz, — zice că, după părerea lui, dintre păsări, cea mai bună de mâncare este *turdus*, iar dintre patrupede, iepurele.

Inter aves *turdus*, și quis me iudice certet,
Inter quadrupedes, mattea prima lepus ¹⁾.

- 75 Fie cum zice Marțial în privința pasării! dar cât despre iepure, să mă ierte domnia-lui; eu știu cu tata Traian și nu aprob zisele poetului. Ba încă, de nu mi-ar fi rușine să vorbesc românește cam în felul *Franțozitelor* răposatului Costache Facă ²⁾, cele cu «mantela *amour-sans-fin*», aș potriveci aci, — și nu fără oarecare iscusință,
80 — vorba românului: Departe *griva* (adică *grive*) de iepure!

Horatiu însă se arată și mai entusiast în privința *turdirilor* și, zău, nu se miră că unii și mănâncă averea duminicând la *turdi* grași, căci nimic, zice el, nu este mai bun:

- 85 Non, hercule, miror,
Aiebat, si qui comedunt bona, cum sit obeso
Nil melius turdo ³⁾.

¹⁾ Martialis *Epigram.* <lib.> III, 92: «Dintre păsări sturzul, — dacă cineva m'ar alege drept judecător, — iar dintre patrupede, cea mai dintâi delicată, este iepurele!».

²⁾ Eliad a publicat în vol. V (pag. 287—311), al *Bibliotecii portative* (București, 1860), puținele fragmente de scrieri rămase dela *Constatin Facă*, carele a murit la 1845.

³⁾ Horatii, *Epistol.*, <lib., I, 15, v. 39—41>:

«...Zău, nu mă mir,

Zicea, dacă unii își mănâncă averea, deoarece, decât un sturz gras,
Nimic nu este mai bun».

Terențiu Varrone, în cartea sa despre agronomie, ne vorbește pre larg despre creșterea și îngrășarea acestui soi de păsări, în case înadins clădite pentru sburătoare, *ornithon*, pe care le descrie cu de-a-măruntul și mai adaugă cum că o mătușă a lui avea la vila sa de pe via Salaria, în țara Sabină, la 24 mîle de Roma, un asemenea *ornithon*, din care vindea pe tot anul cinci mii de turdi, câte trei dinari unul; ceca ce-i producea un venit anual de 60.000 sestertii, adică, pe banii de acum 12.000 lei noi ¹⁾.

Ce stăm de ne mai gândim, amice? Hai să căutăm a prinde *turdi* și să ne asigurăm dintr'înșii o mie de galbeni pe an, ca mătușa lui Terențiu Varrone.

Dar unde să-i găsim? Iată dificultatea.

Adevărul e că naturalistul latin Pliniu ne spune că *turdi*, precum și *merulae* (mierlele) și *sturni* (graurii), fără de a-și schimba penele, se duc prin țări vecine și că iarna sunt foarte mulți *turdi* în Germania ²⁾.

Naturaliștii moderni, și în capul lor vestitul Buffon, după ce constată că pasărea numită de Latini *turdus*, poartă în limba franceză, numirea generică de *grive* și că ea se aseamănă cu mierla, din care însă diferă la pene prin niște pete regulate ce ea are întotdeauna pe piept, împarte acest soi de volatile în patru specii, numite franțuzește: *grive*, propriu zisă, *draine*, care este mai mare la trup decât toate, *litorne* și *mauvis*. Aceste două din urmă sunt cele mai preferabile la mîncare.

Diferite specii, precum și varietățile lor, se disting prin mărime, prin coloritul penelor și chiar prin unele năravuri, dar în genere, aceste păsări sunt sălbatice, puțin jucătoare, mai mult triste; ele viețuesc izolate; cuiburile lor sunt foarte curat clădite și oușoarele lor, frumos colorate, albastru sau verde. Ele trăiesc în țările despre Nord și vin mai cu seamă către toamnă în

¹⁾ Ter. Varronis, †*De re rustica*†, ‹*Rerum rusticarum*› II, 5.

²⁾ Plinii Secundi, †*Histor. natural*†, ‹*Naturae Historiarum, lib.*› IX, 25.

părțile meridionale. Sunt foarte mâncăcioase; însuși Horațiu ne-o atestă:

120

Amite levi rara tendit retea,
Turdis edacibus dolos¹⁾.

și le plac cu deosebire strugurii, cauză pentru care Francezii au și creat zicătoarea: *soûl comme une grive*, ce se aplică celor cari la noi au furat luleaua neamțului!

125

În cetatea Dantzig din Prusia se consumă pe an ca la 90.000 pârcehi din specia celor numite *mauvis*; cele zise *litorne* ierneză în Austria-de-Jos și în Polonia; iar în unele părți ale acestei ultime țări, câtimea speciei *grive* este așa de considerabilă, încât se prind fără număr și se transportă lunturi pline încărcate cu de acest vânat.

130

Dacă ele însă se află așa de multe prin ținuturi vecine cu noi, prin Polonia și Austria; dacă, ducând dorul viței, ele se nasc cu grămada în împărăția hămeiului, și a berii, este oare prin puțințu ca, flămânzite, să nu fi însemnat ele încă de mult prin aer, căile pe unde, în timpul de acum, avea să ne calce, cu fier și cu foc nă-
135 pasta consortilor nemțești? Despre acești noi *bumbașiri* ai Țării, știm cu prisos ce soiuri de pasăre sunt și numele lor le cunoaștem mai cu prisos de cum am dori; cu mult mai greu ne vine de a nimeri pe acela mai puțin ilustru al împețaților lor compatrioți.

140

Am consultat pentru aceasta, toate dicționarele noastre, chiar și pe cel făcut sub numele Societății Academice Române, și iată tot ce am putut alege, mai cu seamă din Vocabularul francezo-românesc al d-lor P. Poenaru, F. Aron și G. Hill:

145

Grive se zice pe românește *Sturz*;
Draine se chiamă în limba noastră *Cocoșar*;
Litorne este un fel de *Cocoșar*, cu capul cenușiu,
și *Mauvis* este un fel de *Sturz*.

Autorii Dicționarului Academic, nu înscriu cuvântul *cocoșariu*; — poate că nu va fi de origină latină? Cât despre *sturdiu*, încă nu au ajuns la litera S.

¹⁾ Horatii, *Epod.*, II, v. 33—34.

* Acață de nuiele lațuri căscate, momeli pentru sturzii mâncăcioși ».

150 Intr'un cuvânt, *la grive*, pe latinește *turdus*, nu este cătuși de puțin *graurele* românece, cu toate că, judecând după asemuirea lor, aceste două numiri, par a fi rudite.

D-l Littré, în monumentalul său dicționar al limbii franceze, nu știe ce origină să dea cuvântului *grive*. Oare acest nume nu va
155 fi el derivat din adjectivul latin *gravis*, — greu, gras, — pe care îl găsim calificând pe *turdi*, în următorul vers al lui Marțial:

Sylva graves turdos exagitata dedit ¹⁾.

Aceasta ar fi o derivațiune în formă de synodoche, către care s'ar alipi, ca o metonemie, denumirea românească de *graure*, dată
160 unei alte păsări, pe care tot Marțial o pune în opozițiune cu *turdi*, îngrășați cu măslina din Picenum:

Si mihi Picena turdos palleret oliva,
.....

Nunc sturnos inopes...²⁾.

Despre *sturni* nu s'a prea zis mult bine; Marțial, după cum
165 văzurăm, îi declară buni de nimic, *inopes*. Pliniu ³⁾ vorbește numai de obiceiul lor de a sbura în cârduri rotunde, îndesați unii într'alții. Și mai mult insistă asupra acestei particularități Buffon, arătând că, în sburarea lor răpede și sgomotoasă, graurii par a fi supuși la o tactică ce se exercită cu o disciplină militară, sub ordi-
170 nele unui șef. Chiar și Dante a luat furtunosul sbor al graurilor, grămădiți în stol larg și plin, drept termen de comparațiune, ca să descrie, în versuri nemuritoare, cum spiritele nenorocite sunt purtate fără repaos, de suflarea vijeliilor infernale:

E come gli stornei ne portan l'ali,
Nel freddo tempo, a schiera larga e piena;
Cosi quel fiato gli spiriti mali.

175

¹⁾ Martialis *Epigram.*, IV, 66, v. 6:

* Pădurile bătute au dat sturzi grași *.

²⁾ Idem, *idem*, IX, 55:

* Dacă aș avea sturzi îngrășați cu măslina din Picenum.

.....
Dar acum (am numai) grauri buni de nimic....

³⁾ Plinii, *Histor. naturalif* <*Naturae Historiarum*>, X, 31.

Di qua, di là, di giù, di sù, gli mena;
 Nulla speranza gli conforta mai,
 Non che di posa, ma di minor pena ¹⁾.

180 Nu rămâne îndoială că *stornei* lui Dante, *les étourneaux* ai lui Buffon și *sturni* lui Pliniu și lui Marțial sunt graurii noștri, cu penele negricioase și presărate cu pete albe sau sure, cari trăiesc în Europa, — din fundul Șvediei până în insula Malta, și chiar în Africa, până la capul Bunei-Speranțe, — cari, după ce, în luna
 185 lui Iunie, și-au clocit ouăle lor cenușii, în cuiburi străine sau în scorburi de copaci, se adună de petrec în stoluri, dorm noaptea în stuf, se ciorovășe seara și dimineața, se scoală toți deodată cu mare volbură și trec răpede ca un nor-negru îndesat, se amestecă printre porumbiei și printre ciori, se domesnicește bine în colivie, ba chiar,
 190 dacă îi pui în pension, învață franțuzește, pronunțând gras literatură, întocmai ca la Paris.

Se vede că Buffon, — o spune însuși, — a auzit grauri vorbind nemțește, latinește, elinește și alte limbi; cât despre mine n'am avut parte a constata *de visu et auditu*, talentele poliglote ale acestui
 195 interesant neam de păsări. Atât numai pot zice despre dânsul că disprețul cu care îl tratează intrigantul acela de Marțial, declarându-l bun de nimica, *inopes*, mă îndeamnă și mai mult a lua în antipatie pe acest poet servil și demoralizat, urmând și întru aceasta, exemplul dat de augustul meu strămoș, Caiu Ulpiu Traian.

200 Eu, de câte ori mi s'a întâmplat să mănânc grauri, — adică *sturni* latinești ori *étourneaux* francezi, și nu *sturzi* românești; sau *grives* franțuzești, — le-am găsit un gust foarte bun și mai ales un miros de vânat din cele mai plăcute. Nu căuta dar la cele ce zic

¹⁾ Dante, *Divina Comedia*, *L'Inferno*, cant. V. v. †38† <40>—†44† <45>:

« Și precum graurii sunt purtați de ale lor. aripe
 Pe timpul rece, în stoluri largi și pline,
 Așa și acea suflare purta spiritele nenorocite.
 Incoaci, încolo, în jos, în sus le mână;
 Nicio speranță nu le mai mângâie
 Nu doară de repaos, ci de o mai mică pedeapsă ».

205 autorii și, când vei da peste stoluri de grauri, împușcă fără dispreț
cât vei putea mai mulți. Poți fi încredințat că eu unul îți voi
rămâne tare recunoscător pentru peșcheș.

Dacă cumva acum, te simți cam obosit de lunga digresiune zoo-
logico-filologică prin care am răzbunat de nepăsarea ta, pe *sturzi*,
pe *cocoșari* și pe *grauri*, apoi tot mai iartă-mă să adaug vreo două,
210 trei cuvinte în materii analoge, adică să-ți fac câteva întrebări,
și apoi, zău, vă dau pace și ție și neamului păsăresc.

Mai întâi, te rog, spune-mi dacă știi sau nu știi ce soi de sburătoare
este *grangurul*? Am auzit dela unii, — și aș dori să aflu dacă aceia nu se
înșală, — că păsăruica astfel numită este chiar acel vrăbete grăsun
215 care se îndoapă cu fructe de prin grădini, *emeriza hortulanus*, și care
cu drept cuvânt este socotit în Franția ca una din cele mai deli-
cate îmbucături ornitologice ¹⁾. Abia expus la dogoreala jaraticului,
el se preface într'o sărmăluță de grăsime profumată. Gândindu-mă
la ele, aș vrea să fiu și eu printre oaspeții șoarecelui din Lafontaine:

220

Autrefois le rat de ville
Invita le rat des champs,
D'une façon fort civile
A des reliefs d'ortolans ²⁾.

225 Trec la a doua întrebare. Pentru ce, rogu-te, n'ai spus nici măcar
un cuvânt despre o altă pasăre de pădure care, deși e cam rară

¹⁾ Mi-am luat seama, sau — ca să zic mai adevărat, — după ce am scris
acestea, am aflat că *grangurul* este o pasăre galbenă și mai mare, cât mierla,
care pe latinește se chiamă *oriolus galbula*, iar pe franțuzește *loriot*. Dar numele
românesc al gustosului ortolan, tot nu l-am aflat, ci din contră, mai mult m'am
încurcat văzând în muzeul de istorie naturală dela Academie două păsări de
mărime și de formă cu totul diferite, purtând amândouă numirea latină de
Emeriza hortulanus fără de echivalente românești. — Confusio summa sequetur!
E pur, eu am mâncat *ortolani*, vânați în Țară la noi.

²⁾ La Fontaine, <Les Fables, Paris, 1678—1679, livre IX-e, > *Le rat de ville
et le rat des champs* <V. 1—4>.

* Odinioară șoarecele de oraș
Pofti pe șoarecele dela câmp,
Intr'un mod foarte politico
La mezelicuri de... (?) ».

la noi, însă este privită pretutindeni ca unul din cele mai delicate vânat-uri? Francezii îi zic *gêlinotte*; Germanii *Haselkuhn* (adică găina de alune); Rușii, — își amintesc numele-i rusesc, fiindcă pădurile de brad și de mesteacăn ale Rusiei, sunt pline de această prețioasă sburătoare, — Rușii o numesc *repcik*; iar la noi, ea se cheamă... cum se va fi chemând?... Știu de sigur că în județele de munte ale Moldovei, unde vânătorii le pândesc pe mușchiul cel verde dela tul-pina brazilor, acele păsări, mai mari de cât un sitar și împodobite cu sprâncene roșii ca cocoșii sălbatici, poartă numele de *ierunci*. Dar din-coace de Milcov, cum le zice? găinușe sălbatice? găinușe de alun?... ?

Când divinul cântăreț al Divinei Comedii, călăuzit de maiestrul său Virgil, ajunge în cereul acela din infern, unde erau muncite, de o aprigă și neîmplănită furtună, sufletele păcătoase ale muri-torilor cari, aci pre pământ, dând uitării sănătoasele, dar asprele legi ale înțelepciunii își petrecuse vieța în desmierdări lumești,

a cosi fatto tormento
Eran dannati i peccator carnali,
Che la ragion sommettono al talento ¹⁾,

atunci poetul nu află, în puternica sa închipuire, alte imagini mai potrivite spre a descrie pe acci nenorociți, decât a-i asemui, când cu șire lungi de melancolici cocori, când cu stoluri zăpăcite de grauri, când în fine cu amoroase porumbițe, care, chemate de dorință, cu aripele întinse și 'ncordate, sboară către dulcele lor cuib, purtate prin aer de dorul ce le 'ncinge:

Quali colombe dal disio chiamate,
Con l'ali aperte e ferme, al dolce nido
Volan, per l'aer dal voler portate ²⁾.

¹⁾ Dante, *Divina Commedia. L'Inferno*, canto V. v. 37—39:

La casna aci descrișă erau osândiți cei cari au păcătuit cu carnea, și au pus înțelepciunea mai prejos de plăcerile lor ».

²⁾ Dante, *Div. Comm., L'Inferno*. Cant. V. v. 82—84:

Precum porumbii, de dor chemați,
Cu aripile deschise și țepene, la dulcele cuib
Sboară purtați prin aer de ale lor dorințe ».

Răpită de armonia acestor suave versuri, ciripite în dulcea limbă toscană, inima se avântă și dânsa pe urmele amoroase ale pasării ușoare; ochiul o însoțește prin spațiu; gândul se răsfață în desfătările aceluia cuib dorit!

Dar colo, sub adâncul frunziș al codrului stă pitit vânătorul, cu ochiul țintit la pradă, cu brațul ager la trăgaci. Blânda turturică a sosit, amețită de bucurie, aproape de soțul ei; ea s'a pus alături cu dânsul pe o cracă verde a stejarului; gungunind, ea își scutură aripile și și încovoaic gușa argintie. Soarele de amiază varsă emanațiuni voluptoase de căldură în rariștea pădurii și sub umbra copacilor; razele lui se strecoară luminoase printre frunze și sclipesc ca aurul pe undele limpezi ale pârâului. Totul în fire e liniște, tăcere, dor și speranță; totul, pentru norocita păreche, plutește în visuri de plăcere, în farmec amoros! Cu gândul, ea soarbe poate o eternitate de fericiri!

Dar deodată un pocnet fatal răsună; echo îi răspunde de prin toate adâncimile codrului trezit. O sârmană păsărică a picat moartă sub stejar. Vânătorul vesel o asvârle sângerată în tolba sa. Dar soția turturică, cea care, vai! a rămas cu zile,

Cât trăiește, tot jălește
Și nu se mai însoțește!
Trece prin flori, prin livele,
Nu se uită, nici nu vede.

Și când șade câteodată,
Tot pe ramură uscată;
Umblă prin dumbrav'adâncă;
Nici nu bea nici nu mănâncă.

280 Unde vede apa rece,
Ea o turbură și trece;
Unde e apa mai rea,
O mai turbură și bea.

285 Trece prin pădurea verde
Și se duce de se pierde;
Sboară până de tot cade,
Dar pe lemn verde nu șade.

290 Unde vede vânătorul,
Acolo o duce dorul,
Ca s'o vază, s'o lovească,
Să nu se mai pedepsească!

De vreme ce tu, autor al *Manualului* de vânătoare, n'ai socotit de cuviință a număra și turturica printre păsările de vânat, eu am dat cuvântul răposatului întru fericire, marelui ban Ienăchiță.

295 Văcărescu, ca să răzbune de a ta uitare pe aceste dulci și fragede sbu-
rătoare. Totdeodată grațioasa și jalnica elegie a vechiului poet
român îmi va servi drept orațiune funebră pentru tot vânatul îm-
penat, asupra căruia m'am întins, — mi se pare, — cam foarte
peste măsură.

300 Până aci dar cu păsările bune de împușcat și bune de mâncat!
Să le fie țărâna, — adică nu..., să le fie mai bine carnea ușoară
stomacului, și apoi veșnica lor pomenire!

III

In toate țările ce se bucură de legiuiri înțelepte și prevăzătoare,
pe care le și pune în lucrare o sistemă de administrațiune regulată
ca ceasornicul, prin toate acele țări, vine un moment al anului
când d'odată vânătoarea se închide. Atunci câteva luni d'arândul
5 nu mai auzi nici prin holde, nici prin crânguri, pocnetul ierbii de
pușcă și șuierătura alicelor; atunci se dă recreațiuni și vacanțe
vânatului, iar vânătorilor li se impune pedeapsa popreliei.

La noi până acum nici legea nu prevede nimic, dar nici înalta
oblăduire nu simte trebuința de a se amesteca în traiul, mai mult
10 sau mai puțin turburat, al lighioanelor sălbatice; ea deocamdată
se mulțumește a *regularisi* vitele cu patru, și mai ales pe cele cu două
picioare.

Astfel stând lucrurile în patria ucenicilor tăi, pentru ce, o tu,
dascăle de vânătorie sistematică și rațională, n'ai suplinit lipsele
15 legii și nepăsarea cârnuitorească, dând oarecare povețe în privința
timpului când se cuvine ca vânătorul să-și pună pușca și pofta
în cuiu și să dea nevinovaților săi adversari, un răgaz ce, în curând,
îi va asigura, tot lui, o mai spornică și mai dăinuitoare izbândă?
Spune adevărat! câteva cuvinte asupra acestui punct n'ar fi fost
20 ele oare foarte la locul lor, în *Manualul* tău de vânătorie?

Bag însă de seamă că devin din ce în ce mai exigent și că nu fac
alta decât a scoate mereu la mărunte ponoase, cărții tale. Sunt

sigur că, de când citești aceste lungi pagini fără șir, ai zis mii de ori până acum: « Lipsă-mi de asemenea critică unde se vorbește mai mult de ceea ce nu mi-a plăcut sau n'am socotit de trebuință a le spune! ».

Știi însă că sunt tot felul de firi pe lume. Când, spre exemplu, dai unui om flămând, un prânz cu care își poate foarte bine potoli foamea, mâncând tot lucruri simple, dar sănătoase și curat gătite, e învederat că nu se cade ca el să ceară mai mult. Dar dacă acel om este lacom din fire și mai ales dacă are gusturi răsfățate, el o să se tot plângă că nu i-ai dat mezelicuri și trufandale, prăjituri și zaharicale; o să pretindă că, în loc de carne de vacă, ar fi trebuit să-i prezenți dobe de mistreț și chebapuri de căprioară, în loc de pui de găină fripți, prepelițe tăvălite în mălaiu și bicați prăjiți în mustul lor.

Socotește că tot cam așa fac și eu cu *Manualul* tău, cerând poate prisos acolo unde se află ceea ce este de neapărată trebuință, și, în puterea prieteniei, iartă-mi aceste nazuri de lăcomie literară.

Dă-mi dar voie să mă întore iar la vorba de mai nainte și să arăt, în câteva cuvinte, cauzele ce trebuie să îndemne pe vânătorul înțelept a curma, pentru un moment, isprăvile sale. Dar de vreme ce tu nu ai voit a spune acele cauze, mie mi-e teamă că eu nu voi putea; de aceea, ca să scăpăm amândoi cu fața curată, hai să facem loc aci între noi, poetului Lucrețiu, pentru ca, în versuri turnate ca de bronz, precum erau și legile Romei, să invoace el, în favoarea naturii aprinsă de dor, pe născătoarea spornicei ginte romane, pe desmierdătoarea zeilor și a oamenilor, pe antica Vinere, fecunda și neobosita prenoitoare a semințiilor lumești¹⁾.

¹⁾ Lucretii, *De rerum natura*, I, v. 1—20:

Aeneadun genetrix, hominum divomque voluptas,

Alma Venus, caeli subter labentia signa

Quae mare navigerum, quae terras frugiferentis

Concelebras, per te quoniam genus omne animantum

Concipitur visitque exortum lumina solis.

«Născătoare a gîntei lui Eneu, voluptate a oamenilor și a zeilor, spornică
 Vinere! tu, care sub stelele lucido ale cerului, împoporezi marea cea pluti-
 toare și pămîntul cel roditor, prin tine tot neamul viețuitoarelor concepe și
 se naște spre a vedea lumina soarelui. Dinaintea ta, zeiță, dinaintea ta și
 55 la a ta sosire fug vânturile și nuorii de pe cer; sub tine, pămîntul împetrișat
 așterne flori drăgălașe; ție-ți zâmbesc valurile mării și cerul, înseninat de
 tine, lucește de o lumină preste tot împrăștiată. Căci îndată ce primăvara
 deschide șirul frumoaselor zile și îndată ce suflările instrunate ale zefirului
 reîncep a deștepta puterile fecundării, mai întâi sburătoarele cu inima stră-
 60 punsă de a ta virtute, vestesc, o zeiță, a ta venire; apoi turmele îndărjite
 saltă cu veselie prin pășuni și străbat înnot răpezele râuri; astfel aprinsă de
 frumusețea și de farmecele tale, toată firea însuflețită te urmează cu înfocare
 pe tine, oriunde tu o mâni a se duce. De aceea prin mări și prin munți,
 prin apele volburoase, prin locuințele frunzoase ale păsărilor și prin câmpiile
 65 înverzite, suflând tuturor în piept o dulce iubire, tu faci ca cu plăcere să se
 înmulțească în etern generațiunile lumii».

Așa dar când sosește primăvara, amice vânătorule, îndură-te
 și tu, și lasă gingașei Vineri și dulcelor ei desimerdări, întreagă
 70 domnirea lumii. N'ai avut tu oare timp îndestul ca să răspândești
 groază și moarte prin crânguri și pe câmpii? Chiar pe această zăpadă
 ce se topește acum subt adierea încropită a zefirului primăvăratice,
 n'au fost oare tipărite urme încrucișate ale copoilor, gonind prin
 pădure iepurele fricos și vulpea vicleană cari, fiicare după firea sa,

Te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli
 Adventumque tuum, tibi suavis daedala tellus
 Summittit flores, tibi rident aequora ponti
 Placatumque nitet diffuso lumine caelum.
 Nam simul ac species patefactast verna dici
 Et reserata viget genitabilis aura favoni,
 Aëriæ primum volucres te, diva, tuunque
 Significant initum percussæ corda tua vi.
 Inde ferae pecudes persultant pabula lacta
 Et rapidos tranant amnis: ita capta lepore
 Te sequitur cupide quo quamque inducere pergis.
 Denique per maria ac montis fluviosque rapacis
 Frondiferasque domos avium camposque virentis
 Omnibus incutiens blandum per pectora amorem
 Efficis ut cupide generatim saecula propagent.

se silesc a-și mînji gonacii și a încurca dâra lor printre tulpinele
 75 despuiete? Dar Braica, Grivei și Dudaș, cu botul la pământ, cu
 urechile blegite, cu coada întinsă, alcargă fără îndurare și cu glasul
 lor spăimântă fiara prin toate cotiturile ei. Lătrătura lor chelă-
 lăită, când mai apropiată, când apoi pierdută prin atmosfera rărită
 de ger, răsună cu o ciudată monotonie la urechile vânătorului,
 80 încremenit pe locu-i de pândă. Nu știu ce coardă misterioasă a
 inimii sbîrnăie la acea sălbatică armonie! Când copoi vestese apro-
 pierea vînatului, nerăbdarea îl face să tresară mai mult decât
 frigul. Cu ochiul pironit către partea unde s'aude lătratul, el așteaptă,
 ispitește, caută, măsoară luciul zăpezii fără de cărare; iar când
 85 deodată s'arată șoldanul cu urechile ciulite sau vulpea cu coada
 târâș, ca într'un fulger ia pușca la cătare și trage!

Pe când eram ajuns aci cu scrisul, fusei întrerupt de fetița mea
 care venea în fuga mare să-mi aducă o veste ce o înveselise foarte;
 mergând în curte ca să se joace cu Capișoana, cățeaua, a găsit-o
 90 culcată pe un mindir de paie și având împrejurul ei o grămadă de
 cățeluși, mici cât pumnul și orbi ca sobolii. Erau unsprezece bur-
 sucei, cari se svârcoleau, clițând și mierlăind, subț ugerul ma-
 mei, unii negri, alții murgi și alții bălțați. A trebuit negreșit ca dintr'o
 așa de numeroasă prăsilă, să fac și partea engherului. Aci dar, în
 95 alegerea cățelilor cu drept de vieață, am avut ocaziunea de a pune
 îndată în aplicare, învățăturile și povețele ce se găsesc în cartea
 ta; am oprit dar cățelii, «cari aveau cap mai mare, bot mai larg, nări
 mai deschise, urechi mai subțiri și mai bine croite, piept mai lat,
 picioare mai lungi, coadă mai groasă la rădăcină și mai subțire
 100 la vârf».

Îți mărturisesc, amice, că în privința acestei ultime recoman-
 dațiuni, — cu toată încrederea ce am în cunoștințele-ți și în expe-
 riența-ți cynopedice, — rămăsei pe gânduri, întrebându-mă ce fel
 de influență vor fi având grosimea și forma coadei asupra facul-
 105 tăților intelectuale și fizice ale unui câne? Așa dar acest apendice
 al șirei spinării are și el o însemnătate etică în natură, și prin

urmare filosoful comunist și falansterian, Ch. Fourier, știa ce spune, când pretindea că omul, spre a fi perfect, ar trebui să aibă la spate o coadă cu un ochiu la vârf?

110 Alții, din contră, au așteptat dela scurtarea coadei, chiar și la animale, efecte estetice pentru acestea, — dovadă caii englezești, cărora li se taie coada pentru frumusețe, ba chiar și efecte moralizatoare pentru omenire; căci, spre ex., Plutare, ne spune că frumosul, răsfățatul și sburdalnicul Alcibiad, floarea efebilor din
115 Atena, tăie într'o zi coada cea frumoasă a unui câne minunat pe care-l cumpărase cu șaptezeci de mine (vreo 6.500 lei noi) numai pentru ca, dând de vorbă concetățenilor săi asupra acestei nevinovate nebunii a lui, să-i oprească de a cârți despre dânsul alte lucruri mai rele. ¹⁾

120 Apoi mai este încă și o vorbă românească: *Coadă lungă, minte scurtă!* zicătoare nesocotită a poporului, pe care adesea o dă de minciună și femeia cu lungi plete și vulpea cea lung-codată.

Dar într'una dintr'alta, vorbind despre coadă, despre vânători și despre vulpe, îmi adusei aminte o poveste pe care am auzit-o
125 adeseaori, pe când eram copil, spuiind-o un bătrân vânător, căruia îi plăcea să glumească cu tovarășii săi.

Dacă cumva vrei să dormi și nu-ți vine de sineși somnul, apoi pune capul pe pernă și ascultă:

A fost odată ca niciodată, — dacă n'ar fi, nu s'ar povesti, — pe
130 când se potcovea puricele..., și celelalte... și celelalte.

A fost odată un vânător care, de câte ori mergea la vânătoare, avea obiceiul să ia cu dânsul pe slujitorul său, iar când se întorcea
135 înapoi, povestea cui vrea să-l asculte o mulțime de întâmplări minunate care de când lumea nu trecuse nimănuși nici măcar prin vis, și la toate aceste basme, nu lipsea niciodată de a aduce ca martor pe biata slugă, adevărat om al lui Dumnezeu.

Azi așa, mâne așa, până când într'o zi acesta, sătul de a face mereu de pomană meseria ticăloasă de martor mincinos, își ceru

¹⁾ Plutarchi, *Vita Alcibiadis*, IX.

seama dela stăpân și voi cu tot dinadinsul ca să-și ia ziua bună
140 dela el.

Stăpânul stăruie ca să afle pricina acestei neașteptate hotărâri și cu vorbe blânde, îl întrebă: — « Oare nu te mulțumești cu simbria ta și cu traiul ce ai în casă la mine, de vrei să mă lași? ».

— « Să nu păcătuesc, cocoane », îi răspunse slujitorul; —
145 « toate sunt bune la Domnia-ta, D-zeu să-ți dea tot bine! Dar să-ți spui curat, și să nu-ți fie cu supărare: uite, mă muștră cugetul de atâtea dovezi mincinoase ce-mi ceri să dau pe toată ziua, când începi, — adică să fie cu iertăciune, — când începi a tăia la palavre vânătoarești. E păcat de Dumnezeu, cocoane, să mă afundez eu cu
150 totul în focul Gheenei și să port eu, săracul de mine, tot ponosul păcatelor cu care domnia-ta îți încarci de bunăvoie sufletul. Lasă-mă mai bine să mă duc cu Dumnezeu! ».

Așa vorbi servitorul și stăpânul se puse pe gânduri; dar fiindcă el cunoștea prețul unei slugi drepte și credincioase, se răzgândi
155 bine și-i răspunse într'astfel:

— « Ia ascultă, băiete! Văz că tu ești om cu frica lui Dumnezeu. Rămâi la mine și ajută-mă să mă desbăr de pârdaľnicul meu de nărav. Crede-mă, nici eu n'aș voi să spun ceea ce nu prea este tocmai adevărul; dar ce să-i faci năravului? Mă ia gura pe dinainte.
160 Așa dar, să facem cum e mai bine; să facem între noi o învoială, ca să scap și eu de așa urit cusur, să rămâi și tu împăcat cu sufletul. Când mă voi afla în vreo adunare, tu să stai la spatele meu, și cât vei auzi că încep a croi câte una mai deochiată, tu să mă tragi de mânica hainei, căci eu îndată voi îndrepta-o după ființa adevărului ».

165 Așa spuseră și așa rămase să fie.

Peste câteva zile, șezând la masă cu alții, vânătorul începu să povestească că la o vânătoare la care fusese de curând, i-a ieșit înainte o vulpe, care avea o coadă, o coadă lungă, lungă cel puțin de cinci stânjeni!!!
170

Pe când, în focul povestirii, el rostea acestea cu cea mai deplină încredințare, ca și când lucrul ar fi fost întocmai după cum îl spunea,

deodată se simți tras pe dindărăt, de mânica surtucului. Iși aduse
aminte de tocmeala cu slujitorul; își luă vorba înapoi și îndrep-
tându-se că, în înfierbințeala vânătoarei nu va fi văzut tocmai
175 bine, reduce coada vulpii până la vreo doi stânjeni.

O nouă smânceală de haină îl făcu s'o mai scurteze cu un stânjen.
La a treia, o cinti până la doi coți.

Simțind încă și acum efectele restrictive ale conștiinței servi-
180 torului, se înduplecă a mai reteza din coada vulpii: — «Doi coți
întocmai nu va fi fost»; zise el asudând, «dar, pre legea mea,
că era de un cot și mai bine!».

Sluga, care se bucura acum și mulțunea în sine lui Dumnezeu,
auzind pe stăpânul său cum se lepăda din ce în ce mai mult de
185 ispitele Satanei, crezu că e momentul nimerit spre a-l aduce la o
deplină pocăință și-l mai trase încă odată de mânică.

Dar răbdarea vânătorului era ajunsă la culme, și, întorcându-se
deodată infuriat către neîmplănzitul său censor, se răsti la dânsul,
strigând în gura mare: — «Bine, mișelule! Nu-ți e destul cu atâta?
190 Ce! vrei să las vulpea bearcă? Dar mai bine să te ia pe tine dracul
de o mie de ori decât să rămâie vulpea fără coadă!».

Să nu-ți închipuești, amice, că am copiat această istorioară
din cartea răposatului Anton Pann, intitulată:

195 *Povestea vorbeii sau culegere de proverburii
de prin lume adunate
și iarăși la lume date*¹⁾;

dar precum am auzit-o dela bătrânul meu vânător, tot cam așa
ți-o și povestii.

Morala ei, — dacă va căuta cineva o morală într'însa, — este,
200 precât mi se pare, că de vreme ce exercițiile vânătorești au darul
de a desvolta într'un chip cu totul excepțional imaginațiunea ome-
nească; nu trebuie să cerem dela vânători o aprețuire rece și ne-
părtinitoare a întâmplărilor și a izbânzilor ce se ating de arta lor
favorită. Celor ce sunt Achili și Diomezi pe câmpul de bătaie, se

¹⁾ Trei volume, București, 1852—53.

205 cade să le iertăm a fi și Omeri, când încep a rapsodia pe lira Caliopei.

Și-apoi, în teză generală, făcând partea slăbiciunilor omenești, să nu uităm că năravul din fire nu are lecuire și cei mai mulți dintre oameni sunt ca lupul, care părul și-l pot lepăda, iar năravul ba.

210 De aceea, când vine unul și-ți istorisește, bunăoară, că a împușcat dela pândă lupul, pe când i l-au adus copoii gonind; că a înjunghiat cu cuțitul dela brâu și a culcat la pământ pe ursul, care se răpezise asupra-i, rănit fiind de glonț și înfuriat; eu unul nu sunt de părere că trebuie să te frământași așa tare cu firea și mai
215 ales mi se pare, că este cu totul de prisos ca să te cerci a-i dovedi cum că se amăgește și că ceea ce spune nu a fost niciodată și nici se poate aievea întâmpla. Oare făcând astfel, nu cam pierzi orzul pe găște?

Dar îmi vei zice: — « Pentru ce să nu combatem erorile răspândite
220 în public de reaua credință sau de sanfaronada unora? De ce, chiar în materie de vânătorie, să nu hotărîm marginile posibilului? Pentru ce să nu arătăm celor ce voiesc a se scrie printre vrednicii cetățai ai sfântului Hubert, la ce punct al orizontului vânătoresc sfințește soarele putinței și începe să lieurească fofengherul ¹⁾ îndoielnic al
225 fantasticelor plăzmuiri? La ce mintea și gura să nu fie drepte, tocmai la accia cari, cu ochiul și cu mâna nu pot să dea greș? Pentru ce? . . . ».

La toate aceste întâmpinări judicioase și dictate de cea mai candidă virtute, teamă mi-e că toată breasla veselă și ușoară a
230 vânătorilor, începând dela vâtaful Pasache și până la tiriachiul Cafea-subțire, îți va răspunde în cor cu o păcălitură vânătorescă, zicându-ți: « Vezi d'ăia n'are ursul coadă! ».

Pasă atunci de-i mai învață carte!

¹⁾ Dacă cumva nu cunoști această expresiune, mă grăbesc a-ți spune că astfel numesc țărani, în unele locuri, luceafărul dimineții, căruia îi zic și *steaua porcului*. Expresiunea aleasă de mine este fără îndoială mai clasică, căci derivă evident din două cuvinte elinești: *φῶς* = *lumina* și *φέρρει*, = *lucește*. Terminațiunea dreptul lui Dumnezeu, e cam șocătească.

235 Noi însă ceștialalți cari judicăm sănătos, cari știm vorbi și cu gravitate, cari ne silim a găsi adevărul, binele și frumosul, în orice fapt, să ne vedem de treabă și să urmăm a culege, chiar și din vânătorie, cugetări serioase și impresiuni plăcute, atât pentru minte, cât și pentru inimă.

240 Dar de vreme ce nu ne prea înțelegem amândoi asupra felului preferit de vânătoare, — tu ținând cu prepelicarul și eu cu căruța Tămădăianului, — aidem, amice, să căutăm împreună, prin largul domeniu al vânătoriei un câmp pe care ne vom potrivi poate la gusturi!

IV

Sânt acum mai bine de o sută de ani de când unul din cei mai mari scriitori ai Germaniei, Lessing, a scos o carte sub titlul de «*Laocoon sau despre mărginile respective ale poeziei și ale picturii*¹⁾». Intr'acest cap de operă de critică și de bun gust, autorul descrie 5 cu fineță, cu claritate și cu eleganță mijloacele diferite ce fiecare din aceste două arte pune în lucrare ca să intereseze, să mulțumească, să miște și să răpească pe om.

Mi-a venit în gând că o carte de felul acesta s'ar putea scrie, luând cineva de subiect vânătoarea, spre exemplu, și analizând 10 pe rând toate impresiunile ce ea produce asupra imaginațiunii și asupra simțimintelor omenesți atât prin împărtășirea omului la ineseși acțiunile ei, cât și prin descrieri literare, prin imitațiuni armonice sau prin reprezentări plastice ale scenelor de vânătoare.

S'ar putea deștepta într'o asemenea operă, mii de idei energice 15 și salubre care ar scălda mintea obosită și sufletul amortit în roua întăritoare a timpilor de antică vârtoșie trupească; apoi ar veni rândul cugetărilor dulci și duioase ce vlăstăresc adesea în traiul singuratic al vânătorului și care, cu tot nesașiul lui de omor, fac uneori ca o lacrimă de dor și de îndurare să-i roueze geana.

¹⁾ Tipărită mai întâi la † 1763 † <1766> și tradusă în limba franceză, la 1802, de †H.† <Ch.> Vanderb<o>urg.

20 Intr'acea carte și-ar găsi locul și întâmplările comice, și spusele glumețe, și petreceerile sgomotoase, care învelesele vieața vânătorească; apoi într'insa s'ar vedea încă cum artele și poezia au știut să-și însușească și au izbutit să resfrângă în producțiuni de merit, toate aceste felurite fapte și simțiri.

25 Intr'astfel, mîntea cititorului, preumblată prin spațiu și prin răstimpî, fără însă a pierde un minut urmele vânătoriei, ar vedea, ca într'o panoramă, desfășurându-se dinainte-i toate acțiunile pornite din această crudă, dar bărbătească aplecare a firii ome-nești; călăuzită de o critică judicioasă și atrăgătoare, ca ar trece
30 în revizuire toate creațiunile prin care geniul sau talentul au știut, cu mai mult sau mai puțin succes, să conceapă, să ilustreze, să reproducă și să idealizeze instinctele și faptele vânătorești ale omului din toți secolii și din toate părțile lumii.

Unci asemenea cărți, — ca să nu-i lipsească nici ei patronagiul
35 mitologic sau divin, — unci asemenea cărți i-ași da, în ficcare din părțile sale, câte un titlu luat din regiunile ideale ale vânătoriei; aș caracteriza-o, pe rând, prin trei capete d'operă ale artelor plasteice, în care par a se fi întrupat toate cugetările cele mai nobile, cele mai puternice, cele mai grațioase ce instinctul vânătoriei a
40 putut vreodată să insuffle unor oameni de geniu.

Aceste trei capete d'operă, mărețe embleme ale artei vânătorești, le-aș afla în statua antică, numită *Diana cu ciuta*, din gale-
ria Luvrului, în grupa *Dianeii de Poitiers*, sculptată de artistul francez Jean Goujon și în gravura pictorului german, Albert Dürer,
45 reprezentând vocațiunea miraculoasă a *Sfântului Hubert*¹⁾.

¹⁾ *Despre Diana cu ciuta*, care se numește și *Diana dela Versalia*, fiindcă a stat lung timp în acest loc, după ce mai întâi s'a adus în Franția sub Francisc I, descoperită fiind în lacul Nemi (?) din Italia, și a fost succesiv expusă în caste-lurile dela Meudon și dela Fontainebleau, vezi: Braun, *Vorschule der Kunst-mythologie* (Gotha, 1854), nr. 52 — <Ch.> Clarac, *Musée de sculpture antique et moderne* (Paris, 1850), vol. IV, nr. 1202, stampa 284.— W. Fröhner, *Notice de la sculpture antique du Musée Impérial du Louvre* (Paris, 1870). = *Diane de Poitiers* a lui Jean Goujon e reproducă în Clarac, vol. V, nr. 2600, stampa 359. O notiță despre I. Goujon figurează în vól. I.— Réveil a publicat toate

In aceste trei creațiuni se vede într'adevăr unul și același scop; dar în câte-și trele, el este exprimat sub forme perfecte, a căror singură diversitate dovedește cât sunt de fecunde și de variate simțirile și gândurile ce au putut să se rezume în așa frumoase și felurite concepțiuni. Cine ar ști să descrie toate perfecțiunile, tot
50 farmecul acestor trei opere, cine ar putea să rostească tot ce spun ochiului și minții aceste splendide idealizări plastice ale artei vânătoarești, acela ar face cel mai minunat panegiric al acestei arte acela ar fi totd'odată rapsodul, trubadurul și psalmistul seminției lui Nimrod.

55 Acela ar lăuda-o cântând imnul elenicei Artemide, sgomotoasa sor-gemene a *argint-arcatului* Apolon și venerata fecioară care, poartă săgeți de aur, bucurându-se de larina vânătoarească; care prin codrii umbroși și pe piscuri furtunoase, străpunge cerbii; care întinzându-și auritul arc, asvârle darde ucigătoare de se cutremură creștetul înalților munți, de răsună pădurile întunecoase sub gemetele fiarelor
60 izbite, de se înflorează pământul și marea cu toți peștii din ea ¹⁾.

operele lui, care se află și în *Musée des Monuments français* de Robillard Péronville (Paris, 1803—1841), = Gravura lui *Albert Dürer*, intitulată *St. Hubert* și executată cu apă tare pe fier, se află reprodușă în P. Lacroix, *Les arts au Moyen-Âge et à l'époque de la Renaissance* (Paris, 1869), pag. 343. Pentru biografia artistului vezi: *Histoire des peintres de toutes les écoles, École allemande* par Ch. Blanc și *Vieța și influența lui Albert Dürer* de <Aug. von> Eye (Leipzig, 1860).— Pentru diferitele reprezentări ale *Sfântului Hubert* se poate consulta: Guénebault, *Dictionnaire iconographique des Monuments de l'antiquité chrétienne et du Moyen-Âge* (Paris, 1843) și *Dictionnaire iconographique des figures, légendes et actes des saints* de același (Paris, 1850, edit. J. P. Migne).

¹⁾ *Hymni Homerici*: XXVII, în *Dianam*, v. 1—9.

Ἄρτεμιν ἀείδω χρυσολάκατον, κελαιεὶνῆν
παρθένον αἰδοτὴν ἑλαφηβόλον, ἰοχέαιραν
αὐτοκασιγνήτην χρυσαόρον Ἀπόλλωνος·
ἦ κατ' ὄρη σκίοεντα καὶ ἀκριας ἡνεμόεσσας
ἄγρη τερπομένη, παγχρόσια τόξα τιταίνει,
πέμπουσα σιονόεντα βέλη· τρομέει δὲ κάρηνα
ὑψηλῶν ὄρεων, ἰαχεὶ δ' ἐπὶ δάσμιος ὕλη
δειδὼν ἐπὶ κλαγγῆς θηρῶν φοῖσσει δὲ τε γαῖα,
πόντος τ' ἰχθυόεις

Acela ar face să răsunе fanfara triumfală a vânătorilor feodale, reamintind prozaicului nostru secol, imagine poetice din timpul de cavaleriească cortezie, din acci timpi de vesele și elegante petreceri, când nobilul castelan, subt ochii dalbei regine a cugetelor sale, se pornea călare pe falnicu-i armăsar, ca să vâneze, cu sprintenu și tumultoasa lui haită de arcași, de slujitori, de dulăi și de ogari, cerbul și mistrețul de prin codri, sau ca să doboare, pe sub nuori, cocorii, răpezind asupra-le agerii săi șoimi, legați de oblâncul șelei!

Acela ar clădi cu sfinte miresme, cu smirnă și cu tămâie, altarul vânătorilor, povestind cum sălbaticul uriaș al anticelor legende germanice, cum vânătorul afurisit care-și vânduse sufletul către diavol pentru ca să poată lovi tot drept, printre brazi și printre stânci; cum acea fantastică ființă a posomoritelor visuri păgâne, printr'o minune cerească, se prefăcu în blândul și cuviosul episcop și *apostol al Ardenelor creștinate!*

A fost fără îndoială un vânător inspirat și a știut să mânuiască bine arcul și săgețile, artistul subt a cărui daltă s'a mlădiit statua Dianei dela Luvru, acea mândră și sprintenă fecioară de marmură, care s'avântă, ageră și ușoară, sub crețurile dese ale tunicei ei spartane, scurtă în poale și larg despăcată la umeri. O mișcare vie și grațioasă a grumazului a înălțat capu-i, cu perii sumeși la ceafă în corimb, și pe fruntea-i coronată cu o îngustă diademă, se strecoară ca un prepus de mânice. Peplul îi înfășoară ca un brâu talia sveltă și cutele veșmântului ascund sânu-i fecioresc; dar brațele-i goale, unul se încovoaic în sus ca să scoată o săgeată din cucura de pe umeri; celălalt se reazimă pe creștetul cornut al ciutei. Ce neastâmpăr va fi făcând pe zeiță să calce așa iute pământul, sub crepidele-i împletite pe picior ca opincile plăieșilor noștri? Pe cine amenință ea cu darda impenată ce ea atinge cu degetele-i delicate? Trămite ea oare în câmpii etolici ai Calidonului, pe mistrețul uriaș care va muri înjunghiat de mâna regescului vânător Meleagru? Urzește ea o crudă răzbunare în contra nenorociților fii ai nesocotitei Niobe? Sau că, încruntată, se gătește a da pradă cânilor pe îndrăznețul Acteon, care, vânzând prin dumbravă, a

cutezat să-și desfăteze vederile cu uimitoarea priveliște a castei zeițe, scâldându-se în pârâu Cugetul ei e o divină taină. Artistul a știut numai să împietrească, în răpedea și mândra pornire a mer-sului zeiței, acel vers caracteristic al piosului cântăreț:

100 « Cu inima vitează, ea trece pretutindenî, prăpădind odrasla fiarelor săl-baticе »¹⁾.

Astfel a izbutit a crea un ideal sublim al artei vânătoarești!
O inspirațiune de altă natură a dat naștere, în al XVI-lea secol,
Dianeî lui Jean Goujon, care și dânsa va rămânea pururea ca o
105 măreață simbolizare a aceleiași idei. Dar sculptorul francez, unul
din lucefieri acelei epoce, — cu drept cuvânt numită *Renaștere*, —
în cari producțiuni de frunte în litere și arte, ca florile primăvara,
răsăreau prin toată Europa din imaginațiunile stimulate de studiul
modelelor antice, Jean Goujon, trăit la curtea desfătăată a regelui
110 Henric al II-lea de Valois, văzuse adesea pe frumoasa ducesă de
Valentinnois, pe Diana de Poitiers, favorita regelui și adevărata
stăpână a Franciei, prezidând la splendidele și voioasele vânători
regale ce se dau în pădurile dela Fontainebleau și dela St. Ger-
main. Pe chipul acelei voluptoase regine a frumuseței mâna maiestră
115 a răspândit aureola unei divinități vânătoarești.

Insă creațiunea sa, modulată în linii unduloase și pline de mor-bideță, nu mai are nimic din aspra candoare și din energia virginală
a anticei Artemide. Diana lui Goujon e o zeitățe lenoasă; ea se
odihnește, pe jumătate culcată. Trupu-i fără veșmânt, nu ascunde
120 nici una din desmierdările sale; gura-i zâmbește cu o trufașă nepă-sare; păru-i, în vițe unduloase, e ridicat cu o măiestrită eleganță,
sub podoaba artistică de pe creștet; brațul stâng, ornat cu bră-țări la umăr și la mână, ține un arc destins; iar mâna dreaptă, cu
un mănuchi de flori, înconjoară și mângâie grumazul unui cerb
125 măreț. Adăpostită sub coarnele trufașe ale nobilului animal, zeița

¹⁾ *Hymni Homericî, XXVII, In Dianam, v. 9—10.*

ἡ δ' ἀλκίμων ἦτορ ἔχουσα
πάντη ἐπιστρέφεται, θηρῶν ἀλέκουσα γενέθλην.

își reazimă trupul pe șalele lui; un câne se odihnește sub picioarele pe jumătate lungite ale Dianei și altul lătos stă alături cu cerbul.

130 Un aer de nobilă moleciune domnește într'această grupă; înfățișarea-i fastuoasă și elegantă repoartă mintea către timpii când plăcerile vânătoarei, cu tot cortegiul lor de lux și de galanterie, era numai petrecerea favorită a regilor și a fericitorilor de pre-această lume.

135 Când dela aceste două modeluri, caracterizate, unul prin grația corectă și prin vigoarea juvenilă a Antichității, cellalt prin eleganța mai răsfățată și mai sumptuoasă a Renașterii, ne întoarcem privirea asupra gravurii vechiului artist german, mai nainte de toate, mintea noastră încearcă ca un simțământ de sfială. Ne întrebăm dacă acea scenă complicată cu tot vulgarul aparat al vânătoarei, posedă cu adevăr în sine elementele unei opere estetice?
140 Dacă cumva frumosul poate să existe acolo unde el nu izbește chiar de îndată vederile? Ne uităm, ne întrebăm...

Dar cu cât privim mai cu băgare de seamă combinarea acestei compozițiuni, în care geniul tudesec se vădește cu toate naivele sale amănunte și cu toate precugetările sale reflective, cu atât mai
145 mult încolțește în noi o simțire îndoielnică de mulțumire, care crește treptat și ajunge până la sfârșit a ne pătrunde de o admirațiune anevoie de definit. Nu eleganța, nici grația formelor, nu perfecțiunea, nici simplitatea corectă a compunerii deșteaptă în noi acest ciudat simțământ, ci mai mult nu știu ce cugetare adâncă
150 care a prezidat la concepțiune, nu știu ce misterios efect pe care-l produce întrunirea intenționată a atâtor detațiuni, așa de naiv reprezentate.

Scena se petrece la poalele unei stânci păduorase, pe care o încunună un castel feudal cu turnuri și cu metereze; la dreapta curge
155 un râu, în undele căruia se resfrânge umbra tufișului de pe mal; peste râu trece o punte de piatră; la stânga, tărâmul se'nalță acoperit cu câțiva rari copaci, mai mult frânți și uscați. Printre această stearpă pădure, se zărește cerbul, purtând cu smerenie crucea răstignirii pe al său creștet, înfiptă în fața latelor sale coarne.

160 Pe întâiul plan se află vânătorul cu calul și cu câinii săi; el a descu-
 licat și a dat în genuchi, privind cu o cuvioasă mirare vedenia
 ce-i trâmite cerul. Costumu-i este îmbrăcămintea vulgară a vână-
 torilor contimporani cu artistul. Calul stă neclintit fără ca să
 165 vază ceea ce produce pictoasa mirare a stăpânului și ogarii,
 câteși cinci, nedând seama la ceea ce se petrece, se odihnesc ca
 de popas.

Toate părțilele acestei compuneri sunt lucrute ca toate ope-
 rele lui Albert Dürer, cu o scrupuloasă acurateță; totul e exact,
 dar nimic în particular nu are o formă care să placă mai mult decât
 170 simpla și reala natură. Stânci, copaci și animale, toate sunt în ne-
 simțire, toate stau în nepăsare; singuri, cerbul miraculos și vână-
 torul pocăit produc contrast prin pozele lor, în care se străvăd
 simțiminte adânci: cerbul, în repaosul său cumpănit, pare a simți
 de ce preț nestemat este sfânta podoabă ce el poartă; vânătorul
 175 vede uimit, chiar în obiectul persecuțiunilor sale, chiar pe fruntea
 vânatului, semnul ce-l va mântui de păcate: el se 'nchină la dânsul,
 rostind poate în cugetul său maxima pe care, cu șapte secoli în
 urmă-i, a formulat-o într'astfel renumitul vânător al meziului-ev,
 Gaston Phoebus: « Prin vânătoare scapă omul de păcatul trân-
 180 dăviei, căci acela care fuge de cele șapte păcate de moarte trebuie,
 dupe legea noastră, să fie mântuit; prin urmare vânătorul bun
 va fi mântuit »¹⁾.

Iată în ce mod arta germană, întrunind idei abstracte cu pro-
 zaice amănunte, a știut să traducă cu penelul ideile care se rezumă
 185 în legendarea vânătoare a Sfântului Hubert, patronul vânătorilor
 creștini din Occident.

¹⁾ *Gaston Phoebus, comite de Foix (1331—1391)*. Cartea lui s'a tipărit mai
 întâi la 1507, sub titlul: « *Des déduitz de la chasse des bestes sauvages et des oyseaux
 de proie* »: « En chassant on évite le péché d'oisiveté, car qui fuyt les sept péchés
 mortels, selon nostre foy, il devoit estre sauvé: donc bon chasseur sera sauvé ». Sfântul Hubert, fiu al ducelui de Acaitania și apoi episcop la Maestrîcht, pare
 a fi trăit între 656 și 730. Cât despre Albert Dürer, pictor și gravor din Nürem-
 berg, vicața lui se întinde dela 1471 până la 1528.

Mă opresc, căci mi se pare că iar am greșit calea. Intreprinsesem, pe cât știu minte, a căuta în cercul literelor și al artelor, imagine vânătoarești asupra cărora să ne potrivim la gusturi, și iată că mă
 190 pomenesesc vorbindu-ți despre arta Germanilor și despre gravură, două lucruri, care, precât iar știu, îți sunt de o potrivă urite.

Nu crez, în adevăr, ca la tine, pictorul Albert Dürer să aibă mai multă trecere decât compatrioții lui, muzicanții Beethoven și Mendelsohn, și negreșit că nu invențiunea gravurii cu apă tare, ce i se
 195 atribue, îi va câștiga mai mult preț în ochii tăi.

Poate însă că, pentru hatărul patronului tău, sfântul Hubert, mă vei ierta, în cazul de față, și vei priimi chiar, ca sub rubrica gravurii lui Dürer, să se grupeze, în opera proiectată, tot ceea ce
 200 ție nu-ți place în arta vânătoriei.

Aceasta îți va fi cu atât mai lesne, cu cât, de sigur, proiectul de carte va rămânea, cât despre mine, pururea în stare de proiect, și că, așteptând să-mi vină momentul de inspirațiune și talentul
 205 de critică ce mi-ar trebui ca s'o pot scrie, cu unul voiu rămânea întocmai ca vrabia care mălaiu visează.

Așa dar fii pe pace; n'am să aștern aci tot ce ar trebui să se afle în acea monografie filosofică, istorică, literară și estetică a vânătoriei. Nu zic că această semeață idee nu mi-a trecut prin
 creieri și că n'am început chiar a citi, cu acest scop, tractatele în proză «*Κνημητικολ:*» al lui Xenofon și al complinitorului său Arian,
 210 notele despre vânătoare coprinse în «*Onomasticonul*» lui Iuliu Polux, ba încă și poema elenă a lui Opian, apoi și cea latină a lui Grațiu Faliscu, în fine chiar și serbedele versuri fragmentate ale lui Marcu Aureliu Nemesianu Cartaginezul, imitatorul lui Opian¹⁾.

¹⁾ Toată lumea știe că generalul atenian *Xenofon* a trăit cam dela 445 până la 335 înainte de Chr.; dar scriitorii citați în urmă-i, fiind cu mult mai puțin cunoscuți, însemnăm aci epoca viețuirii și patria lor: *Flav-Arrian*, istoric elen, născut la Nicomedia în Bitinia, la anul 105 după Chr., a căutat mereu să imite pe Xenofon; s'au păstrat din scrierile lui: *Expedițiunea lui Alexandru*, *Indicele*, *Periplul Pontelui Euxin*, *Manualul lui Epictet*, *Tractatul de tactică*, *Tractatul de vânătoare*.— *Iuliu Poliuș (Polydeucte)*, sofist și gramatic elen, născut la

Vina este a ta! cine te-a pus să înșiri de aceste nume în Introducțiunea ta, însoțindu-le cu o grindină de citațiuni latine? În
 215 calitatea mea de academic mi s'au aprins călcăile de focul clasicității și iată pentru ce ai fost silit să rabzi, în această epistolă, o contra-bombardare de versuri latinești, ba chiar clinești. Acum ține-te bine și de aci înainte!

220 Dar cu toată pofta ce am de a te copleși sub un nemete de cru-dițiune cinegetico-academică, trebuie să-ți mărturisesc că am constat cum că autorii antici, cari au tractat despre vânătoare, *de venatione*, sunt tot așa plini de amănunte tehnice ca și *Manualul* tău și prin urmare nu m'am simțit nici aci în stare de a face ana-
 225 lize. Apoi mi-a fost milă de noi amândoi, când m'am gândit că ar trebui să traduc, pe d'întregul, 13 capitole ale *Cynegeticelor* lui Xenofon, alte 35 ale urmașului său Arian, și vreo 85 paragrafe din *Onomasticonul* lui Polux.

230 În Opian, în *acel noian de grații*, *βυθὸς τῶν χαριτῶν*, cum îl numește cu îngâmfare sholiastul Ioan Tzetzes, aș găsi fără îndoiială frumuseți îndestule de citat, dar tinerelul poet din Anzarba Ciliciei, nu prea știa să-și cumpănească bine avânturile prolixе ale înfocatei sale muze și, ce ai zice, rogu-te, când, spre a-ți reaminti numai poetica descriere a vânătoarei de lei din cântul al
 235 IV-lea, aș mai transcrie aci o sută treizeci și patru exametri elinești?

Mă vei ierta însă a fi mai puțin discret în favoarea cânelui, și, pe lângă laudăroasele cuvinte ale d-lui de Quatrefages, pe care tu le-ai tradus, pe lângă povețele tale de care m'am și folosit — precum ți-am arătat mai sus — lasă-mă să adaog și să puiu unul

Naucratis în Egipt, pe la anul 130 după Chr., ne-a lăsat un lexicon în 10 cărți, care poartă numirea de «*Onomasticon*» și în care cuvintele sunt dispuse după materii; la începutul cărții V tractează pe larg despre ale vânătoriei. — Poetul elen *Opian* a trăit în al II secol după Chr. și a murit foarte junc, lăsând o poemă despre vânătoare (sfârșitul pierdut), și alta despre pescuire. Alte opere ale lui s'au nimicit. — *Grațiu Faliscu* a trăit la Roma pe timpul lui August și a lăsat numai poema «*Cynegeticon*». — *M. Aur. Olimpius Nemesianus* a trăit în secolul III după Chr. Din trei poeme ale lui, despre vânătoare, despre pescuire și despre plutire, au rămas numai 325 versuri din cea dintâi.

210 după altul portretul cânelui, făcut în versuri elinești de Opian, și un fragment analog din poema lui Grațiu Faliscu, ale cărui versuri grele de înțeles ne-au păstrat limba tehnică a strămoșilor noștri, vânătorii latini, limbă pe care poetul, ca om de meserie, trebuie s'o fi cunoscut adânc.

245 Iată mai întâi ce spune Opian, despre câne:

« Impreunănd neamurile de câni, să aibi grijă a căta speciile care se potrivește între ele și se aseamănă mai mult. Astfel le vei împerechia mai bine; dar vânătorii au observat însă că cele mai frumoase din toate sunt acelea care rămân necurcite. Sunt negreși o mulțime de specii, iar forma și chipul unora din ele sunt astfel: trup lung, sănătos și plin; cap ușor ca vederea bună; ochi care lucesc vânătorii; gura mare, cu dinți ascuțiți, iar urechile scurte și îmbrăcate cu o piele subțire; gâtul lung și dedesubtu-i, un piept puternic și lat: etichetele de dinainte sunt într'adevăr mai scurte, înșepenite pe picioare drepte cu fluier înaintate; șoldurile largi; șira coastelor așezată pieziș; coapsele cărnoase, dar nu grase, și la spate au o coadă tare, lungă și bine umbrită. Astfel de câni se întrebuințază la alergături îndelungate după căprioare, după cerbi și după iepuri iuți la fugă ¹⁾.

1) Opiani, *De venatione*, I, v. 394—413:

Ἔθνεα σοὶ κυνῶν θαλαμητολέοντι μελέσθω,
ἄρμενα τ' ἀλλήλοισιν τ' ἔξοχα φύλα

Ωδε μὲν ἐν κεράσειας ἀτὰρ πολὺν φέρτατα πάντων
φύλα μένειν μονόφυλα τὰ τ' ἔξοχα τεκμήραντο
ἄνδρες ἐπακτῆρες· τὰ δὲ μυρία φύλα πέλυται,
τῶν ἀμόθεν μορφαί τε καὶ εἶδεα τοῖα πελέσθω·
Μηκεδανὸν, κρατερόν δέμας, ἄρκιον, ἠδὲ κάρηνον
κοῦφον, ἐνύληνον· κυναὶ στίλβοισιν ὀπωπαί·
κάργχαρον, ἐκτάδιον τελέθει στόμα· βαιὰ δ' ὑπερθεν
οὔατα λεπταίοισι περιστέλλοιθ' ὑμένεσοι·
δειρῆ μηκεδανῆ, καὶ στήθεα νέρθε κραταιά,
εὐρέα· τοὶ πρόσθεν δὲ τ' ὀλιζότεροι πόδες ἔστων·
ὀρθοτενεῖς κώλων ταυαοὶ δολιχῆρες ἰστοί·
εὐρέες ὠμοπλάται, πλευρῶν ἐπικάρσια ταυσαί·
ὀσφύες εὐσαρκοὶ, μὴ πλονεῖς· αὐτὰρ ὀπισθε
στρυφνῆ τ' ἐκτάδιός τε πέλοι δολιχόσκοις οὐρή·
Τοῖσι μὲν ταυαοῖσιν ἐφοπλίζονται δρόμοισι
δόρυκοις ἠδ' ἐλάφοισιν ἀελοπόδη τε λαγωῶ.

Să trecem acum și la Grațiu Faliscu:

260 Impreunează dar între dâșii câinii de același soi, pentru ca prăsila să poarte semnele străbunilor și află că părinții cari zămislese tineri pruncii lor, îți vor da câni Metagoniți enormi. Mai întâi de toate să aibi cea mai mare grijă ca să împărechezi câni de o bărbăție încercată; apoi a doua îngrijire trebuie să fie ca înfățișarea lor să nu stea mai prejos și să nu dea de rușine a lor fire. Aceștia trebuie să fie cu fața în sus, cu urechi păroase pe frunte, cu gura mare, 265 astfel ca măselile căscate să verse foc mișcându-se, cu pântecile strânse îngust la vintre, cu coada scurtă, cu șale lungi, cu coama mărunță pe grumaz, nu prea stufoasă, dar îndestulă ca să-i ferească de frig, iar sub umerii lor sănătoși să se nalțe un piept care să ducă la alergătură multă și să nu se obosească de cele mai mari goane. Fugi de cănele a cărui labă lasă urme late; acela e moale la treabă; 270 mie îmi place picioarele țepene cu mușchi uscați și cu călcie solide la luptă¹⁾.

Toate merg bine; dar bag de seamă că, numai în privința coadei, Opian și cu Grațiu Faliscu nu se prea înțeleg între dâșii; Latinul o vrea scurtă, *cauda brevis*; Elenul din contră pretinde ca cănele să aibă la spate o coadă țeapănă, *στρογγυλή*, lungă, *ἐκτάδιος*, și care să umbrească 275 departe, *βολυχόσκιος*, adică să fie și lungă și stufoasă. Se vede că în tot timpul, importanta cestiune a coadei a fost tare controversată, căci adhuc sub iudice lis est²⁾.

¹⁾ Gratii Falisci, *Cynegeticon*, v. 263—278:

Junge pares ergo, et majorum pignore signa
Feturam, prodantque tibi Metagonta parentes,
Qui genere sua pecus hoc immane juvena.
Et primum expertos animi, quae gratia prima est,
In Venerem jungunt; tum sortis cura secunda,
Ne renuat species, aut quae detrectet honorem.
Sint celsi vultus, sint hirtae frontibus aures,
Os magnum, et patulis agitato morsibus ignes
Spirent, adstricci succingant ilia ventres,
Cauda brevis, longumque latus, discretaque collo
Caesaries, non pexa nimis, non frigoris illa
Impatiens; validis tum surgat pectus ab armis.
Quod magnos capiat motus, magnisque supersit.
Effuge, qui lata pandit vestigia planta;
Mollis in officio: siccis ego dura lacertis
Crura velim, et solidos haec in certamina calces.

²⁾ Horatii, *Ars poetica*, v. 78: «Până acum pricina este în judecată».

Chiar de m'aș încerca să împac întru toate pe Opian cu Grațiu Faliscu, punând aci și descrierea cânelui din *Cynegeticele* lui Xenofon, unde ambii poeți par a fi găsit mai tot materialul lor adunat
 280 gata, tot ar rămânea pricină de svadă între Roma și Atena, de vreme ce școlarul lui Socrate cere ca coada la câne să fie lungă, dreaptă și ascuțită, iar Arian, făcând lauda unui câne vestit al său, spune că acel model al rasei cânești avea o coadă subțire, lungă, aspră la păr, mlădioasă, încovoiată și la vârf mai stufoasă ¹⁾).

285 Dar ce atâta vorbă despre coadă? Românul pretinde că « din coadă de câne, sită de mătase nu se poate face », și apoi numai la pește se zice că-i coada mai ferită chiar și de cât capul.

Din acestea se vede curat că poporul român, moștenitor al credințelor și al înțelepciunii Latinilor, nu se arată în proverbi
 290 săi așa tare încântat, ca poeții și prozatorii eleni, de coada cea lungă a cânelui, de încovoieturile ei mlădioase, de perii ei aspri și umbroși.

Fără a mai căuta în zadar o soluțiune pentru interesanta controversă *de cauda canis*, hai să o lăsăm și de astă dată încurcată.

295 Pe lumea aceasta, cele mai bune și frumoase lucruri trebuie să aibă o margine.

V

Să sărim acum pe nerăsuflăte din literatura cinegetică a anticilor, în sfera artelor vânătoarești, tot la dânsii.

5 Dacă vreodată, amice, te va ajuta norocul să mergi la Roma, ca Român, negreșit te vei duce să vizitezi forul lui Traian și vei admira, în mijlocul acelei piețe, prăbușită sub nivelul cetății moderne, măreața columnă de marmură, care iese din pământ încălăcită cu istoria originelor noastre naționale. Acea imagine încă

¹⁾ Xenophontis, *De venat*, IV: „ὄρθας μακράς, ὄρθας λεπτὰς“ — Arriani *De venat*. libel. V: „ὄρθας λεπτάς μακράς, δασείας τὴν τρίχα, ὕγρας, εὐχαμπεῖς, τὸ ἄκρον τῆς οὐράς δασύτερον“.

vic a războaielor dacice, scoase la bun capăt de gloriosul Traian, o vom vedea poate într'o zi, — dacă va voi Dumnezeu și guvernul nostru! — turnată în bronz cu tot proeminentul relief al însuflăitelor sale sculpturi, împărățind pe una din piețele capitalei noastre; aș adauge chiar că mai la locul său decât oriunde, ea ar fi în fața Academiei, la punctul unde s'a așezat deocamdată statua ecuestră a Voevodului românesc, Mihai Viteazul carele, — dacă ar putea vorbi, sărmanul — ar spune desigur tuturor cât se simte de rușinat, văzându-se expus a juca rolul de căpetenie pe o vastă și erudită scenă, ce pare înadins croită pentru împărătescul simulacru al dominatorului *Urbis et Orbis*.

Dar neavând deocamdată nimic de vânat pe piața S-tului Sava din București ¹⁾ să ne întoarcem, — cel puțin cu gândul — la

¹⁾ Pe piață nu! Dar ia să ne abatem, în treacăt, prin sălile de jos ale Academiei, ocupate provizoriu de Muzeul de Antichități.

Scenele de vânatoare au fost foarte mult întrebuițate ca subiecte decorative de către sculptorii antichității. Chiar și în muzeul nostru, unde nu ne prea putem lăuda până acum cu multe sculpturi antice, tot însă se văd două scene vânătorești.

Una e pe un fragment de piatră (0.m 19 înălțime; 0.m 24 lărgime), purtând jos inscripțiunea elenă *ΑΥΦΗΛΙΟΣ ΔΙΟΓΕΝΗΣ*.

Pe această lespede trunchiată se mai văd picioarele unui călăreț cu partea de jos a calului alergând; sub dânsul, râtul și copitele unui mistreț, asupra căruia se asvârlă un câne cu botul căscat și cu coada în sus. Săpătura e cam grosolană, dar desemnul e plin de mișcare.

Cealaltă scenă de vânatoare e în adevăr mai desvoltată, dar din nenorocire mai puțin distinctă. Ea se află pe un brâu îngust care încinge buza de sus a unui sarcofag, ale cărui laturi externe sunt acoperite cu sculpturi. Acest interesant monument a fost adus de peste Olt (dela Reșca sau dela Celei, după toată probabilitatea) de către răposatul ban Mihalache Ghica și depus în curtea caselor sale, care apoi văzându-se prefecturei de Ilfov, sarcofagul a servit câțiva ani d'arândul drept jghiab și iesle pentru caii dorobanților. Sunt însă doi ani de când am izbutit, cu ajutorul prefectului, dl. C. Manu și al comitetului permanent, a face să se aducă la muzeu toate pietrele antice care zăceau neîngrijite în acea curte. Printre dânsule e și sarcofagul.

Pe una din laturile sale cele mari sunt patru personaje în picioare, înfășurate în togele lor; fiecare se află sub o osebită arcadă, formate fiind acestea prin doi pilaștri, la colțuri, și prin trei coloane despărțitoare. Pe cealaltă latură

Roma, și aflându-te acolo tu, ca vânător român, nu uita să te îndepărtezi tocmai în fundul Forului roman, la stânga de Coliseu, în capul stradei San-Gregorio, acolo unde se înalță încă și astăzi, un antic și falnic arc de triumf, numit al lui Constantin cel Mare.

25 Istoria acestui monument nu prea face onoare primului împărat creștin, — căci — ca să vorbim curat — arcul nu este cătuși de puțin al lui; nu este nici măcar dăruit, ci este tocmai lucru de furat.

30 Cum? ce va să zică: un arc de triumf furat? Atâta namilă de marmură, cu o boltă mare căscată la mijloc și cu alte două arcade mai mici în lături, cu opt columne de *gialo antico*, cu opt statue de marmoră frigiană, viorie, cu întreite frize, cu timpane și cu medalioane sculptate, atâta clădărie de patru ori cel puțin cât turnul Colței, cum oare să o facă zapt cineva, fie măcar acela și
35 un borfaș încoronat?

Deși 'mi vine foarte cu greu să aduc așa necuviincioasă pâră împotriva sfântului împărat și patron al Bucureștilor, dar, am

mare, se văd trei genii aripați, fiecare pe câte un osebit postament; geniul din mijloc sună din cimbale și ceilalți doi dăntușesc, ținând în mâini câte o ciocăină de struguri și câte un mănunchiu de căpățâne de mac. Pe una din laturele mici, alți doi genii, tot aripați și tot pe postamente, cântă, unul din flaut și altul din naiu. Pe laturea opusă, iarăși doi genii, dar pe un singur postament, se țin îmbrățișați. Trag ei oare împreună un danț imbinat? Sau sunt ei chipurile emblematice ale luptei amorului, pe care Elenii le numeau *Eros* și *Anteros*? La colțurile sarcofagului se văd patru Victoriei, purtând foi de palme și coroane: două mai mici, două mai mari.

Acum să venim și la brâul superior, pe care, jurîmprejur, se zărește sub ștersura rozătoare a timpului, vreo douăzeci și patru animale, vreo trei sau patru bărbați, toți în poze foarte animate, și poate încă și câțiva copaci. Animalele par a fi lei, mistreți, cerbi și tauri sălbatici, atacați cu furie de câini colosali și pândiți sau izbiți de către vânători. La un loc, între altele, se vede lămurit cum un vânător proptit într'un genuchiu, își îndreptează sulita către un taur, carele, cu coarnele plecate, se răpede asupra-i. Oare nu vom fi având aicea reprezentarea unciă din acele scene vânătoarești, care negreșit se petreceau adesea prin pădurile Daciei, între colonii romani și bourii uriași (*bos urus*); ce au lăsat și până azi creștetul lor fioros pe stema Daciei răsăritene?

mai spus-o și într'alt loc, — cu țiu întod'auna cu Traian și nu pot să las ca să i se ia ce este al lui.

40 Apoi toată lumea știe că, pe când marele Ulpiu biruia pe Germani, pe Daci și pe Parți, pe când el umplea întinsul său imperiu de edificii sumptuoase și de lucrări de artă folositoare, senatul și poporul Romei se întreceau care de care să serbeze cu mai multă pompă binefacerile și triumfurile gloriosului împărat. Ei decretară, dar, tot felul de clădiri comemorative la care lucra ilustrul
45 arhitect și sculptor grec Apolodor.

Atunci se'nălțară în Roma, forul lui Traian cu toate edificiile decorative dinprejuru-i: portice, bibliotecă, templu; atunci bazilica Ulpiană cu cinci rânduri de stâlpi de granit; atunci columna
50 războaielor dacice cu statua învingătorului deasupra, atunci în fine, la capul căii Apiane, pe care el o restaurase, un arc de triumf pe care însă nu-l putură sfârși, pre cât încă fu marele împărat cu zile¹).

Urmașii lui, geloși de a sa mărire, mai mult se gândiră a-și face
55 loru-și monumente, decât a consacra pe cele ce aminteau poporului neasemuita glorie și dreptate a fericitului Traian. După ce trecură însă două sute de ani la mijloc, se găsi împăratul Constantin, carele, de când îi venise gustul de a-și face din Bizanț o nouă capitală, se deprinsese strașnic a despuia fără rușine capetele de operă ale lumii, ca să-și împodobească cu ele Constantino-
60 polea sa.

El văzu arcul lui Traian stând fără căpătâiu, în răspântia căilor Sacră și Triumfală; la bază, îi lipseau cu totul ornamente și pe frontispiciu n'avea nici o inscripțiune votivă. — «Stai!» zise
65 el, — «tot n'are arcul acesta stăpân; aidi să-l fac al meu!». Și puse îndată de-i ciopli pentru pedestaluri, niște grosolane figuri de victoriei pocite; iar pe ambele fețe ale aticului așternu lungi

¹) L. Rossini, *Gli archi trionfali, onorarii e funebri degli antichi Romani* (Roma, 1836). — L. Canina, *Gli edifizii di Roma antica* (Roma, 1851). — Dr. H. Francke, *Zur Geschichte Trajan's und seiner Zeitgenossen* (Leipzig, 1840). Dionî Cassii, *Histor. roman.*, <lib.,> LXVIII.

dedicațiuni, în care spunea cum el a scăpat lumea de tiranul
Maxenție, cum a liberat cetatea, *Liberatori Urbis*, și a întemeiat
70 pacea, *Fundatori quietis*.

Astfel arcul lui Traian se pomenește într-o zi că a devenit arcul
lui Constantin.

Dar ce folos? În zadar inscripțiunile laudă pe noul triumfător,
sculpturile din căpătâiele aticului și cele dela timpanele arcului ne
75 amintesc izbânzile lui Traian în contra Dacilor și Parților; statuile
așezate pe intabulamentele columnelor sunt ale regilor barbari,
robiți de Traian; în fine cele opt medalioane sculpturale care, ală-
turate câte două, împlinesc golurile dintre colonne, d'asupra arca-
delor laterale, ne atestă și ele pietatea și iubirea de vânătoare ale
80 învingătorului Daciei.

Patru din acele mari medalioane reprezintă sacrificii făcute
de împărat pe altarele zeilor mitologici; alte patru sunt scene
vânătoarești.

Pe unul din acestea, Traian, în tunică scurtă, cu *tibiale* sau
85 poturi vânătoarești pe pulpe și cu toga pe umeri, iese cu alți doi
soți de sub un portic, ținând calul de frâu; alături e un mândru
junc cu hlamida asvârlită pe spate, purtând de sguardă un frumos
ogar. Câte-și patru țin în mână lănci înalte cu ascuțiș romboidal
la vârf, de cele ce se numeau *contus*. Totul arată că ei se gătesc să
90 plece la vânătoare.

Pe al doilea, împăratul, în goana calului său, cu capul gol, cu
mantia fâlfâindă, cu o spadă lungă și îngustă rădicată în sus, urmă-
rește pe un urs, carele fugind își întoarce capul spre dânsul. Doi
tovarăși, asemenea călări și fugind cu spadele plecate pe sub cră-
95 cile unui copaciu, însoțesc pe Traian.

În al treilea medalion, aceleași trei persoane călări, — împă-
ratul în frunte, — străbat în fuga lor mare, un tărâm stufos și mlă-
știn, amenințând cu darde scurte, *venabula*, un mistreț gata a
se preda.

100 În cel d'al patrulea, vânătoarea e terminată. Marele Traian,
încununat cu o aureolă circulară sau nimb, ca icoanele sfinților

noștri, stă în picioare sub umbră de copaci, și dă ordine altor trei bărbați, toți cu sulice în mână, din cari unul, mai în laturi, ține de frâu un cal; un servitor, în partea opusă, poprește în loc un alt cal. Dinaintea împăratului e un leu mare, lungit mort la pământ.

Cu fiecare din aceste scene vânătorești se află împărechiată câte o scenă religioasă, în care împăratul aduce rugăciuni și ofrande zeilor: când e să plece la vânătoare, el invoacă pe ocrotitorul familiei sale, pe Ercul rusticul, al Lațiului, purtător de baltag, acoperit cu piele de leu; când merge să vâneze ursul, el își oțelește vârful lancei în focul depe altarul lui Apolon lung-săgetătorul, ἐπιβόλος; după ce a ucis mistrețul, el îi înfige căpățâna în copaciul sacru care umbrește staută Dianei vânătorețe; și în fine, după ce a biruit pe leu, el îi depune vârtoasa coamă la picioarele belicosului zeu Marte.

În nici un period al ei, sculptura antică n'a fost poate mai în stare de a înfățișa cu un caracter mai energic și mai adevărat, asemenea scene, în care salbăția și gravitatea subiectelor reclamă, oarecare asprime în mânăuirea daltei. Vigoare în loc de grație, demnitate în loc de frumusețe, strictă exactitate la reproducerea naturii omenеști în loc de forme estetice ideale, iată calitățile ce caracteriză stilul sculpturii din timpul lui Traian. Aceste calități le-au avut mai mult decât oricari alții, artiștii accia cari au săpat marmurele columnei dacice, precum și baso-relievrurile arcului triumfal. Producțiunile lor constituiesc ceea ce s'ar putea numi *sculptura istorică*, căci sunt interpretațiuni credincioase și perfecte ale faptelor ce ele reprezintă și fiindcă, în cazul de față, faptele au fost mărețe, operele de artă au știut și ele să păstreze un aspect cu totul impunător.

Este un lucru cunoscut că cei vechi n'au nimerit sau n'au voit să înfățișeze animalele, sub formele lor reale; de aceea să nu cătăm prea de aproape la fiarele din medalioanele arcului; dar vânătorii, dar Traian mai ales, în pozele, în mișcărilor, în expresiunea, în musculatura lor, sunt adevărați eroi la vânătoare, precum în realitate erau eroi și pe câmpul de bătălie.

In aceste prețioase rămășițe ale artei romane din periodul eroic al imperiului, avem totdeodată dinaintea ochilor, imaginea clară și vie a acelei vânători pe care singură o permitea Platon cetățenilor republicii sale, «vânătoarea cea perfectă», după cum zice
 140 filosoful, «care se face în contra patrupezelor, cu cai, cu câni și cu însuși puterea trupului, în care fiara, învinsă prin alergături, prin răni, prin loviri, cade sub propria mână a vânătorului; vânătoarea care singură aprinde în om zeescul dar al hăr-băției»¹⁾.

145 Dar strecurându-ne încetinel prin tot felul de cotituri fără pericol, iată-ne ajunși pe tărâmurile aprige ale vânătoarei celei mari, în care goana fiarelor devine uneori o luptă crâncenă și 'n care omul adesea trebuie să dea însuși piept în fața primejdiei.

La asemenea cazuri, prepelicarul tău, amice, nu are ce-ți face,
 150 și chiar, — după cum tu pretinzi, — nici cuțitul dela brâu nu te prea poate ajuta. Cât despre căruța mea, doară numai luând-o mârțoagele la fugă, poate că m'ar scăpa (Doamne ferește!) de așa năpaste!

Cu toate acestea, șezând acuma colca fără grijă, răsturnat în
 155 jețul meu, privind liniștit pe fereastră, cum mugurul liliacului se despică și 'nverzește sub aburoasele sărutări ale soarelui de Aprilie, și ascultând cu o dulce răpire, cum vrăbiile limbute cîripese și cum brotăcelul cântă vesel înturnarea zilelor calde, te încredințez că mi-ar plăcea să străbat, — fără totuși de a mă mișca
 160 din loc, — și codrii umbroși, alergând cu gândul în goana cerbilor, și piscurile de stâncă, după urmele ideale ale caprei negre, și vizuinele de prin munți, în prepusa dibuire a urșilor, și luncile cu richită, după umbra dărei de mistreț, ba chiar și pustiile năsiptoase, pe unde mi s'ar năluci vânători eroice de tigri înfricoșați și de lei
 165 firoși!

¹⁾ Platonis, *Leges*, VII, 844: «μόνη δὴ πᾶσι λοιπῇ καὶ ἁριστῇ ἢ τῶν τετραπόδων ἰπποῖς καὶ κνῶσι καὶ τοῖς ἐαυτῶν θήρα σώμασιν ὅσοις ὦν ἀπάντων κρατοῦσι δρόμοις καὶ πληγαῖς καὶ βλαταῖς αὐτόχειρες θηρέοντες ὅσοις ἀνδρίας τῆς θείας ἐπιμελής».

Dar fiindcă până acum, nici prin vis piciorul nu mi-a călcat prin asemenea prăpăstioase locuri, și fiindcă însumi, — o mărturisesc cu umilință, — n'am fost niciodată la acea aspră școală în care, după spusa anticului dascăl de vânătoare ¹⁾, « cetățenii învăță a fi meșteri în războaie și în toate cele unde trebuie omului să știe a cugeta, a vorbi și a lucra bine », de aceea, zic, nu mă voi încumeta a spune ceea ce aieva n'am văzut cu ochii, ci legănat în răsfățările poeziei și ale frumoaselor arte, voiu cerceta numai cum alții, mai pricepuți, au cugetat, au vorbit și au lucrat, descriind și reprezentând episoade caracteristice din vieța plină de neastâmpăr a vânătoarei celei mari.

Dar în ce parte să ne întoarcem mai întâi privirile? Pe cine să întrebăm a ne spune în ce timp, în ce loc a fost vânătoarea mai prețuită, mai măreață, mai trebuincioasă, mai desfătătoare?

Câta-vom a descoperi, prin negura timpilor preistorici, pe sălbaticii primitivi ai pământului, cutrierând colosalele vegetațiuni antediluviane și luptându-se cu fiare uriașe, ale căror seminții s'au stins acum de mult de pe fața lumii? — Tu ai spus, la începutul cărții tale, că vânătoarea este o aplecare firească a omului, veche ca și dânsul; eu voiu adaoge, tot spre lauda vânătoriei, că acest instinct a înlesnit chiar omului primele sale inspirațiuni artistice și aceasta ne-o dovedesc cu prisos figurile de elefanți-mamuți cu coame stufoase, cele de reni cu late coarne răschirate, de urși ai speluncelor și de alte animale dispărute, ce s'au găsit pe unelte de corn, pe arme de os și pe plăci șistoase, gravate cu sula de către oamenii străvechi cari, în timpii perioadei glaciare a Europei, se adăposteau în peșterile dela Madeleine, dela Augerie, dela Massat și din alte stațiuni cufundate azi sub tărîmul Perigordului, al Gasconiei, și al multor provincii din Franca meridională ²⁾.

¹⁾ Xenophontis *De venatione*, I: *ἐκ τούτων γὰρ γλυγονται εἰς τὸν πόλεμον ἀγαθοὶ εἰς τε τὰ ἄλλα ἐξ ὧν ἀνάγκη καλῶς νοεῖν καὶ λέγειν καὶ πράττειν.*

²⁾ Despre descoperirile de asemenea natură ale d-lor Lartet <și O>. Christy, *Reliquiae Aquitaniac*, 1864; de Vibray, <Th.> Garrigou <*Géographie de l'Aquitaine sous César*, 1863> și alții vorbesc toate publicațiunile care se ocupă de

195 Urma-vom cu ochii cetele nesocotite de arcași și de lănceri,
cârdurile nenumărate de sburătoare, turmele nesfârșite de ani-
male ce stau puse la șirag printre ieroglifele templelor egiptene
sau pe păreții de piatră văroasă ai palatelor ruinate din Niniva și
200 din Babilon? — Ca să vâneze lei și tigri, girafe și gazele, ba chiar
iepuri și cocori, faraonii Egiptului, despoții Asiriei și tiranii Perși
rădicau în picioare ordii și popoare întregi; iar după terminarea
acelor năpraznice măceluri, legiuni de zugravi și de pietrari erau
osândiți ca să aștearnă pentru încremenirea viitorimii, toate acele
205 nemărginite epopei vânătoarești, care prin nemilostiva lor mono-
tonic, sperie și obosesc azi ochii călătorului minunat ¹⁾.

Asculta-vom, de pe râpele înverzite ale lacului Celor-patru-
cantoane, voiosul și semețul cântic al plăiașului elvețian, cadentat
de muza lui Schiller, amanta libertății? Fiul lui Guilom Tell îl
intonă cu glas puternic și echo îl repetă din sânul munților inimați
210 în Uri, în Schwytz și în Unterwalden.

Mit dem Pfeil, dem Bogen	215	Wie im Reich der Lüfte
Durch Gebirg und Thal		König ist der Weih —
Kommt der Schütz gezogen		Durch Gebirg' und Klüfte
Früh am Morgenstrahl.		Herrscht der Schütze frei.

220 Ihm gehört das Weite:
Was sein Pfeil erreicht,
Das ist seine Beute
Was da kreucht und fleugt ²⁾

timpii preistorici, așa de mult studiați în anii din urmă. În anul acesta chiar, pentru prima oară, s'au descoperit oase de reni, sculptate cu figuri de același animal și într'o peșteră din Elveția, la Thaingen. Cine știe dacă și peșterile munților noștri nu ne păstrează destăinuiri de felul acesta?

¹⁾ <John Gardner> Wilkinson, *Private life, manners and customs of the ancient Egyptians*, <London, 1837> — <A. H.> Layard, *Niniveh and Babylon* <London, 1853>.

²⁾ Schiller, *Wilhelm Tell*, Act. III, Scena I:

Cu săgeata, cu arcu,	Precum în împărăția vânturilor
Prin munți și prin văi,	Domn este vulturul,—
Vânătorul calcă întins	Prin munți și prăpastii
De timpuriu, la raza dimineții.	Domnește liber vânătorul.

Aici mă aflu din nou în mare primejdie ca să asvârli din mână foaia
 pe care, cu mai multă sau mai puțină răbdare, tu te silești a mă
 225 citi. Cum! am cutezat a-ți pune subț ochi chiar și versuri nem-
 țești? Oare putea-vei să mă ierți?...

Dă-ți osteneala, rogu-te, a căta în josul paginii, traducerea
 schiopătândă a acestor frumoase strofe, în care clocotese cele mai
 230 nobile simțiminte ce iubirea de vânătoare poate aprinde în inima
 unui om, și sper că tu, vânător, te vei împăca îndată cu poetul,
 dacă nu și cu limba lui.

În acea limbă însă este scrisă cea mai expresivă poemă a vieții
 vânătoarești, eroica dramă a lui Guilom Tell, în care răsuflă peste
 tot, aerul liber și curat al plaiurilor alpestre și iubirea necumpătată
 235 de patrie a cetățenilor liberei Elveții. O țară întregă scăpată din
 robie numai prin inima vitează și prin săgeata dibaciu-mănată ale
 unui vânător, iată de sigur cea mai falnică izbândă cu care se poate
 mândri vânătorul. Poetul s'a pătruns de acea mândrie de vânător
 și auzi-l cu câtă dragoste vorbește el chiar și de înțelepciunea caprei
 240 negre, care, când merge cu cârdul să pască la înțărători, punc-
 straja la pândă, ca să tragă cu urechia și să fluire când se apropie
 vânătorul ¹⁾.

Tot despre acea sprintenă și sfiicioasă fiică a stâncelor a zis și
 245 poetul latin, în versuri mai vii și mai colorate decât cel mai ni-
 merit tabel:

Al lui este spațiul;
 Tot ce atinge a sa săgeată
 Este prada lui,
 Tot ce se târăște și sboară!

¹⁾ Schiller, *Wilhelm Tell*, Act. I, Scena I:

« Das Thier hat auch Vernunft;
 Das wissen wir, die wir die Gemsen jagen.
 Die stellen klug, wo sie zur Weide gehn
 'ne Vorhut aus, die spitzt das Ohr und warnet
 Mit heller Pfeife, wenn der Jäger naht ».

Pendentem summa capream de rupe videbis;
Casuram speres; despicit illa canes¹⁾.

Iată cum știe poetul să ne facă a simți chiar și decepțiunea vânătorului. Ajuns pe culmile alpestre,

250 Pe stânci de seuți de ghiață, troiene de zăpezi
Pe care o suflare le-aruncă răpezi jos,

el se oprește, se uită în dreapta și în stânga, cătând să zărească amăgitoarea pradă care i-a pierit din ochi, și apoi întăratat, obosit, mănios de zadarnicia-i osteneală, el strigă în limba lui Byron ... ha
255 stăi! mai bine să-l facem să vorbească românește, în versuri pe care însuși autorul lor va fi și uitat că le-a scris odinioară, în depărtatele-i *Cesuri de mulțumire*:

Așa; și 'n aste locuri căprița a sărit.
Piciorul ei cel ager m'a încurcat de tot:
260 Câștigul meu de astăzi abia de va plăti
Primejdioasa'mi muncă ...²⁾.

Altă dată însă vânătorul, mai norocos în goana sa, își cântă cu veselie izbânda, și, în inima-i mulțumită, dorul iubitei sale vine de se amestecă cu plăcerile vânătoriei. Atunci poetul, — acela carele,
265 în secolul nostru, a știut mai bine decât oricare să împrăpăteze cu o nouă dulceață și cu un mai viu profum limba îmbătrânită a lui Ronsard — Alfred de Musset a pus în gura plăiașului un cânt

¹⁾ Martialis, *Epigram.*, <lib.,> XIII, 98:

« Vei vedea capra neagră atârnată de vârful unei râpe:
Speri că va cădea; dar ea cată cu dispreț la câni ».

²⁾ C. A. Rosetti, *Cesuri de mulțumire*, (București, 1843), traduce astfel aceste versuri din Manfredul lui Lord Byron. Act. I, Scena II:

Ye topling crags of ice!
Ye avalanches, whom a breath draws down,
.....
..... Even so
This way the chamois leapt: her nimble feet
Have baffled me; my <gains> to-day will scarce
Repay my break-neck travail.

vesel, în care bucuria triumfului la vânătoare se îngână cu dulci amintiri de amor:

- 270 Chasseur, hardi chasseur, que vois-tu dans l'espace?
 Mes chiens grattent la terre et cherchent une trace.
 Debout, mes cavaliers! C'est le pied du chamois.—
 Le chamois s'est levé — Que ma maitresse est belle!
 Le chamois tremble et fuit! — Que Dieu veille sur elle!
- 275 Le chamois romp la meute et s'enfuit dans le bois.
 Je voudrais par la main tenir ma belle amie.
 La meute et le chamois traversent la prairie.
 Hallali! compagnons, la victoire est à nous!
 Que ma maitresse est belle et que ses yeux sont doux ¹⁾.

- 280 Cântă și chiuieste vesel vânătorul, căci izbânda este a lui! A
 prins capra în pădure; și în vale, iubita-i cu ochi dulci îl așteaptă
 ca să-l strângă de mână. Sufletu-i acum înnoată în bucurie. Au
 trecut, s'au șters zilele de dor pe când el rătăcea prin luncă sus-
 pinând doina vânătorească:

285	Lunca țipă, lunca sbiară
Pentr'un pui de căprioară.
Vai de biata inimioară;
Ca și lunca geme, sbiară
Pentr'o puică bălăioară.— | 290 | Frunza crește, frunza cade,
Căprioara n'o mai roade.
Vai de mine ce m'oi face?
Doru 'n sufletul meu zace
Și'nimioara-mi nu mai tace! |
|-----|--|-----|--|

¹⁾ Alfred de Musset, *La coupe et les lèvres*. Act. II, Scena II <în «Un spectacle dans un fanțenilă, Paris, 1839».

«Vânătorule, semețe vânătorule, ce zărești tu oare în spațiu?
 Câinii mei răcăie țărâna și caută o urmă.
 Săriți, voinici! E copita caprei-negre.
 Capra-neagră s'a sculat! — Frumoasă mai este iubita mea!
 Capra-neagră tremură și fuge! — Dumnezeu să mi-o păzească!
 Capra-neagră întoarce haita și fuge în pădure.
 Aș vrea să ții de mână pe draga mea iubită.
 Haita și capra-neagră trec peste pășune:
 Hura! tovarăși, izbânda este a noastră!
 Mult mi-e frumoasă iubita și dulci îi mai sunt ochii!».

295

Inimă, fii răbdătoare
 Ca pământul sub picioare,
 Pân' ce puica bălăioară
 S'o întoarce 'n luncă iară,
 Cu cel pui de căprioară! ¹⁾.

300

Puica s'a întors în luncă; ea a înfrânt și a sdrobit inima poetului mai rău decât crudul vânător când sfâșia fără milă sânul căprioarei și atunci, tot dânsul, tot de Musset, mlădiindu-și lira pe un ton mai duios, ado-ți aminte, amice, cum, în câteva versuri răpezi și armonioase, adevărate mărgăritare picate din acel corn

305

de poetice îmbilșugări ce i-l revarsă suava lui muză într'o frumoasă noapte de Maiu, cum știe, zic, a schița în treacăt, o întreagă elegie vânătoarească:

310

Suivrons nous le chasseur sur les monts escarpés?
 La biche le regarde; elle pleure, elle supplie,
 Sa bruyère l'attend; ses faons sont nouveau-nés;
 Il se baisse, il l'égorge, il jette à la curée
 Sur les chiens en sueur son coeur encore vivant ²⁾.

315

Sărind cu ciuta și cu capra, din pisc în pisc și din stâncă 'n stâncă, cine ne oprește acum de a ne strămuta până și în munții noștri?

320

Aci ne așteaptă *Vânătorul Carpaților*, pe care s'a cercat a-l cânta într'o lungă baladă descriptivă, un muntean român, un câmpulungean, carele fără îndoială a gustat plăcerile și ostenelele vânătoarei de munți și a resimțit în sufletul său toate înviatoarele fremete ale vieții de plăiaș. Dacă natura l-ar fi înzestrat cu darul de a spune precum simte, d-l N. Rucăreanu ar fi făcut desigur un cap

¹⁾ *Poezii populare ale Românilor adunate și întocmite de Vasile Alecsandri, București, 1865, p. 225.*

²⁾ Alfred de Musset, *La nuit de mai*: <în Revue des Deux Mondes. 1835>

« Urma-vom vânătorul pe munții râpoși?

Ciuta îl privește; ea plânge și se roagă,

Calcușu-i de buruieni o așteaptă; iezii îi sunt de curând născuți.

El se pleacă; o înjunghie și aruncă în pradă

Cânilor asudați inima'i încă vie ».

d'operă nemuritor. Dar știi că are Românul o vorbă care cam zice că acolo unde nu este puțința, la ce-i e bună voința?

325 Cu toate acestea, în balada « *Vânătorul Carpaților* » sunt imagine care se văd a fi fotografiate de pe natură. Păcat că au aspectul tern al fotografiei și nu coloritul viu al vieții! Sunt și expresiuni neaoșe-românești de o originalitate prețioasă, care ar luci ca nestemate într'o frumoasă salbă de versuri armonioase.

330 Subiectul baladei este fără îndoială conceput cu o bogată și adesea fericită varietate, căreia, din nenorocire, cititorul se vede silit a-i duce mereu jalea; căci pe tot minutul, el simte în sine mințea învrăjbindu-se cu urechea. Eu unul mărturisesc că, pătruns fiind de mărețele dorințe ale poetului, am încercat un fel de simțimânt dureros, văzând cât de puțin limba și versul au venit în
335 ajutorul puternicei sale închipuiri, al nobilelor sale aspirațiuni. De ce nu poate omul toate câte le dorește? Dar vai! sunt puțini, foarte puțini aceia;

Non omnia possumus omnes...¹⁾.

340 O chemare către vânători, la revărsatul zilei, deschide șirul neregulatei și capricioaselor strofe, scrise în versuri albe:

Ușor ca însuși cerbul pășește vânătorul
Pe coama cărărată piciorului de munte.
In poalele-i se 'ntinde câmpia strălucindă
De mii de briliante ce varsă aurora
345 Pe geana-i rourată, pe verzile ei bucle.

El trece pe muscelele însmăltate cu flori suave; apoi pășește tăcut pe sub bolta întunecată a fagilor și a frasinilor, unde murmură izvorul și undă cântă mierla, grangorul și sturzul. Deodată însă vânătorii se opresc:

350 « Atârnați, feciori, merindea
Sus pe ramure de arbori!
Iacă urma căprioarei
Proaspătă de astă noapte;

¹⁾ Virgiliu, *Eclog*, VIII, v. 63: « Nu toți putem toate ».

355 E culcată 'n fața coastei
 Sau în higiul ¹⁾ dintre plaiuri.
 Bătăiași, pe fuga 'ndată!
 Vântul bate de minune!
 Luați bătaia sus din piscuri;
 360 Veniți trâmbă cam spre vale,
 Drept la fagii cei înalți;
 Acolo ne ținem noi.
 De veți auzi copoi
 Peste voi trecând în dosuri,
 Să tăceți, să nu dați gură,
 365 Căci se 'ntorc cu ea îndată:
 Știți că trage tot în jos,
 Și atunci să întețiți!

Iute la pândă, la țitori!
 Coprindeți bine din muche 'n vale!
 Și curmătura să nu rămâie!
 370 Și treceți unul peste pârâu!

Bătaia acum începe și iarăși încetează.
 Abia s'aud copoi pe vărfuri depărtate;
 375 Dar trec, se lasă 'n scapăt, și pare că vânatul
 Cu câniî împreună s'au dus pe altă lume.
 Tăcut acum e totul; munteanul nici nu mișcă;
 În muta-i așteptare se uită l'a sa umbră
 Din ce în ce crescândă, și timpul el măsoară.
 Și iar s'aud copoi. Ca fulgerul de iute
 380 Sosesc din muche 'n vale, din vale iar în muche.
 Bătaia reîncepe; mereu se întefește:
 Chefnitul ²⁾ e aproape; cât colo frunza sună,
 Ș'aci c'o detunare, tot sgomotu 'ncetează,
 Din fundul văii-adânce, cu 'n pas mai rar, dar sigur,
 385 Cu deasa-i respiraare se vede vânătorul
 Măreț, alegru, sprinten, ce-aduce pe-ai săi umeri
 Pe svelta căprioară și pe pământ o 'ntinde.

¹⁾ « Pădure jună și foarte deasă ». *N. R.*

²⁾ Lătratul copoiului când este pe urma vânatului. Când vânatul, adică ursul, mistrețul sau lupul vulnerat stă pe loc ca să facă rezistență, atunci numai copoiul latră, și aceasta în limbajul vânătorici, se zice: *bal câniî*. Tot astfel

După aceste versuri, care, pe lângă orice alte merite, au mai ales pe acela de a se prezenta adesea sub forma limbajului vânătoresc al muntenilor noștri, după aceste versuri vine descrierea orelor de repaos: focul de brazi strălucind noaptea prin pădure, ghicitorile și iresurile rostite până să se gătească cina, în sfârșit somnul ce vine când încep ochii « a vedea cam sus găina ».

Când apoi răsare din nou soarele, vânătoarea reîncepe.

Alte două strofe, dispuse într'aceiași chip, împlinesc partea curat vânătoarească și, negreșit, cea mai interesantă a baladei. Le vom mai transcrie numai pe ele, însoțite cu notele lor filologice și patriotice, căci urmarea, până la sfârșit ne înstrăinează cu totul de vieța vânătorilor. Pierzându-se, când în zadarnice doruri după timpii patriarcali și eroici ai Domniilor străbune, când în amarnice mâni în contra influențelor străine ce răzbat în Țară prin căi ferate și prin batele cu vapor, balada ne face să simțim atunci, în mod obositor, toate neputințele muzei câmpulungenc. Abia dacă într'acel chaos de idei străine subiectului și de versuri anevoioase, ne mai deșteaptă câtva descrierea furtunei care

Răzbubue p'în brazii ce șuieră ca șerpui,

sau dacă ne mai învie amintirea mândruțelor cărora vânătorul le destină câte o « cetină frumoasă de brad verde, neuscat », drept semn

că vânătorul

E ca bradul neschimbat ¹⁾.

Să ne întoarcem dar curând și cu plăcere către dânsul.

Curioasă idee a avut d-l Rucăreanu de a încurca pe bietul Vânător al Carpaților prin *Eisenbahn-ul* lui Strussberg și prin *Kaiserlich-Königlich privilegirt-ul Dampfschiff*. Ia mai bine să-l rugăm

lătră copoiul și tot astfel se zice când el a închis capra-neagră în colț sau aninătoare ». N. R.

¹⁾ « Acest ultim pasagiu l-am crezut necesariu aici pentru două cuvinte: întâiu ca să completez forma poeziei mele atât de variabilă, și al doilea ca să dau o mică desmințire acelor autori sau *filosofi romanțari*, cari au zis că vânătorul nu poate ama ». N. R.

A. Odobescu (în picioare) și C. Cornescu (pe scaun) în ținută de vânătoare.
Fotografia datează dela 1857, când A. Odobescu avea 23 de ani.
(Colecția d-lui Al. Rosetti).

415 a ne fi domnia lui încă odată călăuză spre a ne duce prin *aninătorile*,
 prin *iudele*, prin *înfurciturile* și prin *colțanii*, unde se ivește, sfiet,
 sau îngrozitor, vânatul dela munte.

Vânătorul se oprește:

« Jos, copii, pe brânci cu toții!

420

Auzirăți șuieratul

Caprei-negre printre stânce?

Ne-au ulmat; dar sunt aicea.

Drept l'aninători vă duceți,

Și vedeți de le luați vântul

425

Ca nici una să ne scape!

Iar în iudele ¹⁾ din față

Se țin cerbii, stau și urșii;

Dați la câni îndată drumul!

Fuga sus la 'nfurcitură:

430

Alegați la creieri ²⁾ unul

Unde este 'ncornoratul. ³⁾

¹⁾ « O grămădire de arbori răsturnați a cărei numire derivă dela un vânt foarte furios ce bate mai în același timp din mai multe părți și pe care vânătorii munteni l-au numit *Iudă*, pentrucă, ducând mirosul de pe tot locul dela om la vânat, acesta îl ulmă, fuge și se depărtează, astfel că toată osteneala vânătorului rămâne în van. Cuvântul dar este simplu și natural; acest vânt, trădând pe vânător, a meritat foarte bine numirea de *Iudă* sau trădător.— Sublim rezultat al religiunii ortodoxe în Țările-Române! Țăranul cel mai simplu, fără carte, fără instrucție, fără educație, necunoscând decât necesitățile și nevoile sale știe prin limba părinților săi, ce a auzit și înțeles pe toată ziua în biserică, singura lui școală; știe, zic, că Iuda a vândut pe Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul lumii.— O doamne! dacă acei bărbați ce ne-au format această limbă, sancționând-o mai întâi prin biserica noastră, sunt în imperiul tău, între sânții tăi, primește tu această lacrimă de recunoștință, ce pică pe aceste rânduri și o transmite lor prin angeli tăi! Fă, Doamne, ca în secolii secolilor să zicem: *Doamne, fii cu noi!* și nu *Domine, esto nobiscum!* Fă, Doamne, ca în toată dimineața, și nu *demanetia*, să lăudăm numele tău! Ține-ne, Doamne, tari în credința și nu *credentia* ta! Atunci providența ta ne va mântui».

N. R.

²⁾ « Pădurea cea mai înaintată spre vârful muntelui, de unde apoi se începe golul culminante ». N. R.

³⁾ « Cerbul ». N. R.

- Altul rămâneți la strungă
Unde trage, știți, desculțul,¹⁾
Dar vedeți, coprindeți bine
435 Ș'armele vă primeniți!
Neamțul²⁾ bate... a 'nehis capra
In colțanul cel din vale;
Eu alerg pe fuga' colo;
Fiți deștepți la țitori!
- 440 In iuzi gonesc copoii, spre vârf ei se 'ndreptează,
Din ce în ce chefnitul mai mult se întetește.
Un trăznet se aude; un altul îl urmează
Și tot mai se repetă. Apoi un răcnet mare
Cutremură pădurea și zguduie și munții,
445 Iar câinii bat într'una, ș'un sgomot formidabil
Din ce în ce tot crește, și detunări teribili
Din țeve fulminante, răsună în ecouri.
Din stâncă până 'n stâncă, din vale până 'ntr'alta;
Se pierd în depărtare.— Se face apoi tăcere
450 Și nu se mai aude decât murmura surdă
A râului din vale, decât svolândul șuier
Al brazilor, ce trece, se pierde peste goluri,
Dar ne 'necat revine ca undele de mare.
O pauză... și iată pe budur³⁾ vânătorul
455 Descinde 'ncins cu capra; iar alții—ajung acolo
Cu cerbul și cu ursul și cu colțat mistrețul.
E mare bucurie și-i mândru vânătorul⁴⁾.

Negreșit că tabelul ce s'a prezentat la ochii scriitorului a fost măreț; inima-i a bătut cu tărie la acele splendide priveliști, la ael

¹⁾ « Ursul ». *N. R.*

²⁾ « Nume ce se dă mai adesea de țărani cânilor de vânat. Fac această explicație ca să nu se confunde cu un alt neamț ce vom întâlni mai încolo ». *N. R.*

³⁾ « Un fel de stâncă mare și cu oarecare vegetație neregulată, unde capra neagră se ține mai adesea ». *N. R.*

⁴⁾ *N. Rucăreanu, Modeste încercări poetice originale și traducțiuni, București, 1873, pp. 56—70.* Titlu ce d-l R. a dat cărții sale este de natură a dezarma critica; dar noi aci, punându-l alături cu corifeii ai literaturii, ne-am simți siliți a-i croi un locșor de care nici cunoscuta d-sale modestie să nu se înspăimânte, nici ilustra companie în care se allă să nu se poată scandali <za.>

460 sgomot formidabil, urmat de tăcerea, prin care se auzea numai «surda murmură» a râului din vale și şuierul brazilor clătiți ca undele mării! Păcat însă că muzele geloase nu s'au îndurat a-i încorda lira pe un ton mai melodios!

465 Aș vrea, pe când mi se desfășoară dinaintea minții uimite priveliști așa de răpitoare, ca să aud ca prin vis, o muzică plină de farmec, bunăoară ca cea din opera Guilom Tell a lui Rossini, și mai ales, ca acel minunat cor de vânători, care, după ce a trâmbițat pe un ritm vioiu și alegru fanfarele de chemare, se pierde apoi cu vuit armonios, prin tainica rezonanță a codrilor de brazi!

VI

Ce minunată interpretațiune a vieții vânătoarești este, în adevăr, această măiastră melopee, odă scrisă în acea limbă fără rost, ale cărei sunete modulate prefiră în inima omului, mai lesne decât orice cuvinte, și dorul și veselia! Se pare că din îndoioasa amintire 5 a două cântice, culese poate chiar prin munții Elveției, dintr'o arie comună din cele care se cântă vesel pe trâmbița de vânătoare, și dintr'un melancolic *lied* nemțesc pe care țaranii germani îl gâlgăiesc (†judeln† <jodeln>), adunați în cor, marele compozitor italian a știut să plămădească acest cap d'operă al muzicii de vânătorie.

10 Dar Rossini a intrat cel din urmă pe calea, în care alți mari muzicanți îi apucase înainte.

Bătrânul Haydn, părintele acelor simfonii germane pe care tu le urăști așa de tare, Haydn, la vârsta de 68 de ani, puse capăt sutișilor sale de compozițiuni muzicale prin oratoriul numit «*Cele patru timpuri ale anului*», — *Die Jahreszeiten*; — în care, recapitulând toate amintirile vieții sale, simplă și simțitoare, bătrânul 15 maestro cântă pe rând, cu instrumente și cu glasuri omenești, toate bunurile și toate plăcerile de peste an. Când ajunse la timpul toamnei, unchiașul obosit nu se sfii a îmbrăca bărbătește trâmbița vânăto- rească și tot știu încă să mlădieze prin simpatica și naiva dulceață

a genului său, stilul muzical cam pipernicit și cam înțoponat al secolului din urmă, stil pe care l-au denumit, în țările occidentale cu porecla comică de *stilul perucilor* — Zopfenstil, — și care la noi s'ar zice: « de când cu Nemții cu coadă ».

25 Cam tot pe timpul când Haydn scria în Viena oratoriul *Celor patru timpuri*, un compozitor francez, carele a înzestrat scena lirică cu multe opere frumoase și care a compus imnuri și cantate patriotice pentru revoluțiunea dela 1793, Méhul, a dat patriei sale, în uvertura operei «*Junele Henri*», le Jeune Henri, o încântătoare simfonie vânătoarească.

30 Cele două națiuni muzicante ale Europei moderne, Italiei și Germaniei, contestă neîncetat Francezilor geniul acestei arte.

Asemenea ccestiuni nu se desbat cu pușca în mână, și, fiindcă noi acuma ne aflăm la vânătoare, timpul nu ne iartă ca să apărăm aci pe Boieldieu, pe Auber, pe Halévy, pe Gounod, pe Félicien
35 David, nici chiar pe acel sublim geniu cu totul francez al israelitului german Meyerbeer. Tot ce putem spune deocamdată, în materie de muzică vânătoarească, este că Francezii au avut și au păstrat din timpuri străvechi — de prin secolii feudalității chiar, pre cât se știe, — o mulțime de cântice vânătoarești, pe care slujitori speciali
40 le sunau pe cornuri, în petrecerile sgomotoase ale regilor și ale castelanilor. Fiecare episod al vieții de vânătoare, fiecare soi de fiară luată în goană, fiecare moment al dramei cinegetice avea cânticul său consacrat și tradițional, ca semnalele militarești.

Țiu minte că într'un timp când, departe de toți ai mei și cu sufletul adânc întristat, trăiam într'un colțisor al Franciei, pe malul
45 unui râu și în vecinătatea unei mari păduri, în toate serile, la ora când aburii înălțându-se de pe apă, începeau a îngura orizontele amurgit, un sunet de corn răsuna de pe malul opus al râului și repeta câteva ori d'arândul una din acele fanfare vânătoarești,
50 al căror ritm iute și chiar glumeț pare că se îngână cu vibrațiunile melancolice și prelungite ale instrumentului ce le produce. Nu-mi place, amice, a-mi repurta mintea către momente așa înnorate ale trecutului; dar, din minutele pe care în singurătatea de atunci le socoteam deopotrivă cu secolii, numai acelea îmi erau mângâioase,

55 când vocea cornului îmi legăna auzul în sunetele cadențele ale
semnalului de vânătoare. Pe tonurile duioase și întunecate ale
trâmbiței metalice, se juca cu o veselie săltărească, melodia cânti-
cului francez, și atunci, în mine, auzul șoptea inimii mâhnite ne-
așteptate cuvinte de speranță și de bucurie. Cât voiu trăi, nu voiu
60 uita ce dulce îmi era acel basm melodios; el și acum îmi înmoaie
inima de câte ori se întâmplă să aud « *Uvertura de vânătoare* » a lui
Méhul în care aceeași fanfară domnește ca motiv de căpetenie și
răsare sub felurite tonalități, printre diverse episoade muzicale
pline de frumuseți; aci, artistul a imitat tropotul cailor ce fac să
65 răsune pământul subt ale lor copite; aci, iar, el amintește lătratul
vesel al cânilor, când li se dă drumul la goană; aci, încă, pare că,
într'o dulce melodie, cerbul, în agonia sa, plânge și cere cu lacrimi
iertare dela neîmplânzității săi dușmani. Dar aceștia, spre a-și de-
stepta mereu în suflet o nouă ardoare, repetesc din cornuri cuno-
70 scutul semnal, pe care tot Francezul îl știe și-l cântă pe riturnela
poporană: « Tonton, tonton, tontaine, tonton! ».

Dar este oare vre-o idee pe care spiritul glumeț al Francezului
să n'o fi dat, — cum am zice noi, — pe pârlitură? — « Cântă, vâ-
nătorule », zice poetul popular al Franciei, « cântă prin crân-
guri și prin câmpii, cântă mereu refrenul tău de vânătoare: *Tonton,*
75 *tonton, tontaine, tonton!* Pe când tu vânezi cerbul din pădure,
altul mai isteț vânează în culcușul tău; tu ții urma ciutei și altul
a gingașei tale neveste; tu dai chiorăș în fiară, și altul face cu ochiul
tinerei tale soțioare, pe care tu ai părăsit-o, *tenerae conjugis immemor* ¹⁾)

¹⁾ Horatii, *Carmin*, <lib.,> I, <1> v. 25<—28>

... Manet sub Jove frigido.
Venator tenerae conjugis immemor,
Seu visa est catulis cerva fidelibus,
Seu rupit teretes Marsus aper plagas.—

«... Stă sub cerul friguros
Vânătorul uitându-și tânăra soție,
Sau că câinii lui credincioși au zărit o ciută,
Sau că mistrețul marsic a năvălit în holdele roditoare ».

80 ca să bați codrii. De aceea, când te vei întoarce, mândru, cu
cornoratul acasă, umflând sunetul cornului tău, ia ascultă cum
acel primejdios păcălitor de Béranger îți va întoarce pe franțu-
zește zicătoarea românului: « ce știe satul, nu știe bărbatul! ».

85 Chasseur, tu rapportes la bête
Et de ton cor enfles le son.
Tonton, tonton, tontaine, tonton!

L'amant quitte alors sa conquête
Et le cerf entre à la maison
Tonton tontaine, tonton ¹⁾.

90 Lăsăm pe Francezi să râză și să glumească chiar și pe bătrânele,
pe frumoasele lor arii de vânătoare de care a știut așa de bine să
se folosească francezul Méhul, în uvertura sa și pe care nu le-a
disprețuit, cu vreo treizeci de ani mai în urmă, nici italianul Ros-
sini, în *Guilom Tellul său*, și să ne oprim un minut, între aceste
95 două modele de muzică vânătorească, asupra unei opere de aceeași
natură, în care se rezumă tot geniul național al Germanilor: « *Frei-
schütz* », sau *Liberul Vânător*, e titlul cap-d'operei teatrale a lui
Weber ²⁾. Fantazie întunecată de ridicole credințe diavolești, sim-

¹⁾ *Chansons de Béranger, La double chasse* (în « *Ouvres post humes olivies complètes*, 2 vol., Paris, 1857):

Vânătorule, tu aduci dobitocul
Și umfli sunetul cornului tău!
Tonton, tonton, tontaine, tonton!

Atunci și amantul pleacă dela iubita sa
Și încornoratul intră în casă la tine.
Tonton, tontaine, tonton! ».

²⁾ *Fran. Ioh. Haydn*, născut la Rohrau în Austria, la anul 1732, a murit la 1809; el are 527. compozițiuni instrumentale: oratoriul « *Die Jahreszeiten* » este din anul 1800. — *II. Méhul* s'a născut la Givet, în anul 1763 și a murit la 1817. Opera « *Le Jeune Henri* » este compusă la 1796. — *C. M. Weber* născut la Eutin (Holstein) în anul 1786, a murit în Londra la 1826. Opera « *Freischütz* » este din 1822. — *Giachimo Rossini* s'a născut la Pesaro în Italia, la anul 1792 și a murit în Paris la 1868: cea după urmă operă a lui, adică « *Guilom Tell* » s'a reprezentat la anul 1829.

plitatea cea mai naivă în viața reală, simțământalismul cel mai
 100 idealist în dorințele inimii, iată din ce este compus subiectul operei,
 și simpaticea muzică a lui Weber, așa plină de suave melodii, pare
 că netezește cu o suflare lină, toate asprimile, toate nesăbuitele
 ciudății ale unor așa-discordante contraste.

Corul din al treilea act din « Freischütz, » în care vânătorii pro-
 clamă că nimic pre pământ nu se poate asemui cu plăcerile vâ-
 105 nătoriei.

Was gleicht wohl auf Erden dem Jägervergnügen?

este compus pe un ritm mai puțin variat și are o melopee mai puțin
 măreață decât cânticul vânătorilor din Guilom Tell, dar nici ori-
 110 ginalitatea, nici grația nu-i lipsesc și caracteru-i diferă cu totul de
 fanfarele vânătoarești ale Francezilor. Pe sub candida veselie a me-
 lodiei, sbârânăie un acompaniament surd care poartă mintea în
 mistice regiuni. Este fără îndoială un cânt cu totul german. Dar
 să nu te temi! poți să-l ascuți fără frică; n'ai să găsești într'insul
 115 nimic din acea lăncedă și searbădă monotonie a unora din cânti-
 cele nemțești, pe care Românul a caracterizat-o cu porecla bat-
 jorcoritoare de *tarararua Neamțului*.

Dacă fiarele ar fi și în zilele noastre tot așa de simțitoare la
 plăcerile delicate ale armoniei, precum erau în timpii binecuvân-
 120 tați ai vestitului *virtuoso* și *tenoro-sfogato* Orfeu, negreșit că ele ar
 veni singure să se predea de bunăvoie celor care le-ar executa, în
 rariștea unei păduri resonătoare, un concert simfonic compus
 din toate cap-d'operele de muzică vânătoarească despre îți
 vorbii aci în treacăt. Dar vai, se vede că de când pe bietul Orfeu
 125 l-a luat Offenbach în răspăr, însăși fiarele scârbite de a vedea scă-
 pătarea gustului artistic la bipezi, și-au luat lumea în cap, s'au săl-
 băticit cu totul și astăzi este mai mult decât sigur că, dacă s'ar
 ispiti cineva să cerce a instrumenta și vocaliza prin codri, muzică
 clasică, precum este uvertura lui Méhul sau oratoriul lui Haydn,
 130 sau chiar și corurile lui Weber și lui Rossini, urși, lupi, mistreți,
 vulpi, cerbi, ba chiar și iepurii ar apuca-o îndată la picior, împreună

și cu vânătorul lor, dacă cumva acel vânător s'ar întâmpla să fie amicul meu, autorul *Manualului românesc de vânătorie*.

135 Cu toate acestea n'a fost întotd'auna așa! Mult mai încoace de timpii fabuloși ai pătitului amant al Euridicei, și chiar în regiuni lipsite de castelani feudali și de sunători de fanfare, în țări depărtate, asiatice, pe care noi le socotim de păgâne și de barbare, muzica a fost prețuită ca o neapărată auxiliară a petrecerilor vânătoarești.

140 Primește, te rog, pentru un moment, să ne întoarcem cu vreo cincisprezece sute de ani mai înapoi, pentru ca să ne încredințăm cum că vânătorile cu acompaniament de orchestră nu sunt, precum s'ar putea crede, o deșartă inchipuire a imaginațiunii mele puțin vânătoarești, ci că, din contra, cele mai mărețe serbări cinetice au fost însoțite; chiar din vechime, cu concerte instrumentale
145 și vocale. Consideră totdeodată că această nouă digresiune pe câmpul artelor din antichitate, o fac și pe dânsa numai și numai întru cea mai mare laudă și glorie a artei vânătoarești, și mai ales nu uita că, pentru ca omul să facă un lucru bine, trebuie mai întâi de toate să aibă multă, foarte multă răbdare; de aceea și înțelepciunea poporului te învață ca să «prinzi iepurele cu carul».
150

Negreșit că pentru oricare știe să țină un condeiu cu trei degete și pentru oricare din acei scriitori ce nu s'au pătruns că scrisul trebuie să fie numai o urmare cugetată a gândirii și a studiului, foarte lesne le vine de a scrie *currente calamo* despre orice materie, știută sau necunoscută lor. Ii vezi, nepricepuți plagiatori ai atotștiutorului Pic de la Mirandola, tratând cu ușurință *de omni re scibili et de quibusdam aliis*¹⁾.

De va fi vorba de muzică, apoi îți opăresc tot într'o leșie pe Rossini cu Offenbach, pe Auber cu un oarecare Souppé, fabricant

¹⁾ Nobilul italian Pic dela Mirandola născut la 1463, învățase la vârsta de zece ani tot ce se putea ști pe atunci, și la douăzeci și trei, se lăuda în Roma că poate vorbi de *omni re scibili*, de tot ceea ce se poate ști; el muri la vârsta de 31 ani. Mai minunați în știință decât minunatul Italian, mulți scriitori de acum vorbesc nu numai de tot ceea ce se poate ști, dar încă și de câteva altele, de *quibusdam aliis*.

160 de operete la Viena, pe Meyerbeer cu Lecocq, un alt imitatoras
parizian al caricaturistului operei; și apoi din acea căldare, îți scot
la lumină învățături și povețe pentru formarea și dirigerea unui
Conservator național de muzică.

Dar cu atâta ar fi puțin! Groaznic orbește ura pe oameni și
165 mai ales pe supărăciosul neam al scriitorilor *genus irritabile vatum*¹⁾.

Avem dinaintea ochilor o spăimântătoare dovadă despre aceasta.
Sunt în Țară la noi două foi literare care și-au jurat neîmpăcată
ură și mânie;

Doi Joui se întărată, și fulgerul jos plumbă²⁾.

170 *Convorbirile Literare* dela Iași mușcă carne vie, când găsese,
în *Revista Contimporană* din București; iar aceasta,

Tantaene animis coelestibus irae³⁾!

împinge urgia până 'ntr'atâta, încât, spre a defăima chiar și titlul
rivalei sale, tipărește cu litere negre pe hârtie albă, subt acelaș
175 nume dușmănit de *Convorbiri*⁴⁾, felurite povești vrednice de vână-
torul cel cu coada vulpii, în care se zice, între altele, că la anul 1852
d-l Pantazi Ghica, deșertând într'o seară, prietenește, pahare de
Chably, de Chambertin, de Champagne și de Xeres, într'un cabinet
la *Caffé* (sic) *Anglais* din Paris, împreună cu Alexandru Dumas-
180 tatăl și cu Alfred de Musset, — au răposat, sărmanii, amândoi
și nu mai pot mărturisi, — după ce D-lui le-a istorisit multe și
mărunte despre literatura, muzica, instrucțiunea și politica Ro-
mâniei, după ce le-a vorbit pre larg despre dascălul Lazăr, despre
Alexandru Vodă Ghica, despre mitropolitul Dosoftei, despre Tudor
185 Vladimirescu, despre meșterul Manole, despre Ianache Văcărescu,
și despre alți mulți câți în Hristos s'au botezat pe pământul ro-
mânesc, în sfârșit a binevoit a le citi și poema populară « *Inșiră-te
Mărgărite* », de V. Alecsandri. — « Să nu se uite că această con-

1) Horatii, *Epist.* <lib.,> II, [n.] v. 102.

2) Heliade, *20 Decembrie 1843*, în « *Curierul de ambe sexe* », Period. IV.

3) Virgiliu, *Aeneid.* <lib.,> I, v. 15: « Incape atâta ură în sufletele cerești! ».

4) « *Revista Contimporană* », Anul II, Nr. 4, 1 Aprilie 1874, p. 324.

versațiune (între d-nii Pantazi Ghica, Alexandru Dumas-tatăl și
 190 Alfred de Musset) se petrecea la anul 1852», chiar după cum
 spune nota autorului (pag. 335), și că d-l Pantazi Ghica le-a citit
 atunci, precum zice, «în limba franceză, după textul românesc»,
 poema «*Înșiră-te Mărgărite*», pe care însă d-l V. Alecsandri a com-
 195 pus-o la Mircești tocmai în anul 1856, adică cu patru ani în urma
 vestei ei citiri de către d-l Pantazi Ghica, și apoi a dat-o la lumină,
 pentru întâia oară, în *Revista Română* din anul 1862 (pag. 160—166).

Pe limba vânătoarească, în cazul de față, s'ar zice că autorul
 articolului *Convorbiri* din *Revista Contemporană* «a vândut pielea
 ursului, pe când ursul juca încă prin pădure». Dar între scriitori
 200 nu este ca între vânători. Loc de joc nu încap, și *horresco referens*¹⁾,
 cât despre mine, zău, mă cutremur de o răzbunare literară ca aceasta.
 D'aș fi măcar cunoscut cu redactorii *Convorbirilor* din Iași, le-aș
 da desigur povața ca să schimbe cât mai curând titlul foaiei lor,
 pentru a căruia rușinare s'a jertfit cu atâta lepădare de sine însuși
 205 d-l Pantazi Ghica.

Trăind însă cu totul înlăturat de asemenea crâncene lupte,
 eu, amice, când scriu câte ceva, scriu mai mult pentru a mea pro-
 priu plăcere, fără de a cugeta rău la alții, — afară poate numai
 de astădată, când m'am apucat a scrie pentru păcatele tale. Dacă
 210 însă chiar și tu mă vei învinovăți cu tot dinadinsul că m'am întins
 prea mult cu scrisul, și că fac aci prea mare cheltuială de citațiuni
 de prin autori străini, apoi îți voi răspunde că acelea, — mai toate,
 nestemate culese din salbele bogaților, — le presar pe sărăcăcioasa
 mea scriere ca s'o mai înțolez și să-i dau și ei ceva preț; iar dacă nu
 215 scriu scurt și coprinzător, se vede că, rău sau bine, nici eu, ca mulți
 alții, nu mă pricep a face într'altfel.

Așa dar, supus blând la o nouă osândă, ia-te binișor după mine
 și vino să ne îndreptăm pașii rătăcitori tocmai subt poalele mun-
 ților din Kurdistan, pe calea care duce dela Bagdad la Hamadan,
 220 acolo unde este stâncă stearpă și răpoasă ce se chiamă Bisutun.

¹⁾ Virgilii, *Aeneid.* <lib.,> II, v. 204.

Piciorul despre apus al stâncii se numește, în limba locului, *Takh-i-Bostan*, adică bolta grădinii. Grădina deocamdată lipsește, — și unii erudiți cred că aci vor fi fost vestitele grădini atârinate în aer ale Semiramidei ¹⁾, care, chiar dacă odinioară au fost aci, apoi acum au sburat cu totul în aer; — dar bolta este în ființă și pe zidurile ei se văd nenumărate sculpturi săpate nu prea adânc în piatră și poate chiar odinioară colorate. Să le descriem toate, nu este treaba noastră; pe noi ne atinge numai cele două mari scene de pe pereții laterali. Intr'adevăr, pe una se vede o vânătoare de mistreți; pe cealaltă, mai ștearsă, este o vânătoare de cerbi.

Stilul sculpturii, oarecare amănunte arhitectonice și chiar costumele și uzurile figurilor reprezentate ne înlătură dela prepusul că vom fi având aci dinaintea ochilor, imaginea petrecerilor cinegetice ale vitezei amazone asiriene, ale reginei Semiramide.

235

di cui si legge

Che sugger dette a Nino, e fu sua sposa;
Tenne la terra, che 'l Soldan corregge ²⁾;

¹⁾ Diodori Siculi, *Bibliotheca histor.*, <lib.> II, 33: «După ce săvârși aceste lucrări, Semiramida, în capul unei oștiri numeroase, întreprinse o expedițiune în contra Mezilor. Sosind în fața muntelui Bagistan, ea își așează acolo tabăra și face o grădină care avea douăsprezece stadii (mai mult de doi kilometri) în ochul ei: era pe o câmpie și coprindea o fântână mare care da apă pentru plante. Muntele Bagistan, care este consacrat lui Joe, formează una din laturile acestei grădini, prin stâncile sale răpoase, înalte de șaptesprezece stadii (ca la 2850 m.) și tăiate drept. Semiramida puse să scobească piciorul acestor stânci și să sculpteze pe dânsul chipul ei înconjurat de o sută de streji. Ea puse să sape pe stânci o inscripțiune cu litere siriace, în care se zicea că Semiramida, grămădind tot bagajul și toate uneltele oștirii sale într'un singur morman, făcuse dintr'insele o scară pe care s'a urcat până în vârful muntelui». — D'Anville și de Sacy au crezut că aceste cuvinte se pot aplica stâncilor dela Bisutun.

²⁾ Dante, *Divina Commedia*, *L'Inferno*, Canto V. Pasagiul întreg despre Semiramida zice: v. 52—60:

La prima di color, di cui novelle
Tu vuoi saper, mi disse quegli allotta,
Fu imperatrice di molte favelle.
A vizio di lussuria fu si rotta.

Gândul ni se repoartă mai bucuros asupra acelor puternici despoți ai Persiei: Șapurii, Hormuzii, Khoșruii, Firuzii, Iejghirzii și alții, cari din vechea lor cetate a Ctesifonului, aproape de Bagdadul de acum, supărară mai bine de trei sute de ani pe împărați romani de seama lui Aurelian, lui Teodosie, lui Justinian, lui Eraclie; asupra acelor mândri și luxoși Sasanizi, cari se închinau focului după legea lui Zoroastru, clădeau palate gigantice acoperite cu sculpture și cu poleieli și înmuiau în fir și în pietre scumpe hainele de pe dânșii și hamaturile de pe caii lor.

Vânătoarea, lupta cu fiarele, alergările cu caii și încordătura arcului, erau visele de aur cu care se desfătau ei, atât în ființă cât și în priveliștea armelor, vaselor, uneltelor și podoabelor de ascemenea scene, pe care meșterii și artiștii lor le reproduceau mereu, în metaluri și în pietre scumpe ¹⁾.

Che libito fe licito in sua legge,
Per torre il biasmo, in che era condotta.
Ell'è Semiramis, di cui si legge,
Che sugger dette a Nino, o fu sua sposa;
Tenne la terra, che 'l Soldan corregge.

« Cea d'ântăi din acelea despre care tu vrei să aibi cunoștință », îmi zise el atunci », a fost împărăteasă a multor limbi. La vițiul desfrânării a fost așa dedată în cât nerușinarea fu iertată supt stăpânirea ei până într'atâta încă însăși a cutezat să ia asupră-și blestemul în care căzuse. Ea este Semiramida; despre care se citește că a dat să sugă lui Ninu, și apoi i-a fost și soție. Ea stăpânea țara pe care o cărmuește acum Sultanul ».

¹⁾ Arta persană din timpul Sasanizilor a fost foarte pușin studiată; ea merită însă o atențiune specială, având, pe lângă aspectul impozant al producțiilor antichității asiatice, un caracter de energie și de mișcare pe care l-a împrumutat dela operele Elenilor și Romanilor. Multe muzee și tezauré eclesiastice din Europa posedă vase, monede și pietre scumpe gravate, de stil sasanid; dar mai cu seamă în Muzeul Ermitagiului din Saint-Petersburg sunt nenumărate plăci și ornamente de aur, reprezentând lupte de animale și vânători, care acestea toate s'au găsit prin movilele din Rusia asiatică meridională. — Vezi în « *Annali dell' Instituto archeologico*, » vol. XV 1843, p. 98 et sq., articolul d-lui A. de Longpérier, intitulat « *Explication d'une coupe sassanide*, » în care descrie un tas de argint al ducelui de Luynes (astăzi la cabinetul de medalii din Paris), reprezentând o vânătoare sasanidă și reproduc în « *Monumenti inediti* », vol. III, pl. LI.

Subiectele de vânătoare, înfățișate cu o vioiciune, cu o mișcare, cu un foc nespus pot fi privite ca una din însușirile caracteristice ale artei sasanide pe care o admirăm azi în câteva prețioase obiecte de lux ce au rămas din acele epoci depărtate, prin colecțiunile de curiozități artistice ale Europei, și pe care o întâlnim în sculpturile de prin diferite ruine ale Persiei, iar mai ales pe stâncile dela Bisutun¹⁾.

Ambele vânători de care avem aci a vorbi, sunt coprinse în două cadre pătrate, închipuind țarcuri îngrădite cu taraci, de care stau atârinate zăveze ori perdele, spre a încinge tot ocolul unde se petrece vânătorea. Proptele și mănunchi de tufiș, legați cu fringhii, sprijină și întăresc taracii.

Intr'unul din ambele cadre, locul ales e o mlaștină cu stuf și cu richită în mijlocul căreia a rămas o lumină de apă netedă, cu peștișori și cu păsări plutitoare într'însa. Un șirag de elefanți, mânați de cornaci ce-i încalecă și-i îmboldesc, gonesc din dumbravă turme nenumărate de mistreți cari, în fuga mare, cu răturile întinse, cu colții ascuțiți, cu spinarea încovoiată și cu codița sumeasă, dau năvală prin leasă și prin mocirlă. În două lunturi mari și adânci stau în picioare, câte un vânător uriaș cu capul încoronat, cu veșminte bogat ornate și cu arcul în mână; în preajmă-le cad pe brânci gliganii și vierii săgetați. Dar atât în aceste două lunturi principale cât și în alte două mai mici ce însoțesc pe ale regeștilor vânători, șed jos, cântând din niște harpe în formă de dreptare și cu zece coarde fiecare, bande de femei muzicante; într'o a cincea luntre sunt cântăreți cari suflă d'a'n picioarele, în flaute. Toate vasele sunt cârmuite de câte doi vâslași cari cu lopețile spumegă fața apei. Pe muchea cadrului se vede cum mistreții uciși sunt transportați pe spinarea elefanților, și apoi cum slujitorii îi înjunghie și-i despintecă.

A doua vânătoare, cea de cerbi, este cu mult mai confuză; figurile pe alocurea par a fi neisprăvite. Tot însă se vede pe ici și

¹⁾ <Robert> Ker Porter, *Travels in Georgia, Persia, Armenia, ancient Babylonia etc.*, (London 1822), vol. II, stamp. 63—64. — E. Flandin et P. Coste, *Perse ancienne*, (Paris, <1851>), vol. I, stamp. 10—13.

pe coala o împrejmuire de zăbrele și de stofe atârinate, formând
 o arenă cu două porți, păzite de câte doi strejari; cerbii intră în
 285 alergătoare prin poarta din dreapta și sunt urmăriți de vânători;
 un călăreț mai mare la trup, în goana calului, trage cu arcul
 într'înșii; alții mulți, mai mici, se țin și ei gonind, după vânătorul
 principal. Cerbii se poticnesc și cad la pământ când ajung la
 fundul țarcului; dar ciutele, ferite de un alt călăreț cu trup mare,
 290 scapă singure pe cealaltă poartă, având la gâtul lor un arcan
 cu cordea fâlfâindă. Pe laturile cadrului, se vede, de o parte,
 cum se adună și se păzesc cu elefanți turmele de cerbi; de altă
 parte, cum cerbii uciși prin munți păduroși se încarcă pe spinarea
 cămălelor.

295 Dar mai mare și mai presus de toți actorii tabelului și ca pri-
 vitor liniștit al acestui spectacol animat, stă călare regele, cu arcul
 atârnat de gât și adăpostit sub o umbrelă rotundă pe care i-o ține
 deasupra capului un slujitor. Imprejurul lui cântă o numeroasă
 orchestră, așezată de toate părțile, care pe jos, care pe o estradă
 300 înălțată cu scară. Acolo sunt și harpiste, ca la vânătoarea de mistreți,
 și cântăreți cu flautul, cari șed turcește cu picioarele încrucișate
 subț dâșii, și trâmbițași, și toboșari și muscalagii cu naiul, cu dai-
 raua, cu cimbalele, cu dibelele, și cu surlele, poate chiar și cântăreți
 din gură; într'un cuvânt, avem aci o bandă numeroasă de lăutari,
 305 reprezentată cel puțin prin douăzeci și cinci de personaje cu instru-
 mente variate, lucrând toți din mâni și din plămâni ca să încante
 pe răsfățatul Șah, în pomposul și trufașul său repaos. Te las să-ți
 închipuești ce chef și ce mândrețe!

Oare ce zici? nu se pricepeau bine regii Sasanizi a vâna mistreții
 310 și cerbii?

A pluti lin pe apă și din singurul adăpost al luntrii, a săgeta
 mistreți, pe când auzul îți este răpit de dulcile cântări ale unei
 armonioase pleiade de zâne acuaticе, iată o realitate sasanidă cu
 mult mai încântătoare decât basmul primejdioaselor Sirene ale
 315 lui Omer și decât visul amăgitoarei Loreley de pe țărmurile negu-
 roase ale Rinului.

A privi de subt umbră și la sunetele unui concert à *grand orchestre*, peripețiile unei goane și unui măcel de cerbi, iată încă o petrecere sasanidă, care negreșit că nu este tocmai de desprețuit.

320 Nu rămâne îndoială că regii Sasanizi au fost oameni cu gusturi nobile și delicate, de vreme ce le-a plăcut și de a vâna în sunetele muzicii și de a vedea reprezentate în sculptură și cu culori, asemenea petreceri vânătoarești.

Rămâne numai să ne batem capul spre a afla dacă muzicanții
325 lor și mai cu seamă dacă vestitul cântăreț Barbaud, carele răspân-
dea în palatele marelui Khoşru Anurşivan, *cel cu sufletul mării-
nimos*, « note mai dulci decât privighetourea » erau în comparațiune
cu Haydn, cu Méhul, cu Weber și cu Rossini, ceea ce sculptorii
dela Takh-i-Bostan sunt față cu artiștii moderni cari au înfățișat
330 pe pânză scene de vânătoare, bunăoară cu P. Rubens, Fr. Snyders,
Filip Wouwerman, Fr. Desportes, J. B. Oudry, J. E. Ridinger,
Horace Vernet, Edw. Landseer și alții...

VII

Dar iată acum, fără veste, un nou orizont artistic ce mi se des-
chide, tot pe tărâmul vânătoriei! Zău! când pleacă omul la vână-
toare, nu știe de unde-i sare iepurele! Am zis până aci multe, — ba
chiar prea multe, — despre litere și poezie, despre sculptură și mu-
3 zică; am zis și câteva despre gravură, întrucât acestea toate se
ating de arta cinegetică; dar nu știu cum s'a întâmplat de a
rămas pictura cu totul înlăturată din cărarea mult cotitei mele
colinde de vânător hoinar. Cade-se oare să o lăsăm cu totul
uitării?

10 N'ar fi o nedreptate, un afront ce-am face de buna noastră
voie vânătoriei, când am nesocoti drepturile ce ea are la născarea
a încă uneia din cele patru podoabe artistice ale geniului omenesc?

Am găsit prilej de a spune cum omul, înveselit sau jalnic la vâ-
nătoare, a simțit gustul de a cânta în elegii, și în ditrambe poetice,

15 și în fanfare melodioase, vitejile și neajunsurile sale, ba chiar și a-și aduce aminte cu dor sau cu mândrie de drăguța de acasă.

Am pomenit și de acci sălbatici ai perioadei glaciare cari, în lunțile lor răgazuri, au născocit arta sculpturii, sgârâind pe oase, pe pietre și pe coarne, profile de dobitoace antediluviane.

20 Uita-vom acum a zice că, — după cât se poate bănuî, — tot o aplecare de același fel a făcut să se nască și pictura?

Dar în cazul de față, nu din dovezi plastice vom putea culege o asemenea știință. Filologia ne vine aci în ajutor și ne arată că în limba Elenilor, a națiunii celei mai artistice din antichitate, pictura se chiamă
25 *ζωγραφία*, adică scrierea < = > *γραφή*; animalelor < = > *τῶν ζῴων*.

Acum, dacă s'ar scula cineva și ar zice că așa vor fi toate acestea, dar că *animal* nu vrea să zică *vânătoare*, și că săpăturile din peșterile Acuitanei, precum și denumirea caracteristică a picturii la Eleni au raport numai la *ființele însufleșite* în genere, și nu, în particular,
30 la luptele lor care provin din instinctul *vânătoriei*, atunci ne-am vedea siliți să mutăm judicata la tribunalul lui Darwin, carele, după teoriile sale fiziologice, ne va dovedi că lupta pentru existență, adică *Concurența vitală*, este unul din cele două principii fundamentale ale universului și că orice ființă pre lume trăiește și se desvoaltă,
35 numai și numai fiindcă a biruit în această luptă, adică a fost *vânător* și nu *vânat*. El va adaoge poate, spre a-și completa teoria, că vânătorului norocit îi rămâne și dreptul exclusiv de *Selecțiune naturală*, adică de a-și alege, după al său plac, soție sau soții (precum se și simte) și că, — scurt și coprinzător — vieța întregă a universului se rezumă în aceste două cuvinte: *Vânătoare* și *Amor!*

Pornind d'aci, cum să nu credem că tot ce e bun, mândru și frumos pre lume, s'a născut din avânturi amoroase și din porniri vânătoarești?

Iată-ne iar asigurați și despre originea picturii.

45 Insă, spre a nu abuza peste măsură de zicala grecească a împăratului August: *Σπεῦδε βραδέως!*¹⁾, să dăm îndată năvală în

¹⁾ <C.> Suetonii, *Vita Octavii Augusti*, XXV. El spune că acest împărat avea obiceiul a zice că este tot'd'auna mai bine ca omul « să se grăbească încetinel! » — Festina lente! —

pictura cu subiecte vânătoarești. Mi s'a urit mie scriind; dar ție citind!!!

Când vine vorba despre vreuna din frumoasele arte, și mai cu seamă despre pictură, noi, în lumea modernă, ne gândim numai
50 decât la Italia. Acolo pare că și-a găsit această artă și lumina cu care se împacă mai bine, și formele în care se răsfață mai bucuros, și tiparele după care se mlădie mai cu înlesnire. Nu știu pentru ce răsunetul numelor lui Rafael, lui Corregio, lui Tițian, lui Paul Veronese, pare că ajunge la auz cu vibrațiuni mai răpezi și mai
55 sonore decât ale lui Rubens, lui Rembrant, lui Poussin și ale tuturor pictorilor dela Nord.

Fără îndoială însă, aceasta este o nedreptate a minții noastre și cei din noi cari iubesc vânătoarea și artele ce au serbat-o, ar fi cei dintâi cari s'ar căi și s'ar vindeca de o
60 așa greșită aplecare, când ar cugeta că în toată acea grămadă de artiști iluștri, cari au așternut, trei secoli dearândul, toți păreții Italiei cu nemuritoarele lor picturi, nu s'a găsit măcar unul care să se fi dedat a zugrăvi mai cu plăcere scene de vânătoare.

Spre a găsi în Italia picturi vânătoarești de un merit oarecare, în număr mai considerabil, trebuie să ne raportăm în timpii antici, pe când se vede că artiștii pompeiani și romani aflau mai multă
65 mulțumire de a decora zidurile cu subiecte reprezentând luptele oamenilor cu fiarele și cursele ce ei le întindeau.

Printre picturile antice de această natură ce s'au păstrat până în timpii moderni, datorim o îndoită atențiune acelora din sala mormântală ce s'a descoperit la 1674, acum tocmai două sute de ani, într'un mal de pe calea Flaminia, la o mică distanță de Roma și în care se aflau sarcofagele lui Quintus Nasonius Am-
75 brosius și al femeii sale. Nasonia Urbica, urmași, după cum se crede, ai nenorocitului poet Ovidiu Nasone, carele a murit exilat pe țărmurile sălbatice ale Mării Negre, fără ca mâna-i, dibace pe coardele lirei latine, să se fi putut depinde a încorda arcuț sarmatic.

80 Moris an oblitus patrii, contendere discam
Sarmaticos arcus, et trahar arte loci ¹⁾?

Un interes îndoit se leagă de picturile din mormântul Nasonilor ²⁾, fiindcă, pe de o parte, ele sunt din cele mai bune printre puținele rămășițe ale artei picturale din antichitate și pe de altă parte, fiindcă
85 scenele vânătoarești reprezentate în ele ne pun dinaintea ochilor curioase moduri de vânătoare.

Aceste picturi ocupau patru compartimente pătrate pe tavanul boltei și corespundeau fiecare cu câte o grupă de două figuri alegorice, simbolizând cele patru timpuri ale anului. Cu primăvara se îmbina
90 vânătoarea de cerbi; cu vara, cea de lei; cu toamna, cea de pantere și în fine compartimentul iernii era ocupat de o vânătoare de mistreți ³⁾.

¹⁾ Ovidii, *Pontica*, <lib.,> I, v. 49—50:

«Uitând obiceiile patriei, învăța-voi să încordez

Arcurile sarmatice și trăi-voi după chipul locului?».

Poetul Ovidiu a petrecut anii săi de exil și a murit în cetatea Tomi, pe Marea Neagră care fără îndoială era la satul Anadolkiói, aproape de Kiustenge. Vezi A. Papadopulo Vretos, *La Bulgarie ancienne et moderne*. (St. Petersburg, 1856), p.p 119—146 și 186. — S'a făcut multă desbatere în trecut despre situațiunea cetății Tomi și despre mormântul lui Ovidiu, pe care mai mulți ar fi pretins a-l fi descoperit în deosebite locuri ale Ungariei, Podoliei și Rusiei meridionale. Vezi pentru această cestiune, «*Viața lui Ovidiu*», scrisă de J. Masson, (Amsterdam, 1708), și de Cavalerul Rosmini, (Milan, 1821); disertațiunile «*De Ovidii exilio et sepulchro*» de Rabener și de Villenaye, în edițiunea completă și anotată a operelor poetului, publicată de N. E. Lemaire, (Paris 1824), vol. VIII; și A. Deville, «*Essai sur l'exil d'Ovide*», (Paris, 1859). — În Demetrii Cantemiri, *Descriptio Moldaviae*, (edițiunea latină, tip. de societ. Academ. Român. București, 1872), sunt câteva fraze și mai multe note dezvoltate ale ilustrului autor asupra locului de exil al lui Ovidiu, pe care unii l-au crezut a fi Akermanul sau Cetatea Albă, alții Chilia, amândouă în Bugeagul Basarabiei. (Cap. III, p. 9. — IV, p. 19—21).

²⁾ Picturile din bolta Nasonilor nu mai există în ființă; ele au fost însă publicate de Bellori, *Le pitture del sepolcro de'Nasoni, diseguate et incise da Pietro-Sante Bartoli e descritte*, Roma, 1680, in folio, stamp. XXVI—XXIX. — Vezi și «*Oeuvres choisies des peintres de l'antiquité*», Paris 1864, stamp. 101—104.

³⁾ Acest al patrulea compartiment s'a darâmat îndată după deschiderea boltei. Desenul publicat de Bellori este dintr'o altă descoperire făcută la 1672 în Roma, în grădinile Sertoriane, sub muntele Celius.

Cele două dintâi, adică vânătoarea de cerbi și de lei, se petrec în păduri îngrădite cu zăbrele. Un câne gonește un cerb și o ciută, urmăriți, și de un vânător pe jos, carele oprește de sgarda numită
 35 *copula*, pe un al doilea copoiu. Alt vânător cu sulița pândește animalele la marginea țarcului.

Vânătorii de lei sunt mai numeroși; ei au toți paveze mari rotunde, din dösul cărora se ascund, lipiți unii de alții. Una din fiare se răpede întărâtată asupra acelor mișcători păreți de metal; dar
 100 cealaltă a izbutit a doborî jos pe un vânător și-l strivește sub propriul lui scut, pe care ea calcă cu o fieroasă mândrie.

Tot cu paveze și cu țepoaie, *venabula*, sunt înarmați și vânătorii de pantere, cari închid și rostogolesc pe animal într'un cerc de scuturi late și solide; dar ei și mai mult se bizue, spre a prinde
 105 și a ucide fiara, pe o cursă în formă de ladă pătrată în fundul căreia au pus o oglindă. Pantera, turbată de mânie, își zărește deodată chipul resfrânt pe fața lucioasă a sticlei; ea stă și se miră,

«... Ea tresare, decât soțul ei Zefirul mai răpede; mânia ei pe toate strălucitoarele ei pete se respiră și, gata a înghiți în adâncea ei gură pe vânător, ea se
 110 oprește dinaintea chipului ei resfrânt în oglindă.»¹⁾

apoi se asvârle răpede spre dânsul și iat'o prinsă în capcană, unde o ajunge la sigur darda vânătorului, care sta pitit d'asupra oglindei.

În timpii noștri, oglindele slujesc vânătorilor francezi ca să prindă nevinovate ciocârlii. Dovada că întotd'auna și pretutindeni,
 115 oglinda, cu mincinoasele-i străluciri, ametește și pe vesela păsărică, și pe fiara sălbatică, și pe naiva Margaretă a lui Faust.

Ah! je ris

De me voir si belle en ce miroir²⁾!

¹⁾ *Claudiani* de Raptu Proserpinae, <lib.,> III, v. 262—268.

....Fremitt illa, marito

Mobilior Zephyro, totamque virentibus iram

Dispergit maculis, jamjamque hausura profundo

Ore virum, vitreae tardatur imagine formae;

²⁾ Aceste versuri franceze sunt din libretul operei Faust pus pe muzică de Gounod; în drama originală a lui Goethe, oglinda Margaretă este însemnată

și pe bătrâna cochetă, care, în doru-i plin de *parapon*, trâncânește
120 verzi și uscate, bunăoară ca versuri de acestea:

Plângi, oglindă, plângi cu mine!	125	Tu văzuși, văzuși, oglindă,
Nu găsim ce căutăm!		Frumusețea 'mi răsărind,
Când mă văz acum în tine,		Și cu 'nctul eclipsândă,
Amândouă ne 'ntristăm.		O vezi iarăși apuind!

130 In zadar culori silite,
Frumuseți de 'mprumutat;
In zadar sunt îngrijite
Niște flori ce s'au uscat ¹⁾!

Dar ce stăm să ne bocim cu baba, în stihuri vrednice de ale ei
« culori silite, frumuseți de 'mprumutat? ». Dacă e vorba de oglindă
135 și de amăgirile ei, să ascultăm mai bine cum cripește muza « plină
de *nuri* și de dulceață » a clucerului Alecu Văcărescu, luceafăr trecător
din secolul din urmă, pe care s'au grăbit a-l stinge dușmanii
gloriei românești, chiar în zorile vieții sale și în primul susur ma-
tutin al poeziei noastre naționale.

140 Poate că strofele ce am să transcriu nu vor fi tocmai la locul
lor aci, în fumul de praf de pușcă cu care eu tămâiez deocamdată
cartea ta, dar în tot cazul, fragedul arhaism al acestui « cântic de

numai ca un joc de scenă; apoi și vecina Marta deșteaptă: hochetăria tinerei
fete cu aceste cuvinte:

« Komm du nur oft zu mir, herüber,
Und leg'den Schmuck hier heimlich an;
Spazier ein Stündchen lang dem Spiegelglas vorüber.
Wir haben unsre Freude dran »; —

« Vino tu mai des pe la mine încoace
Și pune aci pe ascuns podoabele pe tine,
Primblă-te ca o oră pe dinaintea oglindei,
Și să vezi ce mulțumire o să avem și dintr'atâta ».

¹⁾ « *Cocheta bătrână la oglindă* », poezie <de Cezar Boliac>, pe care a pu-
blicat-o, nu prea știu de ce, Lord Stanley în eleganta sa carte: *Fluors de la Rou-*
manie, recueil de poésies anciennes et modernes, Hertford (Angleterre), 1856.
Se vede că filoromânul englez n'a voit să uite printre florile României, nici
chiar: « *Niște flori ce s'au uscat* ».

lume » va fi ca o sorbitură de apă limpede și răcoroasă, după hapul de trudnică și băbească versificațiune ce te făcui să înghiți:

145	Oglinda când ți-ar arăta
Intreagă frumusețea ta,
Atunci și tu ca mine,
Te-ai închina la tine.	100	De-aceea nu da crezământ
Oglindei ce cu scăzământ
Îți face înșelăciune
Și tot minciuni îți spune,
150	N'ar fi mijloc să te privești
Asemenea după cum ești,
Și idololatrie
Să nu-ți aduci tu ție!		Ci câtă ești să știi de vrei,
Dă crezământ ochilor mei,
Fiindcă nu te ^a nșeală,
Nici fac vreo greșală;
155	Ochii în ea când ți-i arunci,
De tot se 'ntunecă atunci,
Și de te și arată,
Iar nu adevărată.	165	In ei te cată să te vezi
Intocmai pe cât luminezi
Și dintr'a lor vedere
Vezi câtă ai putere!
170			Crede-i, săracii, când îți spun
Că numai ție se supun,
Și că tu ești din fire
A lor Dumnezeire ¹⁾ !

Acum, dacă lumina oglindei, în nestatornicia reflectelor sale, ne-a preschimbât priveliștile vânătoriei în imagine amoroase, noi să profităm fără zăbavă de învățăturile lui Darwin și, din sfera *Selecțiunii naturale*, să ne înapoiem iarăși privirile asupra *Concurenței vitale*. Aceasta ne va fi cu atât mai lesne, cu cât al patrulea tabel antic, cel care reprezintă vânătoarea de mistreț, ne face să intrăm cu totul în focul acțiunii vânătoarești, *in medias res*.

1) Poeziile lui Alecu Văcărescu, fiul banului Ienăchiță și tata lui Iancu Văcărescu, sunt cele mai multe inedite; abia dacă vre-o câteva s'au păstrat în memoria vechilor lăutari. Însă fiul poetului le adunase și, dacă va vrea Dumnezeu, peste puțin voi izbuti a le publica. Viața acestui poet, pierdut, — omorât negreșit în exil, — în vreo cetate de peste Dunăre, la vârstă de 32 de ani, e un întreg romanț pe care am de gând să-l povestesc când voi scoate la lumină poeziile ce au mai rămas dela dânsul. Nu mă tem a zice că până acum nici un poet român n'a avut mai mult foc și mai multă grație. Aceste calități răsar scântietoare, prin limba învechită și uneori azi chiar ridiculizată a versurilor sale.

180 Un vier uriaș fuge urmărit de un călăreț cu două sulite în mâni, de alți patru vânători cu țepoaițe și cu săgeți, de câni, unul liber și altul oprit de sgardă; în fața vânatului se prezintă doi juni, unul cu arcul încordat, celălalt cu sulita îndreptată spre fiară. Toți alcargă, toți strigă, sânt aprinși de cea mai feroasă turbare ¹⁾.
 185 De nu s'ar deosebi, pe sub această mișcare, sobrietatea de linii a artelor antice și oarecare imperfecțiuni de forme care denotă o epocă de scădere, s'ar putea crede că acest episod a fost schițat de penelul energic al lui Rubens.

Căci și acest domn al pictorilor flamanzi a zugrăvit scene de vânătorie, în care fiarele sălbatice, mistreți, tigri, lei, ba chiar ipopotami și crocodili, intră în luptă cu omul. Sunt însă mai ales scene fioroase, în care geniul semeț al maestrului a dat vânătoarei un caracter cu totul eroid sau tragic, deșteptând admirațiunea atât prin spăimântătoarea încercare a luptătorilor, cât și prin energia
 190 pozelor, prin vârtoșia mușculaturii lor și prin vioiciunea coloritului ²⁾.

Un fior îți trece prin vine când vezi, într'un tabel al lui Rubens, pe un cavaler numid sfâșiat de creștet și de umăr, de către un leu puternic, care i-a sărit în cărcă și s'a stârcit pe șoldul armăsărilor negru ce se rădică îngrozit pe picioarele-i de dindărăt. Fiara aurie
 200 mușcă din umărul călărețului; un răcnet groaznic iese din buzele

¹⁾ Toate calitățile acestei picturi și poate chiar mai multă mișcare, mai mult loc, se găsește într'un baso-reliev antic din Muzeul Capitoliu, la Roma, (sala împăraților), în care se vede un vier uriaș impresurat și atacat de șase vânători și de trei câni. Un june, dela spate, a tras cu arcul într'insul; alți doi, din care unul poate fi Meleagru, își înfig lăncile lor în șalele lui; o femeie călare, — poate chiar Atalanta, — îl izbește și ea cu sulita: în față-i un bărbat mai în vârstă, — Telamon se crede, — rădică baltagul ca să-l lovească în creștet. Un servitor a căzut sub dobitoc, oprind de sgardă un copoiu; ceilalți doi câni, din care unul molos, saltă ca să-l apuce de rât. Acest frumos monument poartă numirea *mistrețului din Calidon*.

²⁾ Petre Paul Rubens, cel-mai mare pictor al școlii flamande, născut în Colonia la 1577 și mort la 1640, a produs, printre sutimi de tabeluri de tot felul, câteva subiecte de vânătoare, care să află azi prin galeriile dela Munic, Dresda, Marsilia și în câteva colecțiuni particulare din Anglittera; apoi sunt dela dânsul și o mulțime de deseme cu subiecte vânătoarești, chiar și în colecțiunea Luvrului.

eăscate ale acestuia; fața-i e învinițită de spaimă și de durere; ochii îi sunt holbați; din mână-i scapă lancea.

Dar aci artistul a trecut peste hotarele vânătoarești; căci ne-a pus sub ochi o dramă de cele care, și daca ațâță vitejia eroilor, însă înghiață îndrăzneala simplilor vânători. Acestora le place ca, cel puțin printre primejdii, să se întrevadă izbânda lor. Numai în asemenea caz, se poate aplica calificațiunea de *curat vânătoresc*, unui tabel sau oricărui alt obiect de artă. Acolo unde fiara rămâne învingătoare și vânătorul este sacrificat, se poate zice că artistul a ieșit din sfera artelor vânătoarești și opera-lui inspiră un interes de groază care sfâșie toată armonia regulilor cinegetice; aceea este o notă discordantă în muzica vânătoriei, o greșală de ortografie în gramatica ei.

În secolul nostru, un pictor francez cu talent de frunte, Horace Vernet, a reînnoit în pânzele pe care a zugrăvit vânătorile de lei și de mistreți din Algeria și din Sahara, emoțiunile unor scene în care primejdia situațiunilor joacă un rol de căpetenie; dar, fiind însuși el vânător, s'a ferit de a comite încorecțiuni antivânătoarești ca Rubens, și tabelurile lui, așa vrednice de admirat, au toate acel caracter care chezășuește întotd'auna vânătorilor o superioritate măgulitoare asupra fiarelor vâdate¹⁾.

Un tabel de vânătoare africană a lui Horace Vernet e ca o povestire a vestitului ofițer francez Jules Gérard, cărele, în unsprezece ani petrecuți în Algeria, a împușcat douăzeci și cinci de lei și a câștigat astfel meritata poreclă de « ucigătorul leilor »²⁾. Chiar basme d'ar fi câte povestește vânătorul și câte zugrăvește artistul,

¹⁾ Horace Vernet, născut la 1789, mort la 1863. Dintre numeroasele lui tabele de tot felul, alegem pe cele de vânătoare; el a expus în anul 1836, *Vânătoarea în pustiile Sahara* din 28 Maiu 1833; la 1839, *Vânătoarea de lei în Meligé*; la 1855, *Vânătoarea de mușloni* (berbeci sălbateci) de către Marocani; *Întoarcerea dela vânătoarea de lei*; *Vânătoarea de mistreți în Sahara*. A mai făcut și numeroase gravuri reprezentând subiecte de vânători europene.

²⁾ Jules Gérard, născut în 1817, a descris vânătorile sale în două volume foarte interesante: *La Chasse au lion*, 1855 și *Le tueur de Lion*, 1858. D-l Alfred Poissonnier și Vicomtele Adolf d'Iloudetot au scris biografia lui.

230 tot pare că te scuturi la ideea că omul se joacă așa lesne cu vicia sa pentru un simplu gust de vânător; dar când citești sau privești, mult nu trece și afli sau cel puțin ghicești că fiara cea primejdioasă este mai în pericol decât omul, că ea are să picie învinsă de al ei prigonitor și atunci îndată, încrederea, bucuria, ba chiar și mândria se deșteaptă toate deodată în inima-ți, acum liniștită și mângaiată. Atunci zici cu încredințare: «Iată un frumos tabel vânătoresc!».

235 : Aceste considerațiuni pot să-ți pară a fi idei metafizice cam confuze, — adică, cum am zice, după un termen inventat și pus la modă de un vesel și spirituos invalid al vânătoriei, cam *filosofie absolută*¹⁾; — eu însă stăruiesc a crede că, și dacă nu știu eu bine

1) «Filosofia absolută!». Această minunată știință nouă o cunosc și o prețuesc câți au petrecut și au răs în vesela societate a d-lui Iancu R... nepot al răposatului Eliad Rădulescu; din feluritele daruri ale unchiului, dânsul a moștenit pe acela neaș românesc de a ști minunat să păcălească cu vorba pe cei slabi de îngeri. Dintre nenumăratele anecdote glumețe ale nepotului său, Eliad, într'un articol din «Biblioteca portativă» (vol. II, București, 1860, p. 253 și urm.), ne povestește cum el a dat pe bete, într'o zi, pe unul din acei lingăi, nătângi și morocănoși de Ardealeni, cari trec uneori dincoaci de munți în calitate de profesori prospeți scăpați din câte un păcătos de gimnaziu unguresc, lăudându-se că «li-a fost succesu pe depleanu a absolvire prelectionile la filosofia, ꜥnecumꜥ <precum> și cursurile teologali; ergo se recomandăluiesc că's batâr teologi și filosofi absoluți «numai buni ca să tâmpească cu neștiința lor fumurată pe bieții copilași de pe aci. Cântărind numai dintr'o clipă arama filosofului său, păcălitorul nostru, vișă de Târgoviștean bun de gură, îl luă la refec și, lăudându-se că și dânsul a studiat adânc filosofia, mai ales în limba engleză, începu, ca probă de știința și de sistema sa filosofică, să-i toarne, cu o limbuție modulată pe intonări de cele mai convingătoare, o vijelie de definițiuni și de formule cam de felul următoarei: — «Pentru mine, domnule filosof, simțirea este un fluid individual, care, redus la cea mai simplă expresie printr'o impulsie comunicativă, și făcând prin hipotenuză o tangentă prin fibrele simțitive, străbate prin toate liniile paralele ce se unesc din natura lor într'un punct, și prin simțibilitate produc toate senzațiunile, toate simțimintele sentimentalismului celor cinci simțuri ce simțualmente funcționă prin cele cinci simțuri și cad toate în sinteza perpendiculararei spre a se manifesta spiritului uman printr'o fosforescență supranaturală a intelctului simțitor...».

să lămurească aceste idei, s'ar putea totuși stabili în principiu că, precum arta vânătoriei consistă numai din reguli care fac pe vânător să învingă pe vânat, și nu vice-versa, tot așa și operele literarii sau plastice, nu se pot califica cu titlul de *cinegetice*, decât atunci numai când ele prevăd neîndoioasa victorie a vânătorului, chiar și dacă uneori ele ar atrage un oarecare interes de milă sau de admirațiune asupra vânatului persecutat.

Admițând o asemenea definițiune pentru toate ramurile de bele-arte care se ocupă cu ilustrarea vânătoriei, putem acum să trecem în revizuire pe toți acei pictori din diferite școli, cari se numesc mai special *pictori de vânătoare*.

Dacă Italia și cu dânsa Spania, rămân mute la fanfarele de che-mare ale vânătorilor ¹⁾, apoi școalele: flamandă, olandeză, franceză,

După un val vârtej de felul acesta, bietul ungurean, zăpăcit și uluit, rămase însă bine încredințat, « cum că onoratul și măritul domnu Iancu este apriecat o fire cu mult mai profund și mai absolut filosof decât dânsul, de bună samă că încă știuse minte-naș a subtșternere și a respicere certe materie filosofice tare încălcite, întru a cărora esenție perceperea inteligenței sale nece-cum nu potuse bene a resbater ». — Judicați acum D-voastră, onorați cititori, care din doi era mai tare în filosofie absolută!

¹⁾ Zicând acestea nu voim a înțelege că niciodată, nici un pictor italian sau spaniol n'a reprezentat în vreun tabel al său, scene de vânătoare. O asemenea aserțiune ar fi foarte lesne de răsturnat. Zicem numai că nici Italia, nici Spania n'au avut vreun pictor ilustru, care să se fi dat într'un mod cu totul special la pictura vânătorilor.

Nu se poate numi « pictor de vânători » boloniezul *Domenico Zampieri*, ce-zic și *Dominichino*, (1581—1641), fiindcă într'o zi a avut grațioasa inspirațiune care a produs frumosul tabel, de un aspect cu totul antic, ce se numește « *Vânătoarea Dianei* » și care se vede în galeria Borghese din Roma. La marginea unui crâng și pe malul unei ape, în care se scaldă și se joacă două fragede zâne, șapte nimfe pădurețe se întrec cu săgețile care de care să nimerească mai bine o porumbiță pusă drept țal pe vârful unei prăjini. Diana stă în fund, la mijlocul pânzei, și le arată prețurile luptei, care sunt un arc de aur și a faretră de purpură. Din dosu-i alte nimfe privesc curioase; una, pe malul apei, se descaldă; alta oprește în loc ogarii. În depărtare se văd mai multe figuri luptându-se, sunând din buci, alergând și purtând, atârnată de bărnă, o căprioară ucisă. La o parte se zăresc capetele a doi păstori pitiți în tulii ca să asiste nevăzuți

germană și engleză, răspund toate la apel și fiecare din ele se prezintă cu unul sau mai mulți artiști însemnați, având această specialitate. In Flandra, găsim pe Francisc Snyders, amicul și conlucrătorul lui Rubens; în Olanda, pe Filip Wouwerman, pictorul de cai și mai ales al calului bălan; în Franța pe François Desportes și pe J. B. Oudry, cari au fost pictorii oficiali ai vânătorilor date de regii Ludovic al XIV-lea și al XV-lea; în Germania, pe J. Elias Ridinger, portretarul vânatului înjunghiat de prințisorii și de grofii nemțești din secolul din urmă; în Anglittera, trăiește încă Sir Edwin Henry Landseer, carele a înfipt cu penelul pe pânză, cele mai frumoase și mai originale tipuri de câni englezești și a poetizat moartea tragică a cerbilor măreți din poienile înorate și din hălăriile fantastice ale Scoției.

VIII

In acest șir de artiști, care se destinde peste un spațiu de trei sute de ani, avem ca și o istorie întregă a picturii vânătoarești, a deosebitelor faze prin care ea a trecut; se pare că destinele au voit ca, în timpii moderni, această ramură a artei, bogată și variată în identitatea ei caracteristică, să încolțească pe rând și să poarte

la jocul zeițelor. Opera Dominichinului e plină de grație, de frăgezime, de mișcare.

Nu se poate iar numi « pictor de vânătoare » nici spaniolul *Don Diégo Velasquez* (1599—1660), « pintor de camera », mareșal și amic al regelui Filip IV, fiindcă în peisagiul numit « *O vedere la Prado* », din Museo de Rey dela Madrid, a zugrăvit cu penelul său energie și realist o încăierătură înfuriată de oameni, de cai și de câni, vânând mistrețul; nici fiindcă, într'un tabel din galeria națională din Londra, unde figurează regele călare cu toată curtea sa, a schițat asemeni o vânătoare de vieri; nici fiindcă în mai multe alte portrete ale lui Filip IV sau ale infantului, Don Carlos Baltazar, i-a prezentat în costum de vânătoare, cu armă în mână și câni în preajma lor.

Acestea sunt flori gingașe, răsărite ici colea, pe câmpul ținăpustit ținăpăstuit în Spania și în Italia al artelor vânătoarești; dar cu o floare nu se face primăvară, nici cu un tabel sau două, o școală de pictură.

rod treptat în fiecare din țările culte ale nordului Europei, fără ca într'nsa să se ivească vreun interval de amortire. Ca ramura aurită a zeiței de sub pământ, abia un penel consacrat Dianei începea a șovăi în mâna artistului îmbătrânit, și altul răsare subt o climă
 10 vecină, ca să întrețină tot vie, admirațiunea pentru estetica vânătorească;

Primo avulso non deficit alter
 Aureus, et simili frondescit virga metallo ¹⁾.

După ce, în timp de mai mulți secoli, vânătoria n'a avut alți
 15 interpreți plastici de cât pe migăloșii miniaturişti, cari înluminau cu poleiele și cu vâpsele cleioase mulțimea de manuscrise, după care castelanii secolului de mijloc învățau, prin citire și prin exemple zugrăvite, regulile însemnate în cărți vestite pe acele vremuri, precum « *De arte venandi cum avibus* », scrisă de împăratul Germaniei, Frederic al II-lea; « *Le livre du roy Modus et de la royne Racio* »;
 20 « *El libro de la Monteria que mandò escrever el rey Don Alonso de Castilla y Leon* »; « *Les déduitz de la chasse des bestes sauvages* » de Gaston Phoebus, pe care nu l-ai trecut nici tu cu vederea, și încă altele ²⁾, care au constituit mult timp toată literatura

¹⁾ Virgilii, *Aeneid*, <lib.,> VI, v. 143—144.

« Rupând una, nu lipsea alta

Tot de aur și ramura înfrunzea de același metal! ».

²⁾ Cartea împăratului Frederic al II-lea, fiului Frederic Barbăroșă (1191—1250), a fost mai întâi tipărită la 1596 de Velsler (Augusta Vindelicorum, adică Augsburg), 1 vol. în 8° și mai completă de Jos. Gott. Schneider, la Lipsca, 1788—89; 2 vol. în 4°. — *Le livre du roy Modus (et de la royne Racio)*, tipărit mai întâi în Chambéry, la 1486 în fol. got., a fost reproduș, cu o prefață de d-l Elzéar Blazo, Paris, 1839, în 8°, cu 50 stampe. Am menționat mai sus opera lui Gaston Phoebus, comite de Foix. Cartea spaniolă « *Libro de la Monteiro* » scrisă după ordinea regelui *Alfons al XI-lea*, învingătorul Maurilor la bătălia del Salado, a fost tipărită de Gonz. Argote de Molina, la Sevilla, 1582, în fol. — Voiu mai adauge la această listă de bibliografie archeologică a vânătoriei încă două cărți curioase: una fiindcă este opera unui rege al Franciei și vânător vestit, *La chassé royale par Charles IX, roi de France*. Paris, 1625, în 8°, cu stampe; și alta, fiindcă ne descrie vânătorile cu șoimii, nu numai în Occident, dar și la Grecii bizantini.

25 și toată arta vânătorilor, apoi tocmai în secolul al XIV-lea, artiști adevărați începură a se inspira din subiecte vânătoarești.

Am spus în ce mod, mistic sau dramatic, *Albert Dürer* și *P. Rubens* au conceput asemenea subiecte. Ei au fost fără îndoială bărbați de geniu, dar nu se pot numi curat *pictori de vânătoare*.
 30 Altora, mai puțini geniali, dar nu mai fără talent, li se cuvine un titlu așa special.

Sunt aceia chiar despre cari am zis adineauri că, în răstimpul de trei secoli, din al XIV-lea și până acum și-au trecut din mână în mână fitilul învăpăiat al operelor de artă cinegetică,

35 Et, quasi cursores vitai lampada tradunt ¹⁾.

În fruntea lor, timpul a pus pe flamandul Francis Snyders ²⁾, cel care a lucrat alături cu marele Rubens și a împărțit cu dânsul meritul multor picturi în care Rubens făcea figurile omenesti, iar Snyders, animalele, fără ca acestea să dea de rușine produsele
 40 ieșite din mâna faimosului maestru. Vieța care fierbe în oamenii lui Rubens, mișcă cu aceeași vigoare și pe fiarele lui Snyders. Ochii lor scânteiază, nările lor răsufflă, fălcile lor spumegă, botul lor căscat e jilav de sânge, și când artistul ne arată câni întărâtați, dând năvală asupra unui mistreț, rupându-i șalele, mușcându-l
 45 de urechi, lăsând pe unii dintr'înșii spintecați la pământ, pare că se

și la Turci: *Falknerklee, bestehend in drey ungedruckten Werken über die Falkenerlei: nämlich: 1. Das Falkenbuch (türkisch); 2. 'Λεγαροσοφλον, das ist die Habichtslehre; 3. Kaisers Maximilians Handschrift über die Falknerey...* aus dem türkischen und griechischen verdeutscht und herausgegeben von Hammer-Purgstall. Wien 1840, în 8°, cu stampe.

¹⁾ Lucretii, *De rerum natura*, <lib.,> II, v. 79; « Și ca alergătorii, își trec facla vieții ». Această vestită și frumoasă imagine o prezentase mai înainte Platon, *Leg. VI*: « καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδίδοντα ἄλλοις ἐξ ἄλλων ».

²⁾ Francis Snyders (1579—1649) a fost pictor al regelui Spaniei, Filip III, și al arhiducelui Albert din Țările-de-Jos. El a făcut tabeluri de vânătoare, animale și nature moarte; cele mai principale sunt în galeriile Belvedere din Viena, Luvru din Paris, Ermitagiu din St. Petersburg, din Bruxela, Anvers, Amsterdam, Haga, Munic, Dresda, și Florența. Vânătorile lui de mistreți sunt cele mai faimoase.

și aude răsunetul lătrăturii lor, chelălăitul lor de bucurie sau de durere, grohăitul fiarei și sunetul cornului de vânătoare. Mai bine decât așa nu se poate reproduce cu pensula impresiunea ce resimte câmpeanul care, trecând prin pădure, vede deodată strecurându-se pe lângă dânsul un dobitoc mare și negru, cu haita lui de dulăi, urlând în urmă-i cu turbare.

Aci se poate mai cu seamă pricepe deosebirea ce există între Snyders, pictor din școala flamană, și artiștii din școala olandeză cari au tratat asemenea subiecte. Filip Wouwerman¹⁾, spre exemplu, în loc de a ne duce chiar pe scena dramelor vânătoarești, ne preumblă numai în preajma lor, aărtându-ne, când pregătirile de vânătoare în curtea castelului seniorial, când popasul în rariștea pădurii, când vesela întoarcere a vânătorilor izbânditori. El foarte rar ne face să fim față chiar la întâmplările luptei; acelea pentru noi rămân afundate în zarea aburoasă a peisajului. Din contra, Snyders ne mână mereu pe câmpul de bătaie, în mijlocul vânătoarei, în sânul codrilor. Cerbul și câinii sunt actorii de căpetenie ai tabelului său; minutul ce-i plăce mai mult a alege este acela când animalul, zădărit de haita primenită, își ia inima în dinți și se apără cu desperare sau sare d'asupra cânilor sângerăți, pe cari i-a spintecat cu coarnele sale. Acela e și momentul cel mai dramatic, cel mai interesant al vânătoarei; neștiind încă bine cum are să se aleagă urma, privitorul își închipuește că dobitocul, sprinten, ușor, pe care-l împodobesc chiar armele sale, va izbuti poate să scape și de dinții aprigi ai dulăilor și de junghierul vânătorului care se apropie.

Wouwerman a fost cel dintăiu pictor care a știut să scoată la iveală grația călăriei și carele, reprezentând mai adesea scene cu

¹⁾ Filip Wouwerman, născut în Harlem (1620—1668), a făcut un număr considerabil de tabeluri de dimensiuni în genere mici, în care figurează pretutindeni cai și neapărat un cal alb. Mai toate galeriile publice ale Europei și mulți particulari posedă tabeluri de ale lui, care se vând acum — când se găsesc — pe preț de 10 până la 40 mii franci unul. Tabelurile falș atribuite lui Wouwerman sunt încă și mai numeroase.

nobili dela țară, cu cavaleri galați, cu vânători, a făcut ca, în
 75 pânzele sale, calul să fie întotd'auna figura de căpetenie; în mul-
 țimea cea mare de producțiuni ale lui nu se găsește o singură pic-
 tură în care să nu se zărească măcar un șold de cal, iar mai cu deo-
 scobire un cal bălan. Așa de mult i-a plăcut a da cailor rolul principal,
 încât chiar și în *vânătorile* sale, pictorul măiestru, temându-se a
 80 răschira interesul, mai niciodată nu s'a ispitit a înfățișa cerbul
 în lupta sa disperată cu câinii, precum au făcut Snyders, Oudry
 și chiar marele Rubens; el a înțeles că atunci când cerbul, în fuga
 sa minunată, se avântă ca în sbor, d'asupra rovinilor, sau iese din
 crâng și se ivește un minut prin câmpie, cu capul ușor plecat pe
 85 umeri, cu trupul șuiiu și elegant, cu părul plăviț, încântător de
 grație și de iuțea, a înțeles că ar fi peste putință ca atunci toți
 ochii să nu se țintească asupra-i și ca el să nu soarbă la sine tot
 interesul priveliștii.

De aceea Wouwerman mai adesea lasă a se bănui vânătoarea,
 90 sau o schițează în depărtare, chemând vederea spectatorilor asupra
 pregătirilor și urmărilor acestei plăceri; el îi poștește să asiste la
Plecare, la *Băutura*, la *Popas* sau la acea veselă gustare ce se chiamă
Intoarcerea dela vânat. Vânătorii, aci înghit un pahar mai înainte
 de a se porni, aci se odihnesc pe iarbă verde, cu caii lângă dânșii,
 95 aci iar sosesc voioși, sunând fanfarele lor de izbândă. Damele, gra-
 țios plecate pe șelele lor de catifea neagră, se uită cum șoimii se
 răped în aer pe păsărelele spăimântate; una din ele s'a depărtat
 în taină spre pădure și după dansa, aleargă, în fuga calului său alb,
 un galant cavaler, ducându-i vâlul pe care ea l-a uitat atârnat
 100 de craca unui copaciu; tocmai în fund, pe marginea pădurii, se
 zăresc, prin ceața umedei Olande, câinii urmărind un cerb abia profilat.

Pictorul din Harlem, ca odinioară francezul Jean Goujon, sculp-
 torul Dianei de Poitiers, a privit vânătoarea, nu ca Snyders, pa-
 sionatul iubitor al sălbaticii naturi, ci oglindită prin razele mai line
 105 ale unui prism de eleganță curtenic.

Tot astfel, învățăturile mândrului amic al lui Rubens, trecând
 peste o generațiune în mintea unui alt pictor de vânătoare,

francezului François Desportes¹⁾, au luat și aci un caracter mai puțin sălbatic, mai potolit. Pornirile împetuoase ale lui Snyders se preschimbară în mișcare, sub penelul lui Desportes; furia ce întipări acela în chipurile de animale se prefăcu, la acesta, într'o vioiciune tot așa de veridică, dar mai puțin întăritată. Ce era foc și zor pe pânzele măiestrului flamand, deveni grație naturală și vioaic pe ale discipolului francez. Snyders zugrăvisese, alături cu amicul său Rubens, vânători la care se cerea o inimă de viteaz. Desportes reprezintă petrecerile vânătoarești ale Curții și ale domnilor ce o înconjurau. Cu toate acestea, în tabelurile lui, caracterul vânătoresc este cu mult mai bine marcat decât în ale lui Wouwerman; el nu se sfiește a umple un cadru întreg cu chipul sbârlit al unui lup, apărându-se crâncen în contra unei întregi droaie de câni, cari îl înhață de gât, de urechi, de coamă, de pulpe, de pre unde 'l pot apuca. Botu-i rânjit le arată colți amenințători și limba, de goană multă, îi iese uscată din gâtlej.

Negreșit, amice, că pe când te aflai școlar în Paris, vei fi rătăcit uncori Dumineca, — când ploua afară sau mai ales când vântul fluiera în pungă — prin lungile săli ale Luvrului, căptușite cu tabeluri din școala franceză. Nu se poate atunci ca tu, având fără îndoială de copil instinctul vânătoriei, să nu te fi oprit câteodată dinaintea vreunei pânze pe care se văd frumoși câni de vânătoare, prepelicari, copoi și alte soiuri, stând cu îngrijare prin bălării un stol de potârnichi, sau sculând răpede o păreche de fazani cu penel aurii. Acelă a fost un Desportes, dacă nu cumva va fi fost o operă a lui Oudry, căci amândoi acești pictori și-au împărțit în lungă lor viață, favoarele curții Franceiei, zugrăvind toate vânătorile regale și portretând pe rând toți câinii cei mai aleși din haitele dela

¹⁾ François Desportes (1661—1742) pictor francez, școlar al flamandului Nicasius, carele învățase pictura dela Snyders. Tabelurile lui de vânătoare, portrete și animale, sunt destul de numeroase (23) în galeria Luvrului; apoi se mai găsesc și în muzeele dela Lyon, Grenoble, Rouen, Valenciennes, Nancy. Vezi: Clément de Ris, *Les musées de Province*. — Mai multe casteluri regale au fost decorate, în parte, de Desportes: Fontainebleau, Versailles, Trianon, etc.

St. Germain, dela Fontainebleau dela Rambouillet și dela Compiègne. Se zice că Ludovic al XV-lea, ba și strămoșul său, marele Ludovic al XIV-lea, se veseleau foarte când li se aduceau acele portrete și le plăcea să recunoască și să-și aducă aminte numele fiecăruia
 140 din câinii lor de vânătoare: — « Acestea sunt Bonne, Nonne și Ponne! » — va fi zis cu gravitate Ludovic *cel Mare*, văzând cele trei cățele negre și albe, zugrăvite de Desportes. — « Aceștia sunt Mitte și Turlu »; — va fi strigat râzând Ludovic *mult-Iubitul*, recunoscând copiii săi portrețați de Oudry.

145 J. B. Oudry¹⁾, care luă hotărârea de a deveni pictor de vânătoare, din momentul când într'o zi profesorul lui îi zise, văzând cum schițase un câne: — « Tu n'ai să fii altceva decât un zugrav de câni », — Oudry, care a ilustrat cu așa mult spirit și talent fablele lui Lafontaine, Oudry fu contimporanul sau oarecum urmașul lui Desportes. Nu este tocmai lesne a deosebi, unul de altul,
 150 pe acești doi artiști; modul de a vâna și întâmplările vânătoarei, fiind pe timpul lor, mai tot mereu aceleași, subiectele lor de tablouri se repetesc neîncetat; apoi amândoi fuseseră mai la aceeași școală, adică învățaseră dela elevi ai maestrilor flamanzi. Cu
 155 toate acestea, observându-i bine, se văd și deosebiri în spiritul lor. Desportes are un talent lesnicios și îmbilșugat; el vede, pricepe și imită natura mai mult cu o grație naivă decât cu știință și precugetare. Din contra, Oudry este cu mult mai priceput, mai dibaciu în meșteșugurile artei; el știe să împartă mai bine lumina, să întocmească mai frumos o grupă; el este într'un cuvânt mai academic;
 160 dar prin aceasta chiar, inspirațiunile-i sunt mai puțin vioaie și coloritu-i mai ofilit decât ale lui Desportes. Pentru dânsul, natura e dominată de artă; tigrul sub pinsula lui se împlânzește, pantera se înmoaie, leul se domesnicește, dar cerbul își păstrează toată a
 165 lui eleganță, căprioara toată gingășia ei și, în genere, el știe să

¹⁾ Jean Baptiste Oudry (1686—1755), școlar al lui *Largillières*, a gravat însuși multe deseme. Tabelurile lui sunt la Luvru, precum și în muzeele din Dijon, Toulouse, Montpellier, Nantes, Rouen, Caen, etc. Vezi Clém. de Ris, *Les musées de province*.

aleagă minunat privești plăcute pentru a grupa într'însele scene de vânatoare.

Amândoi acești pictori au trăit foarte bătrâni și se poate zice că ei au fost analiștii plastici ai vânătoriiilor din secolul de mărire al regalității franceze. Pe atunci, plăcerile cinegetice ale regilor costau Statului milioane pe fiecare an; slujitorii vânătorici, mari și mici, formau o întreagă armată; câinii erau crescuți și hrăniți cu miile; pădurile erau păzite cu îngrijire ca să fie mereu pline de cerbi, de căprioare, de lupi și de mistreți. Toate acestea se făceau cu lux, cu pompă, cu o solemnă maiestate. Așa se cădea marelui Rege!

Înțeleptul Lafontaine, pentru care Oudry a lucrat minunate gravuri, povestind despre brotocolul care

atât s'a umflat
încât a crăpat

180 a zis, sfârșind această jalnică, dar nefolositoare istoric:

Le monde est plein de gens qui ne sont pas plus sages.
Tout bourgeois veut bâtir comme les grands seigneurs;
Tout petit prince a des ambassadeurs;
Tout marquis veut avoir des pages ¹⁾.

185 Potrivit cu această slăbiciune a omenirii, prințisorii și margrafiile nemțești, cei despre cari fără îndoială fabulistul zice că se umflau cât puteau ca să aibă ambasadori și paji, voră să țină și ei haite luxoase de vânatoare, ba și un pictor ca să-i illustreze, ca Desportes și Oudry, pe regii dela Versalia.

¹⁾ Lafontaine, *La grenouille qui se veut faire aussi grosse que le boeuf*. (Broasca ce vrea să se facă tot atât de mare ca boul).

« Lumea este plină de oameni cari sunt tot așa de nebuni.
Fiesce negustoraș vrea să clădească ca boierii cei mari;
Fiesce prințisor are ambasadori,
Fiesce mărchiz vrea să aibă paji ».

D-I.G. Sion a localizat această fabulă în « 101 fabule » București, 1869, pag. 108, « Broscoiul și boul ».

190 Acesta se întâmplă să fie un om plin de talent în naivitatea
 lui, precum se găsesc adesea oameni printre nemți. *Iohan Elias*
*Ridinger*¹⁾, născut la Ulm, printre Șvabi, lucră neobosit mai mult
 de o jumătate de secol, când cu pînsla pictorului, când cu plumbul
 desemnatorului, când cu dălțița gravurului, ca să reprezente
 195 cerbii vânași de nobilii lui patroni și animale sălbatice de prin me-
 nagerii, și ilustrațiuni la fabule copilărești compuse de dânsul, și
 figuri de călărie și de vânătoare cu câinii și cu șoimii. Călătorind
 din loc în loc, el făcea pretutindeni chipul animalelor ce întâlnea,
 însemnând cu scrupulozitate proveniența lor; astfel, nu uită chiar
 200 a scrie pe portretul unei babețe gușate: « Am împușcat această pa-
 sare pe Dunăre, între Peterwardin și Belgrad ». P'aci, p'aci Ri-
 dinger era să vie și până la noi!

Dar la nimic el nu fu mai meșter decât la reprezentarea vână-
 torilor de cerbi, pe care le-a înfățișat cu o artă admirabilă în toate
 205 peripețiile lor variate. A trebuit ca în secolul nostru să apară pic-
 torul englez *Landseer*²⁾, cu mărețele sale figure de cerbi, domi-
 nând printr'o nespusă putere dramatică peisagele neguroase ale
 munților Scoției, pentru ca tabelurile și gravurile în care Ridinger
 a scris epopeea cerbului să aibă rivali vrednici de dânsule.

¹⁾ Iohan Elias Ridinger (1695—1767). Pe lângă tabelurile lui cu ulei, care sunt în genere mici, el a făcut multe deseme; apoi a mai publicat în Augsburg și o mare cătîme de albumuri și de foi gravate, printre care vom însemna ca mai remarcabile pe cele următoare: (Cine n'a văzut, fără ca să știe poate, d'ale lui Ridinger)?: *Parfaite et exacte représentation des divertissements des grands seigneurs*, 36 stamp. 1729. — *Représentation des plus remarquables cerfs et autres animaux destinés à être chassés par les grands seigneurs*. 100 stamp. 1768. — *Abbildung der jagtbahren Thieren*. 90 stamp. 1740. — *Entwurf einiger Thiere*, 90 stamp. 1740. — *Fables morales tirés du royaume des animaux*. 16 stamp. 1744. — *L'art de monter à cheval*, 22 stamp. 1722. — *Chasseurs au tir et au vol*. 11 stamp. — Cele mai bune tabeluri ale lui Ridinger sunt la Londra, St. Petersburg, Lipsca și Augsburg.

²⁾ Sir Edwin Landseer e născut în Londra la 1803. Pictor însemnat și favorit al Engliterei, el a fost numit asociat al Academiei la 1830 și nobilit la 1850. Tabelurile lui de vânătoare și de câni, precum și portretele; i-au creat o renumitațiune meritată în toată lumea.

210 Dar Ridinger, subț a cărui mână de meșter, natura sălbatică a
fiarelor s'a destăinuit într'un chip așa de măreț, a fost totdeodată
și artistul carele, cu o deplină naivitate, a făcut, cum am zice, și
catagrafia de răposare a vânăturilor senioriale din continentul
Europei; numai în stampele și în albumurile lui, se mai văd încă
215 astăzi tipurile și costumele acelor slujitori, pușcași, hăitari, bă-
tăiași, șoimari, cari compuneau personalul vânătătorilor din secolul
trecut. Când răsfoește cineva acele pagine pe care stau figurați nu-
mai oameni în livrele galonate și cu peruci pudrate, trubaci gă-
tănași cu cornul de vânătoare încolăcit subț umere și păsărari în-
220 zorzonași cu șoimul pe mână, pare că și aude fanfarele cântate pe
ton pițigăiat de corul vânătătorilor din oratoriul bătrânului Haydn.

În timpul de acum, cu tot talentul artistului ce le-a gravat,
acele imagine a căror vreme a trecut, ne aduc aminte pe faimosul
marchiz al lui *Béranger*, carele, în secolul nostru egalitar, visează
225 scutiri și drepturi ce au fost de mult spulberate de suflarea lim-
pezitoare a timpului.

Vivons donc en repos.
Mais l'on m'ose parler d'impôts!
À l'État pour son bien
230 Un gentilhomme ne doit rien!

Vous, pages et varlets,
Guerre aux vilains et rossez-les!
Et toi, peuple animal,
235 Porte encore le bat féodal.

235 Seuls nous chasserons
Et tous vos tendrons
Subiront l'honneur
Du droit du seigneur.

240 Chapeau bas! Chapeau bas!
Gloire au marquis de Carabas ¹⁾.

¹⁾ *Chansons de Béranger, Le marquis de Carabas. <ibid.>*

Să trăim dar în pace.
Dar ce! vine să-mi ceară mie biruri?
Aflați că pentru averea sa
Un nobil nu datorește nimic Statului.

Voi, poslușnici și scutelnici,
Bateți pe moșici și-i prăpădiți!
Iar tu, popor dobitoc,
Vin de te pleacă sub jugul boieresc.

Dacă în aceste pagine învălmășate, am făcut o parte așa de însemnată bătrânului Ridinger, pe care cele mai multe cataloage de muzee și pinacotece îl trec în tăcere, cauza a fost că am găsit în capul biografiei lui, scrisă de neobositul istoric al pictorilor din
245 toate școalele, de Charles Blanc ¹⁾, câteva cuvinte care, — cu gândul la tine, — mi l-au semnalat într'un mod cu totul particular.

Dar mai înainte de a copia după Charles Blanc, să nu uit a mărturisi un păcat în care am picat, zău numai din dorința ce m'a pătruns ca să mă supun în sfârșit și eu prețioasei și puțin urmatei
250 povețe a lui Orațiu:

Semper ad eventum festina ²⁾

Știi, frate, c'au ajuns băieții să te dea de primejdie în Țară la noi! Nu poți să mai scrii un rând, fără ca să te descoasă și să-ți ia
255 socoteala că adică, de unde ai furat cutare idee și de unde ai tradus cutare pasagiu? Ce plăcere mai poate gusta atunci un biet Român, care și-ar fi pus binișor numele său pe o carte sau pe o cuvântare, rumegate de altul și scrise în vreo limbă străină, scrieri pe care el, mintosul, le-ar fi scos frumușel pe românește, curate și luminate și numai bune de deochiu, ca apa ne'ncepută?

S'au deprins să stea mercur la pândă, drăcoșii, ca și când altă
260 treabă n'ar mai avea; caută, miros, se furișează prin cărți și dibuiesc mai rău de cât copoiul când adurmecă dâra fiarei prin țărână, și bine n'apuci să te bucuri de vre-o nevinovată haiducie ce

Numai noi vom avea dreptul a vâna
Iar toate codanele voastre
Vor avea marea onoare
A ne plăti dreptul (fecioriei datorit) stăpânului.

Jos căciula! jos căciula!
Faceți cinste marchizului de Carabas!

¹⁾ Charles Blanc, *Histoire des peintres de toutes les Écoles*; — operă care se publică acum de vre-o 25 de ani și care a ajuns a avea peste 580 de fascicole.

²⁾ Horatii, *Ars poetica*, v. 148: « Mereu grăbește către sfârșit! ».

te-ai isplitit a face prin codrii literaturii, când, fără veste, te și po-
 265 menești dovedit. Atunci se fac Dunăre de mânie, d-nealor, pare
 că i-ai fi jăfuit chiar pe dânșii, de averea lor.

La noi în Țară însă a dat Dumnezeu că n'avem lege care să ne
 poprească de a vâna pe moșia altuia, și până acum nu s'a întâm-
 270 plat ca vreun proprietar să facă pretențiune că l-ai despuiat de
 vânatul său. Dar neamul scriitorilor, — totd'auna și pretutin-
 deni mai arțăgos, — nu numai că-și apără morțiș toate ale sale,
 dar încă duce și grija autorilor de peste șapte țări și șapte mări.
 Indată ce te-a călcat focul ca să te dovedească vreun colțat din
 școala nouă că ai făcut în carte-ți, oarecare împrumuturi tănuite,
 275 adică, cum am zice, vreo ciupeală, fericirea lui e să te scoată în
 vileag. Se grăbește, păgânul, a da sfoară în Țară că te-a prins cu
 mâna în sac; te așterne prin gazete, cu frazele originale ale hoțului
 de păgubaș de gât; te batjocorește cum îi vine la gură și la pană;
 te pune la rând cu pungașii, cu controbonzii, cu calpuzanii...
 280 Vai de lume!

Văz că tu, șiretule, te-ai ferit de asemenea neajunsuri și, judi-
 când după vorba Românului, că « paza bună întrece primejdia
 rea », ai înșirat o listă de toți autōrii cinegetici pe cari i-ai consultat
 pentru *Manualul* tău. Ia să vedem și eu dacă se va găsi vreunul
 285 destul de priceput ca să ghicească cum că am tradus de pe *Charles*
Blanc, rânduri întregi din viețile lui Synders, Wouwerman, Des-
 portes și Oudry? Cât despre Ridinger, iată, mă dau singur prins și
 încep a traduce de unde-ți spusei:

« Dacă ești vânător, trebuie să cunoști pe Ridinger, căci toți
 290 vânătorii-l cunosc, prea puțin în adevăr prin pânzele sale ce sunt
 rare, dar foarte mult prin numeroasele stampe ce s'au gravat de
 pe dânșul sau pe care le-a gravat însuși el, de pre desemele sale.
 Numai de le vei vedea acele gravuri, te apucă gustul vânătoriei;
 căci într'insele se simte miresmele răcoroase ale codrilor și, ca să
 295 zic așa, abureala pătrunzătoare a fiarelor sălbaticice. Toate cuno-
 ștințele vânătorului stau coprinse în opera numeroasă și variată
 a lui Ridinger... ».

Negreșit că tu, ca și mine, vei fi văzut adesea în treacăt gravuri de ale lui Ridinger, precum ai văzut la Luvru, tabeluri vânătoarești de Oudry și de Desportes, ba chiar de Wouwerman și de Snyders, precum încă nu este prin puțină ca să nu fi văzut și să nu fi admirat cerbi și câni zugrăviți de Landseer. Acest artist eminent, răsfățat, acum de o jumătate de secol, de toată acea spumă a societății britanice care poartă numele de *Highlife*, a avut meritul de a însinui gustul frumoaselor arte printre petrecerile sportului englez și a creat astfel o întreagă școală de artiști contimporani, ce s'ar putea numi *fașionabili* și printre cari s'a deosebit mai cu seamă, pe continent, francezul Alfred Dedreux, pictor elegant al cavalcadelor și al vânătorilor *du beau-monde* parisian.

In urma acestora, furnică astăzi prin capitalele Europei apusene o gloată de zugravi, cari, pe toată ziua, aștern pe pânză și pe carton, sau chipuri diafane de cai de alergătoare, *race-horse* și de *jokey* pestriți, expuși la vederea amatorilor pe înverzitul *turf*, unde ei se întrec la *steeple-chase*, sau portrete de dulăi, de câni și de căței din toate acele felurite rase, cu care Englezii și imitatorii lor petrec sau se serv spre a goni și a prinde tot soiul de vânat, începând dela mândrul *foxhound*, care s'aține nemiluit pe urma fiarelor din codru, până la ciuful de *pinch*, care sucește gâtul chițcanilor și dela vârtosul *bulldog* cu botul cârn și turtit, până la delicatul *king-Charles* cu părul flocoș și moale ca mătasea.

Dar vânătoarea, privită din punctul de vedere artistic al pașionaților *sportmen*, își are azi literatura ei, precum își are și artele sale. Aș repeta nume de autori coprinși în lista întocmită de tine, dacă m'aș încerca să fac o analiză critică, demnă de a figura în gazeta numită *Sporting-Magazine*, și apoi vicomitele Adolf d'Houedetot și domnul Elzéar Blaze ¹⁾ au luat de mult asemenea sarcine, pe care știi bine cu câtă știință, talent și spirit le-au îndeplinit. D'aș fi mai vânător, sau dacă noi toți am avea materie și mijloace,

¹⁾ Vicomte Adolphe d'Houedetot, *Chasses exceptionnelles*, Paris 1849. — Elzéar Blaze, *Le chasseur conteur ou Chronique de la Chasse, contenant des histoires, des contes, des anecdotes, depuis Charlemagne jusqu'à nos jours*, Paris, 1840.

mai bine ar fi să facem, pentru țara noastră un album sau un *keap-*
 330 *sake* luxuos ca acela pe care o companie de nemeși maghiari, având
 în fruntea lor pe comitele Em. Andrassy, omul politic de astăzi,
 l-au publicat, sânt acum câțiva ani, sub titlul: « Vânătoarea și Sportul
 în Ungaria ¹⁾ ».

IX

Dar la ce să ne suim așa de sus cu zădărniciile? La ce să căl-
 căm orbește pragul semeț al trufașelor palate, unde o să ne întâl-
 nim poate numai cu neajunsuri și cu umilințe? Nu sântem noi
 oare strănepoți ai poetului carele a pus mai presus de toate, *auream*
 5 *mediocritatem* ²⁾, vicața simplă, modestă și fericită, pe care tot omul
 și-o poate dobândi, când știe să-și mărginească trebuințele și plă-
 cerile după a sa putință?

Nu am învățat noi minte din zisele vechiului nostru *letopisiț*,
 când el ne vorbește despre deșănțatele poftes și râvniri ale Domnilor
 10 celor lacomi și necumpătați? « O nesățioasă hirea omului, spre
 lățire și avuție oarbă; pre cât se mai adauge, pre atâta rânnește!
 Pohtele omului n'au hotar; având mult, cum n'are avea nimica
 îi pare; pre cât îi dă Dumnezeu nu se satură; având bun al său,

¹⁾ *Les chasses et le sport en Hongrie, d'après l'original hongrois* par Mrs les
 comtes Emmanuel Andrassy, M. Șandor, B. Festetitz et les barons Orczy, F.
 Podmaniczky, B. Wenckheim et G. Szolheck, trad. par J. B. Durringer et A.
 Schwiedand, Pest., gr. fol. cu 25 stampe colorate.

²⁾ Horatii, *Carmina*, lib., II, 10, v. 5—8:

« Auream quisquis mediocritatem
 Diligit, tutus caret obsoleti
 Sordidus tecti, caret invidenda
 Sobrius aula ».

« Cel ce se mulțumește cu prețuita mediocritate, rămâne și ferit de rușinea
 unei locuințe ticăloase, și apărut cu înțelepciune de a râvni la palate ».

și la al altuia bun a-l cuprinde cască, și așa, lăcomind la al altuia, 13
sosește de perde și al său! »¹⁾).

Și apoi încă n'am fost noi toți legănați din pruncie cu acele
strofe primăvăroase în care ni s'a spus cum omul poate să guste,
sub poalele glorioșilor noștri Carpați, toate bunătățile vieții ticnite?
20 Obosit, desgustător de deșertăciunile, de vicleșugurile, de zavistiile
citera favorită, — scumpa moștenire dela glorioșii săi părinți, —
poetul român își aduce cu drag aminte de dulcea vicață dela țară,
de liniștilele priveliști ale câmpului, de învietoarele plăceri ale
vânătoriei, și atunci, în versuri limpezi și lin legănate, el ne descrie
25 traiul pașnic și fericit pe care noi, nesocotiții, îl jertfim pe toată
ziua sgomotoaselor amăgiri ale vieții de oraș.

Ascultă-l și acuma, amice, cât de dulce șoptește, în vechea
sa limbă:

30 Se întinde o câmpie
Pe sub poale de Carpați,
Câmp deschis de vitejie
La Români laudați.

35 Surpături sunt de o parte
D'un oraș ce a domnit;
O gărliță 'ncoaci desparte
Un câmp foarte înveselit.

40 Acolo am eu căscioara
Pe un vârf de delișor;
Curge 'n vale o apșoară
Murmurând încetșor.

Impotrivă smălțuite
Dealuri altele se văd,
Și 'n vâlcelele 'nflorite
Micii pasc, alerg și șad.

45 Lăsând ale lumei mare
Cinsti, nădejdi și fumuri seci,
Amăgiri cu 'ncredințare,
Vrăjmași calzi, prieteni reci,

50 Acolo cu sănătate,
Cu odihna însoțit,
Toat'a vieții bunătate
Dobândeam eu înmulțit;

55 Când la vie, la grădină,
Când la câmp de multe ori,
Cu o muncă prea puțină,
Pildă dam la muncitori;

60 Când cu mreji amăgitoare
Vii prindeam păsari în sbor,
Când prin țevi fulgărătoare
Cu plumb le-asvârleam omor;

¹⁾ Aceste cuvinte, Miron Costin, în *Letopisișul*, său, le aplică la Domni și la
Impărați, — *Cronicele României*, a doua edit., de M. Kogălniceanu, București,
1872, vol. I, p. 304.

Când cu câinii prin pădure,
 Vulpe, iepure fricos,
 Lupul nărăvit să fure,
 Il răneam mai cu prisos ¹⁾.

65 Astfel cânta « citera împăcată » a poetului nostru, la începutul
 acestui secol, de pe malurile târgoviștene ale Dâmboviței, cântând
 și el plăcerea lui acolo unde o arăți astăzi tu, acolo unde o aflase
 un alt amabil filosof și grațios versificator francez, nobil marchiz,
 70 d'asupra căruia furtunoasa revoluțiune dela 1793 trecu ca prin
 minune fără ca să-l atingă. Saint-Lambert ²⁾, în poema sa didactică
 asupra *Timpurilor anului*, a descris, în cântul al treilea, consacrat
 toamnei, vânătoarea falnică și sgomotoasă de cerbi, cu tot alaiul
 ei de ogari, de vânători călări și de sunători de fanfare; dar el, ca
 iubitor al tainicelor și liniștitelor plăceri, și-a păstrat sie-și un rol
 75 în vânătoarea cea singuratică cu prepelicarul, pe care o schițează
 în următoarele câteva versuri armonioase și plăcute:

Tantôt dans le taillis je vais, au point du jour,
 Du lièvre ou du chevreuil attendre le retour;
 Et tantôt, parcourant les buissons des campagnes,
 80 Je cherche la perdrix qu'appellent ses compagnes.
 Mon chien bondit, s'écarte et suis avec ardeur
 L'oiseau dont les zéphyrus vont lui porter l'odeur:
 Il l'approche, il le voit; transporté, mais docile,
 Il me regarde alors et demeure immobile:
 85 J'avance, l'oiseau part; le plomb que l'oeil conduit
 Le frappe dans les airs au moment qu'il s'enfuit;
 Il tourne, en expirant, sur ses ailes tremblantes,
 Et le chaume este jonché de ses plumes sanglantes ³⁾.

¹⁾ Colecție din poeziile D-lui Marelui Logofăt I. Văcărescu, București, 1848.
O zi și o noapte de Primăvară la Văcărești, sau Primăvara amorului, strofa 24
 și următoarele.

²⁾ *Marchizul de Saint-Lambert*, născut în Lorena la 1717, a murit în Paris
 la 1803; el a fost membru al Academiei Franceze și a trăit în tot timpul Revo-
 luțiunii la Eaubonnes lângă Montmorency; a compus mai multe scrieri poetice și
 filosofice. Poema lui, « *Les Saisons* », a apărut în anul 1765.

³⁾ « Câteodată, la revărsatul zorilor, mă duc în pădure ca să aștept întoar-
 cerea iepurelui sau a căprioarei; și alte dați, străbătând bălăriile de pre

90 Sper amice, că acum cel puțin, după ce lăudai, poate cu ceva prisos, alexandrinele curat țesălate și frumos dichisite ale unui poet, om de treabă, și astfel mă rostii chiar și în versuri, copiate dela dânsul, asupra plăcerilor vânătoarei cu prepelicarul, acum, zic, sper că-ți voi fi brodit gustul, îți voi fi intrat cu totul în plac și că, deocamdată, mă pot răsfăța plutind pe deplin în apele tale.

85 Dar aci trebuie să mărturisesc că, de când sunt eu, n'am avut câne de vânătoare și nici n'am vânat cu vre-un câne de împrumut; astfel încât dela mine însumi, adică din creierii și din inima mea, n'ai să aștepți nimic întru lauda acestui fel de plăcere. — «Atâta pagubă!» vei zice fără îndoială, și vei avea dreptate, căci, în așa
100 prilejire, în loc de a spune dela mine, în loc de a îmbăiera cu anevoință eu însumi descrieri rău nimerite și cugetări prost îndrugate, mă văz silit a cere dela alții să-mi arate și mie cum se poate aprinde închipuirea omului din vânătoarea ta favorită, și cum condeiul și pinsula au isbutit a ne destăinui farmecul ei.

105 În zadar însă caut în domeniul artelor, imagine de acest fel care să mă fi oprit în loc de mirare și să-mi fi strecurat în suflet. acea plăcere, acel fior de mulțumire ce resimte cugetul și inima când o idee sau o simțire adânc încercată, le este transmisă printr'o operă de artă, concepută cu putere și realizată cu talent. Nu
110 tăgăduesc că asemenea opere trebuie să existe prin mulțimea de picturi, reprezentând scene din vânătoarea cu prepelicarul, care pe tot anul înavușesc colecțiunile de tabeluri și albumele amatorilor din Europa întreagă; dar mintea mea posnașă nu mă lasă deocamdată să mă gândesc la altele decât la păcăliturile prin care Philipon, Cham, Bertall, Daumier și tot veselul taraf al spornicilor caricaturiști dela «*Charivari*» dela «*Journal pour rire*», dela «*Monde*»

câmpie, caut potârnichea pe care o chiamă soțiile ei. Cânele meu saltă, se dă în laturi și urmărește cu înfocare pasărea al cărui miros i l-a adus vântul. El se apropie de dânsa, o vede: aprins, dar ascultător, el atunci se uită la mine și stă nemișcat. Eu înaintez, pasărea se scoală; plumbul, îndreptat de ochiul meu, o lovește prin aer în momentul când ea zboară. Murind ea se răstoarnă pe aripile-i tremurânde și iarba îngălbenită se umple de penele ei sângerate.»

120 *illustré*» și dela alte atâtea foi glumețe, ilustrează în fiecare toamnă, la descrierea vânătoarei, pe bieții burghezi pariziani, negustori cinstiți ca și Burtă-Verde, Gură-Cască, Ton-patera și alți nevinovați *ipochimeni* dela noi.

125 Pare că văz colo, pe un biet vânător, bondoc și pântecos, bălăcind ca vai de dânsul, pe ploaie și pe sloată, într'o luncă noroioasă, cu pământ clisos de-o schioapă pe încălțăminte și trecându-l mii de nădușeli ca să poarte în geanta îmbăierată de gātu-i gheboșat, nu iepuri și potârnicli ucise cu grămada, ci chiar pe odorul său de prepelicar, căruia — ostenit, se vede, de atâtea umblete pe jos, — ce i s'a părut? că, decât a *sta* vânatul, mai bine i-ar veni să *stea* să se odihnească în mijlocul mocirlei, pare o'ar fi chiar și la vatra cuinii de acasă.

130 Apoi mai uite și altul, slab și costeliv ca un cal de brac, cu ochelarii pe nas, cu gura căscată, descărcându-și pușca, meargă unde-omerge! în cocheta becațină ce se zărea pe malul bălții: — «Aport!» strigă el cu îngâmfare prepelicarului și acesta se întoarce, cam pe două cărări, cu o broască răsăcărâtă în bot, pe când păsărea fuge, 135 leșinând de răs în sboru-i caprițios.

Tot fabula cea veche:

Parturient montes, nascetur ridiculus mus ¹.

140 Spune, într'adevăr, dacă nu sunt mulți vânători, mari și mărunți, cari ar putea cu tot dreptul să ia această poetică antiteză ca deviză nemințită a vredniciei lor vânătoarești?

145 Din norocire, tu nici gros nu ești, nici ochelari nu porți; prin urmare n'ai să te șbârlești, bănuind că în vorbele mele joacă ursul prin vecini. Dar nu se știe în ce mâni pot să pice aceste foi sburătoare, *habent sua fata libelli* ²), și ca să rămâi în bună pace cu toți vânătorii, chiar și cu aceia căroră le place numai vânătoarea sin-

¹) Horatii, *Ars poetica*, v. 139: «*Munții în lăuzie nasc un șoricel de ris*».

²) Terentianus Maurus, *De Litteris, Syllabis, Pedibus et Metris*, poemă didactică coprinsă în *Grammaticae latinae auctores antiqui*, edit. II, Putsch, Hanovrae 1605, p. 2383, et sq. — «*Au și cărțile soartea lor!*».

guratică prin crânguri și pe miriști, lasă-mă să-ți aduc aminte despre o carte pe care am citit-o și o recitesc adesea, eu, carele nu sunt vânător, cu o nespusă plăcere.

Se vede că Rușii de când au început a compune opere literare
 150 au arătat un fel de predilecțiune pentru scrierile vânătorești, mai ales când acestea le dau ocaziune de a desfășura sub pana lor priveliștile naturii pe care tot vânătorul se învață a o iubi.

Cunosc numai din spuse cartea lui Aksakof¹⁾, care mi se pare
 155 că sub titlul de Записки охотника, *Scrisele unui vânător*, a împospătat și a desvoltat cu un talent admirabil și de tot original în sălbăticia sa, acel tabel al stepii din Rusia meridioanală, pe care l-a schițat mâna de maiestru a lui Gogoli și pe care eu am început mai adineauri să-l jumulesc ca să-mi dreg și să-mi împodobesc cu strălucitoarele lui pene păunești, ceea ce spusese despre Bărăganul nostru condeiful meu cel smead, molatic, searbăd și spălăcit.
 160

¹⁾ Am vorbit despre Aksakof, după aprecierile d-lui Hășdeu. Poate că făceam mai bine a-l trece cu vederea, precum aș fi făcut poate și mai bine să nu mai fi pomenit, în această epistolă, nici despre Gogoli, nici despre orice alt scriitor rus. La noi acum, când vorbește cineva despre Slavoni, fie în materie de literatură, de filologie, de istorie și mai ales de agricultură, apoi îl ia lumea la ochi, și-și aprinde paie în cap. Se găsesc chiar unii mai radicali, mai puriști, mai români decât toată « sementia romanescă », decât toată « terrina romanescă », ba și decât toți « boi romanesci », cari-l izbesc și cu câte « una mostra de critica » de-i răsună creierii. Sper însă că eu unul am să rămâi nevătămat, deși un amic, citind epistola mea în manuscris, m'a amenințat că are să se supere pe mine autorul comediei « Revizorul general », care s'a jucat iarna trecută pe Teatrul Național din București. Această amenințare eu însă am privit-o ca un ce cu totul imposibil, căci amabilul și spirituosul autor știe bine cât am stărui eu pentru ca comedia d-sale să se joace precum o scrisese și apoi oricine poate vedea în fășioarele « Revistei Contemporane » de estimp, unde această comedie se tipărește, cum că numele lui N. Gogoli figurează în fruntea imitațiunii române. Nu aci dar și-ar avea locul vre-o imputare de a se tăinu cumva numele autorului original. Dar să închipuim că ar ajunge pricina la adică, oare atunci l-ar tăia capul pe d-l Petro Grădișteanu, d-nealui carele de când este n'a « manatu boi romanesci injugati cu jugul romanescu, la aratru romanescu, cu stremurare romanescă, etc., etc., etc. », s'ar pricepe oare d-nealui ca să ne toarne « una mostra?... ». « Non licet omnibus adire Corinthum! ».

Ca și Aksakof, Ivan Turghenief a scris un șir de istorioare sau povestiri vânătoarești, Рассказы охотника ale căror scene se petrec când într'una din acele bătrâne păduri de mesteacăni, de brazi și de anini, ce cresc sub cerul înorat al Rusiei, pline de sitari, de cocoși sălbatici și de ierunci, când într'un sohat fără margini unde, printre copitele sglobiilor mânji ce pasc în erghelii, se strecoară pijpalacul limbareț, când pe un heleșteu cu zăgaz de taraci din trestile stufoase ale căruia se înalță în aer plotoane colțurate de rațe sălbaticе.

170 «Aidem la Lgov» — îi spune într'o zi tovarășul său de vânătoare, Iermalai, curat tip de țăran Крѣпостной Muscal, plin de frica Țarului, a Stăpânului și a lui Dumnezeu, dar priceput și meșteșugariț la vreme de nevoie: — «Aidem la Lgov; acolo o să împuști, batiușca, rațe cât vei binevoi să-ți placă»; și cu toate că rața sălbatică n'are nici un preț în ochii unui adevărat vânător... ¹⁾.

Acum înțeleg, amice, pentru ce tu n'ai vorbit, în cartea ta despre aceste sburătoare care însă din punctul de vedere al ornitologiei naționale nu sunt tot așa vrednice de nesocotit, de vreme ce este un vânător din cei de frunte dela noi pentru care Petrache, preparatorul dela muzeu, a împăiat peste treizeci soiuri felurite de rațe sălbaticе, împușcate toate pe bălțile dela Greaca și dela Căldărușani, pe eleșteele dela Obilești, dela Coconi și prin alte locuri tot vecine. Ar fi interesant de a culege numirile poporane ale acestor specii de rațe, chiar dacă uneori ele nu ar ține seama de buna cuviință a saloanelor; apoi ar trebui confruntate cu cele despre care vorbesc naturaliștii sau cel puțin cu cele zugrăvite în cartea lui Chenu, *L'Ornithologie du chasseur*. Iată un supliment pentru a doua edițiune a *Manualului* tău!

¹⁾ Așa începe una din povestirile lui Turghenief care toate coprind câte o mică scenă de obiceiuri ale câmpenilor Rusiei fie boiernași de țară, «odnovortzi» fie neguțători «kuptși», fie robi țărani «krepostnâi», precum erau sătenii până acum vre-o zece ani. Rușii în limba lor, foarte ceremonioasă și dulceagă, dau numirea de «tată», «tătucă» («batiușca»), mai marilor, dela împărat până la părcălab.

Poate că atunci, vorbind cu osebită laudă despre adaosele ce
 190 vei fi făcut operei tale, după ale mele povătuiri, voi sfârși eu istoria
 lui Iermalai, carele p'aci-p'aci era să se înece în balta dela Lgov,
 împuşcând rațe ca un păcătos; iar deocamdată mă mărginesc a
 spune, în trei cuvinte, că descripțiunile lui Turghenief, sunt cu-
 rate tabeluri eșite dintr'un penel de meșter:

195

Un pictura poesis ¹⁾!

De câte ori, citindu-le, mi s'a părut că-mi trece pe dinaintea
 ochilor una din acele simple priveriști ale naturii, în care pictorul
 olandez Ruysdael a știut să răspândească o umbră de melancolie
 care pătrunde așa de adânc inima! Pe povârnișul unei păduri a
 200 cărei verdeață începe a se păli de suflările toamnei, se deschide un
 drum năsipos ce se pierde în zarea întunecată a depărtării, sub nori
 posomorîți; vântul bate și apleacă crăcile pe jumătate goale; pă-
 mântul e presărat cu frunze uscate, ce par a se rostogoli fășiind
 d'alungul căii. Un biet drumetș cu o sarcină de nuiele la spinare,
 205 suie cu greu dealul, urmat de trei câni. Atât și nimic mai mult ²⁾!
 Dar chiar și în umbletul apăsător al călătorului se simte tainica în-
 tristare a firii; dintr'însul și din toate se respiră preste tot tabelul
 acel farmec duios în care inima omenească cu plăcere se afundă,
 când uneori fugim oboșiți de lume și rămânem singuratici și ne-
 210 turburați în mijlocul nesimțitoarei sălbăticimi.

Fi-va oare și aceasta una din simțirile în care își găsește a lor
 mulțumire vânătorii izolați! De este așa, apoi a trăi câteva ore
 cel puțin numai cu sine și departe de ochii acelor cari în lume își
 urmăresc gândurile și mișcărilor, sau cu grijă sau cu ură; a se simți

¹⁾ Horatii, *Ars poetica*, v. 361: «*Ca pictura și poezial*».

²⁾ Iacob Ruysdael (1633—1681), născut în Harlem, a zugrăvit numai peisaje în care alții, și mai cu seamă Wouwerman și Berghem, au adăogit uncori persoane și animale. Tabelul de care vorbim se află la Luvru («*Le buisson*», no. 471), unde l-am admirat adesea, precum și altele la Paris la St. Petersburg, la Dresda. Aci e și peisagiul lui Ruysdael, care poartă numirea de «*Vânătoarea*», cu figuri lucrate de Van der Velde.

215 singur, ființă cugetătoare, în fața unei firi întregi fără de simțiri
și a-și pune toate silințele spre a o supune la a sa voință; iată ne-
greșit o nobilă ispită pentru mândria omenească, și dacă dânsa
ajunge a se însuși în trudele singuraticiei vânătorii, apoi neapărat
acea vânătoare este o mândră, o nobilă patimă.

220 Aimer, boire et chasser, voilà la vie humaine
Chez les fils du Tyrol! peuple héroïque et fier!
Montagnard comme l'aigle et libre comme l'air!
.....

225 Ce n'est pas son métier de trainer la charrue;
Il couche sur la neige, il soupe quand il tue;
Il vit dans l'air du ciel, qui n'appartient qu'à Dieu.
L'air du ciel! l'air de tous! vierge comme le feu!
.....

230 Tu n'as rien, toi, Tyrol, ni temples, ni richesse,
Ni poètes, ni dieux; — tu n'as rien, chasseresse!
Mais l'amour de ton cœur s'appelle d'un beau nom:
La liberté ¹⁾.

Așa cântă poetul vieța unui popor de vânători, care în sin-
gurătățile muntoase ale Alpilor, trăiește de secolii pândind vulturul
și căprița pe piscuri fără urme. Arta chiar l-a identificat cu ideea
vânătoriei și cine poate spune că n'a văzut adesea tabeluri în care,

¹⁾ Alfred de Musset, *La coupe et les lèvres: Invocation!* <ibid.>.

A iubi, a bea și a vâna, iată vieța omului,
La fiii Tirolului! — popor eroic și mândru,
Munteni ca acuița și liberi ca aerul!

Nu e treaba lui de a mâna plugul.
El doarme pe zăpadă; mănâncă dacă ucide:
El trăiește în aerul cerului, care e numai al lui Dumnezeu.
Aerul cerului! aerul tuturilor! feciorelnic ca și focul!

Tu, Tirol, tu n'ai nimic, nici temple, nici avuții,
Nici poeți, nici zei! — tu n'ai nimic, țară de vânători.
Dar amorul inimei tale poartă un falnic nume:
Libertatea!

235 pe o pajiște înverzită cu brazi uriași, trec Tirolezi cu pălăriile lor
 țuguiete și împodobite cu pene de păun, purtând pușca pe ai lor
 umeri, iar pe stânci albicioase ce se pierd în văzduh, s'arată sfieață
 capra neagră cu cornițele-i crescute în formă de cârlig. Există mai
 240 ales în Germania meridională, în Bavaria și în Austria, printre
 Șvabi și Stirieni, o școală întreagă de pictori cari reproduc neîncetat
 asemenea scene, dar trebuie să și spunem că magnetul lor pitoresc
 s'a cam trezit, chiar prin spornica lor înmulțire. Vorba Francezului:

Faut du Tyrol; mais pas trop n'en faut ¹⁾!

sau ca să fim mai clasici și să aplicăm artelor axiome de o natură
 245 mai filozofică, mai poetică, mai estetică, să amintim regula pe
 care s'a întemeiat mult cumpătata cultură a poporului elen și pe
 care Pindar, printre alți mulți poeți și prozatori greci, a exprimat-o
 într'astfel:

« Χρηὶ δὲ κατ' αὐτὸν αἰὲ παντὸς ὄσῃ μέρῳ » ²⁾.

250 Ce bine ar fi fost, — nu este așa, amice? — să-mi fi adus eu
 mai de mult aminte de o așa înțeleaptă învățătură! Ai fi scăpat
 mai ieftin și ți-aș fi cruțat multe din rătăcirile netrebnice, din că-
 rările înfundate, din cotiturile zadarnice, din urmele pierdute,
 din *minciunile* vrednice de cel mai îndărătnic vulpoi, prin care te
 255 mân fără de milă, de când ai avut păcatul să iei aceste foi în mână.

Să voui eu însumi a rezuma acuma câte am spus până aci, zău,
 nu știu de aș putea. Măcar în privința artelor vânătorești s'ar cuveni
 însă să-mi adun în mănuchiul notițele răsipite aci ca așchiile și ca
 surcelele ce se împrăștie fără folos când, cu teslă rău mănuită, o calfă
 260 de dulgher stângaciu ciopârțește bârna care eșise mândră și temeinică
 din pădurile, unde sub paza Domnului ea a crescut în largul ei.

Dar cum? Să mai vorbesc iarăși despre plastica vânătorească a
 anticilor, cu idealul lor întrupat în statua Dianei vânătorească a
 expresivele lor baso-relievuri cinegetice de pe arcul lui Constantin,

¹⁾ « Bun e și Tirolul: dar iar prea mult nu trebuie ».

²⁾ Pindari, *Pythia*, II, v. 34: « Trebuie ca în toate și întotd'auna omul să
 caute dreapta măsură ».

265 cu picturile lor curioase din mormântul Nasonilor? Să ne mai întoarcem la vânătorile concertante ale Sasanizilor din muntele Bisutun? Și-apoi d'acolo să răsărim tocmai în fundul Europei, ca să scotocim în peșterile Dordoniei siluete de fiare antediluviane, sgâriate de Samoiezii Francici? Și aci să-mi găsesc beleaua cu Galii, 270 vânătorii cei vestiți, pe cari eu am uitat să-i pomenesc, și pe dânsii, și pe câinii lor așa mult lăudați de toată antichitatea, și mai ales pe zeul lor *Cernunos*, a cărui căpătână, frumos împodobită cu o minunată păreche de năprasnice coarne de cerb, s'a descoperit la 275 1711, chiar în temelile catedralei din Paris și gade acum în rând cu zeii pe un altar păgănesc, expusă la privirile și la răsgândirile tutulor oneștilor consorți parisiiani cari se preumblă curioși prin instructiva grădină a muzeului dela ospelul Cluny ¹⁾?

Să trecem, să trecem înainte, uitând miniaturile scâlâmbate și ticluite de prin cărțile didactice ale secolului de mijloc; să nu 280 ne oprim nici la gravorul Albert Dürer, nici la sculptorul Jean Goujon, cari fiecare a creat în treacăt câte o splendidă emblemă a vânătoriei, unul în spiritul mistic al Germaniei, celalt după ideile elegante și răsfățate ale Francezilor.

Ajunși la timpul Renașterii, să mai salutăm încă odată, dar de 285 departe, pe marele Rubens, care a zugrăvit luptele dramatice între fiare și oameni, iar nu vânători după cum le cerem noi. Amicul său însă, Snyder, îndată ne va împăca prezentându-ne pe dobitoacele codrilor turbate și îngrozite de goana vânătorilor.

¹⁾ Catalogul Muzeului, Nr. 3. « *Un altar cu patru fețe sculptate cu câte un bust de zeitate fiecare* ». Această figură este gravată în P. Lacroix, *Les arts au Moyen âge et à l'époque de la Renaissance*, (Paris, 1869), p. 353. — Dacă Galo-Romanii aveau pe zeul cornorat *Cernunos*, Daco-Romanii au avut și ei un zeu *Joie Cerneanu*. (*Jovis Cerneni*), despre care se face vorbă într'una din tabellele cerate descoperite la 1790 în Abrudul Transilvaniei și publicate mai întâi de Massmann, *Libelus aurarus*, (Lipsca, 1840), și mai curând de R. P. Tim. Țipariu în « *Archivul pentru filologie și Istorie* », (Blaj, 1867), p. 72 et sq. Nu putem ști dacă Joiele (*Jupiter*) dacic avea și el coarne ca cel galic, dar e probabil că numele lui provenea dela colonia *Zernes* sau *Cernetii* de pe malul Dunării. (Massmann, *op. cit.*, pp. 116—119).

Wouwerman ne va abate un moment dela trudele vânătoriei, spre a ne
 290 desfăta cu plăcerile ei câmpenești și galante. Dar apoi pictorii fran-
 cezi din gloriosul secol al Ludovicilor, Desportes și Oudry, artiști
 pătrunzători și dibaci în studiul naturii, însă cumpătați în pornirile
 ei, ca tot aparatul pompos al regeștilor petreceri, ne vor strămuta din
 305 întâi încolțește sub penel figura corectă și deșteaptă a prepelicarului.

Neamțul Ridinger, păstrând și inventoriând pe deoparte tra-
 dițiunile oficiale ale artei din secolii trecuți, se alătură pe de alta
 și mai mult, în naivitatea sa germanică, de sălbăcia naturii.

Cu secolul nostru apăru Sir Landseer și Horace Vernet. In-
 300 zestrați amândoi cu talente de frunte, unul deschide orizontul
 dramatic al vânătorilor de cerbi din munții neguroși ai Scoiței;
 celalt rechiamă, cu mai mult instinct vânătoresc decât Rubens,
 priveliștea animată a periculoaselor vânători din pustiile prigorite
 ale Africei.

305 Operele acestuia dau naștere la o școală de pictori moderni,
 cari își aleg subiectele de tabeluri în vânătorile de prin tot felul
 de țări străine și depărtate de continentul nostru. Acea școală noi
 am numi-o *Școală de pictură vânătorescă exotică*.

După Landseer, carele pe lângă cerbi a mai zugrăvit și câni,
 310 cai, *lorzi* și *ladies* engleze, — imitat în Franția de Alfred Dedreux, —
 a răsărit o *Școală de pictură vânătorescă a sportului*.

Apoi, pe o treaptă mai modestă a societății, în Englitera, în
 Franția și chiar în Germania, s'au ivit pictori cari au reprezentat
 serios vânătoarea cea mică, cea cu prepelicarul și au creat astfel, —
 315 în laturi de toți caricaturiștii din aceleași țări, ce neîncetat se leagă
 de biată brasla vânătorilor mărunți, — ceea ce am putea numi
Școala de pictură vânătorescă burgheză.

In fine Elveția și Tirolul, piscurile și căprițele, au inspirat pe
 numeroși artiști cari constituiesc romantica odraslă a *Școalei de*
 320 *pictură vânătorescă alpestră*.

După această nomenclatură substanțială și după această clasi-
 ficațiune sistematică a artelor vânătoarești, cel ce va cuteza să zică

că eu n'am cunoștințe speciale în arte, nici metod în scrierile mele,
 325 il rog să poftescă Domnia-lui la întrecere cu mine și să-mi spuie
 drept probă, cărei școale de pictură vânătorească atribue D-lui
 tabla zugrăvită de sub umbrarul cârciumii lui Kir Ioniță Buzdrună,
 dela morile Ciurelului, unde trec Nemții la vânătoare, în care tablă
 330 figurează, pe un fund portocaliu, un vânător albastru trăgând
 cu pușca într'un iepure roșu, care ține vesel în labe o ploscă cu vin,
 și toate acestea înconjurate cu următoarea deviză, plină de dulci
 și iscusite adimeniri pentru orice vânător:

ДѢКА ТЕ ДСЧІ ЛА БІНАТ,
 ЫНО'НКОА СЪ ЗІЧІ БИНАТ!
 ДѢКА БРІС СЪ ЛИСШТИ ТЪН
 335 ІА ПОХТШТЕ ЛА БІНС СЪН! (sic!)

Amice, autorule, mi-aș lua acum ziua bună dela tine și m'aș
 închina ție cu plecăciune, mulțumindu-ți pentru momentele plă-
 cute ce m'ai făcut să petrec, mai întâi citindu-ți cartea și apoi
 340 gândindu-mă la dânsa, ca să îndrug toate aceste nevoiașe glume,
*difficiles nugae*¹⁾. Dar și aci mi-e teamă că o să te superi, socotind
 că am vrut să te las singur singurel, tocmai subț umbrarul lui
 Kir Ioniță.

Să căutăm dar, pentru acest *ite, missum est* al tovărășiei noastre
 vânătorești, un aer mai curat, mai înviator, în care vechea noastră
 345 prietenie să se simtă mai la locul ei, unde să putem repeți împreună
 versurile lui Musset, pe care ni le ziceam și acum vreo cincispre-
 zece ani:

Oui, la vie est un bien, la joie est une ivresse.
 Il est doux d'en user sans crainte et sans souci,
 350 Il est doux de fêter les Dieux de la jeunesse; (?)

¹⁾ Martialis, *Epigram*, <lib.>, II, 86.

« Turpe est difficiles habere nugas
 Et stultus labor est ineptiarum ». —

« Prost lucru este când se ține omul de glume nevoiașe
 Și nerozească treabă sunt fleacurile ».

D'avoir vécu trente ans comme Dieu l'a permis
Et... si jeunes encore, (!?) d'être de vieux amis ¹⁾.

355 Dar ca să căutăm și să găsim acel loc dorit trebuie, amice, să te
mai îngrijești despre un mertic de răbdare, trebuie să faci din nou
inimă vitează. Haidi!

Macte, nova virtute, puer; sic itur ad astra ²⁾!

360 De a te duce drept la stele, nu prea am speranță; dar vino cu
mine până colea, în munții Buzăului, și poate că vei petrece pe acolo
și tu câteva minute plăcute, cum am petrecut eu, sânt acum câțiva
ani, rătăcind cu ochii pe plaiuri încântătoare, iar cu auzul și cu
gândul prin fantasticele regiuni ale basmelor vânătoarești.

X.

Pe o frumoasă zi de vară, mă odihnisem câteva ore la schitul
Găvanul, — o minunată înfundătură călugărească din munți, câteva
colibe și o bisericuță de bârne, semănate printr'o pajiște smălțuită
cu flori, pe care o încinge un semicerc de nalte stânci pestrițe,
5 ce poartă numirea foarte nimerită de Curcubeata. De acolo plecai
călare ca să merg la Bisoca, sat în două chipuri interesant: mai
întâi, fiindcă de sub dealul pe care el șade, izvorește Peceneaga,
un pârau cu nume prețios pentru etnografii Țării; al doilea, pentru că

¹⁾ Alfred de Musset, *Poésies nouvelles, Sonnet à Alt. T.*, <Paris,> 1838.

« Da! viața e un bine și veselia e o beție.

E dulce lucru de a se bucura de dansa fără temere și fără grijă;

E dulce lucru de a serba tot zeii din tinerețe.

.....

De a fi trăit treizeci de ani după cum a voit Dumnezeu

Și... încă așa de tineri, a fi prieteni vechi ».

Prieteni da; dar tineri...!? nu prea tocmai. Ce zici? sau vorba românului:
« Vrabia puii! ».

²⁾ Virgiliu *Aeneid*, <lib.,> IX, v. 641: « Deșteaptă în tine o nouă vârtute,
băiete; astfel vom ajunge până la stele ».

10 într'insul trăiesc și se prăsesc din neam în neam, cei mai frumoși bărbați din tot plaiul împrejmuitor. Ca probă despre această din urmă particularitate a satului Bisoca, — particularitate pe care am putut mai târziu să o constat în toată întinderea ei, — aveam cu mine, drept călăuză dela Găvanul până acolo, un voinic Bisoccean, un fel de oacheș Apolon muntenesc, carele cunoștea ca în
15 palmă toate cotiturile munților și se mai pricepea și la multe altele, căci era și vânător, și cioban, și cosaș și cântăreț la biserică, și cântăreț cu cavatul, — Doamne iartă! pare mi-se că mai meșter era la fluier decât în strană, — ba încă știa să spună și basme de-ți era drag să-l ascuți.

20 Cât a ținut calea — vreo șase ore. — gurița nu i-a tăcut. D'apoi nici eu nu-i dam vreme să răsufle: « Bădiță, ce livede e asta? » îl întrebam, trecând prin niște guși de văi care mă îmbătau cu dulcele lor miros de fân proaspăt cosit.

— « Cum se chiamă ierbele celea care par împletite și la vârf
25 gătănite? » — Și el îmi spunea numirile tuturor florilor, ierbelor și buriilor, arătându-mi chiar și pe acelea care sunt bune de leac:

— « Ceea este dobrîșor și cealaltă ghizdei; asta e laptele-stâncii și astălaltă, zărnă-mișoasă; ici iată brândușe și colea dedeței; apoi lobodă și drob, vâzdroagă și siminoc, iarba-ciutei și piperig, pojar-
30 niță și sefterea » și altele multe... Dar cine le mai ține minte! D'aș fi stat să le însemnez pe toate, poate că îmi da și mie Societatea Academică să lucrez, — nu, vai de mine — la *Dicționarului* cel cu vorbe numai plivite, alese și mai cu seamă croite de pe curata lătinie, ci la păgubașul de *Glosariu*, unde pricopsiții noștri lexicografi și scornitori de graiu nou și pocit asvârlă ca borhot, mai bine
35 de jumătate biată frumoasa noastră limbă românească.

Din norocire, Bisocceanul meu nu știa nimic despre chipul cum ne batem noi joc în orașe de ce avem mai scump rămas dela pă-
rînți, și el, în limba sa pe care aș da ani din viață-mi ca s'o pot scrie
40 întocmai după cum el o rostea, în acea limbă spornică, vârtoasă și limpede a țaranilor noștri, îmi povestea păsurile și plăcerile oamenilor dela munte.

Când ajunserăm pe muchea plaiului ce desparte văile despre Buzău de cele despre Râmnic, priveștiștea, din veselă și plăcută ce
 45 era, se făcu deodată măreață.

În spate aveam culmea întinsă a Penteleului, starostele mun-
 ților din Buzău, și pe sub dânsul se rânduiau, ca trepte ale unei
 scări de uriași, plaiul Răboiului, munții Neharnița, ambele Mușe,
 Macieșul, Brezeul, Piatra-Penei, Carâmbul și multe altele mai
 50 așezate; dar drept în fața noastră, adăpostite sub piscurile semețe
 ale Furuului și ale Steșicului, se înălțau, cu niște păreți suri și mă-
 cinați d'alungul unei perdele de brădet, stâncele Năculelor la poa-
 lele căroră se așternea, întocmai ca un lăicer verde și înflorat, o
 poiană largă și desfătă.

55 Într'adevar ai fi zis, ca balada păstorească, că acel picior de
 plaiu este întocmai o gură de raiu.

Stam și mai uitam cu acea uimire produsă adesea în noi de pri-
 veliștile neașteptate ce ne izbesc vederile ne unele culmi despărți-
 toare de văi. Călăuzul meu carele, cum am spus, avea sămânță
 60 multă de vorbă, mă deșteaptă din acea mirare mută: — «Așa-i,
 Domnule, că-s mândre *Pietrele Fetei* dela Năcule? Văz c'ai rămas cu
 ochii la ele; dar-mi-te când ai ști și povestea lor». — «Apoi ce mai
 stai, voinice?» îi răspunsei cu grabă; «spune-o, dacă o știi. O să-mi
 țină de urît pe drum». Și Bisoceanul meu, carele atâta aștepta, începu
 65 a-mi spune următorul basm, povestindu-l în al său graiu poetic și armo-
 nios, pe care în deșert mă voiu sili eu a-l rechema în amintirile mele:

«Basmul meu, boieri Domnia-voastră (aveam cu mine pe un
 Neamț care nu înțelegea românește), basmul meu e cam copilăros;
 dar pare-mi-se că nu e tocmai fără de folos!».

70 Așa fu, precuvântarea lui și precum zice bătrânul Omer:

După a lui limbă decât mierea mai dulce curgea viersul ¹⁾.

«În vremea de demult, pe când oamenii de pe lumea asta știau
 și puteau mai mult decât ce pot și știu cei de acum, pe când pruncul

¹⁾ Homeri, *Iliad*, <rhap.,> I, v. 249:

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέειν ἀυδίη.

75 de trei zile își număra numai într'o clipă toate stelele de pre cer,
și vedea cu ochisorii cum crește iarba câmpului și auzea cu urechile
cum sfârâie fusele când toarce păiajinul... pe vremea de atunci
trăia în plaiurile Buzăului, o împărăteasă tare și mare pe care o
80 chema Doamna Neaga ¹⁾. Ea își avea palatele ei tocmai colo, în
codrii Cislăului, unde se văd și astăzi, pe o măgură mare ocolită
cu pâraie temeliile de zid ale cetății ei, iar grădinile și livezile în
care ea se preumbla când i se făcea urît acasă, și le avea pe colinele
Lapoșului, unde stă și acum puțul ei cu colac de piatră, săpat cu
slove pe care, zău, nici cei mai cărturari din ziua de astăzi nu le
mai pot ghici.

85 «Din toți copiii<i> câți Dumnezeu îi dase și-i luase înapoi la sine,
Doamna Neaga rămăsese în văduvie numai cu un fecior pe care-l
iubea ca lumina ochilor. Era și drăgălaș, — bată-l fericea! — puil
de împărat! Mândru ca strălucitul soarelui la amiazi, blând ca ra-
zele line și mângâioase ale lunii, sprinten ca luceafărul sclipitor al
90 dimineții și înțelept ca și întreaga tăria cerurilor. Nu știa maică-sa
nici lumea toată cu ce să-l mai desmierde, atât era tuturor de drag
și de plăcut.

«De micuț îl dase Doamna la carte și când abia începuse tullele
bărbei să-i umbrească pielița copilărească, el vorbea pe de rost
95 toate limbile de pe lume, ba încă înțelegea și graiurile tănuite ale
paserilor și ale fiarelor.

«Atunci Doamna, cu inima îngânată între dor și bucurie, îi
vorbi așa: — «Fătul meu, cartea câtă a fost, ai învățat-o toată din

¹⁾ Poate că tu sau altul îmi veți spune că Doamna Neaga, cea dela Cislău, dela Lapoș și dela Tisău n'a fost tocmai pe când cu Por-Împărat, de vreme ce dânsa trăia în al XVI-lea secol, și a dăruit chiar mânăstirii Bratskii din Kiev, la anul 7107 (1600) o cruce ferecată care s'a și reprodus în publicațiunea rusească *Бескремені Чтеніи* anul <al> 4-lea (1840), p. 436 et sq. Acestea le știu și eu, ba am și acasă o cărămidă luată din ruinele cetății Doamnei Neagăi, din pădurea Cislăului, care de sigur nu denotă o mai mare vechime. Dar, de unde să aștepti dela un biet muntean din Bisoca, atâta erudițiune în istorie și arheologie? — Notă «*ad laudes gratesque B. P. Hasdeo*», căruia datorez cunoștința și desemnul crucii dela Kiev a Doamnei Neagăi.

scoartă până 'n scoartă; acum, ca să te faci om pe deplin și voinic
 100 cu temei, precum se cade unui bărbat și mai ales unui fecior de
 împărat, toți de toate părțile îmi spun că trebuie să te duci, lumea
 să o colinzi, ca să încerci și să ispitești vieța prin tine însuți și să
 afli multe și mărunte ale lumii, care se vede că în carte nu se pot
 scrie. Du-te, copilul meu; mergi de vezi și de învață; dar cată a
 105 nu te prea depărta de pe aci; adu-ți aminte, voinicelul meu, că
 pre câtă vreme nu te va simți mama coala în preajma ei, grija,
 chinul și mâhnirea din sânu-i nu vor lipsi ».

« A doua zi, dân-zi de dimineață, feciorul de împărat mai mult
 vesel decât duios, își luă ziua bună dela Doamna maică-sa, care se
 110 silea, sărmana, pe cât putea, ca să-și stăpânească plânsul și obida
 ce-o 'necau. Era vesel voinicelul, fiindcă în curțile palatului îl așteptau
 ca să-l însoțească în cale o sumă de

boeri mari ai oștilor,
 puterea domniilor
 115 și groaza dușmanilor,
 toți călări înarmați
 cu săgeți, cu buzdugane
 și la brâie cu arcane;
 gata-a merge după soare,
 120 să înceapă-o vânătoare,
 după urși și căprioare,
 după păsări galbioare,
 ce sunt bune la mâncare
 și plăcute la cântare.

« Apucară în spre miază noapte și trecând pe Scărișoară unde-i
 125 lesne cui scoboară, luară apa Buzăului în sus tot cântând și ve-
 selind. Răsunau dealurile și văile și apele râului pe unde trecea
 mândra ceată de voinici. Dar când sosiră la înfurcătura Bâscei,
 acolo unde se așterne o poieniță verde umbrită de plopi, de stejari
 130 și de fagi, feciorul de împărat deodată își opri armăsarul în loc
 și în gura mare strigă așa către soții săi: — « Măi frați! vedeți colo
 drept în sus muchea naltă și pleșuvă a Penteleului; acolo am să
 mă duc, tot în fuga calului. Cine poate, ție-se după mine! ». Și,

dând pinteni sprintenului său fugar, ca un fulger se răpezi prin
 135 valea îngustă a pâraului. Sub copita pintenogului, pietrele scăpărau,
 apele colcoteau, pulberea în sus se înălța, cu nourii s'amesteca,
 ș'apoi în jos iar cădea, vâlceaua inegura și pe voinic mi-l ascundea cu
 totul din vederile boierilor, cari rămăsese departe, departe în urma lui.

« Trecu el ca în sbor, cu fugarul spumegat, prin valea Roșilor, pe
 140 sub muchea Paltinului, pe la gura Teghi<i>; sări ca un smeu pe
 d'asupra Curselor de Piatră; își zări ca prin vis chipul oglindit în
 apele cătrănite ale Ghenunei Dracului, și printre brazi, printre
 molifzi, printre afini și ienuperi, sui mlaca Cernatului până în vârful
 145 muntelui. Sbura calul nebun cu coama și cu nara în vânt; iar călă-
 rețul cu mințile răpite de mulțumire, sorbind cu desfătare în piept
 mirosul răcoros al brazilor și al florilor, dor'că se simțea dus ca vântul
 și ca gândul, peste stânci, peste verdeață, peste gol și iarbă creață.

« Când fu la amiazul mare, fugarul stătu locului și feciorul de
 împărat se trezi singur singurel chiar d'asupra Penteleului. Jur
 150 împrejur, cât cuprindea ochiul, zări numai creste de munți, cari
 mai mari, cari mai mărunți. Dar mai presus de toți se ridica cre-
 ștetul gol, de pe care el privea și vedea, jos pământul cu verdețile,
 cufundându-se în toate părțile, iar sus, cerul limpede și senin,
 scăldat numai în raze de lumină. Soarele dogorea drept d'asupra
 155 și în arșița amiazului, pare că contenise orice adiere; nicio suflare
 nu se simțea, nici un sunet, nici o mișcare.

« Sta mărmurit voinicul; — nici că mai pomenise el așa tăcere,
 așa pustiu, așa mândrețe! — când deodată, pe sub roata aurită
 a soarelui, se ivi o pasăre măreață, un vultur negru cu aripile falnic
 160 întinse. De grab puse voinicul mâna pe arc, îl încordă și gata era să
 răpeză săgeata, când pe sus auzi vulturul croncănind în limba sa cea
 păsărească:

165 « Impărate luminate,
 nu-mi lua zilele toate;
 ia-mi-le pe jumătate;
 că-ți voiu da eu nestemate,
 chiar piatra zamfirului,
 limpezimea cerului »

« Feciorul de împărat destrună arcul, minunat de așa cuvinte ;
 170 iar paserica, drept mulțămită că o iertase cu vicia, lăsă să-
 pice din cioc pe oblâncul șelei voinicelului, o piatră de zamfir
 mare și frumoasă, limpede și albastră întocmai ca seninul
 cerului.

« Din ceasul când căpătă această nestemată și o puse în sân,
 175 nu mai rămase pasăre pe cer care să nu fie robită la voința lui.
 Pentru dânsul, toate sburătoarele, mândri păunași, sălbăticoși co-
 cori, bufnițe cobitoare, șoimi dârji, găinuțe moțate, dumbrăvence
 cu aripi verzi, pupăze cu creste bălțate, grauri pestriți, sitari, dropii
 și ierunci, toate picau ca fermecate, când ieșea el la vânătoare ;
 180 iar de se preumbla numai prin codri și prin livezi, mierlile și privi-
 ghetoarele, pitulicile și sticleții, presurile și sfranciocii, petroșeii și
 sfredelușii, botgroșii și scatii<i>, țoii, țintezoi și pițigoii toți îl
 întâmpinau peste tot locul cu dulcile lor cântări ; cucul îi vestea
 la tot ceasul mulți ani cu noroc, și prigorii cu pene albastre, îl în-
 185 soțeau pertutendeni, chiuind și sburănd vesel d'asupra capului său.

« Trecu o zi, trecură două, ba mai trecură și alte nouă și voini-
 celul nu se îndura ca să se înstrăineze dela mândrele plaiuri ale
 Buzuăului, în care el domnea acum cu voie bună peste toată firea
 sburătoare câtă fâlfâie sub soare. Noaptea pe la cântători, până a
 190 nu se revârsa bine de zori, el era purces la vânătoare, și mai adesea,
 seara îl apuca prin păduri, ucigând și stârpind alde pasări cobito-
 are ce se arăta numai prin întuneric.

« Rătăcea într'o zi pe culmea păduroasă a Istriței, — tocmai
 colo jos, la curmătura dealurilor, sub care încep a se așterne câmpii,
 195 — când deodată, fără veste, pe la sfințitul soarelui, se rădăcă
 din vale un vânt mare și turbat care îndoia fagii, frângea plopii,
 smulgea ulmii și cletena cu urlat tot codrul și tot muntele. Intr'o
 clipă norii de pretutendeni la un loc se adunară, negurele se îndesară,
 și preste tot cerul se destinse un pod întunecat de fier și de aramă,
 200 peste care trecea și se învârtea Sfântul Ilie, încurându-și armăsarii
 cu tunete și cu plesnete, și scăpărând numai fulgere și trăsnete,
 de sub roatele carului său. Apoi dintr'o năprasnică detunătură se

sparse deodată podul, brăzdat de mii de săgeți luminoase și începu
a curge pre pământ, o ploaie groaznică :

205 ploaie cu șiroaic
de făcea pâraie;
ploaie cu bășici
de strica potici;
210 ploaie spumegată
neca lumea toată;
ploaie de potop
făcea lumea snop.

« Când se mai potoli furtuna, feciorul de împărat cătă a se urni
din scorbura unde stătuse pitulat; dar el nu mai știa încotro s'apuce,
215 așa de tare era în codru, și frunza deasă, și noaptea întunecoasă,
și calea pietroasă; pe unde căta urma umblată, urma era ștearsă;
pe subt atâtea tulpine surpate și în lapoviță înecate, pe sub atâtea
frunzare căzute, toate cărările se făcuse nevăzute. Nu venea,
nu auzea, nici în greul pământului, nici în ușurelul vântului; nu-
220 mai când trăgea bine cu urechea, îi venea din depărtare la auz,
chiotul ghionoaiei ce-și ascuțea noaptea ciocul de coaja copacilor,
și miorlăitul cucuvăilor care se chemau jalnic una pe alta prin mij-
locul besnei; apoi uneori îi trecea răpede pe dinaintea ochilor și
câte o umbră neagră de lăstun rătăcit, care cadea din văzduh,
225 cu lungile-i aripi îngreuiate de ploaie.

« Toată noaptea ar fi umblat el fără spor; dar noroc că avea
cu sine pe coteiul lui cel mai bărbat, cel mai priceput, cel mai
credincios,

230 Miclăuș, căne 'nvățat
știa seama la vânat;
el apucă spre colnic,
ușor, sprinten și voinic;
tot spre vale se lăsa,
și cărarea căuta,
235 botul prin iarbă vărând,
urmele tot mirosind,

Urma-i ici, urma-i colea!
 Miclăuș n'o mai pierdea,
 prin 'tunerice o simțea,
 noaptea 'ntocmai ca ziua.

240

« Astfel, cu cănele, călăuză bună, voinicul apucă d'alungul în jos, valea Orgoaici. Prin volbura apelor ei, se rostogoleau acum cu vuiet rădăcinile de copaci și bolovanii de piatră, surpați dela munte. Și cănele și stăpânul umblau încet și cu sfială pe costișul lunecos; dar când ajunseră tocmai d'asupra priporului de unde se văd, în poală, urmele unei cetăți de Uriași și brazda vladnică a Troianului, Miclăuș stătu în loc mărâind ca în preajmă de vânat. Voinicelul sticli ochii. Flăcăraie alburii ieșeau pe acolo din pământ și sburau d'asupra tainiței unde stătură ascunse, atâta mare de vreme, comorile dela Pietroasa, Cloșca cea vestită cu puii ei de aur; dar la lumina sclipitoare a văpaielor, vânătorul zări printre ierburi și petroaie, căpătâna lungăreață a unui dihor carele, cu ochii răsleți, căta drept la dânsul. Trupul și coada, dobitocul și le încolăcise, le făcuse ghem în fața coteiului, cum fac dihorii când n'au loc de scăpare în vizuinele lor de sub pământ. Voinicul nostru era gata să asvârle într'insul ghioaga lui cu ținte poleite ca să-l prăpădească, când dihorul începu a chițai în limba lui de lighioană și a zice:

260

« Impărate luminate,
 nu-mi lua zilele toate;
 ia-mi-le pe jumătate;
 că-ți voi da eu nestemate,
 chiar piatra smarandului,
 verdeața pământului! ».

265

« Feciorul de împărat, aducându-și aminte cât de bun augur îi fusese asemenea vorbe din graiul vulturului, lăsă ghioaga jos și goni cănele în lături; iar lighioana, bucuroasă de a se simți scăpată, începu să râcăie țărâna cu labelle și scoase dinaintea voinicului o piatră de smarand, mare și frumoasă, de strălucea verde și rămurată ca spicul crud al grâului, ca rodul pământului.

270

« Atâta fu voinicului, până ce ridică de jos smarandul fermecat și-l băgă în sân; ș'apoi de atunci înainte toate jivinile câte se târăse prin țărână și câte se ascund pe sub pământ, toate îl cunoscură pe dânsul de stăpân. Viezurii cu perii suri, lungi și drepti ca țepele, și bursucii somnoroși, cari ies numai noaptea din vizuini; jderii pădureți cu blana ruginie, deasă, moale și frumos netezită, și vidrele colțate de pe malul bălților; nevăstuicele cu trup prelung și mlădios și cu gușe albe, care se furișează printre răzoare, vânând cuiburi de păsărele, și veverițele sugubețe cu coada vâlvoiu, care sar sglobii pe crăcile copacilor ronțâind alune, ghindă și scorușe; pințele cu labe scurticele la piept, iar la spate cu picioroange care, când umblă, se saltă ca lacustele, și cățeeii pământului, — de le zice și șuițe, — cari scot capul la amiază din găuri ca să latre la soare: apoi mișunii cei cu gropanele pline de grâne, și șobolanii din smârcuri; toate lighioanele, până și cărțițele orbețe și aricii ghimpoși, ba chiar șerprii, gușterii și șopârlele, toate i se arătau lui în cale, sau ca să-l slujească la vreo trebuință, sau ca să piară de mâna lui, când avea plăcere de vânat. Cu dânsul vulpile își cheltuiau de pomană și violenția minții și iuțea la piciorului, căci de fiecare minciună a vulpii, el afla prea lesne mijloace o mie ca să-i vină de hac. Apoi și cu ursul cel mai sălbatic, el își făcea jucărie; fără secure, fără cuțit el intra semet în vizuina lui, se lua cu dânsul la luptă dreaptă și în tot'dauna ursul cădea mort la pământ.

« Astfel prin văzduh, astfel pe sub pământ, el era mai tare, el era mai mare; de aceea și traiul lui era acum și mai mult pornit pe vânătoare.

« Când feciorul de împărat trecea pe dealul Balaurului, d'a stânga Slănicului, lighioana cea înfricoșată, cu o falcă în cer și cu alta în pământ,

300

șerpoaica cu solzii verzi,
— să n'o vezi, să n'o vizezi! —

de grabă se svârcolea, se pitula și se afunda până la gurile iadului ca să nu o vadă viteazul vânător, să nu-i reteze cu paloșul șapte

capete și să nu-i stingă șapte suflute. Oricât de mult se silea dânsul
 305 ca să-i apuce înainte, iazma iadului prididea cu fuga și voinicul
 rămânea mereu să-și scoată necazul pe paserile cerului și pe lighioa-
 nele pământului. Da zi peste zi și nu putea nimeri.

« Așa mai păți într'o noapte; și a doua zi, de ciudă și de mânie,
 se porni de pe dealul Balaurului în jos, când abia se miji de ziuă
 310 și ajunse deodată cu zorile, când se deschideau florile, la valea stearpă
 și pustie a Pâclelor de glod.

« Dacă nu știți și n'ați văzut, să vă spui eu că acolo și-a așezat
 Necuratul cazanele cu catran și cu smoală colcotită; pe sub pământ
 gălgăie și fierbe glodul noroios, mai rece decât ghiața, mai negru
 315 decât ceața; apoi, pe guri căscate prin tot ocolul acelei văi fără
 de scursoare, țâșnește tina în sus, când de o șchioapă, când de o
 palmă, când de un stânjén și mai mult; la fiecare gură împrejur
 s'a durat mușuroiu, și balele cătrânite pe care Ucigă-l-toaca le scupă
 din văgăune, se scurg năclăite d'alungul movilițelor, se adună în
 320 nomol, se usucă de vânt, se crapă de soare și aștern tot fundul văi<i>
 cu o humă sură și jilavă, pe care nu se prinde, Doamne ferește;
 nici troscot, nici ciulini.

« Când, de pe culmea vecină, feciorul de împărat făcu ochii
 roată d'asupra văi<i> urgisite, el văzu o biată căprioară rătăcită,
 325 călcând cu sfială prin nomolul uricios al mocirlei; mai departe o
 fiară sălbatică, un răs sta stârcit la pândă; părul de pe dânsul
 lung și subțire, alb și cu pete negre, se sbârlise în sus; urechile-i
 țuguiete cu pământufuri de peri negri la vârf, se rădicase drepte,
 și ochii lui, vii și pătrunzători ca ochii de femeie, scăpărau scânteii.
 330 Numai în două trei sărituri de pisică, el ajunse căprioara, se acăța
 cu ghiarele de pieptul ei, își înfipse dinții în beregată și se gătea
 să-i sugă cu desfătare sângele din vine, când voinicelul învârti ră-
 pede praștia ca să o izbească în fiară. Dar ochii răsului care văd și
 în miezul pietrelor, zăriră ce i se gătea; el se smulse dela pieptul
 335 căprioarei și începu să latre în limba lui de fiară:

« Impărate luminate,
 nu-mi lua zilele toate;

ia-mi-le pe jumătate,
că-ți voi da eu nestemate,
chiar piatra rubinului,
colcotirea sângelui!»

340

«Ș'acum, pentru a treia oară, feciorul de împărat iertă vieața
râsului, precum iertase pe a vulturului, precum iertase pe a di-
horului; el strânse praștia pe mână, iar fiara, veselă și mulțumi-
toare că scăpase cu zile, scăpără din ochii ei o piatră de rubin, mare
și frumoasă, roșie și vie, mai roșie decât fraga muntelui, mai vie
decât para focului și întocmai ca sânegle voinicului.

345

«Când o luă voinicul în mână și o băgă în sân, pare că fi mai
crescu de o schioapă inima într'însul. De aci înainte, toată firea
cu suflare era prada lui. Toate fiarele pre care iuțea sângelui le
împinge în fuga lor, a se așterne pământului ca iarba câmpului
la suflarea vântului, toate cele care trăiesc din vărsarea sângelui,
toate câte din sânge își iau puterea și prin sânge o și pierd, toate
se supuseră și ele la voințele voinicului, ca pasările cerului, ca li-
ghioanele pământului.

353

«Dinaintea unui așa minunat vânător,

cerbii dela munte
plecau a lor frunte,
mistreții colțați
cădeau împroșcați,
capra săltăreață
nu scăpa cu vieață,
lupii din pădure
picau sub secure,
iepurii fricoși...»

360

365

Cam pre aci ajunsese cu povestea Bisocceanul meu, când deodată
auzirăm, la spatele nostru, o detunătură de pușcă urmată de un
Donner-Wetter-Saperment exprimat cu o energie de adevărat
granadir kesaro-krăiesc. Ne întoarserăm iute ochii îndărăt;
dar nu mai era nimeni; tovarășul meu, Neamțul, se făcuse
nevăzut.

370

— «Sărăcut, de maica mea!» strigă din băierile inimei Bisocceanul, «s'a răpus domnul *Ininger*». — (Acest fel găsise el cu cu cale ca să localizeze titlu de inginer al tovarășului meu).

375 Alergarăm de grabă la locul de unde venise sgomotul și, subț o tufă, găsirăm pe Neamț răsturnat pe spate, dând din mâni și din picioare ca să se scoale; alături era pușca lui din a cărei țevă ieșea încă fum; puțin mai departe se tăvălea o păsărică printre fulgii ei răsipiți pe iarbă. Calul, de pe care căzuse inginerul, se zărea
380 departe în vale; cu șeaua pe dânsul, el apucase vesel și în goana mare, drumul casei, lăsând călărețului libera facultate, sau de a rămânea unde căzuse, sau de a-și urma calea cu orice alt mijloc de locomoțiune.

— «Bine, prietene», zisei în sfârșit cu pășitului, după ce constatarăm că nu se află în nici o primejdie, «fă-mă să înțeleg
385 mai întâiu, cum ai căzut depe cal?... Apoi pentru ce ai tras cu pușca? În sfârșit pentru ce te-ai depărtat de noi?». La toate aceste întrebări, el nu avea alt răspuns decât: «Asta, zău, nu știu!».

390 Călăuzul nostru nu era mai puțin curios decât mine ca să afle cum se petrecuse lucrurile, dar el cel puțin găsea însuși pentru toate, câte un cuvânt de răspuns și de mângâiere.

— «Lasă, domnule; nu e nimica, că ai căzut pe spate și te-ai răzimat în coate. Rău era dacă cădeai pe brânci, că puteai nasul să ți-l frâangi».

395 Căutând apoi prin iarbă, el dete peste păsărica rănită și jumultă, care, sărmana, se svârcolea ca vai de ea; era o biată ciocărlie. Bisocceanul, luând-o în mână, cunoscu îndată că era ucisă, nu de alice, ci de ciocul gaiței — «Cu bună seamă domnule, Dumneata ai vrut să tragi în pasărea răpitoare și nu vei fi nemerit-o,
400 dar lasă că nu e nici o pagăbă; vânatul cel bun tot al Domnieitale a rămas. Vorba Românului: «nu e pentru cine se gătește, ci pentru cine se nimerește».

Dar Neamțul se apără că el n'a tras de fel cu pușca, că pușca s'a tras singură și că, din aceea, calul sperându-se a sărit și l-a trântit
405 jos, unde l-a și lăsat fără rușine, nici păcat.

— «Lasă, domnule, că și așa e bine!» zicea Bisoceanul.
 «Dumneata tot nu rămâi păgubaș, că, și dacă n'ai dat în vânat, vânatul ți-a picat din cer jumulit gata. Ș'apoi despre căzătură, să
 410 obrânteală.

Cine cade pe el jos
 Se scoală mai sănătos.

Și într'adevăr, domnul *ininger* se rădicase teafăr și fără vătămare. Se vede că somnul îl podidise pe când Bisoceanul îmi povestea basmul, pe care el nu-l putea pricepe, și astfel pe nesimțite
 415 rămăsese în urmă de noi. Pe când dar Neamțul moțâia călare și calul își urma calea în ticnă, o veselă ciocârlie se legăna prin aer, ciripind la soare, întocmai ca și ciocârlia cea din grațioasele strofe ale *glumei* vechiului poet francez Ronsard, cel de viță românească¹⁾.

420 Hei! Doamne mult îmi sunt dragi
 plăcerile dulcii tale vieți!
 Ciocârlie, care despre amor
 cânti dinzi de dimineață,
 scuturând în aer roua
 425 cu care e stropită pana ta!
 Mai nainte ca soarele să răsară
 tu înalți trupu-ți spălat
 spre a-l șterge de nuori,
 cletinându-ți aripile mărunte
 430 și săltându-te în mici sărituri!
 Tu spui în aer așa dulci cântări
 în a ta veselă ciripire,
 încât orice amant ar dori,
 când te aude cântând primăvara,
 435 ca tine să fie păsărică.

¹⁾ P. de Ronsard, *l'Alouëtte*, printre poeziile numite «*Gaietés ou Gaillardises*», <Paris, 1553>.

Hé! Dieu, que je porte d'envie
 Aux plaisirs de ta douce vie!
 Alouëtte, qui de l'amour
 Degoizes dès le point du jour

S'a întâmplat însă ca, în loc de poetici amanți, ciocârliia noastră să fie auzită numai de o haită flămândă și, în cazul de față, urmașul banului Mărăcine se vede silit să treacă lira în mâna strămoșului său Virgiliu, ca să sfârșească această istorioară.

440 Pasărea vrăjmașă se răpezi, sbierând prin aer, ca să prindă pe cântăreață, și aceasta, mititica, în zădar cercă să-i scape prin fugă. « Pretutindenii unde dânsa, fugind ușurică, tăia văzduhul cu aripile ei, iată și dușmana, cruda gaiță o urmărea cu chiote mari prin aer »¹⁾).

445 La țipetele de bucurie ale gaiței, la văietările sărmanei ciocârlii, somnorosul, plecat pe oblâncul șelei, tresări și, în mișcarea-i zăpăcită, îi căzu pușca de pe umeri; cocoșul se lovi de scară; împlutura se descarcă cu sgomot; gaița și calul se speriară amândoi deodată; una lăsă prada să-i pică din cioc; celalt trânti jos pe călăreț, și astfel 450 vânătorul fără voce și vânatul neașteptat se întâlniră alături, pe iarba verde a plaiului.

Dar calul, ca și gaița, își văzu de calea sa și tovarășul meu ră-mase pe jos. De aceea și Bisocceanul, carele era cam atins în amorul său propriu de povestitor, prin somnul inginerului, îi spunea drept

Secouant en l'air la rosée
Dont ta plume est toute arrousée!
Devant que Phoebus soit levé,
Tu enleves ton corps lavé
Pour l'essuyer près de la nue,
Tremoussant d'une aile menue;
Et te sourdant à petits bons
Tu dis en l'air de si doux sons
Composez de ta tirelire,
Qu'il n'est amant qui ne désire
T'oyant chanter au Renouveau
Comme toy devenir oiseau.

¹⁾ Virgiliu, *Georgic*, <lib.> I, v. 405—408:

Quacumque illa levem fugiens secat aethera pennis,
Ecco inimicus atrox, magno stridore per auras
Insequitur Nisus.

455 mângâiere. — « Vezi, domnule *ininger*, dacă Dumneata știi ro-
mânește și ascultai la basmul meu, nu erai să pați atâtea nevoi!
Dar fie! când este vorba de vânătoare, apoi poți să mi te lauzi că
ești născut cu tichia în cap, și

460 vânătorul norocos
umblă bucuros
pe jos.

Astfel ne urmarăm calea spre Bisoca.

XI

Eram acum tocmai pe culmea dealurilor sub care se adăpostește,
ca într'o copaie, satul Bisoca. Gata a cârmi la dreapta ca să coborîm
în sat, aruncaii împrejurul meu o lungă și mulțumitoare privire,
voind să-mi iau astfel ziua bună dela întinsele priveliști ale plaiului,
5 mai nainte de a le pierde cu totul din vedere.

Soarele apunea drept dinaintea noastră; cercul lui roșatic scă-
pătase până pe zarea orizontului și razele-i, calde și senine, pare
că se așternuse preste tot șesul răsăritean al Țării, care ni se
destindea acum subt ochi. De pe acest tăpșan culminant de unde
10 munții Săcuieni cotese spre țara Vrancei, tot Bărăganul, tot câmpul
Brăilei, tot șesul Galaților cu matca Râmnicului, cu valea Buzăului,
cu lunca Siretului, toată acea lată și oablă câmpie se arăta scâl-
dată într'o lumină gălbuie și lucioasă, ca fața unei uriașe sinii de aur;
printr'nsa, liniile șerpuite ale râurilor se desprindeau ca fire crețe
15 de beteală argintie, iar suprafața netedă a apelor sărate din Balta-
Albă și din Balta-Amară, oglindeau ca niște ochiuri de sticlă, fe-
recate în mijlocul dauritei table. În depărtarea cea mai afundată,
dealurile dobrogene, tivite cu aburoasa cordea a Dunării, încingeau,
ca un cerc plumburiu, acest curios tabel, al cărui aspect devenea
20 cu totul fantastic, prin neobișnuite și metalice reflexe.

Mai aproape de noi însă, sub forme și cu culori mai reale,
se vedeau pe vârful Bisocii și pe al Ulmușorului, mari pietroaie

sure și murgi, unele grămădite la un loc ca turme de vite adunate la repaos, altele răsipite prin livezi ca vacile când pasc pribege.

25 Apoi subt aceste muchii, la stânga, pământul se lăsa la vale în costișe și pripoare gradate, până se cufunda în jghiaburile mult umbrite ale Râmnicului și Râmnicelului; tot pe acolo, la locul ce se zice între Râmnice, se zăreau încă poienile fragede și verzi ale Năculelor, adăpostite sub stâncile roșcate, care se numesc Pietrele-Fetei; și în fund de tot, înălțându-se în albastreala înnegurată

30 a cerului, se pierdeau culmile păduroase ale Steșicului, învelite în umbre viorii, civite și negre.

Preumblându-mi ochii, când preste șesul cu străluciri și scânteie, când prin munții cu tainice și răcoroase raze, mă așezasem pe un

35 bolovan de piatră și, așteptând să dispară cu totul soarele, nu mă puteam sătura de asemenea priveliști, ce nouă, orășenilor, ne este dat arareori a le vedea; dar călăuzul nostru știa că noaptea are să vină iute și că scoborâșul până la sat ne va cere, prin întuneric, poate o oră și mai bine; de aceea el ne îndemnă să ne pornim îndată,

40 și, drept mângâiere, îmi spuse că are tocmai vreme ca să isprăvească și basmul cel cu feciorul de împărat, norocos la vânat, până vom sosi de vale.

— « Bine zici, bădiță »; îi răspunsei; « negreșit că trebuie să mi-l spui tot, dacă mai este. Dar stai! unde rămăseseși?... pare că înce-

45 puseși a îndruga o șiretenie de lighioane ca cea din hora desgovelei:

Ursul cu cercei
 umblă după miei,
 lupul cu cimpoi
 umblă după oi,
 50 vulpea în papuci
 umblă după curci,
 ș'un iepure schiop,
 într'un vârful de plop,
 treieră la bob.

55 Așa este? ».

— « Cam așa, dar iar nu prea », îmi răspunse munteanul pierzându-și oarecum sărita, în urma glumei mele de care mă și căiam,

și, scărpinându-se la ceafă ca omul care stă la îndoială. « Pe semne, boierule », adăogi el, « ți s'a făcut urît unde am tot spus anume
 60 toate soiurile de paseri și de jivine care trăiesc pe la noi, la munte. Dar de! ce să-i fac eu, dacă așa e basmul? Va să-l spui și eu după cum este șartul și datina lui. D'acum înainte însă nu mai avem nimic aface cu lighioanele cele cu patru picioare, nici cu cele multe sburătoare; destul numai să vă fie în știre că Feciorul de împărat
 65 nu avea seamănu-l său pe lume la ale vânătoarei. Când d'abia da cu gândul să facă vreo izbândă la vânat, voința pe dată i se și împlinea; d'aceea și lumea întregă, când pomenea despre dânsul, nu-i zicea într'altfel pe nume, ca: *Feciorul de împărat, cel cu noroc la vânat.*

70 « De va fi stat o lună, sau un an, sau doi, petrecându-și vieța fără alte nevoi de cât numai cu plăcerea și cu mângâierea de a prinde și de a ucide fiare pădurețe și păsări cântărețe, cine va ști, spună-o. Pe noi ceștia, plăiași și vânători de munte, atâta ne taie capul că omul la vânătoare, fie pe ger și ninsoare, fie pe năduf de
 75 soare, nici nu prinde veste că ce timp mai este, nici nu vrea să știe cum are să-i fie, nici nu bagă 'n seamă la muncă de-l chiamă, nici că ia minte de orice cuvinte, ci vesel omoară vremea care sboară, fără griji trăiește, pe pământ domnește și e la vânat ca și împărat.

« Acum, dați și D-voastră cu socoteala, dacă chiar nouă, — niște
 80 bieți păcătoși plini de trude și de nevoi — vânătoarea ne oțelește sufletele și ne răpește mințile, apoi ce încântic de fală și de vitejic trebuie să fi fost pe voinicul fecior al Doamnei Neagăi! Vesel și voios la inimă, ager și vârtos la trup, el zâmbind ieșea dimineața din palatele părintești, zâmbind se înturna seara la maică-sa înapoi.
 85 Așa vieța, lină și neturburată, dor'că în raiu poate să mai fi gustat cineva.

« Dar grijile și mahniciunea lăsat-au vreo dată multă vreme pe om fără ca să se lege de capul lui? Firea omenească așa este ea
 90 dela Dumnezeu osândită, ca să nu plutească neîncetat ușor ca fulgul pe apă, și să nu calce mereu tot pe căi desfătate. Căci, acolo unde este poiana mai înflorită și cu frunzari acoperită, acolo e și cursa

priponită. Dai într'însa fără ca s'o vezi; te apucă, te glodește și uneori chiar de rea nu vrei să o crezi.

95 « Ia să vedeți acum în ce fel păsul avea să-l ajungă pe voinicelul nostru, și cu ce gingașe amăgiri avea să-i sece puterile și să-i stingă fericirile.

« Intr'o seară ca cea de astăzi, pe la apus de soare ca acum, el șezuse să se odihnească pe unul din pietroaiele măcinate de pe dealul Ulmușorului, tocmăi d'asupra gârliciului de piatră, căruia 100 îi zicem noi grajdul Zmeilor, fiindcă acolo se adăposteau odinioară, în vremea dedemult, fiarele cele aripate. Ședea el și privea în jos cum negurile întunecau treptat văile și culmile, când văzu trecând încetinel pe d'asupra capului său, o porumbiță, ușoară și albă ca spuma laptelui la mulsoare, ca florile crinului la raza de soare. I se 105 făcu dor de acea păsărică, și, ca s'o prindă de vie, puse mâna în sân, la zamfirul cel fermecat; dar ea, uitându-se la dânsul cu ochi dulci, fermecători, gunguni galeș în limba ci cea păsărească, și-i zise:

« Ah, voinice, voinicele,
nu opri căile mele;
110 ci te iea după-al meu sbor;
căci cu sânul plin de dor,
te chiamă să-ți faci dar
un scump alb mărgăritar
mândra Fată-a Pietrelor
115 din valea Năculelor ».

« Aceste cuvinte, așa dulce șoptite deșteptară în inima voinicului un freamăt necunoscut; în sânul lui se aprinseră dorințe nedeslușite, pe care până în ceasul acela nici în vis nu le încercase. Fără de a mai sta să cugete, el se rădică iute în picioare; sângele, 120 i se încinsese ca focul prin vine; pieptul îi svâcnea; în tot trupul simțea un avânt neînstrunat ce-l pornea să meargă supus și ascultător la chemarea porumbiței. Urmărind cu piciorul pe uscat sborul ei lin, cumpătat, el scobora văi, suia dealuri, străbătea păduri, trecea lunci și pâraie, și de ce umbla, pare că mai ușor pășea. Când 125 raza cea mai târzie a soarelui se prelungea sfiață pe foițele ierbei

inflorite din poaiana de sub stâncile Năculelor, păsărica se opri pe o răsură îmbobocită și cu graiu dulce cântător, strigă așa:

130 « Tu ce plângi în stâncă
la umbră adâncă,
ieși acum din piatră,
albă, dalbă, fată,
viie și frumoasă,
blândă, răcoroasă,
135 cu chip luminos,
cu trup mlădios,
cu păr aurit,
pe umeri leit!
ieși fată din piatră
să te vază-odată,
140 scumpul tău ursit;
căci iată-l sosit! ».

145 « Ca un vis, ca o părere, se coborî de pe stâncă, mândra albă fată, naltă, mlădioară ca o trestioară, cu părul de aur, cu ochi de balaur, ruptă din soare întocmai ca Iléana Cosinzeana. De frumoasă ce era, de albă ce s'arăta, la soare puteai căta, iar la dânsa ba! Cine îi vedea mersul, cine-i zărea chipul, cine-i auzea glasul, nu putea să o privească și să nu o îndrăgească, nu putea să o auză și să nu i se încrează.

150 « Cu zâmbet gingaș pe guriță, cu ochi galeși și pătrunzători, venea mândra cam descinsă, pășind ușor și legănat prin iarba moale și deasă a pajiștei. Ea se opri dinaintea voinicului și arătându-i între degețele, un bob mărunțel de mărgăritar alb, curat și luminat ca laptele la mulsoare, ca floarea crinului la soare, ca dragostile de fată mare, ea, cu viers dulce femeiesc, care mai lesne decât
155 săgeata străpunge inima voinicului, îi grăi, râzând, așa:

160 — « Dați-l-aș și nu l-aș da,
că mă tem, îl vei uita
când la vânat te tot plimbi!
Ba l-aș da, de vrei să-l schimbi
cu piatra zamfirului,
limpezimea cerului,

cu piatra zmarandului,
 verdeața pământului,
 cu piatra rubinului,
 colcotirea sângelui ».

165

« Feciorul de împărat rămăsese uimit ca dinaintea unei nălciri încântătoare. Nu știa bine dacă este deștept sau dacă visează. Nu-i venea să dea crezământ nici vederilor, nici auzului; și cu toate acestea, zâna ce-i sta în față îl privea cu ochi fermecători aruncând prin tot trupu-i, când aburi fierbinți, când fiori de ghiață; vorba ei îi răsuna până în suflet, dulce și înduplecătoare. Pe când ea căta la dânsul și zâmbea, lui i se nălucea pare că câmpul înflorise și cerul se luminase, iar când ea deschise gura ca să-i vorbească, pentru dânsul, munții răsunară, apele se turburară, brazii se scuturară, codrii se treziră, frunzele șoptiră, stelele sclipiră și în loc se opriră. Atunci, viciața să i-o fi cerut dânsa, gata și bucuros era el să i-o dea, numai ca mereu să poată privi la ea, numai ca în veci să o poată auzi.

« De grabă scoase din sân câte-și trele nestematele fermecate, care până atunci fusese și toată puterea și toată bucuria lui, și fără să se mai gândească, fără să se îndoiască, le aruncă cu mulțumire în poala drăgălașei copile. Buzele ei fragede și rumeioare se răsfoiră într'un răs de nebunatică bucurie, și apucând mărgăritarul între dinții ei albi și mărunți ca și bobul nestemat, îl puse binișor pe buzele voinicului, într'un dulce și lung sărutat.

« Atunci umbrele călduroase și balsămite ale nopții de vară, ascunseră în negură și în tăcere pe fericiții miri; singură porumbița cea albă îi desmierda prin întuneric, când cu vesele cântări, când cu blânde văietări; dar când răsăriră zorile, deodată cu florile, porumbița amăgitoare și la dragosti îndemnătoare, peste țări și peste mări sburase, prin văzduh se depărtase, fugind ca să nu mai vie, și luând cu sine în vecie, scumpul, feciorescul dar, bobul alb de mărgăritar.

« Zile și nopți, luni și săptămâni trecură. Feciorul de împărat și Fata din piatră trăiau înstrăinați de lume, singuri singurei, el

195

numai cu dânsa, ea numai cu el, și altă grijă nu purtau, altă plăcere nu gustau decât ale dragostelor lor. Cercuind lumea întreagă în poienița înflorită și cu frunzari acoperită de sub Pietrele Fetei, voinicul năpustise codrii, urîse izbânzile vieții sale de mai înainte. Vânătoarea era uitată; inima lui se scâldea acum toată în desmierdări nouă și necumpătate. Pasări, fiare și lighioane trăiau de el oropsite; toate se înstrăinase și se lepădase de al lor sburdalnic stăpân; niciuna nu-l mai cunoștea, niciuna nu-l mai asculta; dar nici lui, nesocotitul, de ele nu-i mai păsa. Arcul și săgețile, ghioaga și praștia stau aruncate la pământ; rugina și putregaiul se lipise de ele și le rodeau puterea. Așa feciorul de împărat, uitând vitejia vânătoarească, uitând și casa părintească, ședea ziua și noaptea lungit moale pe covoare și cu capul în poala copilei, se uita cu ochii în ochii ei, îi sorbea suflarea depă guriță și-i cerea mereu să-l desmierde cu cântecele ei.

— « Cântă-ți, mândro, cânticul
că mi-e drag ca sufletul,
Cântă, scumpul meu odor!
Ici cu tine-aș vrea să mor! ».

« Dar muierea tot muiere! Dă-i ce-ți cere că o să te certe de ce i l-ai dat. Cu încetul cu încetul, începu fata a lua seama că sufletul voinicului se înmuiase la dogoreala dragostelor femeiești; acum îi părea rău și-i venea ciudă că iubitul ei nu mai era ca mai înainte, vitejelul plaiurilor, căruia lumea îi zicea cu laudă: *Feciorul de împărat, cel cu noroc la vânat!* În zadar îi cânta ea, cu viers dulce femeiesc, mândru cântic haiducesc; în zadar îl ruga să se trezească din traiul lănced și trândav în care-l cufundase vieța de iubire: în zadar îl tot îndemna ca să iasă cu dânsa din pustietate, ca s'o ducă să vadă lumea. El în brațe o strângea, dulce mi și-o desmierda și așa îi tot vorbea:

— « Facă lumea ce va face,
noi trăim aci în pace,
cum n'e drag și cum ne place!
Zică lumea ce va zice;

230

fericirea de aice
tot nu poate să ne-o strice »
« Spună lumea ce-o voi,
noi aci cât vom trăi
fără griji ne vom iubi ».

235

« Dar uritul, uritul cel pocit, boala cea fără de crezământ, care din plăceri trezite încolțește, sufletul îl amărește, cu doruri se hrănește și la noi plăceri răvnește, uritul cel urgisit, care usucă și topește, mereu și necurmat în inima copilei se prefira și pe fiecă ză mai adânc o pătrundea, în ea zilnic se încuiba, mai amarnic o rodea.

240

Feciorul de împărat vedea și simțea toate; dar leac sieși nu-și știa găsi. Fata umbla mai adesea razna prin păduri și prin livezi cu fruntea înnorată, cu fața lăcrimată și când se întorcea la soțul ei și-l găsea văitându-și tristețea, lungit sub tulpina brazilor, ea îi zicea plângând și suspinând:

245

— « Scoală, dragă, scoală, frate!
numai tot zăcea pe spate,
că mi-am urit zilele,
mutând căpătâiele,
când la cap când la picioare,
când la umbră, când la soare.

— Of! dragă, iubitul meu!
ajuta-ți-ar Dumnezeu!
eu toți munții i-am călcat,
560 mură-albastră n'am aflat,
sloi de ghiață n'am găsit,
că pământu-i încălzit.

250

— Of! dragă, iubita mea!
nu pot, nu pot, chiar d'aș vrea;
boala mea nici că s'o duce
pân'ce tu nu-mi 'i aduce
265 mură-albastră și amară,
sloi de ghiață 'n miez de vară.

— « Fetișoară din Buzău,
mură-albastră-i ochiul tău
care mă ucide rău;
265 sloi de ghiață netopită
e chiar inima-ți răcită
și de mine deslipită ».

255

« Când ajunge inima să fie sleită de dragoste, apoi curând pier-
270 și mila. Fata din piatră, sătulă și de pustiul munților și de iubirea
singuratică, visa acum noaptea și se gândea ziulița întregă, la
locuri desfătate și pline de lume, la orașe cu sgomot, cu petreceri
și cu veselii, la cetăți unde toți să cate la dânsa cu dor și cu drag,
și dânsa cu mândrie la toți să se arate frumoasă și împodobită în
275 haine trufașe și în pietre nestemate. Destul, destul își închisese ea

tinerețele în depărtări, de lume înstrăinată; destul gustase plăcerea iubirilor tănuite. Acum inima-i sbura ca fluturile, după lumină: sufletul ei cerea sgomotul veselilor, strălucirea averilor, valva truțiilor. Astfel de dorințe îi frământau mereu mințile, și
 280 știm cu toții că ce se naște în cap de muiere, într'insul neistovit nu pier.

« Intr'o dimineață, când Feciorul de împărat se trezi din somn, îngreuiat de langoare și de inimă rea, Fata din piatră pierise de lângă dânsul. O așteptă să vie la amiază, o așteptă să vie seara; dar umbra
 285 molifzilor se așternu încetinel d'alungul pajistei, scăzu și crescui iarăși, dovedind scurgerea vremii și nimeni, nimeni nu veni...

« Atunci pricepu dânsul că copila a fugit și în păduri l-a năpustit; atunci văzu bine că puica a sburat, s'a dus și pe dânsul l-a răpus. Atunci în lăuntru lui se făcu adânc întuneric; în piept,
 290 inima-i sdrobotită se încolăcea ca crâmpeie trunchiate de șarpe veninos. Ziua la soare, el se frământa în durere; noaptea la stele, din ochi îi picura isvor de plânsoare și la tot ceasul, noaptea ca și ziua, ziua ca și noaptea, glasul lui duios răsuna prin codri: — « Doamnă a inimii mele, stăpână a acestor locuri! de ce m'ai părăsit? Unde
 295 te-ai dus? Ah, unde? »¹⁾).

« Iși aducea aminte d'ale ei dalbe frumuseți, d'ale ei dulci cântări, de zilele fericite pe când glasul munților și al apelor răspundea cu vesel susur la glasul copilei, pe când ea umbla legănându-se, gin-gașă și ușoară, pe verdeața livezilor, pe când ea tremurând, scu-tura de pe cosițele-i bălae zăpada mai puțin albă decât piețița ei.
 300 Atunci inima lui, cu suspine, întreba în zadar pe codri și pe stânci: — « Unde și în ce țară va mai fi acea mândră floare, acea drăgăș-
 « toasă româncă, cu fața albă ca crinul, cu glas încântător de zână. ?.. Numai râul acuma, numai apele, când se clătesc, răspund

¹⁾ *Tesoro de los Romanceros y Cancioneros espanoles, recogidos y ordenados por d. Eugenio de Ochoa, (Paris, 1838), p. 137: Romances del Cid Campeador:*

« Rey de mi alma, y desta tierra conde,
 « Porque me dejas? d'ónde vas? adónde?

305 cu vuiet la gemetele mele... Ah unde mai sunt, stăpâna mea
dorită, ah, unde mai sunt chiar și viscolile de odinioară »¹⁾!

« Dar toată jalea lui era în deșert; ce a fost verde s'a uscat; ce
a înflorit s'a scuturat. Intr'acele plaiuri, în care el găsisese mai în-
tâi mulțumirea, vânând și prinzând cu nepăsare păsări de pre-
cer și fiare de pre pământ, în acele dumbrăvi unde apoi își aflase
310 fericirea la sânul drăgălașei fecioare, acum totul era veșted, totul
era ofilit, totul se îmbrăcase într'un giulgiu de ger și de întristare.
El cercă să rădice de la pământ arcul și săgețile, ghioaga și praștia;
dar armele erau ruginite, puterile-i erau slăbite, ochiul vedea tur-
bure la țintă, brațu-i nu mai știa să nimerescă țalul. Deodată cu
315 nestematele pierduse și farmecul lor puternic. Fata din piatră le
luase cu dânsa ca să facă cu ele cercei și ghiordane; iar el, sârmanul,
el își aducea atunci aminte, cu dor și cu jale, despre locul unde
născuse, despre căminul unde crsecuse, despre măicuța dulce care
320 pe sânul ei îl legănase, despre toate bunurile, toate averile și toate
mulțumirile pe care le pierduse. El se îngrozea văzându-se ajuns
a rătăci, ca un suflet călător și fără tărie, prin locașele sălbatice
ale fiarelor, a cerca prin codrii și prin pustii năluca fericirilor, și
inima-i sângera, răsiptă în târzi și zadarnice căințe²⁾.

.....
¹⁾ François Villon <născut> (1431), *Ballades des dames du temps jadis* <în
« Le Grand Testament », Paris, 1489>:

« Dictes moy, où, n'en quel pays
Est Flora la belle Romaine,
La royne blanche come ung lys
Qui chantoit à voix de sereine.
Echo, parlant, quand bruyt on maine
Dessus rivière ou sus estan.
Où sont ilz, vierge souveraine?
Mais où sont les neiges d'antan? ».

²⁾ C. V. Catulli, <Liber,> *Carmen, LXIII*, [de Atty], v. 50 — <64; 71—>73.
« Patria, o me[†]a[†]<i> creatrix; patria, o mea genitrix,
Ego quam miser relinquens, dominos ut [h]erifugae
Famuli solent, ad Idae tetuli nemora pedem,
Ut apud nivem et ferarum gelida stabula forem,

325 « Câți alții pe lume își văd ca dânsul, vârtutea și norocul
 spulberate prin nesocotința lor! Când e omul tânăr, el nu
 știe, biet, să prețuiască bunurile cu care pronia cerească,
 mumă darnică și iubitoare, l-a înzestrat. Se îmbată de veselia
 330 juneței, de farmecul frumuseților, de plăceri trecătoare, de
 sburdări amăgitoare, și dacă într'acea beție își pierde sau își
 răsipește nestematele odoare cu care îl împărtășise soarta,
 curând în urmă, îl ajunge și ceasul amarnic al căinței; ș'apoi,
 după dânsul, se cascadează, întunecos și rece, tăcutul, pustiul mor-
 mânt!

335 « Așa vă veștejiți voi toate, plâpânde flori ale vieții, tinereți,
 iubire, plăceri, trecătoare frumuseți, — frumusețe, dar din cer
 pe care cerul pismaș îndată ni-l răpește, — în grabă vă ofiliți și
 pieriți toate, dacă printre voi doară nu se prefiră vreun fulger cu
 arsură, vre-un fior de nemurire!

340 « Cată cu un ochiu de milă la cea tinerime de rând care, în toiul
 frumuseților trăiește în desmierdări și în desfătări se îmbată...
 Când va goli până la fund paharul cu 'ncântările, ce o să se mai
 aleagă dintr'însa? Cine o să mai știe de ea?... Groapa, care o

Et carum omnia adirem, furibunda latibula:

Ubinam aut quibus locis te positam, patria, reŋa†<o>†?

Cupit ipsa pupula ad te sibi dirigere aciem,

Rabie fera carens dum breve tempus animus est.

Egone a mea remota haec ferar in nemora domo?

Patria, bonis, amicis, genitoribus abero?

Abero foro, palaestra, stadio et gymnasiis?

Miser, a†h†<!> miser, querendum est etiam atque etiam, anime!

Quod enim genus figurae est, ego non quod obierim?

Ego †puber,†<mulier> ego adolescens, ego ephebus, ego puer,

Ego gymnasii fui flos, ego eram decus olei.

.....

Ego vitam agam sub al†i†<t>is Phryglae columinibus,

Ubi cerva silvicultrix, ubi aper nemorivagus?

Jam jam dolet, quod egi, jam jamque poenitet! »

345 așteaptă, o va 'nghiți întreagă. Tăcerea de veci o să stingă după lume cu a ei ființă, și-ale ei sterpe iubiri ¹⁾).

Lacrămile de căință și duioasele cugetări ale feciorului de împărat, cel ce fusese odinioară norocos la vânat, mă pornise și pe mine pe triste gânduri; îmi veneau acum unul după altul aminte atâtea falnice visuri ale juneții mele, care, împreună cu anii cei răpezi, s'au nimicit în zadarnicul deșert... căci răpezi, vai! răpezi se strecoară anii!...

Eheu, fugaces, Postume, Postume,
Labuntur anni ²⁾.

355 Dar era noapte în toată puterea când începură să ne salute lătrătorii din satul Bisoca. În bătătura casei arendașești ardea un foc mare; descălecai la flăcăraia trosnitoare a brazilor, și domnul Sterie arendașul ne ieși cu plin înainte. Intr'o mână ținea o botă cu păstrăvi vii, proaspeți și sglobii, pescuiți în pârâul spumegos de sub poala umbrită a Pietrelor Fetei; în cealaltă purta o cușcă cu iepurași de casă, plocoane trâmise de starițul unui schit vecin, carele
360 hrănește și prăsește în curtea mănăstirii d'alde așa arzoiu și spornic

¹⁾ Lamartine, *Méditations poétiques*, <Paris, 1820> : *A Elvire*:

« Vous tomberez ainsi, courtes fleurs de la vie!
Jeunesse, amour, plaisir, fugitive beauté,
Beauté, présent d'un jour que le ciel nous envie,
Ainsi vous tomberez, și la main du génie
Ne vous rend l'immortalité.
Vois d'un œuil de pitié la vulgaire jeunesse,
Brillante de beauté, s'énivrant de plaisir;
Quant elle aura tari sa coupe enchanteresse,
Que restera-t-il d'elle? à peine un souvenir:
Le tombeau qui l'attend l'engloutit tout entière.
Un silence éternel succède a ses amours... »

²⁾ Horatii, *Carmin*, <lib.> II, 14, <v. 1—2>.

vânat, rar în țară la noi și botezat în Codicilele civil, art. 468, cu numele posnaș de « *Lapiniu ținuși pe lângă casă* », iar în « *Dicționariulu limbei Române, elaboratu că proiectu dupo insarcinarea data de Societatea Academica Romana* », pagina 981, cu aceea, tot așa deochiată și puțin românească, de « *Cunicule* sau *cunicle*, specia de animal, d'în genulu *iepurelui*, foarte assemine cu *iepurele*, și de aceea-a numitu pre a locurea si *iepure de casă*, francesce, *lapin* ».

Aș dori să aflu care sunt locurile unde, vorbindu-se neaoș, românește, se mai zice și altfel, bunăoară, — cine 'l, cine 'l, pus-ai degetul pe el? — *Cuniclu* și *Lapin*.

D'asa lătinie dobitocească,
d'asa păcălitoare franțuzească
unul Domnul să ferească
limba noastră părintească.

Dar dōmnu Sterie, din tindă, ne poștește la mâncare. Drumul, basmul și gândurile melancolice m'au secat la stomac; mă grăbesc dar a intra în casă, unde ne așteaptă masa, care de mult stă întinsă.

Fiindcă tu însă n'ai fost poftit împreună cu mine, te las afară și, drept mângâiere, îți trāmit de departe, ca hrană intelectuală, bună de rumegat, această poveste încurcată, însoțind-o cu o prietenească salutare... cam slabă și searbădă mâncare!...

Dar să fie cu iertare,
Căci suntem la vânătoare!

Post-scriptum. — Nu mă iartă conștiința ca să nu îndreptez o eroare ce s'a strecurat în paginile de mai sus. Am zis că la noi guvernul nu s'a ocupat niciodată de a regula vânătoarea. M'am înșelat. Răposatul C. Negruzzi, carele nu a fost numai un scriitor plin de talent, de spirit și de inimă, ci a mai fost și director al Oficiului de Statistică din Moldova, ne dă în scrierile sale următoarea notă plină de interes și sprijinită pe calcule nediscutabile:

« Dela 26 Ianuarie 1841 până la sfârșitul lui Decemvrie 1845, s'au ucis, după cataloagele Vistieriei, acești lupi:

	In anul 1841.	113 lupi mari	
395	» » 1842.	198 idem	
	» » 1843.	318 idem	59 pui
	» » 1844.	340 idem	111 idem
	» » 1845.	261 idem	101 idem
		1.230 lupi mari	271 pui
400	Total . . .	1.501	

și s'a plătit din Vistierie 18.450 lei pentru 1.230 lupi mari și 2.032½ lei pentru 271 pui. In total 20.482½ lei.

« Să vedem acum folosul acestei leiguiri.

« Să ne închipuim că fiecare lup era să mănânce pe an câte 12 oi.
405 Pare-mi-se că sunt destul de moderat. Care e lupul ce s'ar mulțumi cu o oaie pe lună? In cinci ani vine de lup 60 oi, care pentru 1501 lupi face 90.060 oi. Socotind acum oaia câte 20 lei, face 1.801.200 lei din care scăzând 20.482½ lei, prețul capetelor a 1501 lupi, rămâne folos 1.780.717½ lei ».

410 Tot cu această ocaziune autorul *Păcatelor tinereților* mai povestește și o istorioară pe care am socotit-o că nu va strica să o transcriu aci, căci ea va fi păhărușul de *Fine Champagne*, după un prânz îndesat și anevoie mistuit, — *rudis indigestaque moles*.

415 Iată ce seria Negruzzi în luna Fevruarie 1846:

« Viu dela vânătoare, prietene, unde am împușcat un lup. Dă-mi voie deci să-ți vorbesc despre el.

« Toată lumea cunoaște lupul, fiara asta carnivoră și nesățioasă, dușmanul păstorilor și groaza oilor. Din vremea regelui Edgard,
420 la anul 966, lupii n'au mai văzut pământul Engliterei; și când, din toate staturile Europei erau proseriși, numai în Moldova, — sunt acum cinci ani, — viețuiau ca în sânul unei republice, încât era o *blagoslovenie* cum lupii și Jidanii creșteau și se înmulțeau! Inșă la 1841, ministerul trebilor din lăuntru făcu o legiuire prin care
425 puse preț capului de lup. Țăranii începură a-i ucide, păstorii a fi mai liniștiți, și oile a dormi fără grijă.

« Spun — nu știu de e așa, — că lupii văzând osânda ce li se pregătește, au ales o deputație dintre ei, care, viind în Capitală, și-a tocmnit un vechil ca să le apere dreptul ce-și închipuiau că au. Acesta
 430 le-a făcut o jalbă lungă și lată, în care dovedea tetragonicește că, dela descălicarea lui Dragoș, lupii au trăit în bună pace în Țară, că n'a făcut nimeni *sprafcă* ca să vadă câte oi s'au mâncat; că de vreme ce lupii sunt lăsați ca să mănânce oi și oile ca să fie mâncate de lupi, apoi după toate formele, legile și obiceiul
 435 pământului, lupii se cuvine a fi volnici să mănânce oi, ș. c. l., ș. c. l.

« Ministrul, Lupu Balș, le întoarce jalba cu *nadpis*, zicând că obiceiul pământului poate sluji de lege, când nu este vătămător legii și numai atunci li se va lua în băgare de
 440 seamă reclamația, când vor da înscris și chezășie că nu vor mai mânca carne, ci vor paște troscot ca niște dobitoace ce sunt.

« Deputații eșiră cu coada între vine, gândind la nedreptățile oamenilor. Viind la gazdă și simțind apetit, se puseră la masă.
 445 Ospătarul le dete borș cu miel, cotlete de miel și friptură de miel.

— « Ei, bine! strigă unul din ei, — mai zi-mi că este dreptate în lumea asta! Oamenii mănâncă oi, și noi să nu mâncăm? ».

— « Ba să mâncați, domnii mei »; le zise un june supleant
 450 de profesor, « omul și lupul sunt lăsați ca să mănânce carne; dinții lor cănești o dovedesc. Eu când nu mănânc carne, nu pot pronunța nici cel dintâiu vers din Eneida:

Arma virumque cano, etc.

« Din vorbă în vorbă, lupii spuseră viitorului filosof scopul soliei
 455 lor și neisprava cu care au eșit dela ministru.

— « Advocatul <pe> care l-ați avut era un ignorant », le zise acesta. « Sunt sigur că nici rudimentele limbii latine, ale limbii mume, nu le cunoștea. Sunt sigur că petiția ce v'a făcut

era plină de barbarisme și de solecisme și scrisă cu slove cirlane. Să vă fac eu o suplică cu litere latine și veți vedea cum voi face capot pre ministrul cu tot departamentul său ».

« Indată le scrise o jalbă cu litere latine, care se mântuia prin acest calambur:

465 Lup te chiamă și lup ești,
Lupii dar ce prigonești?

« Omonimul lor ministru le rupse jalba, zicând că nu-i plac poezii și că, cu toată cuscrenia ce ei arată că ar avea cu dânsul, nu poate călca datoria postului său; prin urmare porunci unui comisar de poliție să-i întirească din oraș.

470 « Ajungând la barieră, nenorocitele fiare își scuturară praful de pe copite, și lăcrimând, tinseră labelle spre cer, cuvântând acest blestem »

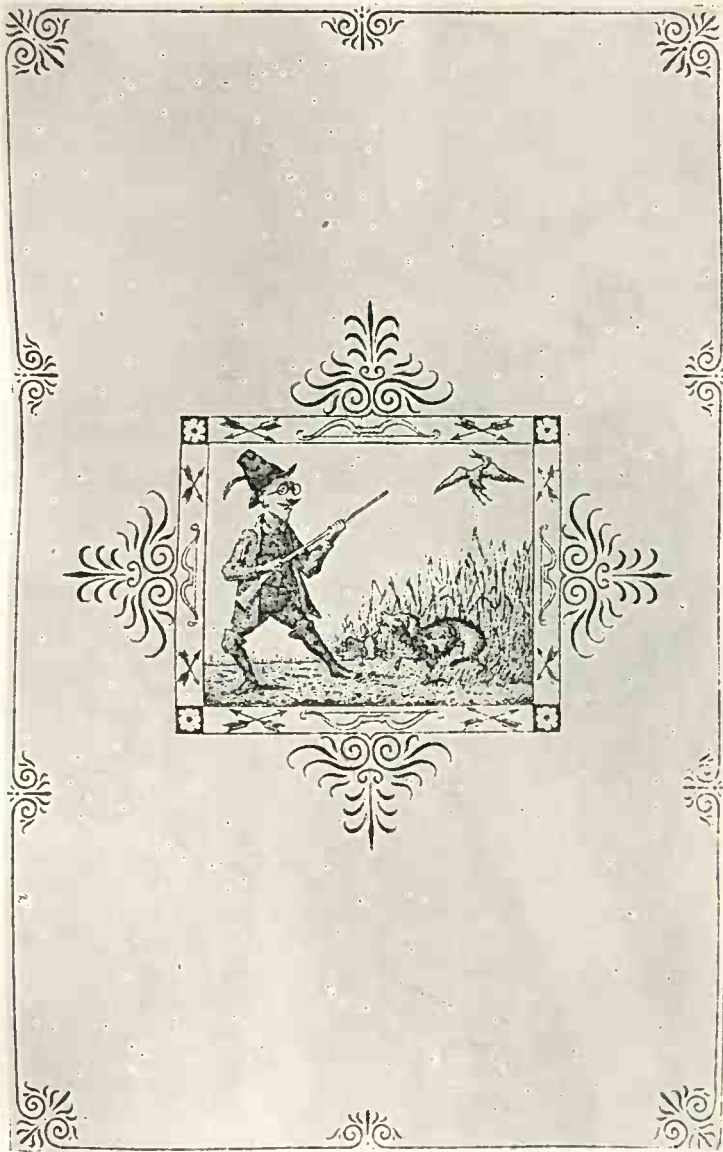
.....
Aci autorul își precurmă povestea, necunoscând, după cum se vede, coprinul blestemului bietelor fiare nedreptățite. Dacă pe 475 lângă tot spiritul și talentul ce el avea, răposutul C. Negruzzi ar fi posedat și darul proorociei, el negreșit ar fi pus în gura lupilor un blestem de felul acesta:

480 « Fă, Doamne, ca toți aceia ce au gânduri rele asupra noastră să fie osândiți, spre pedepsa lor, a citi dintr'un capăt până 'ntr'altul toată Precuvântarea la *Manualul Vânătorului* românesc, dar totdeodată oprește-i, Doamne, de a se folosi câtuși de puțin de învățăturile coprinse chiar în corpul Manualului, căci, fără de această a ta părintească ocrotire, va fi de acum înainte vai și amar de neamul lupesc, în Țara binecuvântată a Românilor, unde, dela 485 descălicătoare, blajina *localnică* stăpânire ne-a îngăduit să trăim ca în sânul lui Avram, fără de a ne mai *sastisi* cu statistice iscodiri!

« Amin! ».

XII

A series of 20 horizontal dashed lines, evenly spaced, spanning most of the width of the page. These lines are intended for handwritten text.

Vigneta de pe coperta (spate) ediției dela 1874.

III

CORESPONDENȚĂ

CĂTRE SAȘA ODOBESCU

< Bucarest, > dimanche, 2 fév. 1870.

Ma chère Sacha,

Après avoir expédié ma longue lettre de ce matin, j'ai eu besoin de chercher une brochure parmi mes livres, mais avant de la trouver, je tombe, par hasard, sur une autre brochure qui est précisément celle qui me manquait dans les «*Mémoires des Antiquaires du Nord*» et au sujet de laquelle je t'avais prié de faire des recherches parmi nos livres de Paris et dans le cas où vous ne la trouveriez pas, de la demander à Klincksick. Donc, il est inutile de la chercher ou de la demander, puisque je l'ai.

Il n'y a plus que le portrait de C. C. *Raffon* qui me manque dans cette collection. J'ai oublié de vous dire dans ma lettre que je n'ai pas encore vu C. Mano. Deux fois j'ai été chez lui sans le trouver et lui n'a pas daigné encore monter chez moi. J'espère que nous nous verrons l'un de ces jours; mais en ce qui regarde les arrangements de notre installation ici, je voudrais d'abord être *bien sûr* de vos décisions. C'est donc ce que j'attends surtout, en même temps que de tes bonnes nouvelles sur votre santé à toutes les deux.

Là-dessus, je vous embrasse et m'en vais déjeuner.

Tout à toi,

Alex

II

*St. Maurice en Valais,
samedi, le 1-er octobre 1870.*

Ma chère Sacha,

...Lorsque je t'ai quittée à Ouchy, nous avons voyagé encore deux heures à peu près sur le lac, en ne nous arrêtant qu'à Vevey et puis à Bouveret, où j'ai quitté le bateau. Pendant cette dernière partie du trajet, il a fait assez obscur et très froid sur le pont; il n'était resté que 4 ou 5 passagers. J'ai consulté mon guide et j'y ai vu que sur mon trajet, à demi-heure du Bouveret, en chemin de fer, il y avait le village de St.-Maurice dont je connaissais de réputation le fameux trésor d'orfèvrerie religieuse appartenant à une fort ancienne abbaye; il contient entre autre un vase avec des cloisonnages et divers autres objets fameux. Je me suis dit: «Allons voir ces objets». Je passerai ma nuit à St.-Maurice; le matin j'irai voir «*le trésor*», la «*Grotte des fées*», dont on dit merveille, puis, en me rendant en voiture jusqu'à une station assez rapprochée, à Martigny, j'aurai l'occasion de voir de très jolies choses, à savoir «*la cascade de Pisse-vache*» et l'intéressante «*Gorge du Trient*», qui, d'après sa description, doit rappeler celle de *Bistritza*; demain dimanche, vers 3 heures je continuerai de Martigny ma route en chemin de fer jusqu'à Sierre, puis, en diligence, j'irai jusqu'à Brigues; j'y serai à 10½ heures du soir; je m'y reposerai, pour repartir lundi matin à 5 h. à travers le Simplon; le soir, je coucherai à Arona et, mardi matin vers les 8 h., je serai à Milan. Autant que je puis voir au clair d'une lune toute novice, je me trouve ici dans une gorge formée par d'énormes montagnes. Le village pas beau; mais le trésor! Nous allons voir!... ¹⁾

.....

¹⁾ Această scrisoare împreună cu seria III—XIII au fost publicate de d-l Al. Tzigara-Samurcaș în «*Convorbiri Literare*», a. LXVII, n. 7-9, Iulie-Septembrie, 1934, p. 682-703.

III

Martigny, le 2 octobre 1870.

Ma chère Sacha,

...Je viens de déjeuner dans un hôtel fort confortable où il y a, me dit-on, une douzaine de français émigrés, femmes et hommes. Passe pour les premières, mais le sexe laid prouve par sa présence ici qu'il est lâche! C'est déplorable! Si j'étais Français, j'aurais honte d'être en octobre 1870, à Martigny, abrité par les Alpes de la Suisse, sur les bords du Rhône. Il est une heure et demie et je dois partir pour Sierre par le train qui ne part qu'à 3½ heures; j'arrive dans une petite voiture de St.-Maurice, où comme tu le sais, j'ai dormi.

Dans ma lettre d'hier soir, je te parlais de St.-Maurice comme d'un village; c'est une toute petite ville, deux petites rues parallèles avec des maisons à deux étages, longeant la rive gauche du Rhône qui, resserré ici entre de hautes montagnes, en grande partie nues, n'est pas plus large que notre *Prahova* à *Comarnic*. Deux clochers en pierre, avec flèches pointues en maçonnerie dominant les bâtisses. L'un de ces clochers, d'un style roman antique, quoique rude, est la seule partie restant de l'antique abbaye de St.-Maurice en Valais. L'église bâtie à côté est de l'avant-dernier siècle, et pas du tout intéressante; mais ce qui l'est au plus haut point, c'est le trésor de ce riche monastère qui a, entre autres, conservé trois pièces d'orfèvrerie du plus haut prix. C'est d'abord un vase antique en sardonix, couvert de sculptures grecques et soutenu par un pied en or avec cloisonnage en grenats et pierres fines. La partie supérieure a une ornementation du même genre; c'est une pièce fort remarquable et, à elle seule elle, m'a compensé de mon petit retard; un petit coffret en or également cloisonné et une burette à panse aplatie et toute recouverte d'antiques émaux cloisonnés à disposition de style oriental complètent ce petit choix de pièces rares que l'on distingue pardessus toutes les autres dans le trésor de l'abbaye de St.-Maurice.

J'ai eu malheureusement bien peu de temps pour examiner ces objets ; le sacristain qui ne m'a ouvert les armoires de son trésor qu'après présentation de ma carte titrée, n'avait que cinq minutes à me donner ; l'office divin allait commencer. Dans tous les cas, je suis bien content d'avoir vu de mes yeux ces pièces curieuses que je connaissais par des dessins. Elles sont d'une beauté remarquable et d'un intérêt capital pour mes études. Voici avec Essen et Aix-la-Chapelle trois visites que je fais en vue de mes études d'antiquaire. On a commencé à publier à Paris, un bel ouvrage à planches sur le trésor de St.-Maurice. Sera-t-il continué?...

...Après le trésor j'ai été voir à St.-Maurice la *Grotte des fées*. À un quart d'heure de la ville à pied, on monte la montagne presque autant que de *Bistritza* à sa grotte, et l'on entre dans une fissure de la montagne qui ne présente qu'un sentier serpentant plus ou moins haut, voûté ; une lampe portée par le guide m'a éclairé à travers ce couloir humide jusqu'à un endroit situé à peu près à 600 mètres de l'entrée, où la grotte s'élargit et forme un dôme en entonnoir d'où découle un filet d'eau qui forme, en tombant, un lac. Le point d'où l'eau tombe est très haut ; on ne l'aperçoit même pas ; le lac lui-même est grand comme un grand salon rond ; il y a une petite barque à roues qui vous permet d'y faire un tout petit, tout petit tour. Éclairé à la lampe, cet endroit est on ne peut plus curieux ; le bruit que fait le filet d'eau en tombant dans l'obscurité fait presque peur. De plus, le jeune guide que j'avais était un véritable original qui se croyait obligé de me chanter à tue-tête des airs d'opéra italiens, en tournant les roues de la barque. Cette promenade n'a duré que trois quarts d'heure. J'ai quitté St. Maurice dans une petite voiture à un cheval prise à l'hôtel. La route le long du Rhône est de toute beauté ; cela me rappelait nos *Carpathes* dans le haut de la *Prahova* ; les glaciers qu'on apercevait sur le haut des prés les plus élevés semblaient figurer les ravins neigeux de *Jăpi* et du *Caraïman*. Dans la vallée, le foin nouvellement fauché répandait un parfum délicieux. C'était délicieusement vivifiant. Après deux heures de voyage par une bonne route

entre ces montagnes et en cotoyant le courant blanchâtre du Rhône, j'arrivai à la cascade de la Salanche, dite le *Pisse-vache*. C'est très curieux à voir comment ce torrent assez volumineux, se précipite du haut des montagnes sur une muraille de rochers plus ou moins anguleux, en gerbes d'eau écumante, qui, en se brisant sur la pierre, s'éparpille en des nuages de gouttelettes.

J'y ai monté sur des petits ponts en bois qui, quoique solides, ne semblent pas très rassurants. Ils rappelaient ceux qui étaient établis dans nos *Orații* de *Comarnic* à *Possade*. De là j'ai été à dix minutes de distance, voir la gorge du Trient. C'est comme la cascade à droite en remontant le Rhône vers Martigny, que s'ouvre cette gorge formée de deux murailles de pierre, dans laquelle coule la rivière du Trient en formant des zigzags et des cascades. Cela offre plus d'une analogie avec notre gorge de *Bistritza*; mais il semble qu'ici c'est plus étroit, plus âpre de nature; la pierre forme des voûtes sur lesquelles se trouvent fixés les ponts en bois qui vous permettent de remonter cette gorge. Elle n'est pas très longue, mais on ne peut plus pittoresque; malgré l'aspect effrayant de ces passerelles qui du reste sont très solides...

.....

IV.

*Baveno (hôtel Bellevue),
lundi soir, le 3 octobre 1870.*

Ma chère Sacha,

... Je t'écris ces lignes devant ma fenêtre qui donne sur le beau lac Majeur; il est dix heures du soir; la lune et les étoiles brillent sur le ciel; des feux bordent le pied de la montagne dont les silhouettes se dessinent dans l'air. Peut-être pendant que j'admire le lac Majeur, toi, de l'autre côté des Alpes, tu as à regarder celui de Genève! Mais du reste il se peut que tu ne te trouves pas mal là où tu es. Quant à moi, j'aurais du aller coucher ce soir à Arona pour prendre demain matin le chemin de fer jusqu'à Milan,

mais j'ai préféré rester à Baveno dans un hôtel près du lac; j'y reposerai et demain matin j'irai en bateau à vapeur jusqu'à Arona, ce qui me donnera le plaisir de voir les îles Borromées tant réputées.

Maintenant que je viens de faire le voyage du Simplon, je puis te donner des renseignements plus positifs sur ce que tu auras à faire, quand tu seras pour faire à ton tour ce voyage...

On commence alors à monter le Simplon et le voyage devient de plus en plus intéressant; il n'y a aucun danger à courir, car la route est bien construite partout; mais bien des endroits sont effrayants à voir par la sauvagerie de la nature. Il faut cependant se munir de beaucoup de patience, car on ne fait que monter jusque vers 1 heure de l'après-midi et arrivé aux pieds des glaciers dans des endroits où il fait un froid de loup et où la nature est des plus rudes, on voit le grand hospice des Moines du Simplon, et puis l'on commence à descendre. Vers 2 heures, on est au petit village du Simplon où l'on déjeune (si l'on veut) pendant que l'on change de chevaux (mais ce n'est là ni le premier, ni le dernier relai de la route). Le déjeuner du Simplon est passable, et il est bon d'y prendre une soupe chaude, après la région froide que l'on a traversée. Après cela, on continue à descendre et l'on traverse une vallée des plus pittoresques; entre 3 et 4 heures on arrive à Isella où est la douane italienne; on ouvre les malles et l'on furète un peu; il faut ouvrir sans difficulté et les laisser faire; je pense qu'ils ne te causeront pas de désagréments, pas plus qu'ils ne m'en ont causés. La route descend encore; mais c'est déjà le ciel plus doux de l'Italie; vers 7 heures on est dans la petite ville de Domo d'Ossola où l'on relaye encore, en s'y arrêtant à peu près trois quarts d'heure. D'ici en avant, le chemin court dans une belle vallée; ce n'est que tard, vers 9 heures qu'on arrive à longer le lac Majeur où se trouve Baveno, l'endroit où je suis.

Maintenant que je t'ai donné les renseignements nécessaires sur le bout de voyage que tu auras à faire, sans moi, je vais, à partir d'aujourd'hui, te parler de mes excursions à moi. Je ne te dis plus

grand' chose sur le Simplon, car tu auras, très prochainement, l'occasion de le voir toi-même; je te dirai seulement que j'ai voyagé dans la coupé, pendant la nuit, et dans une impériale à capote relevée pendant le jour pour mieux voir; le tout en compagnie d'un baryton italien engagé pour cet hiver à Odessa. Tu comprends donc que tous les opéras italiens ont été passés en revue.

Pour de la politique, je n'en ai plus aucune nouvelle. Que fait ce pauvre Paris? J'attends de me trouver à Milan pour savoir ce qui s'est passé pendant ces 2 ou 3 jours en France. En Italie, c'est-à-dire à Rome, la majorité de la population a voté pour l'annexion au royaume d'Italie; il n'y a en que 47 voix pour le maintien des États du Pape. On est en joie dans les grandes villes; mais les bourgades retirées que j'ai traversées aujourd'hui, ne participent guère à ces réjouissances. Ce sont des sauvages alpestres!...

.....

V

*Milan, mardi soir, le 4 octobre 1870,
Hôtel de la Ville.*

Ma chère Sacha,

...Entre cinq et six heures du matin j'ai vu le soleil se lever sur le lac Majeur. C'était splendide et d'un calme plein de charme; incontestablement ton lac à toi est beau; mais il y a en Suisse, grâce à tous ces chalets, comme une odeur de fromage dans le paysage. Ces maisons en pierre blanche et à toiture plate, ces clochetons ou campanils carrés de l'Italie, ont sous ce beau ciel et dans cette belle verdure un aspect bien autrement séduisant. Au lac Majeur, l'Italie ne fait que débiter, mais c'est le début d'une véritable artiste. J'ai vogué pendant deux heures en bateau sur le lac, de 8 à 10 heures, j'ai passé à côté de l'Isola Bella, toute pomponnée de terrasses en pierre, d'arbres taillés et d'orangers, de statues en marbre et en bronze. Elle fait un effet un peu théâtral en sortant si parée de l'onde; mais ce n'est pas désagréable à l'œil.

Je ne me suis pas arrêté à Arona ; quand nous y serons ensemble, il faudra cependant aller y voir la fameuse statue colossale, de St. Charles Borromée. À une heure j'étais à Milan ; après déjeuner, j'ai pris une voiture et j'ai couru voir dans les anciennes églises de St. Ambroise et de St.-Laurent, les restes de mozaïques murales, les dispositions et les ornements architectoniques des anciens temps, enfin les beaux détails intérieurs, parmi lesquels se place en premier, le *palliotto* ou autel tout en or, pierres précieuses et émaux cloisonnées, qui date du IX-e siècle ; c'est une pièce d'orfèvrerie unique ou que du moins, par ses dimensions, l'on ne peut la comparer qu'avec l'ambon de la Rotonde de Charlemagne, à Aix-la-Chapelle. Je rapproche tous ces objets que je vais visiter en Occident, aux restes du même genre que j'ai vu en Orient, au Mont d'Athos, à Constantinople, à Salonique, et j'éprouve une véritable satisfaction de pouvoir m'instruire ainsi par mes propres yeux. Mais que de choses j'ai encore à voir ! Ici même je n'ai pas pu terminer la série des antiques église ; j'ai vu l'ancienne basilique restaurée de *Sant-Eustorgio* et le grand, le magnifique Dôme, cette forêt de pointes gothiques taillées en marbre et façonnées comme une guipure colossale, qui se tiennent debout. L'intérieur aussi est imposant ; tu le verras et certes il y a de quoi admirer, quand même, comme moi, l'on n'aimerait pas le style gothique. Je n'ai pas pu prolonger ma visite aux églises ; il me reste pour demain la belle basilique à dôme de *Santa Maria delle Grazie*, avec la Sainte-Cène de Leonardo da Vinci ; aujourd'hui j'ai terminé mes excursions en visitant des monuments plus modernes, dont deux sont érigés par l'empereur Napoléon I, qui, à Milan, s'est donné la fantaisie d'un véritable Empereur Romain ; c'est d'abord le très bel arc de triomphe en marbre, dit de la Paix ou du Simplon, pas aussi grand que l'Arc de triomphe de Paris, mais beaucoup plus beau que celui de la place du Carrousel. En second lieu, il y a aussi les Arènes, ou Cirque immense et découvert, bâti en pierre pour contenir 30.000 personnes qui peuvent y jouir du spectacle des carrousels ou de joutes navales, selon que le centre du cirque est laissé à sec ou rempli d'eau.

Un monument encore plus moderne, mais unique, dans son genre, c'est là Galerie Victor Emmanuel, qui n'est qu'un passage vitré, en forme de croix, avec une rotonde au milieu; mais tout cela dans des dimensions colossales. C'est imposant, mais ce n'est pas tout à fait achevé, car cela a coûté des millions et les entrepreneurs se sont ruinés. Quant au théâtre de la *Scala*, je n'en ai vu que la façade et n'en verrai pas davantage, car on n'y joue qu'à partir du 26 décembre et je ne compte pas attendre ici la première représentation. Demain je visiterai mon restant de Milan et j'irai aussi à Monza, voir le trésor des rois lombards. Voilà qui va augmenter mes ponts de comparaison avec celui de *Pétrossa*¹⁾...

... Peut-être serai-je fatigué plus tôt de tant de chefs d'œuvres qui me passent devant les yeux, comme une lanterne magique; je crains d'en avoir le vertige, et voilà pourquoi j'ai décidé de fixer mon attention sur une série d'objets qui m'intéressent plus spécialement dans mes études acutelles, c'est-à-dire sur les restes des arts qu'on appelle byzantins.

Pour cela même, Rome a des séductions à nulles autres pareilles. À propos de Rome, ici l'on est dans une joie, dans une joie! Cela me fait plaisir pour l'Italie; mais je ne puis en avoir le cœur gai, en pensant à ce pauvre, à ce cher Paris. Se peut-il que la reine des villes de l'Europe, dans notre siècle, aie les barbares à ses portes, comme Rome, il y a douze cents ans! C'est effrayant à penser! Aussi j'avoué qu'au milieu des satisfactions que j'éprouve à la vue de tant de belles œuvres de la nature et des hommes, la pensée de cette guerre déplorable me donne une tristesse qui s'ajoute au regret de ne pas vous avoir avec moi²⁾...

¹⁾ Studiile lui A. D. asupra «*Tezaurului dela Pietroasa*» începuseră dela 1867. (Vezi mai sus: *Introducere*, pag. 12—13).

²⁾ E vorba de războiul franco-german, pe care A. O. îl urmărea din gazete și de care își dădea seama că se va termina cu înfrângerea Francezilor.

VI

Milan, mercredi soir, le 5 octobre 1870.

Ma chère Sacha,

... Je me hâte de finir mon voyage et quoiqu'à peine au début, je crains d'avoir le vertige et de ressentir de la lassitude d'esprit à force de voir des choses intéressantes. Je devrais me restreindre dans ce qui m'intéresse spécialement; mais comment passer à côté des chefs-d'œuvres sans les admirer et comment avouer qu'on a été en Italie sans voir mille choses connues de tous? Pour moi, arrivé ici en vue d'étudier spécialement les œuvres de l'art byzantin, je n'ai qu'une peur, celle de me voir entraîné vers d'autres études sur la Renaissance et les arts purement italiens. Mais revenons à ma journée. J'y ai débuté en montant plus de 300 marches pour arriver, non au faite, mais à une grande élévation sur le dôme. Ce qui est admirable dans cette forêt de sculpture en marbre c'est la solidité et l'élégance de la construction; on circule partout avec la plus grande aisance; marches et toitures, tout est en marbre.

De là j'ai été voir la jolie Église de *Santa Maria delle Grazzie*, qui est extérieurement un petit bijou, un peu endommagé d'ornementation en briques et en terre cuite. Puis j'ai été à la Bibliothèque Ambrosienne où parmi de beaux livres, des manuscrits intéressants et des autographes nombreux, on conserve une mèche de cheveux que Lucrèce Borgia a envoyé dans une lettre à un certain Cardinal de ses amis. Quel blond adorable! ma chère. Il y a plus de 300 ans que ces cheveux sont détachés de la tête qu'ils ornaient et, ma foi, à les voir, ils inspirent encore une véritable admiration.

Mais passons au palais de Brera où sont réunis toute sorte d'établissements scientifiques littéraires et artistiques; musée d'archéologie d'une importance toute secondaire, galerie de tableaux où brillent surtout les Luini, charmants de fraîcheur, de naïveté

et de transparence. Mais en fait de tableaux, j'oublie l'œuvre capitale: la Sainte-Cène de Léonard de Vinci que j'ai admirée, toute endommagée, sur la muraille d'un ancien réfectoire près de l'Église *Santa Maria delle Grazzie*.

J'ai pu à peine déjeuner, et j'ai été en calèche à Monza, à cinq quarts d'heures de Milan, par une route très poudreuse où dardait le soleil. Là j'ai vu le fameux trésor des rois lombards; les couronnes et les croix votives, l'Évangiliaire de Théodelinde, les diptyques en ivoire et la couronne de fer, que l'on a retirée de sa cachette avec maintes cérémonies, prêtres officiant, encensoirs, etc. Ici j'étais tout à fait dans mon élément et je suis bien aise d'avoir vu de mes yeux ces objets; je suis surtout content d'avoir vu un des dons de Théodelinde, les moins décrits et remarquables; c'est le plateau en vermeil qui porte la poule et ses sept poussins. Il y a là je ne sais quelle tradition mystérieuse qui me rapporte d'instinct vers les oiseaux de *Pétrossa* et chose étonnante, il y a même certaine analogie dans le travail...

.....

VII

*Bologne, Hôtel Brun,
jeudi soir, le 6 octobre 1870.*

Ma chère Sacha,

...Mais je poursuis. J'ai vu aujourd'hui tout Bologne et mon ami Capellini, pardessus le marché; figure-toi que le comte Ouwaroff a été ici, il y a quelques jours; il est allé aussi à Ravenne; mais je n'ai aucun espoir de le rattraper. On avait fait ici de grands préparatifs pour le congrès; mais tout a été suspendu et remis à l'année prochaine, si Dieu et le roi de Prusse nous prêtent vie.

Bologne a décidément un aspect très étrange: figure-toi tout une ville dont les rues étroites et le plus souvent bordées d'immenses

palais, lourds et antiques, ont leurs larges trottoirs recouverts d'arcades comme la rue de Rivoli. Ici cependant il n'y a pas la même uniformité dans les colonades; tantôt ce sont d'élégantes et hautes colonnes; tantôt des piliers épais et écrasés. On ne peut pas dire que cela rend la ville gaie; mais cela lui donne un caractère de somptueuse austérité. Ajoute à cela beaucoup d'églises, conçues dans de grandes dimensions; mais pour la plupart pas achevées, et puis encore un grand nombre de tours carrées en briques dont l'une surtout est étourdissante de hauteur; elle a 100 mètres et l'on se tord le cou à regarder en l'air son sommet: c'est la tour des *Azinelli*; le temps l'a fait un peu pencher; mais à côté d'elle il y en a une autre de moitié aussi haute, mais que celle-là est toute de travers! elle est cependant solide telle qu'elle est, puisqu'au XIV-e siècle, Dante parlait déjà dans sa Divine Comédie, de l'inclinaison de cette tour, dite *Torre Garisenda*. Dans les églises et au musée, il y a beaucoup de peintures et principalement des maîtres bolonais, entre autres, des *Guido Reni*, des *Carraches*, etc.; il y en a certes de belles; mais ce n'est pas l'École que je préfère et dans le feu d'artifice de tableaux qui se tire devant moi depuis que je suis en Italie, ce ne sont pas là les fusées qui m'éblouissent le plus. Un édifice bien intéressant encore, c'est l'antique Université de Bologne, une des plus anciennes d'Europe, décorée de plusieurs milliers d'accessoires en couleurs portant les armes des plus célèbres professeurs et étudiants de tous pays qui ont visité ces écoles. Mais, à vrai dire, Bologne n'est pas le véritable endroit des recherches que je fais; à part quelques sarcophages des premiers temps du christianisme, dans une ancienne église en rotonde que l'on a toute abimée, ainsi que dans le *Campo Santo* ou cimetière de la *Certosa*, et à part quelques colonnes surmontées de croix en pierre de la même époque dans la grande église inachevée de la *Sainte Petronia*, édifice colossal, dont la moitié seule terminée, est elle-même étonnante par sa grandeur, à part, dis-je, ces objets, rien qui me ramène au style byzantin. Je t'ai parlé du *Campo Santo*, il mérite une mention; c'est un ancien couvent hors de

la ville, dont on a transformé les vastes et belles galeries en habitation des morts; toutes les murailles sont percées de cavités où l'on place les cercueils et que l'on recouvre à la surface de plaques avec des inscriptions, ou de monuments dont quelques-uns sont dignes d'attention.

Hors de la ville, sur une hauteur, il y a un autre couvent qui a été dernièrement transformé en château royal et où, ma foi, ces braves moines jouissent d'appartements somptueusement décorés et d'une vue merveilleuse qui comprend la ville de Bologne et ses environs jusqu'à Modène, à Ferrare et à Ravenne. C'est un panorama de toute beauté!

J'ai vu aujourd'hui tout cela et de plus, j'ai été ce soir au grand théâtre communal entendre deux actes de l'Opera de Meyerbeer, «*Dinorah ou le Pardon de Ploërmel*».

Le théâtre est très beau et quoique ce soit la saison de l'Opéra à Bologne, la société étant encore hors de la ville, il n'y avait que 3 ou 4 loges avec des dames élégantes et même jolies. L'opéra en Italie, rappelle, pour les mœurs intérieurs, celui de chez nous; cela m'a plu, mais cela m'a donné d'un côté du «*dor de țară*» à cause de cette analogie d'allures; de l'autre, de la tristesse en pensant que ce même opéra avait été joué en français à Paris, avec tout de solennité! Et maintenant ce pauvre Paris, il est si loin des joies brillantes où l'on y chantait du Meyerbeer! Il me semblait que c'est un vol que l'Italie lui faisait en représentant ses œuvres, pendant qu'il est à l'agonie. Du reste, ce n'est pas le seul reproche que j'aie à faire aux Italiens sur leur peu de reconnaissance pour la France et sur l'indifférence qu'ils lui montrent en ce moment. Ils sont tout enivrés de leur entrée à Rome; ils devraient cependant apprendre ces vers du grand Corneille: «*À vaincre sans combat, c'est triompher sans gloire!*»¹⁾».

¹⁾ Scrisorile următoare, dela Ravenna și Bologna, din 8 Octombrie, s'au publicat în «Convorbiri Literare» din Noembrie—Decembrie, 1915, p. 4145—4149, și pe care, din lipsă de spațiu, nu le putem reproduce aci.

VIII

*Florence (Hôtel d'Italie),
10 octobre 1870, 7 heures du soir.*

Ma chère Sacha,

Florence est pleine de belles choses; il y en a, je puis dire, trop, surtout pour un voyageur aussi pressé que moi. Somme toute, je n'en emporte qu'une impression vague et désagréable. Mais que de richesses artistiques cependant! De tout cela, je n'ai vu qu'une partie, et encore en disant vu, je me trompe, car je devrais dire entr'aperçu. L'avouerais-je? j'étais tellement las de courir les églises et les musées que je n'ai pas été voir la Galerie Pitti et ses merveilles. J'ai donc été à Florence sans voir la «*Vierge à la Chaise*», le chef-d'œuvre de Raphaël; mais combien d'autres chefs d'œuvres n'ai-je pas parcouru des yeux; j'en ai la vue et la mémoire toute bouleversée. Et quand je pense que cela va recommencer demain à Rome; là, au moins, je ferai mon possible pour me spécialiser; la branche d'antiquité que je poursuis y est mille fois plus richement représentée qu'à Florence et, de plus, j'espère avoir pour guide quelque homme instruit de la localité; j'ai une lettre de recommandation pour Rossi qui s'occupe spécialement de mosaïques anciennes et des antiquités chrétiennes de Rome; de cette façon, j'espère être mieux guidé et emporter de meilleurs souvenirs de la grande cité.

Si cependant, j'avais à dire l'effet général que m'a produit la ville d'où je pars, je dirai qu'elle m'a parue, certes, fort intéressante par ses monuments, par ses peintures et par sa galerie d'antiquités romaines. Une partie des rues est neuve et ressemble à toutes les grandes villes d'Europe; l'autre a encore des rues étroites où l'on circule en serpentant; mais toutes sont admirablement pavées de grandes dalles de pierres. Les anciens palais des seigneurs florentins ont un caractère sombre et grandiose; ils n'ont pas des portiques sur la rue, comme presque toutes les maisons de Bologne; mais ils sont construits, pour la plupart, en gros blocs de

Pierre à peine équarris. C'est d'un effet imposant; le palais Pitti et le palais Strozzi surtout. Pour les monuments, ils sont répandus par toute la ville; mais deux points surtout se distinguent par leurs richesses architecturales et sculpturales; c'est la place du Dôme, où sont réunis la cathédrale avec sa superbe coupole de Brunelleschi, le baptistère avec ses belles portes en bronze de Ghiberti et sa coupole ornée de mosaïques du XII-e et du XIII-e siècles, enfin le campanile ou tour carrée de Giotto, qui est le plus joli bijou d'architecture que l'on puisse voir; je dis bijou et compte que le campanile a à peu près 100 p. de hauteur. En général, les édifices religieux de Florence font contraste avec les palais, en ce que, autant ceux-ci sont bâtis en grosses pierres rudes, autant les autres sont placardés de marbre de toutes couleurs, mais surtout blancs et noirs, qui leur donne un aspect de meubles en mosaïque. Je ne puis par reconnaître que ce soit du plus bel effet, excepté le Campanile de Giotto, où l'assemblage des teintes est on ne peut plus réussi; on ne peut se lasser d'admirer ce chef-d'œuvre de marquetterie et de ciselures architectoniques. Les portes de Ghiberti méritent aussi une attention bien grande; quant aux mosaïques tardives de la coupole du Bâptistère, je leur préfère de beaucoup celles de Ravenne qui ont un style plus pur et sont d'un effet plus harmonieux. En fait de mosaïque, j'ai vu encore, dans le trésor de la Cathédrale un tableau représentant un évêque de Florence, St.-Zénobius, qui n'est pas mal réussi, ayant même comme fond un paysage où l'on aperçoit la ville de Florence et les montagnes qui l'environnent, mais, beaucoup plus remarquables, sont les deux tablettes d'un diptyque en mosaïque grecque d'une finesse admirable. A elles deux, les tablettes se composent de douze petits tableaux à nombreux personnages représentant douze scènes de la vie de Jésus; les titres sont en langue grecque. Quel chef-d'œuvre de travail! Quelle finesse de dessins! C'est à peine si l'on aperçoit à l'œil seul, les petits carrés qui forment la mosaïque; c'est à Vatopédi, au Mont Athos, qui j'ai vu une ou deux images du même travail. Ce sont de petites merveilles. Les

cadres de ces deux diptyques sont également intéressants et sont identiques à des cadres que j'ai vu également au Mont Athos et dans le trésor de la Cathédrale d'Aix-la-Chapelle. Ils sont en émaux champlévisés, reproduisant divers dessins en or, émail bleu, rouge et vert, mais surtout ce sont des fleurs de lys bleus sur fond d'or. Je ne parle pas des belles choses qui appartiennent à des genres différents de celui qui m'occupe, car je n'en finirais plus et j'avoue que le temps me forcera de passer rapidement devant eux. Or, en fait de mosaïques, voilà tout ce que j'ai vu, pour le moment à Florence: la coupole et l'abside du Bâptistère, le portrait de l'Évêque Zenobius et les deux magnifiques diptyques grecs du trésor de la cathédrale. Je n'avais personne pour me dire si l'on en conserve d'autres dans les monuments de la ville; mais je le saurai à Rome, et en revenant ici, où je compte m'arrêter, je tacherai de compléter mes observations, s'ils y a lieu.

Mais revenons au second point de la ville où sont réunies les belles choses; c'est la place de la Seigneurie, où se voit le palais imposant du Gouvernement de l'ancienne république, surmonté d'une tour de la plus magnifique apparence. A côté, se trouve la Galerie «*dei Uffici*», qui, à l'intérieur regorge des chefs-d'œuvre de la peinture italienne et de la sculpture antique; mais nous y reviendrons. Passons sur l'un des côtés de la place pour voir la «*Loge d'Orcagna*», espèce de grand péristyle ou de portique, supporté par de magnifiques colonnes et n'abritant que des chefs-d'œuvres de sculpture des plus grands maîtres italiens: Michel Ange, Benvenuto Cellini, Donatello, etc.

Cet édifice, sans autre but que celui de l'effet artistique, donne la véritable mesure de ce pays et du siècle qui l'a créé et orné. Rien qu'à penser de rentrer dans la Galerie des Uffici, j'en ai le vertige. Quel chaos de belles choses! Raphaël, Titien et tutti quanti sont là causant familièrement avec vous, à vous tirer par le pan de vos prunelles tantôt d'un côté, tantôt de l'autre; on arrive à leur demander grâce. On ne peut pas soutenir le feu roulant de tant de splendeurs. Et ajoutez qu'ils ne sont pas seuls; intercalés parmi

leurs œuvres, se présentent des chefs-d'œuvre de statuaire antique ; au milieu de tout cela, je fuyais la tentation de rester des heures sur la même place. Arrivé à la salle où sont les statues des Niobides, j'ai éprouvé un grand regret ; c'est de ne pas voir ces différentes statues qui, ensemble, doivent former une série qui se rabaisse des deux côtés, de ne pas les voir, dis-je, groupées dans l'ordre voulu, mais répandues, çà et là, autour de la salle ; si on avait suivi la disposition antique, comme on l'a fait au British Museum de Londres, pour les fragments du fronton du Panthéon, et à la Glyptique de Munich, pour le fronton du temple d'Egine, on aurait pu se rendre compte d'un coup d'œil de toutes les beautés de cette composition sublime. C'est un effet manqué, dans la Galerie des Uffici et je ne m'en suis consolé qu'en admirant dans une autre salle un grand coffret composé de plaques en ivoire sculptées, de Saints grecs du style le plus pur, ainsi qu'une belle tablette de diptyque greco-romaine. Je rentrai là dans ma marotte et je serais resté longtemps devant ces objets si j'avais pu faire ouvrir la vitrine pour les voir de plus près et si réellement je n'eusse pas été harassé de fatigue de corps et d'esprit ; car je ne te cite là que quelques-uns des édifices que j'ai visité aujourd'hui. Il faudrait des pages entières de griffonnage et une patience plus qu'angélique de ta part pour que je te parle de tout ce que je n'ai qu'aperçu aux églises de *Santa-Croce*, de *San Michele*, *Santa Maria Novella*, *Annunziata*, *San Lorenzo*.

Chacun de ces noms rappelle des chefs-d'œuvre, et, comme je te dis, Donatello, Michel Ange, Cimabue, Orcagna, Andrea del Sarto et bien d'autres encore vous font ici tout autant de familiarité que Raphaël, le Titien, etc. Et celui que j'oubliais, cet ingénieux Lucca della Robbia, avec ses bas-reliefs, ses statues et ses décorations en terre émaillée. Quelles merveilles, dont on n'a pas une idée dans d'autres pays ! En fait d'objets de ce genre, je n'avais goûté jusqu'à présent que les rustiques figurines de Bernard Pallissy et j'avais entendu parler de Lucca della Robbia, sans savoir au juste ce qu'il valait. Il faut venir en Italie pour être

séduit par le charme de ces œuvres. Combien d'autres artistes de la Renaissance sont dans le même cas ! Ils ont travaillé pour les monuments italiens ; ce n'est que là qu'on peut les trouver, les juger, les admirer et s'éprendre d'eux...

IX

Rome (*Hôtel d'Europe*), 11 octobre 1870.

Ma chère Sacha,

...C'est ma première journée de Rome ! J'ai passé la nuit dernière en chemin de fer, partageant un coupé à banquettes pour dormir avec un jeune Autrichien que j'ai rencontré à la gare et qui voyage aussi en touriste en Italie. J'étais fatigué, aussi malgré le beau clair de lune qu'il faisait, je n'ai qu'aperçu, vers 1 heure du matin, les reflets du *bel astre de la nuit*, dans les ondes du lac Trasimène et, dès le matin, je me tins réveillé pour voir les antiques petites villes de Narni et de Orte, perchées sur des rochers qui plongent dans les eaux de Teverone et du Tibre. Arrivé à un quart d'heure de Rome, il a fallu changer de train et passer le Teverone sur un petit pont provisoire en bois, attendu que les soldats du pape se sont amusés à faire sauter le pont de fer de la voie, soit disant pour arrêter la marche des troupes italiennes. Dans le même train se trouvait le General La Marmora qui est nommé Gouverneur de Rome et qu'on a reçu à la gare avec grande pompe.

Arrivé à Rome, je me suis débarbouillé, j'ai déjeuné et j'ai été chercher le professeur de Rossi, le grand connaisseur des antiquités chrétiennes ; il m'a promis de tâcher de m'avoir un permis de voir le Vatican, car depuis que le Pape boude, il a fermé les portes de sa splendide demeure et tous les chefs-d'œuvre contenus dans ces vastes collections restent pour lui seul. Je ne sais s'il pourra y réussir. En attendant, j'ai été visiter rien que des monuments antiques. En effet, Rome est une ville unique dans son genre. Que de splendides débris agglomérés sur le sol ; des colonnes de temples antiques, des rues pavées de dalles posées par les Romains,

des édifices colossaux dont le temps a respecté une partie, des arcs de triomphe et des colonnes monumentales; tout cela se trouve encore debout et forme une espèce de ville morte, au milieu de la ville vivante, qui certes est plus animée et plus brillante que tout ce que j'ai vu jusqu'à présent en Italie.

Cela a bien l'air d'une capitale, tandis que Florence est mesquine comme ville; elle n'a son prix que comme musée de la Renaissance.

J'ai donc visité aujourd'hui le Forum et ses environs; j'ai marché sur les dalles qu'ont touché les pieds de tous ces grands Romains; j'ai vu la « *Maison dorée* »¹⁾ de Néron, dont une partie est exhumée avec ses débris de peintures murales; j'ai été émerveillé par la grandeur imposante de ce Colysée où 100.000 hommes entassés sur 4 énormes galeries superposées, venaient contempler avec avidité les combats sanglants des gladiateurs et les carnages que les bêtes fauves faisaient des malheureux condamnés à ces horribles jeux dont raffolait la populace de Rome. Cela devait être un effrayant spectacle que de voir cette foule compacte s'élevant sur des gradins jusqu'à une hauteur étourdissante et regardant avec un féroce plaisir, la lutte déchirante de ces milliers de bourreaux et de victimes s'agitant dans cette arène colossale. Les murs seuls en pierre et en briques sont restés de cet édifice splendidement décoré et l'on reconnaît à peine la loge d'honneur où venait s'asseoir l'empereur devant lequel les victimes s'inclinaient en défilant à pas lents et en criant: « *Ceux qui doivent mourir, te saluent, o César! Morituri te salutant, Gesar!* ». Tu ne vas pas t'étonner de ce que je te parle latin; je suis à Rome et j'ai vécu toute cette matinée dans les débris de l'antique cité des Césars; c'est le moment où j'aime de faire valoir mes quelques mots de latin.

J'ai vu aussi le Capitole, transformé par Michel Ange; je crois que cela devait être plus imposant du temps d'Auguste. Les galeries qui contiennent deux des palais qui occupent la place du

¹⁾ După arderea Romei, între *Palatin*, *Esquilin* și *Celius*, pe o suprafață de aproape 150 ha. *Neron* a clădit faimosul palat, cunoscut sub numele de « *Casa de aur* ».

Capitole, sont pleines de belles statues, de beaux bas-reliefs. Mais ce n'est pas là le plus grand musée antique de Rome; il y en a un autre, au palais de Latran, et puis surtout il y en a plusieurs au Vatican. Tout ceci est encore à voir. J'ai vu aussi et ce n'est pas sans émotion, notre colonne Trajane qui est bien belle, sans contredit; sur l'Arc de triomphe de Constantin j'ai vu aussi les beaux bas-reliefs et les belles statues de Daces, dont cet empereur a dépouillé l'Arc de triomphe élevé sous Trajan en mémoire de la guerre de Dacie¹⁾.

Avec tout cela, je n'ai pas fini les antiquités romaines et je n'ai pas encore commencé celles des premiers temps du Christianisme: catacombes, mosaïques, ivoires, images, etc. (et y en a-t-il, bon Dieu!), je n'ai même pas effleuré toutes les créations de la Renaissance, et il faut compter que c'est à Rome que Michel Ange, Raphaël et tant d'autres ont dit leur dernier mot! Quand ferai-je tout cela! il me reste demain, mercredi et après-demain jeudi. Vendredi matin je dois repartir pour Florence, car il n'y a qu'un train par jour. Cela va être bien difficile, mais il le faut bien.

En résumé, je suis enchanté de Rome; j'y circule avec émotion; c'est grand, c'est imposant, et en même temps c'est animé, c'est vivant. Toute cette joie populaire de voir les vœux de tant d'années accomplis; cette ville conquise d'hier qui est enchantée de se voir au pouvoir de ses conquérants; cette animation, ces chants et ces promenades de tout le monde dans les rues, cela fait plaisir. Et je pense cependant à Paris, et mon cœur saigne. Pauvre Paris!... Mais malgré cela: *Viva l'Italia!*...

X

Rome, mercredi 12 octobre 1870.

Ma chère Sacha,

Quel métier je fais! Je rentre à l'instant; pendant 8 heures de suite j'ai couru les monuments: 16 églises, puis, Dieu sait, combien de chapelles; le Musée du Latran, salles payennes et salles

¹⁾ Elementele acestea ale arhitecturii antice romane vor fi utilizate în «*Pseudo-Kinighitikos*» patru ani mai târziu, la 1874.

chrétiennes, puis, en passant, mille et mille dans de murs anti-ques, qui ont été des temples, des palais, des aqueducs ! Tu crois qu'avec cela j'ai fini ? A peine ai-je parcouru un quart de la ville, en laissant de côté beaucoup de choses secondaires. Demain, je recommence, car je veux du moins compléter ma visite de toutes les mosaïques chrétiennes de Rome ; j'en ai beaucoup vu aujourd'hui de remarquables et de passables ; de très laides même ; il y en a depuis le IV-me siècle (je ne parle pas des mosaïques chrétiennes) jusqu'au XVI-me siècle et au delà. Je veux en voir la collection complète pour pouvoir comparer ensuite avec Constantinople, Salonique, Milan, Ravenne et Venise. Celles-là nous les verrons ensemble et je m'en fais déjà une joie. Aujourd'hui, ce qui m'a surtout frappé, c'est la mosaïque de l'abside de l'Église de Cosme et Damian. C'était un vieux temple ; on en a fait, dans les premiers temps chrétiens, une église que l'on a décorée de superbes mosaïques où les personnages sont en gandeurs colossales ; figures, poses, contours, tout est grandiose. Plus tard, on a rapetissé l'église en la retressissant des flancs et en élevant le plancher qui se trouvait à plus de deux mètres au dessus du niveau de la rue. De cette façon, il n'est resté qu'un tronçon de mosaïque ; mais elle est bien belle.

En second lieu, j'ai été charmé de pénétrer dans une église souterraine que l'on a découvert sous celle de St. Clément ; il a fallu déblayer ce vieil édifice en extrayant la terre qui le comblait. On a retrouvé là de bien antiques peintures où l'on peut admirablement étudier le passage de la peinture antique à celle des byzantins, qui s'est propagée chez nous en Orient jusqu'à présent. Ces débris du St.-Clément souterrain sont très remarquables. En fait de mosaïques, il y en a d'antiques au musée du Latran que l'on a retiré des thermes de Caracalla. Elles sont bien belles. Mais, ce qui est bien beau aussi, c'est le Moïse de Michel Ange, dans l'Église de *Santo Pietro in Vincoli*. On reste stupéfait devant la force et l'énergie de cette figure. Il y a quelques jours, à Florence, dans la chapelle des Médicis à *Santo Lorenzo*, j'avais admiré les deux tombes des

Médicis avec le *Pensieroso* et les 5 autres magnifiques figures. Michel Ange est décidément bien grand. Je m'apprête à le voir dans son plein triomphe à St.-Pierre. Quant au Vatican, je ne sais pas encore, si je pourrai y pénétrer.

XI

Rome, 14 octobre 1870.

Ma chère Sacha,

J'ai beaucoup voyagé aujourd'hui dans Rome et hors de ses murs. J'avais à cœur de compléter ma visite aux églises à mosaïques. J'avais pris pour guide un petit volume de Barbet de Jouy sur les mosaïques chrétiennes de Rome; sur les églises qu'il mentionne comme en contenant, je n'en ai négligé qu'une seule, parce qu'étant assez loin hors de la ville, elle ne contenait qu'une mosaïque très tardive (c'est à dire du XVI-me siècle); en revanche, j'ai complété la nomenclature de Barbet de Jouy de trois oublis inexplicables; tout d'abord une abside remarquable à mosaïque du IX-me siècle dans l'église de « San Marco »; puis une jolie chapelle à voûte de mosaïque dans l'église « *San Giovanni in fonte* »; enfin une petite frise en mosaïque ancienne à l'église de « Sainte-Cécile ». Ce sont trois pièces marquantes cependant. Mais en fait de mosaïques, ce qui, selon moi, occupe à Rome le premier pas ce sont les églises de « *Santa Pudenziana* », des « St.-Cosme » et « Damian » et de « Sainte-Constance », toutes ces trois qui sont décorées entre le IV-me et le VI-me siècle sont vraiment bien remarquables. Les mosaïques faites au IX-me siècle sous le pape Pascal, quoique d'un style et d'un travail très grossier, se distinguent par leur caractère éminamment grec; le reste, entre le VI-me siècle et la Renaissance, ne vaut pas grand'chose; les imitations du moyen-âge sont bien faibles et d'un aspect sec et peu harmonieux comme couleurs. Ce n'est qu'à la Renaissance qu'on voit un retour au bon coloris; mais les contours, quoique gracieux, sont plus arrondis, moins sévères que ceux des premiers temps, et par conséquent l'effet

général moins magistral. Dans les antiques mosaïques chrétiennes on distingue fort bien ce qui a été restauré à la Renaissance. Du XIII au XVI-me siècle on voit déjà une grande différence dans le style, et la sévérité de ce genre d'ornement se perd de plus en plus.

Mais les mosaïques ne m'ont pas pris toute m'a journée; j'ai vu quelques ruines de monuments romains, entre autres le charmant petit arc de Septime Sevère et celui plus imposant et à quatre faces de *Janus Quadrifrans*; j'ai vu aussi le Musée Kircher qui se trouve dans le grand Couvent des Jésuites. Quel horrible endroit que cette immense bâtisse bien cloîtrée! Le Musée cependant est plein d'objets qui intéressent et l'art et l'érudition; le directeur, un aimable jésuite, le père Tongiorgio, m'a tout fait voir de la meilleure grâce du monde. J'ai dû me consoler ici, au Latran et au Capitole, de l'interdiction mise aux collections du Vatican; car je pars sans avoir vu le palais Pitti. En fait d'antiquités j'ai vu encore aujourd'hui celles qu'on a faites dans un poste de gardes ou «*Vigiles romains*»; c'est un intéressant pendant aux fouilles du palais des Césars que j'ai visité hier.

Enfin j'ai vu aujourd'hui et pour finir «l'Église de St.-Pierre»; j'étais depuis quatre jours à Rome sans avoir été voir ce lieu de prédilection des voyageurs à Rome. Eh bien, c'est très grand, c'est très riche, mais je n'aime pas ce genre; les marbres, les dorures y abondent; mais, en plus grand; cela ressemble à l'intérieur du Panthéon de Paris, du St.-Paul de Londres, du St.-Isaac de St.-Petersbourg, et ce genre d'édifice ne me contente pas; je trouve que ces décorations n'ont pas de caractère ou du moins qu'elles sont d'un effet disgracieux; tous ces énormes enfants joufflus en marbre, tous ces feuillages épais et dorés formant des rosaces et des enlacements, toutes ces colonnes torsées en bronze noir et doré, toutes ces peintures placées partout dans de beaux cadres dorés et tous ces placages de marbres divers remplissant tous les coins et recoins, tout ceci produit un ensemble qui ne me charme guère. J'avoue que je tenais à voir tous ces monuments anciens byzantins ou romains, avant que de voir St.-Pierre, dans la crainte de ne

pas pouvoir les supporter après; eh bien, cela a été tout le contraire, car après les exhubérantes richesses décoratives de St.-Pierre, j'ai été avec le plus vif plaisir reposer mes yeux sur les gracieuses arabesques en mosaïque qui sont restées dans la petite rotonde de « Sainte-Constance », sur les deux tableaux aussi en mosaïque qui décorent les voûtes des absides de « *Sante Pudenziana* » et des « St.-Cosme » et « Damian »; la première, correcte et douce dans sa solennité, la seconde, sévère, sombre et imposante. Somme toute, je tiens à mon style byzantin; c'est ce qu'il y a de plus approprié pour les grands édifices, pour les constructions à effet grandiose. Le gothique est étonnant, mais non pas beau; le style Renaissance est gracieux, comme détails, mais quand il veut trop agrandir ces détails, il produit l'effet d'un joli visage vu à la loupe, c'est presque monstrueux.

Mais, voici ma Rome finie pour cette fois; peut-être demain vai-je encore à St.-Pierre pour tâcher de voir dans la sacristie la fameuse Dalmatique qui est une belle broderie byzantine...

XII

Rome, 15 octobre 1870.

Ma chère Sacha,

Je continue ce soir mon journal et je l'expédie à Milan où nous le retrouverons ensemble. J'ai perdu l'espoir de voir le palais et les galeries du Vatican. Mr. de Rossi est venu ce soir me dire que ses efforts avaient échoué devant la décision du Pape et du Cardinal Antonelli d'en défendre la porte à quinconque pour le moment. Donc adieu, les loges de Raphaël et l'Apollon du Belvedere et le « Musée Pie Clementin » et surtout le « Musée Chrétien » avec ses beaux ivoires! Ce sera pour la prochaine fois et je me flatte de la douce illusion que cette fois nous irons voir ensemble toutes ces belles choses.

J'ai continué ma série des églises à mosaïque et, malgré les 5 que j'ai vues aujourd'hui et celles que j'ai vues hier, j'en ai encore 4 pour demain.

Cela me fait une étude comparative de ce genre d'industrie artistique que je vais compléter à Venise. Que ne puis-je aller aussi à Palerme; je pourrais alors mettre en regard mes souvenirs de Constantinople, de Salonique, du Mont Athos, de Milan, de Ravenne, de Rome, avec ceux que je recuillerai à Venise.

Mais reparlons de ma journée, à part les églises à mosaïques; j'ai vu principalement des monuments funéraires et des ruines romaines; les majestueux thermes de Caracalla; des bains somptueux dont il reste encore des murailles colossales et des fragments de pavés et le plafond en mosaïque. Le palais des Césars sur le Mont Palatin dont on a exhumé des restes fort intéressants dans le jardin Farnèse, aux frais de l'Empereur Napoléon; ce sont des fouilles systématiquement faites et l'aspect de ces décombres de palais superposés sont tout ce qu'il y a de mieux disposé en ce genre à Rome.

Pauvre France! Elle a porté sa main pleine de grâce jusqu'ici! Dorénavant quelqu'un fera-t-il aussi bien qu'elle? Mais ce que j'ai vu aujourd'hui d'éminemment intéressant c'est une des catacombes des premiers temps chrétiens. Celle de St.-Caliste où j'ai passé plus de 2 heures à circuler, un petit cierge à la main, parmi d'étroites galeries creusées sous terre et garnies de tombeaux cellulaires d'un style primitif. À quelque distance de là j'ai vu aussi les sépultures romaines, «*les columbarii*», qui sont aussi fort intéressants. Mais j'abrège, car je ne fais ici qu'une sorte de memento.

XIII

Arona (Hôtel Royal), le 16 octobre 1870.

Ma chère Sacha,

... Hier matin avant de quitter la Ville Éternelle, j'ai fait deux tentatives infructueuses pour y combler quelques lacunes à mes investigations archéologiques. J'ai voulu voir les mosaïques de la petite église de St.-Sabba, sous le Mont Aventin, que j'avais négligé jusqu'alors, parcequ'il manquait dans mon guide aux mosaïques de Rome par Barbert de Jouy (comme du reste celles de

St.-Marc et autres petits détails); mais ce fut en vain que j'ai couru dans ces quartiers presque déserts ou du moins plantés de vigne. Il n'y avait personne pour ouvrir les portes de ce cloître abandonné et entouré de grands murs; ce n'est que le jeudi qu'on l'ouvre et c'était samedi. J'ai tâché ensuite de gagner St.-Pierre pour y voir la Dalmatique de Léon III; mais j'ai rebroussé chemin à moitié route et j'ai bien fait, car j'aurais manqué le train qui est parti à 11 heures. La route que j'ai prise cette fois, était celle qui, par *Civita Vecchia* et Livourne, longe la mer. Plus d'une fois, j'ai admiré l'étendue azurée de la Méditerranée, et je pensais à notre fillette clapotant dans les vagues d'Etretat. Pauvre, plage d'Etretat! La reverrons-nous jamais? Puisse-t-elle du moins nous réunir en des temps plus gais!

Il était nuit quand j'ai passé à Livourne et à Pise. Donc point de vue; je n'ai même pas aperçu la Tour penchée. Il n'y a rien de plus stupide que ces trajets de nuit à travers les gares de chemin de fer. Ajouter à cela qu'en Italie et surtout dans les villes du centre, les gares sont horribles, ce sont des hangars mal tenus. Avant 11 du soir, j'étais à Florence; j'ai dormi jusqu'à Bologne et, en me réveillant à 6 heures du matin, j'ai vu qu'il pleuvait à averse; quand je suis arrivé à Plaisance vers midi. À 6½ heures je suis parti pour Arona, et m'y voici vous attendant.

XIV

CÂTRE I. A. CANTACUZÈNE¹⁾

A. O.

*Paris, 47 rue de Berri,
comme par le pasés,
le 16/28 X-bre 1881.*

Mon cher ami,

Votre lettre, que je viens de recevoir, m'a fait si grand plaisir que je ne puis résister à la tentation d'y répondre tout de suite,

¹⁾ J. A. Cantacuzène (1828—1898) cunoscut sub numele de Zizin Cantacuzino, a fost un om politic din ramura moldovenească a Cantacuzinilor.

avant même d'avoir pu faire les démarches que vous me recommandez et que j'exécuterai aujourd'hui même.

Ainsi donc, sans avoir vu M. Buloz¹⁾ ni personne des siens, je viens vous dire que dans le cas où la « Revue des deux Mondes » ferait des difficultés, je suis sûr que vos traductions seront acceptées avec plaisir et lues par un public nombreux dans la « Revue Nouvelle » de M-me Juliette Adam,²⁾ où vont paraître incessamment les « *Pensées et Maximes* » de Carmen Sylva.

M'autoriseriez-vous à opérer le transfert des manuscrits, si je rencontrais des hésitations, rue Bonaparte 17? Répondez-moi bien vite à ce sujet.

Saviez-vous, mon cher ami, que « *l'Alexandre Lăpușeanu* » de Negruzzi a été déjà traduit en français par Jean Voinesco et imprimé en 1885, dans le volume des « *Doinas* » d'Alecsandri?³⁾

Pour ce qui est de mes nouvelles historiques à moi, je serais certainement très flatté et très heureux si vous me faisiez l'honneur d'en traduire une, la « *Doamna Kiajna* », par exemple, puisque « *Mihnea Vodă* » est déjà connu, en allemand. Mais la langue à part, pensez-vous qu'elles aient assez d'intérêt littéraire ou dramatique pour paraître en public autrement habillées qu'à la valaque? Si oui, j'applanirai l'une des difficultés que vous exprimez dans votre lettre, c'est-à-dire la rareté du livre imprimé, en vous envoyant successivement les quatre parties de ma nouvelle, transcrites en

A tradus în franțuzește din opera lui Schopenhauer : *Parerga et paralipomena*. Paris 1880. — *De la quadruple raison du principe de la raison suffisante*, Paris, 1881. — *La monde comme volonté et comme représentation*, Paris, 1886. — *Aphorismes sur la sagesse dans la vie*. Paris (postumă).

¹⁾ Ch. Buloz (1843—1905) a fost fiul lui Fr. Buloz, care a condus revista « *Revue des deux Mondes* » dela 1731 până la 1877, când conducerea a fost încredințată fiului său Charles, până la 1893.

²⁾ Juliette Adam (1836—1919), scriitoare franceză, în activitatea literară a cărea se află și întemeierea, la 1879 a revistei « *la Nouvelle Revue* », nu « *Revue Nouvelle* », cum spune A. O.

³⁾ Prima traducere franceză a culegerii de poezii populare a lui V. Alecsandri a fost: *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, rec. et trad., Paris, 1855.

lettres latines, en vue d'une seconde édition. Puisqu'il y a des mots anciens que vous ne comprendrez pas et dont vous ne pourrez pas trouver l'explication dans le précieux lexique de Cihac¹⁾ (les deux volumes) que vous possédez sans doute, eh bien ! cela me donnera le plaisir de recevoir plus souvent de vous des lettres pour me demander ce que signifie mon charabia archaïque. Enfin, une fois la traduction faite si vous le voulez bien, j'en contrôlerai l'exactitude, tout en respectant ce qui est à vous et ce que, — malgré tout le désir que j'en ai depuis bien longtemps, — je ne pourrais jamais faire moi-même: c'est de traduire ce que j'ai pensé moi-même en roumain.

Cette lettre sera suivie de près de la I-re partie, dont M-me Odobesco a déjà terminé la copie.

Elle se joint à moi ainsi que notre grande Jeanne, pour vous souhaiter de bonnes fêtes.

Nous espérons vous revoir l'été prochain et il est probable que vous nous retrouverez dans notre petit appartement de la rue de Berri que nous n'avons pas quitté.

J'ai prié dans le temps Barcanesco de vous dire que je vous en voulais de m'avoir envoyé de l'argent et pas de lettre, une fois que vous avez quitté Paris. Dans deux ou trois jours je vous parlerai de Buloz et de Germain Ballière.

En attendant, recevez mes meilleures amitiés,

Odobesco

XV

CÂTRE SAȘA ODOBESCU

Paris, lundi matin, le 2/14 décembre 1884

Ma bien chère Sacha,

Ce matin, la première fois que je recoucherais dans ma grande chambre, après plusieurs mois de relèvement dans le petit trou de chambre sur la cour, qui est déjà à demi pleine de caisses non ou-

¹⁾ Vezi mai sus în *Introducere* p. 96.

vertes, ce matin, dis-je, j'ai reçu ta longue lettre de mercredi dernier, écrite après ta visite à Bucarest. Ce que tu me dis de ma subvention ne me rassure qu'à demi, d'autant plus que je n'ai point reçu encore le télégramme d'Iancu dont tu me parles. Il y a donc encore des accrocs ! Qu'est-ce que cela veut donc dire ? De plus, j'ai reçu ce matin un petit mot de Berge, me disant qu'il est arrivé hier chez lui une lettre recommandée de Bucarest à mon adresse. Je vais aller la chercher tantôt, mais je soupçonne que cela doit être encore quelque missive insensée de ce drôle. Il m'a joué le tour de la surprise toutes les fois qu'il m'a écrit par des lettres recommandées qu'il fallait aller chercher au bureau de poste, quand elles arrivaient, lorsque j'étais déjà sorti. Ainsi, je dis que ta lettre ne m'a encore donné aucune assurance. J'attends fiévreusement des résultats plus décisifs et je ne voudrais pas avoir de déceptions dans l'espoir que je nourris de votre prochain retour, grâce à la satisfaction qui sera donnée, je l'espère, à mes demandes.¹⁾

... Le gérant de la maison a accepté le renouvellement du bail pour trois mois, en faisant une réduction de 200 fr. par an et promettant davantage (de diminution) si nous restons, encore après avril... Je tâcherai de faire toute l'installation que je t'ai décrite : on y travaille déjà, mais ce ne sera que dégrossi. Pour les détails, j'attendrai que vous arriviez. Tu ne peux te figurer le dédale, la poussière et le tohu-bohu qu'il y a au milieu de ces meubles tout poudreux, de ces housses toutes sales, de ces boiseries toutes détriquées, de ces caisses dont quelques-unes sont déjà déballées, de <sorte> qu'il y a de la paille, de la poussière, du papier d'emballage et toutes sortes de débris de tout côté.

Avec nos gens, le concierge de la maison et un brave garçon fort adroit en tapisserie, nous nous débattons au milieu de tout cela et nous tâcherons d'en être à bout jusqu'à la fin de la semaine. Je voudrais que vous soyiez ici le plus tôt possible, mais, si vous

¹⁾ A. O. a fost la Paris secretar de legație și un timp însărcinat de afaceri între 1882 și 1885; a urmat apoi *Vasile Alecsandri*, după o instalare provizorie a lui *Mihail Mitilineu* care fusese ministru al Țării la Bruxelles și la Belgrad.

devez tarder jusqu'au mardi qui suivra la réception de cette lettre, c'est-à-dire de demain en huit, vous trouverez vos lits et votre chambre arrangés et la maison provisoirement installée. Tout cela va aller promptement, s'il n'y a pas quelque nouvel arrêt.

Voici une petite lettre que ma mère m'envoie aujourd'hui pour toi. Moi j'ai laissé passer sa fête sans m'en apercevoir. Je vois par tes deux lettres que tu as été affligée au sujet de ton retard, mais elle ne le disait pas en mauvaise part; elle croyait seulement, soit que nous avions un projet que nous lui cachions, soit que toi tu poursuivais un but relativement à Jeanne, et en ceci elle t'approuvait en me disant de ne pas t'en vouloir si tu y mettais plus d'insistance que moi. Voilà dans quel sens elle m'a écrit, et pas autrement.

Maintenant elle m'annonce que ce n'est qu'après le jour de l'an qu'elle pourra venir à Paris et se loger avec nous. Du reste, ce sera à peine le temps de tout mettre en ordre; il n'y a plus que seize jours d'ici au premier janvier, et il n'y en aura plus que onze quand tu recevras ces lignes à *Dragomiresti*, ce que je ne souhaite pas. C'est dommage que la petite bête à laquelle Jeanne tenait se soit cassée si vite! Nos tapis en seront peut-être plus contents que notre grande fillette que je voudrais embrasser et revoir dans notre logement, qui est dans un Paris qu'elle ne connaît pas, mais où l'on vit très agréablement lorsqu'on sait s'arranger de façon à se suffire. Revenez donc vite, mes bien chères. ¹⁾

Tout à toi,
Alex.

XVI

Paris, mardi matin, 5/17 mars 1885.

Ma bien chère Sacha,

Je viens de lire ta seconde lettre. Comme ta parole, ma bonne et douce amie, est consolante et agréable même au milieu des plus

¹⁾ Această scrisoare s'a publicat de d-l N. Iorga în «Cuget Clar», București, 1937, p. 819—820.

graves inquiétudes ! En te lisant, il semble que tout doive aller vers le bien. Ta lettre m'a donné beaucoup de confiance et beaucoup d'espoir. J'attendais cependant avec grande impatience les trois jours de réflexion de nos jeunes gens. Dieu leur donne d'heureuses inspirations et un heureux avenir ! C'est là un point important. Notre sort à nous vient en second ; et, d'après ce que tu me dis, il pourrait s'améliorer.

Je ne crois pas avoir mal fait de n'être pas allé à Bucarest intriguer et briguer comme les autres. Si la situation financière pouvait s'améliorer, nous pourrions encore passer très paisiblement et très agréablement quelque temps à Paris, le temps de finir mon travail ¹⁾, dont je continue à m'occuper très activement.

Les clichés sont arrivés de Copenhague ; Jérôme ira tantôt les chercher à la douane. L'impression avance et moi je prépare mon matériel pour commencer à rédiger mon V-e chapitre : l'aiguïère.

Mais revenons à nos affaires. Si Alexandre est *décidé* de ne pas loger dans l'hôtel de la Légation, il faudrait lui infiltrer adroitement l'idée de nous céder ce logement, sans autre paiement de notre part que la suppression des 1000 francs que je reçois par an, parce que le ministre ne peut pas me loger dans la Légation (c'est le règlement). Avec notre mobilier nous serons très à notre aise tous les trois (je dis : *trois*, soit que ce soit Jeanne ²⁾, ou ma mère) ³⁾.

Reste encore à trouver s'il ne faudra pas faire un partage de notre mobilier. Ici on a déblayé le salon où sont installées les caisses (12 jusqu'à présent). Je ne sais pas jusqu'à quel point il faut continuer l'emballage. Le fait est que les concierges m'ont fait hier matin la crasse d'empêcher les tapissiers de sortir les tapis hors de la maison pour les nettoyer. Ils ont dit que cela ne pouvait pas se faire avant que je me sois entendu avec le représentant du propriétaire. On a nettoyé ta chambre et en ce moment on en retire les tapis, les rideaux, etc.

¹⁾ *Le Trésor de Pétroassa*, (vezi mai sus nota n. 1 dela p. 335).

²⁾ Fiica lui A. O.

³⁾ Născută *Caracaz*, fiica doctorului *Constantin Caracaz* (1773—1828).

Mitilîneu ¹⁾ est installé dans la chancellerie, où je l'ai encore vu hier. Mais je compte m'abstenir dorénavant d'y aller et je me retranche dans mes travaux. Hier, lundi, il y a eu les visites de Ce-replîn (?) père et de M-me Frédérick, qui ont été tout étonnés d'apprendre de nos gens que vous étiez parties. Du reste, M-me Frédérick est elle-même assez voyageuse pour comprendre cela. Moi je n'ai été *nulle part*, et je crois que je vais continuer à vivre retiré. Tes lettres me sont une grande distraction et un grand plaisir. Tu me parles de beaucoup de monde, à qui je te prie de dire mille amitiés de ma part.

Notre petit monde d'ici va bien. Lucie se repose, mais Jérôme travaille beaucoup au nettoyage et à l'arrangement du mobilier en vue d'un déménagement. Mais où? Voilà la grande question. Quand? Cela n'est pas douteux, car je tiens absolument à déguerpir d'ici pour le 15 prochain, après les vilénies des concierges.

Je vous embrasse mille et mille fois, mes chéries. On m'apporte mon café que je vais prendre, car je déjeune maintenant avec du café. Ma santé va bien; je voudrais qu'il en fût de même pour toi, car tu as l'air de beaucoup souffrir de migraines. Aujourd'hui j'irai porter de vos nouvelles à ma mère. ²⁾

Je vous embrasse.

Tout à toi,

Alex.

XVII

Paris, jeudi matin, le 12 mars, 29 février 1885.

Ma très chère Sacha,

Hier je n'ai pas écrit, je me le reproche; aussi j'espère compenser cette lacune par la lettre d'aujourd'hui, laquelle, si elle part ce soir par l'Express-Orient, t'arrivera un jour plus tôt que

¹⁾ Vezi mai sus nota n. 1, p. 355.

²⁾ Această scrisoare a fost publicată de d-l N. Iorga în „Cuget Clar“, 1937, p. 820—822.

d'ordinaire, et dans ce cas tu ne seras pas le dimanche sans lettre de moi. Il est vrai que la lacune retombera alors sur le samedi. Si je ne t'ai pas écrit, ce n'est pas que j'aie eu beaucoup à faire ou que j'ai été malade: le matin j'ai travaillé au lit jusqu'au déjeuner. Puis, je suis allé chez Des Fossés où je suis resté assez longtemps. Je suis entré après cela à la Légation, où je pensais ne rester qu'un instant; pour aller après cela faire des visites à la Princesse Caraja et à M-me Catargi, qui a envoyé avant-hier demander de nos nouvelles, impatiente certainement d'avoir des renseignements sur votre départ. Je n'ai rien fait de ces visites car D... (?) est venu au bureau et comme d'habitude on a taillé des bavettes jusque très tard. Je n'ai pu qu'aller diner et le soir à 9½ j'étais au lit, où j'ai encore écrit jusqu'à minuit. C'est, du reste, ce que je fais tous les jours. Je n'ai aucun goût, aucune envie d'aller dans les spectacles et les promenades. En rentrant de la Légation, j'ai trouvé chez moi le télégramme annonçant votre arrivée à Bucarest: il m'a fait plaisir; mais j'attends maintenant tes lettres. Je les attends avec plaisir, et cependant j'ai peur de ce qu'elles pourraient m'annoncer. C'est une bien pénible position d'être suspendus à un fil comme nous le sommes. J'y pense le moins possible afin de pouvoir travailler à tête saine¹⁾. Mais cela revient tout de même, ma bien chère amie. Je pense qu'il en doit être de même chez toi. N'importe, prends beaucoup, beaucoup de courage. Chez nous, on emballe piano, piano. Les images ont déjà formé une caisse; tous les portraits de toutes les chambres, — excepté la mienne dont l'emballage se fera à part à la fin, — les portraits donc forment la seconde caisse; la troisième, terminée hier soir, contient les bronzes. Aujourd'hui on en commencera une avec les vases et autres. Il y en aura probablement deux, et puis ainsi de suite. Songe donc qu'il n'y a plus qu'un mois et trois jours jusqu'au terrible 15 avril quand il faut quitter l'appartement...

¹⁾ A. O. socotea că timpul, cât va sta la Paris ca secretar de legație, va fi utilizat mai ales pentru studiile sale arheologice cu privire la «*Tezaurul dela Pietroasa*».

... J'attends des nouvelles de toi, et je pense que dès ta seconde lettre tu pourras me parler, non seulement de choses plus sérieuses, mais même de ce qui me concerne, surtout mon poste et l'Académie.

Mais je te laisse le soin de me renseigner là-dessus au fur et à mesure que tu sauras quelque chose.

Je pense que notre chère petite Jeanne est une douce et solide consolation, un soutien pour toi. Elle me l'a promis et j'y compte; je l'embrasse de tout mon cœur. Je tâcherai d'aller demain soir au concert de Lambert, mais le soir je suis bien las, bien fatigué de n'avoir rien fait dans la journée. J'aime mieux une veille au lit et m'absorber dans mes écritures.

Nos gens vont bien et sont très soigneux. C'est dans votre chambre qu'on emballe et c'est comme une *băjenie* là-bas. Cela m'attriste. Pour le moment il fait très froid ici; mais je ne vais pas plus mal; aussi je fais grande diète.

Mille amitiés pour tous, ma chérie. Pour toi et pour Jeanne, mes meilleures tendresses. ¹⁾

Tout à toi,

Alex.

XVIII

Vendredi matin, 1/13 mars 1885.

Ma très chère Sacha,

Pour que dans la journée il ne m'arrive pas ce qui m'est arrivé mercredi, c'est-à-dire que je ne trouve pas un bon moment de liberté pour t'écrire, je me suis dit que je ferai ma correspondance avec toi dès l'aube, c'est-à-dire au moment où je me mets à écrire dans mon lit, sur la petite table mobile. Cela met un peu en retard les nouvelles du jour que je pourrai te donner, mais pour le moment elles se réduisent à bien peu de chose. Ainsi je n'ai presque rien à te dire d'hier. Le matin j'ai écrit au lit. Après déjeuner, il faisait si beau que j'ai été un peu respirer

¹⁾ Această scrisoare a fost publicată de d-l. N. Iorga în «Cuget Clar», 1937 an. II, p. 8—9.

dans les rues, après avoir constaté qu'il n'y avait personne à la Légation, car c'était la mi-carême.

Dans la rue, il y avait un monde fou et un vacarme épouvantable. Force m'a été d'entrer quelque part. Cela a été au Vaudeville, où j'ai donc vu en matinée les deux derniers actes de „*Clair Soleil*“ et, quoique je ne sois pas de très bonne humeur, j'ai dû rire tout seul, tant, cette pièce est drôle. Vers 5½, j'ai été chez ma mère, où je n'ai vu qu'elle seule: elle est toujours indisposée et a, de plus, un œil gonflé. Le soir à 9½ j'étais au lit, car je me sentais fatigué. Aujourd'hui, je compte aller un peu à la Légation (il est probable, d'après ce qu'a télégraphié Campineano, que Mitilineu ¹⁾ sera ce soir à Paris), puis j'irai, je crois, à la Bibliothèque de l'Institut.

Je ne sais pas encore si j'irai au concert de M-elle Lambert. Le soir, je ne suis jamais très en train. Mon travail de *Pietroasa* prend pour le moment la plus grande et la meilleure partie de mon temps. Il me distrait et m'occupe beaucoup, mais il me faut aussi faire de grandes dépenses pour des dessins supplémentaires, des achats de livres. Le Ministère voudra-t-il me dédommager de tout cela? Il ferait bien à cet effet de m'envoyer de suite quelques 1000 ou 1500 francs sur ce compte-là, car jusqu'à présent cette somme là est dépensée, avec 454 fr. d'achat de verres en Angleterre, que je dois payer de suite à Nedeyano, et plus de 600 francs au Polonais Napierkowsky pour gravures sur bois, outre 200 à 300 francs à des dessinateurs. Si on le veut, j'enverrai les comptes. Mais à qui pourrais-tu bien parler de cela? Et puis, combien y a-t-il de choses plus graves? J'ai peur d'y penser, aussi, je te le répète, c'est avec autant de plaisir que de crainte que j'attends vos lettres, mes toutes chéries. Je vous embrasse de tout cœur et je demande à Dieu, à la Providence, à tout ce qui peut vous protéger, de vous accorder toutes les chances, tous les bonheurs, toutes les réussites ²⁾.

Tout à toi,

Alex.

¹⁾ Vezi mai sus nota n. 1, p. 355 și 358.

²⁾ Această scrisoare a fost publicată de d-l N. Iorga în «Cuget Clar», 1937, an. II, p. 9—10.

XIX

Paris, le 2/14 mars 1885.

Ma très chère Sacha,

Hier, après t'avoir écrit, j'étais encore à travailler au lit vers onze heures, quand j'ai reçu la visite de Mitilineu, lequel était arrivé du matin. Je lui ai fait connaître la situation et, quoiqu'il ait l'air de méditer quelque profonde solution diplomatique, il semble vouloir tout arranger au mieux avec Balatchano. Celui-ci était absent hier; il était allé à Fontainebleau. Je pense qu'il reviendra aujourd'hui. Du reste, Mitilineo a demandé à se reposer hier et à ne prendre la Légation à sa charge qu'aujourd'hui, après avoir vu Balatchano; ainsi sera fait et je téléphonerai aussitôt à Bucarest qu'ayant remis la Légation à M. Mitilineo, je commencerai dès aujourd'hui, le 2/14 mars, à prendre mon congé d'un mois. Dans la journée, le même Mitilineu est venu à la Légation, où nous sommes restés assez longtemps à causer. Après cela, à 6 heures, Balatchano et moi, nous avons déposé des cartes chez lui. Quoiqu'il n'est ici que provisoirement, il veut faire toutes les visites et remplir plus de formalités qu'un ministre en titre, tant ce pauvre bonhomme est fier de se voir quasi-ministre à Paris; c'eût été son rêve.

Enfin. Et, quand je pense qu'en 1856, lorsque j'entrai au Ministère des Affaires Étrangères, comme chef de bureau, Mitilineu était mon écrivain, qu'il était chef de section lorsqu'en 1863 j'occupais ad interim ce même ministère... Maintenant il est ministre plenipotentiaire et moi simple secrétaire. Cela va bien avec mes amis les rouges. Comme je l'ai dit, s'ils durent encore longtemps et que je vive, j'arriverai grâce à eux à devenir balayeur dans quelque Ministère ou même dans quelque sous-préfecture.

Mais ne parlons plus politique. J'attends tes lettres. Hier j'ai envoyé tout de même à ce vilain Sturdza ¹⁾ une dizaine de vieux

¹⁾ D. A. Sturdza.

cahiers de copie que Clemens m'a apportés¹⁾. Hier soir, j'étais fatigué, je n'ai pu aller au concert de cette bonne Lambert...

Voilà tout ce que j'ai de neuf, mes chères amies. Mais, au milieu de tout cela, mon esprit est constamment fixé vers vous. J'ai de grandes angoisses au cœur et je les noie dans le travail. Je me donne du courage. En avez-vous aussi? Je vous embrasse du plus profond de mon cœur et vous souhaite du bonheur²⁾.

Tout à toi,
Alexandre.

XX

Jeudi matin, 19/7 Mars 1885

Quelle journée que celle d'hier, ma pauvre et chère amie! Et quelle nuit sans sommeil je viens de passer! Et cependant, la journée avait bien commencé. Comme il ne faut pas se fier aux bons augures! Après t'avoir écrit la lettre du matin, que tu dois avoir reçu hier, je me suis levé et habillé; j'attendais Bengesco pour corriger des épreuves et déjeuner avec lui... A 12 $\frac{1}{2}$, nous avons déjà fini; je l'ai conduit à la Chambre des députés, où il avait à consulter quelqu'un sur le Grand Cordon de l'État qu'Alecsandri veut apporter ici pour Victor Hugo; moi, de mon côté, j'ai été chez Desfosses et de là au Cabinet des médailles, où j'ai passé deux heures en m'occupant de la façon la plus agréable et la plus fructueuse. J'étais enchanté de quelques trouvailles très intéressantes que j'avais faites pour mon ouvrage et je rentrais tout content avec mes notes et quelques nouveaux livres, quand j'ai trouvé à la maison la dépêche où tu me dis qu'on t'a refusé ton télégramme chiffré. Cela m'a donné beaucoup de soucis et d'inquiétudes, car je ne croyais pas que ce télégramme ait contenu quelque chose de bon, puisque tu ne l'annonçais pas dans ta petite dépêche.

¹⁾ Pentru colecția Hurmuzaki, la care lucra A. O.

²⁾ Această scrisoare a fost publicată de d-l N. Iorga în «Cuget Clar», București, an. II, 1937 p. 9—10.

Je croyais cependant, et peut-être que cela est comme cela, — je croyais qu'il s'agissait de la réponse que Cons. devait donner après trois jours. C'était, je crois, tout juste le terme. Cela me tourmentait; aussi je t'ai répondu de suite d'abord par un télégramme où je te disais d'avoir recours à une lettre que tu ne pourrais recevoir que dimanche, et en même temps je t'ai écrit une seconde lettre, que tu as dû aussi recevoir. Puis je suis allé voir ma mère et lui donner de vos nouvelles; sans lui rien dire de nos projets, j'ai parlé de ton télégramme chiffré non accepté par le bureau de Bucarest. Ma mère m'a montré la lettre de Jeanne et m'a embrassé de sa part.

En rentrant de chez elle, il était six heures; j'étais en train de revoir les notes que j'avais prises le matin, quand on m'annonce la visite de Mitilineo. Il me trouve au milieu de mes livres et il ajoute; « Je viens à regret vous apporter une fâcheuse nouvelle. J'ai reçu tout à l'heure une dépêche de Campineano, qui dit: Communiquez à M. Odobesco qu'il faut absolument nous séparer ! ». Mitilineo m'a affirmé qu'il ne savait rien de plus. Maintenant est-ce lui qui, venu ici en inquisiteur, aurait téléphoné quelque chose contre moi? Cependant j'ai été avec lui, et il s'est montré avec moi très courtois et très amical.

Est-ce qu'on me tient rancune à Bucarest de n'avoir pas révélé directement, avant l'arrivée de Mitilineo, la vraie situation de Balatchano? (Entre parenthèses, Mitilineo m'a dit que pour Balatchano il avait reçu ordre du Ministère de payer les dettes du dehors et ce qui est possible à la caisse dans la limite des 21.000 fr. envoyés déjà. Quant au reste, c'est-à-dire 7 à 8.000 francs qui manquent à la caisse, on en rend responsable Stamatiadi, qui est, à ce qu'il paraît, au désespoir, le pauvre garçon!). Est-ce de cela qu'on m'en veut? Ou bien n'est-ce pas plutôt une réclamation contre moi, qui serait subitement arrivée à Bucarest par le Ministère d'ici? Mais, dans ce cas, d'où est-elle? De Matar, de M-me Chotel, de Friedmann, le possesseur de la lettre de charge à Buzeano, dont j'ai cependant payé avant-hier la plus grande partie?

Du propriétaire de notre appartement, qui est devenu si féroce pour son loyer retardé? Ou bien même est-ce une réclamation faite par ce fou de loueur qui, après avoir fait tout le tapage que tu sais, sera peut-être même allé se plaindre au Ministère? Mais celui-là est tout à fait acquitté et ce ne serait que du mauvais levain du passé. Voici les seuls que je puisse soupçonner, si c'est là la seule raison de cette terrible nouvelle.

Enfin, Mitilineo m'a dit qu'il fallait répondre de suite, parce qu'on lui demandait cela. Devant moi, il a rédigé une réponse télégraphique dans laquelle il dit qu'il m'a communiqué la teneur et que « je demande instamment qu'on me laissât le répit pour le temps de mon congé, qui est d'un mois pour que je puisse régler mes affaires d'un... (?), pour lesquelles du reste tu te trouves dans le pays. Et qu'à ce terme, je donnerai ma démission; qu'enfin sans ce répit je me trouverais dans la plus fâcheuse situation ».

Telle à peu près est sa dépêche, mais l'enverra-t-il ainsi? Voilà ce que j'espère. C'est ce matin seulement qu'il doit l'envoyer. Que répondra le Ministre? Je suis dans toutes les angoisses, car ce serait à se jeter à l'eau si je restais en proie à tous ces créanciers acharnés; on dirait que tous s'élèvent. Desmotreux m'a demandé un billet et je le lui ai fait. Et hier soir j'ai reçu une lettre de Tessier, qui m'en a demandé aussi un. Quest-ce que cela veut dire? Est-ce parce qu'on sait que je dois quitter cette maison et que je n'ai pas indiqué mon nouveau logement? Ou bien y-a-t-il quelqu'un qui me sape en dessous de tous les côtés? Je ne suis pas très soupçonneux de ma nature, mais tant de calamités font que je le devienne. Toute la Légation, — un seul excepté — est mise au bain. Qu'est-ce que cela signifie? N'est-ce pas Michou et ses agents qui travaillent? Il avait bien dit au prêtre « *că o să cureșe Legațiunea de tot ce nu-i place!* ». Et la promesse d'Aleksandri, qui me croyait si bien vu de Brat(i)ano et de Campineano? Du reste pourquoi lui-même s'est-il toujours adressé à Bengesco et non à moi, d'abord pour le consulter sur l'hôtel de la Légation, ensuite pour

la décoration de V. Hugo? Peut-être, au fait, croyait-il que je n'étais plus à Paris?

Enfin c'est un dédale où ma tête se perd. Toute la nuit je me suis tourmenté sans pouvoir fermer l'œil. Adieu mon bon travail, qui me rendait si plein de bonnes espérances et qui me faisait supporter même mes soucis!

Enfin, pour en revenir au récit de ce que j'ai fait hier, après que Mitilineo fut parti, je t'ai adressé, avec une combinaison plus ou moins adroite de nos chiffres, une dépêche que tu as reçue et comprise, j'espère. Je vais cependant la répéter ici, avec son explication, et j'espère que cela te donnera l'idée de me répondre dans le même sens, c'est-à-dire avec des phrases qui ont un sens, tout en contenant des chiffres, mais qui puissent aussi s'entendre autrement, grâce à notre chiffre particulier...

Cette phrase sur l'hypothèque de Poieni est bien en l'air, mais ma tête se perd quand je pense à la position présente.

Chaque jour, chaque heure ouvre le gouffre plus béant, plus menaçant. Pense donc; les *deux* loyers, nos gens et tous les voisins, en y comptant blanchissage, teinturière, fruitier, vin, etc., etc., etc. Et puis les terribles billets: les 5.400 francs de Selmancheux et les 3.000 de Dreyfus! Si l'on renvoie Stamatiadi, je suis perdu à cause de ces deux sommes. Puis, les bielllets échus de Matar et de la Chotel; puis ceux qui viennent dans une vingtaine de jours. Et puis tout le reste du menu fretin et même des sommes plus grandes, comme Ternier, M-me Louis, etc., etc. C'est à devenir fou! Et cette catastrophe de la révocation par là-dessus.

Comment en sortirons-nous, mon Dieu! Je vous aime trop, mes bonnes amies, pour penser à me soustraire en une seconde à tous ces tourments qui me déchirent le cœur et l'esprit. Je pense à la situation dans laquelle je vous laisserais et toi et notre pauvre fillette. Et cependant, je me dis que c'eût été peut-être un bonheur pour tous si je n'avais pas été sauvé de la maladie que j'ai subie il y a 5½ ans. Jusqu'à présent, j'aurais été oublié et du moins vous m'auriez gardé un souvenir triste et doux, et

vous deux vous auriez été dans une situation de beaucoup meilleure. Cette idée-là me tourmente beaucoup. Je ne sais vraiment pas que faire pour me sortir d'ici. Faut-il continuer l'emballage et l'étendre même aux grands meubles? Cela va faire des frais énormes d'emballages et de transport! Je serais du reste bien plus libre dans tous mes mouvements si je pouvais payer le plus vite possible les loyers et les voisins, comptes de Lucie et autres. Il est de plus important qu'on me garde ma place pendant que tout ce règlement pourra être fait. Sans cela, c'est une débâcle pour nous, quelque chose de hideux qu'on devrait m'éviter, non pour moi, mais même pour la Légation.

Je n'en pourrais plus si je t'écrivais toutes mes pensées. Je m'arrête en vous embrassant de tout mon cœur. Vous me manquez beaucoup dans ces affreux moments ¹⁾.

A toi de cœur,
Alex.

XXI

Paris, samedi, 21/9 mars 1885.

Ma bien chère amie,

Je me demande, en traçant ces lignes, si elles arriveront avant moi à Bucarest? Ce serait bien malheureux, car alors je n'aurais pas pu tenir l'engagement que j'ai pris par télégraphe vis-à-vis de M. J. Br[ătianu] Camp[ineanu] et Alecsandri, c'est-à-dire d'être là, mercredi. Mais en tout cas je sens bien maintenant que mon arrivée ne les pourra changer dans la décision de se débarrasser de moi. Je suis pour eux un homme à la mer, et je doute même qu'ils m'attendent jusqu'à mercredi pour me détruire.

Alecsandri m'a répondu aujourd'hui. Dans sa lettre, il dit qu'il serait heureux de m'avoir ici, mais il ne dit pas du tout que Campineanu soit du même avis. Enfin, je suis encore dans la perplexité

¹⁾ Această scrisoare a fost publicată de d-l N. Iorga în «Cuget Clar», anul II, n. 14, București, 1937, p. 220—222.

pour savoir si je partirai ou non demain soir. J'ai eu tantôt ton télégramme où tu me dis que tu as reçu mes deux longues dépêches voilées et que tu fais l'impossible pour me donner à temps ce qu'il me faut pour partir demain soir. Mais y arriveras-tu? Voilà ce qui me semble très problématique...

... Je dis à tous que je reviendrai au 10 ou 12 avril. Et Dieu sait si je reviendrais jamais. Notre pauvre nid si gentil est tout démantibulé. J'en ai le cœur serré. Et mon pauvre travail auquel je prenais si grand plaisir! Comme tout cela est brisé! J'en ai le cœur meurtri, et toutes sortes d'idées sombres m'ont trotté toute cette nuit par la tête.

Mais tu dois avoir assez de chagrins. Pas besoin de te les augmenter par d'aussi tristes pensées, surtout, si au reçu de cette lettre, je me trouve déjà auprès de toi. Dans le cas où jusqu'à 4 heures je n'ai pas l'argent attendu, je ne pourrais plus espérer partir demain, car tous les banquiers seront alors fermés, et demain c'est dimanche...

... Je tiendrais beaucoup à être parti, lorsque ma mise à la retraite sera sue ici, car alors ma vie ne serait plus supportable à Paris. Au revoir, j'espère, ma bonne et douce amie. Je t'embrasse de tout mon cœur, ainsi que notre chère Jeéanne.

A vous deux de tout cœur¹⁾,

Alex.

XXII

Paris, dimanche, 22/10 Mars 1885.

Ma bien chère amie,

Ce n'est donc pas ce soir que je pourrai quitter Paris; ta dépêche d'hier soir m'en avait déjà assuré et j'attends à demain, ma pauvre amie, un résultat plus heureux de tes efforts désespérés. Du reste, — à moins qu'il n'y ait quelque autre circonstance très pressante, — je ne suis pas obligé de faire ce

¹⁾ Această scrisoare ca și cea următoare au fost publicată de d-l N. Iorga în « Cuget Clar », București, 1937, an. II, n. 18, p. 282.

voyage à jour fixe, car, malgré mes dépêches adressés à J. Br[ătianu], à Câmp[neanu] et à Alecsandri, le sieur de Mitilineo m'a notifié hier officiellement que, ma démission était acceptée par Son Excellence M. le Ministre et que mon voyage devenait facultatif. Ceci je te l'ai déjà annoncé par ma dépêche d'hier. Je t'y ai aussi dit qu'à partir de ce moment ma position devenait très difficile à Paris, car on va se ruer avec acharnement contre moi. Ceux qui n'ont pas de billets m'en demandent de tout côtés; ceux qui en ont de non échus sont obligés d'attendre l'échéance, mais ils seront sans pitié aux termes qui sont très rapprochés.

Enfin, je crains qu'aussitôt que ma retraite de mon poste diplomatique sera connue, ceux qui ont des billets échus feront le diable à quatre contre moi. Notre pauvre mobilier, tous nos effets, tous mes pauvres livres, tout est en danger imminent. Ce matin, j'ai reçu une sommation par huissier pour payer le loyer dans vingt-quatre heures, sans quoi mes meubles seront vendus, et ici pour les loyers la procédure est très rapide. J'attends avec anxiété ton envoi de demain pour me débarasser de ce grippe-sou et partir aussitôt en promettant aux autres que je vais pour régler et que dans quinze ou vingt jours on aura déjà de mes nouvelles. Sans cela tout sera dans un péril inévitable. Il eût donc été bien difficile au Ministère de me laisser en place jusqu'à la fin de mon congé, ce qui m'aurait mis à l'abri de toutes ces horribles humiliations et tourments? Mais il a fallu que l'exécution soit prompte. D'où me vient-elle? Est-ce l'affaire Balatchano, dans laquelle je ne les ai pas aidés à massacrer cet homme qui est dans la position la plus misérable que l'on puisse se figurer, car on ne lui a rien payé jusqu'à présent et qu'on ne lui donne que 1.000 francs pour s'en retourner, quand il est bloqué ici pour plus de 15.000 de dettes personnelles et sans aucune ressource. Est-ce là les 200.000 francs, qu'on lui réserve? Sa situation est effrayante et son caractère n'en devient que plus mauvais et plus injuste pour ceux même qui l'ont aidé et se sont peut-être sacrifiés pour lui. Quant à moi, je me demande encore si l'on n'a pas reçu là-bas quelque réclamation contre

moi qui à provoqué cette exécution si rapide et si obstinée. Pas même m'accorder trois jours pour me rendre à Bucarest ! Je voudrais bien apprendre s'il y a quelque réclamation ou si c'est l'exécution d'un ancien projet où Pherekyde, Sturdza, Bratiano et Campineano ont chacun leur rôle. Enfin cela est fait.

Je crois encore indispensable que je vienne de suite à Bucarest ; aussi tu comprends si je suis impatient de recevoir l'argent si difficile à réaliser.

Tantôt je vais aller chez ma mère lui annoncer que je suis déjà exécuté de mon poste, car hier matin, quand j'ai été chez elle, je ne le savais pas encore. Figure-toi qu'aujourd'hui je reçois un bulletin de la douane adressé à ma mère de la part de M. J. Bratiano, qui lui expédie de la *tzuica*. Voilà bien ces gens-là ; ils vous tuent moralement et vous offrent comme par dérision de leurs produits. Tas de sales marchands de vin et de liqueurs frelatées ! Mastroquets et assomeurs !

Ta lettre avec la dépêche incluse est venue ce matin. J'ai vu alors qu'il ne s'y agissait pas du tout de ma démission, et moi qui pensais que c'était ce que tu me télégraphiais. J'aurais tant de choses à te dire, et si peu d'agréables, que je crois mieux faire de cesser. Je te dirai seulement qu'à part les affreuses angoisses de notre situation, je regrette du fond de mon cœur l'interruption forcée qui va survenir dans mon livre sur *Pietroasa*. Il allait si bien ! Cela me peine à tel point de le quitter que, ce matin même, dans mon lit, à partir de 7 h. jusqu'à midi, j'y ai bravement travaillé encore et que je m'y arrache avec une vraie peine lorsque d'autres soucis viennent m'assaillir. Encore une fois, je maudis ces vilaines gens qui me persécutent si fort avec leurs inepties. Dans notre misérable pays, il faut être aussi stupide que ces crétins qui le dirigent pour pouvoir être tranquille et heureux. Mais, au prix de ce crétinisme, j'aime mieux mes tribulations et je ne voudrais pas pour toutes les grandeurs et les fortunes du monde avoir la tête et le cœur d'un Pherekyde, Carada et tutti quanti. Je ne nomme pas les chefs, car ceux-là sont encore plus infâmes. Les ministres, c'est décidément des infâmes, comme disait notre pauvre chère petite Jeanne !

Je vous embrasse toutes les deux, mes chéries, dans l'espoir de le faire bientôt en réalité. Si l'argent m'arrive demain, je ne partirai que mardi soir, car j'ai donné mon linge à blanchir, et il ne sera prêt qu'après demain à 2 heures, juste cinq heures avant mon départ. Je regretterai bien d'être forcé d'attendre l'Éclair-Orient jusqu'à jeudi. Et je ne le ferai que forcé par le manque d'argent. Merci à Tocilescu et à Grégoire pour toutes les peines qu'ils se donnent pour nous. Heureusement, on a encore quelques amis dans ce monde.

Au revoir, mes chéries. Tout à toi.

Alex.

XXIII

CĂTRE TITU MAIORESCU

*Paris, 15 rue Faradey,
le 22 août/6 sept. 1888.*

Cher Monsieur Maiorescu,

Hier, j'ai remis à mon ami Adolphe Cantacuzène qui retournait à Bucarest par l'Express Orient, un paquet contenant les six dernières feuilles imprimées, 43—48, en quadruple exemplaire; pour le Roi, la Reine, pour vous, mon cher Ministre et pour l'Académie. Cela fait 17 feuilles nouvelles que je vous ai expédiées depuis mon retour à Paris. Les six feuilles suivantes, 49—54, sont déjà sous presse et l'on travaille sans désemparer aux dix ou onze qu'il y aura encore pour finir le volume, y compris sa table des matières avec sommaires et ses titres. Dans quelques jours, je vous enverrai des projets pour ceux-ci, afin d'avoir pour eux l'approbation du Roi et la vôtre. Vers le 10 oct. (n. s.) le volume sera prêt sans faute ¹⁾. Rothschild ²⁾ me l'a assuré hier.

Vous devez avoir reçu mes envois précédents et ma dernière lettre ainsi que celle de Rothschild. Maintenant, mon cher Ministre, c'est nous qui attendons avec impatience vos réponses.

¹⁾ E vorba de lucrarea sa. «Le Trésor de Pétroussa» (Vezi mai sus «Introducere», p. 12.

²⁾ Editorul dela Paris al lucrării citate.

Rothschild s'en inquiète beaucoup parcequ'il doit absolument mettre en vente le volume en octobre. C'est l'époque réglementaire en librairie. Il voudrait savoir au plus vite dans quelles conditions *d'étendue* et de *termes*, il peut annoncer la continuation de l'ouvrage; aussi retarde-t-il, non sans danger de perte, ses prospectus jusqu'à ce qu'il saura ce qu'il peut y promettre au public.

Quant à moi, cher Monsieur Maiorescu, ma perplexité est tout aussi grande car, en ce moment, je ne sais pas du tout ce que j'aurai à faire dans trois ou quatre semaines d'ici, quand mon travail du I-er volume sera terminé.

Dois-je me préparer à retourner à Bucarest pour y reprendre ma chaire qui, je dois en convenir franchement, m'attire beaucoup? Mais, dans ce cas, j'aurai absolument besoin d'une certaine somme (au moins 1.500 fr.) pour faciliter *sous tous* les rapports, mon retour là bas, en laissant ma famille ici pour l'hiver. Puis, aussi et *surtout*, il faudrait qu'à Bucarest, je sois assuré de quelques moyens d'existence, sur lesquels je puisse faire une part aux miens à l'étranger.

Dans le cas de mon retour pour tout cet hiver, ma publication serait suspendue, ou tout au plus elle ne batterait que d'une aile jusqu'au moment où je pourrais la reprendre à Paris, avec tout autant d'activité que j'y ai mis depuis les deux mois que je viens de passer ici.

Je vous ai parlé dans ma dernière lettre, cher Monsieur Maiorescu, d'un projet qui consisterait à trouver une sorte d'arrangement ou de combinaison d'après laquelle je ferais pendant six mois d'hiver mon cours à Bucarest et je retournerais, en été, à Paris pour y travailler à mon livre. Je crois qu'ainsi les deux autres volumes pourraient être achevés en trois campagnes. (À la rigueur il en faudrait quatre). Les volumes paraîtraient à des intervalles de 18—22 mois, à savoir le 2-e volume verrait le jour au printemps 1890 et le dernier en l'automne de 1891.

Pendant ce temps, j'aurai fait chaque année ma saison scolaire de novembre en mai et je lui accorderai bien, plus même de 4 heures par semaine.

Veillez bien, cher Ministre et collègue, penser à une combinaison de ce genre, et aux moyens de garantir l'achèvement de mon ouvrage, auquel j'ai peut-être quelque droit de tenir autant que je le fais, non pas à cause de ce que cette (style Sturdza) *Vache à traire* ne rapporte, mais en raison de ce que le travail vaut en lui-même. D'un autre côté, je serai très content de pouvoir être, en même temps, aussi utile que possible à notre jeunesse universitaire qui m'intéresse au plus haut point.

Je n'en dis pas plus long pour le moment; mais j'attends que vous me fassiez savoir s'il faut que je retourne là-bas avec mon premier volume terminé, et que vous vouliez bien aussi faciliter les moyens de mon retour et mon séjour.

Présentez, je vous prie, mes hommages à Madame Maiorescu, et recevez pour vous, mon cher Ministre, l'expression de mes sentiments les plus cordialement dévoués.

Al. Odobescu

P. S. — Je lis dans les journaux qu'on est en train de démolir la tour de *Coltza* pour mettre à jour les nouveaux hangars de l'Ephorie. Pourquoi, au nom de la dignité intellectuelle de notre pays, n'arrêtez-vous pas ce vandalisme? Les peuples qui détruisent à plaisir leurs monuments historiques prouvent par-là qu'ils n'ont ni cœur, ni esprit. Et en somme, la tour de *Coltza* vaut mille fois mieux, comme art, que telle vieille tour d'Italie ou d'Allemagne. Je suis convaincu qu'une restauration *historique* faite avec intelligence, l'eut transformé en un monument gracieux et du plus haut intérêt. Refaites donc *Coltza*, comme vous avez refait *Argeș*!

XXIV

Școala normală superioară din București
Cabinetul directorului

22 Martie 1892.

Stimate Domnule Maiorescu,

Această scrisoare îți va fi înmănată de un elev al Școlii Normale (secțiunea științelor naturale), pe care d-l Grigore Ștefănescu

(fără prealabilă înțelegere cu mine) l-a însărcinat să-ți ducă o petițiune colectivă a studenților dela acea secțiune, cu scop de a li se acorda în Cameră un fond pentru excursiuni geologice.

Din parte-mi doresc și eu ca acel fond să fie acordat, dar nu aprob faptul ca studenții (și mai ales cei dela școala normală) să umble cu petițiile pe la diferite autorități, fie chiar și în folosul instruirii lor. Aceasta, e pare-mi-se, treaba profesorilor și nu a elevilor.

Adevăr este însă că, la noi, unii bieți profesori au așa puțin crezământ pe la cei ce stau la putere, încât întrebunțează și ei orice mijloc spre a li se face o parte dreaptă în învățământul lor special.

Cam din această categorie mă aflu și eu astăzi. În marea mea dorință de a preschimba Școala Normală superioară într'un institut didactic cu adevărat folos, am cerut dela Minister câteva îmbunătățiri, atât materiale cât și didactice.

Ministrul a socotit de cuviință a mi le ceopârți nemilostiv. Eu nu prea am obiceiul a merge să cerșetoresc nici la Minister, nici la Cameră și crede-mă, stimate Domnule Maiorescu, că trebuie să am o foarte mare încredere în simțimintele prietenești ce D-ta mi-ai dovedit în mai multe rânduri (— deși lucrul s'a cam întunecat dela o vreme încoace — și pentruce nu știu?), trebuie, zic, să mă încred încă mult în D-ta pentru ca să viu încă odată a te ruga să stărui ca să mi se adaoge pentru școala mea, măcar un fond de vreo 5.000 sau 6.000 lei; dintr'însul aş putea să înființez diferite prelegeri indispensabile, precum geografia, limba română, științele naturale, scrima și altele, plătite chiar și cu jetoane de prezență. Aceasta ar fi o binecuvântare pentru sporirea școlii mele.

Dacă cumva dorești să aibi mai bune și mai lămurite deslușiri, fă-mi de știre și voi veni când și unde îmi vei spune, ca să-ți vorbesc.

Deocamdată, primește te rog, asigurarea cordialei mele stime.

Odobescu

XXV.

CĂTRE SAȘA ODOBESCU

Bucarest, 1 janvier 1893.

Ma chère Sacha,

Avec cette lettre j'envoie à la poste un télégramme de félicitation pour le jour de l'an, car je ne sais pas vous avoir spécialement félicité pour cette fête exceptionnelle.

Je viens de recevoir ta lettre qui me parle de votre projet de passer la St.-Jean à *Pitești*.

L'idée d'aller vous y trouver me sourirait beaucoup; les seules difficultés seraient: 1-er, l'endroit où nous pourrions prendre ensemble un bon déjeuner en famille, sans que ce soit chez l'un des frères de Théodore.

Ce serait pour moi une excellente occasion d'apporter sans danger les provisions que je promettais à Jeanne.

En second lieu, je me demande si cela ne semblerait pas drôle que j'aille à *Pitești* à la veille de l'élection de ce cher Dr. Mecu-lescu (?). Ne dirait-on pas que j'essaye de lui faire concurrence, ce qui n'est pas du tout dans mes intentions. Mais enfin, on pourrait s'arranger à ce que personne ne se doute que j'y ai été. Et en somme cela m'est égal ce que l'on dira.

Hier soir, au dîner de 7 heures, j'ai été, sans cérémonies, ni apparat officiel, boire un verre de champagne et manger une croute de gateau en forme de *livre*, avec les 20 jeunes gens qui sont restés à l'école. Je ne leur ai rien dit de ta part; mais cela pourra se faire à un moment propice...

A part cela, tout va assez bien et, pour le moment, je m'occupe à faire une lettre circulaire aux professeurs conférenciers de mon école pour que les études reprennent de plus belle et avec encore plus de zèle à partir du 10 janvier prochaine. Aujourd'hui, j'ai écrit à mon cher Buzeanu(?) qui ne m'a pas trouvé hier à la maison. Je lui demande d'avertir tout de suite ses... (?) de Paris que M. A. Lambert leur écrira pour qu'ils viennent chercher des bibelots chez

lui pour les expédier à M-me Jeanne Damian chez, M. Odobescu. Ainsi donc hâtez-vous d'avertir Lambert et de lui annoncer l'adresse ci-inclus de notre ami Buzeanu. Mille bonnes choses, encore une fois, pour tous les trois.

Tout à toi,
A. O.

XXVI

Bucarest, lundi matin, le 17 janvier 1893.

Ma chère Sacha,

Après ma très longue lettre si pleine de détails, d'avant, hier, je n'ai plus écrit hier, ayant peu de choses à dire. Mais, je reprends aujourd'hui la plume et c'est pour vous dire qu'avant hier matin, je n'ai pu aller qu'un peu tard au cimetière; j'ai été retenu par des affaires à l'Université. A onze heures, je suis arrivé au cimetière *S-ta Vineri* qui est très loin sur la gauche de la voie ferrée quand on arrive à *Kitila*. Au moment où j'y arrivais, Constantin et A... (?) partaient, la cérémonie étant terminée; nous sommes descendu de nos voitures les uns et les autres, et ils m'ont raconté que la pauvre vieille avait gardé pour être enterrée avec, une ancienne robe de popline de votre pauvre Elisa. Eux partis, je suis entré au cimetière, j'ai posé une couronne au tour de la croix en bois qu'on avait planté sur la tombe déjà comblée, et j'ai donné 5 fr. à l'Alecu, son fils adoptif, qui était encore là. Voilà pour la cérémonie funèbre. Après cela qu'ai <-je> encore à dire? C'est toujours de mon école que je m'occupe et je me démène pour obtenir dans le budget des améliorations que je désire. Hier, dimanche matin, c'était assez amusant de voir les pièces occupées par les professeurs différents d'instrument musicaux: piano, violon, violoncelle et flûte, cela de 9 à 11. B... (?) est venu après et l'on a chanté en chœur. Dimanche prochain, les leçons de dessin et de peinture de Mircea seront incorporées entre 1 et 3 heures. Cela a été convenu avant hier avec lui. A propos de peinture, je vais m'occuper à vous faire expédier directement par Socec les objets de dessin que tu m'as

demandés; il ne m'a pas été possible d'y ajouter les pots de confitures de... (?) qui vous sont réservés en plus grand nombre que vous me le demandez, mais ils vous arriveront à la plus prochaine occasion. Peut-être que *Florea* viendra et il pourra les emporter, La santé va bien, le temps est parfois chaud, mais très, très très humide; il y a du givre sur les arbres et les toits et de la boue liquide dans les rues. C'est malsain. Locusteanu est déjà sur pied; lui et les jeunes gens sont allés hier soir au théâtre roumain. Hier soir, aussi l'Athénée a ouvert ses conférences par une dissertation de Tocilescu sur Trajan pendant qu' Esarcu faisait avec solennité l'offre du buste de Trajan qu'il a rapporté de Rome. Esarcu m'en veut beaucoup de ce que j'aie refusé à faire cette exhibition. Mais tu sais que je n'aime pas les simagrées ridicules. Enfin, je ne m'en porte pas plus mal. Je vous souhaite aussi bien de la santé et du contentement, je vous embrasse tendrement tous les trois.

Tout à toi,

Alex.

J'ai vu hier Felix; il m'a dit que le budget d'Argeș n'est pas encore arrêté et qu'il fera son possible pour satisfaire Stoicescu à moins qu'il n'aie manque total de fonds.

Je vous expédie 2 volumes (?) qui pent-être vous distrairont à la lecture.

XXVII

Bucarest, mardi, 3 avril 1893.

Ma très chère Sacha,

Je ne t'ai pas écrit hier, ni avant-hier, d'abord parce que je n'avais rien de neuf à dire, ensuite parce que je vous savais très occupée par vos visites. Cependant hier, vous avez du recevoir de mes nouvelles par Valaori qui a du te porter l'étoffe des rideaux. T'a-t-elle convenu? Ce n'est pas bien beau, mais pas non plus bien cher. Tu m'avais demandé 14 *coși*. Il y a dans la pièce plus de 14...

Cela suffira-t-il? Valaori vous a porté aussi des confitures faites par *Maritza*. Donc, rien de neuf. Si, peut-être. J'ai vu aujourd'hui

dans « l'Indépendance », que le Ministère m'avait nommé dans le Conseil supérieur d'Instruction public. J'ai envoyé Petrescu au ministère pour voir si c'est vrai. Je ne crois pas que le conseil ait grand pouvoir, mais tout de même, je suis content d'en être parce que je pourrai y énoncer mes idées sur les réformes à faire à l'Instruction publique.

Je n'ai pas encore des nouvelles de L... (?) au sujet du trésor de Petroşeni (?), mais il faut espérer que cela viendra bientôt et qu'elles seront satisfaisantes. Ici le temps recommence déjà à se refroidir. Certes, qu'en écrivant dans une lettre le nom de Donici (?) au lieu de celui du pauvre père Perrier, je n'ai pas reporté mon souvenir affectueux sur le jésuite d'Honolulu. Je regrette bien que tu sois de nouveau souffrante, mais j'espère qu'en répondant à cette lettre tu seras déjà quitte de ses vilaines incommodités. Comment vont les enfants et leur ménagerie, chevaux, vaches, veaux, pigeons etc., etc.? Je les embrasse bien (les enfants, pas la ménagerie); mille bonnes amitiés.

Alex.

XXVIII

*Bucarest, samedi le 25 décembre,
Jour de Noël 1893.*

Ma chère Sacha,

Si vous ne recevez pas de lettre de moi aujourd'hui, c'est que je vous en ai écrit deux dans la journée d'avant-hier, et les nouvelles ne surabondent pas chez moi.

J'ai eu bien du plaisir à savoir par votre dépêche, reçue ici hier soir, que mes envois vous étaient arrivés hier avant cinq heures. C'était l'heure de votre dépêche. D'après ta lettre reçue hier, où tu me disais que vous êtes envahies par les neiges, je craignais que les enfants Draganesco n'arrivent pas hier à destination. Même enfin, tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.

Le temps s'est rétabli à Bucarest; mais seulement (?) il y fait horriblement froid; ou a de la peine à se chauffer. Heureusement, je ne me propose guère de sortir et cela me fera du bon temps pour

le travail. Je viens de faire sur un almanah (?) de l'an prochain le calcul de mes leçons à venir et, il n'y en a pas moins de 60 à l'université et à mon école.

Je parie qu'aujourd'hui le petit prêtrechon (?) est en train d'être *târnuît* par les prêtres de *Galati* pour devenir diacre ! On le bouscule en lui criant : « *Vrednic este!* »

Quant à Parthenie, je lui ai exprimé d'avance tout tes remerciements et ceux de nos enfants. Quand *Florea* viendra il m'apportera, je pense, quelques-uns des débris de vos provisions locales. J'ai parlé au *popa Ionitză*, qui est venu chez moi ; il a mis de la réserve à sa réponse, disant qu'il parlerait à sa sœur, tout en remerciant du souci que Jeanne a pour le petit et sa nourrice.

Le sire ¹⁾. (?) de 7

est parti avant hier soir et il a dû

rester en panne à Vârcerovă. Marghiloman tient son interim (?) et celui de son patibulaire acolyte, (?) l'Arion est occupé par Laurian. Maiorescu a filé à l'étranger, comme d'habitude. Le reste du monde est probablement sur place ; mais je n'ai vu et ne compte voir personnel. Hier, vendredi, j'ai déjeuné avec Steriadi, ayant prévenu le beau Gion qu'il est possible que je m'absente pour les fêtes.

De Rothschild pas de nouvelles.

Je clos cette lettre n'en ayant plus moi-même à vous donner (?). Je vous embrasse bien tendrement tous les trois.

Alex.

XXIX

Bucarest, Dimanche, le 26 décembre, 1893.

Ma chère Sacha,

Je n'ai reçu que tantôt ta lettre du 24, où tu me décris la maladie semi-imaginaire de notre grand garçon.²⁾ Le fait qu'il a

¹⁾ Tache Ionescu.

²⁾ Gînecele lui *A. O.*, anume *Teodor Damian*.

l'influenza ce n'est pas une chose agréable; on est très malade sans en avoir l'air. On se sent à l'état de *piştie*. En même temps que ta lettre, j'en ai reçu une du petit prêtrichon (?) qui m'annonce avec mille remerciements qu'il est déjà consacré diacre et qu'il sera bientôt prêtre. De plus, il me supplie d'écrire à l'évêque *Parthenie* de lui accorder un congé de 40 jours pour qu'il se prépare à Bucarest ou à *Poieni* pour aller s'installer et fonctionner dans sa future paroisse Dobrojéenne.

Rien de neuf ici, si ce n'est des cartes pour le jour de l'an de la parte de M. G..... (?) Quelle belle jambe cela nous fait ! Disons encore : « Quelle belle dent (?) ! ou plutôt, quel homme ! quel génie ! quel (?) ! »

Pas vu encore le... cher de Buzeiano. Mais je vais le relancer dès après-demain, les fêtes de Noël étant finies.

Vous m'écrirez comment vous les avez passées, et vous me raconterez aussi ce qu'il y avait dans vos paquets de futaises (?) pour l'arbre de Noël; car je n'ai pas ouvert le paquet venu du.... magasin.

Je viens d'écrire à *Parthenie* pour soutenir la prière de notre prêtrichon, et, en même temps, je lui ai écrit ce dont tu m'as chargé. Sur cela, je ferme ma lettre, et cette fois-ci, je l'affranchis avec un tas de petits timbres, parce que hier le *rândaş* n'en a pas trouvé de grands, et moi je n'en ai que de ces petits.

Tout à toi,
Alex.

XXX

Bucarest, mardi, le 28 décembre 1893.

Ma chère Sacha,

Je n'ai pas pu voir aujourd'hui encore Locusteanu pour qu'il me dise ce qu'il a fait chez Elefterescu, où il devait aller hier; mais, je pense qu'il doit vous écrire lui-même, s'il ne l'a pas déjà fait.

En ce qui concerne le petit prêtre, le père de celui-ci a apporté hier 300 fr. dont 200 ont déjà été expédiés à l'Évêque (?) hier.

Quand à moi, j'ai eu hier un petit dérangement d'estomac qui vient de ce que j'avais mangé des *sărmălușe de vară* et que, probablement, j'avais pris froid après cela; j'ai pris toutes les précautions de diète et de nettoyage interne pour me trouver aujourd'hui parfaitement rétabli. Je souhaite que Théodore en fasse autant; mais j'ai tout lieu de croire que chez lui c'est une atteinte de l'Influenza, aussi forte peut-être que celle que j'ai eue l'avant dernière année. Je ne sais pas du tout si le projet d'aller rejoindre *Florea* à *Argeș* est ou non dans les intentions de la *cucuoana Maritza din Tirkilești* (?). Je croirais plutôt que cela lui répugne de quitter la capitale et ses filles, de façon que *Florea* aura quelque peine à se tirer seul d'affaire, surtout en été. Je ne sais pas de quelle utilité pourrait lui être sa nièce, Olga, pour laquelle j'ai le moins de sympathie possible. Enfin, dans tous les cas, il faudrait éviter que le pauvre vieux *Florichon* se voyant au service de... (?) dame, ne se livre de nouveau à son ancien vice. C'est ce dont on doit surtout être soucieux. Le temps se soutient toujours très froid; le vent du *Crivăț* a cessé, mais aujourd'hui il neige de nouveau à petits flocons. Je sors peu pour ne pas dire pas du tout; mais, je suis occupé de nos travaux didactiques, de façon que je ne m'ennuie pas; c'est même très bon, je trouve, de n'avoir pas le trouble des devoirs imposés. De ce qui se passe au dehors, je n'ai aucune nouvelle et du reste je ne m'en soucie guère. Cela me fait faire beaucoup d'économie, mais hélas! cela ne durera pas longtemps, car dans 4 jours il faudra émietter ma mince bourse en pourboirs aux serviteurs de l'école, de l'université, du ministère, etc., etc., etc.

Quelle fâcheuse habitude! Quand je pense que 100 ou 150 fr. ne suffiront qu'à peine!

Avec cela j'ai dit tout ce que j'avais à vous dire, si ce n'est encore que je vous aime bien et vous embrasse tous les trois.

Tout à toi,
Alex.

XXXI

Bucarest, mercredi, le 29 décembre 1893.

Ma chère Sacha,

J'ai reçu ce matin deux lettres de toi, dans lesquelles, malgré la scène comique des points de feu appliqués à Théodore, tout se ressentait de votre bonne humeur dont je souhaite la continuité sans fin. En apprenant que Jeanne avait goûté très fort le *mezelic* de pistache, je vais chercher une occasion de lui en faire un nouvel envoi, en y joignant peut-être un homard et du bon *rahat* de Constantinople, car Fundesco m'a annoncé qu'il attendait l'un et l'autre dans quelques jours d'ici. Au moment où je vous ai expédié la caisse aux provisions par la... (?) neige qu'il faisait ici, j'avais l'intention de vous envoyer une petite barrique de 100 huîtres; mais il n'en est pas arrivé alors par ce mauvais temps. Peut-être, l'occasion se présentera de nouveau; la barrique de 100 huîtres conte chez Fundesco 27 fr. 50 cent. Tu trouveras dans cette lettre une carte du père Périer. Je n'ai toujours pas vu mon cher Bozeiano, mais je le cherche.

Locusteano compte partir pour Craiova très prochainement; il ne sera pas ici pour le jour de l'an; aussi ne sais-je pas encore si je réaliserai l'intention d'offrir au dîner de vendredi soir un grand gâteau et du champagne à nos jeunes gens, dont une dizaine sont absents. En tout cas, je leur offre à chacun un portefeuille pareil à ceux d'il y a deux ans, plus un « *Doamna Chiajna* » un petit calendrier de poche et un *réglement* de l'école. *Precum ca în ştire să le fie!* Je finis en vous souhaitant santé, bonheur, plaisir, calme et richesse.

Tôte bunurile.

« *ôla rà zalá!* »

Le contraire de ce que disaient, dans leur conversation quotidienne, ta pauvre chère grand 'mère et le brave Sârdar Buteti. J'en mène, du reste, une vie par trop sédentaire.

Tout à toi,

Alex.

XXXII

Bucarest, Vendredi, le 31 décembre 1893.

Ma chère Sacha,

Hier, ni aujourd'hui je n'ai pas encore reçu de lettres de toi; mais, il est possible que dans le courant de la journée, il m'arrive une ou même deux lettres de toi; par ce temps d'hiver (depuis ce matin il tombe une neige fine qui couvre tout de blanc tant mieux! car la rafale des jours passés n'a fait que des petits monticules de neige, recouverts de sale poussière grise); par ce temps d'hiver, dis-je, la poste n'est pas très régulière. Hier à 5 heures, Locusteano est parti pour Craiova; il sera de retour mardi au plus tard; il a dû vous écrire; mais hier, quelques heures avant son départ, Elefteresco n'a pu rien lui dire sur le fermier qui n'avait pas donné signe de vie. Il fait probablement la sourde oreille. Ce soir, au dîner des élèves, ils auront de ma part deux gateaux en forme de volumes «in folio», fabriqués en pain d'Espagne et en nougat, avec l'année 1894... puis 6 bouteilles de champagne qui seront vidées pour le nouvel an.

Le cadeau pour chacun sera, en plus, un portefeuille, un «*Doamna Chiajna*» un calendrier de poche, et un règlement. Mais je crois vous avoir déjà annoncé cela. Je radote. Je vous expédie sous bande 3 petits volumes illustrés; c'est de la géographie pour enfants; cela vous distraira peut-être un peu.

Je vous envoie aussi une nouvelle revue «*Vatra*».

Je reçois maintenant (midi) ta lettre d'hier. Cela me fait de la peine de te savoir souffrante, mais comme toujours, ce sera passé quand tu recevras ces lignes. Je vais tâcher de vous faire un envoi de diverses choses; entre autres, des pistaches, un homard et de l'encre; mais, je crains que cela gèle et que l'encre salisse et empoisonne le tout si la bouteille venait à se briser. C'est bien incommode ce trajet à bâtons rompus, d'ici à Argeş. Il est à souhaiter que le Dr. Meculesco (?) entre le plus tôt au Senat pour décider l'affaire du chemin de fer.

Entre autres mille et mille souhaits que je fais à tous pour l'année 1894, il y a aussi celui de voir réaliser la voix ferrée qui fera que nous pourrons nous voir et *correspondre* plus facilement et plus souvent. *Vă sărut pe toți..*

Alex.

XXXIII

Bucarest, lundi, le 3 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Il est près de midi et, comme je n'ai pas encore reçu de lettre de ta part, pas plus qu'hier, je prends la plume pour te dire pas grand' chose, car il n'y a rien de neuf. Je me suis occupé hier à régler mes conférences pour la reprise des classes, et j'espère, qu'avant la fin de la semaine, tout sera en ordre pour reprendre des études très régulières. À partir du 10 janvier, jusqu'aux vacances de Pâques qui commencent cette année le 10 avril, il y a juste trois mois, et je compte les bien utiliser pour mon école. En fait de conférence, j'en ajouterai une par semaine de géographie faite par le major Iannesco qui est (nous l'avons constaté ensemble) apparenté à ma personne parcequ'il est le gendre du général Barozzi et principalement celui de la générale, née Elise Odobescu¹⁾. C'est un élève de Fontainebleau et professeur de géographie aux écoles militaires du Pays Il se peut aussi que Bogdan, le jeune professeur de vieux slave de l'Université, vienne faire ici une conférence par semaine sur la grammaire slave. Ce qui me tourmente, c'est le grec, car Francudi est bien malade, il n'a pu tenir que 4 leçons pendant tout le premier trimestre et je n'ai réellement pas pu le faire remplacer. Pour l'histoire naturelle, je n'ai pas non plus de la chance; j'espère toujours que pendant ce second trimestre, Sichliano fera quelques conférences de zoologie; il parle clairement et agréablement.

J'attends ta réponse au projet du déjeuner à *Pitești* pour le jour de la St.-Jean. Cela me fera bien plaisir et le dérangement,

¹⁾ Fiică din a doua căsătorie a lui Răducanu Odobescu, unchiul scriitorului, cu Ana Arion.

pas plus que la dépense, ne seront pas exorbitants. Ce sont les pourboirs d'ici qui m'ont remis dans la panne. Ce qu'il y a de serviteurs à l'université, ministère... etc., etc., C'est effrayant!

Il fait très froid en ville; c'est en sortant un peu hier que j'ai attrapé quelque chose qui ressemble un peu à un lombago, mais dont je compte me débarasser par le massage. Je n'ai pu prendre un bain parcequ'il fait trop froid.

En attendant de vos nouvelles, je vous embrasse bien tous les trois.

Tout à toi,
Alex.

XXXIV

Bucarest, mardi matin, 4 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Je commençais à être inquiet de ton silence qui arrivait aujourd'hui à son troisième jour, quand j'ai reçu tout à l'heure ta lettre du lendemain du jour de l'an.

Inquiété à la première page de l'indisposition de Jeanne, j'ai été vite rassuré par la suite des nouvelles que tu me donnes. Cependant, je t'avoue qu'il me feirait plaisir de penser vous revoir vendredi à *Pitești*, — à la condition toutefois que nous n'y soyions pas dans la société d'étrangers, à notre intimité.

Mais en effet — question d'amour propre! — ma venue à *Pitești* l'avant-veille de l'élection, eut fait un effet désagréable, car il n'y aurait pas eu âme ou âne de *Pitești* et de *Bucarest* qui ne dise que j'ai été là pour tâcher de supplanter le... Dr. Meculesco et que j'en suis revenu bredouille. Qui sait même si les journaux n'auraient pas répété ce raconter! De plus, la disette est extrême ici. Locusteano n'est pas encore de retour et l'intendant m'a demandé à moi de l'argent pour la dépense de l'école. Je sais bien qu'il a quelques centaines (2 ou 3) à recevoir du Ministère; mais pour cela il faut que Locusteano soit de retour, ce que, j'espère,

arrivera aujourd'hui, et c'est avec lui que nous verrons s'il est possible de satisfaire télégraphiquement le besoin que tu as de 60 fr. pour après-demain. Que tu les aies ou non, que nous nous voyons ou non à *Pitești* (deux choses presque également douteuses), je n'en souhaite pas moins et du fond du cœur, tous les bonheurs à notre chère fillette. Oh ! que souvent je pense à elle avec beaucoup, beaucoup de tendresse, et je l'aime de tout mon cœur parce qu'elle est maintenant telle que je le désirais, c'est-à-dire vivant d'une bonne vie simple, contente d'une position retirée, humble, mais d'autant plus heureuse, plus éloignée des vanités vicieuses et méchantes de ce qu'on appelle *le monde*. En pensant à tout cela, je vous dis avec une grande satisfaction qu'avec un bon cœur, bien droit et bien ouvert, on peut, en dehors du monde et de ses vanités, vivre tout aussi heureux qu'avec des occupations ou des spéculations de l'esprit. Je me figurais parfois que ce n'est que l'amour de la science, des lettres ou des arts qui font durer une vie de contentement, même dans l'isolement. Eh bien ! je suis tout heureux, de voir que le cœur est encore plus en mesure que *l'esprit* de procurer cette bonne tranquillité et cette parfaite satisfaction du repos d'âme. Mais assez de philosophie pour la St.-Jean. Je vous embrasse de tout mon cœur.

Alex.

XXXV

Bucarest, Jeudi, le 6 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Nous voici arrivés à la veille de la St.-Jean, et comme les projets de réunions de famille à *Pitești* sont tombés à l'eau, il ne reste qu'à féliciter de loin notre chère Jeanne. Je n'ai même pas pu, à mon très grand regret, lui faire parvenir quelques... (?) Du reste, c'est peut-être un avantage puisqu'elle souffre de crises d'estomac auxquelles toutes ces (?) ne peuvent être que...

Donc, je me dis qu'en retardant cet envoi promis, je lui assure plus de santé. Au moment où j'écris ces lignes, je suis dans l'attente.

Locusteanu est revenu depuis avant-hier mais il est revenu sans avoir rien fait pour son père à Craiova et de plus, il est revenu aussi pauvre que Job; il n'a rien pu faire au ministère, puisque les bureaux sont fermés toute la semaine. De mon côté, j'ai battu des deux mains et des pieds pour me procurer quelques sous dans le but de t'envoyer les 60 frs, demandés. Hier je n'ai pas réussi; mais ce matin j'attends avec quelque espoir; si je réussis, le télégraphe te portera la somme avant même que cette lettre t'arrive; dans le cas contraire, ce sera avec un vrai crève-cœur que je te demande de m'excuser, si je n'ai pas pu satisfaire une demande si exigüe de ta part.

Le *prêtrichon* (?) est revenu de *Galatzi* complètement *prêtriré* (?); il est reparti pour *Poieni* d'où il doit revenir à Bucarest pour se rendre à son poste de prêtre dans 20 jours. Il m'a adressé une lettre de reconnaissance sans fin, dont une partie est même rédigé — Dieu le lui pardonne — en vers. Je ne comprends pas pourquoi le petit Corneliu Drăgănescu est rentré à l'école depuis deux jours déjà, tandis que tous ces frères et sœurs sont encore à *Argeș*. Je te prie de faire de ma part des remerciements auz Argèsiens qui m'ont adressé des cartes, et en premier, au Père Drăgănescu et à Ivancéno.

Tu me demandes des nouvelles de Vasile. Je l'ai habillé et cela a coûté quelques 30 francs, mais il n'est pas brillant dans sa classe; je ne puis pas prévoir ce qu'il deviendra. Nous verrons cela à la fin de sa première classe de gymnase.

Pour le moment, je prends toutes les mesures pour que la semaine prochaine mon école recommence les études avec encore plus d'entrain et de succès que dans le 1-er trimestre.

Je finis cette lettre en répétant mes mille et mille bons souhaits pour notre Jeanne, pour son mari et pour toi, ma très chère et bonne amie.

Tout à toi,
Alex.

Cette lettre était à peine close, quand un peu d'argent m'est arrivé. Sans tarder un instant, j'envoie au télégraphe Popescu et j'espère que tu les auras pour demain. Tant mieux, cela me console

un tout petit peu de n'être pas avec vous à fêter demain notre Jeanne. Je viens aussi de recevoir à la fois deux lettres de toi auxquelles je n'ai rien répondu. Je tâcherai de vous envoyer quelques.. (?) et pour sûr de .. (?) pour la femme du cocher, si elle vient à la maison. A part cela, encore une fois mille bonnes choses pour vous tous.

XXXVI

Bucarest, samedi, le 8 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Je ne vous ai pas écrit hier, mais j'ai bien pensé à vous et j'espère que vous avez agréablement passé votre journée. De mon côté, j'ai attendu hier comme j'attends encore aujourd'hui, que la fameuse blanchisseuse vienne pour que nous lui remettions quelques commissions pour vous; elle n'a fait ici qu'une courte apparition avant hier, en emmenant Vasile et disant qu'elle serait très occupée, car elle a à enterrer une sienne fille qui est morte. Cela m'ennuierais qu'elle reparte pour *Argeş* sans que j'aie pu lui remettre quelques petits objets pour vous.

Ici nous nous apprêtons à recommencer les cours et, à part quelques petites choses qui clochent encore, j'espère entamer dès lundi un bon trimestre d'études.

Lundi matin Aurélie Bragadiru viendra me lire la thèse qu'elle veut passer. J'ai vu son père ce matin et nous n'avons fait qu'effleurer la question *Flora* qu'il a bien accueillie, mais il part demain pour la Moldavie d'où il ne reviendra que le 15 janvier. Nous en recauserons alors. Hier, pour la St.-Jean, Petrescu (qui est en ce moment en costume militaire) a régalé les jeunes gens à déjeuner; de mon côté, au nom de Madame Jeanne Damian, je leur ai fait servir le soir, comme dessert, des gâteaux, indiennes, crèmes etc. et toute une bouteille de liqueur aux bananes.

Vous voyez d'ici les rasades qui ont accompagné les toasts. Ils ne sont que 21 en tout, mais demain soir, tous les absents devront rentrer au bercail.

Je suis en train de préparer quelques propositions que, je remettrai à Maioresco pour le nouveau budget; j'espère qu'elles me seront accordées, au moins en partie, si non toutes, ce qui serait trop de chance.

Je ne veux pas être méchant, mais j'espère toutefois que malgré la *fleccărie* de hier de sept culottes, ¹⁾ les affaires iront moins mal dorénavant; car son acolyte, le patricien Arion, malade au plus haut degré, dit-on, part aujourd'hui pour un climat chaud d'où il ne doit pas revenir de tout l'hiver. Avec tout autre secrétaire général, cela ira moins mal qu'avec lui, j'espère. Le 7 ²⁾ ne sera de retour d'Angleterre que le 18, du reste vous devez l'avoir lu dans le journal.

Demain, on élit (?) à *Pitești*; grand bien leur fasse! Me croirez vous, si je vous avoue, que, bien sincèrement j'éprouve une certaine satisfaction intérieure (en faisant abstraction de la gloriole superficielle dont souffre en somme tout homme) de ne pas avoir à subir à l'avenir le tracas (?) des séances du Sénat? Cela me donnera du temps pour m'occuper plus sérieusement de nos travaux didactiques. Je n'ai pas fait hier des visites de St.-Jean, J'avais cependant l'intention d'aller chez Kalendero. Mais un autre jour, je suis plus sûr de le trouver.

Maintenant, je finis en vous embrassant; la poste d'hier, ni celle d'aujourd'hui ne m'a pas apporté de lettre de toi.

Tout à toi,
Alex.

XXXVII

Bucarest, mardi matin, le 11 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

La courte visite de nos enfants m'a fait bien plaisir et cependant j'éprouvais un sentiment de regret; d'abord parce que je te savais si seule là-bas, ce qui m'a encore plus attristé quand, par ta lettre

¹⁾ Tache Ionescu.

²⁾ Tache Ionescu.

d'hier, nous avons appris combien tu avais été souffrante en leur absence. Ensuite, j'étais aussi bien ennuyé de me trouver si horriblement à sec d'argent que, au lieu de pouvoir leur procurer quelques plaisirs pendant leur court séjour ici, c'est moi au contraire qui a été forcé de les peler (?) un peu à leur départ. Tout cela fait que la joie de les voir a été accompagnée d'un sentiment de tristesse et de regrets. Ajoutons à cela que ce grand froid qui m'est toujours insupportable, m'inflige certaines gênes dans les reins et dans les jambes, qui provoquent des effets..... assez désagréables. J'en ai été incommodé beaucoup ces trois ou quatre derniers jours. Même au moment où je les reconduisais à la gare, j'en ai ressenti les effets, qui m'ont obligé de les quitter avant le départ du train. Je suis rentré bien vite et je me suis mis au lit dès 7 heures. J'ai fait presque le tour du cadran en dormant; aussi je suis un peu plus d'aplomb aujourd'hui, et depuis ce matin je m'occupe de mon école et de mes leçons qui recommencent demain.

Je fais la chasse à nos conférenciers pour les faire venir aux heures réglementaires, et ce n'est pas peu de chose que de recevoir à temps tout ce monde peu habitué à l'exactitude. J'attends dans la journée d'aujourd'hui de vos nouvelles télégraphiques, car cela a été convenu avec notre Jeanne. Ils ont dû faire un agréable voyage. Ce matin vers 6 heures, je suis sorti dans la cour et il faisait un si splendide clair de lune qu'il eut été fort agréable de voyager en traîneau par un si beau temps. En ont-ils du moins profité!? J'espère qu'ils n'ont pas oublié de se procurer à *Pitești* de la morphine, car ici je n'ai pas pu en obtenir, parceque mon pharmacien n'était pas hier à la maison et les garçons du magasin n'ont pas osé m'en donner d'après l'ordonnance de Stoicesco.

Je vais faire rôtir le beau dindon que les enfants m'ont apporté vendredi matin quand j'aurais mes *cerșători*. Je suis curieux si d'ici là, Gion sera parvenu à obtenir une réponse de cette canaille de Rothschild. Notre pauvre chère fillette n'a pas pu s'amuser beaucoup ici; elle n'est pas sortie dimanche, et à peine elle a fait une course en ville hier matin; j'ai là certainement du regret de ne

pouvoir pas lui procurer des divertissements et cependant je dois avouer que je n'ai pas été mécontent de voir combien peu les amusements que l'on peut avoir en ville la préoccupaient, ce qui prouve qu'elle est bien heureuse et contente de sa vie retirée auprès de son cher mari et de toi, ma bonne et chère Sacha.

Je reçois ta lettre d'hier et j'y vois avec chagrin que ton mal s'est prolongé et répété. Maintenant du moins que tu as tes enfants à côté de toi et qu'ils te portent...? et morphine. J'espère que tu es complètement remise et que la joie de vous retrouver ensemble dans votre bon petit coin, vous rendra tous bien portants.

Je le souhaite de tout mon cœur et de tout mon cœur aussi je vous embrasse.

Tout à toi,
Alex.

XXXVIII

Bucarest, jeudi matin, le 13 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Hier, à propos de bottes, j'ai été pris vers midi d'une douleur à ma patte droite qui n'a fait que croître et...? de toute la journée. J'ai dû renoncer à ma leçon de l'Université et prévenir que je ne pouvais pas y aller. En effet, je me suis mis au lit, où ni les compresses, ni même les injections de morphine n'ont pas pu couper les douleurs qui n'étaient par très fortes, mais en revanche très persévérantes. Je me suis fait donner par le médecin, votre voisin, une nouvelle ordonnance de morphine (au fait, les enfants en ont-ils obtenu pour toi à Pitești? car ici j'ai eu de la malchance sous ce rapport. En même temps, je dois me déclarer coupable d'avoir oublié de leur donner de l'encre pour toi). La morphine m'a endormi lourdement et je ne me suis réveillé ce matin que vers les 7 heures, mais je n'ai pas eu et n'ai pas mal au cœur. Ma patte ne se ressent en ce moment que fort légèrement de ses douleurs d'hier et j'espère en être quitte; peut-être même pourrais-je faire ici ma leçon de 1½; ce soir nous avons la première conférence de

géographie du major Iannesco. Je suis très curieux de voir si enfin j'ai réussi à procurer à mon école un bon professeur de géographie. Aujourd'hui, aussi, j'espère que Sihleano (auquel j'ai écrit et qui m'a répondu très aimablement) continuera ses conférences de zoologie. Enfin, pour m'en tenir toujours dans les nouvelles de mon école, je vous dirai que j'ai décidé d'y élargir le cercle des études artistiques.

Avant-hier soir, j'ai entendu un petit concert où Litzica tenait le piano, tandis que Stelian Petresco et Țițeica jouaient du violon. Tout clochant (?) que c'était, cela m'a fait plaisir; ainsi, au déjeuner du lendemain, j'ai proposé aux élèves de leur procurer des professeurs pour d'autres instruments, afin de former des concerts de musique de chambre. À cet effet, je viens d'écrire à Wachman (?) pour lui demander de nous fournir un professeur de violoncelle et à un autre, de flûte. Tous ces braves gens viendront le dimanche matin, de façon, qu'alors dans chaque pièce il y aura des exercices d'un instrument différent. Mais quand on prend du (?) on n'en saurait trop prendre: de la musique à la peinture, il n'y a que la distance de l'oreille à l'œil. Je viens aussi d'écrire à Mirea pour lui demander s'il veut me faire le plaisir de venir aussi chaque dimanche (à d'autres heures que les musiciens) donner des leçons de dessin et de peinture aux huit de mes normaliens qui se sont inscrit pour cette nouvelle étude. J'espère pouvoir mettre tout cela en train et le mener à bonne fin malgré les absences des professeurs. Sous le rapport des absences, moi qui hier matin encore étais si intraitable sous ce rapport, j'en ai beaucoup rabattu depuis que je me suis vu forcé hier de faire comme les autres à cause de mon mal survenu d'une façon si peu attendue. Demain matin après ma leçon à l'Université de 9½ à 10½ il est convenu que j'irai chez Maiorescu l'entretenir sur les changements que je voudrai obtenir dans le budget de mon école.

À part les améliorations sous le rapport des études, je voudrais mettre le gaz partout; j'ai fait dresser un devis pour cela; je l'attends aujourd'hui. Tu vois que mes petites indispositions ne me font pas languir dans mon travail. Il est vrai que si je pouvais

avoir tout l'argent qu'il me faut, tout irait encore mieux; mais tout en allant clopin-clopant, on ne peut pas dire que cela ne va pas. Il ne faut pas que notre chère Jeanne se mette en peine de ne m'avoir pas laissé davantage; de mon côté, il m'en a coûté de la dépouiller de la somme qu'elle m'a donnée, mais elle me sert encore et je lui en suis très obligé. Je t'ai écrit dans ma dernière lettre les infortunes (?) que j'ai ressenties de leur court séjour à Bucarest; tout en sentant un bien grand plaisir de nous voir, je suis heureux de les savoir à eux deux contents de vivre en dehors du vilain monde de Bucarest et j'ajoute que ton séjour auprès d'eux me semble aussi une bonne chance pour eux et pour toi. Moi je trouve dans les soins donnés à mon école une occupation agréable qui me laisse vivre tout en dehors du reste de la vie de Bucarest; mais eux, mais toi? qu'auriez-vous pu trouver ici, sinon l'ennui, les déboires (?) et le vide d'une existence innocupée au milieu d'une fourmilière d'intrigues et de propos malveillants? Oh! sainte et modeste *Curtea d'Argeș!* tu es un abri charmant pour la paix du coeur. Pensez-y et ne regrettez pas Bucarest.

J'ai déjà reçu l'avis du départ des bibetots de chez Lambert; quand ils arriveront, je verrai à les retirer sans frais de douane.

J'ai remis à Locusteano le petit... (?) de Lambert qui doit servir à l'achat... (?) de..... (?) *pol-imperial*. Mais depuis hier, à son retour de son gymnase, Locusteano, tout malade, a dû prendre le lit qu'il garde aujourd'hui. L'Influenza sévit très fort par tout le pays; de l'autre côté de l'Olt on a fermé les écoles et Dieu sait si on ne sera pas forcé de faire de même ici. Gardez-vous en bien. Demain pour les *cerșetori*, je ferai rôtir la dinde colossale. Demain aussi Steriadi, à qui j'ai écrit pour lui demander (sans indiquer pour qui, ni pour quoi) ce qu'il sait de la..... K... (?), m'apportera des... à ce sujet. Je te les communiquerai.

En attendant, je vous embrasse bien tendrement. Ne vous inquiétez pas au sujet de ma santé.

Tout à toi,

Alex.

C'est dommage que Novian ne m'ait envoyé tout une cargaison d'excellent *lapte bătut*, pour le lendemain du départ de Théodore. Ce bon lait eut fait ses délices; moi je ne puis en boire, parce que cela me produit des révolutions intestinales.

Maintenant, s'il y aura chez vous des chevreuils et des chamoix, ne vous gênez pas; j'en userai pour des cadeaux. Il ne faut pas non plus oublier la fourrure de Bragadir. Ce brave homme, vous a fait un cadeau bien précieux, n'est-ce pas? Il mérite que nous le chauffions par une belle fourrure naturelle. Jeanne a dû te dire l'impression que lui a produite la petite Bragadir. Mais cela m'a fait grand plaisir de les voir l'une auprès de l'autre. Certainement la petite Bragadir a des traits plus réguliers et la figure est très avenante, d'autant plus qu'elle est simple et pas manierée du tout, comme sont en général les riches parvenus. Elle est donc très gentille; mais notre Jeanne devant elle, tout en n'étant pas du tout prétentieuse (au contraire) avait un petit air de distinction, un petit air, grande dame, qui a séduit j'en suis persuadé, et la fille et le père. Jeanne a très gentiment embrassé et s'est faite embrassée par la petite future licenciée, qui a dû partir enchantée de sa nouvelle connaissance.

Mais je bavarde trop en écriture et le coude sur lequel je repose pour écrire au lit se sent si fatigué que je finis ici en vous embrassant.

Tout à toi,

Alex.

XXXIX

Bucarest, samedi matin, le 15 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Hier je ne t'ai pas écrit, non pas parce que je n'avais rien à vous dire (tout le contraire), mais parce que, dès le matin et toute la journée j'ai été fort occupé. J'ai eu ma leçon à faire à l'Université à 9½; puis à 11 heures j'avais rendez-vous chez Maiörescu, pour parler du budget de mon école, dans lequel j'espère que... (?) réussir

à introduire quelques améliorations; je suis resté là jusqu'après midi. En causant de mille choses, il a aussi été question du mariage de notre Jeanne et je lui ai dit combien nous en étions heureux et contents. En rentrant chez moi, trois hôtes m'attendaient déjà. La lettre ci-jointe qui répond en même temps à la question de (?), t'expliquera qui était le troisième.

Le déjeuner était très bon; la grande dinde d'*Argeș* y figurait, mais j'y ai peu participé pour ma part, car j'ai été obligé à deux reprises de laisser mes trois hôtes seuls, ayant eu à introduire dans les classes un professeur suppléant qui remplace Francudi, d'après une entente que nous avons eue ensemble. C'est un certain Nicolae Barbu professeur de grec et de latin à Sf. Sava. Le pauvre vieux Francudi est trop malade pour que je puisse lui demander d'être exact. Plus tard, j'ai eu David Emanuel et, quand il est parti, c'était déjà trop tard pour que ma lettre puisse partir. Je vais donc vous communiquer aujourd'hui ce qui concerne même la journée d'avant-hier où j'ai eu... (?) beaucoup à faire, du satisfaisant et aussi du triste.

D'abord, j'ai eu la satisfaction de faire moi-même une bonne conférence à mes élèves d'ici; ensuite tous mes conférenciers de la journée sont venus, et c'était de ceux qui ordinairement sont inexactes, à savoir: Sihleano pour la zoologie et Coco Dumitresco pour la pédagogie. Enfin, le soir, le major Iannesco a commencé ses conférences de géographie. J'y ai assisté; ce n'est pas la perfection, mais c'était encore mieux que tout ce que pouvaient faire les professeurs de géographie que j'ai essayés ici; en tout cas mille fois mieux que les trois leçons qu'Anghel a faites ici, il y a trois ans.

La soirée a fini par la musique... (?) de... (?). A propos de musique, je n'ai pas encore de réponse, ni de Wachman, ni de Mirea, en ce qui concerne les leçons de violoncelle, flûte et fanfare; mais cela me viendra probablement aujourd'hui ou demain. Le joli morceau de musique que Litzica joue avec accompagnement de violon par Stelian Petrescu et Țițeica se nomme *gavotte* par Czibilko. Je vous l'enverrai pour piano seul.

Locusteano continue à cultiver au lit son influentza. On a cependant touché les 26 fr. 80 de Lambert, mais le *pol imperial*(?) étant trop vieux, je me réserve d'en trouver pour Jeanne un plus neuf et moins cassé. Rien encore au sujet de l'envoi de bibelots de Lambert qui m'a été annoncé par grande vitesse. Rien non plus de Rothschild à ce que m'a dit Gion; cependant il attendait une réponse de gracieux Catulesco qu'il a chargé par lettre d'aller voir le Juif. Gion m'a dit avoir su par Catulesco que le jeune prêtre Meletie (?) était allé faire des prières sur la tombe de notre mère et que, s'il ne me l'avait pas annoncé, c'est pour ne pas être soupçonné de demander pour cela un salaire. Puisque je viens de toucher à cette question de deuil, je viens te dire ici qu'avant-hier j'ai reçu dans l'après-midi une carte d'*Anicuța* dans laquelle elle me disait que la pauvre vieille *Baba Catinca* venait d'expirer à la suite d'une influenza, qu'elle avait traité avec imprudence. J'ai voulu vous téléphoner tout de suite cette triste nouvelle; mais je ne suis dit qu'une nouvelle triste n'arrivait jamais trop tard et je me suis réservé de vous dire la chose dans cette longue lettre. J'ai répondu tout de suite à *Anicuța*, en lui remerciant et ajoutant que je voulais prendre une part dans tout ce qui concerne ce denil de la dernière épave de notre maison paternelle.

Ce matin-même, par un télégramme, *Anicuța* m'annonce que l'enterrement avait lieu à 10 heures, au cimetière *Sf. Vineri*; j'irai, mais c'est encore la disette d'argent qui me met dans un certain embarras dans cette circonstance.

Pour le moment, je ne souffre plus ni du pied, ni des....; c'est déjà beaucoup.

Prétendre que je me porte comme le pont neuf, ce serait trop demander. Aussi je crois que vous vous exagérez dans vos inquiétudes sur ma santé. Je me dis parfois, comme disait feu le *Duca Iorgu Ciocârlan*: «*Când am parale; eu vorbesc și englezește*». (Il avait prévu ce brave *Ciocârlan* le règne *anglo-român* du *seven*! ¹⁾).

¹⁾ Este aci încă una din nenumăratele săgeți împotriva lui *Tache Ionescu* (vezi notele anterioare). De data aceasta, porecla e în englezește (*seven*).

Moi je dirai que « *dacă n'aș avea prea des supărări din lipsă de parale, aș avea foarte mult mai rar supărări de sănătate*. Les (?) moraux produisent le plus souvent des indispositions plus ou moins nerveuses dont je souffre parfois.

Jeanne, en partant, a oublié ici ton savon Santol, qui fait mes délices; je m'en sers en pensant avec beaucoup de tendresse à notre grande et bonne petite fille. J'adopte pour l'avenir ce savon. Mais en ce moment...

J'ai été hier soir à la recherche du Dr. Felix que j'ai trouvé chez lui; je lui ai remis le reste relatif à Stoienescu. Il m'a dit qu'il leur semble bien que le budget d'Argeș est déjà arrêté et que probablement on aura déjà fait justice à Stoienescu. Dans tous les cas, il s'informera aujourd'hui et me communiquera aussitôt l'état dans lequel il trouve l'affaire; s'il y a encore possibilité de faire ce que je lui ai demandé, il le fera.

J'ai fort envie de faire mettre le gaz dans toute la grande bâtisse de l'école, car décidément les lampes à pétrole nous causent mille ennuis. C'est une affaire de quelques 1500 fr. Il est vrai que le budget des cultes a augmenté de 4.000.000 à cause de la loi sur les prêtres, mais d'autre part le sieur, de sept culotes¹⁾ m'a retranché cette année les 8000 fr. du musée des plâtres; J'ai demandé à Maiorescu d'augmenter de 7800 fr. les frais de notre école et de me faire faire de... (?) 500 fr. par mois. Je crois que je puis me payer la dépense de l'installation du gaz.

Je vais être très occupé les quinze jours qui viennent, car à part mon école et mon cours, j'aurai à présider quatre examens de licence; ce sont les 4 suivants: M-elle Bragadir, M-me Floru, puis un certain Lupulescu (?) et un autre jeune homme, Tanoviciano. Ce n'est pas une autre espèce de travail que de perdre quatre ou cinq heures à rester sur place pendant que 7 professeurs à tour de rôle questionnent le patient. Que vous dirai-je encore? Il est vrai que cette lettre est bondée de nouvelles, bonnes et mauvaises,

¹⁾ Tache Ionescu.

ou du moins attristantes, mais, en somme, on se dit que la mort pour une pauvre vieille, vivant de la vie que menait cette brave *Baba Catinca*, par exemple, pauvre et isolée, c'est un grand, un immense, un éternel soulagement. Je viens de dire à *Maritza* de m'avoir une petite couronne pour la tombe.

Je finis, car il me semble que j'ai épuisé tout mon sac. J'ai laissé pour la fin les bons souhaits que je fais à tout instant pour votre santé, votre tranquillité et votre contentement d'esprit et de cœur à tous les trois. Je vous embrasse de tout cœur.

Tout à toi,

Alex.

XL

Bucarest, mardi, le 18 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Je viens de recevoir la longue lettre où tu me racontes les fâcheuses péripéties et les tribulations de notre gendre à cause de ses affaires sous-préfectorales. Si je voyais pour lui la possibilité d'être occupé d'une autre façon, je serais le premier à lui conseiller de flanquer en l'air cette situation qui l'expose à recevoir les coups de boutoir d'un butor comme le ballon captif, et d'une canaille comme ce *Dobresco* que l'affaire de tes quittances n'a pas fait exclure de la représentation nationale. Mais que ferait-il, notre Théodore, s'il n'avait pas son temps occupé par les affaires de la sous-préfecture?

C'est à réfléchir. Si les moyens le leur permettent, je conseillerais un voyage et un séjour prolongé à l'étranger. *Dar nu se poate.* Donc il faut se résigner. Je tâcherai de savoir ce qui sera dit à la chambre à propos de l'interpellation, quoique tu saches que je n'ai aucun rapport avec des corps représentatifs. C'est à *Steriadi* que je m'adresserai pour le prier de recommander au reporter de « l'Indépendance » de faire attention et de me communiquer ce qui sera dit et fait à ce sujet. Espérons que tout cela tombera à l'eau. Je ne

veux pas avoir l'air de courrir après ce chenapan de Dobresco (cela lui donnerait de l'importance), mais je tâcherai de le voir et de lui demander compte de cette guerre contre notre gendre. Probablement celui-ci contrecarrera ses coquinerias locales. Que le diable emporte tous ces misérables!

Ce matin, Fundesco m'a envoyé dire qu'il avait de bonnes huitres fraîches. Que n'ai-je le moyen d'en faire parvenir vite à notre chère fillette!

Hier Socec a dû expédier directement les objets contenus dans la liste que tu m'as envoyée. En fait de carton, j'ai dit qu'il mette dans le paquet 12 feuilles de qualité moyenne, c'est-à-dire ni 10 centimes, ni 1 fr. la feuille. Vous me direz si ce qu'il a mis est suffisant et si les autres objets sont ce que vous vouliez.

Je ferme ce papier en vous embrassant. Ta lettre de tantôt m'a expliqué ce qui ne m'était pas bien clair dans votre téléphone d'hier. Un tendre baiser pour vous tous,

Alex.

XLI

Bucarest, samedi le 22 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Voici déjà quelques jours que je ne vous ai écrit; cela me pèse sur la conscience et pour alléger quelque peu ce poids, en même temps que ces lignes, je vous envoie une dépêche qui vous dira que ce n'est pas par cause de santé que vous êtes restés sans lettre de ma part; mais tous ces jours, j'ai été pris dès l'aube par les affaires de mon école, et les journées se sont passées sans que j'aie un bon petit moment libre pour vous écrire en repos. N'oubliez pas non plus que j'ai eu jusqu'à hier mes trois journées de leçons consécutives! Mercredi, jeudi et vendredi. De plus j'ai dû dresser toutes sortes de tableaux et de rapports pour persuader au sieur de Sept Culottes ¹⁾ que les réformes que je demande pour mon école

¹⁾ Tache Ionescu.

dans le budget prochain sont indispensables. J'ai dû faire copier tout cela par différents étudiants de chez moi, ce pauvre Petrescu ayant été pris tous ces jours à la caserne et de plus étant malade. À peine depuis hier, il a échappé à toutes ces corvées. Hier aussi, après ma leçon du matin, j'ai eu audience chez le *seven*; j'ai taché de le persuader, après avoir eu entente avec Maioresco. Reste à savoir maintenant ce qui en adviendra; mais je serais bien ennuyé si les choses ne se faisaient pas comme je le désire. Dans le courant de la semaine, j'ai eu aussi à installer ici chez moi des nouveaux conférenciers, entre autres Bogdan (pas celui de mon frère) (?) qui a fait hier, entre 4 et 5 sa première conférence de langue slavonne. Demain, Mirea commence ses leçons de dessin, et comme cela nous serons au grand complet. Ce qui est cependant vexant ce sont les absences des professeurs qui, hélas! sont trop fréquentes.

Peut-être diminueront-elles, si l'on adopte mon système de payer *tout le monde* au cachet. Pas de leçon, pas de payé! Hier Istrati (l'Inspecteur général des études) a enterré un gentil petit garçon! de 8 ans, mort de la méningite, au grandissime désespoir de ses parents qui n'avaient que ce garçon-là. Eh bien, cette cérémonie a fait absenter quelques-uns de nos conférenciers. Toute raison est bonne ici pour les absences de l'école. Mais en voilà assez sur ma marotte scolaire. Hier j'ai reçu avis d'un commissionnaire d'ici que l'envoi de Lambert pour la maison Buzeiano est déjà à la douane; pour le dégager il faut cependant payer 165 fr. 95 cent. Eh, sabre de bois! je suis loin d'en pouvoir disposer de cette somme. Fichu embarras! J'ai rencontré avant-hier, dans la rue, Felix qui m'a arrêté pour me dire que le budget d'Argeș, n'était pas encore arrêté et qu'il ferait son possible pour satisfaire Stoiensco, si *les fonds le permettent*. J'ai réitéré mon insistance.

Je t'ai dit que Cornesco était venu la semaine dernière déjeuner le vendredi avec nous; il a mangé une salade de harengs aux pommes qui a fait ses délices. Avant-hier, il m'a écrit pour me demander de lui en envoyer un bon plat pour le faire goûter aux siens; ce

que j'ai fait hier matin, et je parie que toute la famille doit s'être regalé de cet immense saladier aux harengs aux pommes.

Gion m'a dit hier qu'il avait reçu la réponse de Catulesco. Celui-ci a été chez le sale Juif¹⁾ qui a soutenu avec son toupet de Judas, qu'il n'avait jamais laissé une lettre de Gion sans réponse et qu'il lui avait envoyé la veille même des épreuves. Il y a huit jours depuis lors et les épreuves ne se sont pas faites voir. Nous avons la chance d'attendre encore longtemps. Quelle vile canaille! Que vous dirai-je encore? Au fait, je te prie de me rappeler dans tes lettres toutes les choses dont vous avez besoin ou que vous attendez de moi, car occupé comme je le suis et quoique très, très, très souvent je pense avec tendresse à nos Argésiens chéris, j'oublie ce que je dois vous envoyer. C'est surtout quand *Florea* viendra ici, s'il vient, que j'aurais besoin d'avoir une liste(?) de tout cela; mais souvent même je pourrais faire de approvisionnements avant l'expédition des objets.

Donc, rappelez-moi. J'espère que vous avez reçu le paquet de chez Socec. A-t-il contenté notre chère Jeanne? Je l'embrasse tendrement et son mari aussi. Et puis toi aussi, ma chère Sacha.

F.... (?) de la Comédie Française est ici et il joue au théâtre Lyrique (Maican); il a joué *L'Ami Fritz*¹⁾, mais je n'y ai pas été, pas plus qu'à ses autres représentations, quoiqu'il m'eût fait offrir par... et Steriadi une loge comme au traducteur de la pièce.

À ce propos, je crois que nous allons nous occuper avec Gion de publier notre localisation du «*Nea Frățilă*»²⁾, car je viens de la relire et décidément elle me paraît réussie, comme couleur locale, et comme langue roumaine. Je projette de réunir un soir toute mon école dans notre salon et de faire la lecture (pas moi, mais eux liront) de la pièce, en l'arrosant d'une tasse de thé. Je sais, on est

¹⁾ Editorul Rothchild dela Paris al Operei «*Le trésor de Petrossa*», a lui A. O.

²⁾ «*L'Ami Fritz*», comedie în trei acte de Erckmann, și Chatrian (1876). Această piesă de teatru e o dramatizare a romanului lor apărut la 1864. Localizarea Comediei sub titlul de «*Nea Frățilă*», în românește a lui A. O. nu o cunoaștem.

trop... (?) pour demander à ce que l'on remette la pièce sur la scène; mais ce sera pour l'an prochain, si Dieu nous prête vie.

Je bavarde beaucoup cette fois, mais aujourd'hui je n'ai pas de leçons et il est fort matin.

J'espère que le courrier m'apportera de vos nouvelles à huit heures.

Encore une fois, mille tendresses pour vous tous.

Tout à toi,

Alex.

XLII

Bucarest, lundi matin, le 24 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Je commence une nouvelle semaine en t'écrivant ces lignes. Hier dimanche j'ai eu le matin la visite prolongée du Buzoiano avec lequel nous avons réglé en partie le contenu de notre livre pour la seconde classe primaire; il a déjeuné avec moi. Puis à 1 heure j'ai arrangé la première leçon de dessin donnée chez moi par Mirea: et puis dans la journée, je me suis endormi sur le sofa de mon cabinet et j'ai dormi très lourdement avec des cauchemars, mais aujourd'hui je ne m'en ressens plus. J'ai pris l'excellente habitude de ne faire qu'un repas solide par jour; je prend à 6 heures du matin, une tasse de thé; à midi et demi je déjeune... (?) avec une soupe 1 plat et du rôti (2 plats et un dessert), et le soir entre 7 et 8 je reprends du thé! C'est juste ce qu'il faut. J'ai décidé de faire participer à mon déjeuner chaque fois un autre des élèves pour leur apprendre le savoir vivre. Il est probable qu'après demain soir, mercredi, je les réunirai tous dans notre appartement pour faire la lecture de « *Nea Frașilă* » accompagnée de thé (lard, rhum, citron et Alberts) et de confitures (il y a des vieux restes qui ont besoin d'être consommés). Je vous réserve toujours pour le premier courrier, les confitures de cédrat qui vous conviendront. Si

Florea ne vient pas, je vous verai tout de même en février, puisque tu m'as annoncé une visite. Vous serez les bien venus.

Le temps est très doux en ce moment; mais un peu humide. Pourrez-vous me renseigner un peu sur le sort des caisses à eau. Je crois que grâce à ce radoucissement du temps les transports d'eaux minérales peuvent recommencer. À la gare on n'a pu donner à George aucun renseignement à leur sujet.

Aujourd'hui je vous ai expédié deux boîtes de pâtisseries (caj-taifs et baclavas), j'espère qu'elles arriveront à temps pour le 26. Il résulte que notre Jeanne (?) son mari. Puissent-ils tous les deux répéter 9 fois la célébration de leurs anniversaires. Je les embrasse tendrement, et toi aussi, ma chère amie.

Tout à toi,

Alex.

XLIII

Bucarest, mardi matin, 25 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Je t'écris ce matin, car je crains d'être forcé de rester quelques jours sans t'écrire; en effet, je vais être tellement occupé de tout le reste de la semaine que je crains de ne plus avoir un moment à moi à partir de demain matin, et voici pourquoi. Demain, mercredi, à partir de 9 heures jusqu'à midi il est décidé que j'irai avec toute la division littéraire de mon école, assister à 3 leçons d'histoire qui seront faites aux 3 classes primaires de l'école de Borgovan. C'est pour que mes jeunes professeurs (à venir) de collègue voient comment on fait l'histoire dans les écoles primaires et que, à leur tour, dans notre école, ils fassent sur les mêmes sujets des leçons de gymnase.

Aussitôt après le déjeuner, je dois aller à l'Université présider les examens de licence d'un brave, dit Lupulescu, qui a fait chez moi une thèse de licence. J'interrromperai ma présidence de 4 à 5 pour faire ma leçon à la faculté; puis de 5 à 6½ je reprendrai

ma présidence. Pour jeudi, j'ai ma conférence à l'école, de 11½ à 21½. Je consacrerai le matin à la préparer; mais après la conférence, il faudra de nouveau me rendre à l'Université pour présider une autre thèse, faite aussi chez moi par un Craiovaïn, Tanovicéano. Et cela durera probablement aussi jusqu'après 6 heures. Vendredi j'ai ma leçon à la faculté de 9½ à 10½ et mon déjeuner habituel du vendredi; après cela, pour l'après midi, la thèse de M-elle Bragadir, à moins que celle-ci ne soit remise au lendemain, samedi.

Mais à part toutes les occupations, je dois ajouter deux détails, à savoir: 1) Mercredi soir je réunis tous mes jeunes gens dans notre appartement où un acteur, (je ne sais pas encore lequel, car c'est demain que Velesco, le professeur de déclamation du conservatoire doit me l'envoyer; Velesco ne peut pas venir lui-même car il est en train de marier sa fille), un acteur dis-je, nous fera la lecture de notre «*Nea Frăgîlă*», accompagné de thé et de confitures.

C'est la 1-ère soirée que je donne à nos élèves. Plus tard, il y en aura une seconde où l'on jouera de la musique instrumentale.

Ce sont les élèves, mais surtout les professeurs qui concerteront ce soir-là. Cette petite fête aura lieu dans quinze ou vingt jours, c'est-à-dire alors que nous aurons partout le gaz aériforme. À propos de cela, aujourd'hui on a commencé les travaux de l'installation et c'est une vraie désolation. Partout on a percé des trous dans les murs et avec cela on fait une poussière de briques et de mortier qui a sali la maison de fond en comble, et qui a tout rempli d'une vilaine poussière suffocante. C'est désespérant; aussi dès que l'installation sera terminée, on va faire chez nous un nettoyage et un lavage à fond qui débarrassera — non sans peine sans doute — portes, fenêtres, parquets, tapis, rideaux et meubles, non seulement de cette poussière faite par les gaziers, mais aussi de tout le noir qu'ont déposé partout nos affreuses lampes au pétrole qui ont si souvent fumé. Tout cela va être un travail colossal ou *Maritza* développera toute son activité! Je voudrais voir recevoir dans notre maison bien propre et joliment et proprement éclairée. Il est vrai

que vous devez pour cela retarder un peu votre visite à Bucarest; maintenant vous tomberiez dans une taupinière poudreuse et insupportable. En écrivant je suis suffoqué.

La seconde disposition dont je voulais te faire part c'est que j'ai décidé de faire déjeuner avec moi chaque jour, deux ou trois de nos jeunes gens à tour de rôle. J'ai déjà commencé ce matin. Mes premiers invités ont été Bărbulesco (3-me année des lettres) et un petit moldave Bogdan Ionesco (1-ère année des sciences). Demain j'aurai un 3-me année des science, Stelian Petresco, un Macédonien Papahagi et un 1-re année des sciences, Alessiano, le neveu de Gion, et ainsi de suite, jusqu'au 30, sauf à recommencer la liste; cela les fera déjeuner chacun au moins une fois par mois avec leur directeur qui leur apprendra à vivre comme des gens plus ou moins bien appris. Cela les fera aussi avoir plus de savoir — vivre que la presque totalité de nos professeurs actuels.

Après tous ces détails qui peut-être ne vous intéressent que tout juste, je vous parlerai aussi un peu de vous, en m'associant par la pensée et le cœur à notre fête de famille de demain le 26. Avez-vous déjà les pâtisseries? En tout cas si vous comptez pour des douceurs, les bonnes pensées que de loin j'ai pour vous trois, mes chers provinciaux, que j'aime, vous ne manquerez pas de sucreries morales. Encore une fois, je vous embrasse de tout cœur. Je n'ai toujours pas eu la somme nécessaire pour envoyer chercher la caisse venue de Paris. Cela m'emunie, mais que faire?

Tout à toi,

Alex.

J'allais expédier les pages précédantes quand j'ai reçu ta lettre d'hier qui m'a beaucoup, beaucoup chagriné, en apprenant combien tu as été de nouveau souffrante. Quand donc ces tortures vont-elles finir? Voici presque trois ou quatre ans qu'elles durent. A part cette fâcheuse nouvelle de tes souffrances, je trouve dans ta lettre quelques regrets au sujet de la représentation de « *l'Ami Fritz* »; moi je n'y ai pas assisté, car je n'ai pas été du tout au théâtre

depuis très longtemps ; mais Costică Caracaş n'a manqué aucune des représentations de F..(?) et il m'a dit que celle de « *l'ami Fritz* » n'a pas été des bonnes, car il a été mal secondé par ses acolytes et surtout par celui qui faisait le rabi.

Encore une fois, je vous souhaite bonne fête pour vous tous et je vous embrasse de tout cœur.

Alex.

XLIV

Bucarest, jeudi, le 27 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Au milieu de mes occupations assez fatigantes pour le moment, je puise avec plaisir une heure matinale pour t'écrire quelques lignes. J'ai reçu ce matin seulement ta lettre d'avant-hier et j'y ai vu avec chagrin que tu as été consécutivement très fort malade ; je savais déjà par ta dernière lettre que tu avais beaucoup souffert, mais, à ce qu'il paraît, cela s'est prolongé encore plus que d'habitude. Cela me fait beaucoup de peine.

D'après ta lettre, je vois aussi que vous n'aviez encore reçu ni les gâteaux, ni une dernière lettre. J'espère toutefois que vous avez eu l'une et les autres à temps pour le jour anniversaire de notre fils auquel je continue à souhaiter de la santé, du bonheur et l'absence de tout souci de toute contrariété. Pour mon compte, comme je te le disais au commencement, et comme du reste je te l'ai annoncé par mes lettres précédentes, je me trouve très occupé, je voudrais avoir autant d'argent que j'ai d'occupations et ce serait très agréable, car, quand on a à faire, il est très utile de n'être pas embarrassé par la gêne pécuniaire.

Hier j'ai eu une journée bien occupée, mais pas désagréablement. Le matin, de 9 à 12, nous avons écouté à l'école primaire de Borgovanu 3 leçons d'histoire faites aux enfants. En disant *nous*, je veux entendre moi et 17 de nos jeunes gens, tous ceux des lettres. Cela les a beaucoup intéressé. Rentré a domicile, j'ai eu à déjeuner avec moi : Litzika, Dănesco et le nouveau, Octavian Popp.

Dans la journée, entre 3 et 6½, j'ai présidé la thèse d'un ancien normalien qui a fort bien passé cet examen et j'ai aussi fait ma leçon à l'Université entre 4 et 5 heures. Ma fidèle auditrice Zoe Linche n'a pas manqué. Le soir, grand festival à domicile. *Martiza* en mon absence avait arrangé convenablement le tout, quoique dans toute la maison il y a un chaos de plâtres, d'échelles et de dérangement provenant de la pose du gaz; qui va piano-piano; on avait disposé une espèce de petite chaire dans l'embrasure de la fenêtre du milieu au salon. On y avait réuni le nombre nécessaire de 34 sièges, les 3 lampes étaient allumées; de plus, il y avait 6 bougies brûlantes dans le petit lustre du centre, lequel sera binetôt remplacé par un lustre au gaz; il y avait aussi des bougies dans les appliques d'entre les fenêtres. Le buffet (confitures et thé) était dressé sur la grande table du centre de l'entrée, dont les portes du col du salon étaient ouvertes à deux battants. Cela avait un air tout à fait high-life.

À 8 heures, le petit bonhomme que Velescu m'avait envoyé du conservatoire pour faire la lecture, est arrivé. Les invités, c'est-à-dire les 30 normaliens «*în pâr*», plus Locosteanu, Petrescu et Valaori, ont rempli le salon et ont pris place diversement répartis dans le salon et le bonhomme a lu le 1-er acte de notre «*Nea Fragilă*». Il a horriblement massacré cette lecture et j'ai eu bien peur que l'ennui n'exaspère tout cet auditoire qui se... (?) de plus en plus à cette lecture aux intonations toujours fausses et inintelligentes. L'acte fini, j'ai poussé tout mon jeune monde vers le buffet où l'on a vidé les 2 *kisele de dulceață de prune*. Mais, quand il s'est agi de passer au 2-me acte, j'ai demandé à ce pauvre petit bonhomme du conservatoire de le relayer dans la lecture et, sans monter à la belle tribune improvisée, moi, assis près de ton bureau, les lunettes sur le nez et une bougie à la main pour mieux voir, j'ai lu le second acte; sans me flatter j'ai vu que l'auditoire y avait pris grand plaisir. Cela leur semblait déjà tout autre, quoique tu sais que je ne suis pas un bon lecteur; mais, en tout cas, je lis avec intelligence, ce que ne faisait pas l'autre.

Il était même très content que je l'aie déchargé de cette corvée. L'acte fini, on a passé prendre le thé et cela s'est passé très gaiement. Seulement *Gheorghe* avait acheté trop peu de biscuits mêlés, de façon qu'on se les disputait en riant. Il était déjà 11 heures, l'heure du coucher; j'ai déclaré que je n'entendais pas qu'à cause de la veillée prolongée par la lecture, on fasse demain une grasse matinée antiréglementaire. Mais les jeunes gens ont insistés pour que la lecture soit terminée le jour même et ont promis de ne pas faire les paresseux le matin.

Aussi ai-je repris ma lecture; le 3-me acte a eu plein succès. Tous en étaient très contents.

Cela a fini à 11 heures trois quarts et alors je les ai congédié en leur disant: «*După actul întâiu v'am dat dulceață, după al II-lea v'am dat ceaiu, acum după actul al III-lea vă dau afară!*». Et tout cela s'est passé le mieux possible.

Ce matin, je dois prendre part à une autre thèse passée par *To-cilesco*, et, après mon déjeuner (où je réunis aujourd'hui 3 élèves des sciences, quoique les 3 d'hier étaient des lettres), après ma conférence d'ici, j'ai de nouveau, de 3 à 6½, à présider une thèse. Celle d'*Aurelie Bragadir* est pour samedi. Mais j'ai beaucoup bavardé en te fatigant les yeux, avec mes ignobles hieroglyphes. Je t'en demande pardon et je finis en t'embrassant affectueusement par la pensée ainsi que nos chers enfants.

Tout à toi,
Alex.

XLV

Bucarest, samedi matin, le 29 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Je viens de recevoir tout à l'heure, en même temps, la visite de *Costescu* qui avait déjà dévoré hier soir le pot de confitures, auxquelles je n'ai pas encore goûté, et ta lettre d'avant-hier. Ce

soir, Costescu doit revenir pour emporter quelques petites provisions que *Maritza* est en train de préparer; à savoir: « Du *șerbet*, de cédrat, des... cuites et quelques *murături*. Ce sont les choses auxquelles nous avons pensé; si tu avais voulu m'écouter et m'envoyer la liste de vos commissions, il est possible que nos envois fussent plus abondants, quoique nos finances soient très médiocres. Aujourd'hui, il se trouve que je suis beaucoup moins occupé que les jours précédents, où, à part les affaires de mon école et mes leçons, j'ai eu presque toute la semaine deux licences par jour. Les deux candidats qui étaient fixés pour aujourd'hui ont fait relâche, parce que l'un n'avait pas encore sa thèse examinée par les professeurs, et le second qui n'était autre que la petite Bragadir est tombée malade et sa licence est donc remise à la session prochaine, en juin. Chez nous on travaille activement à la pose du gaz; d'après ce que je prévois, le tout sera probablement terminé d'aujourd'hui, en huit. Aussi, en attendant, on prépare le nettoyage. Dès aujourd'hui, on va enlever tous les rideaux pour les donner chez Falk; dès lundi matin et, en attendant aussitôt que les tuyaux du gaz soient peints et les appareils d'éclairage placés, on fera successivement le grand nettoyage de toutes nos pièces et aussi de celles de l'étage supérieur. Cela fait que, pour trouver toute la maison remise au complet état de propreté, il se passera bien encore 10 ou 12 jours. Si toutefois, tu sens que le besoin de consulter Cantacuzino soit plus pressant que cela, avertis-moi, et il y aura bien moyen encore de te caser dans notre logis non encore approprié. Ainsi, réponds-moi si tu es décidée à attendre après la noce de Costescu pour venir (il m'a dit que c'était pour demain, en huit), ou bien, si tu préférerais venir ici vers le 8 ou 10 février. Cela dépend nécessairement de l'état de santé où tu te sens. Je pense que vous recevez toujours « l'Indépendance » qui vous tient au courant des terribles bavardages et des bals-noces à la cour, dont notre public s'occupe en ce moment.

Hier, je n'ai eu à déjeuner que Gion, parce que Steriadi a un abcès à l'œil qui l'empêche de sortir. Aujourd'hui, je reprends mon déjeuner avec 3 élèves, parce que je me suis fâché très fort hier soir contre

beaucoup d'entre eux qui négligent les leçons d'escrime et de musique chorale et profitent de leur sortie à l'Université pour vagabonder très longtemps hors de la maison. J'ai décidé de leur faire porter rigoureusement la petite cocarde verte de l'école, afin de leur rendre gênant le... (?) de circulation dans les rues.

Enfin, en toute chose, il y a du bon et du mauvais. J'espère que le bon dominera en ce qui concerne mon école.

Ici, nous avons un air et un soleil de printemps. Les belles journées qui enfin nous reviennent en février, ont devancé de peu cette année-ci leur apparition. Mais il y a encore les giboulées de Mars à attendre.

Je vous embrasse de tout cœur tous les trois.

Tout à toi,

Alex.

J'attends que les journaux nous disent qui a eu le succès aux élections du maire. Corbeau disait que ce serait tout de même N... (?)

XLVI

Bucarest, lundi matin, le 31 janvier 1894.

Ma chère Sacha,

Hier, j'ai reçu deux de tes lettres, mais je n'en ai pas eue aujourd'hui. Je pense que les 3 pots que nous vous avons expédiés par Corbeau vous sont arrivés; mais s'il y a eu retard, les écrevisses peuvent en avoir souffert. Le temps s'est tellement radouci qu'on ne peut plus compter sur les mollusques; hier on m'a apporté de chez Fundesco des huîtres; il y en avait déjà des compromises de façon que je ne regrette plus qu'elles me soient arrivées quelques heures trop tard pour que je ne puisse en envoyer à Jeanne par Corbeau.

Tout à l'heure, les ouvriers gaziers sont revenus pour achever leur travail; j'espère qu'à la fin de la semaine nous aurons déjà

tous nos appareils en règle et que nous pourons allumer. En attendant je pense qu'on pourra nettoyer quelques pièces de façon qu'avant la fin de la semaine prochaine, toute la maison sera en règle et propriefiée, prête à vous recevoir convenablement.

Quand à moi personnellement, je dois assister aujourd'hui aux deux dernières licences de la session; pour mercredi commence ma série de trois leçons consécutives. En attendant, je continue mes déjeuners avec mes 3 invités par jour. J'en ai encore pour 4 jours et tous y auront passé dans une première tournée; reste à savoir si je commencerai de suite la seconde tournée, car, quoiqu'on fasse, cela fait plus de dépense que si j'étais seul; il est vrai que c'est le seul repas de la journée, mais tout de même, on y va toujours de 12 à 15 francs par jour. Mais cela me fait mieux connaître mon petit monde et peut-être aussi cela lui apprend à vivre. En général, je remarque que, plus l'élève est avancé dans son séjour à l'école, plus il a de meilleures manières; les jeunes sont évidemment très respectueux, mais ils ne savent pas encore que l'on n'a pas précisément besoin de mettre les coudes sur la table pour manger. Hier, cela m'a beaucoup amusé de voir l'embarras de mes invités, quand on a servi les huîtres; il tâchent d'utiliser couteaux et fourchettes; il a fallu que je leur montre la façon de se servir et d'avaler les huîtres qu'il n'avaient jamais goûtées.

De plus, les leçons de musique vont leur train; il y a déjà des progrès chez un flûtiste et un violoncelliste; je ne parle plus des pianistes et des violonistes qui sont déjà nombreux; mais je suis obligé de réprimer un peu le zèle pour la musique qui prend trop de temp aux cours. Mirea a aussi donné hier sa deuxième leçon de dessin, en divisant sa chaire en deux catégories: d'un côté, les dessinateurs d'académie pour lesquels j'ai fait l'acquisition de beaux bustes en plâtre: la Venus de Milo, l'Apollon du Belvédère, le Mercure de Praxitèle, l'Ariadne etc., etc., et d'autre part, les naturalistes qui exposent un crâne humain et pour lesquels j'aurai des squelettes d'hommes et d'animaux. J'ai quelque espoir, d'après ce que m'a fait dire Maioresco, que j'aurais, si non toutes mes

propositions, du moins une partie des modifications que j'ai demandées à mon budget. Ce que je ne puis pas trop espérer c'est d'avoir pour moi une solide augmentation, et j'en aurais grand besoin. Le commissionnaire qui a reçu la carte de chez Buzeiano m'a de nouveau écrit pour me demander de lever la caisse contre 165 fr. 45 cent. de port.

Où diable trouver un pareil trésor, quand l'école elle-même se trouve à la fin de l'année budgétaire? C'est très chiffonnant.

Vous avez dû voir par les journaux tous les vols, brigandages et assassinats qui se font à Bucarest et un peu par tout le pays, grâce à l'évasion des forcats d'Ocna (il y a 2 ou 3 évasions (?)) et de Vacaresti il y a quelques....(?) Cela devient très inquiétant et je pense souvent à vous à ce propos..... Il y a précisément dans la bande des brigands un *Mărunțelu* qui n'est, certes, ni celui d'Argeș ni un parent à lui. Mais tout de même. La criminalité est contagieuse et l'exemple enhardit les méchants.

Il se peut même que les passions politiques s'en mêlent. Tout est bon aux gens politiques pour culbuter leurs antagonistes. Et puis... (?), c'est de la canaille!.....

En attendant je vous embrasse affectueusement tous les trois.

Alex.

Notre V...(?) ayant fait aujourd'hui *Blau Montag*, (on lui a payé hier soir ses appointements, ce qu'on a tort de faire). C'est *Maritza* qui a été obligée de picotter pour l'école et pour moi. Cela lui a fait oublier de mettre jusqu'à midi cette lettre à la poste. Dans l'intervalle, j'ai reçu ta lettre d'hier. J'y ai vu avec regret que ton malaise persévère. Voudrais-tu alors venir à Bucarest avant la venue de dimanche prochain?

Avertis-moi par dépêche de tes intentions, et nous ferons de notre mieux pour que tu ne sois pas trop gênée ici par les travaux et les nettoyagees.

Encore mille tendresses,

Alex.

XLVII

Bucarest le 2 février, 1894.

Ma chère Sacha,

Je reçois à l'instant deux lettres de toi, plus la carte des finances du futur couple Corbeano. Tu me parles du beau temps qu'il fait. Ici il a déjà changé; il neige en ce moment à très gros flocons.

Aujourd'hui c'est fête; Cela m'emmie, parce que l'on ne travaille pas à la pose du gaz ce qui fait trop tarder cette installation.

J'espérais que ce serait fini cette semaine et que nous serions débarrassés des ouvriers jusqu'à samedi. Mais, c'est douteux, de façon que le nettoyage n'est pas du tout commencé; il faudra donc y renoncer avant votre arrivée ici et à ce propos, du reste, je t'écrirai et télégraphierai à temps. C'est très contrariant que toutes ces complications sont survenues juste au moment où tu as besoin de venir en ville. Je suis désolé d'apprendre la contrariété qu'a causé à Jeanne les... (?) d'écrevisses qui n'ont pas du résister à la chaleur du wagon, probablement. J'avais bien dit à *Maritza* qu'il valait mieux les mariner; mais elle a prétendu que Jeanne les aimait mieux simplement cuites. À la prochaine occasion, des fraiches! Je viens de prendre un bon bain ce qui me manquait depuis longtemps; à cet effet, j'ai interrompu aujourd'hui mes déjeuners avec mes jeunes gens qui, du reste, sont aujourd'hui en vacance. Demain je reprends le cours de mes invitations. Il n'y en a plus que 7 qui n'aient pas participer à cet honneur.

Probablement que Locusteanu s'occupera de la question financière dont tu me dis un mot. Je sais qu'il est en train de payer les maîtres de conférences, quant à moi, malgré le vide pénible qui serre mes poches, je ne veux pas lui demander de l'argent, car je lui ai défendu de m'en donner avant que je ne sois liquidé avec sa caisse.

Je vous embrasse tendrement,

tous les trois,

Alex.

XLVIII

Bucarest, vendredi, le 4/16 février 1894.

Ma chère Sacha,

Après votre court vol d'hirondelles à Bucarest, rentré chez moi, je me suis proprié et j'ai été faire ma leçon à l'Université; j'en reviens pour déjeuner, mais avant cela j'ai écrit au père *Timuş* pour lui dire que ma fille et son mari m'avaient chargé de lui remettre toute leur reconnaissance pour l'honneur qu'ils leur faisaient d'accepter à venir officier à Argeş dimanche (prix net 4 ou 5 louis d'or) et que, de plus, ils retarderont la cérémonie jusqu'à 4 heures (les invitations portant 2 h., je viens de recevoir), pour lui donner le temps d'arriver. — *Să nu mă dați de minciună că vă fac praf!* — J'ai télégraphié à Théodore, avant d'aller à l'Université. Du reste, je me conduis, en vous le disant, comme M-me de la Palisse, puisque vous êtes déjà là et que vous le savez.

Je vais m'occuper à vous envoyer un livre français pour la petite, et puis, je ne sais plus encore, ce que vous m'avez demandé. Rappelez-le moi. Gion vient de m'écrire qu'il est malade et qu'il ne viendra pas déjeuner. Si, d'autre part, Steriadi en fait autant, dans le cas où son œil n'est pas guéri, alors je reprends dès aujourd'hui mes déjeuners scolaires.

Tu a dû retrouver à *Argeş* ma lettre d'avant-hier qui y est depuis une ou deux jours.

Je pense que la fatigue que tu as éprouvée à la gare est à cause de cette course et surtout de l'ascension, que tu y as faites. J'en ai gardé quelque inquiétude de façon que tu me ferais bien plaisir en me tenant très au courant de ton état de santé.

Steriadi vient d'arriver; nous allons déjeuner, ce pourquoi je finis en vous embrassant bien tendrement, toi, notre fillette et son grand.

Alex.

XLIX

Bucarest, lundi matin, le 7 février 1894.

Ma chère Sacha,

Hier j'ai pensé presque toute la journée à votre grande fête du mariage et j'en attends avec impatience des nouvelles. Ici nous avons un retour complet à l'hiver mais avec des velléités printanières, car dans la journée parfois, et malgré le froid assez vif qu'il fait, il y a des rayons de soleil qui fond la neige dans les rues et les salit fort de boue. Dans la nuit, tout gèle sous de blancs clairs de lune.

Depuis samedi soir, nous avons partiellement du gaz; mais pas encore dans mon appartement, attendu qu'on ne pourra poser les appareils que demain ou après-demain; ils ne sont pas encore prêts; en tout cas, il n'y aura plus rien à faire avant la fin de la semaine; aussi *Maritza* va en profiter pour soumettre toute la maison, pièce par pièce, à un grand lavage et nettoyage.

On est revenu chez moi de chez le commissionnaire correspondant de Buzeiano et j'ai demandé qu'on attende encore une douzaine de jours sans renvoyer la caisse. Les jours de magasinage ne sont pas plus de 20 centimes, je crois, par jour, pour une caisse.

J'attends que tu m'écrives comment tu te sens et quelle est la décision au sujet de la consultation, avec le Dr. Cantacuzène.

Aujourd'hui je complète et relève (?) ma liste d'invités, en déjeunant avec 7 d'entre mes élèves. J'ai pour cela un agneau que l'on m'a apporté et, comme j'avais pour la fin le résidu de 4 des moins agréables, je les réunis avec 3 bons élèves pour ne pas me trouver... (?) sans toutefois exclure ceux-ci à mes invitations. Là-dessus je vous embrasse, de tout cœur, tous les trois,

Alex.

L

Bucarest, le même 7 février.

Je viens de recevoir à ton nom les lettres ci-jointes de R. Wrangel et Stuart; j'ai ouvert la première pensant qu'elle contiendrait quelque chose de pressant; tu verras ce qui s'y trouve; quant à

celle de Stuart je l'envoie telle quelle. J'ai reçu, après t'avoir expédié ma lettre de ce matin, celle que tu m'as écrite pour me décrire votre voyage, votre retour à *Argeş* et l'emploi de la journée des fiançailles. À demain, les nouvelles de la noce que j'attends.

Dans la journée, les installateurs du gaz ont fait aujourd'hui beaucoup de progrès et j'ai tout lieu de croire que mercredi au plus tard, tout sera fini. Le temps continue à être froid malgré le beau soleil. Depuis ce matin, je n'ai pas d'autres nouvelles, si ce n'est que j'ai déjeuné avec mes sept jeunes gens qui ont fait honneur au *borş de miel*, au macaron à l'italienne, à l'agneau frit garni de la purée de marrons et pour dessert une... (?) à la bonne femme. Mes invités, comme tu le vois, sont d'une espèce qui ne diffère probablement pas beaucoup, quant au rang social, du monde dans lequel vous vous trouvez au milieu des fêtes nationales d'*Argeş*; mais, ma foi, au milieu de ce monde on sent du moins le contentement de savoir qu'on fait du plaisir à ceux avec lesquels on se trouve et qu'il n'y a parmi eux ni envieux qui font mine de sourire, ni méchants qui se gorgent de vos libéralités et se moquent de vous en dessous.

Quoique ce monde ne soit pas toujours du meilleur ton, du moins on n'y trouve pas au fond de la fausseté. Vos libéralités sont pour eux des bienfaits et de bonnes et utiles leçons. Donc, contents et bien portants, je tâcherai de faire de même.

Milles tendresses,

Alex.

LI

Bucarest, le 8 février 1894.

Ma chère Sacha,

J'ai reçu aujourd'hui vers 10 heures la lettre où, en me parlant de la noce, tu me fais part des intrigues que l'on fait là-bas contre l'élection de l'Évêque *Timuş*. Aussitôt, ta lettre en poche, j'ai couru chez lui; mais ne l'ayant pas trouvé; *i-am lăsat răspuns că-l aștept*

acasă. Il n'a guère tardé à arriver chez moi au moment où je me mettais à table, avec 8 de mes élèves autour de notre table.

Maintenant tous les appareils à gaz sont placés. Cela ne veut pas dire que je les ai allumés en plein jour. Je t'en parlerai avec plus de détails une autre fois, car en ce moment sorti de déjeuner, Borgovan avec lequel j'ai des travaux pressants, vient d'arriver.

Aussi je reprends ma conversation avec Timuș. Je lui ai lu la lettre; il en a ressenti beaucoup de plaisir; mais il sait depuis hier soir que toutes les chances à l'évêché sont contre lui, qu'il y a eu entente entre le ministère, les corps législatifs et le mitropolitain pour que *Ieronim*, le vicaire, soit élu à *Argeș* et un autre Moldave, *Dionisie*, à *Buzău*? Donc, avec tous les regrets qu'il tâchait de cacher, il m'a déclaré qu'il était inutile pour lui de tenter n'importe quoi. Je voudrais que ce petit incident ne tourne pas contre notre Théodore, mais, le cas échouant, je me charge d'expliquer au métropolitain qu'il a eu tort de ne pas prévenir Damian de l'envoi de son émissaire, que notre gendre aura pu prendre pour un agent contraire au mitropolitain. Je finis en toute hâte en vous embrassant tendrement,

Alex.

LII

Bucarest, samedi, le 12 février 1894.

Ma chère Sacha,

Il s'est passé cette fois encore plusieurs jours sans que je t'écrive. C'est que c'était précisément la série de mes leçons et, cette fois-ci tout spécialement, j'ai eu beaucoup à faire pour mes cours et pour mon école. Dans l'intervalle, j'ai reçu, pas tous les jours, mais plusieurs fois, deux de tes lettres, en même temps. Tout en regrettant les frais que ces festivités entraînent pour nos enfants, j'aime bien apprendre qu'ils se sont amusés et qu'ils ont répandu du contentement autour d'eux. Hier, Steriadi qui est venu comme d'habitude le vendredi déjeuner avec moi, m'a dit avoir lu dans

je ne sais quel journal roumain (il ne se reppelait pas lequel) quelques mots sur la noce d'*Argeş* dans lesquels on disait que c'était toi qui avait été marraine et que moi je m'étais fait représenter par Théodore. Je regrette qu'on aie enlevé à nos enfants ce qui leur revient de droit.

Qui a pu faire cette fausse communication aux journaux? Maintenant vous allez avoir les ennuis et les frais, beaucoup moins profitables de la récrutation¹⁾. Le repos et l'économie eussent été beaucoup plus agréables pour vous tous. Mais enfin, courage! Pourvu que ta santé ne se ressente de ces nouveaux tremballages. Enfin, quand vous serez quittes, j'espère te voir ici et, si c'est possible, les enfants aussi.

L'installation du gaz est tout à fait terminée depuis hier et nous nous ressentons avec plaisir de ses avantages. Nous allons voir cependant ce qu'elle nous donnera comme résultat dans la dépense. Je pense que *Maritza* ne tardera plus guère maintenant à commencer ses grands nettoyages qui s'effectueront en même temps que vos dures journées de récrutation à *Argeş*. Le froid est toujours très vif et la neige tache de blanc toutes les toitures et les endroits non piétinés par les passants. Mais en somme, le temps n'est pas très désagréable.

Je ne sais plus rien au sujet de l'élection des évêques. À ce qu'il paraît cependant, le gouvernement a d'autres chiens à fouetter en ce moment, grâce aux démissions des officiers, aux révoltes contre la loi du... (?), aux brigandages de *Măruneşelu* et compagnie, qui défient ouvertement la police.

Cela cloche de tout côté: j'ai eu l'idée de faire visite au Mitropolitain et de me plaindre à lui de ce qu'avant d'envoyer des émissaires secrets à *Argeş*, il ne nous a pas témoigné la confiance de nous prévenir, parce que en somme tout faisait croire que lui, il était pour *Timuş* et que Théodore était en droit de le croire, mais

¹⁾ Forma *recrutation* nu există în franţuzeşte, ci numai *recrutement*. A.O. procedează aci ca şi în altă parte unde întrebuintează de asemeni *résuscitation* în loc de *résurrection*. (Vezi scrisoarea LIV).

je n'en ai rien voulu faire avant d'avoir reçu de toi une réponse à la lettre où je te parlais de cette affaire. Je pense que cette réponse de toi je l'aurai tantôt. En attendant, je vous embrasse affectueusement tous les trois,

Alex.

LIII

Bucarest, lundi matin, 14 février 1894.

Ma chère Sacha,

Hier, j'ai reçu la lettre qui contenait le billet du 50 fr. que je m'en vais changer tout à l'heure pour t'en expédier la valeur par le télégraphe, si c'est possible.

Aujourd'hui, j'ai eu deux lettres de toi. Vous devez être au beau milieu de ennuis du recrutement¹⁾. Je vous plains d'autant plus que j'ai moi-même pour le quart d'heure pas mal d'ennuis d'argent. Si cela n'était pas, je me sentirais assez content de voir mon école marcher assez bien et ma santé aussi; mais on ne peut pas être sans trouble, dans ce bas monde.

C'est vrai, mais pas consolant. Quand votre recrutement sera fini, j'attends que tu m'annonce ton arrivée. Je ne crois pas que le grand nettoyage de la maison puisse être fait avant cela, car *Maritza* prétend — et cela n'est pas faux — qu'il fait encore trop froid pour entreprendre ce travail qui laissera portes et fenêtres grandes ouvertes, ce qui pourra nous combler de rhumes, rhumatismes, etc., choses très peu agréables et encore moins opportunes, quand en manque d'argent et qu'on en éprouve des soucis.

Ce que je sais de l'affaire *Timuș*, c'est ce que tu m'écris, car ici je n'ai plus vu personne; je n'ai même pas communiqué à celui-ci tout ce que tu m'as écrit de flatteur pour lui (après la première entrevue dont je t'ai déjà parlé), car avec la prêtraille, on ne sait jamais à quoi s'en tenir; ils sont si cachotiers et si versatiles, que le mieux c'est de les laisser à leur chances ou à leurs intrigues. Je dis cela, du moins en ce qui me regarde personnellement.

¹⁾ Aci e forma corectă: *recrutement* (vezi mai sus nota 1, p. 420).

Je finis, ma chère Sacha, en vous embrassant, par la pensée, toi, notre fillette chérie et son gros comme elle dit qui, à ce que je vois, se met aussi beaucoup en peine pour les affaires des autres.

C'est malheureux quand on a le cœur et l'esprit ainsi fait que l'on se laisse impressionner par toutes les sottises et les méchancetés humaines. Courage et bonne chance en tout.

Tout à toi,
Alex.

LIV

Școala Normală Superioară
din București
Cabinetul Directorului

Bucarest, 16/28 < février > 1894.

Ma chère Sacha,

Je t'écris quelques mots en toute hâte ce matin avant de continuer le travail qui m'a occupé tout le temps à partir d'avant-hier soir. J'ai entrepris de faire devant mes élèves normaliens, demain jeudi, à l'heure de ma conférence, une *leçon modèle* d'histoire, telle que je voudrais qu'ils en fassent toujours lorsqu'ils seront professeurs dans des lycées. Or la chose n'est pas facile à mettre en pratique. Tu comprends que je veux en faire un *vrai modèle*. De plus, cet après-midi, j'ai ma leçon ordinaire à l'Université. Tout cela m'occupe au point que je n'ai guère de loisir. Et ce ne serait encore que plaisir si je n'avais des soucis de pénurie extrême. Entre autre, ou plutôt, en plus, le commissionnaire avec la caisse de Paris, « *îmi tot dă zor și scrisori peste scrisori la adresa D-nei Jeanne Damian* ».

Ma pauvre chérie fillette!

Au fait, comment va-t-elle? Je pense que bientôt vous serez débarrassés de cette catastrophe de récrutation¹⁾.

Ici, à ce qu'il paraît, la politique est très, très, très tendue, et cela fait qu'on n'a pas l'air, je crois, de se préoccuper de l'élection des évêques.

¹⁾ Din nou, forma incorectă. Ea se poate vedea în facsimilul publicat alături, unde e reprodușă tocmai această scrisoare.

Zăureș 16/08 1904

ȘCOLA NORMALĂ SUPERIOARĂ
DIN
BUCUREȘTI

CABINETUL DIRECTORULUI

de l'Electron des Engren.
des jours neufs out d.
autres chais a jantes.
cel sont le coture.
mont de le sein des
conservation cette jolai.
cette de Bege & Nitro
a leur l'air de le
remer. t'air i un lazar
qui. servir. de party

entre des car et la
sparsere d'Hydro-
En vols est d
nobly. De retour
vite a une beam
fun de man de
vont ambre
En ton d tout
6 oct. -

Mr. de
de l'exis p'p'os
cont a tout hat.
ce m'ata avant de
continuer l' travail
sur m'ia occup
C l'ant a j'ant d'
avant de s' faire
entrepis
de vant de s' Elever
Norvobom.
J'ant a s' lever d' une
Conferece. en locon.
Modil d' his tois. l'ite
sur p' un d'm j' est en

Le 16/08/04 au nom de la direction de l'École Normal Supérieure de Bucarest, en réponse à votre lettre du 10/08/04, je vous prie de m'excuser de ne pas vous avoir répondu plus tôt.

forunt turg. o lămpă
vânt. profum dur
de dăcșii de la
chor vint în fecl
c nătk în prăpă.
Te compand în țig
cu feine în Wai
Model. De plus, set
epa nătki! o m
leu ad vail o. l. k
veritate. Tătk ae
m' ocupe an tōtk
în țig v. a lătk de
lorișii. El c o k
mencu în flăcșii. Ńi
k v. vail în tōtk.
de fēniric extōtān.

Și tu autu, o p
m plus, de c
ave c cașii de ț
cum tōtk de ț
seriori fētk m
c adreșo. Abs
Damen. Abs
cheris pletete!

Am fētk cōm
v. Ń. de. Ń ț
Șu hētk vōtk
de lătk de k
cōtk tōtk de k

Ńi, c c. Ń. Ń
de pletete c
tōtk tōtk, c
m o v. a ț
cōtk de ț.

Les gouvernants ont d'autres chiens à fouetter. Cela sent le commencement de la fin des conservateurs. Cette galvanisation du *Beizadea Miticã* a bien l'air de la r suscitation¹⁾ d'un Laz r qui servira de passage entre Lasc r et la *spargerea t rgului*.

En voilà assez de politique. Je retourne vite à ma leçon pour demain, et je vous embrasse tous les trois de tout cœur,

Alex.

Ce que tu me dis au sujet du... (?), car le bonhomme me donne du souci. Il m'est aussi peu sympathique que son frère Ștefan m'était agréable. Cela provient de leur différence complète de nature et d' ducation.

LV

Bucarest, vendredi, le 18 février 1894.

Ma chère Sacha,

Avant d'aller faire à 9½ ma leçon à l'Université, je jette ces lignes sur le papier, pour te dire que j'ai bien pensé à vous, après avoir reçu ta lettre d'hier, où tu me dis le travail que tu as fait tout en souffrant, ayant à ta charge notre fillette souffrante et alitée et puis toute la maison à soutenir avec les hôtes peu divertissants qui vous ont encombrés pendant plusieurs jours. Vous en voilà quittes, grâce à Dieu, et j'espère que tu auras déjà pu te reposer un peu, surtout si Jeanne est déjà complètement remise. Je souhaite l'une et l'autre et je pense que tu ne tarderas pas à m'annoncer ton arrivée à Bucarest. Ce que je regrette, c'est de me trouver dans de si pesants embarras pécuniaires. N'étaient-ce ces ennuis, eh, l'existence serait supportable tant que l'on est bien occupé de choses qui vous intéressent. Et mon  cole et mes cours sont de cette nature. Il est vrai que je ne puis pas toujours arriver à réaliser tout ce que je désire, mais enfin, avec de la bonne volonté

¹⁾ Vezi nota n. 1, dela p. 420.

et de l'intelligence; on se tire d'affaire. Il n'en est, hélas, pas de même pour les affaires d'argent, car dans celles-là, par malheur, je ne suis guère entendu; au contraire, j'ai la mal chance d'être tout ce qu'il y a de plus brouillon et de plus inapt. Mais, parlons d'autre chose. Pas des bals de la cour. «L'indépendance» doit vous en dire plus que je n'en sais. Pas non plus des Évêques. Tout ce que j'ai ouï dire c'est que les chances de Timuş ont l'air de monter. Tant mieux, cela vous fera plaisir. Je te dirais que, depuis une dizaine de jours, je suis en assez ferventes relations avec le *Spitzerul* (pas votre Volf) de Zizine qui fait pour moi des photographies pour les projections de mon cours. Celle que je faisais faire chez Socecu me ruinaient. Nous allons voir si celle de Zizine qui ne me coûteront que les verres, vont faire le même service! Ce matin, il pleuvotte ici sans qu'il fasse très froid. Décidément, le printemps s'annonce et je suis très content en pensant que, dans 3 ou 4 semaines, on pourra déjà mettre la main au jardinage. Je finis en vous embrassant tendrement tous les trois.

Tout à toi,
Alex.

LVI

Bucarest, dimanche, 20 février 1894.

Ma chère Sacha,

L'incident de la pension est clos! Voici cependant la réponse de Wrangel. Locusteanu m'ayant dit que ta pension pour janvier t'étant déjà parvenue, je n'expédierai la lettre de toi pour Stuart que si tu me répètes cette demande que j'ai trouvée dans ta lettre de ce matin. qui me racontait les ovations de votre... (?) en proie desquelles vous vous êtes trouvés tous très unis l'autre jour, après l'élection. Je comprends bien votre émotion; je les éprouve aussi parfois; mais quand on y réfléchit, on sent, hélas! combien tout cela a peu de fond et de vérité, tout en ayant de la sincérité au

moment même où l'on fait les manifestations. Un jour, après l'enthousiasme, l'ivresses du moment tombe et il n'en reste plus que le petit train de mesquineries et d'égoïsme personnel de la vie ordinaire. Je suis pessimiste dans ce que je dis, mais j'ai fait l'expérience de toutes ces choses-là dans la vie et tu sais que, de ma nature, j'aime peu la popularité. Je n'en suis pas moins content de savoir que cela vous a donné quelques moments de douces sensations. Dieu veuille que nos enfants soient toujours aimés et respectés même dans ce petit coin bien retiré. Dans ces derniers temps, j'ai dû m'occuper pour mon école de l'histoire de Jules César et ce grand homme, en passant pour aller en Gaule dans un petit bourg des Alpes disait à un de ses lieutenants qui parlait avec mépris de l'existence de ces pauvres petits bourgeois: « J'aimerais encore mieux être le premier, parmi eux, que le second à Rome ». Donc, je souhaite que nos enfants soient toujours heureux, comme César, d'être les premiers à *Argeș* et qu'ils n'arrivent pas à être confondus dans la foule méchante de Bucarest ou d'ailleurs. Je continue à être dans de très mauvais draps pécuniaires, mais j'ai quelque espoir de me dépêtrer bientôt. Quand ce sera fait, — si cela l'est comme j'en nourris l'espoir — je me sentirai bien content de vous réunir tous ici. Peut-être alors, ferons-nous aussi la petite fête musicale que je projette à mon école pour un soir. Ce qui me le rappelle, c'est que j'entends brailler le choeur sur la direction de Bănulescu. De plus, 20 de mes jeunes gens vont aller tantôt au 1-er concert symphonique. J'avais aussi une bonne place offerte, comme les autres, par Wachman, mais j'ai à travailler aujourd'hui et j'ai donné mon billet à Locusteanu.

Ce soir, j'irai cependant peut-être à la dernière représentation de Mounnet Sully « *Oedipe roi* ». Je n'y ai pas mis les pieds. Mais il a produit de l'enthousiasme dans notre public. Et en effet, il a un jeu qui ne peut que plaire ici, tout exagéré qu'il parut à beaucoup de monde à Paris.

Le temps s'est mis tout à fait au printemps aujourd'hui; cela n'empêche pas que hier, comme un nouvel Achille, j'ai eu mal

à la cheville et j'ai passé ma journée alité avec force compresses. Heureusement, c'est passé.

Mais j'écris trop et ma main se refuse à cet exercice.

Je vous embrasse tendrement tous les trois.

Alex.

LVII

Bucarest, jeudi, le 24 février 1894.

Ma chère Sacha,

Quelques lignes ce matin en toute hâte ayant mes leçons à préparer pour tantôt. Hier soir, pendant que j'étais à l'Université, Olga est venue à la maison, mais ne m'ayant pas trouvé, elle doit revenir aujourd'hui, et, comme elle repart, dit-elle, demain à 2 heures, je tâcherai de vous avoir quelques légumes frais. J'espère trouver même de ceux que l'on apporte comme premières *trufandă* de Constantinople.

Maritza fait des brioches et nous vous en enverrons.

Locusteanu doit t'écrire pour te dire qu'il a reçu depuis longtemps la pension de janvier et qu'il l'a distribuée. Celle de février n'a pas encore fait son apparition.

On a nettoyé la chambre à coucher et le salon. On procédera méthodiquement aux autres pièces.

Le ministère a, depuis hier, en moins, Jaques Lahovary. On prétend — que Dieu exauce les vœux de ceux qui le disent et le désirent — que le *Siebenhosen*¹⁾ s'en va aussi. « *Unde e norocul!* » pourvu qu'il ne soit pas remplacé par un Arion quelconque!

Je vous espère tous pour les premiers jours de mars! Pourvu que le temps reste alors aussi gai et doux qu'il est ici actuellement. Costică Caracaș a été hier chez moi pour prendre congé. Il est parti pour 15 ou 20 jours en Italie où il verra....

J'ai tout dit. Je vous embrasse de tout cœur.

Au revoir. Portez-vous bien s'il vous plaît!

Alex.

¹⁾ De data aceasta porecla lui Tache Ionescu e în nemțește.

P. S. — Voici une lettre que j'ai reçue hier; je l'ai ouverte parce qu'elle n'était adressée qu'à moi, et j'ai cru que vous trouverez de l'intérêt à la lire sans en rien dire. Je crois que nous avons pris avec Alexei et Vasile, de vilains drôles à notre charge. Il serait bon d'y aviser.

LVIII

*Olah Szent-György,
Besztercze-Naszod (Transilvania),
mardi, le 11/23 juillet 1894.*

Ma chère Sacha¹⁾.

... Arrivé depuis avant-hier soir à l'endroit au nom compliqué qui est en tête de cette page et qu'il faut copier très exactement sur les enveloppes de tes lettres, si tu tiens à ce qu'elles m'arrivent, je me suis senti bien fatigué du long voyage que j'ai fait en chemin de fer par de si grandes chaleurs. Je t'ai envoyé un télégramme que j'ai expédié à la station voisine de Rodna qui n'est pas à moins de distance qu'une heure et demie d'ici.

Quant à la localité où je me trouve, elle est trop exclusivement roumaine pour que le Gouvernement hongrois accepte à y établir un bureau télégraphique. Et cependant, toute simple et naïve qu'elle est, elle ne manque pas d'avoir des agréments. Et tout d'abord, c'est un pays si essentiellement roumain, si dépourvu d'étrangers et de Hongrois, qu'il me semble que cela ne peut pas (et en tout cas ce ne doit pas) ne pas être à nous. Mon patriotisme se développe beaucoup plus quand je me trouve dans les localités roumaines qui ne nous appartiennent pas encore.

Mais, je dois te parler un peu aussi du voyage que j'ai fait pour arriver ici. D'une traite, entre 3 h. de l'après-midi et 11 h. du soir, samedi, j'ai fait en chemin de fer le trajet de Braşov à Cluj.

¹⁾ Seria de scrisori care urmează (LVIII—LXVIII) au fost publicate de d-l Al. Tzigara-Samurcaş în «Convorbiri Literare», anul LXVII, Iulie—Septembrie 1934, p. 714—725.

De crainte, de fatigue et d'incommodité, j'ai renoncé à m'arrêter en route à Blaj; c'est été un jour de perdu.

À Cluj, j'ai bien reposé dans un hôtel très luxueux, où la nuit m'a coûté aussi cher que dans le plus luxueux des hôtels de Paris. Là, j'étais tout à fait en pays hongrois, et par conséquent tout à fait hostile aux Roumains.

La ville est grande et bien bâtie. Depuis que je ne l'ai vue, elle s'est beaucoup développée: belles maisons, rues propres, tramways à vapeur partout. Mais avec son esprit tout à fait hongrois, je me disais en la traversant dimanche matin à 7 heures pour aller à la gare, que c'était une ville destinée à périr bientôt sous les flammes et la dévastation, car elle assume toutes les vengeances du peuple roumain, attendu que c'est là que chaque jour on condamne à la prison et aux amendes les patriotes roumains. De Cluj à Bistritza, où je suis arrivé à midi, j'étais dans un train de province qui n'allait pas plus vite qu'une voiture à deux bons chevaux. À Bistritza, dans l'hôtel où je suis descendu pour prendre un déjeuner et louer une voiture, il y avait un grand banquet politique offert au ministre de l'Intérieur, Hieronymy, qui se trouvait en excursion politique.

Les Hongrois célébraient leur triomphe contre les Roumains. Ceux-ci s'abstiennent de prendre part à ces manifestations. Au milieu de ce brouhaha, je suis parvenu, grâce à mon parler roumain qui sonnait bien agréablement aux oreilles, à trouver une voiture, qui en l'espace de quatre heures, par une route de montagne, de toute beauté, m'a mené, d'abord à travers deux riches villages saxons, et puis à travers de hautes montagnes couvertes de sapins et parsemées de cabanes roumaines jusqu'à Saint-Georges. Ici, j'ai retrouvé la famille de Borgovan et, depuis notre arrivée, je ne fais que voir et causer avec des professeurs et autres citoyens roumains, qui tous exubèrent d'indignation contre les violences hongroises. Mais ici, les Hongrois n'osent pas venir et quoique tout soit encore bien primitif, on y vit d'une façon peu *high-life*, mais très cordialement. Il y a hôtel, restaurant, promenade, bains,

sources, musique, et tout ce qui constitue une station balnéaire; mais tout cela dans des proportions et des conditions humbles et transilvaines. *Ca la frații de dincolo!*

Après m'être logé deux nuits dans l'hôtel — pas chic du tout, — j'ai trouvé maintenant un petit chalet rustique (*adică o căscioară de bârne văruițe*) dans les hauteurs, parmi les sapins, et là, la vue et l'air sont délicieux. Aussi, je suis en train de m'y installer et, dès demain, nous commencerons avec Borgovan à travailler à notre « *Carte de Cetire* » pour les enfants. Je pense que ce travail réussira, d'autant mieux que les conditions matérielles dans lesquelles nous le faisons sont très propices pour ce genre de *sport*, comme dirait notre Jeanne.

Figurez-vous du reste que sous le rapport de la nature, l'endroit où je suis est presque tout à fait ce qu'est la vallée d'*Argeș*, en amont de *Corbeni*, avec la rivière en moins (le *Someș* qui du reste ressemble beaucoup à l'*Argeș*) et se trouve dans une vallée voisine, à un kilomètre, ayant la forme d'un entonnoir de montagnes, dans lequel jaillissent les trois sources minérales de St.-Georges. L'eau, malgré sa petite odeur quelque peu sulfurique et son goût un peu salé et un peu ferrugineux, est très potable et s'associe au vin aussi agréablement que le borvis. On l'appelle ici le *borgut*. Tout le monde en boit en place d'eau ordinaire.

Enfin, je suis bien content de respirer un air excellent et de vivre quelque temps parmi des gens au milieu desquels on éprouve une vraie satisfaction à raffermir ses sentiments patriotiques. Peut-être vous paraîtrai-je bien chauviniste, tant je répète souvent la même rangaine patriotique; mais c'est là le sentiment qui me fait le plus de plaisir moral, depuis que je me trouve ici...

LIX

Jeudi matin, le 14 juillet 1894.

Ma chère Sacha,

... Je te répète que la position de la maisonnette que j'occupe est charmante; mais je ne puis pas en dire autant du mobilier. D'abord ici, non seulement les sommiers, mais même les matelas

de laine sont parfaitement inconnus. Les paillasses sont les seuls meubles cubiculaires. Mais comme l'on me gâte beaucoup ici, étant connu littérairement par tout ce qui est professeur et lettré ici, — et c'est en général le public de la localité pendant la saison des eaux; bien entendu, c'est le corps professoral roumain de Transylvanie; comme je suis choyé — dis-je — on m'a organisé avec des coussins, un lit plus supportable. Ce qui est encore plus difficile à trouver, c'est une armoire pour mon linge, qu'il m'est bien onéreux de toujours puiser dans une malle. Mais Dieu est généreux ! et les St., Géorgiens s'y mettant, comme ils le font, les braves gens, je crois que bientôt j'aurai un bahut quelconque pour mon linge. À part ces petites misères, qui sont plutôt amusantes que pénibles, l'air, la localité, le monde environnant, tout m'est agréable et je ne me plains pas d'être venu. Cela m'est bien plus agréable que n'importe quelle autre station d'eaux à façon high-life...

LX

Samedi, le 16/28 juillet 1894

Ma chère Sacha,

... Ici le climat est beaucoup plus tempéré. Le soir même il fait assez frais. De plus, comme il a beaucoup plu cette nuit, la matinée est toute imprégnée de vapeurs blanches qui traversent les montagnes que j'ai en face de moi, dans tous les sens. Décidément, je me plais fort dans cette localité. Dans ma chambre rustique, sur le versant de la montagne, et que j'ai enfin pu meubler même d'une armoire (non pas à glace, bien entendu), j'ai cloué en face de mon bureau improvisé toute la collection de vos photographies d'Argeș; la maisonette, la victoria avec son attelage à quatre, Jeanne en amazone de village, etc. Pour ce qui est du travail à ce bureau improvisé, il s'est réduit à des épreuves à corriger¹⁾;

¹⁾ E posibil, ca A. O. să lucreze la corecturile volumului său, ultimul care a apărut în timpul vieții sale, și anume acela notat în ediția noastră cu *E* și *D* (vezi mai sus, *Tehnica ediției de față*, p. 101).

car nous n'avons pas encore commencé avec Borgovan, le travail du livre de lecture primaire.

C'est si bon de ne rien faire et de se reposer l'esprit et le corps dans un paysage si agreste. À part cette oisiveté, je cause beaucoup avec les gens d'ici, et, bien entendu, ces conversations ont pour objet les persécutions auxquelles les Roumains sont en but de la part du Gouvernement hongrois. On ne peut pas se figurer à quelles vexations ces braves gens sont exposés ! Cela ne peut pas durer longtemps, et, si les Hongrois ne se ravissent pas et n'arrivent pas à devenir plus tolérants pour les Roumains, les affaires pourraient se compliquer très dangereusement !

... Il est question de faire quelques excursions dans les environs qui, à en juger par la route que j'ai faite à partir de Bistritza pour arriver ici, doivent être très beaux. Ce sera pour la semaine prochaine, car celle-ci est consacrée à la paresse. Je n'ai fait qu'une seule promenade à pied, et cela a été à la poste qui est dans le village de St.-Georges, sur la rive du *Somes*.

.....

LXI

Lundi, le 19 juillet 1894.

Chère Sacha,

... Mon temps se passe agréablement grâce à l'endroit qui est agréable et aux relations avec de braves gens, tous Roumains de Transylvanie qui sont réunis ici et avec lesquels je passe de longues heures à converser des choses intéressantes. Une bonne partie de ces conversations a pour objet la politique de ce pauvre peuple si arbitrairement traité par les Hongrois ; cependant je me fais un devoir de leur conseiller la prudence et la patience, car il semble que leurs agresseurs tiennent en ce moment à les exaspérer pour produire quelques excès dont les dominants profiteraient pour broyer un peuple qui n'a pas de défense sérieuse pour le quart d'heure.

Hier matin, dimanche, j'ai été à l'église du village et j'ai éprouvé beaucoup de plaisir à voir la vie simple et propre des paysans de l'endroit. Il y avait ici le vicaire ou *protopop* de la circonscription, un jeune homme très distingué avec lequel j'ai causé longtemps très agréablement; il y a aussi, entre autres, un juge local et le directeur du lycée roumain de Nassaud, avec lequel je fraye beaucoup. Je ne parle pas de plusieurs jeunes gens de la localité que je connais de Bucarest, où ils ont complété leurs études et qui occupent des chaires dans notre pays. Le soir, il y a eu grand bal et, tout simple que c'était, on s'y est beaucoup amusé; on y était d'autant plus content que, dans la matinée, le bruit s'était répandu que les gens d'armes hongrois avaient tué le Dr. Lucaci, lequel avait fait résistance, disait-on, lorsqu'on est venu l'arrêter. Cette nouvelle avait produit une consternation générale et l'on se préparait à un vrai deuil national quand, vers le soir, la nouvelle a été démentie, à la grande joie de tout le monde. Ce bal plus ou moins champêtre m'a retenu éveillé jusque vers minuit; ce qui est tout à fait hors de mes habitudes. Aussi me suis-je réveillé ce matin bien après l'heure matinale, — 4 heures — qui est mon heure habituelle. Après mon réveil, j'ai eu un très grand ennui, que voici. Dans mon jardin de sapins, j'avais une charmante petite poule toute blanche (*o puică cu pinteni*), à demi sauvage, que je voulais apprivoiser afin de l'emporter à mon départ d'ici et de la porter à Jeanne pour augmenter son poulailleur. Eh bien, ce matin la *puica* avait disparu; je l'ai fait chercher partout par le paysan *Costan* (pour Constantin), qui me sert, et hélas! il n'a retrouvé qu'une partie de ses plumes éparpillées sur le sommet de la montagne; l'épervier, *uliul*, l'avait dévorée!

En ce moment j'en fais chercher une pareille (si s'est possible) et celle-ci, si je la trouve, je la garderai de près, afin de vous la porter; de plus, quoique ce soit bien difficile, je voudrais me procurer ici un costume local de paysanne pour notre Jeanne. Je ne serai pas auprès d'elle pour sa fête qui est proche; mais, à mon retour, ce seront là mes cadeaux; pour le moment je ne puis que

faire pour elle et pour vous tous les vœux de bonheur les plus parfaits.

Ici, je m'occupe aussi accidentellement de mon école et j'ai déjà fait une recrue pour mon contingent de l'an prochain; il y a un jeune homme qui a fait de très bonnes études au lycée roumain de Nassaud, et qui voulait aller compléter ses études dans le pays; il est en train de se préparer pour le concours de mon école normale.

Voilà comment mon temps se passe.

.....

LXII

20/1 juillet 1894.

Ma chère Sacha,

...Hier nous avons fait une longue excursion de quelques 25 kilomètres vers le Nord dans une vallée toute de sapins où les Hongrois ont établi des bains froids. C'est très pittoresque; mais aussi très incommode pour les petits marcheurs comme moi; car tous les chemins, quoiqu'ils soient propres et bien construits, sont en pente raide.

Les bains, dit-on, — car je me suis bien gardé d'en prendre. — sont glaciaux; 7 ou 8 degrés au plus. Brrr! rien qu'à y penser cela fait frémir. Là, en grande compagnie roumaine de Transylvanie, dames et cavaliers, au nombre d'une trentaine, nous avons promené <sic> et diné. Dans cette vallée étroite, parmi les rochers et les sapins gigantesques, coule une rivière bruyante qui a le très grand tort d'être toute noire, couleur de plomb. Elle ne l'est pas naturellement, la pauvre rivière; mais comme tout le long de cette vallée, il y a des mines de plomb et d'argent en exploitation, l'eau de la rivière sert à laver les sables métalliques dans des constructions rustiques dont nous avons visité quelques-unes. Là, l'eau acquiert cette vilaine couleur plombée, qu'elle garde jusqu'à son embouchure dans le *Someş*, la grande rivière qui coule dans la vallée principale. Au confluent se trouve le bourg de *Rodna* (que les Hongrois appellent *Orodna*). À Rodna, j'ai trouvé un collègue

de l'Académie roumaine, le vieux Porcius, vieillard d'à peu près 80 ans et grand spécialiste en botanique, qui m'a reçu, moi et toute notre compagnie, de la façon la plus cordiale dans sa cabane, comme il dit, une maison champêtre au milieu d'une grande cour avec jardin, style tout à fait campagne.

Notre excursion qui a duré jusqu'à 8 heures du soir, n'a pas été désagréable et s'est passée sans aucun accident. En somme cependant, St.-Georges est de beaucoup plus agréable à habiter que l'alpestre et abrupte station balnéaire des Hongrois, dite *Valea Vinului*, en roumain, et *Borberek* en hongrois...

.....

LXIII

Jeudi, le 21/2 juillet 1894.

Ma chère Sacha,

...Puisque je parle des Roumains d'ici, je dois te dire qu'hier j'ai eu l'un des plus jolis spectacles que l'on puisse avoir.

C'était, comme tu le sais, le jour de la St-Élie, jour où les paysans n'osent pas danser; aussi tout le village qui a quelque 3000 habitants était venu, en habit de fête, visiter les bains. Les sources où l'on boit, se trouvent situées sur un plateau qui domine la vallée où sont les établissements de bains et au-dessus duquel s'élève en terrasses un mamelon de rochers, de mousse, parsemé de sapins. Or, tous les paysans et paysannes, depuis les vieilles gens jusqu'aux enfants les plus petits, s'étaient gracieusement groupés sur cette large élévation jusqu'au pavillon qui est au sommet. C'était splendide à voir réunis tant de paysans roumains, si propres et si convenables, réunis paisiblement dans un site si pittoresque.

Il n'y a pas de photographe ici, sans quoi j'aurais fait prendre cette vue si rare et si gracieusement imposante. J'ai eu l'idée un instant d'offrir une *hora* avec boisson à tout ce monde, l'un de ces jours. Mais, à ce qu'il paraît, les autorités locales ne permettent pas des fêtes de ce genre...

.....

LXIV

23 juillet 1894.

Ma chère Sacha,

...Je t'ai dit que dans notre excursion de l'autre jour à la *Valea Vinului*, toute notre nombreuse société a été très cordialement reçue et *collationée* (c'est-à-dire nourrie et abreuvée) par le botaniste Porcius, qui, avec sa famille, m'ont fait à moi les plus grands honneurs. De plus, toute la colonie d'ici a été et pleine d'égards et d'amabilité pour moi. J'ai cru donc devoir à mon tour prouver ma reconnaissance à tous ces braves gens. À ce propos. j'ai prié le vieux Porcius de venir avec les siens, deux vieilles filles à lui, dont l'une est veuve et n'a qu'une grande belle fille de 18 ans, toute rousse mais très gentille et très vallaque, puisqu'elle a été élevée à l'Asile Hélène à Bucarest; l'autre une vieille fille, en tout quatre personnes; je les ai donc invités à venir prendre un jour le repas de midi dans mon hermitage aux sapins de St.-Georges. Il m'a annoncé sa visite pour demain et je lui fais préparer par l'aubergiste qui me nourrit (moi seul et exceptionnellement) de plats au beurre, un copieux déjeuner, pendant lequel la musique locale (des *laoutars* hongrois, pas très bons) jouera. Après le repas, de 2 à 5 heures, je vais inviter toute la société d'ici, une trentaine de personnes, vieux et jeunes, presque tous professeurs et prêtres roumains avec leurs femmes et leurs enfants, et de plus quelques jeunes gens, également professeurs, ici ou dans le pays; cela fera une sorte de *garden-party*, dans laquelle on dansera peut-être et où je leur exprimerai ma reconnaissance pour le parfait accueil qu'ils me font.

Vous voyez donc que je donne des fêtes ici. Et je compte leur dire demain que j'ai saisi cette bonne occasion pour fêter avec eux l'anniversaire de notre fille, Jeanne Damian, dont je me trouve éloigné pour être parmi eux. Je suis persuadé que tous feront des souhaits très sincères pour elle et nous trinquerons à sa santé, non pas avec du champagne — par exemple — article inconnu dans

la localité! — mais avec un petit vin de la vallée du *Târnavé*, qui vaut bien le petit vin *d'Argeş*. À cinq heures, ma fête sera terminée, je pense, car la musique doit se rendre à cette heure là à la terrasse où l'on prend les eaux, le matin de 6 à midi, et le soir de 5 à 7...

.....

LXV

Mardi, le 26/7 juillet 1894.

Ma chère Sacha,

...C'est donc aujourd'hui l'anniversaire de notre fillette; fêtée ici dès avant-hier. J'ai eu ce jour — là à déjeuner mon vieux collègue Porcius et sa famille; le repas a été bon autant qu'il peut l'être ici; j'avais arrangé le verger de sapins en pente, en y répandant partout des *velinţe*. C'eut été très gentil, quoique c'est assez étroit pour les 60 à 70 invités. Mais vers la fin du dîner, il y a eu une petite pluie fine; il n'y a pas de salon; rien que des pièces microscopiques. On a pensé alors à transporter musique et buffet, dans la vallée où est l'hôtel avec un grand salon et une large allée au devant. C'était déjà fait quand la pluie a cessé et a été remplacée par un soleil légèrement voilé qui a permis aux danseurs et aux buveurs de passer agréablement leur temps jusqu'à 5 heures quand la fête offerte par moi a cessé, parce que l'on a dû se transporter aux sources où la musique devait jouer réglementairement. Pendant la fête, un vieil avocat de l'endroit, M. Lica a levé un petit toast en l'honneur de notre *Solgabireasă* (*Zapcioaica*, en hongrois) Ioana Damian et de son père à qui l'on fait ici de grands honneurs. (Cette fête offerte très exceptionnellement par un *boier de Tara Românească*).

Aussitôt après, un autre avocat, M. Trifon, a fait boire à la santé de « *Doamna Odobescu, absentă* ».

.....

LXVI

Vendredi, le 12/24 août 1894.

Ma chère Sacha,

... Je vous disais donc que notre excursion a eu pour but l'ascension en voiture et par une superbe chaussée (bien entendu) d'une haute montagne (1800 mètres) que l'on nomme *Rotunda* et qui sépare aujourd'hui la Bucovine de la Transylvanie. La chaussée à partir de St.-Georges ne fait que remonter le cours du *Someş*; nous étions 3 voitures; j'en occupais une avec un vieil instituteur local, en retraite, Domidie, et sa vieille femme; celui-là même qui m'a loué mon habitation.

Il connaît parfaitement les localités, et il m'a tout expliqué en route. Nous avons passé par *Rodna* où nous avons fait visite au vieux *Moş Porcius* et à sa famille. Puis nous avons été à la Nouvelle *Rodna*, autrement dit *Şanturile*, où il y a le dernier village de la Transylvanie, établi au temps de Joseph II sur l'ancienne frontière de la Moldavie, avant 1779. C'est là qu'on voit la maison du douanier dans laquelle a couché Joseph II, quand, à cheval à travers les montagnes, il est revenu de la Bucovine que sa mère Marie Thérèse avait prise à la Moldavie. Toutes sortes d'anecdotes de ce temps sont restées vivantes dans ces passages visités par un empereur! Pendant 4 heures de route, nous avons longé le *Someş* à travers les situations les plus pittoresques; mais le comble a été l'ascension de la *Rotunda* par un vaste zigzag, dont les côtes nous prenaient chacune une demi-heure à monter, à travers des forêts séculaires de sapins et de mélèzes d'une taille colossale; d'une part des précipices boisés, de l'autre des pentes montant presque à angle droit. On voyait à des profondeurs effrayantes la chaussée par où l'on avait passé une demi-heure plus tôt. Après 2 heures de montée, nous étions sur le sommet, plus nu que les penchants. De là ou voyait vers la Bucovine; c'eût été fort intéressant de continuer sur la rampe opposée; mais il était midi, il faisait faim après 6 heures de voiture. Nous avons fait

halte sous les sapins et un copieux déjeuner, préparé par pic-nic, nous a régalé. À peu de distance, il y avait des *Stâne* de moutons et de vaches. C'était splendide. Au retour, la descente des rampes n'a demandé qu'une demi-heure au lieu de 2 heures. Mais c'était effrayant à voir et je n'osais regarder du côté des précipices. Vers le soir, nous avons repassé chez le père Portius, où nous attendait une excellente collation. Vers dix heures, nous étions de retour à St.-Georges. Dans notre compagnie, il y avait deux très gentils jeunes gens, les frères Vaïda de Dej, étudiants l'un en médecine, l'autre en diplomatique, qui font leurs études à Vienne par haine des Hongrois. On a causé politique et littérature. Hier, je me suis reposé et le soir les Portius sont venu à St.-Georges, et il y a eu une petite soirée dansante au Casino, à laquelle j'ai assisté, contre mon habitude pour le soir. Mais c'était la clôture de la saison; le monde roumain s'en va d'ici dans le courant de la présente semaine, et il n'y restera plus que des Juifs et des Saxons.

LXVII

Bistritza, lundi le 15/2 août 1894: S-te Marie.

Ma chère Sacha,

Hier, par un temps superbe qui me faisait bien regretter de quitter cette localité, dont, — quand il n'y fait pas trop froid, — le séjour est on ne peut plus agréable, vers les 2 heures de l'après-midi je suis parti pour Bistritza, sans projet de retour...

À Bistritza, où je suis arrivé vers les 6 heures, j'ai été voir la foire; mais cette année-ci la police hongroise, très défiante, a empêché les danses qui se pratiquaient ici, à la foire, par grands groupes de populations. A peine, ai-je vu une petite *hora someșeancă*, qui valait tout au plus celle de St.-Georges. Ici, à l'hôtel, j'ai trouvé enfin un lit à sommier, et des fruits, des pêches et du raisin; j'ai aussi pris congé des belles truites de la montagne qui étaient superbes, excellentes et à vil prix à St. Georges.

Ici, j'ai été très gracieusement accueilli par toutes les sommités roumaines, que j'ai connu à St. Georges. Hier soir, — bien que j'étais horriblement fatigué, — ils m'ont conduit à une salle, où, sur une scène improvisée et un nombreux public composé de quelques citoyens roumains *culți*, avec leurs dames, et de 2 à 3 cents paysans et ouvriers roumains de *Bistritza*, des jeunes gens et des jeunes filles de maçons et de menuisiers de la localité ont joué une pièce nationale et locale. Cela allait cahin-caha; mais enfin, il y avait tout plein de bonne volonté et pour des pauvres ouvriers qui, de leur vie, n'avaient jamais vu de théâtre, cela prouvait qu'ils sont beaucoup plus éclairés que leurs collègues d'outre Carpathes.

LXVIII

Dorna-Vatra, mercredi, le 17 août 1894.

Ma chère Sacha,

Depuis hier soir 9 heures, je me trouve dans cette localité de la Bucovine qui est placée pas loin de la frontière de la Transylvanie que j'ai traversée hier, et tout près de celle de Moldavie. C'est aussi une localité avec des eaux minérales; mais il n'y vient que des Juifs de tous les pays environnants. C'est effrayant comme cette race a envahi tout le pays de la Bucovine. L'endroit ne serait pas désagréable; figurez-vous une bourgade avec d'assez jolies maisons de campagne, entremêlées de maisons de paysans, de magasins juifs et même d'un assez bon hôtel, à deux étages, tenu assez proprement, (!!!) par des juifs civilisés, ce qu'on appelle par ici « *Jidani, oameni faini* ». Placez cet endroit dans un paysage que l'on voit au confluent de l'*Argeș* avec le *Vâlsan* en ajoutant de part et d'autre de jolies cultures, entrecoupées de sapins sur les collines. Mais dans l'intérieur du bourg des Juifs, des rejuifs et rien que des juifs de toutes les classes et de tous les aspects. Parmi eux, des paysans moldaves ou bucoviniens, ce qui revient au même et des *beamters* autrichiens. J'y suis donc

arrivé hier soir, un peu tard et très fatigué d'un long voyage, de *Bistritza* ici, qui a été cependant magnifique comme paysages de montagne des plus variés.

Hier matin, j'ai pris la route de la vallée de *Bârgău*, toute semée rien que de villages roumains; j'ai même fait une nouvelle emplette de *Catrințe bârgăvenești*, chez une vieille paysanne de *Prundu-Bârgău*, qui se trouve être, sans que je m'en doute, la sœur du médecin de St.-Georges, et qui avait dans sa cabane le portrait de nos souverains, dont toute la contrée aspire ardemment à devenir les sujets. En quittant la vallée du *Bârgău*, la route, superbe, monte pendant 3 heures, une montagne nommée *Măgura Calului*, d'où la vue est splendide. La descente se fait en Bucovine, sur la vallée de la *Dorna*. J'ai fait une halte de deux heures, dans la localité dite *Tihușa*, où j'ai déjeuné avec des provisions emportées de *Bistritza*, au bord d'un ruisseau entouré de sapins. Tout ce la est bien vivifiant! Et ces localités bien pittoresques.

Bucarest, Dimanche, le 21 août 1894.

Arrivé à Bucarest.

A. Odobescu

LXIX

Bucarest, samedi matin, le 27 août 1894.

Ma chère Sacha,

L'affaire de la cuisinière est une formidable affaire! Voici trois jours que l'on court partout pour en trouver une quelconque, qui veuille aller à *Argeș*, et, malgré les promesses faites, elles ne viennent pas du tout aux heures où je les attends. Aujourd'hui, pour tantôt 9 heures, j'ai une nouvelle promesse, si je puis enfin mettre le grappin sur celle-ci, un télégramme vous annoncera son départ de Bucarest, afin que vous la puissiez guetter et attraper à son arrivée en gare à *Pitești*. Il est 7 heures, peut-être aurai-je enfin la chance de vous télégraphier aujourd'hui quand elle se mettra en route.

À part cela, je dois vous prévenir aussi que je suis décidé — quoique la nappe épaisse de poussière dont m'a parlé Ștefan Drăgănescu

m'épouvante au superlatif degré et, quoique le ciel, tout chargé de vapeurs-brûlants, a l'air de vouloir arroser un peu la terre, sans cependant s'y décider encore — je suis décidé, dis-je, à prendre l'un des trains pour *Pitești*; en la journée de lundi le 29 (un télégramme vous indiquera d'avance ce train) pour me rendre enfin auprès de vous. J'apporterai les costumes, les poulets et autres menus articles recueillis en voyage, mais j'aimerais bien qu'une dépêche de vous, expédiée immédiatement après la réception de la présente lettre, me dise: apporte les rideaux rouges (de notre salle à manger) on toutes autres choses qui vous seront désirables. J'espère que ce ne vous sera pas à charge si je viens avec un petit... (?) qui languit ici de la chaleur et a bien besoin, le pauvre petit, de prendre un peu d'air meilleur. C'est avec Borgovan que j'avais l'intention de faire cette excursion de 3 jours en tout; mais en ce moment il est tout pris par la commission examinatoire qui interroge les 130 instituteurs primaires dont est votre protégé que j'ai bien recommandé à tout le monde. Le travail d'examens a commencé hier, mais sur huit questionnés, il n'y en a eu qu'un seul qui ait réussi. Aussi ai-je dit au Postelnicescu de vos salons; de se bien tenir quand dans 2 ou 3 jours son tour sera venu.

Hier, j'ai enfin vu *Șesti potștanikof*¹⁾. Entre autres, il a carrément refusé tout subside pour le voyage à l'étranger de Locusteanu. J'ai donc conseillé à celui-ci de tenter la fortune par des moyens clandestins, qui, à ce qu'il paraît, ont beaucoup plus de succès auprès du ministère actuel. Pour le moment, Locusteanu est parti cette nuit pour Craiova d'où il reviendra mardi ou mercredi prochain. Si Locusteanu ne réussit pas à partir, cela dérangera des projets que je faisais pour mon école et dont j'ai parlé à *Eptavrakiadis*²⁾ et qui ont même eu l'air de lui plaire. Mais peut-on compter sur un pantalon d'Arlequin comme celui-là?

¹⁾ Aci porecla lui Tache Ionescu e în rusește. Numai că «*șesti*» însemnează «*sase*» nu «*șapte*» (Vezi n. 1, p. 444).

²⁾ Aci porecla lui Tache Ionescu e în grecește. (Vezi n. 2, p. 444).

Je compte recevoir la réponse immédiate à ces lignes, une liste télégraphique de tout ce que vous voulez que je vous apporte après demain. Ne vous gênez pas.

Je vous embrasse tous les trois,

Alex.

LXX

Bucarest, dimanche matin, le 4/16 septembre 1894.

Ma chère Sacha,

Je me reproche beaucoup de vous avoir laissés sans nouvelles depuis mon départ, mais les circonstances ont été telles — les *circonstances* cela veut dire les *ennuis* — que je n'ai pas pu mieux faire, et en ce moment même j'éprouve une certaine gêne de vous écrire, rien que pour vous raconter tous les tracas qui m'agitent et m'aigrissent ici. J'ajoute à cela que cette lettre t'arrivera juste dans cette redoutable journée de demain qui vous menaçait de grandes inquiétudes. Cependant je dois vous écrire et je tâcherai de dire le plus explicitement possible tout ce que j'ai ramassé depuis avant-hier quand je vous ai quitté.

D'abord en voyage, j'ai ramassé énormément de poussière et un vent détestable qui poussait en avant de gros nuages suffoquants. À part cela, l'attelage était excellent et il nous a conduit tout à fait à temps pour prendre le train qui du reste, à cause du grand nombre de réservistes... (?) a été en retard de 35 minutes.

Aussi sommes-nous arrivés à Bucarest avec ce même retard. Mon petit ami Dorel a dormi presque tout le temps du voyage en voiture, mais il s'est tenu éveillé dans le wagon où je me trouvais avec le jeune Magheru (le frère de l'officier) revenu de Paris, un professeur de l'Université de Jassy, Tanoviccano et la Diva Irène de Vladaya (?) à qui Tanoviccano faisait une cour assidue.

N'oublions pas que pendant le voyage en voiture d'Argeş à Piteşti je me serais arrêté pour sûr assez souvent, s'il n'y avait eu tant de vent et si peu de temps disponible, pour cueillir des tas

de *porumbe*, de *mure* et des *măceși* (ce qu'on appelle en français des gratte-culs d'églantier), afin de doter mes futures *murături* de tous ces petits ingrédients. Je n'ai pas pu satisfaire ce désir, mais je vous prie beaucoup, si les élections ne vous coupent pas tous les bras, de faire cueillir chez vous ces trois espèces de ... (?) pour me les envoyer le plus tôt possible.

Vous m'enverrez aussi, je vous prie, le petit flacon de *Mon-fleur* (?) que j'ai oublié. Heureusement je n'en ai pas eu besoin depuis que je suis ici. Toutefois je ne peux toujours pas chausser de botte mon pied droit dont l'orteil est toujours un peu gonflé... Cela m'a obligé à acheter une paire de chaussons un peu justes que je porte directement sur les bas. Ce n'est pas élégant, mais c'est commode. J'ai remis au fiacre Costache le paletot et le *tartan* de Théodore pour qu'il les donne à Mataka; j'espère que c'est fait.

Je suis très content de savoir que la cuisinière et sa fillette que je ne connais pas vous aient fait un bon effet. Puisse-t-elle aussi vous contenter par son service. *Maritza* vous a écrit les conditions auxquelles elle est engagée, je n'ai donc pas besoin de revenir là-dessus.

Ici je suis tombé sur les difficultés que le Ministère fait à notre abécédaire. Leurs exigences sont tellement ridicules qu'au risque de faire du tort aux contracts de Socec, j'ai déclaré que je n'admettais aucune correction à mon œuvre de la part de la commission de sots qui juge les livres didactiques et qui chaque jour demande de nouveaux changements, à notre livre. En définitif, je les ai envoyés tous se faire f... .. (?) ailleurs, les 7 *cu-lottes* en tête¹⁾. Quel tas de chenapans ! Ils méritent certainement bien d'avoir le plus éclatant échec dans les élections. Du reste, si cela n'arrive pas tout de suite; cela ne manquera pas aux élections futures pour les chambres. Et ils ne l'auront pas volé, comme *Septismene*²⁾ et sa plus indécente épouse l'eût fait des deux *puișori* et le *caruș* de la... de Théodore³⁾.

¹⁾ Tot despre Tache Ionescu e vorba.

²⁾ De asemenea, o altă expresie care vrea să arate pe acelaș Tache Ionescu.

³⁾ Pasagiul acesta e foarte obscur.

Maritza me charge de vous dire qu'elle a donné à la cuisinière 30 fr. pour son premier mois, pour lequel la cuisinière n'a plus que 5 fr. à recevoir.

De plus, elle lui a donné 3,50; ses fiacres; 4,10 fr. pour son chemin de fer — *Să vă fie în știre.*

La petite protégée de Jeanne est attendue à l'école professionnelle où elle est déjà inscrite, malheureusement votre protégé de *Slătiani* n'a pas eu de chance. L'examen auquel il s'est présenté est très difficile; sur 90 candidats examinés jusqu'à présent, il n'y a eu que 19 d'admissibles. Il n'a pas réussi à être parmi ceux-là; je le regrette pour lui et je suis peiné de ce qu'il ne m'ait pas donné la satisfaction de faire ce que vous m'avez demandé.

Depuis que je suis ici, j'ai vu plusieurs des boursiers que nous avons envoyé à l'étranger, il y a cinq ans. Ils viennent commencer ici leur carrière didactique: *Mehedinți* est aussi dans le pays; mais il a passé directement dans son village à *Soveja*, d'où il m'a écrit, peut-être viendra-t-il à Bucarest. En ce qui concerne la demoiselle B. on m'a dit ici qu'elle aurait fait une fugue, — non pas avec moi, — mais avec un étudiant qu'elle aimait et que son père ne voulait pas accepter pour gendre. Est-ce vrai? je n'en sais rien; je n'ai pas eu l'occasion de voir le père et je trouve inutile de pousser l'indiscrétion jusqu'à lui demander ce qui en est.

Locusteano dit avoir aujourd'hui ou demain la réponse du bon-homme parent de *Sempotștanikof* ¹⁾ (?) qui s'est chargé de parler de lui à la. . . *Eptavrakiadis* ²⁾. Ce serait drôle qu'il réussisse; dans tous les cas, j'ai causé hier avec *Locusteanu* sérieusement et l'ai prié de se décider vite, en lui faisant convenir lui-même que je ne puis pas rester (lui partant), n'ayant d'autres aides que le grand. . . (?) de *Petrovici* et. . . (?) de *Valaori*.

En tout cas, il s'occupe aujourd'hui à me faire une situation financière à la suite de laquelle, je prendrai mes décisions dans

¹⁾ «Șapte pantaloni» în rusește (Tache Ionescu).

²⁾ «Șapte pantaloni» în grecești (Tache Ionescu).

les deux cas; c'est-à-dire, s'il reste ici, où s'il part. Je lui ai aussi dit que, tout dégoûté que je suis par les événements de la dernière année scolaire, je crois qu'il est encore de mon devoir d'entreprendre courageusement le ... (?) scolaire de cette année à mon école, avec l'espoir que la situation s'améliorera de toutes les façons, par les changements qui doivent venir au plus tard, au printemps prochain, dans toute la politique.

Ainsi donc, je m'arme de courage et j'espère bien *c'o s'o duc cum oi u putea*; jusqu'au changement du ministère et à la chute de cette bande de coquins et de fous qui mettent... au pillage, une vraie *epochè apelpismenon*¹⁾.

Mais j'en écris trop long. Auras-tu seulement le temps de lire tout ce griffonage au milieu de la tourmente de demain? Pour le moment, je vais faire devancer ma lettre par quelques mots au télégraphe pour vous rassurer sur notre compte. Mon petit ami Dorel vous baise les mains et embrasse son ami Titine. Aujourd'hui, on va faire examiner ses boutons par Clément. Il se rappelle avec quel soin sa favorable amie Damian a pansé sa pauvre jambe malade.

Je vous embrasse tendrement.

Tout à toi,

Alex.

LXXI

Bucarest, lundi matin, le 5 sept. 1894.

Ma chère Sacha,

Hier, je pensais avoir touché dans ma si longue lettre, toutes les questions qui pouvaient nous intéresser; mais à peine la lettre était partie que je me suis souvenu de la nouvelle ... (?) de ce fou de Nicolesco, et puis, quelques instants plus tard, j'ai reçu la visite de la petite protégée de Jeanne, avec son père et ta

¹⁾ Epocă a disperaiilor (apelpisiților).

lettre. Je vais donc maintenant vous parler de l'une et de l'autre de ces deux questions. Mais avant tout, je vous dirais que j'ai encore aujourd'hui quelque inquiétude à votre sujet pour la journée qui va se passer. Puisse-t-elle avoir un résultat tout à fait inoffensif pour vos intérêts particuliers, et d'autre part, tout à fait profitable au pays. Mais laissons là la politique.

Ce fou de Nicolesco nous a de nouveau cité en justice, toi, Théodore et moi. Il est probable que Théodore recevra sa citation là-bas; quand à nous deux, elle nous est arrivée ici et je t'en envoie un exemplaire, pour que tu voies à quel degré d'insanité cet animal est arrivé. Il ne peut pas espérer un gain de cause devant le tribunal, du moment qu'il n'a aucun engagement direct, ni écrit, ni verbal; mais il veut probablement nous chicaner dans l'espoir de gagner quelque chose. Il est bien entendu que de ta part comme de celle de Théodore, il n'y aura aucun engagement pris pour l'avenir. J'ai écrit tantôt à Costică Caracaș pour qu'il vienne se concerter avec moi sur l'avocat qui nous représentera le 16 du mois ou plus tard, s'il y a, comme de raison, ajournement; je ne crois pas que cela vaille la peine de m'adresser pour cela à Alecu Constantinescu.

Seconde question plus intéressante. La petite Alexandrine est venue; M-me Peretz l'avait déjà inscrite dans son école; elle l'a vue hier et elle a demandé à son frère de lui faire parvenir l'extrait de naissance et celui de vaccination de la petite. J'ai dit à mon tour au frère de remettre ces deux actes à Jeanne qui me les fera parvenir aussitôt. Quant à la liste des livres qu'il faut à la petite, elle l'aura aujourd'hui de l'école, et je les lui procurerai.

En ce qui concerne le logement de l'enfant, c'est une affaire plus compliquée. À ce qu'il paraît, elle ne peut pas rester chez les Peretzi...; on a recommandé à son frère une vieille femme qui habite du côté de la *Biserica Săraca*, derrière la *Mitropolie*. *Maritza* a été voir cela et cela lui a paru tout à fait sale et corrompu. La vieille demandait 35 fr. par mois. *Maritza* a trouvé une autre femme moins surfaite et qui en demande 25 par moi. Mais il y a, je crois, encore mieux.

Alexandru Odobescu în vârstă de 58 de ani.

Dans l'école secondaire No. 2 chez M-me Racovitza, il y a une petite mansarde chauffée qui est vide. Dans cette mansarde sera logée et chauffée une autre élève très pauvre, protégée par M-me Peretz. On me propose de lui joindre la petite Alexandrine qui se trouvera avec une jeune fille sage et plus âgée, que leur directrice commune <aura>, protégée. De plus, pour Alexandrine, la femme de ménage de l'école secondaire No. 2, qui fournit le déjeuner aux élèves externes, se chargera pour 20 fr. par moi de nourrir, blanchir et soigner la protégée de Jeanne. De cette façon, la jeune fillette sera toujours sous les yeux de personnes qui lui porteront de l'intérêt, on lui achètera aujourd'hui même un petit chapeau d'uniforme de 40 sous dont elle a besoin pour ne pas provoquer le rire des collègues, en se portant tête nue comme cela peut se faire à Argeş. Tout cela vous va-t-il? J'attends la réponse. Je ne sais pas si je pourrais satisfaire tout de suite la demande de Jeanne, à savoir le revolver de poche. Les fonds, chez moi, sont très bas pour en acheter un. Mais, dans les temps j'en avais prêté un à Costake Caracaş. Je vais voir s'il l'a encore et, dans ce cas, je profiterai de la première occasion pour vous l'envoyer.

Merçi pour les deux flacons. Je vous embrasse tendrement et j'attends impatiemment de vos nouvelles. N'avez-vous pas trouvé, chez vous où dans l'une des poches du paletot que Théodore m'a prêté, mon porte-cigares en cuir noir avec mon chiffre en argent?

Alex.

LXXII

Bucarest, mardi matin, le 6 sept. 1894.

Ma chère amie,

Costică... viens de m'apporter la liste des élus aux conseils municipaux. Eh bien, sapristi! Je ne vois pas de quoi nous aurions à nous plaindre. *Curtea d'Argeş* y butte par un gouvernementalisme foudroyant. Est-ce dû aux mérites extraordinaires du professeur de politique dont le ballon captif a doté notre Theodore?

Enfin le principal est que vous voilà lestement débarassé du froid qui pesait sur vous tous à cause de ces élections.

Quand à moi, ce que j'ai à vous dire d'ici est assez intéressant.

J'ai dû interrompre ces lignes écrites ce matin pour ne les reprendre que le soir. J'ai eu une nouvelle visite de Théohari Antonescu que j'ai gardé à déjeuner et qui ne m'a quitté que très tard, c'est-à-dire vers les 3 heures, quand j'ai dû sortir pour différentes courses d'affaire. C'est en rentrant tard, que je reprends cette lettre. Dans l'intervalle, j'ai reçu ta petite lettre où tu me parles de ta nouvelle indisposition, et puis aussi tont élégramme où tu me rassures sur ton état. Je crains cependant de te savoir seule, si les enfants sont partis tous les deux pour *Pitești* comme il en avaient l'intention.

Dieu veuille que tu n'aies plus de pareils soucis!

Ce que j'annonçais comme nouvelle intéressante, c'est que hier matin, au moment où je causais avec Locusteano sur les racontars touchant A..... B....., ne voilà-t-il pas que je vois entrer dans notre cour, B..... lui-même avec sa fille A..... Tous deux revenus à peu de distance du voyage qu'ils avaient fait en Allemagne; nous avons parlé librement de toutes les ignominies qu'on avait inventées ici, et B..... a ajouté un côté inconnu de ces vilains tripotages.

C'est-à-dire toutes les lettres anonymes et les visites indiscrettes que M-me L.... avait reçue pour la dissuader de son mariage sous prétexte que B..... était ruiné, ivrogne, joueur etc., etc. En dépit de tout cela, son mariage va s'effectuer après demain, jeudi, sans tambours ni trompettes à B.....; De plus, il a promis son fils aîné à la fille du général R..... de Jassy. Quant à A....., il l'a décidée à renoncer à sa petite passion, mais elle nous a avoué que ce n'était pas de plein cœur qu'elle le faisait, mais bien pour complaire à son père. Rien n'est donc arrêté pour son mariage à elle.

Il est convenu que l'on reparlera la semaine prochaine, quand le ménage paternel sera installé. De mon côté, j'ai reparlé de mon prétendant à moi, sans insister cependant. Mais d'un autre côté, comme j'ai trouvé à Bucarest une lettre adressée de Soveja où

Mehedinți me disait qu'il est dans le pays, dans son village, et sans avoir passé par Bucarest, j'ai hasardé hier une dépêche dans cette localité, avec demande de me répondre quand il pourra venir à Bucarest. Jusqu'à présent je n'ai aucune réponse. Nous verrons.

Vous ais-je dit que je suis dans la commission du baccalauréat et qu'à partir du 15 Septembre nous commençons le travail?

Ou m'a donné les langues française et roumaine; cela m'ennuie. J'aurai préféré l'histoire et la géographie qui sont dévolues à Ureche. Je l'ai dit hier soir à Maioresco et nous verrons s'il y a possibilité de... dans la prochaine réunion que nous aurons.

En ce moment, les élèves de l'école sont encore en vacances et en vagabondage, ce qui m'ennuie assez, mais il n'y a pas moyen de faire autrement.

Les professeurs même ne sont pas ici pour que je puisse entreprendre un arrangement de nos cours pour l'année qui commence. Il faut du reste pour cela que je connaisse aussi le contingent d'élèves qui me viendra. Et ceci ne peut être sûr que dans le concours qui suivra le baccalauréat.

J'ai acheté aujourd'hui pour la petite Alexandrine tous les livres, cahiers, plumes, etc., dont elle a besoin. Elle est déjà installée, comme je te l'ai écrit hier, et demain elle ira à son école, qui ne s'ouvre que demain.

Voici, je crois, ce que j'avais à vous raconter. Peut-être, y a-t-il encore à vous rappeler les fruits sauvages (*mure*, *porumbe*, et *gratte-culs*) que je voudrais avoir et de plus, la grande affaire de l'envoi par chariot exprès de quelques beaux arbres bien droits et hauts de plusieurs mètres: c'est-à-dire des bouleaux, *mesteacăni* —, Théodore peut-il réussir à organiser cela pour les premiers jours d'octobre.

Je lui en serais fort obligé. Je vous embrasse tendrement. Si vous allez à la vigne, peut-être vous y reverrai-je avant le baccalauréat, car quand j'y entrerai, je ne pourrai plus quitter Bucarest de 20 jours au moins.

Tout à toi,

Alex.

LXXIII

Bucarest, jeudi, le 8/20 Septembre 1894.

Ma chère Sacha,

Dans la lettre que je viens de recevoir de toi, j'apprends avec chagrin que tes indispositions continuent presque sans relâche; il n'y a rien de consolant dans cet état de ta santé. Quand donc cela sera-t-il fini?

Après tant d'années de souffrances périodiques, il serait bien temps que cet état de transition ait enfin une fin heureuse.

De mon côté, je n'ai pas trop à me plaindre de la santé et ce n'est guère que par prudence que je ne me suis pas encore chaussé de bottes, gardant toujours aux pieds des chaussons par dessus de nombreux bas et chaussettes.

Tant mieux si les affaires d'élection ont si tranquillement fini, et tant pis si le professeur de politique s'en est mêlé, car je pense qu'avec la douceur unie à la fermeté, Théodore aurait tout aussi bien fait, si non mieux.

J'attends que vous m'annonciez vos décisions au sujet de votre séjour à la vigne¹⁾, où je pourrai peut-être aller vous voir pour quelques heures, avant que les examens de baccalauréat ne commencent, c'est-à-dire avant d'aujourd'hui en huit.

J'amènerai cette fois encore probablement le petit Dorel, qui parle toujours de vous et d'Argeș et qui a pris dans la plus grande affection (Clément ayant vu son bouton dit que cela provient du vaccin qu'on lui a fait à *Segarcea*) ta petite protégée Alexandrine. Comme pour le moment il dort seul dans la chambre des enfants (Citta étant depuis longtemps à Bacău d'où il ne reviendra que pour rentrer chez Schewitz), Dorel garde ta protégée auprès de lui. Elle est et sera très bien soignée. Les cours ne commencent pour elle qu'à partir du 15 sept.

¹⁾ Sacha Odobescu locuia la *Curtea de Argeș*, iar vara la via dela *Măgura Dealului* de lângă *Curtea de Argeș*.

En ce qui concerne le Nicolesco, je suis peiné de t'avoir donné tant de soucis. Costică m'a assuré qu'il n'y a aucun danger; seulement aussitôt que Théodore aura officiellement reçu et accepté la citation, vous ferez chacun de vous deux, une procuration avec le nom en blanc pour vous représenter le 16 de ce mois au tribunal. Nous trouverons ici un avocat de bonne volonté qui exposera alors aux juges l'inanité des prétentions du fou, ou plutôt qui fera ajourner à l'infini ce procès, dont l'animal porte les frais et qui ne peut aboutir à rien. Je n'ai pas vu Grégoire Mano, mais j'ai appris hier par Costesco qu'il était parti pour l'étranger. Ne vous troublez donc pas tant que ça, pour cet energomène. On n'en finirait plus si l'on devait se troubler de toutes les chicanes et le embarras que se plaisent à employer les désœuvrés de notre pays.

Dans ma dernière lettre je t'ai répété mon idée sur les bouleaux qu'il s'agissait de faire venir de chez vous. Je m'empresse d'ajouter aujourd'hui qu'il est parfaitement inutile que quelqu'un s'en occupe là-bas, car j'ai trouvé chez un jardinier d'ici et à bien meilleur compte, de superbes bouleaux, dont j'aurai un exemplaire, en même temps que des tilleuls et des lilas, aussitôt que le temps permettra de faire des plantations. Donc l'incident est clos sous ce rapport.

Hier j'ai reçu la longue visite d'un jeune savant russe, M. Smirnoff que l'Académie de St.-Pétersbourg a chargé de faire des études sur les vases sassanides qui se trouvent dans tous les musées de l'Europe. Il est venu à Bucarest pour me consulter sur cette question que j'ai étudiée autrefois. Il parle très difficilement le français, et de plus, il begaye; malgré cela, nous avons longtemps causé sur des matières sociologiques (?). Demain, je l'accompagnerai au musée pour le lui faire visiter en détail. Je clos cette lettre, là-dessus. Je me sens à tout point paresseux et pas en train de travail que je... même avec des épreuves de Balcesco¹⁾ que j'ai à corriger.

¹⁾ A. O. este, după cum se știe, autorul primei ediții din opera lui N. Bălcescu « *Istoria Românilor sub Mihai Viteazul* », publicată, după însărcinarea dată de Academia Română și însoțită cu o precuvântare și note, București, 1878.

En somme, je me repose avant les fatigues prochaines du baccalaur at, des concours de on école et de l'organisation de la susdite école, sur laquelle je n'ai encore rien de décidé, parceque avec 7 culottes, on ne sait jamais à quoi s'en tenir. Et ces 7 culottes, ne s'usent pas, hélas!!!¹⁾

Je vous embrasse,

Tout à toi,
Alex.

LXXIV

Bucarest, vendredi matin, le 21 octobre 1894.

Ma chère Sacha,

Hier j'ai reçu à la fois deux lettres de toi, où tu me racontais le déjeuner champêtre que vous avez fait, il y a quelques jours. Si le temps a changé chez vous, comme il l'a fait trop subitement dans la journée d'hier, de parcellles parties sont devenues impossibles. En effet, hier matin à... (?) heures je suis sorti pour mettre en ordre le concours des peintres à l'Université. Il faisait un temps très tiède; mais en sortant de là vers 10 heures, le vent s'était fort refroidi; jusqu'au soir la température était devenue réellement froide, de façon que pour commencer hier dans l'après-midi les examens oraux de nos candidats, il a fallu faire du feu dans les poiles, ce que l'on continue de faire aujourd'hui. Les examens continuent aussi. Dans la section littéraire, le *Tzapu* ²⁾ (?) fait toujours la corde en premier.

O a doua ediție apare la 1887. O alta se tipărește sub titlul de *Opere complete*, București (« Minerva »), 1901—1902, vol. I. Ediția pe care o pregătea *A. O.* la 1894 apare în același an, în colecția « Autorii Români vechi și contimporani » în 3 volume. În ediția dela 1878, *A. O.* anunța o ediție critică în introducerea sa.

¹⁾ *Tache Ionescu* (7 culottes), Ministru al Instrucțiunii în guvernul lui *Lascăr Catargiu* dela 1891 până la 1895.

²⁾ *A. O.* se referă la concursul prezidat de el pentru ocuparea catedrei de pictură dela Școala de Bele-Arte din Iași. Juriul prezidat de el era alcătuit din *C. Stăncescu* și *G. Sterian*.

Vos 2... (?) sont plus faibles, mais jusqu'à présent je les soutiens toujours; je ne pense pas que les concours finissent avant la semaine prochaine. Locusteanu part décidément demain soir (samedi), mais il compte rester deux jours à Craiova, avant de s'acheminer dans la grande route. Je voudrais lui donner à porter ma lettre à Perret (?) dans laquelle je demanderais un remplaçant pour Locusteanu, mais j'attends une réponse préalable de la part de Pompiliu Eliad, à qui j'ai écrit, il y a quelques jours, pour tâter le terrain, avant que je fasse la demande à Perret.

Je te raconté tout cela pour éviter de te dire combien l'annonce du froid et de l'hiver, accompagné hélas! de tant d'ennuis d'argent, me rend de triste humeur.

C'est avec un véritable repos de l'esprit et du cœur que je pense à votre petite retraite de là-bas. Vous n'avez certes pas toutes les satisfactions que l'on peut avoir, mais tout de même il me semble que là-bas vous êtes plus à l'abri du grand vent froid qui soufflé par tourbillons dans la société d'intrigants et malveillants de la capitale. Aussi ne m'en voulez pas de vous dire que je vous crois beaucoup plus heureux là-bas que si vous étiez ici, malgré les distractions que l'on prétend y avoir.

Je dois m'occuper à enterrer un rosier aujourd'hui ou demain au plus tard, et à faire planter des tilleuls, des lilas et un beau bouleau, dans votre cour et dans mon jardinet.

Cette horticulture est l'une de mes distractions consolantes; aussi je ne la néglige pas.

Je finis, ma chère amie, en vous embrassant tendrement.

Je verrai à faire le paiement de *Niță*, après le départ de Locusteanu. La petite Alexandrine va son petit train.

Encore une fois, je vous embrasse.

Tout à toi,

Alex.

LXXV

Bucarest, dimanche, le 23 oct. 1894.

Ma chère Sacha,

Je reçois à l'instant la lettre où tu entames de graves questions d'argent que tu interromps pour me parler plus gaiement et plus tendrement de la vie affectueuse de notre Jeanne avec son mari. Cette diversion m'a été, on ne peut plus agréable, car dans la situation terriblement tendue sous le rapport financier dans laquelle je me trouve en ce moment, des tourments d'argent qui vous préoccupent ne peuvent que mettre le comble au chaos (?) qui m'entoure sous ce rapport. Aussi fais-je mon possible pour m'occuper d'autre chose. Hier, nos candidats à l'admission ont finis leur concours; je dois aujourd'hui revoir toutes les notes qu'il sont obtenues, faire le triage, et leur donner demain le résultat. D'autre part, je dois aussi préparer pour le Ministère un très long rapport sur l'organisation de l'école, afin qu'elle puisse commencer à fonctionner plus ou moins régulièrement à partir du 1-er novembre; je dis plus ou moins, parce qu'il se passera encore du temps avant que j'aie (si je l'ai) le remplaçant... (?) de Locusteanu.

Celui-ci est parti hier soir pour Craiova, où il restera 2 jours, et mardi soir il compte prendre la grande route de Paris. J'espère avoir aujourd'hui ou demain une réponse de Paris et alors j'enverrai à Locusteanu une lettre officielle à Perret. Hier ta pension est arrivée et je pense que Petrescu a dû te l'expédier; je dis: je pense: car ce brave Petrescu, je le vois à peine; il est avant l'aube à la *casierie*, il rentre à peine qu'il est reparti pour le collège.

Il est difficile de conduire toute une école qui a mille exigences avec un personnel totalement pris en d'autres occupations.

Si je n'avais pas (?) et George, ce serait insoutenable sous tous les points de vue. Mais l'espoir d'un avenir meilleur ne m'abandonne pas encore et je pense qu'en ayant pour le côté: *études* et *surveillance*, un étranger, et pour le *ménage*, ma jeune mère (équivalant, en ce cas, de *ménagère*), cela pourra aller.

Ces deux derniers jours j'ai dû aussi surveiller à la destruction de mon jardin, et que j'ai dû abîmer en pleine floraison. Tout avait réussi à merveille pour les grandes étalures qu'il a fait cette année.

Jamais je n'ai eu d'aussi beaux héliotropes et des géranium aussi splendides; les rosiers étaient aussi presque tous pleins de boutons. Il a fallu arracher et étouffer tout cela pour enterrer les rosiers; car il a fait pendant 2 jours très froid.

Nous ferons du feu; mais en ce moment le soleil brille tout de même. Demain on plantera chez moi un beau bouleau, des tilleuls et du lilas, qui nous charmeront si Dieu nous donne vie et bonheur, l'été suivant. Je n'ai pas encore fait le paiement de *Nitză*, parce qu'il a été très utile ces jours-ci pour la mise en terre des rosiers. Mais, je serais bien obligé de chercher un serviteur moins sauvage, si mon sous-directeur français arrive.

Je vous embrasse tendrement. Si j'avais de l'argent, je me ferais un plaisir d'aller vous voir pour le seul jour de la St.-Démètre, mais c'est 90 fr. à dépenser!!!

Petrescu a fait à l'instant porter à la poste ta (?).

Tout à toi,
Alex.

LXXVI

Bucarest, samedi matin, le 5 novembre 1894.

Ma chère Sacha,

Je t'écris ces lignes dès le matin, avec la conviction que, ne devant partir d'ici que ce soir, tu les recevras demain à *Argeș*. Ton départ a laissé un grand vide dans la maison, malgré la place modeste et retirée que tu y occupes, quand tu y es; mais en tout cas, quand tu n'y es plus, cela devient plus froid, plus indifférent, moins vénérable, moins attractif. D'autre part, ta présence auprès des enfants remplit alors le grand vide qui se fait chez eux, quand tu n'y es pas.

Tu m'as quitté hier sous un assez (?); cela n'a pas eu d'autre gravité que de me décider à m'abstenir le soir de toute autre nourriture qu'un peu de thé. En ce moment j'en reprends une... (?) en t'écrivant. Quand il sera dix heures j'irai au ministère pour y trouver (?); mais je crains bien que le départ de L. M. ce matin ne l'empêche de venir, ce qui me serait très désagréable, car probablement il fera aussi son choix d'aller passer le dimanche et le lundi à (?), ce qui ajournerait encore les études à mon école. Enfin nous verrons. À mon retour à la maison hier j'étais (?)

Quand Haşdeu (?) est venu, nous avons revu ensemble l'affaire Litzica, qui ira bon train je l'espère. De Paris, je n'ai reçu qu'une carte postale de M. (?) qui demande ses appointements pour octobre. Je la trouve bonne, quand il est absent depuis quatre mois, sans jamais revenir pour l'école. Ces messieurs sont tous incroyables sous ce rapport. Les appointements, toujours. Les leçons jamais, ou très rarement !

Je lui ai répondu qu'il pouvait se (?). À propos de (?) j'espère que, lorsque vous aurez cette lettre, Jeanne sera en plein dans la... (?) des... (?) que vous avez dû expédier à Piteşti dès l'aube, afin qu'elle arrivât tout en même temps que vous à Argeş. J'espère que votre fillette sera contente cette fois encore de la bonne moisson faite par sa chère maman.

Toutes les deux je vous embrasse et le... (?) de Jeanne pardessus le marché.

Tout à toi,

Alex.

LXXVII

Bucarest, mardi matin, le 30 mai 1895.

Ma chère Sacha,

Je suis de nouveau en défaut. Hier je ne t'ai pas écrit; mais cela se comprend. Je tenais absolument à faire remettre ce matin au plus tard, mon 3-me et dernier cahier au ministère. Avant-hier,

je n'avais pas fini le tout ; il me restait à faire une composition historique pour laquelle j'ai choisi comme sujet « *l'Union des Principautés* ». Cela a été baelé hier, et j'ai dû travailler ferme, d'autant plus qu'une grande partie de la matinée m'a été prise par des visites d'étudiants qui venaient me demander de leur donner les notes pour mes cours, ce dont ils ont besoin pour se présenter à la licence. Il y en a des masses cette fois-ci et lorsqu'ils viennent il faut bien que je cause un peu avec eux. Malgré ma manière de leur dire la vérité, à ce qu'il paraît, ils sont contents des conversations de quelque 20 ou 30 moments (?) que je fais avec chacun. Steriadi doit venir tantôt déjeuner avec moi ; c'est lui qui portera mon 3-ème et dernier cahier au ministère, pour tâcher d'apprendre par là ce qui est advenu des deux autres, car dans le cas où on le aurait négligé pour une cause ou l'autre, je me propose d'intervenir personnellement.

Mon travail fini, je me trouverais un peu en désarroi, si je n'avais promis d'aider de mes conseils la rédaction d'une petite... (?) pour les classes primaires. Puis aussi, il s'agit de corriger notre *abecedar*, dont la dernière édition faite en hâte par Socce, à la suite des tribulations de l'an dernier, est pleine de fautes grossières.

Hier, Georges a apporté de la gare la fameuse caisse qui contient des rideaux de toute espèces et surtout beaucoup de... (?) Je n'ai pas laissé expédier cette caisse à *Pitești*, car elle était toute... (?) Puis, qu'auriez-vous fait de tous ces rideaux très lourds dont vous ne pouvez trouver l'usage là-bas. Peut-être serviront-ils à renouveler en hiver ceux de notre salon. Quant aux papiers (?), pensez-vous qu'il soit utile que je vous les expédie à *Argeș*? Le tout en ce moment — sans la caisse qui était toute brisée — se trouve déposé en haut, dans la chambre de Jeanne. Vous me direz ce que vous en voulez. Je sais bien que Jeanne m'en voudra de ce que je ne lui ai pas laissé le plaisir de déballer, mais là, réellement, c'eût été une folie... que de faire faire à cette lourde caisse le voyage d'*Argeș*. Je verrai s'il est même possible de vous expédier du beurre ; mais il fait déjà bien chaud. Il fond tout seul à l'air.

Je ne sais quand vous dire que je viendrai vous voir. Ce me serait agréable, mais cela coûte, et c'est assez fatigant. Mais enfin, je tâcherai de vaincre ces difficultés.

Je vous embrasse.

Tout à toi,
Alex.

LXXVIII

Bucarest, jeudi matin, le 1 juin 1895.

Ma chère Sacha,

Avant d'écrire ces lignes, ce que je fais après avoir reçu la lettre que je reçois de toi, j'ai fait une annonce pour l'Université, où je dis que vendredi prochain le 9, de 3½ à 5, je tiendrai à l'Université mon examen de fin d'année.

Hier j'ai été chez *Ghedem* qui a en main mon manuscrit de grammaire, et je lui ai expliqué mon système.

Il y a en tout 12 manuscrits que la commission s'est partagé. J'ai bien fait de lui parler, je crois, car dans un tel fatras, on peut se perdre et négliger sans le vouloir ce qu'il y a de mieux. Enfin, à la grâce de Dieu. Moi je ne suis pas trop mécontent de ce que j'ai fait. En ce moment-ci, je fais de la révision géographique; ce qui me donne fort envie de faire cette année l'excursion manquée l'an dernier du côté de la *Bistritza* moldave. Mais les projets sont plus faciles à faire qu'à réaliser. Nos nouvelles sur... (?) se sont entrecroisées. Pour la fille de la sage femme, c'est étonnant qu'elle ne donne pas des nouvelles à sa mère. Elle est dispensée du travail manuel à cause de ses yeux; même elle répète les leçons avec une demoiselle à qu'il faudra donner 20 fr. pour les deux mois de préparation. Elle n'aura très probablement pas le désappointement de rester, ni *corigentă*, ni *repetentă*.

J'espère que Jeanne ne m'en veut plus de ne pas lui avoir expédié la...? Quand à Théodore, il a très tort d'en vouloir à ses fonctions (?).

Non pas au point de vue financier seulement; mais il faut bien tuer son temps. Et il ne peut le faire mieux qu'en prenant l'expérience que lui donnent ses inspections.

En somme, c'est un grand enfant — gâté, et il a retrouvé en vous deux qui le dorloter. Rien qu'à penser à ce bonheur qu'il a eu, il devrait se secouer et ne plus geindre si souvent, sans de très bonnes raisons. Il se nourrit du reste de choses qui sont contraires à son estomac. *Il fume d'un façon tout à fait pernicieuse pour sa santé.*

S'apoi mai are și nuțra să se plângă!! Dis-lui tout cela de ma part. Et s'il veut se bien porter, il n'a qu'à suivre ces conseils:

1. Qu'il ne fume plus du tout (s'il peut) ou du moins *dix fois moins*, qu'il ne le fait.

2. Qu'il ne mange pas de choses épicées.

3. Qu'il se dise qu'un homme doit faire quelque chose de bon dans sa vie, et quand on met quelque ordre parmi quelques centaines de paysans — fut-ce même en s'entendant critiquer par n'importe qui — c'est que l'on fait du bien.

4. Qu'il se dise que tout le monde n'a pas une aussi gentille et bonne femme comme la sienne, une belle-mère qui est un ange gardien et un beau père pas trop gênant, comme il a la chance de les avoir!

Avec cela, et un peu d'argent par le dessus, il doit être exempté de toute maladie, de tout ennui.

Pour l'argent, je n'ai pas de remède à lui donner, car j'en cherche moi-même. Et — quand je n'en trouve pas, ce qui arrive le plus souvent — je me rabats pour vivre avec quelques... (?) sur le restant de la vie. Qu'il fasse de même. Je lui ai dit dans les 4 articles précédents ce que doit être pour lui *le restant sur la vie*. Et c'est beaucoup.

Là dessus, je vous embrasse tous les trois.

Tout à toi,

Alex.

LXXIX

Bucarest, jeudi matin, le 15 juin 1895.

Ma chère Sacha,

Ce matin, je ne puis pas encore te donner des nouvelles positives concernant l'affaire du Crédit. J'ai vu hier matin *Constantinescu* et je lui ai parlé; mais, avant tout, il faut qu'il consulte le dossier qui est au Crédit, ce qu'il a dû faire hier. Tout à l'heure à 9 heures, je dois retourner chez lui pour qu'il me dise positivement s'il y a moyen de contracter un nouvel emprunt, ce qui lui paraît douteux, puisque la feuille dotale limite l'emprunt aux 200.000 fr. qui ont été touchés et qu'en somme, après 3 ans, le capital restitué au crédit, le réduit à très peu de chose, car la somme passée annuellement est passée toute exploitée par les intérêts pendant les premières années. Enfin, il verra, il fera tout son possible pour contenter notre désir; mais à l'impossible nul n'est tenu.

Demain, ma lettre vous dira ce qui en est; mais j'ai tenu de vous prévenir des... (?) de ce que *Constantinescu* m'a dit hier. Donc nous sommes pour le moment dans nos très petits souliers.

En ce qui concerne mon voyage à Argeş, rien n'est changé. J'attends toujours le mandat dont l'arrivée décidera à l'instant même mon télégramme. Dorel qui a toujours un peu de fièvre pendant que son frère est tout à fait malade au lit, attend aussi avec impatience le plaisir de vous voir et de giberner avec M-elle Damian.

Je m'occuperai avec plaisir de la petite robe à M-elle Damian dont j'avais déjà eu l'idée. Cela se trouve que vos idées se sont rencontrées à ce sujet. J'espère dans les prix... (?) trouver quelque chose qui lui plaise et tu n'a pas besoin pour cela de penser à ébranler encore ta pauvre petite pension de juin.

Hier, ayant trouvé d'assez belles asperges — elles finissent maintenant — j'ai eu l'idée d'en faire remettre à la poste une assez grosse boîte pour Jeanne. J'espère qu'elles seront encore mangeables quand elles vous arriveront. Je ne sais pas encore comment est... (?)

pour voir si les combinaisons de *Costică* sont réalisables. Cela m'irait beaucoup; mais c'est difficile.

Le palais de *Costică* est... (?), les murs en sont déjà bâtis et hier soir les maçons ont arboré le drapeau tricolore sur les chevraux de la toiture qui ont été posés dans la journée.

Jusqu'en août elle sera prête et domine de ses doubles terrasses toute la place *Bibescu-Vodă* avec une vue splendide sur tout ce coin de la ville. Les obélisques à aigles de la *Mitropolie* sont maintenant au niveau des... (?) du palais de *Costică*.

Aujourd'hui, je vais déjeuner avec *Steriadi*, puisqu'il est jeudi, mais, avant cela, je vais aller voir *Constantinescu*; ce pourquoi je quitte cette lettre en vous embrassant pour aller m'habiller.

Tout à toi,

Alex.

LXXX

Bucarest, samedi matin, 17 juin 1895.

Je viens de recevoir à la fois deux lettres de toi, dont l'une contient la réponse à celle de *Citta*. Je la lui porterai dans la journée, car il est malade, tandis que son petit frère habite pour le moment chez moi. J'attends toujours ce qu'il me faut pour partir pour *Argeș*; il s'agissait que, lorsque je partirai, je laisserai *Citta* à *Golești* et, en revenant d'*Argeș*, j'y laisserai aussi *Dorel*. Pour le moment, je ne puis rien dire de positif, car je n'ai pas encore le mandat et que je ne crois pas que *Citta* puisse partir avec les taches blanches qu'il a dans la gorge. En tout cas, ces deux garçons ont besoin de prendre de l'air, car ils ont terriblement maigri et sont affaiblis à force de pousser comme des asperges.

Demain, j'aurai probablement de toi une lettre à la suite de celle où je te faisais connaître les constatations de *Constantinescu*. Il ne faut pas trop se désespérer et tâcher de faire bonne figure à mauvais jeu. Je t'ai dit ce que *Constantinescu* proposait comme une chose possible, et il s'est offert à préparer cette affaire non

pas lui-même, car, comme avocat du Crédit il ne peut pas s'y mêler ostensiblement, mais il veillera à ce que tout se fasse au mieux.

J'attends donc votre réponse.

En ce qui concerne l'... je mets ici un article pris dans le « *Nationalul* » et je voudrais de tout mon cœur que le nom de Théodore restât en dehors de toutes ces turpitudes.

De même, dans l'affaire de *Dobrescu-Argeș*, je sais bien que ce drôle-là mérite d'être rossé; mais dans un pays comme le nôtre, ou ne sait pas au juste si les coquins ne reviendront pas sur l'eau et ne se vengeront pas plus cruellement que les ... (?) Donc, sans le favoriser il faudrait que Théodore n'y mette pas trop d'acharnement.

J'ai revu hier...?...et d'après ce que je vois, sa combinaison au sujet du (?) n'a pas grande chance de réussite. Donc de ce côté là, je n'ai plus à espérer quelque radoucissement financier. Du reste, je n'y ai jamais compté beaucoup.

Je finis ma lettre eu vous souhaitant un tas de choses, santé et joie du cœur à tous les trois.

Tout à toi,
Alex.

LXXXI

Bucarest, dimanche, le 1 oct. 1895.

Ma bien chère amie,

Depuis ce matin, je veux t'écrire, comme je m'y suis engagé dans le télégramme que je t'ai envoyé avec les 100 fr. dont tu avais besoin et que j'ai eu la bonne chance de pouvoir remettre au télégraphe sans plus avoir besoin d'en parler à Petrescu ¹⁾, que j'ai vu tantôt. La journée depuis ce matin (il est 5 heures) s'est passée d'abord en courses nécessaires pour régler mon départ pour Jassy

¹⁾ Acest Petrescu despre care e vorba aci, ca și în cele mai multe din scrisorile sale, a fost I. S. Petrescu, subdirector al Școlii Normale Superioare, apoi profesor secundar.

lequel est décidé pour après-demain soir mardi. Je serai là-bas mercredi matin et il est probable que je passerai au moins 12 jours à Jassy.

Dans ce concours ¹⁾, le Ministre avait nommé comme ses délégués: Hașdeu, comme président et moi comme 2-me délégué. Au reçu de cette communication, j'ai remis ma démission disant à Laurian que je n'entendais pas être maintenant *slugă la dirloagă*, là ou l'an dernier j'étais maître ²⁾. Mais à ce qu'il paraît Hașdeu a refusé d'aller à Jassy et alors on m'a donné la présidence. Je n'ai pas refusé, parce que cela me fait plaisir d'aller là-bas. Il est entendu avec A.D. ³⁾ que mes leçons commenceront à mon retour. Ce voyage va me divertir mais il me coûtera, parce que j'ai bien des emplettes à faire et je dois, de plus, prendre *Ghița* avec moi partout, les soins que réclament mes vilains... m'infèrent d'avoir un serviteur à moi.

Aujourd'hui, je vous ai fait expédier par le lampiste des verres et des mèches assorties à votre lampe, ce qui est plus pratique que de vous expédier la lampe plus grande d'ici.

Pendant mon absence, on terminera la cuisine et ce n'est qu'à mon retour que je m'occuperai de l'aménagement de votre salle à manger. Ce sera aussi une petite dépense.

Je me suis occupé aujourd'hui de l'affaire Filiti ⁴⁾; je me suis fait préparer le matériel par un jeune que je connais et qui m'est dévoué et discret. Demain, je tâcherai de le rédacter et probablement dans l'après-midi, je donnerai la tartine (?) à qui de droit (?).

Du baccalauréat il nous est revenu à chacun 1030 fr. Cela n'a pas été de rebut; cela m'aidera à payer le loyer; je voudrais aussi

¹⁾ E vorba de concursul pentru ocuparea catedrei de istorie universală dela Facultatea de Litere a Universității din București, concurs ținut la Iași.

²⁾ Vezi n. 1 dela pag. 452.

³⁾ Anghel Demetrescu (1847—1903), profesor, publicist și directorul liceului particular Sf. Gheorghe din București.

⁴⁾ Această afacere Filiti se referă, după cum rezultă din restul corespondenței, la o lucrare cu care ar fi fost însărcinat A. O., lucrare ce urma să servească pentru inaugurarea Palatului de Justiție. În această scriere, autorul pare să fi făcut un istoric al justiției românești.

faire la provision de bois, mais cela ne sera possible que lorsque la cuisine sera tout à fait terminée.

Emilia est en train de faire toutes sortes de *murături*. Tu peux dire à Jeanne, d'abord que je l'aime beaucoup et puis que ces trois protégés ont réussi au baccalauréat, plus le désagréable jeune homme dont tu m'as envoyé la lettre cavalière et dont la mère m'a l'air d'une vilaine harpye (?) Mais tout le monde presque a terminé (?); tant nous (et moi surtout) avons été généreux cette fois-ci.

Tu me demandes ce qui en est de la politique. Ce qu'il y a de sûr c'est que, le ministère est bien tombé, quoiqu'il puisse encore durer une trentaine de jours. Qui viendra après? C'est difficile à dire. Il est peu probable que ce soient des *Conservateurs* persans *Junimistes*. Et si cela arrivait, ce serait pour bien peu de jours. Ce serait peut-être les Libéraux pur sang; mais dans tous les cas, ce qui paraît clair, dans *un târziu* (?) plus ou moins éloigné, c'est qu'il y aura une association de Libéraux et Junimistes. C'est-à-dire un gouvernement composé de gens qui sont les plus à la Triple-Alliance, ce sont Carp et Sturdza. Mais comment cette association se fera? et quand? voilà ce qui est difficile à prédire. Dans tous les cas, cela ne peut pas tarder, si les affaires de la politique extérieure se compliquent comme cela en a tout l'air.

En voilà assez là-dessus, car tu sais que j'abhore la politique.

En revanche, je vous aime beaucoup vous tous, et je vous embrasse de tout cœur.

Tout à toi,
Alex.

LXXXII

Bucarest, lundi matin, le 2 oct. 1895.

Ma chère Sacha,

Il est très probable que tu recevras cette lettre écrite à 5½ du matin, en même temps que celle que j'ai fait mettre à la poste hier vers les 5 heures du soir. Depuis lors, il n'y a eu rien

de nouveau et je crois avoir épuisé dans mon long bavardage d'hier tout ce que j'avais à vous dire sur mon compte, passé, présent et avenir. Ce matin à 9 heures, j'attends Cutzana qui doit m'apporter les notes qu'il s'est chargé de rassembler pour l'affaire Filitis. Je souhaite qu'elles soient bonnes et complètes, afin que je n'aie qu'à en faire une rédaction que j'espère porter ou envoyer dans l'après-midi à Filitis, afin, si c'est possible, de réaliser l'important avant mon départ pour Jassy; il est peu probable que le ministère ne soit pas changé d'ici à mon retour à Bucarest. Tout bien compté, mon absence à Jassy ne peut pas durer moins de 10 jours *au plus court*, c'est-à-dire que partant le 3 au soir pour être là-bas le 4, je ne pourrai être de retour qu'au 14 ou 15 peut-être, même le 16. Si cet imbécile de *Căpitanovici* n'était pas inscrit parmi les concurrents, je pense que nous pourrions gagner deux jours, car tous les autres concurrents (*Iorga, Calloianu et Georgian*)¹⁾ accepteraient, je pense volontiers, à faire deux épreuves écrites par jour. Ce qui fait que les 4 épreuves écrites se feraient en 2 jours, au lieu de 4; mais l'imbécile n'accepte pas. Avec cela, qu'il a quelque chance de réussir...(?).

Pour régler mon retard à St.-Georges j'ai passé hier chez A. D.²⁾ et ne, l'ayant pas trouvé, je lui ai écrit de venir ce matin chez moi; peut-être viendra-t-il déjeuner ici et je tâcherai de lui... (?) pour septembre, pendant lequel je lui ai rendu de très grands services, en protégeant un grand nombre de ses élèves. Cela me serait très agréable, car sans cela je ne pourrai donner à Daniil, avant mon départ, que la moitié du loyer. Il me faut quelque argent en poche à Jassy. Avec les 200 fr. que le ministère m'avance, je crains d'y être trop gêné. Je n'aime guère être sans argent dans l'endroit pas habité d'ordinaire; à l'étranger cela devient pour moi une horrible torture et je ne vais pas à Jassy pour me torturer. Cette fois-ci, la lutte des concurrents sera encore plus acharnée; ce sera rude

1) Candidații la catedra de istorie, amintită mai sus.

2) Vezi nota n. 3, p. 463.

à débrouiller et je m'attends déjà à être... (?) dans les journaux par les 3 concurrents qui ne réussiront pas, si ce n'est même pas les 4, s'ils restent tous en-dessous de mes exigences.

Mais en somme je me fiche des journaux.

Je regrette ma longue absence de Bucarest sous le seul rapport que je ne pourrai pas te tenir un compte, pendant tout ce temps, de ce qui se dit et se passe dans la politique; mais en général, je ne suis jamais bien renseigné sous ce rapport, donc vous ne perdrez pas beaucoup. En tout cas, je recommande à notre fils ¹⁾ la plus grande prudence dans ces circonstances difficiles.

Il doit... (?) s'attendre d'un moment à l'autre à se voir remplacer en même temps que le préfet; mais encore, s'il a des sympathies dans le parti (?) qui viendra au pouvoir, peut-être restera-t-il en place. Mais, toujours faut-il qu'il s'attende à une retraite honorable. Il est certain que dans l'esprit du Roi, l'idée qui domine, c'est qu'il n'y ait pas des changements trop brusques. Il est probable que le passage sera le moins... (?) qu'il ne l'a été à la chute des collectivistes quand il y a eu du... (?) dans les rues! cette fois-ci, tout se passera je pense, dorénavant en douceur, comme cela a débuté.

Je ne sais si, avant mon départ, pe pourrais aller voir Grégoire Manu ²⁾, on m'a dit qu'il était très souffrant; mais c'est si gênant d'aller là-bas à cause de sa... de femme qui fait si mauvaise mine aux visiteurs, que le malade lui-même s'en ressent avec malaise.

Je finis ces pages en vous embrassant tendrement. Je t'écrirai de Bucarest demain matin encore et puis ce sera d'Iassy que tu recevras de mes nouvelles. Je t'enverrai par télégraphe mon adresse de là-bas, laquelle sera selon toute probabilité l'hôtel Binder

¹⁾ Gînerale său, citat de mai multe ori în aceste scrisori, *Teodor Damian*, care ocupa slujba de sub prefect în jud. Argeş şi care urma să demisioneze, din cauza schimbării guvernului.

²⁾ Amic al scriitorului. La 1863, când *A. O.* era Ministru, *Grigore Manu* l-a ajutat la coordonarea materialului pentru redactarea faimosului memoriu tipărit în franţuzeşte cu titlul şi pseodominul următor: *Étude sur les droits et les obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux d'Orient*, par l'Archimandrite Agathon Otménédec.

où j'ai habité l'année dernière, à moins qu'il ne soit tombé, remplacé par un meilleur, ce qui n'est pas probable.

Cette fois-ci encore, j'essayerai à Jassy de voir la princesse *Cuza*¹⁾ que je ne suis pas parvenu à voir l'an dernier. Je regrette beaucoup d'avoir perdu à Jassy un bon garçon qui était gentiment installé avec sa jeune femme dans une vigne près de la ville, à Socola. C'est Gruber²⁾ lequel est devenu fou et qu'il a fallu transporter à Vienne. C'est dommage pour ce pauvre garçon, qui m'aimait beaucoup et m'était très dévoué et très sympathique. Il était apparenté à ce brave *Manu*³⁾. Teohari Antonescu⁴⁾ ne sera pas non plus à Jassy, puisqu'il est ici ou à... (?) attendant son concours qui doit commencer le 10 octobre. Probablement, ce concours sera aussi ajourné, parce que je dois en faire partie, puisqu'il s'agit de la chaire d'archéologie à Jassy, et qu'il ne peut se passer sans que j'y participe. Mais je finis. Mille tendres choses pour toi, ma chère et bonne amie, pour notre fille chérie, pour son bon mari et pour votre neveu; je suis tout heureux de savoir qu'il te plaît si fort auprès de vous. J'ai aperçu le petit *Goe*⁵⁾ en officier de cavalerie.

Il l'a air tout petit et très gentil; il rappelle Jean Bratianu dans sa toute jeunesse

Tout à toi,
Alex.

LXXXIII

Bucarest, mardi, le 3 oct. 1895.

Ma bien chère amie,

Ce matin j'ai interrompu le travail si pressé que j'avais à faire pour griffonner quelques pages à ton adresse.

Et en... (?), j'ai terminé jusqu'à 10 heures et tout seul ma petite... (?) que le brave Petrescu a joliment recopiée sur quelques

¹⁾ *Principesa Cuza*, soția Domnitorului *Alex. Cuza*. Era sora lui *Th. Rosetti*.

²⁾ *Eduard Gruber*, publicist la Iași. S'a ocupat cu filosofia și lingvistica.

³⁾ Vezi nota n. 2, p. 466.

⁴⁾ *Teohari Antonescu* (1866—1910), profesor de arheologie la Iași.

⁵⁾ *Grigore Odobescu*, acum general în retragere, e nepotul de frate al lui *A. O.*

10 ou 12 pages et qui, ma foi, avait un aspect très sortable. Cela m'a fait plaisir de voir que je n'étais pas encore tout à fait abruti et que, lorsque je m'y mets, malgré cette nonchalance qui me fait laisser le travail pour la toute dernière heure, je me tire encore assez bien d'affaire; à deux heures et demie la copie était faite et je suis allé moi-même le porter à Marghiloman qui en a été très content; il doit la porter tantôt au Roi, à qu'il a déjà dit qu'il m'avait chargé de la préparation de ces notes.

Le ministère toutefois a bien donné sa démission hier soir; elle a été acceptée et Sturdza appelé par le Roi est en train de composer son cabinet tout collectiviste qui prêtera serment ce soir même. La ville est en grande agitation. Dans les rues, depuis le club collectiviste (?) jusqu'au Palais, on voit circuler et jubiler toutes les figures... (?) Les collectivistes, décidément, ils sont laids et peu... (?) On dit que le ministère sera ainsi composé; mais ce n'est pas encore tout à fait sûr.

Sturdza, président et Intérieur;

Stătescu, Affaires étrangères;

Gogu Cantacuzino, Finances;

Poni, Cultes et Instruction;

Aurelian, Travaux publics;

Fleva, Domaines;

G-ral Budişteanu, Guerre;

Mârzescu, Justice.

C'est du libéral en plein. Grand bien leur fasse!

Le ministère ne m'a rien fait savoir au sujet de la nomination de son second délégué pour le concours de Iassy, de façon que je ne pars pas ce soir, et peut-être même n'aurai-je pas l'occasion de partir du tout. Ma lettre de ce matin, grâce à l'étourderie de mon... de *Ghiţă*, n'est partie de la maison que vers midi. Je doute que tu la reçoives demain. Je vais tâcher de remettre celle-ci à la sage-femme à laquelle je n'ai pu dire que quelques mots en partant pour aller voir Marghiloman. Je vais tâcher de la retrouver pour lui donner ces lignes à vous porter dès demain, afin que vous

ayiez des nouvelles de ce qui se passe ici. Il me semble que le jour de la retraite de Théodore approche fort. Surtout à cause de son démêlé avec ce..... de Malla¹⁾ le propre (ou plutôt le.....) beau frère de Stătescu.

Il ne faut pas s'en désoler. C'était à prévoir, je vous le prédisais depuis longtemps, car le Roi avait promis au Libéraux qu'ils auraient le ministère cet automne. Si je ne pars pas pour Iassy, j'irai vous voir à Argeș. Tous ces troubles politiques doivent nous être presque indifférents, quand nous avons en perspective le grand événement d'un enfant à notre chère fille. Il y aura des moments difficiles à passer: avec cela, que le repos des Conservateurs vous a été si favorable! Courage donc! J'attends ce cher Daniil pour lui remettre les 1200 fr. de son loyer, quoique ce serait à lui de me dire: «Maintenant que nous arrivons au pouvoir je ne veux plus de loyer». Mais je ne compte pas du tout sur cette générosité. Le changement de 7 culottes²⁾ ne me fâche pas; le retour des Libéraux m'enchantent pas non plus; mais je suis content pour le moment d'avoir fait un petit travail, et je suis surtout content de penser que nous aurons un petit être de plus à aimer. Ceci doit faire oublier à Jeanne et à Théodore tous les ennuis, de même que cela sera pour nous, les vieux.

J'attends la fin de cette affaire du concours: vais-je ou ne vais-je pas à Iassy; pour commencer à aller à St.-Georges. A. D.³⁾ s'est très gentiment conduit, il a cru devoir me présenter les honoraires pour septembre, tant il a été content des résultats du baccalauréat, grâce à ma protection.

Je finis en vous embrassant tendrement.

Tout à toi,
Alex.

¹⁾ Malla era cumnatul lui Stătescu și unul dintre frunțașii liberalilor din Argeș, în care calitate a și fost ales atunci deputat.

²⁾ Tache Ionescu care, prin schimbarea guvernului, a plecat din fruntea Ministerului Instrucțiunii, înlocuit fiind cu Poni.

³⁾ Vezi nota n. 3, p. 463.

LXXXIV

Bucarest, mardi matin, le 3 oct. 1895.

Ma chère Sacha,

Tu ne m'en voudras pas si aujourd'hui je ne puis que griffonner ces quelques lignes. Je me trouve dans une très grande perplexité. J'espérais que Cutzana me... (?) le travail pour l'affaire Filitis. Ce qu'il m'a apporté ne valait pas le diable: il n'a pas compris; tout était à faire. J'ai couru hier toute la journée pour rassembler les matériaux qui m'étaient nécessaires à moi pour faire le travail.

De plus, j'ai été voir Filitis et Marghiloman pour qu'ils m'expliquent plus clairement ce qu'il fallait. J'ai promis de donner la tartine aujourd'hui. Cependant hier, je n'ai rien pu faire, car j'espérais trouver quelqu'un qui m'aide au moins en écrivant sous ma dictée.

Petrescu était occupé à son école. Steriadi¹⁾ avait aussi à faire. L'un et l'autre m'ont promis de me donner leur concours aujourd'hui. Hier soir, pendant que j'étais à prendre mon thé le soir, Marghiloman m'a écrit pour me prier très gentiment de lui donner aujourd'hui pour sûr le travail. À ce qu'il paraît (d'après ce que j'ai constaté de plus au Ministère des Cultes) la débâcle (?) du ministère sera immédiate et les actuels ont toute hâte de régler leurs affaires. Je me suis réveillé à 5 heures et me suis mis au travail tout seul; j'ai déjà fini le tiers du travail et je continuerai. Steriadi viendra m'aider pour les retouches (?): Petrescu viendra copier au net, car cela va aller en *hautes*... (?) Je pense que après-midi ce sera prêt et porté à Marghiloman par moi-même. Quoique je me sois apprêté à partir, je prévois que mon départ ne sera pas pour ce soir, car le Ministère n'a pas encore décidé qui sera mon compagnon et si je vais tout seul, on ne peut pas, d'après la loi, commencer le travail du concours tant que la commission n'est

¹⁾ G. Steriadi, gazetar și bun prieten al autorului.

pas complète. Donc, j'attends qu'on nomme le second délégué avec lequel je partirai pour Iassy, si le débâcle ministériel ne met tout cela en complet désarroi; mais en somme, je ne vois pas que ce soit un bien grand malheur, de ne pas faire ce voyage qui toutefois m'est distractif.

Hier la sage-femme est venue et m'a apporté ta lettre. Elle s'est occupée des habits de son fils qui reste ici jusqu'à nouvel ordre.

Je finis en vous embrassant tendrement car je dois continuer mon travail très, très, très, très pressé.

Tout à toi,
Alex.

LXXXV

Bucarest, mercredi 4 oct. 1895.

Ma bien chère amie,

Il est 4 heures passé et j'ai fait des courses toute la journée jusqu'à en être tout étourdi. C'est que le second délégué ayant été nommé par le ministère dans la personne de *Bogdan*¹⁾ (professeur jeune de littérature slave à notre Université). Mon départ pour Iassy est fixé à ce soir à 9 heures. Je serai demain matin à Iassy où selon toute probabilité je resterai 12 jours.

Jusqu'à cette heure je n'ai pas pu apprendre si le nouveau ministère a prêté serment, mais cela se fera bientôt, si ce n'est pas déjà fait à cette heure. Cependant on dit que la combinaison définitive est différente de celle que je t'ai donnée hier. C'est-à-dire que le gracieux microbe²⁾ prend avec la présidence du conseil, le porte-feuille des Affaires étrangères, ce qui montre que la politique extérieure joue en ce moment le rôle principal. C'est *Flevo* qui vient, assure-t-on à l'Intérieur, *Stătescu* à la Justice, *Poni* à l'Instruction publique, *Budișteanu* (le général) à la Guerre, *Gogu*

¹⁾ *Ion Bogdan*, cunoscut profesor de paleoslavă dela Universitatea din București.

²⁾ *D. A. Sturza*, al cărui cabinet se formează la 4 Octomvrie 1895.

Cantacuzino aux Finances, les ministères des Travaux publics et des Domaines seront dévolus, assure-t-on, à *Palladi* et à *Stoicescu*, deux jolis cocos, ma foi. Je mets sous plis 3 « Indépendances » que les troubles de ces derniers jours ont mis en retard. Jusqu'à cette heure, je n'ai rien reçu du Ministère de la Justice et cela m'ennuie, car ce retard peut faire oublier les promesses.

De plus, je n'ai pas vu Daniil ¹⁾ dont on me promettait tous les jours la visite, afin de régler avec lui, avant mon départ, ou du moins, lui payer une bonne part du terme, car il me faut réserver aussi de l'argent pour notre provision de bois qu'il faudra faire bientôt, ainsi que de coke. La petite cuisine est presque prête. Je charge *Emilia* de faire un grand nettoyage pendant mon absence, car *Ghișă* je le prends avec moi. Si la nomination de Bogdan n'avait pas été faite, et que le concours de Iassy ait été remis, je me faisais un très grand plaisir d'aller vous voir à *Argeș* et voir quelles sont vos intentions et vos projets après la retraite de Théodore de sa souspréfecture

Tu m'écriras à Iassy, ma chère amie, à l'hôtel Binder, tout ce que vous pensez et tout ce que vous faites. Mon départ est trop prochain pour que je puisse, sans une indiscretion que je tiens à éviter, tâcher de voir Poni. Je pars, content d'aller à Iassy, pour mon propre compte, mais ayant souci de vous autres, mes chers Argésiens. J'attends là-bas de vos nouvelles journalières. Aussi je vous embrasse de tout mon cœur et vous souhaite santé et bonheur.

Tout à toi,
Alex.

À ce qu'il paraît cette vieille folle de M-me Paul Martin (?) est venue faire du tapage chez moi, aujourd'hui en mon absence. Écrivez-lui.

¹⁾ Proprietarul caselor unde locuia A. O. în str. Cuza-Vodă, în dosul bisericii Sf. Spiridon. Un Daniil Sterescu, fără să știm dacă e una și aceeași persoană cu proprietarul lui A. O., a fost ales deputat de Liberali în toamna anului 1895, după ce fusese primarul Curții-de-Argeș, până la 1886.

LXXXVI

Iassy, jeudi matin, le 5 octobre 1895.

Ma bien chère Sacha,

Aussitôt arrivé, je t'ai télégraphié pour te l'annoncer. Hier en allant au Ministère le matin, on m'a dit que Bogdan était nommé 2-me délégué et j'ai décidé de partir le soir. Vers 5 heures j'ai été au ministère pour y prendre des papiers. Poni était là, mais il était dans le cabinet ministériel avec le secrétaire général Laurian, et j'ai cru qu'il serait indiscret de demander à le voir. Je lui écrirai ces jours-ci, d'ici, pour le prier d'ajourner jusqu'à mon retour à Bucarest le concours d'archéologie de Théohari Antonescu. Je suis parti aussi sans avoir des nouvelles du Ministère de la Justice. Mais pour que la chose ne se passe pas *mușama*, je viens d'écrire d'ici à Filitis de s'en occuper et de m'informer ici. En plus, je dois te dire que la jeune Ispirescu, avec son consentement, a été transférée à *Târgoviște*; donc vous en voilà débarassés. Taut mieux, car je crois que maintenant il vaut mieux pour vous tous de vous tenir à l'écart de ces relations anciennes avec les gens du pays. Je t'avoue que j'ai très grand souci du chagrin et du désarroi dans lequel je crains que Théodore se trouve après cette débâcle inattendue. Mais vous êtes toutes les deux auprès de lui, pour le soutenir et le relever: toi, qui a toujours de douces et réconfortables consolations dans tous les revers de l'existence; et Jeanne qui a, je crois, ma fierté altièrè¹⁾ de défier le mauvais sort et d'avoir même en quelque sorte une satisfaction à dire: si je ne suis plus sous-préfet, je n'en reste pas moins ce que je suis par moi-même, c'est-à-dire beaucoup plus que tous ceux qu'il vous plaira de mettre à ma place; ils ne me valent pas et je les méprise sans le leur faire sentir autrement que par la placidité et l'amabilité, l'égalité d'humeur que je garderai quand-même.

¹⁾ In aceste două cuvinte se află toată esența ființei spirituale a lui A.O., iar tot pasagiul până la finele alineatului este un adevărat auto-portret al scriitorului.

J'aurais aimé aller auprès de vous, dans ces... (?) mais vous le voyez, c'est impossible. En tout cas, je ne manquerai jamais de t'écrire et j'espère chaque jour (jusqu'à ordre contraire) recevoir des nouvelles détaillées de vous. Je suis parti hier sans voir Daniil Steresco malgré les... (?) que j'avais fait qu'il vienne régler. J'espère recevoir ici de vos nouvelles par lettre et arranger les affaires par correspondance. Hier soir, avant mon départ, j'ai manqué devenir enragé de colère contre ce Jocrisse de *Ghiță* qui s'est enfui dans la rue juste au moment où j'avais hâte de faire mes malles, disant qu'il avait peur de venir parce, que je le battrais; tant il m'avait mis en colère.

C'était une scène comique dont je ris maintenant que ma colère est passée et que grâce à *Emilia* (qui ne s'y entend pas beaucoup) je suis parvenu à fourrer dans la malle tout et plus que ce qu'il ne me fallait pour mes 12 ou 15 jours d'ici.

Je n'avais plus cette pauvre brave *Maritza* qui enrage parait-il maintenant dans la société... (?) de ces *mahalagioaice* grecques de (?) (*scorpiile, cum le zice Petrescu*). Je finis ce long griffonnage en vous rappelant maintenant et toujours: courage et calme. On a une gloire à être évincé sans qu'on n'ait jamais eu rien à vous reprocher. Ce sont ces tristes mœurs politiques de notre pays qui consistent, non pas dans le changement d'idées et de courants politiques, mais tout simplement: « Otes-toi de là, pour que je m'y mette à mon tour ». Cela vous peine, il est vrai, parfois, mais il en faut rire. Et puis, nous avons en perspective la joie d'avoir un petit moucheron à nous tous. Et quand j'y pense c'est moi qui me fiche pas mal de l'ignoble microbe¹⁾ et de toute sa sale clique. Les ministres? Tout ça c'est de la canaille: Ce sont des misérables.

Je vous embrasse, mes très chéris.

Tout à toi,

Alex.

¹⁾ D. A. Sturza.

LXXXVII

Iassy, vendredi, le 6 oct. 1895.

Ma bien chère Sacha,

Je t'écris ces lignes dès le matin, car à 10½ nous commençons aujourd'hui les travaux¹⁾ de la comission qui n'a pu se compléter hier à cause de l'absence à Iassy de l'un des membres. Hier, à déjeuner, dans la salle à manger de l'hôtel, j'ai causé avec Théodore Rosetti qui se trouvait ici. Je lui ai exprimé le désir de voir cette fois-ci la Princesse Couza qui ne m'avait pas reçu la dernière fois, n'étant pas prévenue de ma visite.

Dans la journée, Rosetti qui est reparti hier soir pour Bucarest m'a envoyé un petit mot pour me dire que sa sœur me recevrait avec plaisir, n'importe quel jour, entre 1 et 3 heures.

Je compte y aller aujourd'hui ou demain, et je ne manquerai pas de lui exprimer tes respectueux et affectueux compliments.

C'est dommage que j'aie trouvé cette fois-ci à Iassy un temps froid et pluvieux. Je ne puis pas profiter des promenades des si jolies que l'on peut y faire. Et ce qu'il y a d'inquiétant, c'est que le ciel est tellement couvert qu'il y a peu d'espoir de le voir se rasséréner mais 12 jours sont un long temps et peut-être ce phénomène s'apaisera, à ma très grande satisfaction.

Ce que j'avais à te dire de ma part et sur moi est pour le moment épuisé. C'est de vous que j'attends avec impatience des lettres, car je n'ai plus aucune nouvelle qui me parle du nouvel état de choses, dans votre localité. Cette nuit, j'ai eu des rêves dans lesquels Jeanne avec son cher fardeau jouait — je m'en souviens bien — un très grand rôle: mais te dire au juste ce que c'était, je ne le puis pas. Cependant je me rappelle que la scène²⁾ se passait dans

¹⁾ Cele patru lucrări scrise date candidaților au fost: 1. *Liga Hanseatică și rolul ei istoric*; 2. *Campania Indiilor și întemeierea dominației engleze în India*; 3. *Înrăurirea culturii limbilor naționale asupra statelor din Evul Mediu și timpurile moderne*; 4. *Rolul Conquistadorilor spanioli în lumea nouă*.

²⁾ *Principesa Bagration*, bunica Sașei Odobescu, din faimoasă familie rusească, în care s'a ilustrat, între alții, Prințul Petre Bagration, general în

l'ancien *St.-Sava* de Bucarest, que la Princesse, ta grand' mère, en était, que Jeanne devait sortir de là-bas pour rentrer chez elle et que pour fêter son état, on avait fait une grande cérémonie, où il y avait même de la musique militaire. Comme ce tralala, qui avait rassemblé beaucoup de monde m'en... (?) je m'en suis allé à... (?) dans la foule. Cela a énervé Jeanne et elle est venu me dire qu'elle avait des attaques de nerfs très inquiétants. Voilà mon rêve. Expliquez-le si quelqu'un chez vous a le talent devinateur de Joseph. Je vous raconte cela pour vous amuser et vous prouver que ma pensée est toute à vous, mes chéris, le jour comme la nuit.

Je vous embrasse

Alex.

LXXXVIII

Iassy, samedi matin, le 7 oct. 1895.

Ma bien chère Sacha,

Voici le 3-me jour que je me trouve à Iassy où il pleut et il fait froid et je n'ai encore rien reçu de vous. Je pense que ce silence ne se prolongera pas au-delà d'aujourd'hui, et j'aurai peut-être bien fait de retarder le départ de cette lettre jusqu'au moment où le facteur arrivera avec la correspondance; mais, comme je crains qu'en retardant de t'écrire le matin je ne sois trop pris par les affaires, après les 8 ou 9 heures, j'aime mieux jeter sur papier ces lignes à votre adresse. Je dis que j'aurais probablement beaucoup à faire aujourd'hui, car toutes sortes d'incidents sont venus troubler ce concurs dont les concurrents, hormi le brave *Iorga*¹⁾ sont

armata rusească (1765—1812), care a fost unul dintre comandanții armatei rusești, la 1806, condusă de *Kutuzof*. Se distinge la *Friedland*. La 1812 conduce o armată și a fost rănit la *Moscova*, sub comanda aceluiași *Kutuzof* în războiul Rușilor împotriva lui *Napoleon*. Această ilustră înrudire a adus după sine faptul că *Sașa Odobescu*, soția lui *A. O.* primea din caseta imperială rusească o pensie viageră, despre care e vorba, în această corespondență, de câteva ori.

¹⁾ Catedra dela București pentru care se ținea concursul era catedra de istorie universală a lui *Petre Cernătescu*, mort la 1892. După lege, concursul se ținea la Iași. Din comisiune făceau parte, în afară de președintele *A. O.*, și *I.*

des coquins et des misérables. Ils ont déjà employé toutes sortes de trucs pour nous fourrer moi et le jury dans des complications désagréables. De plus, ils ont téléphoné à Sturdza et à Poni qu'ils nous recusent Bogdan et moi, comme ignorants et partiaux (?). Nous allons voir si cela va leur réussir; jusqu'à présent aucune réponse n'est venue de Bucarest. Je suis tellement dégoûté de toutes ces saletés moldo-valaques qu'il me serait fort agréable, ma foi, de trouver un moyen de m'en retourner tranquillement à Bucarest, d'autant plus qu'il fait très froid et que je m'y ennuie beaucoup, ne pouvant pas sortir à cause de la pluie. Enfin, jé pense que, jusqu'à ce soir, je serai fixé là-dessus. Du reste, autant mon séjour de l'an passé ici m'a été agréable, autant celui-ci m'est à charge cette fois-ci. Mais ne vous inquiétez pas, mes amis chéris, de mes petits tracas dont je me débarrasserai facilement, car heureusement tous mes collègues d'ici dans le jury (quoique la plupart libéraux) me montrent beaucoup d'estime et de considération. Cela me rend plus à mon aise dans la lutte contre ces coquins de concurrents qui veulent être eux nos juges. Mais assez de cette niaiserie. Je voudrais savoir ce que vous faites. Il me pèse de rester si longtemps sans nouvelles de vous, surtout en de pareil moments. Aussi me sentirais-je bien heureux, s'il se présentait à nous un moyen de m'échapper honorablement d'ici pour retourner à Bucarest et aller aussitôt vous embrasser à Argeș.

Je le fais, en attendant par la pensée.

Alex.

LXXXIX

Iassy, dimanche matin, le 8 oct. 1895.

Ma bien chère Sacha,

Voici huit jours que je suis tout à fait sans nouvelles de vous. Chaque jour j'attends que le facteur de midi m'apporte de tes lettres et jusqu'à présent rien, rien de rien.

Bogdan, dela București, între alții, A. Xenopol, P. Râșcanu, Vizanti și I. Caragiani, toți dela Iași.

J'en suis tout inquiet, tout attristé. De fait, j'ai eu cette année une bien mauvaise inspiration d'accepter cette mission à Iassy. Autant le séjour de cette ville m'a été agréable l'an dernier, autant maintenant il m'est désagréable et à charge. Comme je te l'ai déjà écrit, il y a sur les 4 concurrents deux coquins, dont l'un est imbécile et l'autre fou et mal élevé, qui chaque jour me donnent des ennuis, par leur façon d'agir, par les chicanes qu'ils inventent. Un journal ¹⁾ misérable de Iassy, le parent de *l'Adevărul* de Bucarest, publie chaque jour des notes sur le concours où je suis traité de la façon la plus inconvenante. Ces mêmes misérables envoient chaque jour des protestations aux Ministère à Bucarest et les publient dans ce même journal. Il est vrai que le Ministère ne fait rien en leur faveur. Il a simplement chargé le Recteur d'ici de voir ce qui en est, et comme celui-ci voit bien que tous les tors sont du côté de ces coquins et de ces insolents, il a répondu dans ce sens. Le tout est que ces misérables, se sentant inférieurs à Iorga que toute la comission protège, et comme ils savent aussi mes relations peu amicales avec Sturdza, ils se figurent que, par leurs intrigues, ils feront avorter le concours et démoliront Iorga. Au contraire, ces sales menées ne font que le raffermir dans l'opinion de tous. Il n'en est pas moins vrai que ces incessants aboiements autour de moi, me donnent du mauvais et que je donnerai bien quelque chose pour échapper à ce sabat de partout.

Je ne puis cependant pas me retirer et leur donner gain de cause. Il faudra donc à mon très grand ennui que je reste ici, dans ce guépier encore huit jours au moins à partir d'aujourd'hui. Jugez

¹⁾ Intre gazetele locale, « *Evenimentul* » a avut o atitudine obiectivă, căci înregistra probele scrise fără comentarii, iar când a fost să înceapă probele orale, anunța că prilejul este foarte interesant, întru cât e vorba de o luptă serioasă între oameni de știință. De aceea lumea cărturărească, scrie « *Evenimentul* », va veni în mare număr (« *Evenimentul* », a. II, n. 491, Sâmbătă 8 Oct., 1894). De asemeni « *Ecoul Moldovei* » spune că d-nii concurenți Iorga și Georgian sunt admirați de publicul asistent pentru modul lor de expunere (« *Ecoul Moldovei* », a. IV, n. 116, Joi 13 Oct., 1934). Gazeta la care face aluzie A. O. aci, n'am putut-o identifica.

comme c'est agréable. Ajoutez à cela que le temps est triste, mauvais, froid, pluvieux, et qu'en somme je n'ai pas d'autre société que celle de mon jeune collègue Bogdan qui, tout en étant très convenable, n'a rien de réchauffant pour mon cœur. Quand à la santé, grâce à Dieu, elle n'est pas mauvaise, sauf les... qui ne cessent de m'importuner depuis plus d'un mois.

De plus, je porte le souci de chez moi, de Bucarest. Daniil n'est pas encore réglé, et je n'ai pas ma provision de bois. Puis encore, il faudra arranger la salle à manger et mettre la maison sur le pied d'hiver. Jusqu'à présent, de même que je n'ai pas reçu des nouvelles de vous, je n'en ai pas non plus du Ministère de la Justice, quoique j'aie écrit à ce sujet à Filitis. J'ai toujours l'espoir que la journée d'aujourd'hui sera riche en lettres qui... (?) m'apporteront de bonnes nouvelles. Dans les journaux, je n'ai pas vu que l'on aie fait quelques changements dans le personnel administratif du district d'*Argeş*. Ce que j'ai vu avec déplaisir, c'est que P... ait pris pour secrétaire générale l'animal B... , l'âne damné du microbe¹⁾. Cela m'inquiète beaucoup sous certains rapports, car, certainement, je ne puis pas compter, de la part de cette bête vénéneuse, sur les ménagements du bon Laurian. Enfin, à la grâce de Dieu. C'est, je le crains, un mauvais temps d'épreuve qui s'annonce et qui commence pour moi par cette vilaine campagne que je fais ici à mon très grand regret.

Je serais bien content d'être à huit jours d'ici pour en avoir fini et me rapprocher de tout ce que j'aime. Ici, cette fois, il fait froid au physique et au moral. Mais cela n'éteint pas mon courage. Je dois lutter et du moins sortir avec succès de ce petit combat où l'on s'acharne contre moi. Si je réussis, je pense que cela pourra me servir à affronter avec succès d'autres difficultés que l'on m'opposera. J'ai beaucoup parlé de moi dans cette lettre, car l'absence si longue de vos nouvelles fait que je ne sais que dire à votre égard, mes bien chéris; ce qui reste toujours égal et fermement dans mon

¹⁾ D. A. Sturza.

cœur c'est l'affection sans bornes que je vous porte et qui m'est si douce, même de loin; qu'elle me donne l'espoir et le sentiment que vous vous portez tous bien et que vous supportez avec courage et calme les difficultés de la vie qui ont pu survenir chez vous aussi, pendant ces temps agités où je suis resté sans rien savoir de vous.

Je vous embrasse.

Alex.

XC

Iassy, le 12 oct., <1895> jeudi matin.

Je viens, ma chère Sacha, de t'expédier un télégramme pour t'annoncer que je suis arrivé en bonne santé hier soir à 9½ heures ici, après un long et très ennuyeux voyage¹⁾ de 14 heures par un petit train de personnes. Mais j'ai reposé cette nuit et je viens de lancer ma convocation pour recommencer bientôt à 9 heures les travaux du concours. À Bucarest, j'ai arrangé la remise du concours Théohari au 20 de ce mois, quand, depuis deux jours, je l'espère, je serai déjà à Bucarest. Comme je n'ai eu aucune nouvelle de Filitis ni ici, ni dans la capitale et que cela m'a répugné d'aller lui parler, bien qu'il soit resté... (?) j'ai chargé Costică²⁾ d'aller s'informer ce qui en est.

Cependant Costică m'a quelque peu effrayé en me disant que le sieur Filitis est en état d'avoir joué et boulotté mon argent. Ce serait désagréable, mais dans ce cas, Costică en parlera aussi à Marghiloman. Enfin nous verrons.

Dans mon télégramme de tantôt, pour répondre à tes deux lettres que j'ai trouvées hier soir ici, je te dis que j'aimerais bien apprendre que *vous n'alliez pas à la vigne*. Cela me semble douteux,

¹⁾ Intre timp, probabil, că A. O. a fost la București pentru 2—3 zile, suspendând examenul pentru acest răstimp.

²⁾ Acest Costică este vărul său, Costică Caracaș, fiindcă el era fiul doctorului Caracaș, care, pe lângă mama lui A. O., a mai avut și un băiat, tatăl acestui Costică, pe Gr. Caracaș.

vu les relations de cette espèce de..... de Fundățeanu¹⁾ (tel on me l'a décrit à Bucarest) avec cet autre..... de Malla, lequel doit en vouloir beaucoup à Théodor, pour la fâcheuse affaire qui m'a toujours été si désagréable. Sans celle-là je ne comprends même pas comment Théodore aurait, n'importe quoi, à craindre de la part des Argésiens, auxquels pendant 4 ans il n'a fait que du bien, de quelque part qu'ils aient été.

Mais, tout de même, il me semble que votre déplacement de là-bas, surtout maintenant en hiver est une chose très, très difficile, très onéreuse, et qui contera autant et plus même que l'incendie (*Doamne ferește!*) que vous redoutez. Et comment laisserait-on là-bas la maisonette? Et les chevaux, les chiens, la basse-cour, les voitures, enfin tout ce gentil petit ménage de campagne de nos enfants, qui contribuait si justement à leur douce vie! Non, c'est terrible de penser que tout cela sera anéanti en un jour, pour cause de politique!

Ma foi, la politique est chose trop éphémère pour qu'elle vaille la peine de dissiper son bien-être... (?) pour les craintes qu'elle peut vous inspirer. Donc, si vous m'en croyiez, vous jugerez et vous calculerez toutes les chances, cent et cent fois, avant de vous décider à un déplacement immédiat, avant qu'il y ait une position fixe et avantageuse pour Théodore autre part qu'à *Argeș*. Là-bàs, il a du moins son chez soi ou il peut rester avec sa dignité, sans rancune pour tous. On le respectera et sauf les quelques vexations auxquelles tout le monde est exposé trop souvent dans un pays aussi déséquilibré que le nôtre; je pense que vous pourrez bien paisiblement passer votre hiver là-bas; surtout, si le fermier vient en aide aux enfants pour qu'ils aient de quoi vivre économiquement jusqu'à nouvel ordre. Voici, ma chère amie, ce que je conseillerais, pour ma part en premier. Cependant si, après la plus mûre, la plus sage, et la plus calme réflexion, en renonçant bien sûr à toute nervosité de la part de nos enfants, si tout, bien considéré, vous jugez

¹⁾ Acest Fundățeanu este *Haralambie Fundățeanu*, numit prefect la Curtea de Argeș de către Liberali, după stăruința lui *Malla*.

tous les trois le prolongement de votre séjour à *Argeș* comme *tout à fait impossible*, alors, pour mon compte, j'exclus totalement l'idée d'une installation quelconque à *Pitești*. Alors, puisque le cas est si désespéré que les enfants ne peuvent plus rester dans leur maison, dans leur ménage, alors vous viendrez tous les trois à Bucarest et dans notre maisonnette, où nous aurons maintenant une petite chambrette de plus (l'ex-cuisine); nous nous arrangerons de notre mieux et, malgré le mouvement quelque peu troublant qui succédera au grand calme de mon séjour à Bucarest, je veux que nous restions tous ensemble. Pour toi, pour Jeanne, cela vaudra beaucoup mieux que *Pitești* sous mille rapports. Pour Théodore, tout en... que cela pourra lui paraître d'être à l'étroit dans ce Bucarest où il ne connaît presque personne, cela lui évitera la reprise de sa vie de *gaziu* à *Pitești* dans le... des *paraponisiți*, des évincés. Toute gêne d'argent, qu'ils... (?) là-bas, sera commentée, exagérée. Enfin, ce sera très-très, très-très mauvais.

Ici on vivra retiré; personne ne s'occupera de nous. Mais vous serez tous, plus ou moins mal à l'aise. Ce sera la conséquence de l'état des choses, mais au moins notre malaise ne sera pas le sujet des commérages des... (?) de *Pitești*. Je trouve qu'il y aurait de la dignité pour nos enfants à rester *quand même* à *Argeș*. Je trouve que dans un cas *extrême* ce serait utile de se résigner à l'existence embarrassée de Bucarest.

Mais dans tous les cas, *pas de Pitești*, je vous en supplie.

Dis leur bien cela de ma part en les embrassant avec toute la tendresse que tu sauras.

De tout cœur à toi et à eux,

Alex.

Mon hôtelier, en m'apportant mon thé, vient me demander timidement de vouloir lui bien céder ma chambre pour deux jours, afin d'y loger l'ignoble microbe¹⁾ qui vient demain à Iassy. Cela

¹⁾ Vezi nota n. 1, p. 474 și n. 1, p. 479. D. A. Sturza venea la Iași, spre a reprezenta Academia la inaugurarea monumentului lui Adamaki.

m'embête et peut-être, à cause de cela, changerai-je d'hôtel, quoique les autres soient de beaucoup inférieurs et je m'étais fait à celui-ci.

Nous verrons.

1. Argeş de préférence !

2. Bucarest comme pis aller !!

Jamais: Piteşti, jamais-jamais !!!!!

XCI

Iassy, 12 oct. <1895>, 3 heures de l'après-midi.

Ma bien chère amie,

Ce matin, dès mon réveil, je t'ai adressé une dépêche télégraphique et puis une lettre très longue et très explicite, toutes les deux à destination d'Argeş. Quelques heures après, pendant que je déjeunais et que je travaillais à la revision des thèses de nos concurrents, j'ai reçu l'une après l'autre ta lettre datée du 11 oct. et ton télégramme d'aujourd'hui où tu me dis significativement que tu pars pour la vigne. Comme je crains que ma lettre de ce matin ne te parvienne qu'après plusieurs jours, et que je tiens à te dire mon avis sur vos projets, je me mets sans retard à t'écrire ces quelques pages en les adressant à la vigne où vous vous trouverez déjà tous réunis ce soir. J'attends après-demain les détails sur la démission de Théodore, je les attends avec impatience.

Pour mon compte, je vais résumer en quelques mots ce que je t'ai écrit ce matin mais, pour apprécier ce que je te dis, je tiens absolument à ce que vous lisiez ma longue lettre qui aboutit à ces conclusions :

1. Si possible — et en y mettant tout le calme et toute la dignité possibles — je crois que le mieux serait que vous gardiez, pour cet hiver et jusqu'à l'approche des couches de Jeanne, votre installation à Argeş, en tâchant de vous y faire une existence économique mais digne avec l'argent que pourra procurer aux enfants le fermier de *Poieni*. Dans tous les cas, vous dépenseriez ainsi mille fois moins que dans un déplacement surtout à *Piteşti*. À mon point de vue,

ce serait digne et convenable. Les enfants sont maintenant non pas des habitants d'occasion de cette petite ville, mais des propriétaires de toute notoriété dans la localité. Ils doivent y rester quand même, tant qu'ils n'ont pas à eux une installation tout aussi convenable ailleurs. Fuir la localité, a l'air d'une défection, d'une fuite de gens qui ont été là des malfaiteurs. On ne tardera pas à reconnaître qu'il en est tout le contraire.

2. Si cependant, après avoir réfléchi sobrement et sans nervosités à ce que je viens de dire, il y a des causes majeures qui réclament quand même votre déplacement, je vous déclare que je suis tout à fait contre le déménagement à *Pitești* et la création là-bas d'un intérieur improvisé. Vous y auriez tous une position sans dignité et j'en rougirais, j'en serai amèrement peiné. Cela sera pernicieux pour Jeanne et pour toi, ma femme et ma fille, ce sera encore plus désastreux, je le crains, pour Théodore.

Donc pas de *Pitești*.

3. Alors, si vous ne pouvez pas rester pour cet hiver à *Argeș*, il faudra vous décider tous les trois à venir sans tarder — peu commodément il est vrai sous bien des rapports — dans notre maisonnette de Bucarest où nos enfants et toi vous vivrez à l'abri des potins d'une ville de province. Ce sera... (?) mais *nu ne facem de răsul calicilor, ciocoilor și mitocanilor din Pitești*, comme cela arriverait, si vous vous installiez, Dieu sait comment, à *Pitești*. Tout cela je le dis avec plus de développements encore dans la lettre que je voudrais que tu lises avant de prendre une décision définitive.

Ici le temps s'est remis au beau et j'en suis bien aise; il est en probablement de même là-bas, de façon que vous pourrez passer quelques bonnes journées à la vigne. Je pense que mercredi prochain, le 18 au soir ou jeudi le 19 au matin, je serai de retour à Bucarest, et alors il faudra nous voir, soit que j'aie vous trouver à la vigne dans les intervalles de liberté que me donnera le concours de Téohari qui commencera dès mon retour, soit que vous... (?) veniez en ville. D'ici là, je continuerai à vous écrire chaque jour et j'en attends surtout de toi, ma chère Sacha.

Ici on fait des préparatifs pour recevoir demain l'ignoble microbe; on lui a trouvé un logis dans l'hôtel, sans qu'on me dérange de ma chambre, comme on me l'avait demandé ce matin. Je m'occupe de mon concours et ne me soucie guère de leur sale politique.

En finissant, ma très chère amie, je vous embrasse de tout cœur, toi et nos chers enfants.

Tout à toi,

Alex.

Sur l'adresse de ma lettre de ce matin tu pourras observer que le S de ton nom est corrigé. J'avais instinctivement mis un E en place du S, tant dans mon cœur et dans mon esprit, tu es confondue, ma très chère Sacha, avec notre pauvre chère mère qui n'est plus.

Iassy, Jeudi le 12 Oct., 3 heures de l'après-midi

XCII

Iassy, vendredi matin, le 13 Oct. 1895.

Ma bien chère Sacha,

Malgré mes deux lettres d'hier adressées, l'une à *Argeș* et l'autre à *Florica*, et que je voudrais que tu reçoives et tu lises pour toi et pour les enfants, avant que ceux-ci aient pris une résolution définitive sur votre séjour d'hiver, malgré ces deux lettres, dis-je, je vais encore griffonner pour toi, ces quelques lignes. Je le fais de très bon cœur le matin à l'aube par un ciel superbe, une aurore aux teintes suaves. À *Iassy*, quoique on soit en ville, il y a presque partout de l'air et une vue libre sur les contrées environnantes; quand ceux-ci manquent, on voit du moins le ciel. A huit heures et demie, la cour de l'hôtel sera inondée d'immondices par la présence du dégoûtant microbe ¹⁾. Mais à 10 heures, je serai déjà à l'université pour écouter les 3 premières leçons ²⁾ de nos trois concurrents

¹⁾ D. A. Sturza.

²⁾ Se pare că *M. B. Calloianu* se retrăsese din examen, în timpul înscrișului, de aceea e vorba acum numai de trei concurenți, nu de patru. Cel retras

qui débutent aujourd'hui dans l'art oratoire¹⁾. Cela durera jusqu'à 1 heure de l'après-midi pour recommencer demain. Sur les épreuves écrites que nous avons commencé à examiner hier, c'est toujours Iorga qui tient la corde. Les autres sont au-dessous de lui sans conteste. Mais en somme, tout cela ne peut pas vous intéresser énormément. Je vous l'écris, parce, que, en dehors de mes pensées qui volent toujours vers vous, afin de régler au mieux l'avenir pour vous, mes très chéris, je me trouve dans le courant de ces affaires d'ici, dont je veux me tirer le mieux possible. Heureusement, le calme y règne pour le moment.

Le 4-ème concurrent, un sot, nommé Căpitanovici²⁾ s'est retiré et a quitté Iassy qu'il remplissait de son braiment d'âne. Et pour le moment, tout va assez paisiblement. Pourvu que les pierres (?) ne recommencent pas, car il y a encore un fou, Georgian, qui

alimenta ziarul « *Românul* », cu notițe și dări de seamă asupra examenului. (Vezi N. Iorga, *O viață de om*, I, București, 1934), în care ataca pe concurrentul său, N. Iorga, fără să semneze. Asemenea notițe găsim în n. 524 de Marți 4 Octombrie 1894; în n. 532 de Joi 13 Octombrie 1894; în n. 533 de Vineri și Sâmbătă, 14 și 15 Octombrie 1894.

În n. 534 de Duminică și Luni, 16 și 17 Octombrie 1894, același Calloianu publică un așa zis fragment din raportul juriului examinator și despre care pretinde că are forma următoare: *Căpitanovici*, perfectă insuficientă; *Georgian*, lipsă de oarecare cunoștințe necesare studiului istoriei; *Iorga*, confuzia faptelor și mai ales în totul neformat pentru a fi profesor. Mai departe arată în același raport că ar fi vorba de hotărîrea luată în unanimitate ca să se publice un nou concurs, întru cât nimeni n'ar fi obținut la probele scrise media 7, iar la oral, s'ar fi umplut de « condoleanțe » notele, spre a se obține la urmă media generală: 7,07 pentru d-l N. Iorga și 7,02 pentru Georgian.

Asemenea note, dări de seamă și chiar articole au fost publicate unele de același autor și în « *Lupta* » din aceeași epocă. Aci începe fără să sfârșească și un studiu despre « *Legea concursurilor* » (« *Lupta* », 18 și 19 Oct. 1894).

¹⁾ Prima probă orală a fost: *Istoricul marilor feude ale Franței în domeniul regal*; a doua: *Rudolf II de Habsburg și epoca sa*; a treia: *Organizarea monarhiei spaniole până la venirea Barbarilor* și a patra: *Ațiunea Europeanilor în Extremul Orient: China și Japonia*.

²⁾ Retragerea lui Căpitanovici s'a făcut după proba a III-a orală. El nu s'a mai prezentat deci la ultima probă orală.

tout en ne manquant pas de talent et d'instruction, est à la fois... et grossier autant qu'on peut l'être. Hier, Rășcanu, un de mes collègues d'ici qui a énormément de considération et d'estime pour moi, m'a dit que la Société des dames de Iassy, qui entretient à ses frais des écoles diverses, me prierait de venir à Iassy, quand il me plaira, pour y tenir une conférence payante en bénéfice de leur œuvre. Je n'ai pas dit non et nous réglerons cela avec Rășcanu, avant que je quitte cette ville. Pour le moment, ma bien chère Sacha, je m'arrête dans ma correspondance, n'ayant rien de neuf et d'intéressant à te dire. Je vous souhaite un séjour paisible et agréable à tous les trois à la vigne. Je souhaite que là-bas le temps soit remis aussi heureusement qu'ici, où il fait réellement bien beau pour le moment. Ainsi va la vie; tantôt des nuages, de la pluie, du froid, des calomnies, des ennemis; tantôt du soleil, du calme. Par malheur, ces derniers avantages durent le plus souvent moins que les mécomptes qui alternent avec eux. Je vous embrasse de tout mon cœur. J'attends avec impatience des détails sur la démission de Théodore.

Tout à toi,

Alex.

XCIH

Iassy, samedi, le 14 oct. 1895.

Ma bien chère Sacha,

Hier je n'ai pas eu de lettre de toi, ce qui s'explique par ton déplacement d'Argeș à la vigne, où j'ai déjà adressé deux lettres, à part celle-ci. Hier c'était un vendredi et le 13 du mois. « Două ursuzlucuri ». De plus l'ignoble microbe¹⁾ est arrivé ici, il repart heureusement ce soir. Nous avons eu de 10 à 1 heures les 3 leçons de la 1-ère épreuve orale; aujourd'hui de 1 à 4 nous avons la seconde épreuve. Cela durera encore comme cela, demain lundi et peut-être mardi, aussi mais tout cela m'est bien à charge; j'ai la tête....? préoccupée de tout ce qui se passe loin, bien loin de moi,

¹⁾ D. A. Sturza.

chez vous, mes bien chères amies, et aussi à Bucarest, d'où cette pauvre amie¹⁾ m'écrit que le nouveau ministre a recommencé les persécutions contre elle et qu'elle est très menacée de perdre sa direction, toujours à cause des médisances et des intrigues qui la poursuivent sans répit. Tout cela me trouble fort et je voudrais de tout mon cœur pouvoir courir au plus vite auprès de tous ceux qui auraient besoin de mon courage et de mon affection pour endurer avec moins de peine les épreuves (?) du sort, si inopinément survenues. Décidément, j'ai beau faire, ce voyage à Iassy a été pour moi une pénible chose cette année-ci. Du reste pourrais-je m'attendre à autre chose du moment que cet horrible vermine de Sturdza est devenu le... (?) du pays? *Dumnezeu să ne păzească de mai rele!*

Impressionné par tous les *ursuzlucuri* de la journée d'hier, je regrette de n'avoir pas assez de piété pour attendre..... de la part de *S-ta Paraschiva*, dont on célèbre aujourd'hui la fête ici où on sort ses propres reliques. Si en effet, elle a quelque pouvoir là où l'on décide des joies et des chagrins des hommes, elle pourrait se rappeler que moi, avec mes faibles ressources, j'ai érigé un jour une église en son honneur²⁾, qu'elle veille donc sur ceux que j'aime et qu'elle leur

¹⁾ In legătură cu aceasta, este interesant, între altele, articolul din « Gazeta Poporului » (n. 233—234 din 16—17 Noemvrie 1895) în care un anonim (I. L. Caragiale?), face aluzii la rolul unei doamne din pricina căreia *A. O.* și-ar fi pus capăt zilelor.

²⁾ *A. O.* în « *Insemnări despre monumentele istorice din județele Argeș și Vâlcea. Călătorie făcută în 1860 din însărcinarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice* », serie: « ... o bisericuță fără turn, o mică ogradă de pari, fără altă poartă decât ușa casei pe unde au trecut și caii noștri, iată ce e Schitul Pătrunsa. Nu departe sunt poalele pietroase ale Munților Albu și Piatra pe care sunt și brazi. Acest schit (la obârșia Ostrovului în jud. Vâlcea) e închinat Cuvioasei Paraschivei; auzind; de aceasta, am făcut dar de o liră, proporționat cu slabele-mi mijloace de acum dar aș dori la vreme mai bune să fac ceva pentru acest schit depărtat și așezat la un loc mai aspru decât oricare din câte am văzut » (« *Convorbiri Literare* », a. LXVII, Iulie—Septemvrie, București, 1934).

E totuși o deosebire între « j'ai érigé un jour une église... » și « am făcut dar de o liră... » Poate că dorința exprimată la 1860 prin « aș dori la vreme mai bune să fac ceva, pentru acest schit... » s'a realizat, dar noi nu cunoaștem acest amănunt.

apporte de vraies et sincères consolations autant à *Târgul Dealului* qu'à Bucarest ! Pardonne-moi, ma bien chère et sainte amie, de confondre ainsi mes affections. Du moment qu'elles sont sincères et profondes d'une part et de l'autre, ne serait-ce pas mentir, alors que le cœur est serré par l'inquiétude et le chagrin, que d'éluder une partie de ce qu'il ressent ? Je crois que tu ne le voudrais pas toi-même ; tu ne croirais pas à la sincérité de mes sentiments si je ne les dévoilerais pas tous, tels qu'ils sont.

Je me sens tourmenté chaque matin à partir de l'heure de mon réveil très matinal (4½—5 heures) jusque vers midi, quand alors seulement arrive le courrier de Bucarest. Puis, dans la journée, à peine mes occupations de concours peuvent-elles détacher pour peu d'instant ma pensée des soucis qu'ont loin de moi tout ceux que j'aime. Que Dieu les ait en sa garde ! Je vous embrasse de tout mon cœur.

Tout à toi,

Alex.

P. S. — Quand tu auras reçu cette lettre, tu ne m'écriras plus ici, car ta lettre aurait à peine le temps de me parvenir.

XCV

Iassy, le 15 oct. 1895.

Ma chère Sacha,

Ta petite lettre du 13, la première, me vient de la vigne ; je l'ai reçue hier et j'espère que le courrier d'aujourd'hui m'apportera de ta part de plus amples nouvelles, sur la manière dont Théodore a donné sa démission. Pour mon compte, je vois qu'il me sera impossible de quitter Iassy avant mardi soir au plus tôt ; peut-être même sera-ce mercredi. En tout cas, je vous téléphierai. Je dois être au plus tôt à Bucarest, non seulement

pour le concours de Théohary, qui commence le 20, mais pour m'occuper du paiement de notre loyer, de notre provision de bois et de toute notre installation d'hiver. Du reste, celle-ci ne pourra être décidée que lorsque je vous aurai vus, en allant le plus tôt possible vous rejoindre pour quelques heures à la vigne, où vous êtes. Ce que je ferais aussitôt de retour à Bucarest. Là-bas, je sais bien que ce n'est pas la joie qui m'attend, car je te l'ai déjà écrit, il n'y a que chagrins et inquiétudes chez tous ceux que j'aime. Quel enfer cela a été pour moi cette année-ci ce séjour à Iassy, pendant qu'il ne m'y arrive que des cris de détresse de la part de ceux à qui je tiens et que je voudrais savoir heureux, calmes et contents! Je t'ai parlé de l'affaire de Filitis. J'avais chargé Cost. Caracaş de s'informer ce qui en est; il vient de m'écrire aujourd'hui qu'il a vu Filitis, lequel lui a dit qu'il en avait parlé à Stătescu et qu'il n'y aurait rien de décidé avant l'inauguration du Palais de Justice. Tu comprends bien, tout cela m'ennuie, d'une part, d'avoir été joué de cette façon, et puis de savoir que les collectivistes sont au courant de cette affaire.

Ici le concours suit son train, avec des péripéties beaucoup plus calmes que dans les premiers temps, mais cela tarde et j'ai hâte de retourner plus près de vous. Le temps même est souvent très beau; mais j'ai trop de soucis pour en jouir avec quelque plaisir.

La poste ne m'a rien apporté aujourd'hui de ta part; je suis aussi inquiet du sort de mes lettres. Vous arrivent-elles régulièrement? Ce serait une autre calamité que celle de la perte de cette correspondance qui est pour le moment notre seule ressource, pour ne pas nous affoler totalement.

Je finis ces pages chagrines, en vous souhaitant, mes bien chéris, le retour aussi prompt que possible au calme et à la vie paisible, quelque modeste qu'elle soit. Je souhaite aussi d'être le plus tôt possible auprès de vous.

Je vous embrasse du cœur,

Tout à toi.

Alex.

XCV

Iassy, lundî matin, le 16 oct. 1895.

Décidément, ma chère amie, ces journées de mon séjour à Iassy sont cette année-ci sans fin. J'en ai encore pour 48 heures et il me semble que le temps dure, dure et ne passe plus. L'an dernier j'étais ici sans soucis. Cette fois-ci, j'en ai par-dessus la tête. J'ai hâte de retourner à Bucarest pour voir comment je pourrai me trouver dans tous les embarras et les ennemis que je vais aborder de plus près, et pour lesquels il faut de toutes parts une prompte solution.

C'est une grande fatigue d'esprit et de cœur que de se trouver éloigné de ceux dont le sort vous inquiète et d'attendre des journées entières pour ne recevoir qu'une lettre dans laquelle, certes, on ne peut vous dire que quelques mots sur les circonstances embarrassantes du moment et, auxquels mots, on ne peut répondre que vaguement, 24 heures plus tard: voilà l'espèce de torture que j'endure doublement depuis tantôt 15 jours. Il est temps que cela finisse.

Hier, je n'ai même pas eu de lettre de toi. Je ne sais pas encore si tu as reçu mes longues et nombreuses missives, adressées les unes à *Argeș*, les autres à *Florica*.

Espérons que le facteur qui arrivera dans trois heures d'ici (il est neuf heures du matin) m'apportera de quoi me rassurer un peu. D'autre part je reçois aussi des lettres de détresse, dictées par, l'affolement de perdre le seul et unique moyen de subsistance). Je ne sais pas au juste ce qui en est, mais je soupçonne fort que c'est encore des intrigues, ourdies par cette méchante clique des Ariens qui sans ... (?) raison, veulent me faire du mal, n'importe de quelle façon, et, pour cela tourmentent autant, qu'ils peuvent ceux qui ont quelque affection pour moi. Telles que les choses se présentent à moi qui ne suis pas là, cela m'a l'air de simulants de persécutions et d'interdiction (?), dont peut-être le ministre Poni est presque un innocent. Mais encore faut-il que je sois là-bas pour

1) E vorba de scrisorile doamnei din București. Vezi nota n. 1, p. 488.

voir ce qui en est. Et je n'y suis pas. J'ai demain encore (mardi) une dernière épreuve, une leçon des candidats. Mais le soir, j'en aurai fini. Ouf ! et à 8,40 heures du soir je ne me ferais pas prier pour monter en *Sleeping-car*, pas plus que je ne tardera pas à le quitter le lendemain à 8 heures du matin, en gare de Bucarest.

Mais d'ici là, il y a encore 47 heures. Ce n'est rien quand elles sont passées, c'est énorme quand on attend qu'elles s'écoulent, la tête toute préoccupée de mes chers, ahuris par les revirements stupides de la politique. Douze, quinze, jours passés, et ne rien savoir de ce que vous deviendrez vous autres, mes chers Argésiens ! C'est décidément dur ! Et j'en veux à Iassy. J'ajoute quelques lignes à cette lettre écrite ce matin pour te dire que j'ai reçu la... (?) où tu me parles du projet de passer l'hiver (ou une partie) à la vigne. Moi, je pars d'ici demain soir et je ferai de mon mieux pour être auprès de vous le plus tôt possible ; nous parlerons alors de tout cela.

*Mult a fost: puțin a mai rămas*¹.

Je vous embrasse de tout mon cœur, tout désireux de vous revoir.

Tout à toi,

Alex.

XCVI

Bucarest, vendredi, 20 Oct. 1895.

Ma bien chère amie,

Je t'écris ces lignes un peu tard aujourd'hui, et je crains que ma lettre ne t'arrivera pas aussitôt que je le voudrais, non pas qu'elle continue quelque chose de parfait, mais il est doux et bon d'être le plus possible en continuelle communication d'idées et de pensées.

¹) *A. O.* moare la 10 Noembrie 1895, adică după 25 de zile. Sinuciderea sa, pe care, ultima scrisoare, publicată în această serie, o explică îndeajuns, își găsește și în aceste penultime scrisori anumite legături ce se citesc printre rânduri. În special, acest « *mult a fost, puțin a rămas* » este o străfulgerare a aceluși proces care se urzea în subconștientul său, spre a ajunge la ultimul liman ce-l întrezărea vag, dar implăcabil.

J'ai eu grand plaisir à vous revoir hier dans ma courte visite, et j'espère bien que le temps et l'argent me permettront de faire de nouvelles excursions, plus souvent que je ne pouvais, comme celles d'*Argeș*. Hier, à mon départ, j'ai regretté de quitter si vite Jeanne qui — je ne l'ai vu que plus tard — est restée en gare jusqu'à l'arrivée du train de *Pitești* et de son beau père *Nae*. Je les ai vu de mon wagon reprenant ensemble la route de la vigne. Je suivais des yeux et du cœur notre chère fillette qui, maintenant, je le sens, nous est doublement chère, puisqu'en elle il y a deux êtres que nous aimons et aimerons. Dans mon voyage à Bucarest, je n'ai fait que dormir et, arrivé ici, j'ai soupé et j'ai bien dormi jusque vers les 5 heures. Depuis lors, j'ai travaillé à préparer le concours d'archéologie qui commencera très probablement demain; de plus, j'ai eu quelques visites de jeunes gens. J'attends pour le déjeuner notre ami *Steriadi*. . . Ce pauvre garçon est resté dans une bien mauvaise position. Rien que les 250 fr. par moi de sa pension. Il a perdu depuis assez longtemps sa place à «l'Indépendance». *Sturdza*, en venant au ministère des Affaires Étrangères, lui a pris celle qu'il avait à la correspondance avec les journaux. Donc, il est bien mal. Il y a des situations plus difficiles que celle de nos enfants. Dans le train il y avait l'avocat *Aslan*, le frère de la directrice, il revenait de *Pitești* ou il avait eu affaire au tribunal; il m'a dit qu'à *Pitești* il y avait une. . . (?) complète. Il est probable que le préfet *Fundățeanu* devra se retirer. Enfin, qu'ils se cassent la tête; si notre *Théodore* se tient prudemment et dignement à l'écart, je suis sûr qu'il ne se passera pas longtemps, et on aura recours à lui.

La femme au beurre n'est pas venue ce matin; dès qu'elle arrivera, je vous ferai un envoi de beurre en y ajoutant une part des. . . ? épicerie que je possède.

Aujourd'hui le temps est humide. Nonobstant *Emilia* a déjà transféré depuis hier sa cuisine dans la nouvelle case; il faudra maintenant s'occuper de transformer l'ancienne cuisine en salle à manger, et pour cela il faut que je rentre en fonds.

Pour le moment, nos mandats de professeurs ne sont pas encore prêts. Ce sera pour la semaine prochaine. Je finis ce long bavardage en vous embrassant tendrement tous les trois. Dire que l'an prochain, à pareille époque, j'aurai la possibilité de dire: « *tous les quatre* ».

XCVII

Bucarest, vendredi, 21 Oct. 1895.

Ma bien chère amie,

Ce n'est qu'à 6 heures du soir que je... aujourd'hui un moment pour griffonner ces lignes. Dans la matinée, jusque vers les 10 heures, j'ai fait le paresseux; je suis resté au lit et j'ai presque dormi, me sentant un peu dérangé de l'estomac pour avoir mangé d'une pâte de lièvre que Bogdan m'a rapporté de Iassy, où je l'avais commandée.

Puis je suis sorti; j'ai couru pour des affaires en vue de constituer la somme qu'il me faut pour payer le loyer à Steresco avec lequel, hier et aujourd'hui, nous avons eu de longues conversations politico-économiques. Il est très aimable, car il m'attend pour la... (?) et fait toutes les réparations que je demande. Lundi, il part à Argeş pour y prendre possession de ses nouvelles fonctions provisoires, et vendredi il sera de retour. J'ai déjeuné avec Théohari qui est resté très tard dans la journée chez moi, tout en causant de son concours qui ne commencera que lundi. Puis, je suis sorti pour faire un tour de promenade à la chaussée; il fait un peu frais, mais la journée a été belle.

Tout à l'heure on doit m'envoyer ici les deux petits... (?) à qui *Emilia* fera prendre un bain, et puis ils souperont chez moi. Cela me distraira. Demain matin, j'aurai à déjeuner Anghel Demetrescu avec lequel je vais régler mes leçons à *Sf. Gheorghe*.

J'ai reçu ton petit mot, et de même que tu m'y dis que ma visite vous a fait plaisir, je puis te répéter ce que j'ai dit dans ma lettre d'hier:

C'est que j'ai eu aussi un bon grand contentement de me retrouver auprès de vous, mes chéris. La femme... (?) n'est pas venue

aujourd'hui; je l'attends pour vous faire quelques envois que j'adresserai à la gare de *Golești*, en vous en prévenant par un télégramme. En attendant, je vous embrasse de tout cœur,

Tout à toi,
Alex.

Hier j'ai vu Poni avec lequel nous avons longuement et amicalement causé de toutes sortes de choses scolaires.

XCVIII
CĂTRE TITU MAIORESCU

25 Oct. 1895

Iubite Domnule Maiorescu,

Ce face Rectorul cu Stelian Petrescu, tânărul fisician căruia, — pe când ajută el pe Bivat în operațiunile sale, — i se promisese că va căpăta în toamnă un subsidiu dela universitate, spre a merge să-și completeze studiile în streinătate? El însuși, Stelian, nu cutează să vie la D-ta, ca să cerceteze cum stau acum lucrurile.

Eu l-am îndemnat și i-am dat aceste rânduri în chip de introducere la D-ta.

Tânărul e laborios, inteligent, — natură de învățat și de artist, totdeodată. Așa fericite însușiri merită a fi încurajate, și știu că D-tale îți place tineretul cu viitor.

— Ce facem cu concursul lui Teohari?

Al D-tale devotat bătrân coleg și amic,

Odobescu

XCIX
CĂTRE ANGHEL DEMETRIESCU

București, 8 Noembrie 1895

Amice Anghela,

Fără să fiu om rău, nu știu cum s'a întâmplat de am avut mulți, foarte mulți vrăjmași și detractori pe lumea aceasta. Puțini, din contra, au fost aceia cari mi-au arătat întotdeauna o vădită simpatie. Printre aceștia ai fost și D-ta. Poate chiar de aceea, împrejurări cu totul nechibzuite te-au făcut să aibi asupra ultimilor ani ai vieții mele, — și în mod cu totul indirect, — o influență așa de mare, așa

de hotăritoare, încât o credință, ca și superstițioasă, mă îndeamnă astăzi, când ași trebui, după convențiunile sociale, să-ți urez veselie, a veni prin aceste rânduri să-ți zic un rămas bun pe veșnicie.

Fericitul chip ce ai de a prețui ale vieții, nu s'a potrivit cu violența și cu idealurile patimilor mele.

Intr'o zi, ca în glumă, m'ai împins D-ta spre o cale, pe care eu, din nefericire, apucând-o orbește, ea m'a adus, peste patru ani și jumătate, la prăpastia în care mă afund acum și din care nu am putut scăpa, căci inima mi-era ferecată.

Când arare ori te vei mai gândi la mine, cugetă, te rog, și spune tuturor că nebun n'am fost, dar că, cu inima-mi peste fire simțitoare, am căzut pradă ușurinței și vulgarității simțurilor unei ființe ¹⁾ fără inimă, fără conștiință, lipsită chiar de acea pătrundere de minte ce-ar fi făcut dintr'însa o zână inspirătoare a mult-puținelor mele facultăți intelectuale.

Mi s'a întâmplat să iubesc și alte femei în viața mea și câteuna din acelea au fost pentru mine îndemnătoare la cele mai bune și mai alese ale mele lucrări.

Aceasta însă, pe care am iubit-o mai mult decât pe oricare, a fost adevăratul mormânt al inteligenței, al iluziilor, ba chiar și al vieții mele.

De ce n'am judecat-o și eu precum o judecaseși D-ta?

Ași mai fi trăit poate ani mulți încă, lucrând cu folos pentru toți.

Acum m'am dus! Archangelul Mihail cel răpitor de suflete a fost astăzi *dânsa* pentru mine.

Să n'aibi însă D-ta muștrare! Dar iar, să nu lași ca *dânsa* să-și bată joc de memoria mea, prin tot felul de murdare clevetiri, precum și-a bătut joc de ultima parte a vieții mele.

Aceste, amice Anghel, ți le spun rândurile de față cu prietenească limbă de moarte dela mine,

Odobescu. A.

¹⁾ Vezi n. 1, p. 488; n. 1, p. 491; n. 1, p. 492. Această scrisoare împreună cu penultima au fost publicate de d-l Al. Tzigara-Samurcaș, în «Convorbiri Literare» Iulie-Septembrie, 1934, p. 610—611; 731.

VARIANTE

MIHNEA VODĂ CEL RĂU

I

(Titlul): Mănești I *ABCDE*

Să n'aibi milă *aABCDE*

1 Ca la un ceas *aA*. Ca la două ceasuri *BCDE*. — 2 de părae *aA* de pârâie *BCD*. — 3 câmpia șeasă *aA* câmpia șeață *BCDE*. — 5 ș'acoperit *aA* și acoperit *BCDE*. — 6 pe la anul *aA* pe la leatul *BCDE*. — 12 și Breazei *aAB* și ale Breazei *CDE* = NOTĂ la 11 (*Cronica*) Constandin Căpitanul *aABCD*. — 13 primăvara *aA* primăveara *B* primăveară *CD*. — 17 în valea Ursoaiei *aA* în valea Comanacului *BCDE*. — 19 rădica *aABCE* ridică *D*. — 30 băiatul ieșit din copilărie *a* băiatul abia ieșit din copilărie *ABCDE*. — 30 vădea de acum *aAB* vedea de acum *C* vădea de acum *DE* = NOTE la 20 (*vecinii*) = Așa se chemau sătenii robi pe vechime *aABCD* țărani robi *E*; la 21 (*ogoarele pustii*) *Vezi D*. Cantemir, *Descrierea Moldovei a*. *Vezi* pe Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei A*. *Vezi* în Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei BCD*. — 36 sănețe *aABC* sănețe *DE*. — 40 lacrâmi *aA*. lacrâmi *BCDE*. — 34 aveau un grumăjer *aAB* aveau grumăjer. — *CDE* 40 cu glas *aA* cu glasul *BCD*. — 41 boierul *aADE* boiarul *B*. — 42 mereu cere de *D*-ta *aAB* mereu cere de domnia ta *CDE*. — 47 uscat și galbin *aADE* uscat și galben *BC*. — 49 odăii *aABE* odăi *CD*. — 51 în perete *aAB* în părete *CDE* = NOTE: la 36 (*sănețe*) = Puștele vechi; franțozește: arquebuse *aA* Puștile vechi; căci pușcă se chemau mai nainte tunurile *B* Puștile vechi; căci puște se chemau mai nainte tunurile *CD*. In vechime pușcă se chiamă tunul *E*; la 44 (*direapta*) = dreapta *E*; la 51 (*troiță*) = icoană cu două obloane lăturașe, zugrăvite cu sfinți *E*. — 59 și alte dispuneri *a* și alte dispuneri *A* și dispuneri *BCDE*. — 56 sta așezat *aA* sta așezată *BCDE*. — 60 ca candelă *aAB* ca o candelă *CDE*. — 63 se cază biată moșia *aA* să cază biată moșie *BCDE*. — 65 dela moși strămoșii noștri *aAB* dela moși strămoși *CDE*. — 68 când te va vedea *aAB* când te vor vedea *CDE* 71 se faci *aA* să faci *BCDE* = NOTE: la 65 (*ghioagă*) = măciucă de fer cu ținte; massue *aAB* măciucă de fer cu ținte; franț. massue *CD* măciucă de fier cu ținte *E*; la 63 (*moșie*) = țara, patria *aABCDE*; la 53 (*tuiwi*) = steaguri formate dintr'o coadă de cal; la 56 (*armaș*) = căpetenia poliției și a inchisorilor *E*; la 69 (*ticăit*) =

nenorocit, slab, neputincios *E*; la 71 (*proacă*=) gaură, spărtură, bortă *E*. — 69 ridică *aAB* rădica *BC*. — 76 zângăetură *aABCD* zângănitură *E*. — 79 dureroasele lanțuri *aAB* dureroasele lor lanțuri *CDE*. — 80 intră iarăși în tăcere *aAB* intră în tăcere *CDE*. — 83 Deodată începură *aAB* Deodată însă începură *CDE*. — 89 boieri ai țeri *aA* boieri ai țării *B* boieri ai țării *CDE* — 84 aceia *aABCDE*. — 91 boeri *aA* boierii *B* boierii *CDE*. — 95 s'au pristăvit *aABCD* s'a pristăvit *E*. — 182 ca se 'ngroape *aA* ca să 'ngroape *BCDE*. — 97 boerii *aA* boierii *B* boierii *CDE*. — 99 trimis *aAB* trâmîs *CDE*. — 106—107 Boerii *aA* Boierii *B* Boierii *CDE* = NOTE: la 95 (*s'au pristăvit*=) a murit, a răposat *E*; la 101 (*pohtesc*=) poftesc, privesc cu lăcomie *E*; la 111 (*jupanîță*=) jupan și jupanîță erau titlurile ce se dau boierilor și soțiilor lor *E*.

II

(Titlul): Curtea de Argeș II *ABCDE*.

Nu-i așa c'avuțiile-s amăgitoare? *aABCDE*

1 Se aflăm *aA* Să aflăm *BCDE*. 6 boerii *aA* boierii *B* boierii *CDE*. — Vlăduț *aA*. Vlăduțe *BCDE*. — 10 boiarilor *aAB* boierilor *CDE*. — 8 se așeze *aA* să așeze *BCDE*. — 16 lui Țepeluș Vodă ce trăia *aAB* lui Țepeș Vodă carele trăia *CDE*. — boierilor *aACDE* boiarilor *B*. — 17 boeri *aA* boieri *B* boieri *CDE* — 17 pe boieri *aACDE* pe boieri *B*. — 6 = NOTE: la 4 (*se răpusesse*=) murise *E*. — 19 fu boerul *aA* fu boiarul *B* fu boierul *CDE*. — 20 a doua zi după moartea *aA* câteva zile după moartea *BCDE*. — 24 cu găetan *aA* cu găetane *BCDE*. — 32 a oltarului *aA* a altarului *BCDE*. — 32 de sfântul *aAB* de sfântul *CDE* = NOTE: la 19 (*Mănești*=) Constantin Căpitanul; Fotino; Șincai *aA* Constantin Căpitanul; Fotino; Șincai; Engel *BCD*; la 22-23 (*chepeneag*=) haină de gală strânsă pe trup *E*; la 24 (*gugiuman*=) căciula înaltă purtată numai de domnitor și de boierii cei mari *E*; la 26 (*alaiu*=) escorta pompoasă. — 35 cu sfântul mir *aAB* cu sfântul mir *CDE*. — 38-39 pe cap gugiumanul Voivozilor *aAB* pe cap coroana Voivozilor *CDE*. — 40 Atunci prea sfântul *aAB* Atunci prea sfântul *CDE*. — 42 d'a dreapta bisericii *aA* da dreapta în biserică *B* la dreapta în biserică *CDE*. — 41 postelnic *aABCD* postelnic *E*. — 43 purtând marca țării *aABC* purtând pajera *DE*. — 45 slobozi tunurile *aAB* slobozi puștile *CDE*. — 47 boerii *aA* boierii *B* boierii *CDE*. — 47 liturgia *aABCDE*. — 51 la curtea domnească *aABC* la curțile domnești *DE*. — 52 ca se deschiză *aA* ca să deschiză *B* ca să deschidă *CDE* = NOTĂ: la 44 (*Tebe boga hvalim*=) Te deum laudamus... *aABCD* pe tine Te lăudăm Doamne (pe slavonește) *E*; la 33 (*omoforul*=) patrahirul arhiepiscopal; la 41 (*postelnic*=) boierul însărcinat cu introducerea și prezentările în ceremoniile curții domnești *E*; la 40 (*spătar*=) căpetenia oștilor *E*; la 46 (*pauce*=) țimbale *E*; la 46 (*surle*=)

luiere cu sunet ascuțit (*șifre*, pe franțuzește) *E*; la 49 (*caștan*) haină sau mai bine manta largă de gală *E*; la 50 (*harșa*=) invelitoarea șelei *E*. — 54 Verziorii călări *aA* Verziorii călări *BCDE*. — 55 apoi comișii cu caii domnești *aA* apoi caii domnești *BCDE*. — 58 boerii *aA* boiarii *B* boierii *CDE*. — 59 copii de casă *aA* copii din casă *BCDE*. — 59 boeri *aA* boiari *B* boieri *CDE*. — 60 chibinițe de felurite stofe *aA* cabanițe de felurite stofe *BCDE*. — 61 Iotaze *aABCD* fofeaze *E*. — 63 După dâșii veneau Simenii cu haine galbene, Lefegii și Scutelnicii pedestrii *aA* Dupe dâșii veneau Lefegii cu haine galbene, Simenii și Scutelnicii pedestrii *B* După dâșii veniau Lefegii cu haine galbene, Simenii și Scutelnicii pedestrii *C* Dupe dâșii veniau Lefegii cu haine galbene, Simenii și Scutelnicii pedestrii *DE*. — 69 scoțând gugiomanul *aAB* scoțând coroana *CDE* = NOTE: la 76 (*cai*) Miron Costin *aABCD*; la 60 (*șavanele*=) un fel de căciule de postav *E*; la 60 (*cabanițe*=) haine mai largi îmblănite *E*; la 61 (*fofeaze*=) funde, pompane *E*; la 61 (*sângeacul*=) steagul principal al Domniei *E*; la 64 (*mazilii*=) boierii care nu erau în serviciul activ *E*; la 68 (*sala spătăriei*=) sala tronului *E*. — 70 ce murise *aABCD* ca murise *E*. — 74 trimis *aAB* trâmăis *CDE*. — 78 obicinuita blagoslovenie *aAB* obicinuita binecuvântare *CDE*. — 79 boer *aA* boiar *B* boier *CDE*. — 88-89 zise aruncându-și *aA* zise el aruncându-și *BCDE*. — 91 Basarabești *aAB* Băsarăbești *C* Basarăbești *DE*. — NOTE: la 76 (*șară*) Șincai *aA* Șincai, Engel. Acest mitropolit era din neamul Brancovici *BCD*; la 81 (*vornic*=) boierul însărcinat cu administrațiunea supremă a Țării *E*. — 92 cerească *aABCD* cereasă *E*. 92 — Ia, spune-mi *aA* Spune-mi *BCDE*. — 101 și galeșe chipuri *aA* drăgălașe chipuri *BCDE*. — 105 fiu eu nun *aAB* fiu nun *CDE*. — 106 adăogă Pârveu *aAB* adaose Pârveu *CDE* = NOTE: la 105 (*comis*=) boier însărcinat cu îngrijirea grajdurilor domnești *E*; la 108 (*logofăt*=) secretar *E*; la 109 (*har*=) favoare *E*; la 110 (*vătășia de vânători*=) dregătorio ostășească, căpetenie peste oștile de plăieși *E*. — 116 Copii mei de casă *aA* Copii mei din casă *BCDE*. — 119 boerimea *aA* boiarimea *B* boierimea *CDE*. — 120 fiecăru *a* fiecăruia *ABCDE*. — 124 Nu trecu mult și *aAB* Nu trecu mult timp și *CDE*. — 130 pentru o nesfârșită *aA* pentru o desăvârșită *BCDE* = NOTE: la 130 (*conciu*=) un fel de cununie pusă pe creștetul capului *E*; la 131 (*zovon*)= vâl de mireasă *E*; la 131 (*șilaliu*=) stofă străvezie *E*. — 133 de mărgăritar *aAB* de mărgăritare *CDE*. — 134 ori și cine *aAB* oricine *CDE*. — 139 sămănat *aAB* semănat *CDE*. — 142 și lui Mihnea Voievod *aABCD* și Mihnei Voievodul *E*. — 143-144 boieri și japănese *aA* boiari și japănițe *B* boierii și jupanitele *C* boieri și jupanite *DE*. — 145 un slujitor *aABCD* un slujitoi *E* = NOTE: la 132 (*biniș*=) rochie lungă cam strănsă pe corp *E*; la 132 (*sevaiu*=) stofă grea de mătase *E*; la 139 (galbini venetici)= monedă de aur din Veneția *E*; la 141 (*Banul*=) guvernatorul suprem al Olteniei. — 156 eră scrisă *aABCD*

erau scrise *E*. — 153 luară cu dânsii *aAB* luară cu sine *CDE*. — 156 obrazele *aAB* fețele *CDE*. — 159 o patimă *aAB* patima *CDE*. — 164 c'acest omor s'ar fi făcut *aAB* c'acest omor nu s'ar fi făcut *CDE*. — 164-165 și în sfârșit *aA* în sfârșit *BCDE*. — 166 prin odaia de culcare a lui Vodă *aABCD* prin odaia lui Vodă *E*. — 167 învălit *aAB* învelit *CDE*. — 171 din aur *aA* de aur *BCDE*. = NOTE: la 163 (*pe sub cumpăt*=) pe ascuns, pe furiș *E*; la 165 (*cămrășeii*=) servitorii camerei domnești *E*; la 171 (*cuparul*=) servitorul care turna de băut numai Domnitorului *E*. — 172 bea Domnii și păhărniceii a bea Domnii și când păhărniceii *ABDE* beau Domnii și când păhărniceii *C*. — 175 arăta *aAB* arătă *CDE*. — 175 pre pământ *aABC* pe pământ *DE*. — 176 daruri ale Proniei *aA* toate daruri ale Proniei *BCDE*. — 178 cum n'o să fie *aAB* cum n'a să fiă *C* cum n'or să fie *DE*. — 182 sta a stau *ABCDE*. — 188 ca de dor de măsele *aA* ca de durere *BCDE* — și scuipară *aA* și-și scuipară *BCDE*. = NOTE: la 172 (*păhărniceii*=) servitorii care turnau de băut oaspeților Domniei *E*; la 172 (*drăseră prin pahare*=) umplură paharele cu vin *E*; la 176 (*pronia*=) providența *E*; la 184 (*medelnicerii*=) servitorii care aduceau bucatele pe masa domnească *E*. — 194 drept învăț *aA* drept învățătură *BCDE*. — 199 boierii mei *aAB* boierii mei *CDE*. — 200 să spuie *aAB* să spună *CDE*. — 201-202 cu la dobânzi și la bogății *aA* cu la dobânzi... *BCDE*. — 202 boieri D-stră, nu e așa *aA* Boierii D-voastră, nu-i așa *B* boieri domnia voastră nu-i așa *CDE* = NOTE: la 208 (*stăpânului său*) Gluma cu mărgăritarii în pilafe o tradițiune păstrată prin graiu despre un boier lacom la avuții *BCD*; la 192 (*nu vă zăticniți*=) nu vă opriți *E*. — 194 ca nu doare cumva *aABCD* că nu doară cumva *E*. — 203 avuțiile-s *aABCD* avuțiile sânt *E*. — 215 credinciosul lui *aAB* credinciosul său *CDE*. — 217 ca să întinză *aAB* ca să întindă *CDE*. — 217 să și puie *aAB* și să pună *CDE*. — 220 Se ceară *aA* Să ceară *BCDE*. — 223 se coborî *aAB* se coborîră *CDE*. — 223 și se o ție deschisă *aA* și să o ție deschisă *B* și să o deschidă *C* și să-mi deschidă *DE*. — 226 era printre copii de casă *aA* intrase printre copii din casă *BCDE* = NOTE: la 230 (*vorbire*=) Kronicarul anonim. Mg. ist. pentru Dacia IV *B* Cronicarul anonim în Magazinul istoric pentru Dacia, tom. IV *CD*; la 216 (*banoveți*=) familia Banului Craiovei, adică Basarabii *E*; la 222 (*justaș*=) ostașul care păzea cu fușta sau sulia la intrarea camerei domnești *E*. — 236 aicea cu mireasa *aAB* aici cu mireasa *CD* cu mireasa lui *E*. — 242 Apoi dor că nu o fi blestem *aAB* Apoi doară că nu o fi blăstem *CDE*. — 242 d'aici *aA* d'aice *B* d'aicea *CDE*. — 246 înghițindu-mi amorul; sunt sătul cu atâta fățarie a înghițindu-mi amarul; sunt sătul cu atâta fățarie *ABC* înghițindu-mi amarul; sunt sătul de atâta fățarie *DE*. — 251 d'ai pune pe toți d'odată *ABCDE* d'ai bune pe toți d'odată *A*. — 252 să nu ne scape *aAB* să nu scape *CDE*. — 253 neam blestemat *aABE* neam blăstemat *CD*. — 254 ca să te zdrobesc *aAB* ca să te strivesc *CDE*. — 254 mâna sa *aAB* mâna lui *CDE*. — 255.

paiajin aAB păiajen CDE . — 257 n'a venit $aABC$ n'a mai venit DE . — 257 adăugi aAB adause CDE . — 260 pohtindu-i aA pohtindu-i $BCDE$. — 271 să le dai aAB să le dăm CDE . — 266 mâine aAB mâne CDE . — 264 Măriei Tale vor pune mâna pe ei și-i vor aduce $aABC$ Măriei Talei îi vor aduce DE . — 267 Neagului, se pui oameni aA Neagului; să pui oameni BC Neagului; să rânduiești oameni DE . — 268 până mâine aAB până mâne CDE . — 270 blăstemați aA blăstemați $BCDE$ = NOTE: la 262 (*nemet*=) neam, familie (expresione desprețuitoare) E ; la 263 (*să pribegească*=) să fugă în altă țară, să se expatrieze E ; la 267 (*invârtejire*=) întoarcere E . — 275 aice aA aicea $BCDE$. — 275 pereții spoți aAB păreții spoți CDE . — 266 nisip aAB năsip CDE . — 282 rumene aAB profire CDE . — 286 « Sunt niște aA Ia, sunt niște $BCDE$. 286—287 mai încoa $aABC$ mai încoace DE . — 289 foc ca inimă aA foc la inimă $BCDE$ = NOTĂ: la 277 (*chezașii*=) bărnele pe care se așează buțile în pivniță E . — 292 câinele aAB cănele CDE . — 296 buții sale aA buții $BCDE$. — 298 se trimiseră cu această veste Banului Barbu și aA se trimiseră cu această veste Banului și $BCDE$. — 303—305 porunci să se prade, să se arză și să se sfărâme până la pământ toate casele și toate bisericile lor pre unde $aABCD$ porunci să se sfărâme până la pământ toate casele și toate bisericile lor, pe unde E . — 308 clădită de Basarabi aA clădită chiar de Banul Barbu Basarab $BCDE$. — 310 lepădă aA lepădând $BCDE$. — 311 boeri îi omora aA boieri îi omora B Boieri îi omora CDE . — 294—295 ieroglificele a ieroglicele A ieroglificele $BCDE$ = NOTE: la 294—295 (*ieroglifice*=) complicate, grele de descifrat E ; la 295 (*pisanii*=) scrieri, scrisori E ; la 298 (*lipcani de olac*=) curier de poștă E . — 315 silui o nepoată $aABCD$ batjocori pe o nepoată E . — 319 jupănesile boierilor aA jupanițele boierilor B jupanițele boierilor CDE . — 319 femeile de afară aAB femeile după afară CDE . — 320 Doamnei Smarandei aAB Doamnei Smarande CDE . — 326 luă o bogată fată de boier aA luă o bogată fată de boier B luă de soție pe fata lui Rareș Vodă dela Moldova CDE . — 318 și a măriei aA și a mării $BCDE$. — 320 astfel și leul aA astfel și lupul $BCDE$. — 320 de a bănu aAB d'a bănu CDE = NOTE: la 317 (*răsbunării*) Constantin Căpitanul, Chronicarul anonim BCD ; la 314 (*Ungariei*) Engel BCD ; la 321 (*jicniță*=) grâнар E .

III

(Titlul): Cotmana III A : Kotmeana III BCD Cotmena III E

Fuga e rușinoasă...

dar e sănătoasă... $aABCDE$

2 căți putuse $aABCDE$. — 4 Baițit a Baizit A Baiazit $BCDE$. — 9 stau gata $aABC$ sta gata DE . — 10 se adăugi aAB se adause CDE . — 11 se 'nchine aA se închine $BCDE$. = NOTE: la 18 (*tiptil*=) pe ascuns, deghizat

E. — 13 Toate acestea se auzise *aABCDE*. — 14 peste Olt *aAB* peste Olt *CDE*. — 17 Mircea trecu tiptil prin Râmnicul Vâlcii *aA* Mircea, temându-se a trece prin Râmnicul Vâlcii *B* Mircea temându-se a merge d-a dreptul în Râmnicul Vâlcii *CDE*. — 18-19 și, nevoind a trage la gazdă în oraș, să 'ndreptă către mica Mănăstire din Kotmana *aA* și, nevoind a trage nici chiar tiptil la gazdă în oraș, se îndreptă către mica Mănăstire din Kotmeana *B* și nevoind a trage nici chiar tiptil la gazdă în oraș mai 'nainte de a fi aflat ce se petrece pe acolo, se opri la mica mănăstire Cotmeana *CD*... se opri la mănăstire Cotmeana *E*. — 20-21 puțin mai în vale decât Cozia. Sfințise Soarele *aA* puțin mai în jos de frumoasa vale a Luminilor, pe Topolog. Sfințise Soarele *BCDE*. — 21 din dosul piscurilor Bistriții, când el poposi *aA* din dosul piscurilor Coziei când el poposi *BCDE*. — 23 ce acuma *aA* ce acum *BCDE*. — 24 din lăuntru *aAE* din întru *BCD*. — 24 cu tinde lungi și arcuste *a* cu tinde lungi și arcuite *ABCDE*. — 25 se afla o săracă bisericuță *aAB* se află o bisericuță *CDE*. — 33 Călugărul să gătea *aABC* Călugărul se gătea *DE*. — 35 o 'nchise *aAB* o închise *CDE*. — 36 apucase să-i fure *aA* apucase însă să-i fure *BCDE* = NOTE: la 25 (bisericuță) (nota e aceeași) *BCD*; la 29 (ogradă=) curte *E*; la 27 (seastru=) pustnic *E*; la 28 (arhontărie=) camera de primire pentru oaspeți în mănăstiri *E*; la 32 (trapezărie=) camera de mâncare în mănăstiri. — 39 Ne-a călcat *a* Ne-au călcat *ABCDE* Făți pomană *aAB* Fă-ți pomană *CDE*. — 46 și pe somnoroșii *aA* și somnoroșii *BCDE*. — 49-50 la Kotmana *aA* la Kotmeana *BCDE*. — 50 se repezise *aAB* se răpezise *CDE*. — 51 să-i deschiză *aAB* să-i deschidă *CDE* = NOTE: la 40 (haramini levinți=) blestămați, tâlharii, ostași nedisciplinați *E*; la 55 (lovirii=) hoții, tâlharii. — 50 se repezise *aAB* se răpezise *CDE*. — 60 adăugi înțeleptul *aAB* adause *CDE*. — 64 numai cu cămașa pe dânsul *aA* numai în cămașa *BCDE*. — 62 să-și piarză *aABC* să-și piardă *DE*. — 68 Se înfuriea intrării *a* În furia intrării *ABCDE*. — 70 cu paloșul pe dânsii *aAB* cu paloșul la dânsii *CDE*. — 67 deschiră *aA* deschiseră *BCDE*. — 73 alții, cazură sub numeroasele loviri ale dușmanului *aABCD* alții cercând să stea împotriva, cazură sub numeroasele loviri ale dușmanului *E*. — 77 de popa *a* de popas *ABCDE* = NOTE la 64 (târând=) Kronica anonimă în Magazinul istoric pentru Dacia *aAB* Cronica anonimă în Magazin. istor. pentru Dacia, tom. IV *CD*. — 78 căldarea de mămăligă *aAB* căldarea de fiertură *CDE*. — 79 basne *aAB* basme *CDE*. — 86 se întoarse 'n Râmnic — *aAB* se întoarse în Râmnic *CDE*. *CDE*. — 88 Kotmana *aA* Kotmeana *BCDE*. — 90 fugeau mereu înainte *aA* fugeau înainte *BCDE*. — 91 frunzele ce tremurau *aAB* frunzele ce tășiau *CDE*. — 92 în mleşitină *aA* mleştină *B* mleştină *CDE*. — 93 sbugea *aAB* sbughia *CDE*. — 95 despueți *aAB* despuiati *CDE*. — 98 din frunză în către *aA* din frunză către *BCDE* = NOTE: la 80 (otârnîe sau mai bine utrenie=) rugăciunea dimineții *E*; la 92 (vătuiu=) puiu de iepure *E*. — 98

pitoască a pitească *ABCDE*. — 102 îi pusese pe calea *aAB* îi puse pe cale *CDE*. — 102 când se răvârsară *aAB* când se revârșă *CDE*. — 104 se 'nlțase *aA* se 'nălțase *B* se înălțase *CDE*. — 105 ajunseră 'n *aAB* ajunseră în *CDE*. — 106 ale aceștii *aAB* ale acestei *CDE*. — 109 De cu noaptea *aAB* De cu noapte *CDE*. — 109 începuseră *aAB* începuse *CDE*. — 110-111 la Giurgiu și la Brăila; mai la urmă că Basarabii *aA* la Giurgiu și la urmă că Basarabii *BCDE*. — 112 cu marș grabnic *aAB* cu mers grabnic *CDE*. — 114 trimise *aAB* trimise *CDE*. — 115 sfat *aAB* s'at *CDE*. — 115 ca să-i cheme *aAB* să-i cheme *CDE*. — 121 Copii de casă se răspândiseră *aA* Copii din casă se răspândiseră *B* Copii din casă se răspândise *CDE*. — 117 trimise *aAB* trimise *CDE*. — 119 se risipe sau apucase *aAB* să răsipise seau apucase *CDE*. — 121 copii din casă *aABCD* copiii de casă *E*. — 123 su câteva *aA* cu câteva *BCDE*. — 125 îi coprinse *aABCDE*. — 129-130 nu se aprinde *a* nu se aprindea *ABCDE*. — 130 cu pas repede *aAB* cu pas răpede *CDE*. — 133-134 și bolțile numai răspundeau cu urlet *aABC* și numai bolțile răspundeau cu urlet *D* și numai bolțile răspundeau cu urlet *E*. — 135 nu eșiseră *aAB* nu eșise *CDE*. — 139 era să fie *aABC* avea să fie *DE*. — 155 ca să le 'ncarce *aAB* ca să le încarce *CDE*. — 155-156 îmbrâncindu-se, împiedicându-se unii de alții, amețindu-se și mai rău într'acea pripă *aA* îmbrâncindu-se, împiedicându-se și mai rău într'acea pripă *BCDE*. — 160-161 cămara-i plină *aABCD* după cămara-i așa plină. — 161 după cumășurile de borangic *aA* după trâmbele de borangic *BCDE*. — 164 pe delăturile *aAB* pe delaturile *CDE*. — 164 ofeliți *aA* ofiliți *BCDE*. — 166 până 'n coviltir de lăzi și de sipeturi *aA* până 'n coviltir de sipeturi *B* până în coviltir de sepeturi *C* până în coviltir de sipeturi *D* până în coviltir cu sipeturi *E* = NOTE: la 158 (*rădvan*=) trăsura acoperită *E*; la 165 (*chervan*=) car mare și încăpător *E*; la 166 (*sipeturi*=) lăzi cu coperiș boltit *E*.

IV

(Titlul): Sibiu IV *ABCDE*

« Să știe tot omul că am omorit
pe Mihnea Vodă! » *aABCDE*

3 și 'n veci *aA* și în veci *BCDE*. — 4 fu se strângă *aA* fu să strângă *BCDE*. — 4-5 se meargă *aA* să meargă *BCDE*. — 7 să așeze *aA* să se așeze *BCDE*. — 6 îi risipiră *aAB* îi răsipiră *CDE*. — 9 trimise *aAB* trimise *CDE*. — 10 Visegrđ *aABCDE* Vișegrad *E*. — 11 împotriva *aAB* împotriva *CDE*. — 19 Lege, familie, avuții *aAB* Lege, familie, avuție *CDE*. — 12 îi jărtfit *aAB* îi jertfit *CDE*. — 22 în țepi *aAB* în țepe *CDE*. — 24 cerea s'ascunză *aA* cerea ca s'ascunză *B* cerea ca s'ascunză *CDE* — 25 și se stea *aA* și să stea *BCDE*. — 30 să-i ție *aAB* să-i țină *CDE* = NOTE: la 22 (*a lucra*)

Şincai *BCD*. — 32 tot timpul a le prinde parte *aABCD* tot timpul a le lua parte *E*. — 37 luară de seamă *aA* luare de seamă *BCD* luare'n seamă *E*. — 36 se făgăduiseră să'nplinească *aA* se făgăduiseră să'împlinească *B* să făgăduise să'împlinească *C* se făgăduise să'împlinească *DE*. — 42 şi se'nchina *aA* şi se închinau *BCDE*. — 42-43 nu putea fi mai darnic şi mai milostiv *aA*. nu putea fi mai milostiv *BCDE*. — 46 trimis *aAB* trâmă *CDE*. — 52 ce să dă *aA* ce se dă *BCDE*. — 55-56 cinstea d'a fi *aABC* cinstea de a fi *DE* = NOTE: la 44 (*judeţii şi juraţii*) = membrii judecătorilor şi ai munic'palităţii *E*; la 47 (*grofii şi nemeşii*) = comiţii şi nobilii unguri *E*. — 59 a uni creştinimea *aA* a uni creştinătatea *BCDE*. — 60. de cotropitori *aA* de păgâni *BCDE*. — 62 Inşă tocmai când *aABC* Inşă atunci când *DE*. — 69-70 plini de jalnica aducere aminte *aABCD* plini de jalnice aduceri aminte *E*. — 71 ce să suise *aA* ce se suise *B* carele se suise *CDE*. — 73 să se'ntâlnească *aA* să se'întâlnească *BCDE* = NOTE: la 62 (*de aur*). Vezi epitaful latin al lui Mihnea în Engel *aABCD*. — 76 îmbrăcăminte ungureşti *aABCD* îmbrăcăminte ungurească *E*. — 81-82 d'o veche mahnire *aAB* de o veche mahnire *CDE*. — 83-84 chiar în noaptea ei de cununie *aBCD* chiar în noaptea ei de cununie culie Basarab *E*. — 87 siluită de dânsul *aABCD* jertfită de dânsul *E*. — 98-99 ascultă ingenuchiată cântările latineşti *aA* ascultă cântările latineşti *BC* asculta cântările latineşti *D* ascultă cântările letineşti *E* = NOTE: la 99 (*letineşti*) = latineşti, catolice *E*; la 99 (*băratului*) = preotului catolic *E*. — 101 o leasă de pomi *aAB* un tufiş de pomi *CDE*. — 105 se coborâră treptele *aA* se coboară treptele *BCDE*. — 107 conţuşul *aA* contoşul *BCDE*. — 113-114 adevăratei credinţi *aAB* adevăratei credinţe *CDE*. — 116 adăugă el *aA* zise el *BCDE*. — 118 blestemaţii de Basarabi *aABC* blăstemaţii de Basarabeşti *DE*. — 119 trăznet din leasă *aAB* trăznet din tufiş *CDE* = NOTE: la 106-107 (*Ioan Horvat Vingart*) Nicolae Olahul *aABCD*; la 107 (*contoşul*) = haina ungurească, cam lipită pe trup *E*. — 119 se repezi *aAB* se răpezi *CDE*. — 120 cu hangerul gol în mână *aA* cu hangerul în mână *BCDE*. — 121 drept în peretele boltit *aABE* drept în petrele bolţi *CD*. — 123-124 Hangerul izbindu-se de lespezi, îi pătrunse coastele şi ieşi sângerat prin spate *aABCD* hangerul izbindu-l de lespezi, îi pătrunse coastele şi îi ieşise sângerat prin spate *E*. — 129 ce să răspândise *aA* ce se răspândise *BC* ce se răspândise *DE*. — 131 clopotile *aABCD* clopotele *E*. — 131 zalea *aA* zeaua *BCDE*. — 137 şi cu o puşcă gintuită *aAB* şi cu o împuşcătură *CDE* = NOTE: la 128 (*Mihnea Vodă*) Costandin Kăpitanul *aA* Konstantin Căpitanul *B* Constantin Căpitanul *CD*; la 137 (*in cap*) Kostandin Kăpitanul *aA* idem *BC* Constantin Căpitanul *D*. — 139-140 zbierau toţi din toate părţile *aAB* zbierau din toate părţile *D*. — 146 strigăte repetate *aABC* strigăte repeţite *DE*. — 148 lăcaşele *aABCD* locaşele *E*. — 150 trunchete *aAB* trunchiate *CDE*. — 157 ce dincolo de Carpaţi *aA* căruia dincolo de Carpaţi *BCDE* =

NOTE: la 149 (*măcelării*) Șincai $aABCD$; la 155 (*Dominicani*) Sigler $aABCD$. — 155 dela Dominicani aAB dela Dominecani CD din mănăstirea Dominicanilor E — 175 îi zicea $aABCD$ îi ziceau E . — 162 și șase alți Domni aAB și mai mulți Domni CDE . — 162 Dracii Armașul aAB Dracii Armașului $CDE =$ NOTE: la 168 (*Țărilor noastre*) Domnii din neamul acesta sunt următorii: 1. Mihnea cel Rău (1508—1510). — 2. Mircea III Ciobanul, fiul lui (1545—54, 1558—59). — 3. Petre II Șchiopul, fiul lui Mircea III (1560—1567 în țara Românească, 1586—91 la Moldova). — 4. Alexandru II, fratele lui Petre II (1568—77). — 5. Mihnea II Turcitul, fiul lui Alexandru II (1577—83; 1585—91). — 6. Radul X cel Mare, fiul lui Mihnea II (1611—16, 1617—1623 în Țara Român. 1611—16, 1523—26 la Moldova). — 7. Alexandru V Coconu, fiul lui Radu X (1623—1628). — 8. Mihnea III Greuce se zicea fiul lui Radu X (1658—59) a . — (cu modificarea a anilor de domnie pentru Radul X cel Mare (1611—61) în Țara Românească și (1623—26) în Moldova A . —

DOAMNA CHIAJNA

Titlul: Doamna Kiajna (Episodu istoricu) a Doamna Kiajna, 1560—1568.
 $ABCDE$.

I

(Titlul): I Mormântul a Mormântul II $ABCD$

2 cu glas treptat și jalnic a cu glas jalnic și treptat $ABCD$. — 2-3 colnicea malului de 'npotrivă a colnicea dealului de 'npotrivă AB colnicea dealului de 'npotrivă CD . — 7 ale luni $aABC$ ale lunii D — 8 boiarii aA boierii BCD — 8 pe carii AB pe cari aC pe care D . — 10 peirea $aABCD$. — 13 cu sila aici în țară A cu sila în Țară BCD . — 15 pe boiari aA pe boieri BCD 17 tătănă-său a tătâne-său $ABCD$. — 19 supt sabiea aA sub sabia BCD . — 21-22 să renască nădejdiile aA să le renască nădejdiile BCD . — 22 ș'ale lor înalte rîvniri aAB și să se asmută ale lor nalte rîvniri $CD =$ NOTE: la 7 (*când se întorcea din Ardeal*) Constantin Căpitanul, Cronicarul Anonim și Engel $aABC$; la 8 (*pribegiți=*) expatriați D ; la 13 (*De patru ori*) Engêl $aABC$; la 19 (*beșlii=*) ostași călări de neam tătăresc în slujba Turcilor D ; la 25 (*pristăvire=*) răposare D . — 32 streșini aA streșine BCD . — 35-36 și 'ncepură cu obicinuitul vers a și începură cu obicinuitul vers A și începură cu obicinuitul vers B și începură cu obicinuitul vers CD . — 36 cântecile de 'ngropăciune a cântecile de 'ngropăciune A cântecile de 'ngropăciune BCD . — 36 pe două laturi a de două laturi A de două lature BC de două laturi D . — 36 se 'ntindea aA se întindea BCD . — 37 cu steagurile plecate a cu prapurele

plecate *ABCD*. — 38 Boiari de taină *a* Boiarii de taină *A* Boierii de taină *BCD*. — 38 p'ale lor umeri *aAB* p'ai lor umeri *CD*. — 39-40 pe care stau *aA* pe care sta *BCD*. — 42 pe al căreia chip *a* pe al cărui chip *ABCD*. — 43 inimii *aABC* inimii *D*. — 49 vechimei *aABC* vechimii *D* = NOTE: la 29 (*metereze*=) întârire, fortificație *D*; la 31 (*aprozi*=) servitorii dregătoriorilor judecătorești *D*; la 37 (*prapure*=) steagurile diferitelor cete de ostași *D*; la 37 (*sânețe*=) puști *D*; la 38 (*boierii de taină*=) boierii cei mai de frunte, consilierii Domniei *D*; la 39 (*plioapa*=) capacul sicriului *D*; la 40 (*buzduganul*=) sceptrul domnesc *D*. — 58 plânsuri *aAB* plânsori *CD*. — 62 ce se 'ngrijiseră *a* ce se îngrijiseră *ABCD*. — 64 cu capetile goale pentru jelire *a* cu capetile goale pentru jălire *ABCD*. — 66 a se 'mplini ici cu gardul *a* a se împlini ici cu gardul *ABCD* = NOTE: la 50 (*coconi*=) fii de Domni și de boieri *D*; la 53 (*boiu*=) trup, statură *D*; la 60 (*alaiul*=) cortegiul *D*; la 63 (*praf de pușcă*) Cantemir, Descrierea Moldovei *aABCD* Dimitrie Cantemir spune în Descrierea Moldovei că la înmormântările domnești, călărașii frecau ochii cailor cu praf de pușcă ca să-i facă a lăcrima *D*; la 66 (*al gârlei*) Constantin Căpitanul vorbind despre clădirea mănăstirii Radu Vodă, adică afară mult di oraș *a Constantin Căpitanul* vorbind despre clădirea mănăstirii Radu Vodă de către Alexandru Vodă fiul Mireii, zice: « din jos de București » adică afară din oraș *ABCD*; la 67 (*vecin*=) țaran, plugar *D*; la 67 (*brăslas*=) meseriaș, făcând parte dintr'o braslă sau corporațiune *D*; la 68 (*scutelnic*=) contribuabil scutit de birul către Stat, cu condițiune <a> să-l plătescă în muncă la vreun boier *D*; la 70 (*scaunele măcelarilor*=) prăvăliile de măcelărie *D*; la 70 (*gelepi*=) neguțători străini *CD*. — 68 case de boiar *aA* case de boier *BCD*. — 69 boiarnaș *aA* boiarnaș *BCD*. — 72 bisericii *aA* bisericei *BC* bisericii Ghicedului *D* = NOTE: la 72 (*Mircea Vodă*) Engel numește aceasta biserică *Ghired*, ceea ce însemnează, mi se pare, turcește: *santinela a* Engel numește această biserică *Ghiced*, ceea ce însemnează, mi se pare, turcește: *Santinelă A* Engel numește această biserică *Giced*, ceea ce însemnează, mi se pare, turcește, *Sentenila B* Engel numește această biserică *Ghiced* ceea ce însemnează, mi se pare, pe turcește: *Sentinelă C Ghiced*, ceea ce pe turcește însemnează *streață, sentinelă*, să numi prima biserică din București, adică actuala biserică *Curtea Veche D*; la 74 (*năsalie*=) targa pe care se așează sicriul, cosciugul *D*; la 75 (*prohod*=) rugăciunea morților; la 79 (*poposit*=) abia sosit. — 71 aceia *aABCD*. — 73 și 'n care *a* și în care *ABCD*. — 77-78 surute mâna *a* sărute mâna *ABC*. — 78 boiari *aA* boieri *BCD*. — 79 se auziseră *aAB* auzise *CD*. — 83 a vă spurca *a* să vă spurcați *ABCD*. — 86 l'ați hălăduit *a* el a hălăduit *ABCD*. — 87 și v'ați colăcit *a* ba încă v'ați colăcit *ABCD*. — 90 că ochii s'au stins a că ochii-i s'au stins *A* că ochii i s'au stins *BCD*. — 92 boiari *aA* boieri *BCD*. — 92 pe cari a pe carii *ABCD*. — 87 se repezi *aAB* se răpezi *CD*. — 102 oghial *aABCD*. — 103 ca dulăi *a* ca dulăii *ABCD*. — 104 o să

rămăic *aAB* o să rămână *CD*. — 104-105 ca s'o jăluiti *aA* ca să o jăluiti *BCD* = NOTE: la 86 (*hălăduire*=) rabdare, menținere *D*; la 88 (*mohorită*=) roșită, pătată de sânge *D*; la 92 (*cluciar*=) boierie veche; cluciarul comanda ostași călări, deși numirea de *cluciar* înseamnă, slavonește, chelar *D*; la 92 (*naprasnic*=) groaznic, plin de sânge *D*; la 102 (*obială*=) plapumă. — 110 despreț *aA* despreț *BCD*. — 111 adăogă *aA* adăogi *BCD*. — 112 Haolău *aA* Aolău *BC* Aoleu *D*. — 113 șoldiș *a* șoldăș *ABCD*. — 113 tacă'ți gura, nu bârbi de pomană *a* tacă'ți gura, nu bârbi de pomană *A* tacă'ți gura, nu vorbi de pomană *BC* tacă'ți gura, nu vorbi de pomană *D*. — 117 boiarii *aA* boierii *BCD*. — 120 beteșia *a* betegia *A* betegia *BCD*. — 120-121 și' iată paloșul ce'l va înălța mai pre sus de voi toți *aA* iată paloșul ce-l va înălța cu capul mai pe sus de toate capetele voastre *B* iată... toate capetele voastre *CD*. — 122 ce o perz *aAB* ce o perd *CD*. — 125 zângăetura *a* zângăitură *AB* zângănitura *CD*. — 125-126 turburate *aAB* turbate *CD* = NOTE: la (*moșie*=) patria, țeara se numea așa în vechime *D*; la 114 (*jupanișă*) *Jupan* și *Jupanișă* erau titlurile ce se dau vorbind cu persoanele boierești *D*; la 123 (*leșegii*=) soldați toemiți cu simbric *D*. — 131 neobicinuit *aACD* neobișnuit *B*. — 134 găetane de fir; cicoarici *aA* găitane de fir, cicoarici *BCD*. — NOTE: la 134 (*cioareci*=) pantaloni strâmți *D*; la 136 (*samur*=) o blană scumpă *D*; la 137 (*surguciu*=) copcă și penița formată de pietre scumpe, care se punea la căciulile boierești *D*; la 140 (*zăbranic*=) stofă de lână foarte subțire și străvezie *D*. — 48 vieța ce se 'ndoiese în peptul lui *aA* viața ce în peptu'i se 'nduiose *BCD*. — 153 om ce 'nvederat *aA* om ce 'nvederat *BCD*. — 161 pe tânărul *aA* pe tânăr *BCD*. — 162 se perdu *aABC* se pierdu *D*. — 163 peptu-i *aABC* pieptu-i *D*. — 167 câți va din pribegi *a* călca *a* câțiva din pribegi să calce *A* câțiva pribegi să calce *BCD*. — 168 cu desprețul izbânzei pe buză *aA* cu desprețul izbânzei pe buze *BCD*. — 169 risipindu-se *aA* răsipindu-se *BCD*. — 170 traiul seu *a* traiul său *ABCD*. — 171 Boiar *aA* boier *BCD*. — 173 Cluș *aABC* Cluj *D*. — 174 octonivrie *aA* octombrie *B* octomvrie *CD*. — 174 cu nalte *a* cu 'nalte *A* cu inalte *BCD*. — 178 Francisc Kendis *a* Francisc Kendi *ABCD*. — 183 Boiarului Roman *a* Boiarului Român *A* boierului român *B* *CD*. — 184-185 drepturile pământești *aA* drepturile pârîntești *BCD*. — 185 Boiarii *aA* boierii *BCD*. — 185 Cari *aA* cari *BC* care *D* = NOTE: la 174 (22 Octomvrie 1556) Engel, Analele Secuilor, Forgaci, Veranie, Șincai *BC* Sigler, Forgaci *aA*; la 183 (boierului român) Engel, Analele Săcuilor, Forgaci, Verantie, Șincai *aA* Sigler, Forgaci *BC*; la 171 (vornicului=) primul ministru al vechilor Domni din Țara Românească *D*; la 172 (*sol*=) ambasador *D*; la 175 (*năzuiri*=) nazuire și năslire = dorință, aspirațiune, gânduri mari *D*; la 178 (*grafuiui*=) Comite, titlu de noblete din Țările apusene *D*; la 179 (Țarigrad=) Constantinopol; la 183 (*vistieria*=) averile, bogățiile unei Țări, dar și ale unui particular foarte avut *D*; la 186-187 (*pogribanie*=)

inmormântare *D*; la 189 (*oblicind*=) auzind, aflând *D*. — 186 a'și revedea *aA* a-și revedea *BCD*. — 186 sosiră *a* sosise *ABCD*. — 188 împotrivă *a* împotrivă *A* împotrivă *BCD*. — 191 Boiarilor *aA* boierilor *BCD*. — 192 Pătru *aAD* Petru *BC*. — 194 Boiari *aA* boieri *BCD*. — 195 lesne îl va risipi oștirea sa; trimise dar împotrivă-le *aA* lesne 'l vă răsipi oștirea ei; trâmise dar împotrivă-le *B* lesne 'l va răsipi oștirea ei; trâmise dar împotrivă-le *CD* = NOTĂ: la 195 (*Marele Sărdar*=) o căpetenie de oști românești în vechime *D*. — 191 Boiari *aA* boieri *BCD*. — 204 pe de altă *aAD* pre de altă *BC* = NOTE: la 197-198 (*Românești din Dâmbovița*) Constantin Căpitanul, Cronicarul Anonim *aABC*; la 203 (*Roșiorii, Ferentarii, Lefegii*=) erau diferite corpuri de oaste românească *D*; la 204-205 (*Crucile de pedestrași*=) erau împărțirile pedestrimii cum sunt azi companiile de infanterie *D*; la 204 (*Spahii*=) oastea călărească turcească *D*; la 209 (*Șerbăneștii*) Constantin Căpitanul *aABC*. — 207 Boiarii prinzând de veste aceasta *aA* Boierii prinzând de veste despre acestea *BCD*. — 209 Șerbănești *aA* Șerbăneștii *BCD*. — 210 subt *aAD* sub *BC*. — 212 încălicată *aA* încălecată *BCD*. — 213 pe pept *aA* de pept *BC* de piept *D*. — 217 vrășmaș *a* vrășmaș *A* vrășmași *BC* vrășmași *D*. — 219 boiarească *A* boierească *a* *BCD*. — 219 peiră *a* periră *ABCD* = NOTE: la 221 (*pribegi*) Constantin Căpitanul, Cronicarul Anonim *aABC*. — 223 daseră *aA* dase *BCD*. — 224 fuseseră *aA* fusese *BCD* = NOTE: la 213 (*zale*=) împletitură de veriguțe de fier, spre a servi trupului ca apărare *D*; la 213 (*hanger*=) sabie scurtă și încovoiată *D*; la 213 (*îmbiați*=) însuflețiți, animați, încurajați *D*.

II

(Titlul): II Nunta *a* Nunta II *ABCD*

2 sânt unii carii *a* *A* sunt unii carii *B* sunt unii cari *C* sânt unii care *D*. — 4 c'o nepregetată *aA* cu o nepregetată *BCD*. — 4 care 'n veci *a* care în veci *ABCD*. — 6 sânt *aAD* sunt *BC*. — 7 de tineri coprinși d'o tainică melancolie *aA* de tineri cuprinși d'o tainică melancolie *BCD*. — 13 știu se *a* știu să *ABCD* = NOTE: la 4 (*zăcășie*=) invidie nemărginită, răutate îndărătnică *E*; la 6 (*zăbavnice*=) întârziat *E*; la 13 (*muiere capeșă și dăunoasă*=) femeie cu mintea deschisă și stăruitoare precum și cu voința neînduplecată *D*; la 16-17 (*haraciul*=) birul ce-l plăteau Țările supuse Turcilor *D*. Raportul ambasadorului Wysz dela Maiu 1568 citat de Hammer în Istoria « Impărăției Otomane » *aABC*; la 17 (*asprii*=) bani mărunți de argint, astfel numiți dintr'o vorbă grecească care însemnează, albi *D*. — 14 împotrivirea *a* împotrivirea *A* împotrivirea *BCD*. — 14 și se cumpere cu bani binevoînța *a* și să cumpere cu bani binevoînța *A* și să cumpere cu bani bună voința *BCD*. — 15 la trimiterea *aA* la trimiterea *BCD*. — 16 patruzeci de mii galbeni *aAB* patruzeci de mii galbini *CD*. — 17 asprii *aABD* aspri *C*. — 17 la'nceput

a la început *ABCD*. — 17 sub *aAB* subt *CD*. — 18 subt *aA* sub *CD* = NOTE: la 18 (10.000 de galbeni) Istoria Țării Românești, tipărită grecește de frați Tunuzli *aABC*; la 20 (Pătru) Cronicarul Anonim în Magazin pentru Dacia IV *aAB* Cronicarul Anonim în Magazinul pentru Dacia, IV C. — 19 (Vel Portarul împărăției =) Marele îngrijitor al Porții, adică al palatului guvernamental din Constantinopol D; la 19 (hatîșeriful =) ordin al Sultanului turcesc D. — 21 isbutiseră *aA* isbutise *BCD*. — 22 se mai încercară *aA* se mai cercară *BCD*. — 22 Boiarii *aA* boierii *BC*. — 24 dărapene *aA* dărapene *BCD*. NOTE: la 20 (Pătru) Cronicarul anonim. Magazin pentru Dacia IV *aA* Cronicarul anonim în Magazinul pentru Dacia IV *BC*. — 26 Boiari *aA* boieri *BCD*. — 27 să se'nchne *a* să se închine *ABCD*. — 28-29 adimenise *a* ademenise *ABCD* = NOTE: la 24 (risipiți) Constantin Căpitanul și Cronicarul Anonim *aABC*; la 26 (se învârtejiră =) se întoarseră D. — 37 tresăritură *a* resăritură *ABC* răsăritură D. — 38 se zărească *a* să zărească *ACD*, să zăriască B. — 40 pe tânăra *aA* la tânăra *BCD*. — 42 pentru 'ntăia *aA* pentru întâia *BC* pentru întâiași dată D. — 42 priverei sale *aAB* priverei lui C privirea lui D. — 48 și 'ngrozit *aA* și îngrozit B și, îngrozit *CD*. = NOTE: la 52 (oblăduirea =) cărmuirea, administrarea D; la 54 (Padișahul =) Sultanul turcesc D. — 55 simțiseră *aA* simțise *BCD*. — 56 Evropene *aA* europene *BCD*. — 59 Soleiman a Suleiman *ABCD*. — 60 umplese... carii 'și lepădaseră *a* se umpluse... carii 'și lepădaseră A se umpluse... cari 'și lepădase *BC* se umpluse... care 'și lepădase D. — 61 ajunseseră *aA* ajunsesese *BCD*. — 65 Eunuhul Ceafer Pașa *aA* eunuhul Ceafer *BCD*. — 70 carii după *aA* cari dupe *BC* care dupe D. — 71 se daseră... care *aA* se dase... cari *BD* se dase... cari C = NOTE: la 68 (viță grecească) Hammer, Cantu *aABC*. — 75 le daseră *aA* le dase *BCD*. — 80 monăstirilor *a* mănăstirilor *AD* mănăstirilor *BC*. — 82 Până ntr'atăt *aA* Până într'atăt *BCD*. — 86 ținuturi *a* ținuturi *ABCD* = NOTE: la 57 (ghiauri =) păgânii; astfel numesc Turcii pe Creștini D; la 61 (divan =) adunarea, consiliul înalților dregători ai Porții Otomane D; la 61 (ordie =) oștirea turcească D; la 65 (Capudan Pașa =) marele amiral sau căpetenia flotei turcești D; la 65 (eunuhul =) castrat; eunuhii erau robi care serveau în haremurile, sau apartamentele femeiești, în casele Turcilor D; la 66 (Serascher =) căpetenie de oști turcești, însărcinat cu conducerea unei campanii D; la 67 (corsar =) haiduc de mare, corăbier, tâlhar; la 77 (Stambulului) Scherer, Istoria negoțului *aABC* (Stambulul =) nume turcesc al porțiunii din orașul Constantinopol, locuită de Turci D; la 80 (hasnaua =) tezaurul, comora, depozitul de avuții D; la 84 (mansupuri =) privilegii, foloase bănești trase din veniturile Statului D; la 85 (dragomani =) tâlmaci, sau interpreți diplomatici D. — 94-95 carii... se risipiseră *aA* carii... se răsipise *BC* care... să răsipise D. — 96 lăstări *aAB* lăstari C

lăstare *D*. — 96 carii *aA* care *BCD*. — 101 amestecaseră *aA* se amestecase *BCD*. — 101 în favorul puțin cumpănit *aA* favoarea puțin cumpănită *BCD*. — 102 toate jăluirile *aA* toate jeluirile *BCD*. — 103 s'au inclinați *a* sau inclinați *A* seau inclinați *CD*. — 104 mai repede *aA* mai răpede *BCD*. — 107 reazemul *aA* reazimul *BCD*. — 109 pe carii *aA* pe cari *BC* pe care *D*. — 111 june plăcut, tinăr și bine învățat *aAB* june plăcut, mândru și bine învățat *CD*. = NOTE: la 111 (*Andronic*) Henricus Hilarius și Crusius; Turco-Graecia, citați de Șincai. *a* Henricus Hilarius în Crusius: Turco-Graecia, citați de Șincai *AC*. — 118 mii de galbeni *aA* mii galbeni *B* mii galbini *CD*. — 122 dar Turcii *aA* iar Turcii *BCD*. — 122 îl porecliseră *aA* îl poreclise *BCD*. — 123 a călări a să călărească *ABCD*. — 125 Ianiciari *a* Ianiceri *ABCD* = NOTE: la 95 (*tupilați*=) pitulați *D*; la 103 (*raiale*=) supușii Turcilor, care nu sunt de religie mahomedană *D*; la 109 (*Fanar*=) mahala din orașul Constantinopol, locuită de Greci *D*; la 121 (*Arhonta*=) Domnitor pe grecește *D*; la 124-125 (*Ciohodari*=) servitori care însoțese pretutindenii pe înalții dregători la Turci *D*; la 125 (*Ianiceri*=) o armată puternică, pe care Sultanii au desființat-o pe la începutul secolului nostru <al XIX-lea> *D*; la 125 (*pretutindenii*) Șincai, Hammer, N. Bălcescu, Postelnicu C. Cantacuzino *aABC*. — 131-133 c'o dragoste *aA* cu o dragoste *B* cu dragoste *CD*. — 133 cu neîntinatul *a* de ne'ntinatul *A* de neîntinatul *BCD*. — 137 fără de odihnă *a* fără de odihnă *ABCD*. — 139 la 'ndoială *a* la îndoială *ABCD* ci căută 'ndată *a* ci căută îndată *ABCD*. — 143 se nime-rească *aABCD*. — 150 netincuită *aA* netencuită *BCD*. — 152 căruia *aAC* căria *A* căria *D*. — 152 se 'nălța *aA* se înălța *BCD*. — 153 ferestruce *a* ferestru *ABCD*. — 155 fuișoare *aA* foișoare *BCD*. — 156 Pe din întru *aA* Pe din-lă-întru *BC* Pe dinlăuntru *D* = NOTE: la 153 (*meterez*=) întăritură, fortăreață *D*. — 157-158 acei nalți pereți *aA* acei înalți păreți *BCD*. — 158 de locuință *aA* de locuințe *BCD*. — 161 mai în lăturile *aA* mai în laturile *BCD*. — 163 cuinele *aA* cuiniile *BCD*. — 164 zahereaua *aABD* zahareaua *C*. — 165 saelile *aA* saielile *BCD*. — 166 vieții trebuiau prevăzute *aAB* vieții cătau a fi prevăzute *CD*. — 167 loc șăț *aA* loc șeț *BC* loc șes *D*. — 167-168 apropiat de Dunăre și lipsit de primejdioșii-i mărginași și de orice apărare firească *a* apropiat de Dunăre și de primejdioșii-i mărginași și lipsit de orice apărare firească *ABCD*. — 172 late 'n poale *a* late în poale *A* *BCD*. — 172 tincuială *aA* tencuială *BCD*. — 174 pe ici și pe coale *a* pe ici, pe coale *ABCD*. — 175 se între *aA* să între *BCD* = NOTE: la 158 (*copii de casă*=) copilandrii și tinerii din familiile boierești care serveau pe vechii Domni ai Țării, în casă *D*; la 161 (*comișii*=) boieri ce îngrijeau de caii domnești *D*; la 161 (*șetrarii*=) boieri ce îngrijeau de corturile și de locuințele Domnului *D*; la 163 (*pităria*=) brutăria *D*; la 164 (*jičnișele*=) grânarele *D*; la 164 (*zaherea*=) aprovizionarea pentru hrana palatului și a oștirii *D*; la 165 (*saiele*=) adăposturi pentru vite *D*; la 165-166 (*zalhana*=) măcelărie *D*;

la 170 (*ogradă*=) curte *D*; la 173 (*cerdac*=) pavilion, observator înălțat pe d'asupra invelitoarii *D*. — 179 și 'ntărite *aA* și întărite *BCD*. — 181 perețele *aA* părețele *BCD*. — 121 streășină *aA* strășină *BCD*. — 183 tenechele *aA* tinichele *BCD*. — 185 pereți *aA* păreți *BCD*. — 186 se 'ntindea *aA* se întindea *BCD*. — 181 săli de adunare *aAB* sălile de adunare *CD*. — 195 perețele *aA* părețele *BCD* = NOTE: la 180 (*chepeng*=) oblon ce se mișcă ca într'un toc *D*; la 183 (*tinichele*=) un fel de scânduri subțiri *D*; la 192 (*cămăraș*=) slujitor al camerilor *D*; la 195 (*glafuri*=) scobituri lunguițe d'a lungul stâlpilor *D*; la 196 (*parmaclac*=) balustrată *D*. — 203 rătunjită *aA* rotunjită *BCD*. — 244 fieșce *aAB* fiesce *CD* = NOTE: la 200 (*spălărie*=) locul unde se țineau autoritățile militare superioare *D*; la 200 (*sacnasiu*=) balcon închis de toate părțile înaintând afară din părețele unei case *D*; la 203 (*culă*=) cupolă, boltă circulară *D*; la 206 (*perghel*=) linie încovoaiată *D*; la 207 (*firidă*=) scobitură lăsată în părete *D*. — 217 fiind *aAB* fiind *CD*. — 217 cu 'nfocare *aAB* cu infocare *CD*. — 218 martor *aAB* martur *CD*. — 226 ș'al deșartelor *aA* și al deșartelor *BCD*. — 228 al cărui fraged *aABCD*. — 228 unei persici *a* unei persici *ABCD*. — 230 într'o roă *aA* într'o rouă *BCD*. — 230 de lăcrămioare *aA* de lacrimi *BCD*. — 231 atâta de *aA* atât de *BCD*. — 234 până când vei simți *aA* până ce vei simți *BCD*. — 234—235 căți va peri *aA* căți a perit *BCD*. — 235 or ce schintei *aAB* orice scânteie *CD* = NOTE: la 222 (*zalog*=) amanet, gaj *D*. — 241—242 pare că perduceră *aA* pare că perduse *BCD*. — 245 ci ochii săi *aA* ci ochii ei *BCD*. — 247 să 'ncrează a să încrează *ABCD*. — 247 prieteni *aAB* prietini *CD*. — 248 inima *aAB* inima ei *CD*. — 250 și 'ncepură *aA* și începură *BCD*. — 253 veni se poftească *a* veni să poftească *ABCD*. — 258 pereti și pardoseală *aA* păreți și pardoseala *B* păreții și pardoseala *CD*. — 259 supt picioare *aA* subt picioare *BCD*. — 260 pe a cărui invelitoare de hram *a* pe a cării invelitoare de hram *A* pe a cării invelitoare de hramă *B* pe a cărei invelitoare de hramă *C* pe a cării invelitoare de hramă *D*. — 261 membrană *a* membrană *ABCD*. — 265 în perete *aA* în părete *BCD*. — 265 sfintelor *aABD*. sântelor *C*. — 266 dinaintea mumei lor *aA* în fața mumei lor *BC* în fața mummilor *D*. — 269 ca 'ntotdeauna *aA* ca în tot-d'auna *BCD*. — 273 ca 'n scurtă *aA* ca în scurtă *BCD*. — 274 nu mă 'ndoese *aAA* nu mă înduoiesc *BCD*. — 277 în vincle căria *aABC* în vinele căriia *D*. — 278 să 'ncercă *a* se 'ncercă *ABCD*. — 280 și'i *aAB* și ii *CD* = NOTE: la 265 (*hramă*=) stofă flocoasă de lână *D*; la 261 (*membrană*=) pergament, piele pregătită pentru scris *D*; la 261 (*pitace*=) scrisori, ordonanțe *D*. — 280 d'a se supune 'n tăcere *aA* d'a se supune în tăcere *BCD*. — 281 îi coprinse *aA* îi cuprinse *BCD*. — 281—282 ca 'ntr'un fulger *a* ca 'ntr'o fulgerare *ABCD*. — 284 se o dea ursita *a* să o dea ursita *ABCD*. — 286 lacrimi *aA* lacrimi *BCD*. — 289 părul în inele *a* părul încrețit *ABCD*. — 291 mânici *aA* mâneci *BCD*. — 292 colciaci

aABC tuzluci *D*. — 294 lucrute 'n *aA* lucrute în *BCD*. — 307 și 'n desghinurile *aA* și în desghinurile *BCD* = NOTE: la 290 (*palicari*=) flăcăi voinici, pe grecește *D*; la 290 (*fustanelă*=) fustă de pânză creață și scurtă, pe care o poartă Arnăuții *D*; la 291 (*filaliu*=) pânza din cea mai subțire și străvezie *D*; la 292 (*bibiluri*=) flori formate din împletituri de fire de mătase *D*; la 292 (*tuzluci*=) poturi, învelitori strâmte puse pe pulpe *D*; la 292 (*cepchen*=) vestă scurtă cu mânici despicate și atârinate de umeri *D*; la 292 (*filendrez*=) catifea orientală *D*; la 295 (*pală de Taban*=) sabie persienească *D*; — 299 cu dânsul înainte *a* cu dânsul înainta *ABCD*. — 303 și'ncrețite *aA* și încrețite *BCD*. — 306 sale îl arăta *aA* sale 'l arătau *BCD*. — 310 și'nncinsă *a* și încinsă *ABCD*. — 310 pe subt *aA* pe sub *BCD*. — 311 cu matostaturi *a* cu matostaturi în șatrange *ABCD*. — 312 și'nblănită *aA* și fmlănită *BCD*. — 313 începuseră *aA* începuse *BCD*. — 315 grămădiți patruzeci *a* grămădiți optzeci *ABCD*. — 316 din vârful căria *aABC* din vârful căriia *D*. — 313 lată pană *aA* lată peană *BCD*. — 318 și'mpodobit *aA* și împodobit *BCD*. — 321 cu sulii *aAB* cu sulite *CD*. — 326 pe catări bogatele daruri de nuntă ale peșitorilor greci *ABCD*. — 329 de robini *aAB* de rubini *CD*. — 330 și cu bumbi de mărgean *a* și cu sponciuri de mărgean *ABCD*. — 331 cu surguciuri și cu pipțe de birliant *a* cu surguciuri de birliant *AB* cu surguciuri de brilliant *CD* = NOTE: la 307 (*bizantine*) Ducange *aABC*. la 308 (*calpac*=) căciula înaltă și dreaptă purtată de înalții dignitari ai Porții Otomane *D*; la 308 (*hârșie*=) blană dela miel nefătat *D*; la 308 (*serasir*=) stofă de beteală țesută *D*; la 309 (*hlamidă*=) haină de paradă, lungă și largă *D*; la 309 (*sevaiu*=) stofă scumpă de mătase *D*; la 311 (*matostat*=) piatră de preț, verde închis cu vine roșii, numită și iaspis *D*, la 311 (*șatrange*=) dispozițiune romboidală sau în losange *D*; la 312 (*buhur*=) stofă de lână subțire și moale *D*; la 313 (*Cazaclăi*=) erau neguțătorii români care aduceau din Rusia în Țară și în Turcia blănuri prețioase *D*; la 315 (*Mosc*) Hammer: Istoria Impărăției Otomane *aABC*; la 316 (*călăreți turci*) Crusius în Șincai *aABC*; la 316 (*cucă*=) căciula înaltă și dreaptă a Ienicierilor, cu care Sultanii dăruiau și pe Voievizii români *D*; la 319 (*capoate*=) haine largi *D*; la 319-320 (*filendrez* și *ghermesuturi*=) stofe scumpe în felul catifelei *D*; la 321 (*Hind*=) India *D*; la 322 (*Horasan*=) provincie din Persia *D*; la 323 (*frânțești*=) din Țările Apusului *D*; la 323 (*sipet*=) ladă *D*; la 323 (*ghiordane*=) brățări, colete și salbe de metale prețioase și de pietre scumpe *D*; la 323 (*lefturi*=) medalioane și bănuți de salbe *D*; la 329 (*balaș*=) o piatră scumpă de culoare roșie bătând în vânăt. — 332 de agabeniuri *a* de agabaniuri *ABCD*. — 332 cu primineli *aA* cu priminele *BCD*. — 334 și cu binișuri *a* și binișuri *ABCD*. — 334 cu blănuri de răs, de jder *a* cu blănuri de jder, de răs *ABCD*. — 336 cu burdaruri *aAB* cu buhardaruri *CD*. — 337 de scumpe mirosuri din Hegas *a* de scumpe mirosuri din Hegias *A* de scumpe miresme

din Hegias *BC* de scumpe miresme de Hegias *D*. — 341 le aduceau Venețienii și Evreii în Țarigrad *a* le aduceau Venețieni, Armenii și Evreii *ABC* le aduceau Venețienii, Armenii, și Evreii *D* = NOTĂ: la 341 (*Țarigrad*) Scherer: Istoria negoțului *aABC*. — 348 pe sfințita masă *aAB* pe sântita masă *C* pe sânta masă *D*. — 349 o pereche *aA* o păreche *BCD*. — 353-354 se repezi *aA* se răpezi *BCD*. — 367 smâncindu-se *aABC* smuncindu-se *C*. — 368 pân'ce *aA* până ce *BCD*. — 368 dosedia *a* dovedia *ABCD*. — 370 aduseseră *aA* aduseseră *BCD*. — 382-383 în păcură și aprinsă *aA* în păcură aprinsă *BCD*. — 383 de fugea vulpea *aA* fugea lumea *BCD*. — 384 se 'nbrânceau *aA* se imbrânceau *BCD*. — 386 și cobzelor *aA* și cobuzelor *BCD* = NOTE: la 331 (*sponciuri*=) chioturi, copci, agrafe *D*; la 332 (*boccialăcuri*=) învelitori *D*; la 333 (*agabanu*=) pânza de bumbac cea mai subțire *D*; la 334 (*gevea*=) batistă cusută cu mătăsuri și fireturi *D*; la 324-325 (*feregea*=) haină lungă și largă, purtată de femei în Orient *D*; la 325 (*binış*=) alt soi de mantale lungi obișnuite în țările răsăritene *D*; la 325 (*cănăvăș*=) stofă grea și luxuoasă *D*; la 326 (*gear*=) boccea de stofă lucrată cu lănuri colorate în felul șalurilor, dar de formă pătrată *D*; la 336 (*taclit*=) stofă de lână servind ca învelitoare *D*; 327 la (*buhurdar*=) vas și căție pentru tămâie și parfumuri *D*; la 328 (*Hegias*=) provincie din Arabia *D*; la 338-339 (*felegean*=) ceașcă fără mâner *D*; la 331 (*zarf*=) păhăruș în gura căruia se așeza felegeanul *D*; la 339 (*sărmă*=) lucrare cu firecele rigide de metal, numită și filigran *D*; la 340 (*cohal*=) cupe emisferice, fără picior, din care se bea *D*; la 365 (*gerid*=) durdă fără ascuțiș, care se azvârlea la țel din călărite *D*; la 369 (*dovedea*=) biruia, învingea *D*; la 370 (*dinainte-i*) Balada lui Mihu Copilu *aABC*; la 371 (*pehlivani*=) prestigitatorii și bufonii jocurilor publice, la Turci *D*; la 375 (*cufunda*) Constantin Căpitanu, povestind nunta fiului lui Radu Vodă cu Domnița lui Duca Vodă *aABC*; la 379 (*lucru*) Tradiții dela o nuntă supt Constantin Vodă Ipsilant *aA*. Tradiții dela o nuntă sub Constantin Vodă Ipsilant *BC*; la 380 (*zicea*=) cânta *D*; la 380 (*tubalhana*=) muzica militară turcească.

III

(Titlul): III Fuga *a* Fuga III *ABCD*

2 purcese 'n grab *aA* purcese în grab *BCD*. — 4 nu-și venise bine în simțiri *a* nu-și venise în simțiri *ABCD*. — 5 presupuind *aAB* presupunând *CD*. — 5 și 'ntărătat *aA* și întărătat *BCD*. — 9 el trecu Dunărea la Rusciuc *a* el trecu la Rusciuc *ABCD* = NOTĂ la 8 (*care*) Henricus Hilarius, citat din Crusius (Turco-Graecia) *aAB* Henricus Hilarius, citat în Crusius (Turco-Graecia) *C*. — 11 un chioșchiu *aA* un chioșc *BCD*. — 12 conăciseră *aA* conăcise *BCD*. — 12 chioșchiu *aA* chioșc *BCD*. — 13 și 'n săpături *aA* și în săpături *BCD*. — 14 și 'mpodobit *aAB* și împodobit *CD* = NOTE: la 6

(*vracii*=) medicii *D*; la 13 (*cafasuri*=) zăbrele, grilajuri. — 24 ca 'ntr'un *aAB* ca într'un *CD*. — 23 cu vers *a* cu viers *ABCD*. — 35 repede *aA* răpede *BCD*. — 38 la poalele chioșchiului *aA* la poalele chioșcului *BCD*. — 38—39 codobarițele *aA* codobaturile *BCD* = NOTE: la 37 (*talazuri*=) valurile apei *D*; la 37—38 (*trăgea la cădec*=) trăgea cu funia de pe mal *D*. — 58 ca se sfărâme *a* ca să sfărâme *AB* ca să sfărâme *C* ca să sfărâme *D*. — 59 ale chioșchiului *aA* ale chioșcului *BCD*. — 61 era până jos *aA* erau până jos *BCD*. — 67 țărnul *aA* țărnul *BCD* = NOTE: la 61 (*plăvițe*=) blonde, bălaie *D*. — 71 brațele-ista *aABCD*. — 77 undele rezezi *aA* undele răzezi *BCD*. — 77—78 și se 'mboldeau *aA* și se imboldeau *BCD*. — 79 naltele catarturi *a* înaltele catarturi *ABCD*. — 81—82 pre cer și preste râu *aAB* pe cer și preste râu *CD*. — 82 ce se 'ngâna *aA* ce se îngâna *BCD*. — 85 trunchete *aA* trunchiate *B* trunchiate *CD*. — 86 de 'mpotrivă *aA* de 'mpotrivă *BCD*. — 87 și se ascundea *aA* și se ascundea *BCD*. — 87 și 'n papura *aA* și 'n papura *BCD*. — 90 o ridică *aAB* rădică *CD* = NOTE: la 79 (*șăci*=) mici vase turcești ce plutesc pe Dunăre *D*; la 83 (*babife*=) paseri acuatice cu lungi pliscuri gușate; se zie și pelicani *D*; la 86 (*leșițe*=) pasări de apă, negre, de felul rațelor. — 93 cu'ncântare *aA* cu încântare *BCD*. — 97 se cânte *a* să cânte *ABCD*. — 97 cine va ști se spue *a* cine va ști să spue *AB* cine va ști să spună *CD*. — 97 acel cântec *aAB* acel cântic *CD*. — 99 covârșaste *aA* covârșește *BC* covârșește *D*. — 100 a mumei *aAB* a mamei *CD*. — 104—105 nu știu de sânt *aA* nu știu de sunt *BCD*. — 106 au visat *aA* a visat *BCD*. — 111—112 îmi este pustie *aAB* îmi e pustie *CD*. — 113 deșarte *aA* deșarte *BCD*. — 114 a menit-o altuia să fie *a* a menit-o a altuia să fie *ABCD*. — 115 să se 'nalțe *aA* să se înalțe *BCD*. = NOTE: la 105 [*fericea*=] fericirea *D*. — 119 înecat în lacrimi *aABD* înecat de lacrimi *C*. — 120—124 mai mult d'atâta nu știu să-ți spui *aAB* mai mult d'atâta eu nu știu să-ți spun *CD*. — 126 și o'mpinsese *aA* și o împinsese *BCD*. — 127 cu volbură *aAD* bolbură *BC*. — 133 ea de o dată *aA* ea d'odată *BCD*. — 141 izbuti se iasă *aA* să iasă *BCD*. — 143 zidurile cetățui Săn Georg *a* zidurile cetățui Săn-Georgi *A* zidurile cetăței Săn-Georg *B* zidurile cetăței Săn-Giorgiu *CD*. — 147 brațe vânoase *aA* brațe vânoase *BCD*. — 148 ce 'n câteva ceasuri *aA* ce în câteva ceasuri *BCD*. — 149 toată 'ntinsă Dunărea *aAB* toată întinsă Dunărea *CD*. — 159 să-ți fie d'aci *aAB* să-ți fie de aci *CD* = NOTĂ: la 149 (*decindea*=) de cealaltă parte a râului *D*. — 161 să 'ntrebe *aA* să întrebe *BCD*. — 168 numai doi călușei *a* numai doi bieți călușei *ABCD*. — 178 și 'ncălecând *aA* și încălecând *BCD*. — 180 rezemând-o *aA* rezimând-o *BCD*. — 182 ș'apoi mormăind *aA* ș'apoi mormăi *BCD* = NOTĂ: la 179 (*bundă*=) manta mare de aba groasă *D*. — 184—185 ce se depărtaseră *aA* ce se depărtase *BCD*. — 192 și 'ncântătoare *aA* și încântătoare *BCD*. — 194 galbene *aAB* galbine *C* gălbui *D*. — 199 arburi *aA* arbori *BCD*. — 201—202 porumbi

sălbateci *aAB* porumbei sălbateci *C* porumbici sălbateci *D* = NOTE: la 184 (*bidiviu*=) cal mic, dar țepăn; la 199 (*hâțiș*=) îndesătură de copaci *D*. — 206 îmbelsugată *aA* îmbilșugată *BCD*. — 207 pe zidul împrejmuirii *aA* pe zidul de împrejmuire *BCD*. — 220 de porumb *aA* de praz *BCD* = NOTE: la 212 (*bozii*=) buruiană cu foaia lată care face un fel de floricele albe ce se prefac în bobite negre *D*; la 215 (*școvar*=) un fel de trestie subțire cu care se fac învălișuri de ease la țară *D*; la 215 (*rumâni*=) țărani clăcași și robiți *D*; la 219 (*joagăr*=) fereștrău mișcat de apa râurilor, unde se taie scândurile, blănille, șindrile și altele *D*; — 221 căria-i *aA* căria îi *BCD*. — 232 celalaltă *a* cealaltă *ABCD*. — 235 ea și'n curțile *aA* ea și în curțile *BCD*. — 234 se'nălțau *aA* se înălțau *BCD*. — 241 țarmuri *aA* țarmuri *BCD*. — 241 și'ndată *aA* și îndată *BCD*. — 241 îndată își însuși *aA* îndată își *BCD*. — 242 ea și a lui Radu *aA* ea și a Radului *BCD*. — 243 ca'ntr'un șir *aA* ca într'un șir *BCD*. — 256 se repezi *aA* se răpezi *BCD* = NOTE: la 249 (*soției sale*) Până la această fugă am urmat mai mult sau mai puțin, întâmplările istorice. Dar despre fuga soției lui Andronic, Henricus Hilarius ne spune că chiar Doamna Chiajna a trimis să o ia înapoi dela bărbatul său, încă de pe drum *aABC*; la 254 (*răzbunare*) Henricus Hilarius în Crusius: Turco-Graecia *aABC*. — la 258 (*mazilire*=) gonirea din seauul domnesc *D*; la 261 (*sobor*=) conciliul, sfatul bisericesc *D*; la 259 (*Iosaf*) Henricus Hilarius; Lequien, *Oricns Christianus*; Hammer; Meletic, *Istoria Bisericească aABC*; la 262 (*Atos*) Epistola trimisă de către Crusius, care coprinde povestirea lui Henric Haric; Charrière: *Negociations de la France dans le Levant*, III, p. 741, sq. note 1 *aA*... trimisă... *BC*; la 275 (*Alexandru Lăpușneanu*) Omorirea boierilor de către Alexandru Lăpușneanu, așa frumos povestită de d-nul C. Negruzzi, s'au petrecut pe la 1565; iar acestea se petrec pe la 1568 *aA*... s'a petrecut... *BC*... iar acestea se petrec la 1567 *D*; la 279 (*capetele*) Constantin Căpitănel; Cronicarul Anonim *aABC*. — 262 în mânăstirea Muntelui Atos *aA* într'una din mânăstirile muntelui Atos' *BCD*. — împrotivire *aA* împotrivire *BCD* = NOTE: la 265 (*saraiul*=) palatul Sultanului *D*; la 265-266 (*cer-case Porțile*=) câștigase pe puternicii dela Poartă Otomană *D*; la 268 (*hărăzi*=) dăru. — 268 Mohamet Sokolli *aA* Mahomet Socoli *BCD*. — 274 boiarilor *aAB* boierilor *CD*. — 277 Udriștea *aA* Udriște *BCD*. — 277 Toadar *aA* Toader *BCD*. — 290 fieș ce schimbare *aA* fiesce schimbare *BC*. — 291 fieșce frunză *aA* fiesce frunză *BC*. — 293 d'ale sale veselii *aA* d'ale ei veselii *BCD* = NOTE: la 289 (*ispravnici*=) administratorii județelor *D*; la 280-281 (*Vătășii de plaiuri*=) administratorii ținuturilor muntoase *D*; la 281-282 (*boiari de price*=) boieri cu idei răzvrătitoare *D*. — 300 ce'ntunecime *aA* ce întunecime *BCD*. — 302-303 cu idei răzvrătătoare *D*. — 303 și'n ferestrele *aA* și în ferestrele *BCD*. — 305 adăpostul său *aA* adăpostul ei *BCD*. — 309 își plăsmuește *aA* închipuirea și plăsmuește *BCD*. — 318 dar în perete *aA* dar în părete *BCD*. —

319 era 'nfățișat aA era infățișat BCD . — 320 fiind Sfântul său aAB fiind Sfântul său CB . — 322 îngălbenite $aABD$. — 322 îngălbinite C și 'ntunecați aA și întunecați BCD . — 325 ce le 'npresura aA ce le împresura BCD . — 325 la ceas inoptat a la un ceas așa inoptat $ABCD$. — 326 o sliață și cuvioasă îngrijare $aABCD$. — 340 ce le veni aAB îndată ce veni CD . — 341 despuiați a despuieți $ABCD$. — 343 ce 'n nelegiuita aA ce în nelegiuita BCD . — 350 și 'n față-mi lucea aA și în față-mi lucea BCD . — 358 să ne 'ncercăm aA să ne încercăm BCD . — 359 mă chemaseră aA mă chemase BCD . — 356 ușa chilii aA ușa chiliei BC . — 367-368 ne-a 'nconjurat a ne-a 'nconjorat A ne-a înconjurat BCD . — 371-372 oamenii Domnii aA oamenii Domniei BCD . — 375 și 'i a apucat aBC și 'i-a apucat D . — 385 daseră foc la șira aA dase foc la șire B dedese foc la șira CD . — 389 se repeziră aA se răpeziră BCD . — 400 perete aA părete BCD . — 401 pe 'nvelitoare aA pe învelitoare BCD . — 402 se 'nbrânceau aA se îmbrânceau BCD . NOTE: la 322 (*obraz*=) figurile unei icoane sau unor persoane de frunte, iar obraji însemnează orice fețe omenești D ; la 360 (*nemeși*=) nobili unguri D ; la 388 (*panduri bănești*=) ostași ai Banului Craiovii D ; la 493-494 (*pojarul*=) focul, incendiul D .

IV

(Titlul): IV Pustnica a Pustnica IV $ABCD$

3 trimis aA trâmîs BCD . — 6 ce aduse drept a ce adusesse drept $ABCD$. — 10 dovediseră aA dovedise BCD . — 14 adăoga aAB adăogi C adaose D . — Ion Vodă aA Ioan Vodă BCD . — 17 Ion Vodă aA Ioan Vodă BCD . — 24 boiarii și Țara aA boiarii și Țeara B boierii și Țeara CD . — 31 frătânului său a frătână-lui său A frăținului său B frățină-său CD = NOTE: la 3 (*surghiun*=) exil D ; la 8-9 (*voia vegheată*=) binevoînța D ; la 13 (*haznaua împărătească*), Din raportul solului nemțesc Vysz deia Maiu 1586, Hammer $aABC$; la 17 (*pe zi*). Din raportul bailului venețian Barbaro dela 8 Iunie 1569, Hammer $aABC$; la 14 (*tain*=) subsidiu pentru hrană D ; la 16 (*sârgui*=) se sili D ; la 28 (*a se amestecare*=) formă veche în loc de a se amesteca D ; la 17 (*armean*) Vornicul Ureche $aABCD$; la 21 (*Pătru*) Cronicele Românești, Hammer, $aABC$; la 39 (*dânsul*) Vornicul Ureche. $aABCD$. — 35 unde 'n veci aA unde în veci BCD . — 39 boiarești aA boierești BCD = NOTE: la 33 (*Pătru*) Constantin Căpitan, Dacia, I, IV, aAB Constantin Căpitanul, Dacia, I, IV C ; la 40 (*prîbegie*) Pe atunci se alla fugit tocmai în Spania un Nicolae Basarab cum se vede Mag. Ung. $aABC$; la 47 (*rădvan*=) trăsură învelită, caretă D ; la 51 (*bahmești*=) caii de Bugac se numesc astfel în balade $aABC$ cai de Bugiac în Basarabia D ; la 52 (*pătrării și cincărei*=) cuvinte întrebuițate în baladele populare, publicate de D. V. Alecsandri $aABC$ se zice de caii de patru și cinci ani D . — 55 numa 'n găitane aA

numai găitane *BCD*. — 60 sbura 'n cale *aA* sbura în cale *BCD*. — 61 și 'ncepuse *aA* și începuse *BCD*. — 63 gălbenatece *aAB* gălbinatece *CD*. — 63 trecuseră apa prin *aA* trecuse apa prin *BCD*. — 77 un perete *aA* un părete *BCD*. — 82 urmară slujitorii *aA* șoptiră slujitorii *BCD*. — 87 așa e *aA* așa-i *BCD*. — 87 tocma *aA* tocmai *BCD*. — 88 ce au dat clădirea *aA* a dat clădirea *BCD*. — 92 s'au dus *aA* s'a dus *BCD*. — 99 fiindcă 'n *aA* fiindcă în *BCD*. — 98 povestisei *a* povestirei *ABCD*. — 98 să așezară *a* să așezaseră *A* se așezase *BCD*. — 100 surugii *abc* surugiii *AD*. — 40 mușcele *aA* mușcele *BCD*. — 110 adunaseră fii săi *aA* unde se adunase la tabără fii săi *BC* unde se adunase la tabără fiii săi *D*. — 111 prin munții *a* prin munți *ABCD*. — 113 pe o 'ngustă *aA* pe o îngustă *BCD*. — 115 încovăeturi *aA* încovoieturi *BCD* = NOTE: la 110 (*mușcele*=) dealurile dela poalele munților *D*; la 72 (*Misir*=) Egipt, unde sunt cai arăbești *D*; la 111 (*Otăsăut*) Acolo s'au zidit mai pe urmă în vale *Mănăstirea dintr'un lemn* și sus pe munte, 'mănăstirea *Surpatele aA*... s'a zidit... *BC*. — 117 văi *aABCD*, — 119 cealaltă parte *a* cealaltă parte *ABCD*. — 120 cu 'nnalte *aAB* cu înalte *CD*. — 121 perete *aA* părete *BCD*. — 132 ce 'n goană *aA* ce în goana *BCD*. — 145 și 'ndată *aA* și îndată *BCD*. — 151 ochii săi mari *aA* ochii ei mari *BCD*. — 153 ale nevreilor *aA* ale nevreilor *B* ale nervilor *CD*. — 156 crescuseră *aA* crescuse *BCD*. — 160 se luptaseră *aA* se luptase *BCD*. — 161 scuturaseră *aA* scuturase *BCD*. — se uniseră *aA* se unise *BCD*. — 165 se 'ndrepta *aA* se îndrepta *BCD*. — 169 sub *aA* sub *BCD*. — 172 căria *aABCD*. — 172 împotrivă *a* împotrivă *ABCD*. — 172 toți înaintau *a* ei înaintau *ABCD*. — 175 ca 'ntr'o *aA* ca într'o *BCD*. — 176 găunoasă *a* pomului *aAB* gaunoasă *v* copaciului *CD*. — 178 ținând *aAB* ținând *CD*. — 184 risipite *aA* răsipite *BCD*. — 187 sub *aA* sub *BCD*. — 192 ca o pomană, ca o milostenie îți cere *aA* ca o milostenie îți cere *BCD* = NOTE: la 131 (*lipcan*=) curier *D*; la 181 (*viers*=) glas *D*; la 192 (*ticăit*=) nenorocit, chinuit. — 193 și d'am păcătuț *aAB* și de am păcătuț *CD*. — 193 și d'am foși culpeșă *aA* de am fost culpeșă *BCD*. — 194 cu lăcrămări *aA* cu lăcrimări *BCD*. — 197-198 nu doare ca să-mi *aA* nu doară ca să-mi *BCD*. — 203 la picerile căria *aA* la picioarele căria *BCD*. — 205 fiici *aA* fiice *BCD*. — 215 să clipească sub *aAB* să clipească sub *CD*. — 217 repede *aA* răpede *BCD*. — 218 și 'ntunerecul *aA* și întunerecul *BCD*. — 224 oțărit *aA* oțelit *BCD*. — 224 ajunseră *aA* ajunsese *BCD*. — 225 începuseră *a* începura *ABCD*. — 228 ce să legănau *a* *ABCD*. — 231 în scobitura *Aa* în scorbura *BCD*. — 235 pom ei scobiră *aA* copaciu ei scobiră *BCD* = NOTĂ: la 199 (*sburdă*=) nestatornică *D*; la 236 («*dintr'un lemn*») Tradițiunea zice că icoana cea mare dela «*Mănăstirea dintr'un lemn*» au fost de mai multe ori mutată și s'a întors singură la locul unde e acum mănăstirea *aA* ... a fost de mai multe ori... *B* ... singură la locul unde era clădită mănăstirea *CD*. — 240 se întâmpinaseră *aA* se întâmpinase *BCD*. — 241 se lăsasera *aA*

lăsase $BCD = NOT\bar{A}$: la 242 (*Milcovului*) Constantin Căpitanul $aABC$. — 243 îi ajunsese a îi ajunse $ABCD$. — 243 o 'ngrijată aA o 'ngrijată BCD . — 246—247 molatece aA molatice BCD . — 247 un ne 'ncetat a un nencetat A un neinecet BCD . — 249 răpaos aA repaos BCD . — 256 fii săi $aABCD$. — 257 din protivă aA din potrivă BCD . — 257—258 reazămul aA reazimul BCD . — 260—261 Ion Vodă a Ioan Vodă $ABCD$. — 261 presimțiri ale Doamnei aA ale doamnei, numei lor BCD . — 264 boiarii aAB boierii CD . — 265 pe viitorime străinați aA pe viitor înstrăinați BCD . — 266—267 și are să vie aAB și are să vină CD . — 267 să se 'nchine aA să se închine BCD . — 269—270 caii să sloboziră a caii se sloboziră $ABCD$. — 272 risipire aA răsipire BCD . — 274 să se șie aA să se șină BCD . — nepregetată a nepregetata $ABCD$. — 276—277 a munci lor $aACD$ a mamei lor B . — 281 de boiari aAB de boieri CD . — 285 se zărea $aABCD$. — oștiri numeroase care, după hărbile zbărlite ale oștenilor, după caii lor aAB oștiri numeroase care, după caii lor mărunței și păroși C ostași numeroși care după... D . — 290 Ion Vodă $aABC$ Ioan Vodă D . — 293—294 de covor alb cusut cu fir și legat jur împrejur cu țăruiși poleiți $aABC$ de covor alb cusut peste tot cu fir, legat jur împrejur de martaci poleiți și 'nșoponat cu un măiug de aur D . — 298 cu 'n mîntean aA cu un mîntean BCD . — 299 năstrujită $aABC$. — 296 un voinic nalt $aABC$ un matur voinic D . — 300 baltac aA baltag BCD . — 302 cu mâna 'n șold aA cu mâna în șold BCD . — 302 halal de ei a halal di ei $ABCD$. — 305 or e'ai mîntea ea de prunc a or pe semne e'ai mîntea ea de prunc $ABCD$. — 307 e'ați socotit $aABD$ e'ați socoti C . — 307 Moldova, Țară di jae aA Moldova Țară di jae BCD . — 308 o mișca dela Munteni aA o mișca pripășită pi la Munteni BCD . — 310 Moldovanul aAD Moldoveanul BC . — 312 cole cot la cot aA colea cot la cot BC . — 316 o 'nvărti câteva ori cu brațu-i vartos aA o 'nvărti de câteva ori cu brațu-i vartos BC o 'nvărti de câteva ori cu brațu-i vartos $D = NOTE$: la 368 (*Pătru Voevod*) Cronicile Românești $aABC$; la 250 (*Ion Vodă*) Vornicul Ureche $aABC$; la 236 (*salvari=*) nădragi largi D ; la 294 (*martaci=*) țăruiși de care se leagă frânghiile cortului D ; la 294 (*inșoponat cu un măiug=*) încoronat cu o sferă D ; la 300 (*aninată=*) atârnată D ; la 299 (*ghioagă năstrujită=*) armă compusă dintr'o ghiulea cu șinte mari, pusă în vârful unei măciuci D ; la 302 (*halal di ei=*) vai de ei!; la 307 (*jac=*) jaf D ; la 310 (*otoman=*) vrednic, viteaz D ; la 301 (*șălos*) Din balada Grue Grozăveanu $aABC$; la 314 (*armindean=*) sărbătoarea dela I Maiu $aABCD$; la 313 (*poelon=*) plocon D . — 317 blestem aAB blăstem CD . — 319 ș'apoi îndată cu ochii aA ș'atunci îndată cu ochii BCD . — 320 câtă să se ridice în genunchi aAB încercă să se ridice în genunchi C încercă să se ridice în coate D . — 323 care unde putea $aABC$ care în cotro putea $D = NOTE$: la 314 (*liftă=*) soiu nemernic de oameni D ; la 316 (*suda'mă=*) ceartă, ocărire D ; la 333 (*cbștea*) Constantin Căpitanul, Șincai, Engel și alții $aABC$.

ΨΕΥΔΟ-KYNHΓETIKOΣ

COPRINSUL

3 știu franțuzește A știu franțuzește C. — 18 Platon și Xenophonte A Platon și Xenofon C. — 22 Dușmănia literară A Dușmănia literară C. — 37 sportman fashionabi 'u A sportman fashionabil C. — 44 Basnul A Basmul C. — 48 basnul A basmul C.

DIFFICILES NUGAE

I

9 respăr A răspăr B. — 16 nu adaogă A nu adaoge C. — 42 de către autorul ei A de către conștiinciosul autor C. — 56 povățe A povețe C. — 57 Artea A Arta C. = NOTĂ: la 202 (*aevum*) Horatii, *Ars poetica*, v. 345—46 A Idem, v. 345—46 C. — 86 Sânt-Hubert A Sânt Hubert C. — 90 cari când A cari când C. — 97 sub arșița A subt arșița C. — 107 să pască pe țearine înțelenite A să pască țearinele înțelenite C. — 120 să imble A să umble C. — 138 sub ale lor bătrâneți A subt ale lor bătrâneți C. — 142 să îmbuibă AC = NOTĂ: la 149 (*Bărăganul întreg*) Aluziune la cărciuma unchiușului poreclit *Dor-mărunt*, împrejurul căria s'a întemeiat un sat; acolo trăgeau mai adesea vânătorii din Bărăgan C. — 166—167 dar simțurile-i A dar simțurile-i C. — 188 și 'n toată împrejmuirea A și în toată împrejmuirea C. — plăcerile inteliginți A plăcerile inteligente C. — 200 vânătoarei A vânătoării C. — 207 stele nopței AC. — 217—218 și a cititorului A și a cititorilor C. — 201 Revizorele generale A Revizorul general C = NOTĂ: la 224 (*sunteți frumoase*) «црть пакъ назъли стинъ; какъ въ хрощи». — Romanțul *Taras Bulba* este o admirabilă descriere a vieții Cazacilor zaporojeni, cari au jucat un așa mare rol în istoria Țărilor Române sub domniile strălucite a lui Matei Basarab în Țara Românească și a lui Vasile Lupu în Moldova C.

II

35 de pre ulițe A de pe ulițe C. — 40 cei carii A cei cari C. — 40 sbor A sboară C. — 41 se cocoțesc A se cocoțează C. — 41 carii A cari C. — franțuzește A franțuzește C. — 57 o adâncă mustrare de cuget A o mustrare de cuget C = NOTĂ: la 48 (*V. Alexandri*) «24 de ceasuri la Balta Albă 1847» în «*România Literară*», foaie periodică, Iași 1855 AC; la 78 (*Constantin Foca*) Heliade a publicat A Eliad a' publicat C; la 86 (*turdo*) Zău, nu mă mir zicea, dacă unii își mănâncă averea, de vreme ce, de cât un sturz gras, nimic nu este mai bun A zău, nu mă mir, zicea, dacă unii își mănâncă averea, de oară ce, de cât un sturz gras, nimic nu este mai bun C = Notă: la 108 (*Germania*) Plinii Secundi, *Histor. natural.* IX, 35 A Plinii Secundi, *Histor. natural.* IX, 25 C. — 109 franțuzește A franțuzește

C. — 123 celor carii A celor cari C. — 135 consorțiilor A consorțiilor C. — 135 mai mult decât am dori A mai cu prisos de cum am dori C. — 158 cualificând A calificând C = NOTE: la 163 (*inopes*) Dacă aş avea sturzi îngrăşați cu măslina din Picenum, ... dar numai grauri buni de nimic... A Dacă aş avea sturzi îngrăşați cu măslina din Picenum... dar acum (am numai) grauri buni de nimic... C. — 158 în formă de synodoche AC. — 168 rapide A răpede C. — 169 sub A subt C = NOTĂ: la (*minor pena*) Dante, *Divina Commedia*, *L'Inferno*, cant. V, v. 38—45 A Dante, *Divina Commedia*, *L'Inferno*, cant. V, v. 38—44 C. — 184 carii A cari C. — 190 învață a vorbi franțuzește A învață franțuzește C. — 176 îl tractează A îl tratează C. — 182 franțuzești A franțuzești C. — 184 despreț A dispreț C. — 186 pentru plocon A pentru peșcheș C. — 192 Mai înteu A Mai întâiu C. — 209 precioasă A prețioasă C. — 215 găinușe de alun? sau...? A găinușe de alun? ...? C. — 217 Virgiliu A Virgil C. — 219 carii A cari C. = NOTĂ: la 223 (*talento*) ...au pus rațiunea mai prejos A ...au pus înțelepciunea mai prejos C. — 228 sbor A sboară C = NOTĂ: la 232 (*portate*) Idem, Idem, v. 82—84 A Dante, *Div. Com. L'Inferno*, cant V, v. 82—84 C. — 242 sub A subt C. — 243 se strecor A se strecoară C. — 255 nu mai vede A nici nu vede C.

III

6 vacanții AC. — 14 vânătorii A vânătorie C. — 16 să-și pui A să-și pună C. — 21 exiginte A exigent C. — 51 fecundă Vinere A spornică Vinere C = NOTĂ: la 50 (*lumești*). Traducerea versurilor latinești se află în josul paginii, iar textul latin în corpul scrierii A Versurile latinești se află în josul paginii, iar traducerea lor în corpul scrierii C. — 55 nuorii AC. — 56 flori suave A flori drăgălașe C. — 60 vârtute A virtute C. — 60 turmele sălbatice A turmele îndârjite C. — 65 inspirând tutulor A suflând tuturor C. — 71 sub A subt C. — 105 intelectuali A intelectuale C. — 114 Alcibiade A Alcibiad C. — 136 adevăratul omul lui Dumnezeu A adevărat om al lui Dumnezeu C. — 144 servitorul A slujitorul C. — 158 să spui A să spun C. — 174 cu servitorul A cu slujitorul C. — 177 O nouă smâncală de haină, îl făcu s'o mai scurteze AC. — 203 artea lor A arta lor C. — 209 care părul și-l leapădă A care părul și-l pot lepăda C. — 223 sântului Hubert A sfântului Hubert C. — 240 tu fiind A tu ținând C. — 241-242 dominiu A domeniu C.

IV

12 descrieri literarii AC = NOTE: la 45 (*Hubert*) ...Pentru biografia artistului, vezi: *Histoire des peintres de toutes les écoles* par Ch. Blanc, *École allemande*, și *Vieța lui de Eye*... AC. — 25 preimblată A preumblată C. — 53

trubadorele *A* trubadurul *C*. — 60 sub *A* subt *C*. — 69 sântele *A* sfintele *C*. — 78 sub *A* subt *C*. — 86 din pharetra *A* din cucura *C*. — 98 în răpidea *A* în răpedea *C* = NOTĂ: la 100-101 (*sălbaticie*) Traducerea românească a textului grecesc din corpul scrierii e în josul paginii *A* Textul grecesc e în josul paginii, iar traducerea românească în corpul scrierii *C*. — 121 e rădicat *A* e ridicat *C*. — 134 celelalt *A* cel-lalt *C*. — 159 răsticnirii *A* răstignirii *C*. — 163 calul șeade *A* calul stă *C*. — 164 pioasa mirare *A* pietoasa mirare *C*. — 183 artea *A* arta *C*. — 186 occidente *A* occident *C*. — 189 imagini *A* imagine *C*. — 190 artea *A* arta *C*. — 206 literariă *A* literară *C*. — 207 ideă *A* idee *C*. — 209 Xenophonte *A* Xenofon *C*. — 210 Iuliu Polluce *A* Iuliu Pollux *C* = NOTĂ: la 213 (*Opiant*)... Xenophonte *A* Xenofon *C*. ... Xenophonte *A* Xenofon *C*. ... Iuliu Polluce *A* Iuliu Pollux *C*. ... opere ale lui s'au perdut *A* opere ale lui s'au nimicit *C*. — 216 în calitatea *A* în calitatea *C*. — 216 pe d'întregul *A* pe d'întregul *C*. — 217 Xenophonte *A* Xenofon *C*. — 218 Polluce *A* Pollux *C*. — 230 scholiastul *A* sholiastul *C*. — 233 înfloratei sale muze *A* înfocatei sale muze *C*. — 242 tehnică *A* tehnică *C*. — 247 împărechia *A* împerechia *C* = NOTĂ: la 257 (*fugă*) Traducerea românească a textului grecesc din corpul scrierii e în josul paginii *A* Textul grecesc e în josul paginii, iar traducerea românească în corpul scrierii *C*. — 260 carii zămislesc *A* cari zămislesc *C*. — 263 să nu dea *A* să nu dea *C*. — 265 pânticile *A* pântecile *C*. — 267 sub *A* subt *C*. = NOTĂ: la 270 (*luptă*) Traducerea românească a textului grecesc din corpul scrierii e în josul paginii *A* Textul grecesc e în josul paginii iar traducerea românească în corpul scrierii *C*. — 276 importanțea cestiune *A* importanta cestiune *C*. — 278 puind *A* punând *C*. — 278-279 Xenophonte *A* Xenofon *C*. — 287 că-i e coada *A* că-i coada *C*. — 293 pentru interesanțea *A* pentru interesanta *C* = NOTĂ: la 284 (*stufoasă*) Xenophont. de Venat. IV *A* Xenophontis, de Venat. IV *C*.

V

10 proeminentele *A* proeminentul *C*. — 12 aș adăoga *A* aș adauge *C* = NOTĂ: la 20 (*București*)...sunt patru personaje *AC*...vânător rezimat *A* vânător proptit *C*. — 36 de a aduce *A* să aduc *C*. — 37 sântului împărat *A* sfântului împărat *C*. — 56 a ericitului Traian *A* a ereticului Traian *C*. — 88 ascuțiș romboidale *A* ascuțiș romboidal *C*. — 93 fugând *AC*. — 101 icoanele sântilor *A* icoanele sfinților *C*. — 102 sub umbră *A* subt umbră *C*. — 103 mai în lături *A* mai în laturi *C*. — 109 el invocă *A* el invoacă *C*. — 110 pe Herculele rustic *A* pe Ercul rusticul *C*. — 124 bas relieuurile *A* baso-relieuurile

C. — 128 operile *AC.* — 131-132 să nu cătăm la fiarele *A* să nu cătăm prea de aproape la fiarele *C.* — 151 doare numai luând-o *A* doară numai luând-o *C.* — 156 sub *A* subt *C.* — 159 mi-ar place *AC.* — 180 căuta-vom *A* căta-vom *C.* — 183 de pre fața lumii *A* de pe fața lumii *C.* — 185 eu voui adăugă *A* eu voui adaoge *C.* — 187 elefanți-mamuth *A* elefanți-maamuți *C.* — 203 ca să așterne *AC.* — 204 nemărginite epopee *AC.* — 225 a-ți pune sub *A* a-ți pune subt *C.* — 234 și iubirea necumpătată de patrie a cetățenilor liberi Elveții *A* și iubirea necumpătată de patrie a cetățenilor liberi Elveții *C* = NOTĂ: la 261 (*muncă*) ... Have baffled me; my gaius to-day will scarce... *A* Have baffled me; my to-day will scarce... *C* = NOTĂ: la 279 (*sont doux*) ... Capra neagră sparge haita și fuge în pădure... *A* Capra neagră întoarce haita și fuge în pădure *C.* ... Frumoasă mai este iubita mea și dulcii îi mai sunt ochii *A* Mult mi-e frumoasă iubita și dulcii îi mai sunt ochii *C.* — 301 când sfâșia *A* când sfâșia *C.* — 303 addă-ți aminte *A* ado-ți aminte *C.* — 326 al photographiei *A* al fotografiei *C.* — 330 căria *AC.* — 421 pântre stânce *A* printre stânce *C.* — 422 sânt aicea *A* sunt aicea *C* = NOTĂ: la 426 (*iudele*)... de arburi *A* de arbori *C.* = NOTĂ: la 451 (*budur*) ... se ține mai adesea *A* se ține mai adesea *C.*

VI

2-3 ale cărei *A* ale cării *C.* — 6 cele care ce cântă *AC.* — 7 il găgăse (*judeln*) *AC.* — 32 cuestiuni *A* cestiuni *C.* — 35 în singurătatea mea de atunci *A* în singurătatea de atunci *C.* — 61 să auz *A* să aud *C.* — 65 sub *A* sub *C.* — 67 lacrimi *A* lacrimi *C.* — 69 repetă din cornuri *A* repeșese din cornuri *C.* — 91 înflând *A* umflând *C.* — 82 franțuzește *A* franțuzește *C* = Notă: la 98 (*Weber*) ... compozițiuni instrumentale *A* Compozițiuni instrumentale *C.* ... Gioachimo Rossini *A* Giachimo Rossini *C.* — 120 virtuos *A* virtuoso *C.* — 125 înseși fiarele *A* însăși fiarele *C.* — 137 socotim de păgâne și barbare *A* socotim de păgâne și de barbare *C.* — 146 anticuitate *A* antichitate *C.* — 156 tractând *A* tratând *C* = NTOĂ: la 157 (*aliis*) Nobilele... *A* Nobilul... *C.* — 162 povățe *A* povețe *C.* — 167 foi literarii *A* foi literare *C.* — 174 sub *A* subt *C.* — 178 champanie *AC.* — 191 că D. P. Ghica *A* că d-l Pantazi Ghica *C.* — 194 D. Pantazi Ghica *A* d-l Pantazi Ghica *C.* — 205 D. Pantazi Ghica *A* d-l Pantazi Ghica *C.* — 213 sădbile *A* salbele *C.* — 218 sub *A* subt *C.* — 228 pe noi ne atinge *AC.* — 245 cu sculpturi *A* cu sculpture *C* = NOTĂ: la 251 (*scumpe*) ... anticuităței *A* antichității *C* ... dela operele *AC.* ... Monumenti inediti, vol. III, pi. LI *A* Monumenti inediti, vol. III, pl. LI *C.* — 258 ambele *AC.* — 263 imbele *AC.* — 264 căria *AC.* — 267 carii *A* cari *C.* — 276 d'a 'mpicioarele *A* d'a'npicioarele-

C. — 277 carii A cari C. — 297 sub A subt C. — 301 carii A cari C. — 302 sub A subt C. — 302 și lăutari cu naiul A și muscalagii cu naiul C. — 304 bandă numeroasă de muzicanți A bandă numeroasă de lăutari C. — 305 personajie AC. — 317 sub A subt C. — 326 Khoşru Anuşivan A Khoşru Anuşivan C.

VII

12 unia AC. — 14 și'n ditrambe A și în ditrambe C. — 17 carii A cari C. — 19 dobitoace antediluviane A antediluviane C. — 24 anticuitate A antichitate C. — 33-34 principii fundamentali A principii fundamentale C. — 58 carii iubesc A cari iubesc. — 59 carii s'ar căi A cari s'ar căi C. — 61 carii au așternut A cari au așternut C. — 66 numer mai considerabile A număr mai considerabil C = NOTĂ: la 81 (*loci*) Ovidii, *Pontica*, I, v. 49—50 A Ovidii, *Pontica*, I, v. 49—50 C ... A. Papadopoulos A Papadopoulos C ... cestiune A cestiune C. — 81 anticuitate A antichitate C. — 105 căria AC = NOTĂ: la 110 (*oglină*) traducerea versurilor latinești se află în josul paginii, iar textul latin în corpul scrierii A versurile latinești se află în josul paginii, iar traducerea lor în corpul scrierii C; la 48 (*miroir*) ... Vino tu numai des... A Vino tu mai des ... C. — 186 sub A subt C = NOTĂ: la 148 (*turbare*) ... calitățile AC. — 199 dinderăt AC. — 202 din mână îi scapă A din mână-i scapă C. — 207 calificațiunea AC = Notă: la 237-238 (*filosofie absolută*) ... Heliade Rădulescu, carele, din feluritele A Eliad Rădulescu; din feluritele C ... în calitate AC ... de gimnaziu A gimnaziu C ... necum și cursurile AC... într'un punct A într'un punct C ... domnia voastră A d-voastre C. — 241 operele AC. — 242 califica AC = NOTĂ: la 251 (*vânătorilor*) ... să se fi dat A să se fi dat C... și se joacă A și se joacă C ... atârnată pe bârână A atârnată de bârână C ... Museo del Rey A Museo de Rey C. — 256 Franc. Desportes A François Desportes C. — 257 carii A cari C.

VIII

9 sub A subt C. — 10 ca să întreție A ca să întrețină C. — 25 în secolul al XVI-lea A în secolul al XIV-lea C. — 31 așa speciale A așa special C. — 32 carii A cari C. — 33 din al XVI-lea A din al XIV-lea C = NOTĂ: la 24 (*altele*) ... în Occidente A în Occident C ... und giehischen AC. — 34 al operilor AC = NOTĂ: la 36 (*Francis Snyders*) ... cele mai principale 34 A cele mai principale C. — 54 carii au tractat A cari au tratat C. — 57 castelului seniorale A castelului senioral C = NOTĂ: la 54 (*Filip Wouwerman*) ... un număr considerabile A un număr considerabil C. — 69 pe care-l împodobește A pe

care-l împodobesc *C*. — 78 rolul principale *A* rolul principal *C*. — 80 a deschira *A* a răschira *C*. — 110 subt *A* sub *C*. — 110 uria *A* furia *C*. — 119 a împlia *A* a umple *C*. — 120 unei întrege droaie *AC*. — 139 le plăcea a recunoaște și a-și aduce aminte *A* le plăcea să recunoască și să-și aducă aminte *C*. — 161 inspirațiunile îi sunt *A* inspirațiunile-i sunt *C*. — 163 sub *AC*. — 186 despre carii *A* despre cari *C*. — 186 se îmfiau *A* se umfiau *C*. — 187 să ție *A* să țină *C*. — 205 variate *A* varite *C*. — 210 sub *A* subt *C*. — 212 naievetate *A* naivitate *C*. — 219 sub *A* subt *C*. — 241 ca să mă supuiu *A* ca să mă supun *C* = NOTA: la 240 (*Carabas*) ... *A* ne plăti dreptul stăpânului *A* *A* ne plăti dreptul (fecioriei datorit) stăpânului *C*. — 265 domnia lor *A* d-nialor *C*. — 294 se simte *AC*. — 311 carii *A* cari *C*. — 326 D. Elzéar Blaze *A* d-l Elzéar Blaze *C* = NOTA: la 333 (*Ungaria*) ... cu 25 stambe colorate *A* cu 25 stampe colorate *C*.

IX

43 Și 'n vâlcelele 'nflorite *A* Și 'n vâlcele 'nflorite *C* = NOTA: la 88 (*sanglantes*) ... în lături *A* în laturi *C* ... se împlie *A* se umple *C*. — 118 pe bieții burghezii *A* pe bieții burgezi *C*. — 126 îmblete *A* umblete *C*. — 139 carii *A* cari *C*. — 149 opere literarii *AC*. — 153 numai din spusă *A* numai din spuse *C* = NOTA: la 153 (*Aksakof*) ... precum aș fi făcut poate încă și mai bine... *A* precum aș fi făcut poate și mai bine *C* ... carii *A* cari *C* ... imposibile *A* imposibil *C*. — 155 talent admirabile *A* talent admirabil *C*. — 157 măiestru *A* maiestru *C*. — 201 sub nuori *A* sub nori *C*. — 204 d'alungul căi *A* d'alungul căii *C*. — 206 în îmbletul *A* în umbletul *C*. — 213 carii *A* cari *C* = NOTA: la 205 (*mult*) ... au adăogat *A* au adăogit *C*... no. 472 *A* no. 471 *C*; la 215 (*La liberté*) ... poartă un nume frumos *A* portă un falnic nume *C*. — 240 carii *A* cari *C*. — 264 bas-reliefuri *A* baso-relievuri *C*. — 270 pe carii *A* pe cari *C*. — 276 carii se preâmbă *A* cari se preumbă *C*. — 281 carii *A* cari *C*. — 205 operile *AC*. — 398 naievetatea *A* naivitatea *C*. — 300 orizontele *A* orizontul *C*. — 306 carii *A* cari *C*. — 307 continentele *A* continentul *C*. — 313 carii *A* cari *C*. — 315 în lături *A* în laturi *C*. — 319 carii *A* cari *C*. — 341 sub *A* subt *C*. — 345 să putem repeta *A* să putem repeți *C*. — 359 sănt *A* sunt *C* = NOTA: la 352 (*amis*) Sonnet à Al. T. *A* Sonnet à Alt. T. *C*; la 356 (*astra*) ... o nouă vârtute, copile *A* o nouă vârtute, băiete *C*.

X

18 să spuiă *AB* să spună *C*. — 26 care sănt *A* care sunt *BC*. — 48 imbele Mușe *ABC*. — 50 sub *ABC*. — 47 sub *ABC*. — 56 este o adevărată gură de raiu *A* este întocmai o gură de raiu *BC*. — 58 culme *AB* culmi *C*. — 64 ția *AB* țină *C*. — 67-68 aveam cu mine și pe un Neamț *A* aveam cu mine pe un Neamț

BC. — 67 Aşa fu precuvântarea lui — mai scurtă decât aceea ce-ți adresez cu astăzi ție și apoi urmând A Aşa fu precuvântarea lui, precum zice bătrânul Omer: BC = NOTA: la 71 (*viersul*) Traducerea românească a textului grecesc din corpul scrierii e în josul paginii A Traducerea românească e în corpul scrierii fără text grecesc în josul paginii B Textul grecesc e în josul paginii, iar traducerea românească în corpul scrierii C = NOTA: la 78 (*Doamna Neaga*) ... trăia în secolul al XVI-lea A trăia în al XVI-lea secol C ... monastirii A mănăstirii C ... la anul 7108 (1600) A la anul 7107 (1600) C ... anul IV-lea AC ... și desemnul crucii dela Kiew A și desemnul crucii dela Kiew a Doamnei Neagăi C. — 80 cu pârâie A cu pârâie BC. — 81 se preîmbla AB se preîmbla C. — 85 Din toți copii ABC. — 83—84 nu le mai pot ghici AC nu e mai pot ghici B. — 90 ca și întreagă taria cerurilor A ca și întreaga tăria cerurilor BC. — 96 ale păsărilor A paserilor BC. — 99 până în scoarță AB până 'n scoarță C. — 94—95 pe de rost toate limbile AC pe de rooam tsulite bile B. — 105 aici AB aci C. — 105 addo 'ți A adu-ți BC. — 111 ce o înecau AB ce o 'necau C. — 123 păsări A paseri BC. — 134 se răpezi AC se repezi B. — 136 se 'nălța AB se înălța C. — 138 carii rămăsese A cari rămăsese BC. — 140 pe la gura Teghi ABC. — 139 Rossilor AB Rosilor C. — 143 molifți AB molizii C. — 150 cuprinde AB cuprindea C. — 150 și 151 carii A cari BC — 151 se rădica A se ridica BC. — 170 pasărea A paserea BC. — 159—160 falnic destine A falnic întinse BC. — 169 d'ăsa cuvinte A de așa cuvinte BC. — 171 șalei AB șelei C. — 174 ascunse în sân AB puse în sân C. — 176 mândrii păunași AB mândri păunași C. — 180 se preîmbla AB se preîmbla C. — 180—181 previgătorile A privighetorile BC. — 181 stigleții AB sticleții C. — 182 scatii ABC. — 183 cu dulcele ABC. — 192 ce se arată B ce se arata A ce se arăta C. — 198 nuorii AB norii C. — 214 scorburea AB scorbura C. — 216 îmblată A umblată BC. — 217 sub AB subt C. — 218 cărările se făcuse ABC. — 223 rapide A repede B repede C. — 226 ar fi imblat A ar fi umblat BC. — 244 imblau A umblau BC. — 248 stecli A sticli BC. — 249 atâtea mari de vreme A atâta mare de vreme BC. — 250 comorile cele dela Pietroasa AB Comorile dela Pietroasa C. — 255 în viezuinile AB în vizuinele C. — 255 sub pământ ABC. — 267 în lături A în laturi BC. — 267 pe a se simți A de a se simți BC. — 271 până ce rădică A până ce ridică BC. — 275 carii A cari BC. — 275 din vizunii A din viezuini B vizuini C — 275 șderii ABC. — 283 carii A cari BC. — 281 îmblă A umblă BC. — 292 în vizunia A în vizuina BC. — 306 păsările AB paserile C. — 290 ca să-i vie AB ca să-i vină C. — 313 smoală clocotită AB colcotită C. — 318 moșoroii A mușuroii BC. — 319 năclăite A năclăite BC. — 320 fundul văi ABC. — 324 d'asupra văi ABC. — 328 rădicase A se redicase B se rădicase C. —

328 scântea A scântei BC. — 333 ea s'o izbească A ce să o izbească BC. — 341 colcotirea ABC. — 354 păsările A paserile B pasările C. — 369 îndărăt A îndărăt BC. — 377 din a căruia A din a cărei BC. — 380—381 în goană mare AB în goana mare C. — 385 se află nicio primejdie A se află în nicio primejdie BC. — 396 care se zvârecoala A care, sărmana, se zvârecoala BC. — 399 nu vei fi nimerit-o A nu vei fi nimerit-o BC. — 403 se apăra A se apăra BC. — 418—419 grațioasele strofe ale glumei lui Ronsard A grațioasele strofe ale glumei vechiului poet francez Rousart, cel de viță românească BC = NOTĂ: la 419 (românească) Traducerea românească a textului francez din corpul scrierii se află în josul paginii A Traducerea românească a textului francez se află în corpul scrierii, fără text francez în josul paginii B Traducerea românească a textului francez se află în corpul scrierii, iar în josul paginii e. textul francez C. — 439 aceasta istoria A acesta istorioara B această istorioară C. — 441 pe cântăreață A pe cântăreața BC = NOTĂ: la 439 (istorioară) Traducerea românească a textului latin din corpul scrierii se află în josul paginii A Traducerea românească a textului latin se afla în corpul scrierii, fără text latin în josul paginii B Traducerea românească a textului latin din josul paginii se află în corpul scrierii C 442 taie A tăia C. — 443 cu penele sale A cu aripile ei BC. — 440 se răpezi AC se repezi B. — 443—444 și inimicul ei, crudul Nisus (eretele) o urmărește cu țipete mari prin aer A și dușmana, cruda gaiță o urmărea cu chiote mari prin aer BC. — 456 la basnul A la basmul BC. — 457 să te lauzi AB să mi te lauzi C. — 460 îmblă umblă BC.

XI

1 sub ABC. — 4 seara bună A ziua buna CB. — 7 orizontului AB orizontului C. — 8 se așternuse ABC. — 9 sub AB subt C. — 9 culminante AB culminant C. — 20 metalice reflecte A metalice reflexe BC. — 29 sub stânci roșcate A sub stâncile roșcate BC. — 33 preîmblându-mi A preumblându-mi BC. — 36 orășanilor AB orășenilor C. — 37—38 să vie AB să vină C. — 58 ceafa A ceafă B căfă C. — 51 îmblă A umblă BC. — 59 adăogă A adăogi BC. — 61 basnul A basmul BC. — 65 vânătoarei A vânătorii B vânătoarii C. — 77 ia aminte AB ia minte C. — 97 pe la apusul soarelui AB pe la apus de soare C. — 120 pieptu-i A pieptul îi BC. — 124 pâraie A pâraie BC. — 124 îmbla A umbla BC. — 126 sub ABC. — 143 mlădioară AB mlădioasă C. — 165 colcotirea ABC. — 180 fusese ABC. — 198 sub ABC. — 200—201

desmierdări noui *AB* nouă *C*. — 202 toate se înstrăinase și se lepadase *ABC*. — 209 suflarea de pe guriță *AB* suflarea după guriță *C*. — 232 spuie lumea *AB* spună lumea *C*. — 239 în ea silnic se încuiba *AB* în ea zilnic se încuiba *C*. — 241 îmbla *A* umbla *BC*. — 241 prin pădure *A* prin păduri *BC*. — înuorată *AB* înorată *C*. — 254 Pân'ce tu nu-mi vei aduce *AB* Pân'ce tu nu mi 'i aduce *C*. — 287 și în păduri *AB* și în păduri *C* = NOTĂ: la 295 (*Ah, unde?*) Textul spaniol al traducerii libere românești din corpul scrierii urmează imediat după traducere, iar în josul paginii e o a doua traducere «ad litteram» după cum urmează: «Rege al sufletului meu și al acestei țări domn, de ce mă lași? Unde te duci? Ah, unde?» *A* Traducerea românească e în corpul scrierii fără text spaniol nici în corpul scrierii, nici în josul paginii *B* Textul spaniol al traducerii românești e în josul paginii *C*. — 298 îmble *A* umble *BC* = NOTĂ: la 306 (*odinioară*) Textul francez integral al unei părți din traducerea liberă românească din corpul scrierii urmează imediat după traducere, iar în josul paginii e o a doua traducere «ad litteram» și completă, după cum urmează: Spuneți-mi unde și în ce țară este acum Flora, frumoasă Romană, regina albă ca un erin care cânta cu glas de sirenă? Echo răspunde, când se face vreun șgomot pe d'asupra râurilor sau peste lac; unde mai sunt, o fecioară stăpână, dar unde mai sunt zăpezile de anțărț? *A* Traducerea românească liberă și integrală e în corpul scrierii fără text francez, nici în corpul scrierii nici în josul paginii *B* Textul francez al traducerii integrale și libere din corpul scrierii românești e în josul paginii *C*. —... dar unde mai sunt zăpezile de anțărț (în notă) *A* ah! căci nu mai sunt chiar și viscolile de odinioară? *B* ah! unde mai sunt chiar și viscolile de odinioară? *C*. — 309 păseri *ABC*. — 310—311 în care apoi își aflase fericirea *A* în acele dumbrăvi unde apoi își aflase fericirea *BC* = NOTĂ: la 324 (*căințe*) *C*. Val. Catulli, *Carmen*, LXIII, de Aty. v. 50—73. Textul latin se află în corpul scrierii, iar traducerea românească în josul paginii, după cum urmează: O, patrie care m'ai făcut, o, patrie care m'ai născut, pe care eu, nemernicul, părăsind-o, cum fac robii fugari când fug dela stăpânilor, mi-am purtat pașii în codrii de pe muntele Ida, ca să viu prin zăpezi și prin locașele înghețate ale fiarelor și ca să alerg, ca o furie rătăcitoare prin adăposturile lor; unde ești, în ce parte de loc te vei mai fi aflând așezată, o, patrie mea? Vederea mea dorește a-și îndrepta urma către tine în scurtele momente, când sufletul meu nu se află stăpânit de sălbatica-i turbare. Oare eu sunt acela care dela casa mea am venit până în aceste păduri depărtate. Sunt eu cu adevărat

departe de patria, de bunurile, de amicii, de părinții mei? Sunt eu departe de for, de palestră, de stadiu, de gimnazii? Nenorocitul, ah, nenorocitul de mine! Plângi suflète, plângi mercu! Ce groaznice sunt schimbările ce s'a făcut în firea mea! Eu eram copilandru, eu june, eu voinic, eu băiat; eu eram floarea gimnaziilor, eu eram podoaba luptelor... Trăi-voiu acum vieța mea sub naltele piscuri ale Frygiei, unde trăiește ciuta pădureată și mistrețul răătăcitor? Mult, ah, mult mă căiese de ceea ce am făcut; mult, ah, mult mă simț pedepsit *A* C. V. Catulli, *Carmen*, LXIII, de Aty, v. 50—73. *A* Lip sește și textul latin și traducerea românească, aceasta din urmă fiind exprimata printr'un rând de puncte în corpul scrierii *B* Textul latin se află în notă iar în corpul scrierii, un rând de puncte *C*. — 333 se deschide *A* se cască *BC*. — 341 trăiește 'n și 'n desfătări se 'mbată *B* trăiește în desmierdări și 'n desfatări se 'mbată *C* = NOTĂ: la 345 (*iubiri*) Textul francez se află în corpul scrierii, iar traducerea «ad litteram» românească în josul paginii după cum urmează: Veți trece voi toate, plâpânde flori ale vieții! Tinerețe, amor, plăcere, trecătoare frumusețe, frumusețe pe care cerul nedăruiește pentru o zi, veți trece toate, dacă mâna geniului nu vă va da nemurirea. Cată cu un ochiu de milă la junimea de rând, strălucitoare de frumusețe, îmbătându-se de plăceri; când ea va goli paharul cu încântările, ce va mai rămănea oare dintr'însa? Abia o amintire. Mormântul ce o așteaptă o va înghiți întregă, o eternă tăcere se va întinde peste ale ei amoruri *A* Traducerea liberă românească a textului francez se află în corpul scrierii *B* Traducerea liberă românească a textului francez se află în corpul scrierii, iar textul francez în josul paginii *C*. — 348 îmi veneau unul după altul *A* îmi veneau acum unul după altul *BC*. — 350 s'au nimicit în zadarnicul deșert... Eheu, fugaces, Postume, Postume, labuntur anni... *A* s'au nimicit în zadarnicul deșert... căci rezezi, vai! rezezi se strecoară anii.. *B* s'au nimicit în zadarnicul deșert... căci răzezi, vai! răzezi se strecoară anii!... Eheu, fugaces, Postume, Postume, labuntur anni... *C*. — 356 descălicărăm *A* descălicai *BC*. — 358 păstrovi vii, pescuiți *A* păstrăvi vii, proaspeți și sglobii, pescuiți *BC*. — 358—359 de sub poala Pietrelor fetei *A* de sub poala umbrită a Pietrelor Fetei *BC*. — 360 iepuri de casă *A* iepurasi de casă *BC*. — 360—361 carele hrănește în curtea mănăstirei acest vânat *A* carele hrănește și prășește în curtea mănăstirei d'alde așa arzoii și spornic vânat. — 363 numele de lapinii *A* numele posnaș de lapinii *BC*. — 363 iar de *A* iar în *BC*. — 365 (pag. 991) *A* pagina 991 *B* pagina 981 *C*. — 365—366 cu acela tot așa de puțin romănese de *A* cu aceea, tot așa diochiată și puțin romănească de *B*. — 368 fr, lapin *A* francește lapin *BC*. — 369 să știu *A* se

aflu *BC.* — 370—371 adică bunăoară *cunicle* și *lapin*? *A* bunăoară — cine 'l, cine 'l, pus-ai degetul pe el? — Cuniclu și Lapin

D'ășa lătinie dobitocească
d'ășa păcălitoare franțuzească
unul Domnul să ferească
limba noastr'a parintească *B*

...limba noastră părintească *C.* — 379 fiindcă tu însă nu ai fost poftit împreună cu mine, te las afoară și drept mângâiere îți trimit de departe, ca hrană intelectuală, aceste foi încurcate, însoțite și cu o prietenească salutare... cam slabă și cam searbădă mâncare! *A* fiindcă, d-voastră, însă, cinstiți cititori n'ați fost poftiți împreună cu mine, vă las afară și drept mângâiere, vă trimit de departe, ca hrană intelectuală, bună de rumegat, această poveste încurcată, însoțindu-o cu o prietenească salutare... cam slabă și searbădă mâncare! *B* fiindcă tu însă n'ai fost poftit împreună cu mine, te las afară și drept mângâiere, îți trimit de departe, ca hrană intelectuală, bună de rumegat, această poveste încurcată, însoțind-o cu o prietenească salutare... cam slabă și searbădă mâncare!... *C.* — 389 *directore AC.* — 399 1230 lupi mari *A* 1240 lupi mari *C.* — 447 — *E bine AC.* — 456 *advocatul ce l-ați avut A* *advocatul care l-ați avut C.*

NOTE

MIHNEA VODĂ CEL RĂU

I

1—8. *Măneștii*, la care se referă autorul, se află în *jud. Prahova*, pe malul drept al iazului luat din râul Prahova, care începe din comuna *Măgureni* și se varsă în *Cricovul Dulce* la 16 km de parte de *Ploiești*. Dar nu aceasta a fost moșia *Drăculeștilor*, despre care ar trebui să fie vorba. *Măneștii* familiei lui *Mihnea Vodă cel Rău* se află în realitate în *jud. Ilfov* pe malul *Colentinei* și este *Buștea* de astăzi. Aceasta rezultă și din faptul că *Matei Basarab* întărește mănăstirea *Radu Vodă* din *București*, zidită de *Alexandru al III-lea* și de fiul său, *Mihnea al II-lea Turcitul*, apoi refăcută de *Radu al VIII-lea Mihnea* în a doua domnie (1620—1623), satul *Mănești* « ca să-i fie sfintei mănăstiri satul *Mănești* din *jud. Elhov*, pe apa *Colentinei*, tot satul și cu tot hotarul și cu toți vecinii și cu toate vadurile de moară și cu moara și cu tot venitul de preste tot hotarul. Pentru că satul *Mănești* a fost de moștenire al răposatului *Io. Alexandru Voevod* <*Alexandru al III-lea*> (1568—1577) bunicul lui *Radu al VIII-lea Mihnea*, fiul lui *Mircea Voevod* <nepotul lui *Vlad Țepeș* (1456—1462; 1476), dela moșul său, bătrânul răposatul *Mihnea Voevod* <*Mihnea I cel Rău* (1508—1510) etc.>. (St. Nicolaescu, *Petru Vodă cel Tânăr și Petru Vodă Șchiopul*, Buc., 1915, pp. 21—22.

10. *Vladislav*, ziditorul mănăstirii *Târșor* a fost *Vladislav al II-lea*, (1451—56), fiul lui *Dan al II-lea* (1446—1448) și nepot de fiu al lui *Dan I* (1385—1386). *Vladislav al II-lea* era prin urmare un basarab dănesc.

17 Primele variante ale textului (aA) indicau *Valea Ursoaii* în loc de *Valea Comanacului*, probabil, fiindcă *A. O.* găsisse în *Dionisiu Fotino (Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Munteneste și a Moldovei*, Viena, 1818, tr. G. Sion, t. III, p. 152, București, 1859) o descriere amănunțită a fostului județ *Saac* sau *Săcueni* așezat între județele: *Prahova* și *Buzău*. În *jud. Săcueni*, *D. Fotino* arată între altele cele 15 căi ce se îndreptau prin plaiurile dela Nord în Ardeal. Unul dintre aceste drumuri pornea dela *Mănești* în sus prin plaiul *Bătrânilor*, altul spre muntele *Ursoaia*. De altminteri *D. Fotino* mai arată (op. cit., t. II, p. 40) chiar că *Măneștii* era reședința armașului *Dracea*. Desființându-se județul *Săcueni*, (1 Ianuarie 1845) prin repartizarea lui la cele

două județe limitrofe, plasa *Podgoriei*, în care se găsea satul *Mănești*, trece la jud. Prahova (Ecaterina Zaharescu, *Vechiul județ al Saacului în Buletinul soc. reg. rom. de geografie*, t. XLI, 1922, p. 163, București 1923). A. O. găsește cu cale ca în edițiile următoare (BCDE) să înlocuiască *Valea Ursoaii* cu *Valea Comanacului*, spre a accentua, poate, caracterul prahovean al culorii locale în care începe acțiunea. Valea Comanacului este la poalele dealului cu același nume și se află în *Breaza de Jos*.

17. *Mihnea cel Rău* e prezentat în mai toate izvoarele mai vechi, atât interne cât și externe, ca fiu al armașului *Dracea din Mănești* (Constantin Căpitanul, *Istoriile Domnilor Țării Românești* în t. I din *Magazinul istoric pentru Dacia* p. 99, Buc., 1845; Cronicarul anonim, *Istoria Țării Românești de când au descălecat Românii* în t. IV din *Magazinul istoric pentru Dacia*, p. 243, Buc., 1845; Gavriil Protul, *Viața și traiul Sf. sale părintelui nostru Nișon, patriarhul Țarigradului*, Buc., 1888, Johan Christian von Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, I, § 27, p. 191, Halle, 1804; Dionisiu Fotino, *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Țării Muntenesti și a Moldovei*, Viena 1818, tr. G. Sion, II, p. 40, Buc., 1859; Gheorghie Șincai, *Cronica*, t. II, a. 1508, p. 116, Iași, 1853. În schimb, Michael Sigler, (*Cronologiae Rerum Hungaricarum, Transilvanicarum et vicinarum regionum*, liber I, cap. V, p. 64 în Mathias Bel, *Adparatus ad historiam Hungariae*, I, Posonii, 1735) îl prezintă pe *Mihnea*, ca fiu al lui *Dracula*. În realitate, *Mihnea cel Rău* este fiul lui *Vlad Tepeș*. Intr'adevăr, în epilogul *Liturghierului slavon* dela 1508 citim următoarele: «*S'a început această sfântă carte numită liturghie după porunca Domnitorului Io Radu Voievod, să-i fie lui vecinica pomenire, și s'a săvârșit această carte din porunca întru Christos Dumnezeu, binecredinciosului și de Dumnezeu păzitorului și prea luminatului Domnitor Io Mihnea, marele Voievod a toată Țara Românească și părțile pe Dunăre, fiul marelui Io Vlad Voievod, în anul dintâiu al Domniei sale.* (I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. I, pp. 6—7, Buc., 1903.) A. O., interpretând el însuși indicația de mai sus din acest liturghier descoperit de el, arată, după patru ani dela prima ediție a nuvelei sale (1861), că *Mihnea*, precum și în hrisoave e arătat, nu era fiul «*Dracii Armașul din Mănești, cum zice cronica*», ci al lui *Radu* (sic.). E ciudat acest «*lapsus calami*», căci altfel e inexplicabilă eroarea. (A. Odobescu în *Revista Română*, vol. I, *Despre unele manuscrite și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița*, V. *Prima tipografie în Țara Românească*, p. 819, Buc. 1861). Un alt document dela 1 Noembrie 1508 ni-l arată pe *Mihnea*, ca fiu al lui *Vlad*, marele Voievod (întocmai ca în liturghierul dela 1508), și nepot al lui *Vlad Călugărul*, care e fratele lui *Vlad Tepeș*. (St. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, Buc, pp. 12, 25, 250). În orice caz, în edițiile următoare ale nuvelei sale dela: 1886 (C), 1887 (D) și 1894 (E) nu face nicio modificare, în ceea ce privește filiațiunea lui *Mihnea Vodă cel Rău* din *Vlad Tepeș*.

27. *Mircea*, fiul lui *Mihnea cel Rău*, pe care textul îl prezintă drept *Mircea Ciobanul*, este într'adevăr un fiu al lui *Mihnea* cu numele de *Mircea* care a domnit asociat cu tatăl său, *Mihnea*, dela 1508 până la 1510, dar nu e *Mircea Ciobanul*. *Mircea Ciobanul* era numai nepotul de văr al lui *Mihnea*, nu fiul lui (St. Nicolaescu, *Documente Slavo-Române*, pp. 13—19, 81, 279, 280, 316—319) *Ciobanul* era unul din cei 11 copii ai lui *Radu cel Mare* (1496—1508). El își mărturisește singur origina, când arată « pe părintele Domniei mele, răposatul *Radu Voevod*, <*Radu cel Mare*>, feciorului *Vladului Voevod Clăugărul* <*Vlad al III-lea Calugărul* 1481—1496> (St. Nicolaescu, *Documente slavo-române* p. 14).

Confuzia pe care o face A. O. între *Mircea*, fiul lui *Mihnea cel Rău* și *Mircea Ciobanul*, fiul lui *Radu cel Mare* pornește din izvoarele pe care le avea la îndemână și în special din « *Cronica* » lui *Șincai* care citează la rândul său și interpretează știrile istorice pe care putea el să le folosească și care erau foarte confuze. Iată ce găsim în *Șincai*: « *Despre Valachia așa scriu întâiu Anonimul Românesc*: « *Mircea Vodă Ciobanul leat 1546, acesta este fecior Mircei Vodă Dracei... Iară o seamă de boieri au fugit și, făcând oaste, au rădicat Domnu pe un Radul Vodă Ilie... Radul Vodă Ilie leat 1553 au domnit an 1 și o jumătate și venind Mircea Vodă l'au scos. Mircea Vodă cu a doua Domnie sau Mir-Vodă III, pentrucă au stătut trei Mirci Vodă, unul Mircea cel Bătrân, altul Mircea Vodă Ciobanul, și altul Mircea Vodă cel Tânăr, și la leatopiseț ce numește acest Mircea Vodă, care au scos pe Radul Vodă, cel Tânăr sau Ciobanul cu a doua Domnie, au domnit an 1 » (*Anonymus Valachicus* în Ms. cap. 44) (*Hist. Valach.*, Part. 1, p. 216).*

Apoi prea vestitul *Engel*: « *Mircea* au domnit de la unul 1516 până la anul 1554. *Cronica* lui *Filșih* apriat zice că el s'au pus de împăratul turcesc și că au domnit ani 8, luni 6; după breviarul cronologicesc au fost feciorul lui *Mihnea* (sau *Mihail III*) *Vodă*. *Timon* îl numește și *Alexandru*, schimbându-i numele. (*Timon, Hungaria nova*, cap. 16)... Mai încălcit lucru mi se vede a fi a găci al cui fecior este *Mircea Vodă* acesta, carele au scos din domnie pre *Radul IX*; căci de este feciorul lui *Mircea Vodă*, cum zice *Anonimul Românesc* în sireaua *Domnilor Muntenesli*, nu este *III* cu acest nume, ci *IV*, nici este *Ciobanul*; pentrucă *Mircea Ciobanul* au fost *III*, și el au fost feciorul lui *Mihnea* sau *Mihail III*, cum s'au arătat la anul 1511. Eu zic cu breviarul cronologicesc, că el este *Mircea III Ciobanul*, feciorul *Mihnei*... » (*Op. cit.*, II, pp. 186—187). Astfel conchide *Șincai*, căutând să rezolve acest noian de date și de fapte confuze, contradictorii și incomplete, după ce mai citează și pe *Reychersdorfer*, (*Chronographia Moldaviae*, p. 585) și *Analele Secuști* pentru acest an. A. O. împărtășește punctul de vedere al lui *Șincai* și al cronicelor muntenesli; pentru el *Mircea Ciobanul* era fiul lui *Mihnea cel Rău*, fiindcă, pe vremea când scria A. O. nuvela sa, *Șincai* era autoritate în materie.

Porecla de « *Cioban* » dată lui *Mircea* nu provine desigur din firea cea sălbatică, cum vrea *A. O.* pentru pitorescul personajului și ca un indiciu cu care să motiveze cruzimea de mai târziu a Voievodului. Porecla e în legătură aproape fără îndoială cu o realitate. Ca fiu natural al lui *Radu cel Mare*, tatăl lui *Petru cel Tânăr* nu s'a bucurat dela început de strălucirea și oficialitatea care înconjura un fiu de Domn, căci nu se găsea în preajma Voievodului ca un copil legitim. *Mircea*, din această pricină, își va fi căutat rosturile în viață ca un om oarecare, deși se știa și era știut ca « os domnese ». Se va fi ocupat poate cu creșterea turmelor de oi, și lumea, după ce a ajuns Domn, fostul proprietar de turme, i-a dat cu o anumită notă epigramatică porecla de « *Cioban* ». Era în această poreclă, de sigur, și un mijloc de identificare în noianul de fii naturali și în seria de Domni cu numele de « *Mircea* », el fiind al treilea, după *Mircea cel Bătrân* și *Mircea*, descendentul lui *Mihnea cel Rău*.

62—72. În tradiția cronicărească și legendară a neamului nostru, dinastia *Basarabilor* ar fi de origine romană. Primii descălecători romani ar fi venit întâiu în Oltenia și aci și-au ales dintre dânzii boieri care au fost de neam mare și puseră banoveși un neam ce le zicea *Basarabi*, să le fie capi, adică mari bani. (Cronicarul anonim, *Istoria Țării Românești în Mag. ist pt. Dacia*, v. IV, p. 231, Buc., 1845). Acești bani *Basarabi* sunt amintiți mai târziu și de cronicarul persan *Fazel-Ulah-Rașid* (1300) care vorbește de lupta dintre Tătari și Români dela 1241. (D'Ohsson, *Histoire des Mongols* în 8 tomuri, t. II, pp. 627—628, cfr. t. I, p. XXV, La Haye, 1834). Cronica Anonimă mai vorbește de închinarea *Basarabilor* către *Radu Negru*, « *Băsărăbeștii cu toată boierimea ce era mai înainte peste Olt s'au sculat cu toții de au venit la Radu Negru, închinându-se să fie sub porunca lui și numai el să fie peste toți stăpânitor* ». (op. cit., p. 232).

Aceeași informație o găsim și în *Mihail Cantacuzino (Genealogia Cantacuzinilor)*, (1775), ed. Iorga, p. 57) și în *Episcopul Chesarie, (Mineiul pe Noembre, tr. Râmnic, 1778)*. Aci se află următorul pasaj: « *Iar deosebit, veacul Domniei Sale (Alex. Ipsilanti) l-au însemnat Craiova carea ca una ce e întâi lăcuită decât toate părțile Țării Românești, măcar ca s'au odihnit într'un veac de ani 60 supt oblăduirea Basarabilor Banoveși ce au fost azezați de Râmleani să oblăduiască cu titlu de Bânic, până când s-au supus celui întâiu Domn, Radul Voievod ce să zice Negru...* ». I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II, p. 228, Buc., 1910).

Atât izvoarele cu caracter cronicăresc sau legendar, cât și cele autentice istorice nu rezolvă încă problema foarte încălțită a *Basarabilor* acestora de baștină oltenească care se închină lui *Negru Vodă* venit de peste munți, fiind tot *Basarab* și el. În orice caz, dinastia primilor Voievozi ai Țării Românești e a *Basarabilor*. Cronologia lor e aproximativă din lipsa de izvoare precise, ca și însăși întemeierea principatului: *Tugomir*. (1290—1310), zis *Negru Vodă*

după Șt. Grecianu, ca și liul său *Basarab cel Mare* (1310—1340), zis *Negru Vodă*, după I. G. Filiti; fiul acestuia din urmă, *Alexandru Niculae Basarab* (1340—1364) ca și fiul său, *Vladislav Basarab* zis și *Vlaicu Vodă* (1364—1374); *Radu cel Mare*, zis *Radu Negru* (1374—1385) ca și fiul său *Dan I* (1385—1386), sunt toți Basarabi care se succed la tron din tată în fiu. *Radu cel Mare* urmează după fratele său *Vlaicu*, numai fiindcă *Vlaicu* nu avusese moștenitor. Cu urcarea pe tron a Basarabului *Mircea* zis *cel Bătrân* (1386—1418), succesiunea normală până atunci, se rupe, căci *Mircea* este fratele lui *Dan I*, deși acesta din urmă avea un fiu, *Dan II*. De aceea *Mircea* a fost considerat drept uzurpător și se începe, din această cauză, o luptă după moartea lui *Mircea*, între urmașii lui *Dan* — *Dăneștii* — și aceia ai lui *Mircea* — *Mirceștii*. Cei dintâi sunt numiți și *Basarabești*, deși și unii și alții sunt din această familie, iar ceilalți, după numele lui *Vlad Dracul*, un fiu al lui *Mircea cel Bătrân*, sunt numiți și *Draculești*. Numele de *Basarabești* dat exclusiv *Dăneștilor* se explică prin necesitatea de a sublinia în mod special caracterul legitimist al acestora față de uzurparea lui *Mircea* pe de o parte, iar pe de alta, fiindcă, afară de *Mihail* (1418—1421), singurul fiu legitim al lui *Mircea cel bătrân* toți ceilalți care au domnit sunt fii naturali: *Vlad Pleșuvul* (1421—1422; 1422—1427), *Dan* (1422—1424; 1427—1431), *Vlad Dracul* (1433—1446) și *Alexandru Aldea* (1431—1433). (Descendența Basarabilor e întocmită după Șt. Greceanu cu îndreptări din istoriografia mai nouă. Vezi: C. Ganc, *Trecute vieți de Doamne și Domnișe*, ed. II, tabela I, Buc., 1933).

96. *Radu Vodă*, despre care e vorba, este predecesorul la domnie al lui *Mihnea Vodă cel Rău*, croul povestirii lui *A. O.* și anume *Radul IV*, zis «*cel Mare*», 1496—1508, fiul lui *Vlad III Călugărul* (1482—1496), care era fratele lui *Vlad II Tepeș* (1456—1462; 1476) și fiul lui *Vlad I Dracul* (1433—1446).

Acest *Radu Vodă* era în realitate tatăl (vezi n. 27) lui *Mircea Ciobanul* pe care *A. O.* îl confundă cu *Mircea*, fiul lui *Mihnea Vodă cel Rău*, iar pe acesta din urmă îl face să descindă din *Dracca Armasul*, când, în realitate, el era fiul lui *Vlad Tepeș*.

Confuzia aceasta se găsește pe de-a-întregul în izvoarele cronicărești, după cum rezultă din cele de mai sus (vezi n. 27) și din cele ce vor urma.

II

5. *Radu Vodă* zis *Radu cel Mare* (1496—1508) moare la 3 Mai. El a rădus în țară pe Patriarhul *Nifon*, dar, în urma unui conflict între Patriarh și Domn, cel dintâiu se retrage la muntele *Athos*.

6. *Vlăduț* a fost *Vlad IV cel Tânăr*, (1510—1512), urmașul la tron al lui *Mihnea*, fiind în vârstă numai de 24 de ani.

12.—13. *Emeric de Jobor* este *Emerik Czobor*, ambasadorul pentru diferite misiuni importante ale lui *Vladislav II Jagelonul*, regele Ungariei (1490—1516).

13. *Danciu* era fiul lui *Vlad Vodă Tepeluș* (*Basarab IV cel Tânăr-Mlad.*) și iratele lui *Neagoe Basarab*.

20—35. *Mitropolitul Maxim* fusese urmașul lui *Nișon* pe scaunul nitropoliei din Țara Românească. Era de origină sârb, făcând parte din dinastia *Bran-covici*, fiind fiul lui *Ștefan Brancovici* care a domnit în Serbia între 1427 și 1456.

Curtea de Argeș apare pentru prima oară ca reședință domnească și deci capitală a Țării în timpul lui *Valdislav I zis Vlăicu Vodă*. (E. Hurmuzachi, *Documente*, I, 2, pp. 148—200). *Dan I* locuște și el la Argeș (A. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, p. 169, Doc. din 1385, Buc., 1909). *Mircea cel Mare* e atestat la Argeș în 1386 și 1388. (*Condica Cozia*, I, 6) și în 1391 (E. Hurmuzachi, *Documente*, I, 2, p. 341). El a fost acela însă care a mutat capitala la Târgoviște. *Mihail I* (1418—1421) ca și *Dan al II-lea* (1422—1424; 1427—1431) locuiesc și la Argeș și la Târgoviște. (E. Hurmuzachi, *Documente*, I, 2, p. 502; *Condica Tismana*, I, p. 52, II, p. 53). *Vlad Dracul* dă documente din Argeș, dar le serie la Târgoviște. Aceasta arată că nu mai putea fi vorba, dela acest Voievod înainte, despre Argeș, ca reședință domnească, deci capitală a Țării. (A. Ștefulescu, *op. cit.*, p. 183; *Condica Tismana*, p. 216). (V. Drăghiceanu, *Considerații istorice asupra orașului Argeș în «Buletinul comisiunii istorice», 1917—1923, Buc., 1923*).

79—122. A. O. a găsit în Gh. Șincai (*Cronica*, t. II, p. 113) un hrisov reproduc după I. Chr. Engel (*Geschichte*, I, p. 107) în care sunt pomeniți între boierii lui *Radu cel Mare* la 1507 următorii sfetnici: *Barbul Banul cu frații săi; Pârvu Vornicul și Danciul Vornicul; Stroe, provizorul Curții; Colșa Vornicul; Badea Vornicul; Badea Castelanul; Bogdan Logofătul și Secretariul; Pârful, Magistrul Agazonilor, Calotă Tezauriarul (Vistiernicul); Ivan Calinațki; Danciul Spătarul; Badea Clucerul; Albu Tezauriarul (Vistiernicul); Drăghici Creștinul și Ștefan Pitaru*.

Aceasta pare să fi fost informația lui A. O. din care a extras scena prezentării boierilor în fața noului Domn, *Mihnea-Vodă*.

124—126. Dintre cei trei fii ai *Vornicului Pârful* amintiți de A. O. numai unul are existență istorică. Acesta este *Neagu* sau *Neagoe*, viitorul Domn, cunoscut sub numele de *Basarab V Neagoe*. Ceilalți doi: *Ilie și Dragomir*, înfățișați de A. O. nu sunt cunoscuți cu aceste nume în istorie. Documentele, pe lângă *Neagoe*, viitorul Domn, de unde provine și acea înrudirea ciudată cu *Basarabii* a Craioveștilor următori, atestă încă patru copii ai *Vornicului Pârful* și anume: 1. *Preda* care devine Mare Ban al Craiovei la 1520, în locul unchiului său *Barbu*, călugărit în sfârșit sub numele monahal de *Pahomie* la mănăstirea Bistrița (jud. Vâlcea), zidită de el și de frații săi. Apoi devine regent pentru minorul *Teodosie*, fiul lui *Neagoe Basarab*, adică pentru nepotul său.

2. *Pârveu*, mare ban în divane, după moartea fratelui său, *Preda*. A murit la 14 Aprilie 1529 și s'a îngropat la mitropolia din Târgoviște, după ce, în fruntea oștilor lui *Radu dela Afumați* gonește și omoară, la 1524 pe *Vladislav III* (1523—1524) ce se ridicase din Mehedinți și ocupase tronul lui *Radu dela Afumați*. (Șt. Nicolaescu, *Doc. Slavo-rom.*, p. 38—39).

3. *Vlăsan*, Mare Vistiernic la 1528, Mare Logofăt între 1530 și 1534; ar putea fi al treilea fiu, dar tot așa de bine, ginere, adică soțul unei fete, *Vlădania*, după indicațiile testamentare ale lui *Pârveu*, fiul Vornicului *Barbu*.

4. *Marga* este o fată a Vornicului prin care s'a continuat neamul Craioveștilor. (I. C. Filiti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, Craiova, (fr. a.) pp. 23, 28—34).

Fiindcă Vornicul *Pârveu* a avut urmași mai numeroși, neamul *Craioveștilor* s'a mai numit și al *Pârveștilor*. În această linie găsim și pe *Matei Basarab* și pe *Constantin Brâncoveanu*, descendenți prin femei ai *Pârveștilor*.

A. O. numește pe bătrânul *Pârveu*, drept *Vornicul Basarab*, grație tradiției cronicărești, dar ceea ce e până la un punct surprinzător e că, deși la 1860, adică trei ani după apariția nuvelei sale, *A. O.* face o amplă cercetare la mănăstirea Bistrița; ctitoria Craioveștilor și publică o serie de lucrări în legătură cu aceste cercetări, totuși nu mai modifică nimic în edițiile următoare ale nuvelei, după ce făcuse o serie de descoperiri interesante pentru vremea aceea. E surprinzător, zicem, fiindcă *A. O.* află precis din așa numitele cărți poruncite și oblăduite de către banul *Preda* (1519—1521) și aflate ca manuscrise în mănăstire, cum că acest ban *Preda* este fiul Vornicului *Pârveu cel Bătrân*.

Iată o informație găsită de *A. O.* într'unul din aceste manuscrise slavo-nești pe care o traduce :

«*Cu voia tatălui și cu ajutorul fiului și cu săvârșirea Sfântului Spirit s'a scris această carte ce se zice Albina în mănăstirea <Bistrița> în zilele prea piosului și de Christos iubitorului Io Neagoe, mare Voevod și din porunca marelui Jupan Preda, fiul marelui Dvornic Pârveu în anul 7027 <1519>, ocolul Soarelui 27, al luni 16, indictionul 6, temelia 18; s'a sfârșit în luna Noembre în 23 zile.*

A scris mâna mult păcătoșului și nevrednicului, sluga cea mai mică a Domnului meu, Jupan Preda, grămăticul, Dragomir.»

A. O. afirmă că nu se poate opri «*a recunoaște în acest Preda Banul pe pretinsul frate al lui Neagoe Basarab care, după moartea Voievodului, voi să apuce domnia pentru dânsul sau pentru pupilul său, Teodosie Voevod*». Adaugă apoi în notă: «*Dacă Preda, fiul lui Pârveu, ar fi frate al lui Neagoe, precum spune cronică «Preda ce zic să fi fost frate lui Neagoe Vodă» (Const. Căpitanul, op. cit., p. 158), atunci cum se face că acest Domn se numește în toate hrisoavele sale: «Io Basarab Voevod, fiul lui Basarab Voevod». Credem că e o eroare în cronică și că Preda era numai rudă de aproape, poate văr al Voievodului*». (*A. Odobescu, Despre odoarele, manuscrisele și cărțile aflate în mănăstirea Bistrița, III, în Revista Română, I, pp. 728—730, Buc., 1861*).

A. O., în stadiul cercetărilor de atunci, nu putea să știe că *Preda* era numai frate uterin cu *Neagoe Basarab* și că în cronică nu era greșală. E păcat însă că n'a utilizat în edițiile următoare, pentru dramatismul nuvelei sale pe viitorul băn *Preda* care urma să devină tutorele și regentul lui *Tudose*, fiul și urmașul lui *Neagoe Basarab* la tron; deci pupilul îi era nepot. De altminteri găsisse chiar înaintea studiilor sale, mențiuni despre *Preda* și în *Cronica Anonimă* (*Magazinul istoric*, IV, p. 267) și totuși l-a lăsat de o parte. *Preda* moare la sfârșitul anului 1521 în lupta dela *Târgoviște* împotriva boerilor care voiau să ridice Domn pe *Radu Vodă* zis și *Dragomir Călugarul* (1521—1522), fiul lui *Vlad Călugarul*. În această luptă împotriva pretendentului drăculesc, *Preda* moare și la tron urmează Domnul adus de boeri care în curând însă e ucis de Turci. iar tronul e ocupat de *Radu dela Afumați*, care are de luptat și cu *Bădică Radul*, ajutat tot de *Banul Barbu*. (Const. Căpitanul, *op. cit.*, p. 158; *Cronicarul anonim*, *op. cit.*, p. 267; I. Chr. Engel, *op. cit.*, p. 200. Eud. Hurmuzachi, *op. cit.*, II, 3, p. 375 și XV, p. 254; Șt. Nicolaescu, *Doc. Slavo-române*, p. 243).

E curios, în orice caz, că A. O. recunoaște pe *Neagoe* drept fiu al lui *Pârvu Vornicul* « nepot banului Barbului Craiovescu, fecior Pârului, iar așa îl numea că e fecior de Domn » (Const. Căpitanul, *op. cit.*, pp. 152, 158; nu recunoaște în aceleași condițiuni pe *Preda Banul*, deși găsea tot acolo în cronică precum că « *Neagoe Vodă* a fost fecior Pârului vornicul, nepot de frate banului Barbu Craiovescu ». (Const. Căpitanul, *op. cit.*, p. 153). Și că « după moartea lui *Neagoe Basarab Vodă* s'a înălțat Domn *Preda*, fratele lui *Basarab Vodă* ». (*Cronica anonimă*, *op. cit.*, p. 267).

Pe lângă aceste izvoare, se mai găseau: inscripțiile puse deasupra ctitorilor zugrăviți în biserica mănăstirii dela Hurez; *Cronologia tabelară* a lui Mihail Cantacuzino ca și *Genealogia Cantacuzinilor* a aceleiași. Toate indicau aceeași filiațiune a lui *Neagoe Basarab*: fiu al lui *Pârvu Craiovescu*, frate cu *Preda Craiovescu*, totuși făcând parte din familia Basarabilor. (*Buletinul comisiunii monumentelor istorice*, I, p. 69, Buc., 1908; N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 188, 192, Buc., 1916; Gr. Tocilescu, *Raport asupra câtorva biserici și mănăstiri din Țară*, în *Analele Ac. Rom.*, Seria a II, Secția istorică, LVIII, p. 30; N. Iorga, *Operele lui Const. Cantacuzino Stolnicul*, p. 34, Buc., 1901 Mihail Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ediția Iorga, p. 71, Buc. 1902.

Despre *Neagoe Basarab* mai aflăm precis dintr'o inscripție pe o tavă de argint dăruită de el Tismanei la începutul domniei, că era fiul lui *Mlad Basarab Voevod* (Țepeluș Vodă sau Basarab IV cel Tânăr) Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 220); aceeași informație se găsește și în *Evangeliarul slavonesc* dela Bistrița, tipărit sub oblăduirea lui *Neagoe Basarab*: « Pentru că cel în Treime închinat a binevoit a umple biserica sa cu sfinte cărți pentru gloriificarea și folosul ctitorilor; drept aceea, și eu întru Christos Domnul bine credinciosul și de

Dumnezeu păzitul și însuși fiilor Domn, Io Basarab, marele voevod și stăpânitor a toată Țara Românească și părților despre Dunăre, fiul pre bunului marelui Domn Io Basarab Voevod... (A. Odobescu, *op. cit.*, p. 817 și I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia rom. veche*, I, p. 17, Buc. 1903).

La un moment dat, A. O. credea cu oarecare îndoială că Neagoe era fiul lui Basarab cel Tânăr și al Neagăi. (A. Odobescu, *op. cit.*, p. 823) și pe care însă o socotea drept soră a Craioveștilor. De aceeași părere au fost: A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. IV, ed. III, p. 178—186, Buc. f. a.; N. Iorga, *Pretendenți domnești în sec. XVI în An. Ac. Rom.* seria II, secția istorică, vol. XIX, pp. 35—36; Id. în ediția *Cronicei* lui Const. Căpitanul, p. 38, n. 1; Id. *Studii și Documente*, III, p. XXXVIII; D. Onciul, *Comunicări în chestiunea filiațiunii lui Basarab cel Tânăr*, în « *Convorbiri Literare* », XXXVII, p. 710, Buc., 1903; I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, vol. I, ed. I, Buc. 1905; Șt. Orășanu, (Recezie) la I. Bogdan, *Documente și regeste*, în « *Convorbiri Literare* », XXXVII, p. 532 Buc.; 1903; Al. Lapedatu, *Vlad Vodă Călugarul în « Convorbiri Literare »*, XXXVII, p. 528, Buc., 1903; Șt. Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 325).

Lui J. C. Filiti (*Ban. Olt. și Craiov.*) îi revine meritul de a fi pus chestiunea la punct cu o amplă bibliografie pe care am reproduso mai sus. D-sa arată (*op. cit.*, p. 49), între altele, că « *dacă Neagoe Vodă ar fi fost fiul unei surori a Craioveștilor și nu al soției vornicului Părvu cu Basarab cel Tânăr, Neagoe ar fi fost văr bun cu Preda banul și nu frate cum totuși se admite* ».

125. *Radul Spătarul*, nu știm sigur dacă e un personaj inventat, sau e *Radul spătarul* de pe timpul lui *Vlad Călugărul* de care pomeneste hrisovul din 6 Maiu 1492. (Șt. Nicolaescu, *Documente slavo-rom.*, p. 237). E mai probabil ca acest personaj să fi fost în realitate *Vistierul Alb* (I. Bogdan, *Relațiile*, I, p. 243) pe care îl întâlnim ca sol al lui *Radu cel Mare* la Brașov și e pomenit ca *Vistier* al acestuia la 1507 (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 355 și I. Chr. Engel, *op. cit.*, I, p. 107, reproduș de Gh. Șincai, *op. cit.*, II, p. 113). În afară de aceasta, un document foarte important îl numește « *Albwyzther* » (Hurm., *Doc.*, XV, 1, pp. 197—198), ceea ce însemnează în mod precis « *Albu Vistierul* » adică tocmai acela care întovărășise pe *Iacsici* și pe *Danciu*, când a fost asasinat *Mihnea cel Rău* la Sibiu.

E mai presus de orice îndoială că A. O. a întrebuințat acest personaj, pe de o parte, spre a caracteriza pe *Mihnea cel Rău* în economia nuvelei, iar pe de alta, spre a se conforma cu informațiile istorice care pomenesc de acest « *Albwyzther* » în scena omorului cu care se sfârșește viața lui *Mihnea*. Prezența lui acolo nu e motivată istoricește printr'un document; A. O. îi dă o explicație întruchipând anumite antecedente. Documentul amintit se află tradus în Gh. Șincai (*Cronica*, II, p. 125—126) și reproduș în latinește în I. Chr. Engel (*Geschichte*, etc., I, p. p. 195—196). Din « *Albwyzther* », cum e în textul

latin al lui Engel, alături de « *Albescul, boierul muntenesc* » cum e în traducerea lui Şincai, *A. O.* a făcut « *Radu, spătarul din Albeşti* ».

Numele de « *Albescu* » din Şincai nu i-a inspirat însă încredere, în ceea ce priveşte autenticitatea pentru vremea aceea, şi de aceea l-a schimbat în indicaţie toponimică, inventând alături numele de *Radu*.

E curios însă cum forma alterată de fonetica germano-maghiară şi apoi latinizată, « *Albvyzther* » nu i-a sugerat nimic şi a dat personajului rangul de *spătar* în locul celui de *vistier*, căci se vede foarte uşor cum *Albvyzther* nu e altceva decât *Albu Vistierul*.

139. Expresia « *galbini venetici* » = *galbeni de Veneţia*, e luată de *A. O.* din colecţia de poezii populare a lui V. Alecsandri, unde o găsim în « *Român Grue Grozovanul* » şi în « *Vulcan* ».

V. Alecsandri pune următoarea notă pentru expresia citată în « *Român Grue Grozovanul* »: *Galbini de Veneţia, ducaşi mari de câte cinci unul ce se numesc « leşi ».*

163. Expresia « *pe sub cumpăt* » (= *în taină, pe furiş*) e luată de *A. O.* din *Cronica Anonimă*, (*op. cit.*, p. 246) unde se povestesc evenimentele în legătura cu vizita lui *Mircea*, fiul lui *Mihnea*, la Mănăstirea Cotmeana şi despre care va fi vorba mai târziu în nuvela lui *A. O.*

Iată pasagiul: « *Ear Mircea, feciorulu Michnii Vodă, deacă înțelease așia, mearse pre suptu cumpetu la monăstirea Cotmeanii care se chiamă ospetulu celu de seară (adecă melochulu Coziei) și de năprasnă se făcu gâlceavă mare. . .* ».

218—309. Iată cum povestește *Cronica anonimă* această scenă: « *Iar el fiind îndemnat de răutatea firii sale, chemă pe Stoican, sfetnicul lui cel mai mare și întră numai cu dânsul în pivniță domnească și scoase pe pivniceri afară. Iară cu voia lui Dumnezeu rămăsese un copil care era și el de acest neam (al Părvuleștilor), spre care făcea sfat să-l piarză; și dacă văzu pre nedreptul Domn că intră în pivniță, el se umplu de srică și de groază, și, neavând unde fugi, intră într'o bută seacă de se ascunse. Și așa tocmi Dumnezeu, și cum intră în pivniță: Domnul și cu Stoican începură a se sfătui cum și în ce chip vor face să piarză pre acel neam, cugelând că nu este nimenea în pivniță, ca să-i auză. De aci, dacă obârși sfatul, chemă pivnicerii și le zise să le dea vin să bea de unde va fi mai bun; și, dacă băură, eși Domnul și Stoican din pivniță veseli, gândind că n'au auzit nimenea sfatul lor cel viclean; de aci după dânsii eși și copilul furiș și nu spuse nimănui nimic, ci-și căută de treaba și slujba sa, până află vreme și prilej de spuse părinților neamului său celui mai mare toate lucrurile și hiclesugurile călcătorului de jurământ Domn. De aci, dacă auziră așa și eunoscură că sunt ade-vărate cuvintele lui, se adunară, de se sfătuiră și luară avuție și oameni cât putură și trecură Dunărea de ceea parte și scăpară toși din cursa Mihnei Vodă, călcătorului de jurământ ». (*Cronicarul anonim, Istoria Țării Românești, Mag. ist. pl. Dacia, vol. IV, p. 224*).*

310—331. În legătură cu purtările lui Mihnea cel Rău, iată ce povestește: «*Viața și traiul Sfinției Sale părintelui nostru Nifon*»; «*Cum apucă domnia îndată se desbracă lupul de pielea cea de oae și-și astupă urechile ca aspida și ca vasiliscul, iar arcu și-l încordă și găti săgeți de săgetat și sabia și-o fulgeră și mâna și-o întărlă spre rană. Și prinse pe toți boerii cei mari și aleși și-i munci cu multe munci cumplite și le luă toată avuția și necinști jupânezele și fetele lor înaintea ochilor lor. Aci unora le tăie nasurile și buzele, pe alții îi înecă și pe alții îi spânzură*»

287—288. *Laiotă Basarab al III-lea* (1474—1476; 1476—1477). El este urmașul la tron al lui *Radul al III-lea cel Frumos* (1462—1474) care venea la tron după prima domnie a fratelui său *Vlad al II-lea Tepeș*. *Laiotă Basarab* este fiul lui *Dan al III-lea* (1446—1448). El a fost izgonit de pe tron de *Tepeș*, tatul lui *Mihnea cel Rău*, când *Tepeș* a venit a doua oară la Domnie cu ajutorul Ungurilor și al lui *Ștefan cel Mare*, dar, nu mult după aceea, *Tepeș* este ucis de *Laiotă*, care a venit cu oaste turcească asupra lui *Tepeș*. (C. Exarhu, (în E. Hurm.) *Doc.*, III, p. XIV, și 80; *Mon. Hung. hist. acta externa*, V, p. 335; Dlugosz, *ad unum*, 1476, II, p. 551). *Laiotă* era din ramura *Dăncuștilor* a dinastiei *Basarabilor*, *Tepeș* și *Radu cel Frumos* erau din ramura *Drăculeștilor*.

A. O. care îmbrățișase după cum am văzut, doctrina faimosului conflict între *Basarabești* și *Drăculești*, așa cum rezultă din cronică și cum a fost mai târziu sistematizată de Al. Xenopol în «*Istoria Românilor*», pune în gura lui *Mihnea* cuvintele de ură împotriva *Basarabilor*, când, în realitate, conflictul era nu între două familii precis delimitate, ci între diferiți pretendenți care se credeau mai mult sau mai puțin îndrituiți să ocupe tronul.

De fapt însă, *Mihnea cel Rău*, după cum am văzut, avea și puternice motive personale să urască pe *Laiotă*, fiindcă acesta ucisese pe tatăl său și se strecurase pe tron de două ori: în urma primei domnii a lui *Tepeș* și după *Radu Radu III cel Frumos*, apoi după a doua domnie a tatălui său, ceea ce adus după sine și domnia lui *Basarab al IV-lea cel Tânăr (Tepeș)*, nepotul lui *Laiotă*. Acest *Laiotă* la urmă caută în zadar să se pune bine cu Turcii, spre a-și salva tronul. Iată cauzele pentru care *Mihnea* ar putea avea acele accente de ironie sinistru la adresa lui *Laiotă*, grație adevărului istoric. Nu înțelegem însă prea bine de ce îl zugrăvește așa A. O. pe *Mihnea*, căci el prezentase dela început pe croul său, ca fiu al lui *Dracea Armașul*, nu al lui *Vlad Tepeș*.

302—317. După *Gavriil Protul (Viața și traiul Sfinției Sale patriarhul nostru Nifon)* și *Constantin Căpitanul și Cronicarul Anonim*, care reproduc din opera lui *Gavriil Protul*, se exprimă astfel în legătură cu purtarea Domnitorului după fuga unora dintre *Craiovești* «... că ei se fîneau de un neam, care era mai ales și mai temător de Dumnezeu, cărora le era numele de moșii *Banovești*, adică *Basarabești*; pre ei i-a muncit cu felurite munci; pre unii i-a și omorît... preoților de prin sate tutulor le-a tăiat nasurile, spre batjocura bisericii și se ispita și se

sfătuia să ardă pe toți egumenii dela toate mănăstirile (Gavriil Protul, *Viața*, etc.; Cronicarul anonim, *op. cit.*, p. 243; Const. Căpitanul, *op. cit.*, p. 112).

Cât despre moșia *Brâncoveni*, aceasta era a Craioveștilor încă din secolul al XV-lea, căci ei o dăruiesc mănăstirii Bistrița printr'un hrisov dela 1494. (Ștefan Grecianu, *Genealogii documentate*, II, p. 302; vezi: I. C. Filiti, *Ban. Olt. și Craiov.*, 4. Boerii din *Brâncoveni*, pp. 39—45).

Mănăstirea *Bistrița* a fost zidită de frații Craiovești. Ea exista la 16 Martie 1494. (Vezi toată bibliografia și rectificările după nouile izvoare la I. C. Filiti, *Ban. Olt. și Craiov.*, p. 24, n. 140). Bistrița a fost poate ctitoria cea mai dragă a Craioveștilor. Aceasta se vede din desele danii, înfrumusețări și odoarele scumpe care erau hărăzite de către ei acestei mănăstiri. In ea s'a adăpostit poate și o parte dintre Craiovești de furia lui *Mihnea* care a întrebuițat și tunurile împotriva zidurilor împrejmuitoare (N. Iorga, *Sate și mănăstiri din România*, ed. II, pp. 262—263, Buc., 1916). Cronică anonimă spune că « *mănăstirea lor* <a Craioveștilor> care o făcuse ei pe râul *Bistrița*, din temelie au risipit ».

In biserică se păstrează o copie după un tablou original ce nu mai există, reprezentând plecarea lui *Barbu Craiovescu* la mănăstire, spre a se călugări; se vede mai întâi vechea biserică și capelă înconjurate de ziduri cu creneluri. Mai sus este *Arnota*, mai jos schitul *Păpușa*, ctitorii craiovești și brâncovenești. *Barbu Craiovescu* reprezentat cu barba albă și în costumul timpului; ține capul pe mâna dreaptă, iar mâna stângă o ține la ureche, în semn de adio pentru toate cele lumești; după dânsul vine un tânăr cu dulamă îmblănită în poziție de rugă, urmat de o ceată de alte 18 persoane, toate în dulame roșii cu blană, reprezentând întreaga familie a Craioveștilor. Pe pânză se cetește: « *Această mușama s'au scos după cea veche prin osârdua Sfinției Sale Părintelui Chyr Gavriil Egum. Sf. m-re Bistrița, 1830, de fratele Gheorghe, zugrav ot Cozia, 1830, Octom. 25.* ».

Piatra funerară a lui *Părvul Craiovescu* se află afară rezemată de clopotniță. Are cuprinsul următor: « *In luna Aprilie zile 8, răposat-au robul lui Dumnezeu, jupân Părvul, marele ban al Craiovei în zilele blagocestivului Ion Moisi Voevod in anul 7037* » <=1529> (Gr. Tocilescu, *op. cit.*).

310—315. Notele 1 și 2 din textul lui *A. O.* sunt inversate. Nota 1 trebuie să fie 2, iar nota 2 să fie 1 așa cum le-am restabilit în ediția noastră. In afară de aceasta, citarea lui *Constantin Căpitanul* și a *Cronicarului Anonim* nu indică propriu zis ceva care s'ar găsi precis în textele cronicărești. Citatul din I. Chr. Engel, care reproduce pe *Gheorghe Brancovici* este produs și în Gh. Șincai (*Cronica*, II, p. 118). Iată-l: « *Istoricul sârbesc Brâncovici pomește că Mihnea cel cumplit pre Mitropolitul Mazim încă nu l-au putut suferi, și numai ca să-l poată depărta dela sine, l-au aruncat, ca fiind el din neamul despoșilor sârbești, doară Turcii n'ar lua în nume bun rămasul lui în Valahia.* »

Vrând așa dară Maxim să se depărteze i s'au dat prilej la acesta; Mihnea s'au sfătuit cu boerii săi să facă strânsă legătura cu Ungurii, și pentru scopul acesta, din Arșiș, scaunul său, au trimis pe Maxim cu cărți la Unguri. Maxim au primit solia, au plinit ce i s'au fost încredințat și au dobândit răspuns în scris dela Unguri, care răspuns l-au trimis pe poștă în Valahia, iară el au rămas în Sirmiu ».

315—318. Mitropolitul Maxim (vezi II, n. 20 — 35) era ca mirean, Gheorghe Brancovici din familia domnitoare sârbească. Au fost trei membri mai însemnați în această familie cu numele de Gheorghe: Gheorghe I, despotul Sârbilor (1427—1456); Gheorghe II, fiul lui Ștefan ultimul despot sârb (1459—1466), deci nepot de fiu al lui Gheorghe I și care este viitorul mitropolit Maxim din timpul lui Mihnea cel Rău; în sfârșit Gheorghe III, istoricul, pomenit de I. Chr. Engel, și cu care se stinge (1711) linia bărbatească a familiei lui Brancu-Mladenovici, familie emigrată în Ungaria, după izgonirea dinastiei de pe tronul sârbesc.

Siluirea din partea lui Mihnea cel Rău a unei nepoate a mitropolitului Maxim este amintită de Gh. Șincai (*Cronica*, II, pp. 125—126) care reproduce și interpretează ancheta comitului Petru de Bozin în legătura cu asasinarea lui Mihnea la Sibiu, anchetă citată de I. C. Eder (în *Colectiune Diplomatica*). Gh. Șincai adaugă: . . . « Așa dară, nu pentru aceea l-au omorît Iaksit pentrucă au rușinat <Mihnea> pe soru-sa, cum scrie Șeseu » (Schœsaeus, *Ruinae Pannonicae*, lib. 1, vers 364; Witenbergae, 1571). A. O. însă admite părerea lui Schœsaeus care spune « Cum Iaxith Mihnam crudeli peremit, ob decus ereptum <sororis> germanae illustre pudoris ». Așa zisa nepoată a lui Maxim era sora lui Dumitru Iacsag sau Iacsici sau Iaksit cum îl pomenesc documentele în limba latină.

Familia Iacsici, amintită mai sus și înrudită cu aceea a Brancovicilor, este reprezentată prin Gheorghe Iacsici care a avut doi fii, pe Dumitru și Ștefan. Acesta din urmă a avut 5 copii: Dumitru, omoritorul de mai târziu al lui Mihnea, apoi pe Petru, Irena, Ana și Elena, soția lui Ioan Brancovici, fratele mitropolitului Maxim (Gheorghe Brancovici). Elena a avut, între alți copii pe Mihița, soția lui Neagoe Basarab și Elena, soția lui Petru Rareș al Moldovei.

358—359. Neagoe Basarab n'a fost niciodată, înainte de a fi Domn, Ban al Craiovei. A. O. confundă probabil pe Neagoe, feciorul soției lui Pârvu Vornicul Craiovescu cu Basarab cel Tânăr, deci pe viitorul Neagoe Basarab al V-lea, cu alt Neagoe, Mare Ban al Craiovei de mult mai târziu (1560—1563; 1567). (I. C. Filiti, *Ban. Olt. și Craiov.*, p. 101). Acest Neagoe, Marele Ban nu e însă din familia Craioveștilor. El este soțul unei fiice, Anca din Coiani, a Mariei, fata lui Radu Craiovescu, Marele Postelnic, care moare la Gura Tinoasei, înainte de Decembrie 1507, fără să știim în ce împrejurări. (Vezi I. C. Filiti, *Ban. Olt. și Craiov.*, arborele genealogic al Craioveștilor, p. 22—23).

325—327. Din cauza confuziei între *Petru al V-lea Șchiopul*, Domnul Moldovei (1574—1579) și *Petru al II-lea*, fiul lui *Mircea Ciobanul* și Domnul Munteniei (1559—1568) au fost confundăți și tații lor. (Vezi I n. 27; 96). Din această confuzie a rezultat și confundarea soțiilor lor. Nu *Mircea*, fiul lui *Mihnea cel Rău* s'a căsătorit cu *Chiajna*, fiica lui *Petru Rareș*, ci *Mircea Ciobanul*. *Mircea* coregentul și fiul lui *Mihnea* s'a căsătorit cu o *Marie*. (Vezi Șt. Nicolaescu, *Documente slovo-române*, pp. 80, 81, 158, 272; *Petru Vodă cel Tânăr și Petru Vodă Șchiopul*, București, 1915). *Chiajna* a fost fiica lui *Petru Rareș* din prima căsătorie, nu e fiica *Elenei Brancovici*, soția de a doua a Voievodului moldovean.

III

1—12. Iată cum înfățișează Constantin Căpitanul situația: «...s'au ridicat o samă de boeri cu Banul Barbu Craiovescu și cu frații lui și cu alt neam al lui și au pribegit în Țara Turcească, care, făcând jalbă la împăratul de răutățile ce le făcea Mihnea l-u mazilit și a pus în locul lui pe Vlad Vodă, fratele Radului Vodă» (op. cit., p. 112).

8—12. «Viața și traiul Sfinției Sale Părintelui nostru Nifon» continuă astfel mai departe: «Și așa trecură Dunărea cu toată oastea și deacă trecură, împărțiră oastea în trei pâlcuri și un pâlc luă Neagoe, nădăjduindu-se spre ruga Sfântului Nifon părintelui său», (p. 69).

17—25. Același izvor vorbește despre *Mircea*, feciorul lui *Mihnea*, care s'a îndreptat spre Cotmeana, spre a cerceta împreună cu *Stoica* și câțiva slujitori, situația în legătură cu înaintarea lui *Neagoe* în fruntea oștirii întocmită la Dunăre (op. cit., p. 69).

Mănăstirea Cotmeana a fost zidită de *Mircea cel Mare* la 1389 după indicația inscripției. Un alt izvor arată că la 1292 (6800) a fost zidită. Cronologia tabelară atribuită în timpul din urmă lui *Mihail Cantacuzino*, arată că «*Mircea Vodă cel dintâu*... au zidit mănăstirea Cotmeana în Domnia la leat 6800 <1292>, după cum pisania mănăstirii arată și adeverează». (N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino, Cronologia tabelară*, p. 22, Buc., 1901). Data de 1292 este o lectură greșită sau o eroare a autorului căci, *Mircea cel Mare* s'a suit pe tron la 1386 și nu putea să zidească mănăstirea cu 94 de ani înainte de a se urca pe tron, adică înainte de a se fi născut (1292).

Totuși ne găsim aci în fața unei situații care e mai puțin simplă decât pare. *Cotmeana* ca și *Cozia* au fost ctitorii ale lui *Radu I* (1374—1385), tatăl lui *Mircea cel Bătrân*. O știm aceasta din documentul nepotului său *Mihail, I* (1418—1421), fiul lui *Mircea cel Bătrân*, dat în 12 Iunie 1418 «amânduror mănăstirilor carile sunt zidite de moșul domniei mele și de părintele domniei mele, dela *Cozia*, a Sfinției începătoareci de vicașă *Troițe* și a Sântei Bune Vestiri, carea este la *Cotmeana*».

În timpul lui *Dan I* (1385—1386), fratele și predecesorul la domnie al lui *Mircea*, se dăruiește mănăstirii dela *Cotmeana* un clopot care poartă următoarea inscripție: « *In zilele binecredinciosului domn, Io Dan Voievod, a făcut acest clopot jupanul Dragomir, fiul egumenului Dragomir. În anul 6893 (1385), indictionul 8* ».

Aceste câteva elemente ne duc la convingerea că mănăstirea *Cotmeana* va fi fost zidită de *Radu I*, continuată apoi de urmașul său *Dan I* și desăvârșită de către *Mircea cel Bătrân*, dacă nu chiar refăcută din temelie, cum s'a întâmplat cu *Cozia*. Așa încât, dacă « *Cronologia Tabelară* » greșește punând anul întemeierii la 1292, când socotea că era timpul domniei lui *Mircea*, în schimb are dreptate când pune zidirea primă a mănăstirii mai înainte de 1386, numai că aceasta trebuie să se fi întâmplat între 1374 și 1385, nu la 1292.

În orice caz, opera ctitoricească a lui *Mircea cel Bătrân* pentru *Cotmeana* a fost mai temeinică decât a tatălui său, *Radu I*, sau a fratelui său, *Dan I*. Prin actul din 20 Maiu 1388 *Mircea* hotărăște ca, pe viitor, mănăstirea *Cotmeana* cu toată averea sa să treacă sub stăpânirea *Coziei*, iar la 1389, potrivit inscripției de mai sus, rezidește mănăstirea sau desăvârșește ctitoria tatălui și a fratelui său. (Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, București, 1935, p. 410, 421, 470).

17—23. Descrierea acestor locuri o mai găsim tot la *A. O.* la 1860 cu pribejul călătoriei sale în *Vâlcea* și *Argeș*, spre a cerceta monumentele istorice din însărcinarea Ministerului Instrucțiunii, când, pe lângă o vastă lucrare arheologică, scrie și niște însemnări de călătorie: « *Am apucat dar prin marea Tutanei <Jud. Argeș> prin văi înalte și acoperite cu anini; rare ori întâlneam câte un bordeiu de român... Cu cât înaintam însă, valea se îngusta și natura se sălbăticea; după acele neîncetate ploii se vedeau copaci groși și vârtoși răsturnați cu rădăcinile lor întinse în malcă. Era o priveștițe înfiorătoare și măreață. După vreo două ceasuri, am început să urcăm la satul Valea Porcului, lăsând în lături obârșia Tutanei. Am urcat multă vreme și coaste destul de repezi până ne-am aflat sus pe Plaiul Oii, având de îndărătul nostru valea îngustă și stufoasă a Tutanei, dar când ne aflăm sus, priveștița dobândește o întindere minunată; înaintea ochilor aveam frumoasa vale a Luminilor șerpuită de Topolog, ocolită de mii de dealuri ce se înalță unul peste altul, acoperite cu holde și cu păduri până în fața munților cu zăpezi ce se pierdeau în nori de ploaie.*

« *Încă odată am rămas în extaz dinaintea acelei văi; acum doi ani o văzurăm în față, urcându-ne dela Cotmeana în sus; acum o vedem venind dela Tutana, într-o direcție opusă. Urcarăm câteva vreme pe creasta Plaiului Oii până deterăm în drumul olacului și apoi scoborîrăm... la Topolog. ...soarele se gătea a apune.* » (A. Odobescu, *Insemnări*, etc. în « *Conv. Literare* », LXVII, 7—9, Iulie-Septembrie 1934, p. 639).

Iată însemnarea sa despre *Cotmeana*: « Peste o jumătate ceas am ajuns la mănăstire... Ce-mi pare rău e că zidirile vechi sunt mai pretutinderi ascunse sub spoituri și meremeturi făcute mai din nou fără niciun gust și niciun respect pentru antichitate. Această mănăstire, una din cele mai vechi ale Țării abia dacă mai păstrează acum ceva pereți și temeliiile cele clădite de Mircea cel Bătrân... Dimineața, Vineri la 23 Iunie <1860> ne-am ocupat: Trenk... cu desemnul mănăstirii și a câtorva amărunte, adică: tocurile de piatră ale ferestrelor, iconostasul săpat în lemn din biserică, ușa cea veche iar de lemn ce se află în pod; eu am vizitat zidirile ca să caut pe unde mai erau vechi; am cercetat pomelnicul, cărțile ce erau toate bisericеști, câteva dela Constantin Basarab, celelalte din vremi ale Fanarioșilor și mai noi, am prescriș două pisanii ce sunt la biserică amândouă dela prefacere, pe la 1777; am pus de mi-a luat prin calc inscripția după clopotul cel mare (lucru care era greu și primejdios) și apoi am găsit în podul bisericii, ușile cele vechi, prea frumos săpate într'un lemn ce s'a găurit și a început să se putrezească și încă două icoane vechi ». (Ibid., pp. 640—641).

26—138. Toată scena ciocnirii între *Mircea* și *Neagoe* amplu prezentată, de A. O. își are punctul de plecare tot în scrierea lui Gavriil Protul, reprodușă și în *Cronica Anonimă*, (pp. 246—247).

Acolo se află însă numai câteva cuvinte în legătură cu aceasta.

« Iar *Mircea*, feciorul *Mihnei Vodă*, deacă înșălease așa, merse pre supt cum-păt la mănăstirea *Cotmeanei*, carea să chiamă ospățul cel de sară, adecă metohul *Cozii*; și de năprasnă să făcu gâlceavă mare de oastea lui *Neagoe* și, auzind a-ceastea feciorul *Mihnei Vodă*, degrabă numai ce au scăpat cu un fecior al lui, *Stoican*, de care s'au zis mai sus, pre o fereastră, noaptea, desculți, deșcinși și fără ișlice. Iar *Neagoe* îi tăie oastea, iară pre căți nu tăie, pre toți îi prinsă vii, numai ce scăpă feciorul muncitoriului *Mihnei* și... *Stoican*, desculți dășcinși, cum s'au zis mai sus; iar armele le-au luat și împăcă <?> mănăstirea și călugării de frică ce avea. Iară feciorul *Mihnei Vodă* au mers la tată său și i-au spus toate cu multă frică; iar el, deacă auzi, așa să spărie și zise cătră ei: « Cine au făcut voao aceasta? ». Ei ziseră: « *Neagoe*, vătahul de vânători ». Aceastea auzind *Mihnea Vodă* să umplu de frică și <a> zis: « De vreme ce făcu puiul leului așa, doră când va veni leul cel mare, ce va face? » (op. cit., p. 69).

139—144. *Domnița Chiajna* amintită aci n'are ce căuta, după cum am văzut mai sus (n. II 325—327). Ea e numită de A. O. eroina dela *Șerbănești*. Localitatea despre care e vorba se numește *Șerpătești*, nu *Serbănești*. La început a avut loc o luptă a boierilor, pribegiți în Ardeal de urgia lui *Mircea Ciobanul*, împotriva *Doamnei Chiajna*, după moartea soțului său, când aceștia, intrând în Țară, se loviră cu *Doamna Chiajna*, epitroapa fiului său minor, *Petru cel Tânăr*, la *Românești* și izbutiră să alunge pe *Chiajna* cu fiul său și cu boierii susținători până peste Dunăre. *Chiajna* se întoarce cu ajutorul turcesc și învinge pe boeri la *Șerpătești* (Const. Căpitanul, op. cit., p. 182; *Cronicarul anonim*,

op. cit., p. 274). *Șărpătești* e numită localitatea și de varianta publicată de Șt. Nicolaescu a Cronicii Anonime: *Letopisetul Țării Rumânești din Descălecătoare și de unde au venit Rumânii de s'au așezat în Țara Rumânească*, în *Rev. pentru ist. arh. și fil.*, vol. XI, pp. 123, Buc., 1910.

Anonimus Românesc (*Anonymus Valachicus* în Ms. cap. 44), citat de Gh. Șincai (*Cronica*, II, p. 206) numește localitatea: *Șărpănești*, nu *Șărpătești*; iar cronica lui *Filșih* citată de I. Chr. Engel, (*Gesch. d. Wal.* I, p. 222) și reprodusă de Gh. Șincai (*Cronica*, II, pp. 206—207) numește localitatea: *Șerpești*. *Bătălia a avut loc în Octomvrie 1559.*

În schimb, Dionisie Fotino (*Istoria generală a Daciei*, Viena 1818, tr. G. Sion, t. II, p. 57, Buc., 1859) scrie: «*Șerbănești*». Aci pare să fi fost izvorul lui A. O.

151—168. Gavriil Protu spune: «*Și aceeași (Mihnea și ai săi) se sculă den scaun și fugi în Țara Ungurească și acolo să dășteptă dentr'acea frică*» (*op. cit.*, p. 69). Gh. Șincai reproduce din I. C. Sigler: «*Mihnea, feciorul lui Dracula, pentru cumplicarea și tirania sa cea prea mare, fugărindu-se den Domnia muntească, au fugit în Sibiu...*» (*Cronica*, II, p. 124).

IV

1—7. Constantin Căpitanul spune că «*nu multă vreme au trecut și au venit Mihnea Vodă cu oaste dela Unguri și s'au bătut cu Vlad Vodă, ci s'au întorsu rușinat la Sibiu*».

Gavriil Protul scrie că «*Mihnea*», «*s'au împrietenit cu Ungurii și au împletit mreajă hicleană asupra tânărului Vladu Vodă și veniră asupra-i; și să loviră ostile, iară Danciul, marele Vornic, ajută Vladului Vodă, că era și el de un neam iar bun și drept și biruiră pe oastea călcătoriului și hulitoriului Mihnei Vodă, și fugiră toți rușinați în Țara Ungurească...*» (*op. cit.*, p. 71).

28—33. G. Șincai reproduce (*Cronica*, II, pp. 125—126) din I. C. Eder (*In Colectione Diplomatica*) un fel de raport al anchetei făcute de comitele *Petru de Bozin* asupra asasinatului lui *Mihnea* și în care arată că *Mihnea* s'a așezat la *Sibiu* după legăturile și încredințarea lui *Vladislav*, regele maghiar.

Faptul că *Mihnea* devenise catolic este atestat de Cronicarul Anonim care spune că «*se făcu Mihnea Vodă papistaș. Atunci țineau Ungurii și Sașii legea papistășească*», (*op. cit.*, p. 247). De asemeni un călugăr catolic care scrie pe la 1761 o istorie a mănăstirii catolice din Târgoviște arată că *Mihnea* «*a fost catolic și noi stăteam bine în acele timpuri*». (*Istoria mănăstirii catolice din Târgoviște în Arhiva Istorică*, I, 2, p. 47, cit. după A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. IV, ed. III, p. 171, București, «*Cartea Românească*», f. a.).

39—41. Că *Mihnea* trecuse la catolicism, există între altele și alt pasaj următor din *Cronica* mănăstirii catolice din Târgoviște (*Arhiva Istorică*, I, 2, p. 47): *ob cedes bojerorum omnibus odiosus factus est et etiam propter religionem*

mutatam (vezi Lepădatu, *Moartea lui Mihnea cel Rău*, în « *Convorbiri Literare* », anul I, 1916, Martie, pp. 314—325).

44. *Ioan Agota de Sibiu*, magistrul cetătenilor, și *Ioja de Som*, comitele de Temișoara sunt citați de Gh. Șincăi (*Cronica*, II, pp. 114—115) pe care A. O. nu-l utilizează în notă. *Ioan Horvat de Vingart* (vezi Hurm., *Doc.*, XV, 1, p. 203) este citat de *Nicolae Olahul* (vezi în text la 107), care amintește între însoțitorii lui *Mihnea* și pe tatăl său, *Ștefan*, jude regese în Orăștie pe vremea aceea.

55—67. *Ioan Salius* este autorul epitafului lui *Mihnea*, publicat de I. Chr. Engel, (*op. cit.*, II, p. 193) al cărui început a reprodus de Gh. Șincăi (*Cronica*, II, p. 116). Iată textul epitafului din Engel:

- Regnabam nuper multo cumulus honoris,
Sede parentali splendida scepra gerens
Ante meam faciem provincia nostra tremebat
Me quoque finitimae pertinuere plagae*
5. *Predonum fueram domitor, furumque flagellum
Justitiam rigida fortiter ense colens.
Cristigenis volui sociata jungere signa
Inque Byzantinos arma movere lares.*
- Iam mihi non vires, auri neque copia fulvi*
10. *Defuit, aut quidquid principis aula tenet.
Dum mea gens patrio pepulit me perfida regno
Turcarum immensa concomitata manu.
Cibinium fugi, etc.*

A. O. traduce liber și rezumativ din I. Chr. Engel, (*op. cit.*, II, p. 193) în textul său între semnele citării acest epitaf (57—62). Ni se pare însă că versul 8:

Inque Byzantinos arma movere lares

are mai de grabă înțelesul unei profesiuni de credință catolică, deci antigrecoască, decât a adversității față de păgânii vrășmași ai Grecilor Ortodocși, cum traduce A. O. deci:

Inque Byzantinos lares arma movere (vului) = (Am voit) să port armele împotriva zeilor protectori bizantini, nu

(Am voit) să port armele împotriva stăpânitorilor Bizanțului creștin.

Lares are înțelesul categoric de *Zei tutelari*; nu cel de stăpânitori vrășmași.

75—96. *Danciu* era fiul lui *Vlad Basarab IV (Țepeluș, Mlad)*, deci frate gemen cu *Neagoe Basarab* și pretendent la tron (vezi n. II, 13).

Radu, spătarul din Albești (în realitate *Albu Vistiierul*), căruia A. O. îi dă rolul de tată răzbnător, e amintit de documente ca și *Danciu*, ca făcând parte din complot.

Dumitru Iacsici, de asemeni. Rolul de frate răzbunător atribuit de *A. O.* acestuia din urmă pare a fi nepotrivit, grație rudeniei în care putea să fie cu mitropolitul Maxim. *Dumitru Iacsici* era fratele cumnatei Mitropolitului Maxim. (Vezi n. II 20—35; 310—315; 315—318).

Dumitru Iacsici, omoritorul lui *Mihnea*, mai e prezentat și altfel în privința filiațiunii sale și anume: *Pârvu*, fiul unei surori a lui *Radu cel Mare* și al Marelui Logofăt *Stoican*, se însură (1504) cu fiica lui « *condam Demetri Iaksit* ». Fiul lor ar fi fost *Dumitru Iacsici*, ucigașul lui *Mihnea*. Soția lui *Pârvu*, adică fiica lui *Dumitru Iacsici* ar fi fost deci vară cu *Elena Brancovici*, născută *Iacsici*, cumnata lui Maxim. (N. Iorga, *Pretendenți Domnești*, extr. din A. A. R., seria II, t. XIX, mem. secț. ist., pp. 15—16, n. 8).

D-l N. Iorga amintește și de scrisoarea lui *Radu* către Brașoveni, spre a-i pofti la nuntă, Joi înainte de Sf. Ilie (18 Iulie).

Se pare însă că *Dumitru Iacsici*, bătrânul, fratele lui *Ștefan* și fiul lui *Gheorghe Iacsici*, n'a avut copii. Chiar dacă filiațiunea susținută de d-l N. Iorga ar fi justă atunci legătura stabilită de *A. O.* după *Schesaeus* că nepoata mitropolitului Maxim era sora lui *Dumitru Iacsici* omoritorul lui *Mihnea*, nu se poate admite, întrucât relațiile de rudenie stabilite mai sus, ar fi rămas aceleași.

Câteși trei sunt amintiți, între altele de: E. Hurmuzacki, *Documente*, XV, p. 147, 199; *Istoria mănăstirii catolice din Târgoviște în « Arhiva Istorică »*, I, 2, p. 47; *Cron. juscio-lupino-oltardinum*, I, p. 43.

119—155. Povestirea scenei asasinatului o găsim la Constantin Căpitanul (*op. cit.* p. 111); *Cronica Anonimă* (*op. cit.*); pasagiul fiind luat din Cavrili Protul (*op. cit.* p. 72—73) pe care îl utilizează sistematic *Cronicarul Anonim*; *Cronica Anonimă*, variantă publicată de St. Nicolaescu (*Letopisețul Țării Românești*, ibid., p. 118); ca și varianta « *Letopisețul Țării Românești, din descălcătoare și de unde au venit Rumânii de s'au așezat în Țara Românească*, ms.. 269 al B. A. R. (vezi N. Iorga (*Cronicele Muntene*, A. A. R., seria II, t. XXI); Gh. Șincai (*Cronica*, II, p. 121—125, care citează: *Analele Bisericii din Brașov*; Nicolae Olahul (*Ilungaria etc.* ed. cit. p. 24); M. Sigler (în *Mathias Bel*, ed. cit. p. 64); Filșih (*Annales etc.* p. 11). Mai există un document ce emană dintr'o scrisoare a unui anumit *Ștefan* din Galați, de lângă Bistrița, scrisoare latinească adresată Bistriștenilor la 15 Martie 1510, adică trei zile după comiterea faptului. E. Hurm. (*Doc.*, XV, 1, p. 199—200).

Ștefan care scrie această scrisoare cere la urmă Bistriștenilor să-i comunice și lui la rândul lor, dacă întâmplător ei ar mai afla ceva nou în legătură cu trista întâmplare. (*Et si aliquas novitates audire poteritis, me cerciorem reddite iterum atque iterum rogo*).

După cum rezultă din conținutul scrisorii, evenimentul e înfățișat cu totul altfel decât în celelalte izvoare, căci numai e vorba de slujba religioasă dela catedrală în ziua de 12 Martie.

158—60. Un document scris la Buda, 1510, și emanând tot din partea lui Vladislav stabilește donația către urmașii lui Mihnea, în urma asasinării Voievodului muntean. (A. Veress, *Fontes rerum transylvanicarum*, t. IV, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, 1468—1540, Budapest, 1914 p. 101.

158. Cercetarea la care se referă A. O. e reprodușă de Gh. Șincai (*Cronica*, II, pp. 125—126) după I. C. Eder (*In Collectione Diplomatica*) și care se găsește și la I. Chr. Engel, (*op. cit.*, pp. 195—196).

În Hurm., *Doc.*, XV, 1, pp. 197—199, avem textul cercetării de mai sus în latinește. G. Șincai adaugă: « *Adecă învățăm din hrisovul acesta că Dimitrie Iaksit sârbul, de Danciul, despre carele am vorbit la anul 1508, și de Albescul au fost îndemnat să omoare pe Mihnea Vodă. Așa dară, nu pentru aceea l-au omorît Iaksit, pentru că au rușinat pre soru-sa, cum scrie Sescu <izvorul lui A. O.>, ci pentru aceea că vrea să fie Domnu Valahiei Danciul, feciorul lui Vladislav V, sau Tăpăluș, cum s'au zis la anul 1508* ». Izvorul lui A. O. este amintit mai sus.

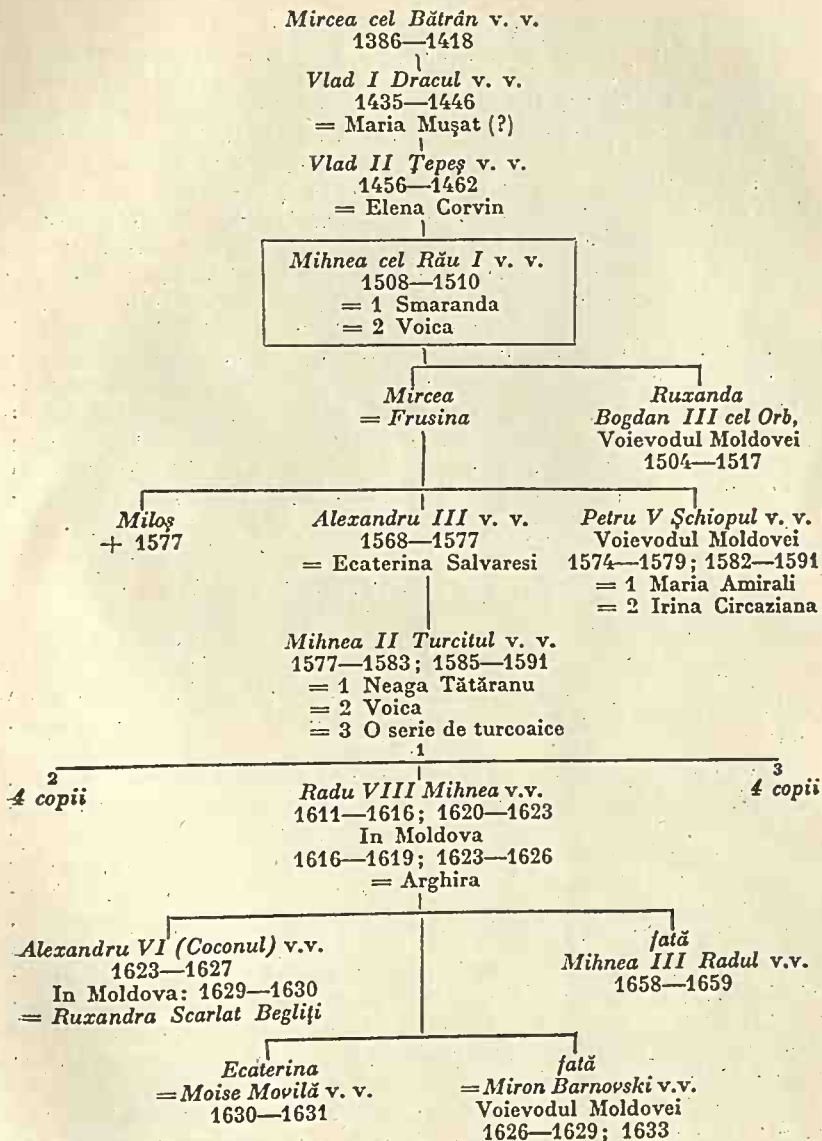
161. Aceeași confuzie între Mircea Ciobanul și Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău se face și aci ca și în restul nuvelei.

Lista Voievozilor Drăculești, descendenți ai lui Mihnea cel Rău, până în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, pe care o întocmește A. O., ca notă, în primele ediții, este eronată, din cauza confuziei amintite și incompletă, din cauza cunoștințelor istorice nu tocmai precise din timpul lui A. O.

Așa spre pildă, A. O. considerând pe Mircea Ciobanul drept fiu al lui Mihnea și pe Petru Schiopul drept fiu al lui Mircea Ciobanul, când în realitate Mircea Ciobanul era fiul lui Radu cel Mare, iar Petru Schiopul era fiul lui Mircea, asociatul la domnie și fiul lui Mihnea cel Rău, urmează introducerea, între descendenții lui Mihnea cel Rău, a lui Mircea Ciobanul, pe care A. O. îl confundă cu Mircea, fiul lui Mihnea, iar prezența lui Petru Schiopul, care era într'adevăr fiul lui Mircea, între descendenții lui Mihnea se explică prin confunzia pe care A. O. o face între acest Petru Schiopul și Petru cel Tânăr, fiul lui Mircea Ciobanul. Pe lângă aceasta, semnalăm eroarea anilor de domnie a lui Radu XIII Mihnea, eroare pe care, vrând să o rectifice în ediția următoare, o adâncește și mai mult, apoi omiterea Domniei în Moldova a lui Alexandru VI Coconul.

Descendența rectificată a lui Mihnea cel Rău adică una din liniile de Basarabi, aceea a lui Mircea cel Bătrân, numită Mirceștii sau Drăculeștii se află la p. 555.

Alexandru VI (Coconul) moare fără descendenți, Mihnea III Radu reprezintă o filiațiune contestată, iar fetele lui Radu VIII Mihnea mor și ele fără urmași. Astfel că se sfârșește cu copiii lui Radu VIII Mihnea dunga Barasabilor Drăculești sau Mircești care pornise dela Mircea cel Mare. Cealaltă spiță, a Dăneștilor, care pornise dela Dan, fratele lui Mircea, se sfârșise în linie

bărbătească cu un veac mai de vreme, prin fiul lui *Neagoe Basarab*, anume, *Teodosie* (1522) sau, după unii autori prin, *Moise Vodă* (1529—1530), căci aceste e considerat de unii (D. Onciul) drept scoboritor din tată în fiu al lui *Dan I* (1385—1386) fratele lui *Mircea cel Bătrân*; după alți (Șt. Greceanu) drept fiu al lui *Vlad IV cel Tânăr* (1510—1512), văr primar al lui *Mihnea cel Rău*, deci colateral drăculesc, nu colateral basarabesc. Tot colaterali drăculești în diferite grade au fost și: *Radu V dela Afumați* (1522—1529), *Vlad V Incalul* (1530—1532), *Vlad VI Vintilă* (1532—1535), *Radu VI Paisie* (1535—1545), *Mircea II Ciobanul* (1545—1553), *Petru I (Pătrașcu) cel Bun* (1554—1558), *Mircea II Ciobanul*, a doua oară (1558—1559), *Petru II cel Tânăr* (1559—1568), *Petru III Cercel* (1583—1585), *Mihai II (Mihai Viteazul)* (1593—1601).

Așa numiții Basarabi ulteriori ca: *Matei Basarab* (1632—1654), *Radu VII Șerban* (1602—1611), *Constantin I Șerban* (1654—1658), *Șerban Cantacuzino* (1678—1688), *Constantin Brâncoveanu* (1688—1714) și *Ștefan Cantacuzino* (1714—1716) sunt scoboritori prin femei și colaterali ai fraților Craiovești: *Vel Vornicul Părvu și Postelnicul Radu*. Aceștia erau înrudiți prin alianță cu *Mlad Basarab (Tepeșu)*, tatăl lui *Neagoe Basarab* și al lui *Danciu*, vrășmașul lui *Mihnea cel Rău*, *Mlad* fiind la rândul său, fiu al lui *Basarab II cel Bun* (1448—1451) și nepot de fiu al lui *Dan I*, fratele lui *Mircea cel Bătrân*.

DOAMNA CHIAJNA

I

1—2: Biserica domnească, despre care vorbește *A. O.*, este biserica numită astăzi dela «*Curtea Veche*», de lângă piața de flori din București și care a fost zidită de *Mircea Ciobanul*.

2—5. Cu privire la biserica lui Bucur, *A. O.* dă precădere tradiției legendare, după care această biserică ar fi fost lucrată din lemn de *Bucur Ciobanul*, legendarul întemeetor al Bucureștilor ce-și păștea oile pe colinele păduroase ale Dâmboviței. Pe malul gârlei ar fi făcut Bucur biserica, spre a servi drept loc de închinăciune și pentru sine și pentru urmași. Preotul Gr. Musceleanu (*Monumentele Străbunilor din România*, Buc., 1873, spune G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, pp. 176—178, Buc., 1899), voind să potrivească tradiția cu unele afirmații ale istoricilor care ziceau că *Mircea cel Bătrân* a durat palate de iarnă la București, crede că a cetit la ușa bisericii lui Bucur o pisanie în care se spune că Mircea ar fi refăcut în piatră vechea biserică de lemn și că a îngropat într'însa oasele ostașilor căzuți în bătălia dela Giurgiu din ziua de 11 Iunie 1416.

Iată inscripția, pe care părintele Gr. Musceleanu pretinde că a cetit-o pe lespedea ce ar fi fost scoasă de către egumenii greci dela locul său și pusă la

anelie pridvorului bisericii lui Radu Vodă de alături, operațiune la care autorul adaugă că ar fi fost martor:

«Io Mircea I Basarab, Domnu Țării, Ducă al Făgărașului și biruitor al Făgărașului și biruitor al ținutului Dobrogea de peste Dunăre, la anul 6924 (=1416), amu ziditu biserică de zidu în locul celei de lemnu a lui Bucuru în pîdure pe movila de lângă Dâmboviță, cu hramulu sfinților Erarhi Atanasie și Chirilul, unde am pusu oasele morșiloru căzuți în bătaia ce amu avutu cu Turcii la Giurgiu, Iunie 11». (Gr. Musceleanu, *op. cit.*, pp. 74—76). În realitate, biserița lui Bucur e un paraclis zidit probabil pe la sau după 1743 în spatele mănăstirii mănăstiri a lui Radu Vodă, (vezi n. 1—12 la *M.V.*) ca să fie bolniță pentru cimitirul acestei mănăstiri. Are hramul sfinților Atanasie și Chiril, patronii de obște ai cimitirelor, iar cărămizile găsite acolo poartă dată de 1743.

5—7. A. O. citează pe Constantin Căpitanul, pe Cronicarul Anonim și I. Chr. Engel, spre a sprijini data de 25 Februarie 1560 pentru moartea lui Mircea Ciobanul. În realitate, Const. Căpitanul (*op. cit.*, pp. 181—182) nu pomeneste nimic despre aceasta în mod special ci spune numai atât: «Mircea Vodă, domnind într'acestu rând 2 ani, au murit». Înainte arătase că începuse ultima domnie la leat 7066, adică la 1558. Deci rezultă că a domnit până la 1560, fără nicio indicație de lună și de zi a anului.

Cronicarul Anonim (*op. cit.*, p. 274) spune: «Și au domnitu Mircea Vodă 5 ani și 8 luni, murind în scaun; îngropatu-s'au în bisearica domnească în București, Septemvrie 21, anulu 7068 (=1560)».

I. Chr. Engel, al treilea izvor invocat de A. O. spune: «el <Mircea Ciobanul> muri la 25 Septembrie 1559 și nu era acasă, după cum spune cronica lui Filșih, ci într'o călătorie în Ardeal unde el poate ceruse să i se predea boerii pribegi. Cadavrul său a fost adus în Muntenia și înmormântat în biserica domnească», (*op. cit.*, p. 222).

13—20. Despre tirania și cruzimea lui Mircea Ciobanul vorbesc toate izvoarele, fie externe, fie interne. Astfel: Reychersdorfer (*Chronographia Moldaviae*, p. 585), citat de Gh. Șincai, (*Cronica*, II, pp. 186—187); I. Chr. Engel, (*op. cit.*, I, p. 217); *Cronica* lui Ostermayer care scria la 1550 (*Deutsche Fundgruben* ed. Kemeny, p. 30 și 32).

Când Mircea Ciobanul se urcă a patra oară pe tron, cruzimile sale devin poate și mai expresive. O scrisoare din partea Isabellei a Ardealului către De la Vigne ambasadorul francez din Constantinopol, scrisoare cu data de 10 Februarie 1558, conține următorul pasagiu: «nos ad mandatum potentissimi imperatoris bojarones profugos hortati sumus ut in Transalpinum regrederentur, assicurantés quod Myrche voyvoda illos non impediret; nuper quae etiam per litteras suas jurejurando Myrche nobis promiserat, et tamen intelligimus bojarones ad unum omnes atrocissima morte interemptos». (E. Hurmuzachi, *Documente*, I, Supliment, 1, p. 12).

Îată pasajul din Constantin Căpitanul care a fost izvorul lui I. Chr. Engel: «...carele <Mircea Ciobanul> fiind în Țară după două săptămâni... au tăiat pre Coadă Vornicul și pre frate-său, Radul Comisul, și pre Dragul Stolnicul, și pre Stroe Spătarul și pre Vintilă Comisul și alții nenumiți, muncindu-i întâi pentru avuție, până au dat ce au avut, de ceea i-au omorit » (op. cit., p. 176).

Cronicarul Anonim (op. cit., p. 272), reproduce aceleași fapte.

A. O. citează pe I. Chr. Engel pentru cele patru domnii ale lui Mircea Ciobanul. În realitate autorul citat vorbește în opera sa numai de trei domni. Chiar paragraful 42, în care se ocupă cu ultima domnie a lui Mircea II Ciobanul, are ca titlu, «*Myrtsche zum zweyten, oder eigentlich drittienmal regiert 1 Jahr 8 Monathe, also 1558—1559*». I. Chr. Engel, (op. cit., pp. 218—219) citează între izvoarele sale și pe Comitele Natalis (*Historia sui temporis, libri triginta ab anno 1545—1581*, Venetiis apud Damianum, Zenarum, fol. 1581).

Din textul lui Natalis, pe care A. O. îl găsește la I. Chr. Engel, rezultă însă că Mircea II Ciobanul a fost turburat în prima sa domnie (1545—1553) de un anume, Radu Iliș, care ar fi izgonit pe Mircea de două ori de pe tron; iar în așa zisa a doua domnie (1558—1559), după Petru I sau Petrașcu cel Bun (1554—1558), Mircea II Ciobanul se urcă așa dar a patra oară pe tron. Deci, deși Engel conchide că au fost trei domnii ale lui Mircea, totuși din textul lui Natalis adus de I. Chr. Engel, urmează că Mircea a domnit de patru ori.

Această situație rezultă din informații deficiente și din indentificarea dată acestuia Radu Iliș care a turburat pe Mircea, în prima domnie și care la A. Xenopol, (*Istoria Românilor*, vol. V, cap. V, ed. III, p. 14) și Gh. Șincai (*Cronica*, II, p. 199) este una și aceeași persoană cu Radu VI Paisie (1535—1545).

Cronica Anonimă prezintă exact aceleași fapte (op. cit., pp. 272—273). Aci găsim însă chiar indicația precisă că Mircea Ciobanul s'a suit pe tron de trei ori, (p. 273) ca și la Engel.

I. Chr. Engel, (op. cit., pp. 201—202) zice «*Sie <die bojaren> wählten einen sichern Radul, einen gewesenen Calugier, gebürtig aus Busau und brachten für ihn eine Armee zusammen*».

22—23. Aceeași eroare se află aci ca și în M. V., ca și în diferitele pasaje ale acestei nuvele cu privire la filiațiunea lui Mircea Ciobanul (Vezi n. M. V, I 27; II, 325—327; III, 139—144; IV, 161).

9—20. Răzburarea lui Mircea Ciobanul, slujindu-se de săbiile beșliilor împotriva boerilor pribegi, este povestită, astfel în izvoarele noastre cronicărești:

«*Mircea Vodă iar au venit Domnu alu treilea rândul și au trimisu la boiarii care era pribegi în Țeara Ungurească de i-au chematu făcându mare jurământu. Deacii ei crezându-lu s'au sculatu de au venitu Stănilă Vorniculu cu toți boiarii, și cu toată curtea, de s'au închinatu la Mircea Vodă, de cred și legătură ce au făcutu. Iar când au fost la Martie 3, cu meșteșugiu mare au chemat pe Stănilă Vorniculu, și pe toți boierii și pe amândoi Episcopii și toți egumenii, cu mulțime*

de călugări, în cetate în București și așa iar' de veste au năpustitu într'inșii pre beșliii lui și pre mulți Turci, de i-au tăiatu pre toți, vârsându-se multu sânge nevinovatu. Da-va seama înaintea lui Dumnezeu ». (Cronica Anonimă, ibid. p. 273).

« Iar au venit Mircea Domnu dela Poarta Turcească, < în ultima domnie », a căruia venire auzind boiarii, cei mai mulți au fugit în Țara Ungurească, a-nume cel mai mare, Stănilă Vornic, cu alți boiari și cu toată curtea. Deci văzând Mircea Vodă că au fugit atâția boiari, au trimis de i-au chemat cu jurământ că nu le va face nimic rău. Ei încredințându-se în cuvântul lui, au venit cu toții de i s'au închinat. Iar când au fost la Martie 3, au chemat boiari, Vlădicii, Episcopii, egumenii cu cuvânt ca acela că are să se sfātuască de niște trebi ale Țării și ale Domniei. Mircea Vodă învățase Beșliii și Turcii carii avea cu dânsul să fie gata și în ce ceas le va porunci să fie gata a face năvală, să taie pre boiari și pre călugări; și așa au făcut. In vreme ce au văzut că s'au strânsu cei chemași, au dat poruncă și au intrat cu săbiile în trupuri, ca niște lupi în niște oi, de i-au omorît pre toți căși s'au întâmplat acii. Ceilalți boiari carii n'au fost acii și au auzit de peirea acelorlalți, cu toții au fugit iar în Țara Ungurească. (Constantin Căpitanul, op. cit., pp. 181—182).

A. O. ar fi avut ocazia să infățișeze, după aceste izvoare, măcelul boerilor așa cum făcuse, după alte izvoare, C. Negruzzi în « Alexandru Lăpușeanu ». Paralelismul celor două scene de măcel ne-ar fi dat nouă prilejul să comparăm puterea de expresie și originalitatea lui A. O. față de C. N., fiind vorba de același fond și același conținut.

50—59. Aceeași eroare cu privire la filiațiunea lui Mircea Ciobanul, aduce după sine și eroarea în legătură cu copiii acestuia. A. O. confundă copiii lui Mircea, fiul și asociatul la domnie al lui Mihnea cel Rău (vezi n. la M. V.: I, 27; II, 325—327; III 139—144; IV. 161; D. C. I, 22—23.) cu aceia ai lui Mircea Ciobanul. Copiii lui Mircea Ciobanul erau 8 la număr: 5 fete (Alexandra, Anca, Marina, Stana și Dobra) și 3 băieți (Petru II cel Tânăr care domnește după tatăl său între 1559 și 1568, Mircea și Radu care s'au turcit). Mircea, fiul lui Mihnea Vodă cel Rău a avut următorii copii: Alexandru III (1568—1577), Petru V Șchiopul (1574—1579; 1582—1591 în Moldova) și Miloș care moare la 1577 fără să fi domnit. Dintre aceștia, A. O. infățișează numai pe primii doi ca fiind fiii lui Mircea Ciobanul, iar, dintre adevăratele fete ale lui Mircea Ciobanul, A. O. nu vorbește decât de două.

Vorbind în altă parte de Mircea Ciobanul și copiii săi care sunt zugrăviți în biserica mănăstirii Snagov, A. O. spune: « Acest Mircea nu e dar cel Bătrân, ci poate Mircea < Ciobanul », fiul Mihnei, cum pare a o dovedi portretele ce urmează. De partea stângă a ușii stă Io Petru Voevod, purtând într'o mână o basma roșie cu bordura de fir, și'n cealaltă, o cruce cu trei răscurci (una mai mare la mijloc și alte două mai mici, sus și jos). Lângă dânsul stă un tânăr, Io Radu Voevod și apoi altul și mai mic de talie, Io Mircea Voevod. In sfârșit, la

marginile, tăiat în mare parte de ușa laterală care dă trecere din advon la choră, este chipul Doamnei Chiajna... Negreșit că din aceste deosebii personaje e lesne a recunoaște pe Mircea soțul Chiajnei și pe fiul lor, Petru Voievod Șchiopul. Dar cine sunt tinerii Radu și Mircea, Voievozi?... Știm că Petru Voievod Șchiopul a avut de frate pe Alexandru Voievod. Avut-a el oare și alți doi, anume Petru (sic) și Mircea care au murit tineri? Se poate; dar atunci, de ce lipsește portretul lui Alexandru Vodă care, el era fratele mai mare? Știm că Petru Voievod a fost însurat cu o transilvană, Elena Cherepovici, dela care a avut numai o fiică, Tudorița. Dar oare avut-a el, dela o altă soție, doi feciori anume: Petru (sic) și Mircea? Vârste tinerilor din portrete și tăcerea completă a istoriei dau până acum puțină probabilitate acestei ipoteze». (Câteva ore la Snagov, în «Opere complete», III, ed. Minerva, pp. 36—38, Buc., 1908).

Nedumerirea pe care o exprimă *A. O.* la 1862 în acest studiu provine din aceeași confuzie de mai multe ori amintită.

În legătură cu acest pasaj, mai constatăm că, vorbind despre Radu serie *Petru*, după cum altă dată (vezi *M. V.* n. I, 17.) vorbind de *Vlad Dracul*, serie *Radu*.

În afară de această, dar tot grație aceleiași erori inițiale, arată pe *Elena Cherepovici* ca soție a lui *Petru Voievod (Șchiopul)*, când, în realitate ea era soția lui *Petru Vodă cel Tânăr*. Celălalt *Petru* și anume *Șchiopul* cu care îl confundă pe cel dintâiu a avut două soții: *Maria Amiral* originară din *Pera* și *Irina Botezata* (Circaziana).

De altminteri, toți istoricii în tratate de specialitate, ca și cronicarii de altfel, au făcut până la 1914 această confuzie între cei doi *Mircea* și cei doi *Petru*. *Al. Xenopol*, între alții spre pildă, socotindu-l de asemeni pe *Petru cel Tânăr* frate cu *Alexandru III*, nu-și poate explica dușmânia dintre cei doi socotiți frați, dar care nu erau decât veri de gradul al III-lea. De aceea emite ipoteza că trebuie să fi fost frați vitregi, ca să-și explice conflictul dintre ei, când *Alexandru III* urmează la tron lui *Petru cel Tânăr*, considerat însă ca *Petru Șchiopul* și apoi, după urcarea pe tron a lui *Alexandru III*, ca să-și lămurească dușmânia *Chiajnei* împotriva lui *Alexandru III*. (*Al. Xenopol*, *Ist. Rom.*, vol. V, ed. II, pp. 26—28, Buc., 1914).

62—63. Textul latin al lui *Cantemir*, în legătură cu ceremonialul înmormântării, în ceea ce privește lăcrămarea artificială a cailor, este următorul: «*Omnes tristitiam vultu et habitu corporis prae se ferentes, cujus speciem ipsi etiam equis communicant, e quorum oculis lacrymas elicere cepae succo didicerunt*» *Cantemir* spune, prin urmare, că se întrebuița zeama de ceapă, nu praful de pușcă. («...arătând cu toții jelire în feșele și întru îmbrăcămintea lor cu care împărtășesc încă și pe cai, făcându-le lăcrămarea ochilor cu must de ceapă. (op. cit., în nota 1 a textului lui *A. O.*).

66. Pentru n. 2 a lui *A. O.* vezi n. I, 1—8 din *M. V.*

72—73. Nota pusă de A. O. arată că « *ghiced* » înseamnă pe turcește « *sentinelă* ». Cuvântul « *ghiced* » în turcește înseamnă însă « *trecere* » și în felul acesta, biserica *ghecet* sau biserica dela *ghecet* ar însemna biserica dela punctul de trecere peste *Dâmbovița*; ceea ce s'ar acorda foarte bine cu nota 2 dela 66 când, citând pe Constantin Căpitanul în legătură cu biserica *Radu Vodă*, tot de lângă malul gârlei, arată că era afară din oraș, adică de cealaltă parte a râului, întrucât orașul se întindea numai până în malul stâng al *Dâmboviței*. De altfel noi avem la *Dunărea* mai multe puncte de trecere cu acest nume: *Ghecet* din fața *Brăilei* și *Ghecet* de lângă *Călărași*, etc.

Sensul dat de A. O. cuvântului « *ghiced* » ar putea fi metaforic, adică biserica ar fi fost ca o strajă la punctul de trecere.

Cât despre trimiterea lui A. O. la I. Chr. Engel pentru numele de « *Ghiced* » e mai mult decât probabil că ne găsim în fața unei erori, fiindcă această informație nu se află în autorul citat.

În schimb, o asemenea informație o aflăm în Gh. Șincai (*Cronica*, II, p. 186) unde la anul 1546 cetim: « *Acest Mircea Vodă au făcut biserica Ghiced din București, au donnit 7 ani* ». Informația lui Gh. Șincai e luată din ceea ce numește el necontenit « *Anonymus Valachicus* » (Ms. cap. 44).

91—92. *Badea Clucerul*, personajul despre care vorbește A. O. este unul din boierii care au căzut mai târziu în ciocnirile dintre boierii răsculați împotriva *Chiajnei*, după moartea soțului său, și boierii partizani ai stăpânirii. (*Cronica Anonimă*, în *Mag. Ist.* vol. IV, p. 273; *Const. Căpitanul* în *Mag. Ist.*, vol. I, p. 181).

102. A. O., printr'o confuzie, sau eroare de tipar, întrebuițează cuvântul *obială* = cârpa cu care se învește piciorul, în loc de ciorap de către poporul de jos, pentru cuvântul: « *oghial* » = plapumă, în graiul moldovenesc. De altfel, cuvântul « *obială* » întrebuițat de A. O. n'ar avea niciun înțeles și dimpotrivă, « *oghial* », ar putea caracteriza lenea boierilor care, în clipe de grea cumpănă, în loc să alerge să dea ajutor, dorm, ori stau nepăsători. În ediția D găsim însă ca notă în josul paginii: *obială* = *plapumă*. Aceasta n'ar exclude ipoteza că A. O. a muntenizat cuvântul, despalatalizându-l, dar și în cazul acesta a greșit, fiindcă a lăsat genul feminin.

171—183. În timpul domniei lui *Pătrașcu cel Bun* (1553—1557), între domniile lui *Mircea II Ciobanul* se încheie între *Ferdinand I* al Austriei (1531—1564) și *Soleiman II* sultanul Turcilor, un tratat (1555) prin care *Ferdinand* se obliga să nu mai atace pe *Isabela* care se întitula regina Ungariei și care stăpânea Ardealul, fiind văduva rivalului împărătesc, *Ioan Zapolya*. Ea avea un fiu minor, pe *Ioan Sigismund Zapolya*. Întru cât *Ferdinand* nu se ținu de angajamentul luat, Turcii trimit în Ardeal pe *Pătrașcu* care trecu munții cu 12.000 de oameni și Ardelenii jurară credință reginei și fiului ei. *Pătrașcu* trimisese cu acest prilej în Polonia, spre a readuce pe *Isabela* în Ardeal, pe un boier, anume *Vornicul Socol*, din neamul Craioveștilor. Acesta însă unelti în timpul

călătoriei și a petrecerii sale de peste munți, spre a lua tronul lui *Pătrașcu*. Când se întoarse *Socol* în Țară, pune la cale otrăvirea lui *Pătrașcu* și Voievodul moare la 24 Decembrie 1557. *Socol* chiar și ocupă tronul câteva timp, dar este alungat de Turci. Aceștia readuc la domnie pe *Mircea Ciobanul*. *Socol* fugi cu întreaga familie, și cu o bună parte din vistieria Țării în Ardeal. Vornicul își încredințează acolo averile sale ungurului *Francisc Kendy*, iar el se duce la Constantinopol, spre a câștiga *Domnia*, și anume, ca ambasador al reginei *Isabela*. *Kendy*, voind să rămână stăpân al averii lui *Socol*, trimite după el pe un om al său, care face ca *Socol* să fie ucis de Turci. Soția și copiii lui *Socol* cerură după aceea mereu averea lăsată la *Kendy*, dar acesta din urmă tăgădui că ar fi primit ceva. (A. Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. II, vol. V, pp. 16—17 unde citează, alături de Siegler, (apud Katona, XXII, 2, p. 1026); Fr. Forgacs, *ibid.*, XXIII, p. 66; și E. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 359; *Ibid.*, XI, p. 797; *Ibid.*, II, 1, p. 358; *Ibid.*, I, Suplement, 1, pp. 12—13) și toate izvoarele din Gh. Șincai).

Izvoarele lui *A. O.* sunt luate din Gh. Șincai (*Cronica*, II, ed. I, pp. cit.) unde găsim, între altele, următorul citat din *Istvanfi* (lib. 20, p. 388), pe care *A. O.* nu-l citează dar care aduce perfect aminte rândurile 182—183 din textul lui *A. O.*: II. « *Aflatu-s'au la Francisc Kendi nenumărate dobitoace și omie și mai multe stoguri de bucate, care plătea sute de galbeni și mai multe altele... nenumărat aur și argint s'au aflat la Francisc Kendi și că vistieria lui Socol, prințul lui Valahiei, carele fugise la el de frica lui Soliman, încă la el s'au înecat după moartea lui Socol* », (p. 205).

II

10—20. Afirmația că *Mircea cel Mare* (1386—1418) domnea la 1383 este una din greșelile din partea copiștilor care redactau textele cronicărești, dacă nu chiar a autorilor înșiși și pe care *A. O.* o respectă. Așa, spre pildă, *Cronica Anonimă* spune: « *Făcut-au <Mircea> și sfânta mânăstire Cotmeana, când era vâleatu la 6891* » <1383>; *Cronologia tabelară* spune la 6800 <1292>; *Constantin Căpitanul* pune începutul Domniei lui *Mircea* la... 7891 <2383> și că a domnit 29 de ani..

Cronica Anonimă arată pe adevăratul ziditor, dar, greșește numele ctitorului, când pune pe *Mircea* la 1383; *Cronologia tabelară* (Mihail Cantacuzino) greșește 117 ani, iar *Constantin Căpitanul* cu 994 de ani. Eroarea din textul cronicii lui *Constantin Căpitanul* se menține și mai departe, căci *Radu Vodă Negru* vine la 6798 <1290>, *Alexandru I Vodă* la 6864 <1356>; iar *Mircea* nici mai mult nici mai puțin la 7891 <1383>; *Vladislav* la 7933 <2725>, *Radu cel Frumos* la 7953 <2445>, *Laiotă* 7968 <2460>, în schimb urmașul său, *Țepeluș* la 6985 <1447> care este data exactă. E posibil ca toate acestea să fie erori de tipar, într-un cânt n'am cercetat manuscrisele.

Informația în cazul de față că *Mircea cel Bătrân* domnea la 1338: provine din Frații Tunusli, *Istoria Țării Românești* (Vlahiei) citată în textul

lui A. O. și unde găsim următorul fragment dintr'un tablou întocmit la pagina citată de A. O. Aci găsim următoarele:

Anulu 1383 3.000 Bani roșii de Mircea Vodă la începutu.

1460 10.000 galbeni, la a doa închinare a Țerei sub Laiotă Vodă».

(Istoria Țerei Romănesci dela cea mai veche a sa întemeiere până la 1774, tr. rom. Gh. Sion, Buc. 1863, cap. XLI, p. 70).

17. In nota 1 e vorba de raportul lui <Albert de> Wyss, pentru care suntem trimiși la Hammer. In realitate nu se găsește propriu zis textul raportului în Hammer. Acesta, în istoria citată de A. O., se exprimă astfel: «...grație plângerilor din partea locuitorilor Valachiei, voievođul lor, Petru Mircea <Petru cel Tânăr>, în vârstă de 23 de ani a fost dus în fiare la Constantinopol. Dar Mircea întocmise lucrurile așa că sosirea sa a fost precedată de o trimțere de patru milioane de aspri, opt zeci de mii de ducați) sumă din care jumătate reprezenta tributul cu care se obligase la Poartă, iar cealaltă jumătate trebuia să fie oferită cu un dar extraordinar de către el sau mama sa <Doamna Chiajna>, mai de grabă de către femeia tot așa de intrigantă și liberă în moravuri». («*ausgelassenes als ränkevolles Weib*»). (Notă: «*In Petri locum, Alexander ex Aleppo redux-mater, salax scortum a Sultano et sorore (vidua Rusteni), obtinuit vitam (Raportul ambasadorului Albert de Vyss din arhivele Casei de Austria), care spera să obțină prin aceasta jertfă iertarea fiului. Mai mult decât atât, prin instigațiile mamei lui Mircea <Petru cel Tânăr>, unul din membrii șfatului domnesc al Voievodului descoperi Sultanului locul unde era depus un tezaur de o sută trei zeci de mii de ducați care reveniră tot Porții*»). (Notă: «*Aceste amănunte luate din Raportul lui Albert de Vyss din luna Maiu 1568, nu se gădesc în nicio istorie a Moldoviei*»). Autorul vrea să spună «*Munteniei*» dar eroare este explicabilă prin aceea că se confundă și aci Petru Șchiopol cu Petru cel Tânăr.

21—26. Rolul Chiajnei, în ceea ce privește energia și disprețuirea mijloacelor pentru atingerea scopului, e bine determinat în documentele vremii. In afară de aceasta, «*Mircioaia*» e înfățișată și ca o femeie ușoară, desfrănată, monstruoasă (Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 510: «*mulier levissima*»; Ibid, VIII, p. 132: «*madre publica meretrice*»; Ibid., II, 1, p. 586: «*infrenatae monstrosae libidinis*»). După căderea ei și a fiului său în disgrația Turcilor, ea face, după pierderea tronului, spre a întoarce pe Turci în favoarea sa, pe unul din băieții ei turc; pe altul îl dă sultanului, ca paj, iar pe o fată a ei o trimise în haremul sultanului, fiind în strânse legături cu favoritele din harem. (Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 741).

A. O. ar fi putut utiliza, dacă ar fi cunoscut izvoarele, un eveniment foarte caracteristic pentru felul de a fi al Chiajnei. *Despot Vodă* al Moldovei, după care voia să dea pe una din fetele sale, (*Dobra*), devine la un moment dat unul din cei mai aprigi vrășmași ai săi din care cauză se strică logodna.

Lucrul se întâmplă, fiindcă Doamna munteancă aflase că *Despot* voia să pună pe tronul Munteniei pe un frate al său, *Dumitru*. După ce *Despot* este ucis de *Tomşa*, acel *Dumitru* prins de *Lăpuşneanul*, care se suie a doua oară pe tron, e trimis cumnatei sale, *Chiajna*, la Bucureşti. Punând mâna pe duşmanul său, *Chiajna* îl aruncă în temniţă şi apoi dă ordin să i se taie capul. Şi pentru ca răzbunarea sa să capete un caracter sărbătoreşte, dă o masă boierilor şi la sfârşitul ei, i se aduce, după poruncile date, capul lui *Dumitru* însângerat încă, pe o tipsie. *Chiajna* ia capul vrăşmaşului şi îl aruncă pe masă printre talgere şi cupe, scuipându-l pe obraz. (Hurm., *Doc.*, I, 1, p. 18; N. Iorga, *Pretenţeni domneşti în secolul al XVI-lea*, Buc., 1898 p. 34., Vezi: Hurm., *Doc.*, II, 1, pp. 429 şi 440).

52—68. *Mahomet Socoli* a fost Mare Vizir în timpul lui *Soleiman II*, al lui *Selim II* (1566—1574) şi al lui *Murad III* (1574—1596). El s'a născut în Bosnia, ca fiu al unui preot. El avea ca nepot pe Mitropolitul Târnovei, *Arsenie*, care era fiul fratelui său (Gh. Şincai, *op. cit.*, II, p. 229). După ce a trecut la islamism, la început a intrat printre pajii haremului, ca crescător de şoimi, apoi ca purtător de arme al Sultanului *Soleiman* şi în urmă a fost numit pastrătorul banilor Sultanului. În cele din urmă dobândi gradul de amiral şi de beglerbeg al Rumeliei. El a fost acela care a început ostilităţile la *Stankamen* (1551); care a condus o expediţie împotriva Perşilor (1553) pe care i-a învins, ceea ce l-a ridicat la rangul de Vizir.

Cu *Hozrev-Paşa*, *A. O.* face însă o confuzie, datorită probabil încurcării fişelor. *Hozrev Paşa* din timpul lui *Soleiman II* nu era străin de origine. El era nepotul unei fiice a lui *Baiazid II*. *A. O.* îl confundă cu alt *Hozrev-Paşa* care a trăit în timpul lui *Murad IV* (1623—1640) şi care era tot bosniac de origine. *Hozrev-Paşa* care a trăit pe timpul lui *Soleiman II* a fost însă guvernatorul Bosniei şi, în timpul bătăliei dela *Mohaci* (1526), a fost comandantul cavaleriei bosniace şi autorul planului ca atunci când Ungurii vor ataca, Turcii să se desfacă în două, lăsându-i pe Unguri să intre în mijlocul lor, ca apoi să-i înconjoare, ceea ce s'a şi întâmplat.

Cu *Daud Paşa*, *A. O.* face de asemeni o eroare. Au existat doi dregători cu acest nume la Turci: unul în timpul lui *Ahmed I* (1603—1617), şi altul în timpul lui *Mahomed II* (1451—1481). Nu e niciunul deci de pe timpul lui *Soleiman II*. Acela la care se referă *A. O.* este primul. Acesta era tot bosniac de origine. Işi începe cariera tot ca paj în seraiu, iar mai târziu îl găsim beglerbeg al Rumiliei, comandant al flotei şi cumnat al sultanului *Mustafa I*, (1617—1618 şi 1622—1623), urmaşul lui *Ahmed I*. *Mustafa I* era condus, fiind cretin, de către mama sa, *Sultana Validé*. *Daud Paşa* a fost ridicat la rangul de Mare Vizir, după ce fostul Sultan, *Osman II* (1618—1622) a fost detronat.

Sinan Paşa era albanez de origine şi-şi începe cariera în timpul lui *Soleiman II*. El e faimosul adversar al lui *Mihai Viteazul*, la *Călugăreni*. Il găsim la început guvernator al Egiptului apoi comandant suprem al armatei turceşti

împotriva Arabiei care e cucerită la 1571 în timpul lui *Selim II*. La 1574, comandă expediția împotriva Tunisului care cade, împreună cu Algerul și Tripolisul, sub stăpânirea otomană.

Sinan rămâne Mare Vizir până la 1582, când trece guvernator în Damasc. La 1589 e rechemat ca Mare Vizir, dar e îndepărtat iarăși la 1591, spre a fi rechemat la 1593. Nu mult după aceasta începe războiul cu Imperiului pe care îl bate. La 1595 ia parte la vestita luptă dela *Călugăreni* cu *Mihai Viteazul* de care învins. Grație acestei înfrângerii și a alteia primită dela Austriaci, e scos din nou din vizirat de către *Murad III*, dar e reîntegrat a cincina oară (Noembrie 1595). În anul următor, (1596) în timpul pregătirilor pentru un nou războiu cu Austriacii, *Sinan* moare în vârstă de peste 80 de ani..

Ali cel gros a fost unul din Vizirii lui *Soleiman I*. Ca origine, era fiul unui dalmat din Braza. Înaintea conversiunii tatălui său la islamism, el a făcut parte din lotul de copii pe care Turcii îl ridicau în fiecare an din Țările cucerite, spre a-i face ieniceri. Debutul carierei sale este în seraiu. Devine apoi agă al Ienicerilor și peste puțin guvernator al Egiptului. Era foarte gras. Se zicea că puținii cai erau în stare să-i suporte greutatea. De aci și porecla de *Ali cel gros*. Moare la 1565.

Piale-Pașa, a fost unul din amiralii lui *Soleiman II*, după *Khairuddin Barbă-roșie*. Era fiul unui cismar din *Tolna*. Era croat de origine. La început fusese cămăraș în harem. Bucurându-se de favoarea lui *Soleiman*, se căsătorii cu nepoata sultanului, fiica lui *Selim*.

La 1570, în timpul lui *Selim II*, conduce o expediție navală împotriva *Ciprului* care e cucerit împreună cu insula *Chios*. Moare la 1578 în timpul lui *Murad III*.

Ceafar-Pașa, împreună cu fratele său, *Ghaznefer*, face parte dintre prizonierii creștini luați în timpul lui *Selim II*. Devenind eunuci, ei capătă încrederea Sultanului și urcă din treaptă în treaptă ierarhia dregătorilor turcești. La început, au fost paji, trec apoi în serviciul haremului. *Ghaznefer*, în timpul lui *Selim II* și *Murad III*, ajunge șeful *Pajilor*, apoi *Mareșalul palatului*, funcțiune în care rămâne și sub urmașul lui *Murad III*.

Ohiali era un renegat calabrez, numit de Turci *Uluci-Ali*, apoi *Chilici Ali*. El a fost beglerbeg al Algerului în timpul lui *Selim II*, și în această calitate a gonit pe Spanioli din Tunis. El va fi început cariera în timpul lui *Solim II*. În timpul războiului cu Venețienii, *Ohiali* în fruntea unei escadre a atacat insulele: *Candia*, *Cerigo* și *Citerea* (1571).

În toamna aceluiași an, are loc faimoasa luptă navală, a Creștinilor-coalizați (Spania, Veneția, Papa) împotriva Turcilor. Lupta se dădu la *Lepante*.

Deși Turcii au pierdut lupta, *Selim II*, pentru meritele lui, l-a făcut Amiral și atunci îi dădu și numele de *Chilici*, adică « *sabia* ». Moare la 1586.

Ibrahim s'a născut la 1493. Era fiul unui grec din *Parga* (Albania) și de-tânăr a fost răpit de către niște pirați, spre a fi vândut mai târziu unei văduve din *Magnezia*, care îl crescă în legea mahometană sub numele de *Ibrahim*. La început a intrat ca paj în serviciul lui *Soleiman II*, pe când acesta era prinț moștenitor al lui *Selim I* (1512—1520). Când *Soleiman II* ajunge sultan, *Ibrahim* este ridicat la rangul de Mare Vizir (1520) și beglerbeg al Rumeliei. În timpul bătăliei dela *Mohaci* (1526), *Ibrahim*, ca Mare Vizir și comandant al trupelor din Rumelia, dând dovadă de vitejie, a primit încuviințarea de a lua în căsătorie pe sora Sultanului (1529). Deveni apoi comandant sau seraschier al expediției împotriva Austriei (1529). A comandat și o armată care a potolit o răscoală în Asia Mică (1527). În cele din urmă, *Soleiman II*, văzând ascensiunea protejatului și temându-se de creșterea din ce în ce mai mare a notorietății fostului său paj, puse să-l omoare la 15 Martie 1536.

Hairedin Barbă-roșie (Khair-ed-Din) împreună cu fratele său, *Uruci*, erau cei mai vestiți pirați din *Lesbos*. Ei descindeau dintr'un renegeat grec *Hairedin*, după moartea fratelui său, se proclamă stăpân al Algeriei, punându-se în serviciul lui *Selim I*, ca vasal. Ca răsplătă, *Selim I* îl numi *Capudan-Pașa*, adică *Mare Amiral*. În această calitate a întărit *Algerul*, a ocupat *Bizerta* și *Tunisul*. El era spaima Mării Mediterane, cum spune *A. O.*, având coasta africană ca bază navală a operațiunilor sale de piraterie.

La 1535, *Carol Quintul* porni în fruntea a 500 de vase împotriva piratului. *Hairedin* a fost învins.

Peste 4 ani, *Hairedin* îl bate însă pe *Andrei Doria*, comandantul flotei care avusese în frunte pe *Carol Quintul* cu 4 ani înainte.

Dela 1539 și până la 1543 hârtuște neconținut flota spaniolă. Moare la 1546.

Soleiman-Pașa, *Eunucul*, a fost beglerbeg al Siriei, apoi guvernator al Egiptului (1525) în timpul lui *Soleiman II*. A comandat o expediție în Marea Roșie contra Arabici. Istoria vorbește de el cu elogii. A guvernat 10 ani Egiptul. În timp ce flota lui *Hairedin* pleca din Dardanele (1538), spre a se întâlni cu flota spaniolă, bătrânul *Soleiman Pașa* păreăca *Suezul* și se îndreptă spre coastele Arabiei pe care o supuse în anul următor (1539). Acest *Soleiman Eunucul* însă nu era străin de origine, cum susține *A. O.* Un *Soleiman*, străin de origine, este maghiarul turcit *Soleiman Pașa*, care devine la 1541 comandantul garnizoanei din *Ofen*. (Ioseph von Hammer, *Histoire de L'empire ottoman*, Paris, 1836, tr. fr. vol. VI, p. 208, 368, 146, 171, 404; Vol. V, p. 102, 425, 59, 237; vol. VII, p. 8; vol. VIII, 306.

61: Cuvântul « *ordie* » sau « *urdie* », s. f. = oaste turcească sau tătărească; tabără. Cuvântul e de origină mongolică (*ordû*) și însemnează tabără sau curtea (garda) hanului tătărăsc. Cuvântul a trecut în turcește (*ordû*) și însemnează corp de oaste. Așa de exemplu, armata turcească era compusă din mai multe tabere sau

corpuri, numite *ordû* puse sub comanda unui *muşir*; fiecare *ordû* formează două unităţi mai mici sub ordinele unui *ferik*. (A. Ubicini, *Lettres sur la Turquie*, I, Paris, 1853, p. 451 în Al. Papadopol-Calimah, *Sofia Paleolog şi Domnişa Olena*, An. A. R., s. II, t. XVII, mem. secţ. ist., p. 78, Buc., 1895). Dela acest *ordû*, prin urmare vine cuvântul românesc *ordie*, *urdie* sau în forma mai veche, *urdiu* pe care o găsim în Letopiseţele noastre în înţelesul de armată în general sau de tabăra unde se află Sultanul, Vizirul sau altă mare căpetenie de a Turcilor. Dela acelaşi cuvânt mongolic, trecut apoi în turceşte avem neologismul, *oardă*, luat de noi din franţuzescul, *horde*, şi întrebuiţat pentru desemnarea grupurilor de năvălitori barbari. *Larousse du XX-e siècle* prezintă astfel explicaţia cuvântului: *Horde*, n. f. (du mongol *ordou*, camp et tour du roi). Nom donné d'abord aux tribus errantes de la Tartarie et appliqué plus tard à toute peuplade nomade: *Les hordes d'Alarie*.

Cuvântul « *divan* » s. a. = sfatul Ţării, alcătuit din boierii mari, sfetnici ai tronului în vechea alcătuire a Ţărilor Româneşti; consiliul de judecată alcătuit din așa numiţii *boieri de divan* (*divanişti*) care judecau sub preşidenţia Voievodului pricinile dintre oameni, ca un fel de instanţă ultimă în vechea noastră organizare judecătorească; adunare a boierilor cu caracter deliberativ ad-hoc, 1857. Cuvântul e de origină persană, de aci a trecut în turceşte, unde la început a însemnat *condică*, *registru* şi *opera postumă* a unui autor turc. În această accepţiune din urmă avem o serie întregă de scrieri turceşti cu acest nume. Titlul a fost utilizat şi de Goethe în « *Divanul orientalo-occidental* », unde se află poezii inspirate din autorii arabi şi persani, şi de D. Cantemir care îşi întitulează prima sa operă: « *Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeful sufletului cu trupul* », (Iaşi 30 August 1698). Primul sens a evoluat în turceşte, devenind *consiliul din jurul Sultanului*. *Divanurile* se ţineau în anumite săli înconjurată de o estradă tapisată sau *sofa* plină cu perne destinată membrilor consiliului. O asemenea încăpere astfel mobilată, unde se ţinea *divanul* se numea tot *divan*. De aci a răsărit un întreg stil al mobilierului cu caracter oriental, desvoltat în toată Europa. *Divanul* turcesc se aduna în cazuri extraordinare. Mai târziu, *divanul* a devenit consiliul de miniştri. Strada din Constantinopol care ducea la *Sublima Poarta* se numea pe turceşte « *Divan-Yoli* » drumul *Divanului*. Prin extensiune, cuvântul « *divan* » începe la un moment dat să însemne pur şi simplu *guvernul turcesc*. (M. V. Chapot şi M. M. Gauthier, *Larousse du XX-e siècle*).

A. O. vorbind despre *urdie* şi *divan* se referă la înţelesul lor turcesc, adică la *armată* (= *urdie*) şi *guvern* (= *divan*), după cum, de cele mai multe ori, figurează aceste cuvinte în cronicile noastre.

În *Dionisie Eclisiarhul*, spre pildă, cuvântul « *ordie* » avea înţelesul de corp de trupă sau unitate militară în genere. (*Cronograful* în A. Papiu Ilarianu, *Tesauru de monumente istorice*, vol. II, p. 177).

93—105. *Paleologii* apar în istorie către sfârșitul veacului al XI-lea cu *Nicefor Paleologu* și fiul său *George* care contribuie la ridicarea pe tronul Bizanțului a familiei *Comnenilor*. La 1261 *Paleologii*, prin *Mihail Paleologu* încep dinastia bizantină pentru ultimele două secole ale imperiului. Iată membrii acestei dinastii: *Mihail VIII* (1261—1282); *Andronic II* (1282—1328); având coasociat la domnie pe fiul său *Mihail IX* (1295—1320); *Andronic III* (1328—1332); *Ioan V* (1355—1376; 1379—1390); *Andronic IV* (1376—1379); *Ioan VII* (1376—1379; 1390); *Manuel II* (1391—1423); *Ioan VIII* (1423—1448); *Constantin XI* (1448—1453).

Comnenii apar în istorie la sfârșitul veacului al X-lea cu *Isac* care devine împărat la 1057, apoi urmează *Alexis I* (1081—1118); *Ioan* (1118—1143); *Manuel* (1143—1180); *Alexis II* (1180—1183); *Andronic* (1183—1185). Din această familie face parte și vestita *Ana Comnena*, fiica împăratului *Alexis I* și autoarea *Alexiadei*, una dintre cărțile de istorie bizantină foarte bogată în informații.

Cantacuzinii apar în istorie în persoana generalului *Ioan Cantacuzino*, înrudit prin alianță cu *Manuel Comnenul* (1143—1180). Unul dintre urmașii săi tot *Ion*, a ajutat lui *Andronic III Paleologul* să se suie pe tron. *Ioan V*, fiul lui *Andronic III*, domni sub tutela lui *Ioan Cantacuzino*. Acesta ocupă tronul sub numele de *Ion VI* în secolul al XIV-lea (1341—1355), dar se retrase apoi într'o mănăstire, lăsând tronul fiului său *Matei* (1355), care, izgonit de *Ioan V Paleologu*, se retrase și el într'o mănăstire. Între urmașii său, găsim, între alții, prin secolul al XVI-lea pe *Dimitrie Cantacuzino*, tatăl vestitului *Mihail Cantacuzino* (Șaitan Oglu) unul din eroii nuvelei lui *A.O.* Prin el, una dintre ramurile acestei familii a pătruns în Principate unde a dat mai mulți *Voievozi*, și înalți dregători.

Ducii apar în istorie în mijlocul secolului al IX-lea. Primul împărat bizantin din această familie a fost *Constantin X Duca* (1059—1067) ajuns la tron după abdicarea lui *Isaac Comnenul*, după care găsim pe fiul său *Mihail VII* (1071—1078) și peste puțin, coasociat la domnie, pe fiul acestuia *Constantin XI* (1074—1078) căsătorit cu *Ana Comnena* și mult mai târziu pe *Alexis V* (1204).

Familia *Rali* n'a fost pe tronul bizantin. În schimb a jucat un rol destul de însemnat printre familiile nobile de arhonți bizantini după căderea Constantinopolului. *A. O.* găsește pentru secolul al XVI-lea mențiuni despre această familie în *M. Crusius (Turco-Graecia, libri octo graecorum status sub imperio turcico, in politia et ecclesia, economia et scholis, iam inde ab amissa Constantinopoli, ad haec usq. tempora luculenter describitur, Basileae MDLXXXIV. p. 497)* unde ni se vorbește de un *Rali* care a fost soțul fiicei lui *Mihail Cantacuzino* din prima căsătorie. (*N. Iorga, Byzance après Byzance, p. 116, Bucurest, 1935*); o fată din această familie s'a căsătorit cu *Andronic*, fiul lui

Mihail Cantacuzino (N. Iorga, *op. cit.*, p. 118); tot prin căsătorie găsim la un moment înrudirea acestei familii cu Paleologii; căci un Mitropolit al Bulgariei din această epocă se numește *Dionisie Rali Paleologu* (N. Iorga, *op. cit.*, p. 39). Informații numeroase despre această familie găsim în N. Iorga, (*op. cit.*, pp. 17, 36, 39, 53, 104, 115—116, 118, 127, 131, 146, 148—151, 153) care citează, între alții pe M. Crusius, *Turco-Graecia* și St. Gerhach, *Tagebuch*; acestea din urmă au fost, fără îndoială, și izvoarele lui A. O. care va fi utilizat, fără îndoială și pe Du Cange, (Carolus Du Fresne), (*Historia Byzantina duplici comentario illustrata*, Lutetiae Parisiorum, MDCLXXX), unde găsim, pe lângă alte indicațiuni de înrudire între familia Paleologu și Rali, și informația că *Andronic Paleologu*, fiul lui *Mihail Paleologu*, a avut de soție o fată, născută *Rali*, (pag. 232).

Pe de altă parte, pentru înrudirea *Paleologu-Comnenu-Duca* găsim (*ibid.*, p. 235) pe împăratul *Andronic III* (1328—1332) pe care *Du Cange* (pag. 235) îl numește *Andronicus Ducas Angelus Comnenus Palaeologus*, după numele cu care era cunoscut pe timpul acela (*his enim cognominibus usus est*). Aceasta dovedește, dacă nu pierdem din vedere și înrudirea cu *Cantacuzinii* că aci a fost izvorul propriu zis și punctul de plecare al lui A. O., când enumără între familiile de arhonți bizantini numai familiile: *Comnenii*, *Paleologii*, *Ducii*, *Cantacuzinii* și *Ralii*.

Din toate aceste familii au trecut ramuri la noi în Țară, dar *Cantacuzinii* au avut o ramură care s'a stabilit mai puternic în Principate și a avut aci o însemnătate covârșitoare în viața noastră politică și culturală. *Cantacuzinii* au trebuit, ca și celelalte familii nobile amintite ale Bizanțului, să treacă dela faza de glorie și strălucire de înainte de 1453 la situație mai puțin frumoasă de a sluji ca oameni de afaceri ai Turcilor stăpânitori.

Ca și antecesorii săi, *Mihail Cantacuzino*, spre pildă, este arătat ca omul cel dintâiu și cel mai cu vază, nu numai dintre toți Grecii, dar chiar și dintre toți străinii din Constantinopol; era neguțătorul împăratului și era însărcinat cu procurarea blănurilor, stofelor de mătase, de lână și a obiectelor de aur, precum și a tuturor lucrurilor de care padișahul avea nevoie pentru persoana lui, pentru sultana și pentru întreaga lui curte. (Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 103, cit. după A. Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. III, vol. VIII, p. 171). Fiind bogat și prin moștenirea dela părinți, asemenea daraveri îi sporiseră averea într'un chip ne mai auzit. Prin darurile de tot soiul cu care încărea pe marii dregători ai Porții, el își dobândise o înrăurire foarte mare și, în același timp, porecla de *Saitan-Oglu* (fiul Satanei), încât fără el aproape că nu se mai făceau nici instalări de Patriarhi, sau Episcopi, nici numiri de Domni în Țările Române. El poseda o casă mare la Constantinopol și un palat la *Anchiali*. Când a fost ucis de călăul sultanului în palatul său dela *Anchiali* s'a găsit « o comoară atât de însemnată alcătuită din pietre scumpe, juvaeruri, blide de aur și de argint, vase, cupe,

bazinuri, tăvi și farfurii (din care o parte îi fusese trimisă, ca dar de către Voievozii Moldovei și ai Munteniei, iar cealaltă, îi venea dela străbuni) catifele, mătăsuri, obiecte de preț, argintării, etc. încât el (călăul) fu pus în cel mai mare grad de mirare și spuse că însuși împăratul său nu poseda asemenea lucruri». (Crusius, *Turco-Graecia*, apud A. Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. III, vol. VII, p. 172).

Pătrunderea Grecilor în Țările noastre, vasale Musulmanilor, a fost foarte ușoară din cauza atmosferei de venalitate de cele mai multe ori, în care plutea tronul muntean sau moldovean devenit pentru Turci un instrument de satisfacere a lăcomiei lor. La mazilirea lui *Petru cel Tânăr*, spre pildă, *Doamna Chiajna* aduce tributul pentru sultan și un dar de 100.000 de galbeni. *Petru* fiind aruncat în închisoare, mama sa mai dă 130.000 de galbeni pe lângă scule, juvacre și alte obiecte de preț. (Hurm., *Doc.*, II, 1, pp. 583—584; *Ibid.*, XI, Intr. (N. Iorga), pp. XIX-XX). *Petru Cercel*, spre a scoate pe *Mihnea al II-lea Turcitul* de pe tron, făgăduiește marelui vizir urcarea tributului și un dar de 200.000 de scuzi. (Hurm., *Doc.*, I, Supl., 1, p. 48). Ca să nu fie scos din domnie, *Mihnea* fu stors de toți banii ce-i mai avea.

De *Germigny*, ambasadorul francez la Constantinopol scrie către *Caterina de Medicis* între altele că: « o văduvă numită *Mircioaia* pune cele mai mari stăruințe pentru un nepot al ei bastard (*Mihnea al II-lea*). Ea a fost nu demult închisă la *Alep*; chemată însă în zilele din urmă de sultană, mama padișahului, au sosit aci *Sâmbătă* în 5 ale lunii și a fost găzduită în casa marelui vizir *Ahmel*, la sultana, soția lui. Domnul care se află în scaun și pe care răposatul vizir *Mehmet II* pusese, dă și el din parte-i 150.000 de scuzi marelui vizir și numita văduvă, având favoarea sultanei, mămă a padișahului care este acum numită regină, putem zice că dispune de totul; această sultană are, din cauza înțelepciunii ei, o atât de mare influență și credit la Poartă, încât conduce aproape singură afacerile cele însemnate, ajutată numai de împărăteasa, femeia unică a padișahului și de sultana, femeia vizirului, fiica răposatului *Rustan Pașa* ». (Hurm., *Doc.*, I, Supl. 1, p. 48).

Înțelegem, între altele, că în asemenea condițiuni, pretenții care veneau pentru prima oară la Domnie, ca și foștii Voievozi care voiau să se întoarcă la Domnie dădeau banii ceruți numai în urma împrumuturilor oneroase pe care le contractau. Odată ajunși pe tron, ei erau înconjurați de creditorii dela care luaseră bani, creditorii în majoritatea lor Greci, oamenii de afaceri ai Turcilor și care trebuiau achitați. Câteodată se întâmpla ca Voievodul care izgonca din scaun pe altul, să recunoască și datoriile predecesorului său, cum a fost, între altele, cazul lui *Petru Cercel*, care s'a încărcat cu datoria de 140.000 de scuzi a lui *Mihnea II*, de care a fost însă scutit prin stăruințele sultanei favorite *Hazaqui* (Hurm., *Doc.*, I, Supl. I, pp. 76, 93). Aceeași *Hazaqui* povățuește pe *Cercel*, când intrigile lui *Mihnea* îl zdruncinau pe tron, să vie la Constantinopol, spre a se disculpa de învinuirile aduse. *Mihnea* făgăduise

sultanului 600.000 de scuzi și 100.000 berglerbegului Greciei. (A. Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. III, vol. V, p. 49). *Petru Cercel* e mazilit. Revine *Mihnea* a doua oară. *Petru Cercel*, după multe peripeții, ajunge iar la Constantinopol, unde oferă sultanului un diamant foarte mare și făgădui vizirului 200.000 de scuzi (Hurm., *Doc.*, IV, 2, pp. 136—137; *Ibid.*, *Supl.*, I, p. 104) *Mihnea*, spre a numai supralicita la infinit ofertele lui *Petru Cercel*, făgăduiește atâția bani, cât vor fi în stare să ducă 600 de cai, dacă *Petru Cercel* va fi omorît. Acesta, ca să scape, oferă 1.000.000 de țechini. *Mihnea* numără în realitate, nu făgăduiește, 70.000 de galbeni sultanului, 20.000 vizirului și 2.000 capigiagăi, ceea ce are drept urmare uciderea lui *Petru* și aruncarea lui în mare, în martie 1590 (Hurm., *Doc.*, IV, 2, pp. 139—150).

Firește, pătrunderea în Principate a Grecilor în calitate de creditori și oameni de afaceri este numai una din căile procesului de penetrație. Celelalte căi de înrăurire care încep foarte de timpuriu sunt: religia și comerțul, sau tendința unora de a recăpăta într'o țară chiar vasală ceva din vechea lor strălucire nobiliară.

Atmosfera de venalitate din jurul tronurilor Țărilor Românești atrage și cuprinde și o altă serie de profitori. Spre pildă, Doamnei *Chiajna* spre a răsturna pe *Alexandru* care luase tronul în locul fiului său, *Petru cel Tânăr*, i se cere de către ambasadorul francez 30.000 de scuzi, spre a face cheltuelile necesare readucerii ei în Țară. Ea nu oferă decât 2.000 și promite restul, dar află în curând că a fost înșelată de un pretins trimis al ambasadorului. Atunci ea pune la cale o revoltă a boierilor împotriva lui *Alexandru* care, spre a-i pedepsi, omoară 17 dintre ei și le trimite capetele la Constantinopol. (Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 608).

114—115. (Vezi n. 93—105). Asupra lui *Mihail Cantacuzino* (Șaitan Oglu), *A. O.* își culege izvoarele din Martinus Crusius, (*Turco-Graecia*, p. 274) citat de G. Șincal (*Cron.*, II, ed. I, pp. 218—219). Acolo găsește *A. O.* că unul din ginerii *Chiajnei* era fratele lui *Mihail Cantacuzino* (Șaitan Oglu). În realitate, *M. Crusius* nu-l numește pe acest frate. Gh. Șincal îi dă numele de *Andronic*. Acesta însă era fiul lui *Șaitan Oglu*, și el s'a căsătorit cu *Irina Rali*, iar ca soț al *Marinei*, fata *Chiajnei*, a fost hărăzit chiar *Șaitan Oglu*, deși unele izvoare vorbesc de fratele lui *Șaitan Oglu*, anume *Ioan Cantacuzino*. Astăzi însă avem o dovadă peremptorie că e vorba de însuși *Mihail Cantacuzino*. Nunta se pune la cale și în puțin timp ea a și avut loc. *Chiajna* nădăjduia să capete pe această cale încă un sprijin puternic la Turci. Mirele avea 58 de ani, iar mireasa 15. În drum spre *Anchialos*, pe când se întorcea din Țară spre reședința soțului (*Șaitan Oglu*), izbucnește o ceartă între noii căsătoriți și *Chiajna* pusă în curent că fata sa era să se omoare, trimite oameni care răpesc fata cu toată zestrea și o bună parte din aceea a mirelui. Firește, *Șaitan Oglu* se plânse Turcilor care trimit lui *Petru cel Tânăr* un firman care constituie

dovada de mai sus și în care cetim: « Creștinul poreclit Șaitan Oglu, unul din raialele împărăției mele, spuindu-mi că sora ta pe care i-o dăduseși în căsătorie a fost apoi despărțită cu sila de tine, chiar în Țara Turcească, îți scrisesem să împaci lucrul. Îmi spui acum că, după ordinul meu, ai trimis înapoi lui Șaitan Oglu tot aurul și hainele ce dăruise surorii tale la nunta sa și că astfel lucrul e împăcat. Bagă de seamă că oricum, nu te-ai purtat bine în această afacere. Pentru astă dată, îți s'a iertat însă greșala ». N. Iorga, *Iurm.*, *Doc.*, XI, *Intr.*, p. VI).

Dacă izvoarele sunt în genere contradictorii în privința Cantacuzinului care s'a căsătorit cu una din fetele Chiajnei, în schimb ele atestă o ură neînfrănată ce s'a deslănțuit între Cantacuzini și Ioasaș II, acuzat de aceștia de simonie, după cum arată și Michaelis de Quien (*Oriens Christianus in quattor digestus, quo exhibentur ecclesiae patriarchae caeterique totius orientis*, t. I, p. 324, Parisiis MDCCXLI) care spune: « *Invisus itaque clericis factus, causas quaesierunt, quibus cum solio degicerunt; quinque synodum coegisset in qua eorum mores corrigeret, illi coitione facta cum Ioanne Cantacuzen viro nobili, sed Patriarchae infenso, Ioasaphum symoniae reum canonum praescriptum causantes, deposuerunt* ».

Marina s'a căsătorit pe urmă cu Stamate, nepotul patriarhului Ioasaș, deci, nu cum arată Crusius că Stamate ar fi fost ginerele altei fete a Chiajnei. De sigur că patriarhul a avut un anumit rol atât în prima cât și în a doua căsătorie a surorii lui Petru cel Tânăr. Nu știm însă dacă patriarhul Ioasaș se înrudea cu Paleologii dar știm că Șaitan Oglu se înrudea cu Paleologii, fiindcă unul dintre Paleologi, *Muselim Paleologu* ținea în căsătorie pe sora lui Șaitan Oglu..

Unele izvoare arată însă că ura dintre Mihail Cantacuzino și un anume *Paleologu* provenea din faptul că M. C. devenise inspector al salinelor în locul unui *Paleologul*.

Fiul lui Șaitan Oglu, după cum am văzut, era căsătorit cu *Irina Rali*, iar mitropolitul Bulgariei în această epocă era *Dionisie Rali Paleologul*. Inrudirea Cantacuzino-Paleologu-Rali e destul de bine atestată.

Patriarhul *Ioasaș II* fostul mitropolit de Adrianopol, și al XXIII-lea Patriarh al Constantinopolului, despre care vorbește A. O., e prezentat ca fiind înrudit cu Paleologii. El a păstrorit între 1561 și 1564.

Dacă *Ioasaș II* a fost sau nu înrudit cu Paleologii, nu știm. Nici Crusius, (*op. cit.*) nu o spune și nici Gh. Șincai, (*op. cit.*) pe care A. O. îl citează pentru pasajul din M. Crusius.

Există însă un *Ioasaș* rudă cu Paleologii și anume *Ioasaș Arghiropulos*, mitropolitul Salonicului, intrucât familia Arghiropol era înrudită cu Paleologii. M. Crusius, (*op. cit.*, p. 67) arată cum la căsătoria fiului lui *Mihai Cantacuzino* cu « *Irina* » *Rali*, nunta a fost celebrată de mitropolitul Salonicului, *Ioasaș*, în lipsa Patriarhului *Eremia*. Acest *Ioasaș* era un foarte bun amic cu Șaitan Oglu și cu patriarhul. Citatul din M. Crusius, (*op. cit.*, pp. 274—275), e

reprodus de Gh. Şincai, (*op. cit.*, ed. I, vol. II; pp. 218—219) care conţine scrisoarea pe scurt a « grecului » relativă la nunta fetelor *Chiajnei*.

Din confruntarea celor două versiuni se vede că cea românească e dată pe scurt şi că ea conţine şi indicaţia numelui de *Andronic*, ca frate al lui *Şaitan Oglu* ce nu există în textul italianesc. *A. O.* a luat deci această indicaţie din Gh. Şincai, iar înrudirea cu Paleologii există în Gh. Şincai, dar nu în *M. Crusius*.

Şaitan Oglu, spre a se răzbuna, sapă la Turci, pe fostul său cumnat. Acesta e chemat în slărşit la Constantinopol, unde vine cu tributul şi un dar de 100.000 de galbeni. Turcii îl aruncă în temniţă. *Chiajna* vine repede în ajutorul fiului său, aducând încă 130.000 de galbeni, pe lângă scule, juvaere, care împreună cu darul de bani făceau aproape o jumătate de milion. (Hurm., *Doc.*, II, 1, pp. 583—584; *Ibid.*, XI, Intr., pp. XIX—XX). *Şaitan Oglu* a avut însă mai multă trecere şi *Petru cel Tânăr*, după mazălire (1568) e surghiunit împreună cu *Chiajna* la *Konieh* (Asia Mică), apoi la *Alep*. (Al. Xenopol, *Ist. Rom.*, ed. II, vol. V, pp. 21—22).

115. În legătură cu numeroasele citate notate de *A. O.* prin: *Henricus Hilarius in Crusius* citaţi de Şincai; *Henricus Hilarius citat in Crusius*, Turco-Graecia (I. 116); *Henricus Hilarius* (III. 8); *Henricus Hilarius in Crusius*, Turco-Graecia (II. 126); *Henricus Hilarius* (III. 254); *Epistolă transmisă de către Crusius care cuprinde povestirea lui Henricus Hilarius* (III. 262); avem de observat următoarele: 1. Citatele lui *A. O.* sunt făcute totdeauna aproape, din Gh. Şincai, care reproduce din *M. Crusius*; nu sunt făcute din *M. Crusius* direct, după cum rezultă din indicaţiile complementare, care se găsească în subsolul textului lui *A. O.*; 2. *A. O.* afirmă, în citele de mai sus că *Henricus Hilarius* se găseşte reproduş în *M. Crusius*, ceea ce este inexact în sine, căci Gh. Şincai nu face această afirmaţie. Gh. Şincai când se referă la *Henricus Hilarius*, îl citează astfel: *Henricus Hilarius, Rector Scholae Cellerfeldensis in Excerptis e Chronico Cyprii*, p. 410 seq. (*op. cit.*, p. 219), sau *Henricus Hilarius in Excerptis Philippi Cyprii*, p. 426, (*op. cit.*, p. 230); nu spune niciodată *Henricus Hilarius* în *M. Crusius*. Eroarea pe care o face *A. O.* se explică poate din faptul că Gh. Şincai citează într'un loc (*op. cit.*, p. 219) pe *Henricus Hilarius* (*op. cit.*) şi apoi nota următoare e: *Crusius. l. c. De asemeni*, Gh. Şincai, printr'o oarecare lipsă de claritate, arată (*op. cit.*, II, p. 218) motivele îndepărtării lui *Ioasaf II* şi-l citează pe *Henricus Hilarius*, continuă apoi şi-l citează pe *M. Crusius*, fără să indice lucrul acesta dela început, cum face de obicei, ci în mijlocul citatului, dând naştere la o confuzie, întrucât la o privire superficială a ambelor citate care sunt în continuare şi nedespărţite, s'ar crede că citatul din *M. Crusius* (cel puţin o parte din el) cuprinde şi textul lui *Henricus Hilarius*.

De ordinar, Gh. Şincai, (*op. cit.*) când începe un citat pune numele autorului, apoi două puncte şi deschide semnele citării. În cazul nostru a făcut

astfel pentru Henricus Hilarius, iar când începe citatul din M. Crusius nu mai pune niciun semn, ci pe la mijloc deschide o paranteză în care, între altele, cetim: « cum scrie grecul în *Krusie* din carele sunt acestea ».

A. O. trecând repede asupra textului a crezut că « grecul din *Krusie* » este *Henricus Hilarius* și de aci toată confuzia.

Iată și pasajul din M. Crusius cu « grecul » care povestește nunta fetelor Chiajnei: *Subijciam cujusdam graeci de ipso narationem: quam italica inceptam, sed non perfectam, mihi D. Gerlachius dederat. Utinam perfecisset!* (op. cit., p. 274).

Așa dar Gerlach i-a transmis lui Crusius scrisoarea în italienește a unui grec care nu e *Henricus Hilarius*, ci e anonim.

Din aceasta cauza am modificat în notă pe « *trămisă* » cu « *transmisă* », fiindcă nu putea A. O. să facă și această eroare, mai ales că Gh. Șincai (op. cit.) scrie deslușit că *Crusius* n'a trimis, ci a reprodus textul grecului.

106—115. Surorile lui *Petru cel Tânăr* în afară de *Marina*, au fost măritate în felul următor: *Anca* a luat pe tânărul *Radu Socol* (1562) eroul nuvelei, și apoi pe *Banul Neagoe*. La 1574, *Chiajna* dădu tânărului sultan *Murad III* (1574—1596) în ajunul urcării pe tron, atunci când era încă sângeac de *Magnezia*, o altă fată, *Dobra*, ce fusese mai înainte logodită cu *Despot Vodă*, apoi gata să se logodească cu *Gnontric de Grand-Champ*, ambasadorul Franței la Constantinopol și care acum lua loc în haremul lui *Murad III*; a patra fată, *Alexandra*, lua pe Cămărașul *Gheorghe Hrisoverghi*; *Stanca*, pe Logofătul *Ion* din Pitești. (Vezi N. Iorga, *Femeile în viața neamului nostru*, p. 50, Vălenii de Munte, 1914; N. Iorga, *Contribuțiuni la Istoria Munteniei*, în An. A. R., seria II, secț. ist., t. XVIII, Buc., 1896, p. 3—6; St. Nicolaescu, *Petru Vodă cel Tânăr și Petru Vodă Șchiopol*, Buc., 1915, planșa: *Descendența lui Petru Vodă cel Tânăr și a lui Petru Vodă Șchiopol*).

121. Numele de « *Arhonta* » dat lui *Mihail Cantacuzino* de A. O. este titlul nobiliar cu care se ilustrau vechile familii bizantine: *Paleologii*, *Comnenii*, *Cantacuzineștii* și altele, ca singurele care reprezentau tradiția bizantină în mijlocul Turcilor cötropitori. Aceste familii înfățișau puterea grecismului după căderea Constantinopolului. Această putere nu numai că nu emana de loc dela Patriarhie și deci nu exista aproape autoritatea Patriarhului, dar chiar acești Patriarhi înșiși erau înscăunați, grație influenței arhonților.

A. O. își culege informația însă tot din Gh. Șincai (op. cit., II, p. 218), dar mai ales din I. Hammer (op. cit., vol. VII cartea 37, p. 60—61). Pasagiul din I. Hammer conține citate din St. Gerlach (*Tagebuch*, p. 354); M. Crusius (*Turgo-Graecia* p. 274); Schweiger (*Reise* p. 701) Arată apoi că bogatul *Mikalis* din cântecele poporane greceșii, citate de *Fauriel*, n'ar fi altul de cât *Mihail Cantacuzino*.

Gh. Șincai scrie, reproducând din *M. Crusius*, astfel: «... Mihail Cantacuzino, grecul cel netrebnic, pe care îl numea Arhonte» (op. cit., II, p. 218); apoi tot din *M. Crusius*: «Mihail Cantacuzenul obișnuise a călări pe o mușcoaică sau catârcă <nula în textul lui M. Crusius>, când umbla prin celate, având paici înaintea sa și un serv după sine și purtând vestminte, nu falnice, etc. (op. cit., II, p. 232). Să se observe faptul că A. O. întrebuițează chiar cuvintele lui Gh. Șincai: «mușcoaică sau catârcă»; în schimb scrie «cihodari» după I. Hammer, nu «paici», ca Gh. Șincai.

126—129. A. O. arată că domiciliul lui *Andronic Cantacuzino* care nu-era frate, ci fiul lui *Mihail Cantacuzino* era în Pera. Informația lui A. O. se referă de sigur la *Mihail Cantacuzino*, despre care *M. Crusius* (op. cit., p. 67) spune reproducând un pasaj dintr'o scrisoare a lui Șt. Gerlach: «*De Cantacuzenis, 5 Decemb. 1575, ad me scribens D. Gerlachius, Cantacuzenorum, inquit, due domus sunt. Una in oppido Pera, seu Galata; altera Anchiali (nunc Anchilo) civitate Ponti Euxini*», decât că A. O. își culege informația tot din Gh. Șincai, (op. cit., II, p. 232).

Șaitan Oglu, din toată atotputernicia sa politică decade încă din anul 1576, când a și fost închin, din ordinul sultanului, dar a scăpat, grație întinselor sale legături. Se pretindea că el fusese pricina că *Petru cel Tânăr* fusese scos din scaunul Munteniei și înlocuit cu *Alexandru*, fiul lui *Mircea*, descendentul lui *Mircea cel Rău*. Dar se știa că *Alexandru* fusese pus pe tron cu 8 ani mai înainte (1568). În sfârșit, *Șaitan Oglu* ale cărui averi fantastice erau râvnite de sultan e ucis din ordinul lui *Amurat III* la 1578, când domnea în Țara Românească *Mihnea II Turcitul*. Uciderea lui fusese motivată, tot ca un pretext, că ajutase și la înscăunarea lui *Petru Șchiopol* în Moldova, căci ar fi creat prin aceasta mari dificultăți Turcilor prin luptele cu *Ioan Vodă cel Cumplit* și cu Cazacii care sprijineau pe frații lui *Ioan*, după uciderea acestuia. Deși nu avem documente, totuși e foarte probabil, mai ales după motivele invocate, că *Șaitan Oglu* cade, grație uneltirilor din război, ale *Doamnei Chiajna*. La 1579, un an după moartea lui *Șaitan Oglu*, *Chiajna* în timp ce *Mihnea* domnea de puțin timp în Țara Românească și din motive pe care nu le cunoaștem, se află iarăși în disgrăție la Turci, unde e văzută de călătorul german *Leonhardt Rauchsvolfen* care spune în însemnările lui de călătorie că «a văzut la Alep o bătrână regină a Valahiei cu copiii ei, dintre care cel mai mic s'a născut după moartea bărbatului. Ea trăiește acolo într'o casă particulară și se întreține din mica pensie ce i-o dau Turcii în fiecare an. Este o femeie cuminte care cunoaște bine limba turcă și arabă. Din această cauză, ea are o mare vază față de supușii din țara ei, iar aceștia au credința că Dumnezeu se va milostivi de dânsa și le-o va dărui din nou, sau cel puțin îi va trimite cu timpul o alinare». (*Reysebuch des heylegen Landes, Frankfurt am Mayn, 1609*, în N. Bănescu, *Un poème en prose vulgare relatif a Pierre le boiteux de Valachie*, p. 8, n. 2, 1912).

Alinarea vine repede pentru această aprigă femeie, căci ea revine în grațiile Sultanului și ale anturajului lui, pe vremea când Franța sprijinea la tronul Munteniei, în locul lui Mihnea II, pe Petru Cercel (vezi n. 93—105). E cu deosebire instructivă și caracteristică pentru influența politică și firea acestei cumplite femei toată corespondența ambasadiorilor francezi la Constantinopol cu regele Henric III și Caterina de Medicis. (Hurm., *Doc.*, I, Supl. I, pp. 48—72).

313—314. *A. O.* pune nota 2 la 314 (din Mosc), unde citează pe I. Hammer (*op. cit.*) în loc să citeze pe M. Crusius (*op. cit.*, cartea III, p. 224), fiindcă aci găsim informația: « *Michael Cantacuz. (inquit 7 Mart. 78 ad me Gerlach) aere alieno ex parte liberatus, nunc regis Turcarum... agit: id est, ut sexagenis ducatorum millibus, quotannis, res in Aulam necessarias et pelles pretiosissimas moscobilicas emat* » (vezi *ibid.*, p. 67).

313. Cuvântul « *Cazaclău* » (« *cazacliu* ») în legătură cu care se face citarea, însemnează negustorul rus sau român care făcea pe vremuri comerț cu vinul dela noi și cu blănurile din Rusia, între Țările noastre și Rusia pe de o parte, între Turcia și Rusia pe de alta.

Cuvântul acesta e de origină turcească (*kazaclı = căzăcesc*) și îl găsim, între altele, în balada populară « *Rada* » de unde spicuim:

15.	<i>Și-l beau cazaclăi</i>
16.	<i>Negustori de vii.</i>
19.	<i>Cazaclău bătrân,</i>
20.	<i>Și cu moartea 'n sân</i>
52.	<i>Din cei cazaclăi</i>
53.	<i>Negustori de vii.</i>

V. Alecsandri pune următoarea notă: *Cazaclii se numesc unii negustori din Rusia, cari cumpără în tot anul vin dela Odobești și-l duc peste Prut.*

Din conținutul baladei ar rezulta poate că prin *cazaclăi* trebuie să înțelegem nu numai pe negustorii de vin și de blănuri, care făceau comerțul între noi și Rusia, între Turcia și Rusia, ci și pe negustorii aducători de marfă din India. (*Papuci în badii, aduși din Indii*) sau chiar de aur din Orient (*Și ți-oiu da ete fie... și un așternut cu aur țesut*). Un adevărat *cazacliu*, cunoscut în istorie, este *Șaitan Oglu*.

315—318. M. Crusius, (*op. cit.*, p. 274) arată, după cum am văzut, că suita avea 80 de oameni: alaiul de călăreți pentru cei doi gineri și clericii pentru Patriarh care a întovărsit pe cei doi gineri. *A. O.*, luând această informație a lui M. Crusius din Gh. Șincai, (*op. cit.*, pp. 218—219) nu cunoaște și amănuntul vizitei Patriarhului la București, care i-ar fi dat prilejul unei pitorești pagini descriptive pentru evocarea alaiului și astfel

utilizarea izvorului de a doua mână îi răpește autorului român posibilitatea de a colora evenimentul și în cadrul religios al unei asemenea vizite.

365. « *Turcii își arătau măestria lor în jocul geridului* » e o sugestie luată de A. O. din balada « *Serb Sărac* » culeasă de V. Alecsandri. Iată pasajul:

161 *Iar Serb se tot ducea*
De halca s'aprofia
Și din fugă asvârlea
Geridul său chiar prin ea.

Jocul acesta cu *dgeridul* era atât de răspândit la Turci încât poate fi privit ca jocul lor național. La el lua parte chiar Sultanul câteodată. De altminteri, grație acestui joc, a pierit *Soleiman* moștenitorul tronului ocupat de *Orkhan Ghazi*, sultanul Turcilor Osmanlii, care a domnit între 1326 și 1360, ca succesor al tatălui său, *Osman I*. Urmașul lui *Orkhan Ghazi*, în locul lui *Soleiman*, a fost celălalt fiu al său, *Murad I* (1360—1389), faimosul învingător al Creștinilor dela *Kosova* la 1389 și care a fost asasinat pe câmpul de luptă de către sârbul, *Miloș Kabilovici*. (Vezi: César Cantu, *Histoire universelle*, tr. Eugène Aroux și Piersilvestro Leopardi, t. XIV, Paris, 1847, cartea XIII, cap. II, p. 64).

369. Iată pasajul din « *Mihu Copilul* » la care A. O. trimite în notă:

265 *Iată, mări, iată*
Că Mihu deodată
In loc se oprește,
Pe Ianuș sucește,
Sus îl opintește,
 270 *Jos încă-l izbește,*
Și 'n genunchi îl pune
Și capu-i răpune.

377—379. A. O. lămurește prin nota la 378 (lucru) că expresia « *altă căciulă* » provine dela exhibițiile desfășurate cu ocazia serbărilor la o nuntă domnească din timpul lui *Constantin Vodă Ipsilanti* (1799—1801 în Moldova; 1802—1806 în Muntenia). Izvorul lui A. O. ne este necunoscut. Faptul că A. O. arată informația sa provenind dintr'o tradițiune, ar fi o dovadă că ne găsim în fața unei transmisiuni orale. În orice caz, primul adept al explicației lui A. O. pentru expresia « *altă căciulă* » a fost N. Filimon, (*Ciocoii Vechi și noi seau ce naște din pisică șoareci mândăncă*, Buc., 1863, cap. XX, *Teatrul în Teara Românească*) care spune că expresia vine dela « *venirea unor scamatori Arabi și Turci care scoteau panglici din guri, înfingeau ace prin mușchii mâinilor, vărsau meiu pe nas și scoteau din cap o mulțime de căciuli* ». La aceasta pune notă că « *dela acei scamatori a rămas vorba « altă căciulă »*. B. Petriceicu

Haşdeu (*Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. I, Buc., 1886, p. 921), citând pasagiul din *A. O.*, contestă explicaţia dată. El susţine că zicerea a luat naştere din obiceiul atât dacic cât şi românesc de a se purta căciuli deosebite, după ranguri. (I. A. Zane, *Proverbele Românilor*, vol. III, Buc., 1899, p. 45).

III

226—227. Materialul din care *A. O.* şi-a intruchipat «*Curtea lui Socol*» îl găsim amintit chiar de autor. (*Insemnări* în «*Convorbiri Literare*», Iulie-Septembrie, p. 667, 1934), unde găsim: «*Marţi la 19 Iulie <1860>... așa dar după dejun, înir'adevăr cam târziu, pe la unu și jum. am plecat cu șase cai de sat ce veniseră de dimineață din Călimănești. Am trecut Oltețul cu luntrea și apoi încet, încet am urmat pe malul drept al Oltului calea spre Râmnic. Dela Ostrov în jos, lunca Oltului se tot lărgește. Căii noștri nu prea erau vestiți; la dealuri trăgeau foarte greu; în sfârșit <ajungem> dincolo de Gura Văii pe la Bujoreni, unde am văzut acel turu ce-mi dase acum trei ani, ideea despre chindia lui Socol». Acest citat mai prezintă și alt interes, anume, că «*Doamna Chiajna*» fusese scrisă în același an cu «*Mihnea Vodă cel Rău*», sau în orice caz cu trei ani înaintea apariției sale în «*Revista Carpaților*».*

249. Deși *A. O.* anunță în notă că până aci a urmat întâmplările istorice, servindu-se de izvoarele avute la îndemână, totuși el continuă să citeze izvoarele.

248—271. (Vezi n. II. 114—115). *Mihail Cantacuzino*, spre a se răzbuna, face să se strângă sinodul care îl învinovățește pe *Ioasaș II* de simonie și îl dă jos din scaunul de Patriarh. Intre acuzatorii Patriarhului e delegat între alții, *Anton Cantacuzino*, desigur, rudă cu *Șaitan Oglu*. Sentința a fost semnată de cei 58 de membri ai sinodului și ea prevedea, pe lângă îndepărtarea din scaun, și hotărîrea de a nu mai fi reales vreodată sau de a ocupa vreo funcțiune în administrația Patriarhiei, urmând să-și ducă zilele retras la *Muntele Athos* (1564). *Ioasaș II* însă nu s'a retras la Muntele Athos cum sună sentința, ci a rămas să locuiască în casa pe care și-o cumpăraseră, după cum arată autorii citați de *A. O.* și mai ales *Martinus Crusius*, (*op. cit.*, cartea II, pp. 170—174). E mai presus de orice îndoială, chiar dacă autorii n'ar arăta lucrul acesta, că totul a fost pus la cale de *Mihail Cantacuzino*, în special dacă ne gândim la faptul că un *Cantacuzino* (*Anton*) a fost printre acuzatorii Patriarhului *Ioasaș II*. Acesta din urmă a încercat zadarnic ulterior să provoace o nouă judecare a sa spre a-și dovedi într'un cadru de perfectă obiectivitate nevinovăția sa (*Martinus Crusius*, *op. cit.*, cartea IV, p. 290), mai ales că urmașul său, *Mitrofan*, a fost înscăunat, grație intervențiilor aceluiași *Mihail Cantacuzino*.

Izvorul lui *A. O.* pentru nevinovăția lui *Ioasaș* este tot *Gh. Șincai*, *op. cit.*, II, p. 218), unde reproducând din *Henricus Hilarius*, (*op. cit.*, p. 410), scrie: *Pricinile mazălirei Patriarhului Ioasaș II nu sunt care le aduce soborul, ci acelea sunt numai minciuni, iscodite de Mihail Cantacuzinul. . .* Adevărul, în cele ce privește îndepărtarea lui *Ioasaș*, este cele întâmplate la nunta fiicelor *Chiajnei*.

Acest *Ioasaș II* este acela care a fost în corespondență cu *F. Melancton* în 1559, când amicul lui *M. Luther* căuta să apere Biserica Apuseană de calomniile venite din Orient și să facă o paralelă între cele două Biserici. (*Ibid.*, pp. 364—484). Textul e publicat în *M. Crusius*, (*op. cit.*, Appendix., p. 559).

267. E vorba de Sultanul *Selim II* (1556—1574).

268—269. Aceeași eroare care pune în locul lui *Petru cel Tânăr* pe *Petru Șchiopul*.

270—271. De asemeni, *Alexandru* nu e fiul *Chiajnei*, ci e fratele lui *Petru Șchiopul*, deci e fiul lui *Mircea* scoboritorul lui *Mihnea cel Rău*. Totul provine din aceeași eroare inițială.

A. O. socotindu-l pe *Alexandru*, ca fiu al *Chiajnei*, își închipue că măcelul boerilor e patronat de *Chiajna*. În realitate, *Chiajna* era pribeagă la Turci când se urcă pe tronul Țării Românești *Alexandru III* (1568). Pentru *A. O.*, *Chiajna* ar fi obținut tronul pentru celălalt fiu al său. Totuși *Chiajna*, deși în exil, trebuie să fi contribuit la dezastrul lui *Șaitan Oglu* care, la rândul său, alungase de pe tronul Țării Românești pe fiul ei.

269-270. *Mustafa* este *Lala-Mustafa-Pașa*, preceptorul fiilor lui *Soleiman II: Selim* și *Baiazid*. El era protejat de *Ahmed Pașa*, dar prigonit de *Rustem Pașa*, care, când deveni Mare Vizir, îl retrogradă dându-i o funcțiune inferioară și anume aceea de *Sângeac* la *Safed*. Intre timp, *Mustafa* țesu un păienjenis de intrigi împotriva lui *Rustem*, pe de o parte spre a se răzbuna, iar pe de alta, căută să atragă pe cei doi elevi ai săi; *Selim* și *Baiazid*, spre a-și pregăti din partea învingătorului eventual ascendența sa spre marile dregătorii.

Intrigile lui *Mustafa* izbutesc și *Baiazid* pornește, răzvrătindu-se împotriva tatălui sau, cu o armată de strănsură (Mai 1559). În cele din urmă, după diferite lupte, *Baiazid* este ucis de Turci în Persia, la 25 septembrie 1561, unde se refugiase cu restul armatei sale. După moartea lui *Soleiman II*, se suie pe tron *Selim II*, care avea toate motivele să fie recunoscător lui *Lala-Mustafa-Pașa*.

Mohamed Sokoli, care era Mare Vizir nu vedea cu ochi buni prezența lui *Mustafa* la curtea lui *Selim II* și de aceea, în timpul campaniei împotriva Arabilor, îl trimite pe *Mustafa* « *Serascher* » să cucerească Yemenul împiedicându-l în același timp să-și realizeze misiunea. Guvernator al Egiptului era *Sinan Pașa* (vezi n. 52-68). Fratele acestuia, *Aias-Pașa*, fusese executat sub *Soleiman II*, fiindcă favorizase și dăduse ajutor lui *Baiazid*, fratele lui *Selim*. După această întâmplare, *Sinan Pașa* devenise inamicul lui *Lala Mustafa Pașa*, amândoi.

fiind însă dușmanii de moarte al lui *Mohamed Sokoli* (J. von Hammer, *op. cit.*, vol. VI, pp. 120—121, 125, 368—369, 370—371).

Acesta a putut să vadă în punctul culminant al carierei sale cum i se pregătește prima lovitură din partea lui *Lala Mustafa Pașa* ajutat de *Sinan Pașa*, care, deși era dușmanul preceptorului fiilor lui *Soleiman II*, în schimb avea și el o neimpăcată ură pe același *Mohamed Sokoli*.

Intr'adevăr, după cum știm, *Șaitan Oglu* era protejatul lui *Mohamed Sokoli*. « *Șaitan Oglu* nu împărțea veniturile sale ilicite decât cu *Mohamed Sokoli*, făcând să se bucure și *Vizirii Piale* și *Ahmed* de încasarea veniturilor stoarse din impozitele în natură puse de el, nedând nimic vrășmașilor săi și acelor ai *Marelui Vizir*, anume, *Sinan* și *Mustafa*. De aceea, aceștia din urmă obținură dela *Sultan* ca *Șaitan Oglu* să fie adus în lanțuri dela *Anhiiale* la *Edikale*, de unde nu putu ieși decât plătind 55.000 de ducați (1577)... În sfârșit, *Sokoli* nu putu să-l apere pe *Șaitan Oglu* de acuzarea pe care *Vizirul Mustafa Pașa* o formulă contra lui prin intermediul *Hanului Tătărilor* și după care el ar fi fost cauza tuturor turburărilor din *Moldova*, a izgonirii la *Alep* a mamei *Voievodului Moldovei* (*Chiajna*) cu cei doi fii ai săi, ca și a înfrângerii suferite de ieniceri prin instalarea celor doi frați *Petru* și *Alexandru*, ca *Voievozi* ai *Valahiei* și ai *Moldovei* ». (J. von Hammer, *op. cit.*, vol. VII, pp. 60—61). Din acest citat scoate *A. O.*, potrivit convingerii sale că *Alexandru* era frate cu *Petru cel Tânăr*, ideea că mazilirea lui *Petru cel Tânăr*, fiind un serviciu făcut lui *Mohamed Sokoli*, aducerea lui *Alexandru* ar fi fost un serviciu făcut lui *Mustafa* de către *Sultanul Selim II*.

În realitate, nimic din toate acestea nu era adevărat. Singura concluzie care s'ar fi putut scoate din acest citat ar fi fost compătimirea lui *Mustafa* pentru *Chiajna*, numai că evocarea *Chiajnei* în toată această împrejurare era numai un simplu pretext pentru *Mustafa* împotriva lui *Sokoli*, iar aducerea lui *Alexandru*, ca *Voievod* al *Munteniei* nu era o satisfacție dată lui *Mustafa*, ci constituia un cap de acuzare a lui *Mustafa* împotriva lui *Sokoli*, deci tocmai contrariul de cele arătate de *A. O.*

La suirea pe tron în *Țara Românească* a lui *Mihnea II Turcitul* (1577), *Chiajna* se amestecă iarăși în calitate de rudă, căci *Mihnea* era strănepotul de văr al II-lea al lui *Mircea Ciobanul* și de aceea îl sprijină epitropisindu-l, deși mama lui *Mihnea II* anume *Ecaterina Salavrezi*, trăia încă. (*Hurm., Doc., IV, 2, p. 110*). Înaintea urcării lui *Mihnea II* pe tron, se ivi un străin, medicul lombard *Rosso*, care pretindea că e înrudit cu *Voievozii munteni*. *Chiajna* sfărâma întriga lui *Rosso*, intrigă sprijinită pe făgăduielile unor bogate daruri și ale unei însemnate urcări a tributului. *Chiajna* pe lângă legăturile sale, face daruri mari și promite de asemeni urcarea tributului. Astfel izbutește să-i facă pe *Turci* să-l osândească pe medicul italian la galere împreună cu boierii care stăruiau pentru el (*Hurm., Doc., III, p. 4*).

În timpul domniei lui *Mihnea II*, producându-se o răscoală a boierilor basarabești din Mehedinți, au fost omoriți toți conducătorii din ordinul lui *Mihnea*, și grație intervenției *Doamnei Chiajna*. Turcii însă împinși de guvernul francez mazilesc în cele din urmă pe *Mihnea II* și aduc, împotriva *Chiajnei*, pe *Petru Cerel* care se găsea la curtea regelui francez, *Henric III* (1574—1589) cel ce a domnit sub înrâurirea mamei sale, *Ecaterina de Medicis*.

272—283 și 395—399. Istoriceste, moartea lui *Radu Socol* e înfățișată altfel sau cel puțin *Cronica Anonimă* ne-o înfățișează altfel: «Deci atunci <în timpul domniei lui *Alexandru*, după mazilirea lui *Petru cel Tânăr*> boierii câți erau pribegi încă au venitu de s'au închinatu toți la *Alexandru Vodă*. După aceea, trecând două luni, iar *Alexandru Vodă* au începutu de au tăiatu multime de boiarii, anume: *Radulu*, *Logofătulu dela Drăgoești* și *Mihnea dela Bădeni* și *Stan Udriște*; *Vistiarul Tudoru dela Bucov* și *Vladul Caplii i Petrașco* și *Calotă* și *Stanu* fiul *Drăguleșului* și *Radulu Stolnicului dela Boldești* și *Radulu*, fiulu lui *Socolu Vornicu* și alții, *sepemvrie 1*» (*Magazinul istoric pt. Dacia*, vol. IV, p. 275).

Constantin Căpitanul povestește astfel evenimentul: «Deci trecând două luni, *Alizandru Vodă* au început a tăia mulți boiari anume: *Radul Logofăt den Drăgoești* și *Mihnea den Bădeni*, *feciorul lui Udriște Vistier* și *Tudor dela Bucov* și *Vladul Caplii* și *Petrașco* și *Calotă* și *Stan*, *fecior Drăguleșului* și *Radul Stolnicul den Boldești* și *Radul lui Socol Vornic* și pre alții. (*Magazin Ist.*, I, p. 211).

Gh. Șincai (*Cron.*, II, ed. I, p. 222), reproducând pe *Engel*, (*Historia Valachiae*, part. I, p. 223) scrie astfel: «...căci deabia au trecut 2 luni și *Alexandru* au omorât mulți dintre dânzii, între cari au fost: *Radul*, *Logofătul din satul Drăgoești*; *Mihnea*, *feciorul Vistierului Forestie* (= *Udriște*); *Toaderu din Bucov*; *Vlad Petrașcul*; *Calotă*; *Stan*, *feciorul Drăguleșului*; *Radul Stolnicul din Boldești* și *Radul*, *feciorul Vornicului Socol*».

IV

1—5. Când *Petru* fu chemat la *Constantinopol* vine cu haraciul și un dar suplimentar de 100.000 de galbeni, Cum e totuși pus la închisoare, *Chiajna* mai aduce din tezaurul lui *Mircea Ciobanul*, încă 130.000 de galbeni în afară de scule și alte daruri. (*Hurm.*, *Doc.*, II, pp. 583—584, *Albert de Vysz către împăratul Maximilian II* dela 26 iunie și 26 iulie 1568; *Ibid*, XI, Intr. (N. Iorga), pp. XIX—XX). *Petru cel Tânăr* nu izbutește să-și recapete tronul și rămâne în temniță, unde probabil că și moare.

23—29. *Ioan Vodă* este *Ioan Vodă cel Cumplit* care a domnit în *Moldova* între 1572 și 1574. Acesta este numit în cronicile muntenești (*Cronica Anonimă*), «*Ionașcu Vodă*», iar în cele moldovenești (*Gr. Ureche*), *Ion Vodă Armanul*.

39—40. Intre pribegi amintim pe un anume *Patraşcu* care se da drept fiu al lui *Pătraşcu cel Bun* şi un altul *Nicolae Basarab*. Despre acest *Nicolae Basarab* se crede că ar fi fost fiul lui *Barbu Craiovescu*, cu care şi-ar fi măritat *Moise Vodă* o soră *Neagoslava* la 13 februarie 1530 (*Arhiv des Vereins*, XV, pp. 59—60; Hurm., *Doc.*, II, 3, p. 654). El ar fi căzut în lupta dela *Viişoara* în August (1530). *Nicolae Basarab* era în legătură cu cardinalul *Dolfino*, cu ducele Bavariei, *Albert III*, cu curtea din Viena. La 1569, pe de altă parte, un asemenea *Nicolae Basarab* e pomenit tocmai la *Segovia* (N. Iorga, *Preten-denţi domneşti în secolul XVI-lea*, în *An. Ac. Rom.*, v. XIX, sect. ist., pp. 35—36). Cercetări mai noi arată că tatăl lui *Nicolae Basarab* ar putea fi într'adevăr *Barbu Craiovescu*, dar nu *Barbu I*, care n'a avut copii şi care era fratele lui *Pârvu*, ci *Barbu III* care, la rândul său, era fiul lui *Preda*, scoboritorul lui *Pârvu I*. (I. C. Filiti, *Ban. Olt. şi Craiov.*, p. 22, (planşa). Acel *Barbu Craiovescu* care a căzut în lupta dela *Viişoara* a fost *Barbu II*, fiul lui *Pârvu II*, fiu, la rândul său, al lui *Pârvu I*. Nota pusă de *A. O.* nu indică pe *Şincai*, dar felul cum indică izvorul: *Mag. Ung.* reaminteşte cota bibliografică abreviată din istoricul ardelean (*Magazinum Hung.*) care cita în latineşte. Izvorul lui Gh. *Şincai* este însă: *Ungrisches Magazin oder Beyträge zur ungrischen Geschichte, Geographie, Naturwissenschaft und der dahin schlagenden Litteratur*, vol. I, *Siebenbürgische Briefe*, XIII, Presburg, 1781, p. 366.

51—52. Baladele poporane publicate de V. Alecsandri la care trimite *A. O.* pentru cuvintele: *pătrărei* şi *cincărei*, au servit şi pentru alte cuvinte ca: *bahmeşi* şi *desghinuri*.

Bahmeşi = cai tătăreşti în « *Român Grue Grozovanul* »: 73, *De bahmeşi l-am să-răcit*; 128 *Un bahmet ce tot sărea*; 182, *Iar de ai bahmeşi fugari*; 184, *Bahmeşi iuşi să mă gonească*; apoi în « *Fata Cadiului* »: 36, *Din cincizeci de bahameşi, bahameşi cu părul creţ*.

Pătrărei = cai de patru ani în « *Român Grue Grozovanul* »: 129, *Un căluţ cam pătrărel*.

Cincărei = cai de cinci ani în « *Român Grue Grozovanul* »: 47, *Ieşea 'n vară cincărel*.

Desghinuri < *desbinuri* > = lovituri sdravene de biciu în « *Român Grue Grozovanul* »: 147—148, *Şi pe dânsul s'arunca, trei desbinuri că mi-i da*.

V. Alecsandri adaogă următoarele explicaţii cu privire la cuvântul « *bahmeşi* »: *Bahmet* sau *bahamet*, cuvânt de origină tătară ce denumeşte caii din *Bugeac*. O mare parte din *Basarabia* poartă numele de *Bugeac*, de pe timpul năvălirii Tătarilor în sânul ei, în urma morţii lui *Ştefan Vodă*. Câmpiile *Bugeacului* hrăneau înaintea un soi de cai sălbatici ce erau foarte preţuiţi de Turci şi de Tătari. Asemenea şi în *Dobrogea*, pe malul drept al *Dunării* în faţă cu *Basarabia* de jos se găseau herghelii de soi bun. Caii cei mai buni însă, cei mai frumoşi la fântură şi mai spornici la pas, erau caii din *Moldova*.

— *Canemir* zice în « *Descrierea Moldovei* », că *Turcii* au un proverb care pomeniște de frumusețea tinerilor *Persiani* și de agerimea cailor moldoveni. Acei cai erau foarte căutați de *Unguri* și de *Leși*, pentru remonta cavaleriei ».

72. *Misir* = *Egipt*. Cuvântul e luat tot dintr'o poezia poporană și anume: « *Oprîșanul* » unde găsim în legătură cu faima cailor din *Egipt*:

20½ *Dăruind chiar pe vizir*
Cu-armăsari dela Misir
Și cu pungi de bani, o mie
Să te lase pe domnie!

111—114. Schitul *Surpatele* se află așezat în satul cu același nume aparținând comunei *Mănăstireni*, pe coasta uneia dintre dealurile ce se scoboară din munți și muncelile care despart valea *Otăsăului* de valea *Govorei*. Schitul a fost zidit în locul arătat pe la 1591 de către vestita familie a *Buzeștilor* în timpul lui *Ștefan Bogdan* sau *Surdul* care a domnit în Țara Românească între 1591 și 1592 și apoi a fost refăcut de *Marica Brâncoveanu*. *Ștefan Surdul* a fost numit și *Ilie Voievod*; unele documente îl arată drept *Bogdan* și *Ștefan Bogdan*, iar cronicarii îl numesc *Ștefan Vodă Surdul*. El era fiul lui *Iancu Sasul*, feciorul natural al lui *Petru Rareș* și al *Mariei Paleologu*. (A. Xenopol, *Ist. Rom.*, vol. V, ed. III, n. 125, pp. 46—47).

Otăsăul este afluent al *Bistriței*.

« *Mănăstirea Dintr'un Lemn* » e așezată pe valea *Otăsăului* aproape de Râmnicul *Vălcii*. Nu se cunoaște anul zidirii, dar ea exista la 1579 în timpul domniei lui *Mihnea II Turcitul*, fiindcă în acest an, *Voievodul* îi face o danie (C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al Județului Vâlcea*, pp. 126—127, Buc., 1893). A fost refăcută de zid de către *Matei Basarab* și prefăcută apoi de *Ștefan Cantacuzino* și soția sa *Păuna*.

După ce scrisese « *Doamna Chiajna* », *A. O.* primise însărcinarea de a cerceta « *monumentele istorice din județele Argeș și Vâlcea* (1860).

Rodul acestor cercetări a fost înaintat Ministerului în manuscris, dintre care o parte s'a pierdut și o altă a fost publicată (*Buletinul Instrucțiunii publice*, 1865 și 1866; *Ateneul Român*, 1860; *Columna lui Traian*, 1873; *Revista Română*, 1861. În *Convorbiri Literare*, s'au publicat « *Insemnările* » de călătorie pentru aceste cercetări, și anume cele între marți 28 Iunie 1860—9 iulie » referitoare la *Curtea de Argeș*, 1915 p. 1134—1140, Noemvrie-Decemvrie 1915, iar cele între 18 iunie 1860—joi 4 August, referitoare între altele la mănăstirea « *Dintr'un lemn* » și « *Surpatele* » tot în *Convorbiri Literare*, pp. 636—681, Iulie-Septemvrie, 1934. În toate aceste cercetări, *A. O.* a fost întovărășit de pictorul *Trenk* care lua schițe de pe monumentele vizitate. Cu doi ani mai înainte, *A. O.* făcuse o altă călătorie în aceeași regiune unde își culesese datele pentru nuvelele sale (vezi n. III. 17—23, *M. V.*). Acum în 1860 notează astfel în

legătură cu « Mănăstirea dintr'un Lemn » și cu schitul « Surpatele »: «...Mergem la « Mănăstirea dintr'un Lemn » ce s'a dărămat. Odăi bune, tot ale mele de acum doi ani... Am vizitat încă în ziua aceea (30 Iulie) și schitul « Surpatele »... și am însemnat ce e mai vrednic de băgare de seamă. Paralele de plumb ale schitului din vremea lui Constantin Brâncoveanu, apoi mai multe odoare date de Doamna Maria, la acel schit ce a fost vechiu făcut de Buzești... Mai de luat aminte e o Evanghelie îmbrăcată cu argint poleit, dată de Constantin Brâncoveanu, pe când era Vel Spătar și scrisă dania lui cu mâna sa. Ce poale de icoane și aer de serasir minunat și mai multe sângulii de pânză de în subțire, cusută cu mare finețe pentru Maica Domnului ! Sunt și sfite de însemnat, de stofe de catifea săpată pe materie de mătase groasă sau de mătase cu păr de cal. Am mai scris încă o scrisoare și Brâncoveanului, spre a-i cere voie a deschide cutia în care se află la Horez, coroana cea de pietre scumpe a Maicii Domnului, și care e acum pecetluită de Vodă Cuza ce a vizitat-o în anii trecuți și a rupt el însă pecetea Brâncoveanului... Trenk face desenul mănăstirii după niște grămezi de scânduri și o să sfârșească copia icoanei celei mari... Repede întoarcere la « Mănăstirea dintr'un Lemn » și la « Surpatele » (pp. 674, 678, 679).

123—127. In « Insemnări despre monunmele istorice din județele Argeș și Vâlcea », 1860, (Convorbiri Literare, LXVII, 7—9, Iulie-Septemvrie, 1934), găsim următoarea notiță: « Am scoborit pe Govora până la Stoienești, apoi am luat o vale lăturalnică în dreapta, am trecut în lunca Atăsăului la Pietrari și am urmat drumul până la mănăstire. Când eram pe aproape a ieșit luna și mi-a înfățișat lunca Atăsăului astfel precum o descriesem în « Doamna Chiajna ». Mi s'a părut că descrierea mea a fost exactă și m'am bucurat. Era trecut de 12 ceasuri, când am sosit la « Mănăstirea dintr'un Lemn », (pp. 677—678).

132—133. ...calul său ce'n goana mare se așternea drumului ca suflarea de vânt pe iarba de pe câmp... reprezintă în proză faimoasele versuri din « Toma Alimoș » (99—101).

« Așterne-te drumului
Că și iarba câmpului,
La suflarea vântului!

155—164. In legătură cu faimosul copac și cu icoana Maicii Domnului pe care A. O. le leagă în țesutul nuvelei cu Radul Socol, iată ce găsim în ale sale « Insemnări » (Conv. Lit., LXVII, 7—9, 1934): « Sâmbătă dimineața 30 Iulie <1860> ploua, dar ploaia a încetat curând și soarele a ieșit frumos... Eu am vizitat bisericuța de lemn din deal <Mănăstirea dintr'un Lemn?> ce după multe jocuri, este azi prefăcută de tatăl cucoanii Bichii, mama Lahovăreștilor; într'însă se mai păstrează ceva icoane din biserică de jos, lucrate când cu Constantin Brâncoveanu Voievod sau cu Matei Basarab. Alături e și rădăcina gorunului

cel mare ce s'a surpat de câțiva ani; tulpina lui uscată, găunoșită și putrezită e alături. Țăranii viu și iau bucăți dintr'însa de a fierbe și de a bea de friguri, atât e de mare venerația acestui loc. Am desbrăcat și icoana cea mare de fașă de argint și am văzut că pe o parte e zugrăvită pe pânză « Judecată din Urmă », cu numirile scrise sârbești, iar pe cealaltă, Maica Domnului zugrăvită pe lemn și stricată pe cât se poate. Numai obrazul Maicii Domnului e mai bine conservat. Cine mai știe pe unde o și fost ascunsă în vremile răsmirișelor trecute? Țin minte numai că, când cu Tudor Vladimirescu, o dusese la Pătrunsa « un schit din apropiere », iar când cu Cârjaliul a dus-o împotriva la Bistrița, unde s'a așumat de focul ce-l făcea pustnicul în peșteră. Imbrăcămintea de argint ce o poartă acum, e făcută de Radu Golescu la 1812, dar mai are și alta, precum și co-roană, cercei, brățări și alte multe scule ce sunt, împreună cu cele mai de preț o-doare ale mănăstirii, duse la Horez ».

233—236. În legătură cu faimoasa tradiție despre icoana Maicii Domnului dela « Mănăstirea dintr'un Lemn » iată ce scrie Radu Popescu: « Iar aicea în Tară s'au arătat o minune mare vrednică de scris, fiindu Doamna « Păuna » lui Ștefan Vodă « Cantacuzino » la mănăstirea de Un Lemn, mergându pentru evlavie, în ziua de Sfântă Maria Mare, cându au tăiat pre Konstantin Vodă « Brâncoveanu », și pre feciorii lui în Tarigrad, într'aceeași zi o au ajuns și pe Doamna la mănăstire o nevoie mare, de făcea toate grozăviile și ei nici cum nu socotea că au venit bătaia lui Dumnezeu, de le plătеше după faptele lor... » (Mag. Ist., IV., pp. 32—33).

A. O. s'a folosit de legenda icoanei făcătoare de minuni pe care a pus-o în legătură cu familia lui Radu Socol și, fiindcă mănăstirea cu icoana exista dinaintea de 1579, i-a determinat întemeierea, prelungind legenda, (înainte de 1568) prin evenimentul imaginat în nuvelă cu fata cea părăsită a Chiajnei.

După cum se vede, chiar atunci când A. O. brodează literar o serie de fapte imaginate, ține ca făgașul lor să aibă un sens și legături istorice.

Nota pusă în josul paginii nu poate fi străină de însemnarea lui Grigore Alexandrescu din al său « Memorialul de călătorie » scris la 1842.

Creațiuni legendare în legătură cu icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului sunt nenumărate la credincioșii ortodoxi.

Iată câteva dintre ele relatate de M. Beza:—

« Cu înfățișarea de cetățuie, Ivirul e așezat pe malul apei. Din larguri apăru, străluminând odată, icoana Maicii Domnului. O luară uimiți călugării; ei, de oriunde o puneau, se întorcea totdeauna deasupra porții mănăstirii; de aceea i s'a zis *Portaitisa*. Întru adăpostul ei s'a clădit și o biserică la 1689: « zugrăvită cu cheltuiala Domnului Vlahiei, Șerban Cantacuzino » cum spune inscripția pe ușe ». (Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul Ortodox*, Buc., 1935, p. 52).

În *Megalinaria*, scrierea lui Constantin Daponte, la pag. 112 se găsește reproducerea icoanei Maicii Domnului, făcătoare de minuni, a Sărindarilor din

București (Ibid., p. 59), biserică zidită la 1652 de *Matei Basarab* pe ruinele alteia vechi. S'a dărâmat la 1896. Ea se găsea în fața *Cercului Militar* de astăzi.

Manuil Comnenul a dăruit unei mănăstiri din *Insula Chipru* o icoana a Maicii Domnului care de nenumărate ori a scăpat din flăcările ce au mistuit mănăstirea în mai multe rânduri și multe alte minuni a săvârșit. (*Ibid., p. 61*).

Cică *Elena*, mama lui *Constantin cel Mare*, constrânsă de furtună s'a aciuiat odată pe un țarm acoperit de copaci al *Parosului*, unde a întâlnit o icoană a Fecioarei Maria. Inchinându-i-se, a visat noaptea locul ascuns al crucii răstignirii, la *Ierusalim*. Intru pomenirea minunii, *Elena* a zidit mănăstirea ce se numea înainte *Catapoliani*. Legenda e pomenită și de *Nicolae Mavrogheni*, într'un hrisov al său din 1787 care se află în biblioteca *Silogului Filologic Elen* din *Stambul (Ibid., p. 158)* și a fost publicat de N. Iorga (*Fundațiunile Donatorilor Români în Epir*, în An. A. R., t. XXXVI, 1914, pp. 895—897).

Cică pe locul de astăzi al mănăstirii (*Mahera* din *Chipru*) se întindeau cândva deșisuri grele. Înăuntru-le, un pustnic de cealaltă parte a văii, zări o lumină ciudată. Și merse într'acolo. Pe cât se apropia, pe atât lumina străfulgera mai viu, arătând la un timp ochilor miraji ai pustnicului o icoană — chipul *Sfintei Marii*. Și pe când pustnicul se întreba nedumerit, cum s'o poată lua dintre frunzișuri, iacă jos un cuțit! Il ridică, tăie cu el crengile și scoase icoana. De aceea și acum un cuțit atârnă pe icoană, ținută evlavios în biserica *Maheralei*. Icoana crede-se a fi opera *Evangelistului Luca* și, spre deosebire de multe altele, reprezintă pe *Maria* singură, fără *Iisus* în brațe. (*Ibid., p. 67*).

Această ultimă legendă e mai aproape, prin conținutul său, de pasajul din *A. O.* lucru care l-a observat și *M. Beza*: « *Această legendă chipriotă și-a făcut drum și în folclorul nostru și s'a prins de obârșia mănăstirii Dintr'un Lemn. Al. Odobescu i-a dat vestmânt literar în « Doamna Chiajna », unde-i vorba de o zare luminoasă ce crește ca un luccafăr și pare că iese din sânul unui stejar* ».

Ca și icoana *Mănăstirii Mahera*, icoana *Mănăstirii Dintr'un Lemn*, « se zice a fi una din cele șapte de *Luca Evangelistul* zugrăvite », (*op. cit., p. 67*).

237—279. Ciocnirea între *Petru Șchiopul* alături de fratele său, *Alexandru Vodă*, și având o armată compusă din Turci, Munteni și Unguri și *Ioan Vodă*, în fruntea Moldovenilor și a Cazacilor, e arătată de *A. O.* că ar fi avut loc la *Săpățeni*, indicând ca izvor pe *Constantin Căpitanul*. În cronica acestuia însă nu se arată locul, ci se spune că frații s'au întâlnit la Brăila « și de acolo s'au tras spre Moldova » (*Mag. Ist., I, p. 214*). De asemeni, nici *Gr. Ureche* nu arată locul bătăliei. Cronica Anonimă arată însă că « *atuncea Alexandru Vodă, încă au ășitu la întâmpenarea lui Petru Vodă, frăține-sau, de au făcutu ospetu la satu la Săpățeni.* » (*Mag. Ist., IV, p. 275*).

Ciocnirea a avut însă loc, grație documentelor, la Vadul ce se chiamă *Doamna* lângă satul *Ziliște* aproape de Râmnic. (*B. P. Hașdeu, Ioan Vodă cel Cumplit, p. 88, Buc., 1865*).

Felul cum e înfățișată începerea ostilităților de către *A. O.* care arată că *Petre Șchiopul* aștepta nu o luptă, ci închinarea boerimii moldovene către noul Domn, aceasta fiind o strategemă a lui *Ioan Vodă cel Cumplit*, mai ales în Constantin Căpitanul (*op. cit.*, p. 214), dovedește că *A. O.* reproduce fidel indicațiile cronicărești, (Constantin Căpitanul, *loc. cit.* și *Cronica Anonimă, loc. cit.*) iar locul luptei, după *Cronica Anonimă*. Inșă prezența *Chiajnei* în tabără, înfățișarea lui *Dumbravă Vornicul* în cortul Muntenilor, discuția care urmează și uciderea *Chiajnei* toate acestea sunt elemente de fantazie.

Iată cum înfățișează Gh. Șincal (*Cronica*, II, p. 222) evenimentul, citând pe Anonimul românesc: «...și întâlnindu-se amândoi frații la Focșani, au venit boierii Moldovei cu oaste și, lovindu-i fără de veste, i-au biruit. Petru Vodă au fugit la Brăila. Alexandru Vodă la Orașu în Ialomișă. Iară boerii Moldoveni au rădicat Terei Românești pre un Vintilă, pre carele, bătându-l Aleksandru Vodă cu oamenii săi, l-au omorît ».

271. *Petru Șchiopul* și *Alexandru* erau într'adevăr frați, dar nu erau copiii *Chiajnei* și ai lui *Mircea*, după cum s'a văzut din atâtea note anterioare, dar *A. O.*, grație erorii istorice, de care el nu era responsabil, continua să fie consecvent cu sine însuși.

267—268. În *Cronica Anonimă*, singura care pomenește de *Dumbravă Vornicul*, ni se arată că *Alexandru Vodă* a fost acela care ar fi poruncit lui *Dumbravă Vornicul* să vie spre închinare la Focșani. (*Mag. Ist.* IV, p. 275).

291—292. În neconținută sa grijă de a reda culoarea locală, *A. O.*, pentru descrierea cortului în care se găsea *Chiajna*, în mijlocul oștirii pe care o aduseseră *Petru Șchiopul* și *Alexandru* împotriva lui *Ioan Vodă cel Cumplit*, întrebuițează indicațiile din «*Român Grue Grozovanul*» pentru înfățișarea cortului Hanului tătarese, *Ghirai*.

- 7 Multe-s, frate și mai multe
Corturi mari, corturi mărunte !
Iar în chiar mijlocul lor
- 10 Nălțase-un cort de covor
Un cort mare și rotat,
Poleit și nărămzat
Cu țărugi d'argint legat
- 14 Par'că-i cort de împărat.

309—311. Munteanul îi om viclean, nu-i ca moldoveanul ortoman și dănos la mână și la suflet fălos. Cuvântul «*ortoman*» care figurează în «*Miorișa*» și «*Balaurul*» din culegerea de poezii populare a lui V. Alecsandri (*Poezii populare, Balade, cântice bătrânești adunate și îndreptate*, Iași, 1852—1853)

însemnează om voinic și bun, adică om adevărat; iar în înțeles etimologic, *drept la mână*, adică onest.

15 *Ca să mi-l omoare
Pe cel Moldovan,
Că-i mai ortoman*

(Miorița).

17 *Iată 'n lungul drumului
19 Că venea, mări, venea
21 Un vileaz de ortoman*

(Balaurul)

În balada «*Român Grue Grozovanul*» din aceeași colecție, în ediția dela 1852 s'a tipărit din eroare următorul pasaj astfel:

161 *Să nu-l vinzi <calul> la vreun Muntean
Că Munteanu-i om viclean,
Ci să-l vinzi la un Român,
Că-i om drept și bun stăpân*
165 *Și de mână mai dănos
Și de suflet mai duios.*

În ediția următoare (1866), V. Alecsandri rectifică eroarea:

161 *Să nu-l vinzi nici la Litean,
Că Liteanu-i om viclean,*

A. O., având la 1860 ediția dela 1852—1853 s'a folosit de aceasta, deși pasajul e cam lipsit de sens (*nu Muntean, ci Român*) și a pus în gura *Vornicului Dumbravă* cuvintele *Hanului Ghirai* din ediția dela 1852.

327—333. Nota lui A. O. indică între izvoarele sale: *Constantin Căpitănelul, Gheorghe Șincai, I. Chr. Engel*. Adaugă apoi «și alții».

Acest adaus reprezintă, fără îndoială, izvoarele pe care A. O. le găsește în *Cronica lui Gh. Șincai* și anume: *Henricus Spondanus in Continuatione Baronii ad annum 1574, n. 12 seq.*; *Leonhardus Gorecius in Descriptione belli Ivo-niae, p. 27, 35 seq.*; *Ms Annales Siculici ad. h. a.*; *Constans Miron in Ms. Chronico Valachico, cap. 55*; *Engel, in Hist. Valachii. part. I, p. 224* și *Historia Mold., p. 226.*

PSEUDO-KINIGHETIKOS

I

1—6. Cartea lui C. C. Cornescu (*Manualul venatorului, XIX+192 p.*, Buc. 1874) apare în același an cu cartea lui A. O.

Ea conține: o introducere; apoi partea I: *Despre pușcă*: § 1. *Notiță istorică asupra armelor de foc*, § 2. *Noțiuni despre construcțiunea puștii*, § 3. *Principii*

asupra modului de a încărca pușca și de a trage; partea II: *Despre câine*: § 1. *Calitățile și rasele câinilor de vânătoare*, § 2. *Consilii pentru dresarea câinilor*; partea III: *Despre vânat*: § 1. *Vânatul cu păr*, § 2. *Vânatul cu pene*; anexe: I, *Despre boală jigodie*, tradusă după C. H. Hertwig; II, *Medicamente pentru boalele câinilor*, după H. Robinson; III, *Lista autorilor consultați pentru acest manual*.

În introducerea ca și în restul cărții sale, autorul dă câteva citate și amănunte istorice pe care *A. O.* le reia, înmulțindu-le și desvoltându-le, după cum se va vedea în cele ce urmează. De altminteri, parcurgând introducerea din *Manualul vânătorului*, ne dăm foarte ușor seama cum cartea lui *A. O.* este o amplificare și o completare a acestei introduceri. *A. O.* a lucrat însă cu simț artistic, talent literar și autentică erudiție. În introducerea lui *C. C. Cornescu*, între diferitele citate (*Cartea făcerii*, cap. X, vers. 9; *Omer*; *Xenophon*; *Plutarch*; *Virgiliu*, *Eneida*, IX, vers 603; *Horățiu*, *Epistole*, I, 18, 49 și *Ode*, I, 1, 25; *Pliniu cel Tânăr*, *Panegyricus*, § 81; *Oppian*; *Gratie Faliscu*; *Tacit*, *De moribus Germanorum*, § 17; *Cronicele Moldovei*; *D. Cantemir*, *Descriptio Moldaviae*, partea II, cap. IX; *Gaston de Foix*, *Les déduits de la chasse aux bestes sauvages*; *Froissard*, se găsește în special una pe care *A. O.* nu a utilizat-o de loc. E vorba de povestea de vânătoare ce se află la baza începuturilor legendare ale Moldovei. *C. C. Cornescu* citează pentru această Letopiseștele publicate de *M. Kogălniceanu*; apoi iconografia publicată de *V. A. Ureche* în *Buletinul Instrucțiunii publice* unde se reproduc prin deseme niște vechi sculpturi pe fildeș, reprezentând această legendă; și în fine pe *V. Alecsandri* pentru balada, *Dragoș*. E cel puțin ciudat că o asemenea legendă nu e utilizată de *A. O.* A fost fără îndoială o scăpare din partea lui *A. O.* care s'a inspirat din introducerea lui *C. C. Cornescu* și a omis un element atât de sugestiv pentru toată broderia verbală și asociativă din *Pseudokineghetikos*.

De altfel, *A. O.* spune însuși: (IV.214—219), adresându-se lui *C. Cornescu* că a fost inspirat de el, că a fost vina lui de a ceti și a citat atâtea scrieri: « *Cine te-a pus să înșiri de aceste nume în Introducțiunea ta, însoțindu-le cu o grindină de citațiuni latine? În calitatea mea de academic, mi s'au aprins călcăile de focul clasicității și iată pentru ce ai fost silit să rabzi, în aceartă epistolă, o contrabombardare de versuri latinești, ba chiar și elinești. Acum ține-te bine și de aci înainte* ».

Sub-titul: *Difficiles nugae* (*Martial*, *Epigr.*, II, 36) este un motto al întregii lucrări. Într'adevăr, sensul expresiunii este de « *obositoare* (grele) *nimicuri* » și ar putea sluji ca un fel de glosă pentru titlul operei: *Fals tratat de vânătoare* (*Pseudokineghetikos*). Spiritul epigramatic al acestui titlu este destul de străveziu, prin lipsa de sistematizare și de seriozitate solemnă ce trebuie să caracterizeze un adevărat tratat și care, în scrierea lui *A. O.*, este împlinită printr'o amuzantă inseilare asociativă de idei în jurul vânătoarei, spre a alcătui un

veritabil *escu*, în sensul franțuzesc al cuvântului. *A. O.* însă se scuză, glumind, când arată că nu e un adevărat tratat, ci unul fals, dar, spre a glumi din nou, se exprimă în grecește, ca să dea operei sale totuși o haină de pedanterie cărturărescă. *Difficile nugae*, care constituie o explicație tot epigramatică a titlului, ne lămurește că tratatul e fals, fiindcă e alcătuit din *nugae* (= nimicuri) cu care s'a căznit totuși din greu să scoată efecte însemnate (*difficiles*), strădanie care i-au mistuit puterile dar... nu a izbutit până în cele din urmă să obțină ceva. Firește că acest *molto* trebuia să fie în latinește, pentru același motiv pentru care titlul era în grecește, adică spre a păstra ținuta științifică a lucrării sale.

A. O., prin aceasta glosă latinească ce servește drept *molto* operei sale cu titlu grecesc, parcă ne șoptește să nu luăm în serios aparențele, căci cartea lui e alcătuită din nimicuri din care a voit, dar nu a putut scoate nimic, cum se întâmplă cu oamenii din epigrama lui *Marțial* unde sunt ridiculizați cei ce se căsnesc din greu să fie spiritali, cu simple nimicuri, adevărate prostii copilărești, fără să ajungă, firește, la rezultatul dorit.

Această auto-epigramă din titlu și din *molto* se potrivește de minune cu tonul glumeț al întregii lucrări, unde valoarea ideilor ce se aștern prin sugerare peste pivotul cinegetic sau îl încercuiesc numai pe cale asociativă, iese la iveală mai ales prin tehnica ironiei și a spiritualului.

Iată fragmentul din epigrama lui *Marțial* la care se referă *A. O.*

*Turpe est difficiles habere nugas
Et stultus labor est ineptiarum*

(Cartea II, LXXXVI, *Ad Classicum*)

A. O. a tradus mai departe aceste versuri ale epigramei lui *Marțial* și anume în cap. IX în felul următor:

« *Prost lucru este când se ține omul de glume nevoiașe
Și nerozească treabă sunt flecurile* ».

8—15. Iordache Golescu, (*Pilde, povățuiri, cuvinte adevărate și povești*, manuscris în B. A. R. și în Biblioteca Națională din Iași, ambele citate de I. Zane, (*Proverbele Românilor*, București 1895, vol. I, p. 455) prezintă zicătoarea în felu următor (Mss dela Iași. p. 87).

*Dacă e curcă
Ce să'n curcă
In calea vânătorului?*

După Iordache Golescu, cel dintâi care utilizează zicătoarea este *A. O.*, apoi P. Ispirescu, *Zicători populare* în « *Revista pentru istoric, arheologie și filologie* », III, p. 158, București, 1885, urmează I. Zane, *Proverbele Românilor* (vol. I, p. 455), precum și prelucrarea în formă de anecdotă a lui T. Speranția, *Anecdote populare*, (vol. I, Buc. 1892, p. 100.

30. *encomion* sau *engomion* (din gr. *egkomion* = elogiu). În antichitate era o odă, un cântec de slavă sau chiar o cuvântare în cinstea învingătorilor la jocurile publice, a Împăraților bizantini sau a unui ilustru personaj; mai însemna și panegiric sau discurs funebru în genere. *Metrul encomiologic* era numele versului elegiambic întrebuintat mai ales în panegiricul versificat.

18—25. Cântecelul dascălului *Caracangé* are un izvor ce ne este necunoscut, în Anton Pann (*Povestea Vorbei*, 1, 1853, p. 116) găsim ceva asemănător, ceea ce dovedește că *A. O.*, a utilizat o variantă. M. Gaster (*Literatura populară română*, Buc. 1883 p. 161—162), analizând tema aceasta poporană, o găsește ca fiind originară din «*Tilul Buhoglindă*» (Brașov 1846) de unde o ia și Anton Pann.

78. *Xavier de Maistre* (1763—1852), scriitor francez, care a trăit o mare parte a vieții sale în Rusia. A scris «*le Voyage autour de ma chambre*» (1794) care e un fel de răspuns la faimoasa carte a scriitorului englez L. Sterne, «*A Sentimental Journey*» (1768). A mai publicat: «*le Lépreux de la cité d'Aoste*» (1811); «*les Prisonniers du Caucase et la Jeune Sibérienne*» (1825). Ca un fel de urmare a primei cărți amintite, a scris «*Expédition nocturne autour de ma chambre*».

85. *Nimrod* (*Nemrod* sau *Nevrod*) este, după *Vechiul Testament* (*Cartea Facerii*, X, 8—13) fiul lui *Hus*, care, la rândul său, descindea din *Ham*, unul din fiii lui *Noe*. *Nimrod* e socotit în Biblie, ca întemeietor al împărăției babiloniene și unul din vestiții vânători ai acelor timpuri. Despre *Nimrod* vorbește și C. C. Cornescu (*op. cit.*, p. VII).

Istoricul babilonian, *Beroz*, (născut la 330 a. Chr.) și care a fost contemporan cu *Alexandru cel Mare*, arată că *Nimrod* a fost primul rege al celei de a doua dinastii domnitoare în Babilon. Istoricul evreu, *Josephus Flavius* (37—95), contemporan cu *Neron* și *Vespasian* și care este autor al mai multor cărți între care: «*Războiul iudaic*» (7 cărți), «*Antichități iudaice*» (20 cărți), «*o Autobiografie*» și «*Elogiul Machabeilor*», toate scrise în grecește, susține că *Nimrod* a fost acela care a construit faimosul *turn babilonic*. Fragmentele cunoscute din opera lui *Beroz* se află intercalate în scrierile lui *Josephus Flavius*.

Iată câteva amănunte din ciclul legendar al *Sfântului Hubert*, consemnat de hagiografi: El ar fi fost la început curtean în palatul din Metz al regilor *Neustriei* și anume în timpul doamnei lui *Thierry III* (673—691), fiind în serviciul primarului regal, *Pepin d'Heristal*; după altă tradiție, el ar fi fost chiar primar regal în palatul regilor din *Austrasia*. Ii plăcea așa de mult vânătoarea, încât plecă la vânătoare odată, chiar în Vinerea Sfântă. Intr'o zi, pe când urmărea un cerb în pădurea Ardenilor, (vezi n. IV. 136—186), animalul se opri și *Hubert* văzu între ramurile coarnelor scănteind crucea Mântuitorului, în timp ce un glas nevăzut spunea: «*Hubert, gândește-te la slujba lui Christos, părăsește această vieată plină de plăceri lumești*». Atunci *Hubert* renunță la traiul său de până atunci și se duse la Roma, unde se înfățișă Papei *Sergius*, care îi dădu drept călăuză în vicața pământească pe *Sfântul Lambert*.

Acesta îl ținu pe lângă sine și hirotonisindu-l, și-l asocie în conducerea diocesei, unde la 708, după moartea sa, urmă în scaunul episcopal *Sf. Hubert*. Ca episcop al *Liège-ului*, Hubert, numit acum *Apostolul Ardenilor*, era cu mare milă pentru săraci, cărora le împărțea veniturile sale și lupta din răsuputeri spre a combate idolatria. Pădurea Ardenilor, unde *Hubert*, a văzut cerbul purtător de cruce, servea de cuib multor păgâni. De aceea, el a pătruns în inima pădurii acolo unde vâna pe vremuri, și a distrus idolii. Dumnezeu îi dăduse darul de a face minuni, tămăduia bolnavii și gonea duhurile rele din trupurile celor stăpâniți de diavol. Presimțindu-și moartea printr'o adevărată revelație, cu un an înainte, el se pregăti ca un sfânt, și-și dete duhul la 30 Mai 727. Corpul său fu depus în biserica *Sf. Petru* din *Liège*. A fost canonizat și este prăznuit de Biserica Apusului la 3 Noemvrie.

C. C. Cornescu (*op. cit.*, p. XI) vorbește și el despre *Sf. Hubert*.

92—93. Zicătoarea este proprie a lui *A. O.* Intr'adevăr *L. Zane* (*op. cit.*, vol. I, pag. 633) care a consultat toate producțiunile și textele folclorice din limba noastră, o consideră confecționată de *A. O.* și îi dă următoarea explicație: « *Se zice despre cei agiamii într'o meserie, într'o afacere* ».

94—95. « *Et in Arcadia ego* » sunt cuvintele ce servesc drept epitaf pe mormântul ce figurează într'unul din tablourile pictorului francez, *Poussin*, (1594—1665). Tabloul este cunoscut sub numele de « *Les bergers d'Arcadie* » și se află astăzi în muzeul Luvrului. El reprezintă o scenă pastorală. La marginea unui drum de țară, se află trei păstori și o fată în fața unei lespezi tumulare. Unul dintre ei, îngenunchiat pe un picior, cu mâna întinsă spre inscripția funerară, caută să o descifreze. Cu greutate parcă silabisește cuvintele: « *Et in Arcadia ego* » prin care cel dus dintre vii amintește trecătorilor că și el a fost dintre aceia care s'au bucurat de rodnicia Arcadiei, unde cerul este totdeauna senin, munții limpezi și oameni fericiți, întrucât poezia pastorală a Grecilor din antichitate a făcut din această regiune a Peloponezului resedința fericirii pure pe care numai păstorii, cei crescuți în sânul naturii, pot să o guste.

Cuvintele de pe piatră vor să spună parcă părerea de rău a aceluia care nu va mai vedea frumusețea plaiurilor și nu se va mai adăpa din fericirea terestră pe care numai Arcadia e în stare să o dea.

200. *N. Gogol* (1809—1852), autor epic și dramatic rus. Prima sa culegere de schițe și nuvele a fost la 1831, « *Serile la ferma din Dikaniyka* »; urmează « *Mirgorod* », apoi « *Taras Bulba* » (1832). Mai târziu apar: « *Proprietarii de altă dată* »; « *Cearta lui Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici* »; « *Mantaua* ». La 1842, după o călătorie la Roma, unde a scris: *Scrisorile religioase*, *N. Gogol* publică « *Aventurile lui Ciccov sau Sufletele moarte* ».

Ca autor dramatic, între altele, a scris « *Revizorul* » (1836).

Cele mai de seamă serieri ale sale care au fost traduse în mai toate limbile europene sunt: « *Taras Bulba* », « *Sufletele moarte* » și « *Revizorul* ». În literatura

românească « *Mantaua* » a servit ca punct de plecare pentru prelucrarea lui J. Al. Brătescu-Voinești în schița « *Blana lui Isaia* ».

101. *Tămădăienii, vânători de dropii de băștină cari neam de neamul lor au rătăcit prin Bărăgan...* A. O. vrea să spună tocmai contrariul decât ceea ce rezultă din text, căci *neam de neamul lor* înseamnă *nimeni*, nu *toți*. Construcția corectă ar fi *neam din neamul lor*. În plus, prima construcție, cea contrarie intenției autorului, trebuie, în înțelesul ei curent, nu în cel din text, să aibă predicatul la forma negativă: *cari neam de neamul lor n'au rătăcit*. De fapt A. O. a întrebuițat o expresie și contrarie ca înțeles și greșită ca construcție.

II

19—25. Amănunte în legătură cu vizita lui A. O. la *Balta Albă* le găsim și într-o scrisoare a lui adresată mamei sale ce poartă următorul loc și dată: *Baltă Albă, satul Grădiștea din Vale, Miercuri 8 iulie 1847*. Textul acestei scrisori foarte frumos compusă, în traducere românească, fiindcă originalul era în franțuzește, a dat-o N. Iorga în *Oameni care au fost*, (vol. I, Buc., 1934, pp. 53—58), unde se ocupă de A. O. În scrisoare, e vorba de *Colonelul Engel* (comandantul Brăilei) pe care îl amintește A. O. și aci.

8. Schița « *24 de ceasuri la Baltă-Albă, 1847* » s'a publicat mai întâi în « *Calendarul pentru Români*, Iași, 1848, pp. 39—58 și e dedicată « *domnului J. Bălăceanu* ».

89—96. *Terentius Varro* (116—127) savant și poet latin, a fost unul dintre ofițerii lui *Pompeiu* în războiul piraților și a comandat o parte a flotei din Mediterana. În războiul civil a fost de partea lui *Pompeiu*, dar la urmă se împacă cu *Cezar* și fu înconjurat spre sfârșitul vieții de multă atenție din partea lui *August*. Din opera sa ni s'a păstrat: « *De lingua latina* » dar nu în întregime, adică cele 25 de cărți, ci numai 6 (V—X) și acestea incomplete; « *Rerum rusticarum libri* » (3 cărți) care cuprind trei dialoguri: unul despre *Cultură*, al doilea despre *Creșterea animalelor* și ultimul despre *Voliere, iepurărie, păsări de curte, stupi și heleștaie*.

80. *Departe griva* (la grive) de iepure este o zicătoare asupra căreia A. O. face un calambur destul de izbutit, în legătură cu versurile citate din *Martial*. Propriu zis, *griva*, *grivna* sau *grivu* și *griveiu* e numele unui câine sau cățele de vânătoare de culoare pestriță. Cuvântul e de origină slavă și înseamnă: *pătat* (alb cu negru sau cu cafeniu); mai înseamnă și *masură*, *monetă*.

Înțelesul zicătoarei se aplică aceluia care caută să ghicească un lucru, dar e departe de a-l nimeri, sau spre a arăta nepotrivirea între două ființe sau lucruri.

Calamburul lui A. O. are înțelesul următor: E departe ca gust pasărea numită *turdus* în latinește, sau în franțuzește *la grive*, de patru pedul *iepure*.

79—80. Titlul adevărat al comediei lui *C. Faca* este «*Comedia vremii*». Titlul de «*Franțuzitele*» a fost dat de *I. Heliade Rădulescu* care a publicat fragmentar comedia lui *C. Faca* și cu titlul schimbat.

113—118. Aluzia se referă la consorțiul condus de *Strussberg* (1823—1884), faimosul om de afaceri din Germania care a construit acolo câteva căi ferate, apoi și la noi primele drumuri de fier. *Bumbașirii* (Mumbașirii) erau slujitorii de altă dată însărcinați cu împlinirile de bani și executările silite în genere. Cuvântul e de origine turcească.

138. Forma *synodoche* e, de sigur, o eroare de tipar menținută în toate edițiile. Forma corectă este *synecdoche* alături de *synecdocă* (lat. *synecdoche*; gr. *sunekdokhē*). *Synecdoca* este o figură de cuvânt prin care înțelegem mai mult spunând mai puțin, și invers: înțelegem mai puțin spunând mai mult. Este deci un fel de *metonimie*. *A. O.* face aci o etimologie prin *synecdocă*. Cu alte cuvinte, el crede că pasărea numită în franțuzește, *grive* ar fi forma ce ar deriva din *turdus gravis*, prin *synecdocă*, în aceeași măsură în care pasărea numită *graur* în românește, pe aceeași cale metonimică, ar fi *sturnus* din latinește. Explicația lui *A. O.* e destul de obscură.

100—103. *C. Plinius Secundus* (23 sau 24—79) istoricul și naturalistul latin, a fost ofițer de cavalerie în Germania, procurator al Spaniei citerioare sub *Vespasian*, comandant al flotei sub *Titus*. A murit victimă a curoizității sale științifice, apropiindu-se prea mult de *Vezuviu* în timpul erupțiunii dela 79.

A scris mai multe opere care nuni s'a păstrat și anume: «*De jaculatione equestri*, liber unus; «*De vita Pomponii Secundi*, libri duo; «*Bellorum Germanae*, libri XX; *Studiosus* (3 cărți); *Dubii sermonis libri VIII*; *A fine Aufidii Bassi libri XXXI*.

Singura scriere transmisă a fost «*Naturae historiarum*» XXXVII libri. Aceastare următorul cuprins: I. Tabla de materii și bibliografie; II. Cosmografia; III—VI. Geografia; VII. Omul; VIII—XI. Regnul animal; XII—XIX. Regnul vegetal, agricultura; XX—XXVII. Medicamentele extrase din plante; XXVIII—XXXII. Medicamente extrase din animale; XXXIII—XXXVII. Mineralele și artele întrebuițate. Artiștii și operele lor.

A. O. citează titlul acestei lucrări reconstituindu-l din titlul franțuzesc al traducerii lui *E. Littré*. (*Histoire naturelle de Pline*, 1848—1850). Pe *Pliniu* îl citează și *C. C. Cornescu* (*op. cit.*, p. IX).

127—129. Sub auspiciile *Academiei Române*, *A. T. Laurian* și *I. C. Massim* au publicat *Dicționariulu limbii române, dupo însărcinarea data de Societatea Academica Romana, elaboratu ca proiectu*, (2 vol., Buc., 1873, 1876), în care erau trecute, potrivit cu punctul de vedere al *Curentului Latinist*, numai cuvintele de origină latină; celelalte erau adunate într'un volum aparte, *Glossarui care coprinde vorbele d'in limb'a romana, straine prin originea sau forma' loru cunui și celle de origine indouiosa, elaboratu ca proiectu*, (Buc., 1871), de aceeași autori. Impotriva principiului care a călăuzit la întocmirea dicționarului acestuia.

A. O., a dus o luptă neobosită ca membru al Academiei în ședințele dela 4, 9 și 14 Septembrie, 1871 (*Analele Societății Academice Române*, t. IV, 1871), apoi în cele dela 14 și 23 August 1872 (*Analele Societății Academice Române*, t. V, 1872). Mai târziu propune revizuirea dicționarului (1877) printr'un raport, după ce la 1874 fusese ales în comisiunea ce avea să se pronunțe asupra revizuirii. Mai amintim că protivnicia sa față de conceperea greșită a dicționarului, adică față de exagerările latiniste ce-și găseau o expresiune oficială în dicționarul amintit, A. O. și-o mai manifestă între altele, (vezi, *Intr.* p. 25), și prin faimosul « *Prandiulu Academicu* » (15 Septembrie 1871).

Vocabularul francez-român de P. P. Poenaru, Fl. Aaron și G. Hill, pe care îl consultă A. O. a apărut la 1840 în două volume.

636—639. Autorii dicționarului academic introduc în vol. II (1876) la litera S pe *sturdium*, prezentat astfel: *sturdu*, s. m., *turnus*, specia de passere selbatica, a cărei carne e buna de mancare (compara it., sp., port.: *tordo*; fr.: *toard*, *tourde*, *tourdelle*).

252—271. Poezia « *Amărâta turturea* » a lui Ienăchiță Văcărescu conține 8 strofe. A. O. nu dă decât 5, adică fără strofele I, VII și VIII, și cele citate se află într'o altă ordine decât aceea din ms. B. A. R., n. 421: strofa a IV-a din manuscris devine a V în redacția lui A. O.; strofa a V devine a IV-a.

Poezia aceasta, după cum se știe, e de origine poporană și deformată apoi de lăutari. S. Fl. Marian a publicat mai multe variante poporane (*Ornitologia populară română* II, p. 201; vezi și B. P. Hasdeu, *Cuvențe den bătrâni*, II, p. 422, 728). Varianta lăutărească pe care a dezvoltat-o Văcărescu era probabil în felul celei culese de G. Dem. Teodorescu dela Petreu Șolcanu (*Poezii populare române*, Buc., 1885, p. 347). O altă variantă, poate cea mai amplificată (15 strofe), o găsim în Anton Pann (*Spitalul Amurului*, Buc., II, 1850 p. 51). De asemeni, mai găsim altă variantă tot în același autor (*Cânteco de lume*, ed. II, 1837) care seamănă foarte mult cu redacția lui Văcărescu.

Poezia cu același conținut din colecțiunea lui V. Alecsandri (*Poezii populare ale Românilor*, Buc., 1866, p. 264) e o variantă din *Spitalul Amurului* al lui Anton Pann, însă prescurtată. Intreaga bibliografie cu reproduceri de texte în Ovid Densusianu, (*Literatură română modernă*, ed. II, Buc., 1925, I, pp. 184—186). A. O. nu cunoaște origina poporană a poeziei, de aceea nu pomeniște nimic despre acest caracter. Singura contribuție a lui Văcărescu în opera, despre care vorbim, e alcătuită din ultimele două strofe, care însă fac să scadă efectul estetic al poeziei.

III.

129—191. « *Vulpea bearcă* » este o snoavă prelucrată de A. O. după P. Ispirescu (*Basme, snoave, adunate din gura poporului de un culegător tipograf*, București, 1872, p. 58—61) la care, titlul narațiunii este « *Pasărea cu coada*

lungă, A. O. i-a dat snoavei caracterul vânătoresc și o organicitate artistică pe care nu o cunoaște povestirea lui P. Ispirescu, unde e vorba de un boier care povestește unor prieteni despre o pasăre cu o coadă de trei stânjeni. Sluga îl trase de mâncă și boierul o scurtă la doi stânjeni, apoi la un stânjene, iar la urmă, fiindcă sluga îl trăgea mereu de mâncă, boierul se răsti către slugă spunându-i că nu poate să lase pasărea fără coadă. În alte variante, vietatea despre care vorbește e un lup. (Vezi I. Zane *op. cit.*, vol. I. p. 428—429.

194—196. Adevăratul titlu al operei lui Anton Pann (1794—1854) este: *Culegere de proverburile sau Povestea vorbii de prin lume adunate și iarăși la lume date*, Buc., 1847, apoi într'o ediție întregită la 1851; alta în trei volume la 1852—1853. Pe această din urmă o citează A. O.

223. Vezi n. I. 85.

IV.

2—3. G. E. Lessing, autorul scrierii «*Laokoon oder ueber Grenzen der Malerei und Poesie*», Berlin, 1766, s'a născut la 1727 și a murit la 1781.

Cunoscuta formulă «*ut pictura poesis*» (vezi n. XI. 195) a aparținut lui Simonide, a fost reluată de Plutarh și de Horațiu și ridicată apoi de Winkelmann la rangul de postulat. Impotriva ei se ridică Lessing în «*Laocoon*», arătând că pictura sau sculptura, arta plastică, deci și poezia, se deosebesc nu numai prin mijloacele de expresiune, ceea ce e evident, dar că și unele elemente ale conținutului trebuie modificate pentru ca realizarea artistică să fie împlinită. Ceea ce e frumos în poezie, poate fi urît în plastică și invers. Durerea lui *Laocoon* înfățișată în grupul statuar al lui Agesandru, Polydor și Athenodor și în reprezentarea descriptivă din «*Eneida*» lui Virgiliu va întrebuița două serii de mijloace deosebite în privința conținutului. Deschizătura cea mare a gurii, lăsând la o parte cu ce violență și desgust se strâmbă și se schimonosește celelalte părți ale feței, ar fi în pictură o pală, iar în sculptură o gaură ce ar produce efectul cel mai respingător din lume. De aceea, sculptorul a împrăștiat durerea aceasta în toate fibrile trupului care e înfățișat gol, nu a concentrat-o pe figură. De altminteri, sculptura prezentându-ni-se simultan, concentrarea numai pe figură a durerii, ar fi produs și un efect nedeplin. Poezia însă care e succesivă, căci luăm cunoștință de ea prin succesiunea momentelor în timp, nu prin coexistența lor în spațiu, ca în plastică, ne fixează atenția noastră asupra unui punct.

Gura strâmbă de durere poate figura în poezie, fiindcă nota dominantă în pasajul lui Virgiliu pe lângă că nu e aceasta, ci suferința paternă, dar, chiar dacă ar fi aceasta, tot n'am vedea-o distinct prin reprezentare, ci integrată într'un tot netezit prin desfășurarea succesivă și contribuția imaginației noastre. Lessing luptă împotriva formulei «*ut pictura poesis*», mai ales cu adversarii de a treia și de a patra mână cum erau Spence, Caylus, Dolce și alții.

Polemica sa vizează mai puțin pe Winkelmann.

44—45. *Diana cu ciuta* e cunoscută sub numele de *Diane chasseresse*. *Diane à la biche*, sau *Diane de Versailles*. E una din faimoasele statui grecești din muzeul Luvrului. Ea a fost adusă din Italia în Franța în timpul lui *Francisc I* și a fost așezată în mod succesiv la *Meudon*, la *Fontainebleau*, la *Louvre*, la *Versailles* și apoi iar la *Louvre*, când s'a creat muzeul. S'a spus de mai multe ori că trăsăturile *Diane*i din aceasta statuie care o reprezintă în costum de fecioară cu arcul pe spate și ținând de coarne o ciută ce merge sărind lângă ea, seamănă cu acelea ale lui *Apollo* (Belvedere). În ambele statui observăm aceeași eleganță a formei, aceeași corectitudine puțin cam rece și chiar o anumită analogie de atitudine, ceea ce a făcut să se creadă că aceste două opere erau destinate să fie așezate simetric undeva sau că cel puțin ambele erau opera aceluiași artist. Cum *Apollo* este atribuit în genere lui *Leochares*, sculptor în veacul al IV-lea, elevul și colaboratorul lui *Scopas*, nimic din felul de a fi al *Diane*i, din atitudinea sau fizionomia ei nu se opune la concluzia că, dacă nu suntem siguri despre *Diana* că ar fi opera lui *Leochares*, în orice caz e neîndoios că ea are o figură ce aparține veacului al IV-lea. (Louis Hourticq, *Encyclopédie des beaux-arts*, 2 vol., Paris, 1926, vol. I, p. 191; Vezi: Collignon, *Hist. sculpt. grecque*, t. II, p. 319, sqq.; Furtwaengler, *Meisterverke der griech. Plastik*, p. 558).

Diane de Poitiers (1499—1566) a fost una din damele de onoare la curtea lui *Francisc I*. Cu timpul, ea intră în legături de dragoste cu dofinul, viitorul *Henric II* mai vârstnic cu 20 de ani decât ea și care era însurat cu *Caterina de Medicis*. *Henric II*, îi dăruie *Diane*i care era de o frumusețe rară sau avea numai această reputație, ducatul de *Valentinois* (1548).

Diana de Poitiers a jucat un important rol politic și în timpul lui *Francisc I* și al lui *Henric II*. Deși era aspră la fire, lacomă și puțin sentimentală, s'a interesat de artă cu multă sollicitudine, și-a construit castelul dela *Anet* a cărui împodobire sculpturală a fost incredințată lui *Jean Goujon*. Între diferitele motive decorative de acolo, găsim și *Fântâna Diane*i unde *Goujon* reproduce într'un grup de marmoră un motiv pe care îl executase *Cellini* ca bas relief în bronz pentru o poartă a castelului dela *Fontainebleau* de unde el fusese transportat la *Anet*. În această operă, astăzi la Luvru, *Goujon* n'a reprezentat însă pe *Diane de Poitiers*, cum s'a crezut multă vreme, și cum e convins și *A. O.* ci e o figură de școală cu caracter mitologic executată în stilul Renașterii. Tot din acest grup se mai păstrează o *Diană* tot ca zeiță a vânătoarei și simetrică cu cealaltă, dar cu planurile schimbate, care se găsește în muzeul dela *Cluny*.

O altă *Diană* găsim în palatul Luvrului ca element decorativ la scara *Henric II*, căci *Goujon* începuse dela 1549 decorarea Luvrului și a executat cu acest prilej mai multe motive de sculptură, dintre care, *Cariatidele* reprezintă opera cea mai clasică și mai monumentală a lui *Goujon*. (L. Hourticq, *Encyclopédie des beaux-arts*, vol. I, p. 251).

Reprezentările iconografice mai însemnate ale *Dianei de Poitiers* sunt: un medalion de marmură atribuit lui *Germain Pilon* (muzeul dela Cluny) care reprezintă pe *Diane de Poitiers*, ca zeița *Venus*. O pictură dela Luvru copiată de *Lavinia Fontana* după pictorul *Francisco Primaticcio* (1504—1570) care fusese chemat din Italia în Franța de către *Francisc I* (1531) pentru decorarea castelului dela *Fontainebleu*, reprezintă pe *Diane de Poitiers* ținând în mână o săgeată și mângâind un *Amor* înarmat cu un arc. Biblioteca Națională dela Paris posedă un colier al cărui mijloc e format dintr'o agată pe care e gravat portretul ducesei de *Valentinois*. Se mai poate menționa o medalie care înfățișează pe o parte efigia metresei lui *Henric II* cu acest cuvinte: *Diana dux Valentinorum clarissima*.

Gravura lui *Albert Dürer* (1471—1528) care reprezintă pe *Sfântul Hubert* ne arată și apariția cerbului cu crucea între coarne (vezi n. I, 85). Această gravură a faimosului pictor, gravor, sculptor, arhitect și estetician german, care a fost *Albert Dürer*, nu ocupă un loc de frunte în opera sa, deși este o piesă care, dacă am considera-o izolat, reprezintă o valoare destul de apreciabilă.

Între gravurile sale se impun, între altele, mai ales: *Apocalipsul după Sf. Ioan* (1498, gravură în lemn) gravată în 15 foi mari; *Sfântul Eustache* (1504, gravură în aramă); *Adam și Eva* (1504, gravură în aramă); *Vieșța Sfintei Feocioare* (1512, gravură în aramă); *Cavalerul*; *Moartea și Diavolul*; *Melancolia* și *Sfântul Ieronim în celula sa* (1513—1514, gravuri în aramă).

Sfântul Hubert, în schimb, e reprezentat într'o bogată iconografie de diferiți artiști care au reprezentat minunea apariției între coarnele cerbului a crucii luminoase. Astfel semnalăm: *G. Muziano* (1530—1591); *Sadeler* (1570—1629); *G. Huret* (1606—1670); *B. Brueghel* (1525—?) *Cornelis Cort* (1536—1578); *I. și J. Wierix* (1550—1617; 1551—1621); *Hans Burgmayer* (1473—1531) și alții, însă niciunul, e adevărat, nu se află la înălțimea artistică a lui *A. Dürer*.

56. Expresionile de «*sor-gemene*» = soră goamănă și «*argint-arcatul*» = înarmat cu un arc de argint, sunt săgeți ironice la adresa *Curentului Latinist* care, prin *Aron Pumnul*, încerca să imprime limbii românești caracterul aglutinant al limbii germane și maghiare. Ele sunt de aceeași natură ca și «*Vas-frângere*» pentru «*peirea unui vas pe apă*» sau «*lung-latul*» pentru «*sabie*» etc.

Încercarea lui *Aron Pumnul* de a aglutinantiza limba românească ce era, prin definiție, flexionară a fost, pe lângă altele destul de grave, una din erorile *Curentului Latinist*.

Argint-arcatul corespunde grecescului «*argurotoxox*» = cel cu arcul de argint, și este unul din epitetele cu care era înfățișat în mitologie faimosul *Apolon*, zeul luminii, al artelor și al profeției. Între celelalte epitete ale lui *Apolon* cităm: *citharedul*, cântărețul din citeră; *muzagetul*, conducătorul muzelor; *Phoibos*, strălucitorul; *Pythoktonos*, omoritorul șarpelui *Python*; *Intromantis*, medicul profet; *Hekatebolos* = care lovește de departe etc.

50. *Cine ar ști* e un franțuzism (qui saurrait) pentru *cine ar putea*.

95—99. *Acteon*, un alt vestit vânător mitologic, era fiul lui *Aristeu* strănepot al lui *Cadmos*. El a fost crescut de către *Chiron*. Cum într'una din zile, pe când se afla la vânătoare, a surprins pe zeița *Diana* scâldându-se, a ispășit acest păcat prin aceea că *Diana* s'a răzbunat, metamorfozându-l într'un cerb. Acest este apoi sfâșiat de proprii săi câini, care, în vânatul ivit pe neașteptate, nu mai recunosc pe stăpânul lor.

110. *Henric II de Valois*, rege al Franței dela 1547 până la 1559 când pieri în urma unui accident.

179—182. *Gaston III Phoebus* (1331—1391) a fost conte de *Foix* din vestita familie medievală care descinde din conții de *Carcassonne* ce sunt cunoscuți în istorie din secolul al XI-lea. *Gaston III, conte de Foix*, în timpul conflictului anglo-francez din acea epocă, jucă un rol politic foarte important, fiind un susținător al Englezilor. La 1380 se retrase din politică și, la moartea sa, lăsă toate domeniile sale coroanei.

Familia conților de *Foix* se înrudește în veacul al XV-lea cu familia de *Orléans*, prin aceea că *Jean, conte de Foix* și *viconte de Narbonne* se căsătorește cu *Maria de Orléans*, sora lui *Ludovic XII*. Cu acest *Ludovic XII* începe a doua ramură domnitoare a familiei de *Orléans*, având drept șef pe *Ludovic I*, al doilea fiu al lui *Carol V* și al *Jeanei de Bourbon*.

Din cauza părului său auriu, *Gaston III, conte de Foix* fu comparat cu zeul *Phoebus Apollo*, dându-i-se din această cauză numele de *Phoebus*. Era un om libidinos, hrăpăreț și foarte violent, dar prieten al artelor și iscusit în politică. Contemporan cu *Froissart*, a fost zugrăvit de către acesta într'o biografie unde ni se arată vieța ciudată, dar plină de strălucire, pe care o ducea la *Orthez*. *Gaston Phoebus* ne-a lăsat un *tratat despre vânătoare* (titlul exact în nota lui *A. O.*) care s'a bucurat de o mare notorietate în veacul al XV-lea și al XVI-lea. În afară de *Froissart*, în timpurile mai noi *Al. Dumas*-tatăl ne dă o navelă istorică în care e vorba de același personaj.

Despre *Gaston de Foix* vorbește și *C. C. Cornescu* (*op. cit.*, p. XVII).

180. Cele șapte păcate despre care e vorba aci, sunt așa numitele *păcate capitale* considerate drept izvorul tuturor celorlalte și care sunt: *mândria, poftă, zgârcenia, desfrânarea, lăcomia, mânia și lenea*.

230. *Ioan Tzetzes* a fost un savant bizantin din secolul al XII care ne-a lăsat *tratate de metrică în versuri*; *un comentariu la Iliada*; *Theogonia*, diferite poeme și comentarii.

V

3—18. *Columna lui Traian* a fost ridicată în șorul zis al lui *Traian* la 112 în amintirea biruințelor sale asupra *Dacilor*. Ea are o înălțime de 29 de metri, diametrul de 2,50 m și e formată din 23 de tambururi de marmură

albă. Postamentul columnei formează o cameră sepulcrală unde a fost depusă cenușa lui *Traian*. Acest postament poartă o inscripție și e împodobită cu trofeele de războiu ale împăratului. Columna poartă un bas-relief în spirală care o ocolește de 24 de ori, înfățișând diferite episoade ale războiului cu Dacia.

În interior o scară în spirală cu 185 de trepte conduce la capitelul doric de asupra care purta la început statuia lui *Traian*, apoi, la 1588, ea a fost înlocuită cu aceea a *Sfântului Petru*.

Când *A. O.* vorbește de statuia lui *Mihai Viteazul*, opera lui *Carrier-Beleuse* ce se află în fața Academiei și care ar urma să fie înlocuită printr'o copie în bronz a *Columnii lui Traian*, el înțelege prin Academie fostul local al Academiei Române, instalată în clădirea actuali Universității din București. Pe lângă acestea, în locul unde se află astăzi Universitatea și statuile lui *I. Heliade Rădulescu*, *Mihail Viteazul*, *Gh. Lazăr* și *Spiru Haret* era pe vremuri și anume încă din secolul al XV-lea, o mănăstire: *Sfântul Sava*. Aci a fost instalată la 1678 faimoasa Academie întemeiată de *Șerban Cantacuzino* (1678—1688) și unde la început și multă vreme mai târziu lecțiunile erau în grecește. Corpul de case care a adăpostit Academia de atunci, cam unde se află astăzi Universitatea, a rămas în conștiința locuitorilor cu numele de Academie, chiar când aceasta nu mai funcționa acolo, ci la *Măgureanu*, sau nu nu mai funcționa de loc pentru un timp. De aceea și bulevardul din fața Universității, ca și strada, care taie perpendicular bulevardul despre care vorbim, în acel punct, poartă numele de bulevardul și strada Academiei. Numele de *Universitate* îl capătă străvechea *Academie* prin decretul domnesc al lui *Alexandru Cuza* n. 765 din 4 Iulie 1864, ministru la departamentul Învățământului Public și al Cultelor fiind *D. Bolintineanu*.

La început, Academia oferea și cursuri cu caracter secundar și cursuri cu caracter universitar, bine înțeles mult mai reduse și mai incomplete. Acest caracter izvora din spiritul vremii de atunci în genere și cel dela noi în special. Primele imbolduri moderne le-a căpătat învățământul nostru secundar și universitar nedivizat încă, din partea lui *Gh. Lazăr* care deschide prima școală cu limba de predare românească la 1818, dar nu durează decât până la 1821, și apoi mai târziu ea a continuată de *I. Heliade Rădulescu* la 1828, iar la 1832 școala dela Sf. Sava tot nedivizată încă se reorganizează prin dispozițiile *Regulamentului Organic*, primind numele de «*Colegiul Sf. Sava*».

La 1863, când chiar *Al. Odobescu* era ministru al Școalelor, învățământul nostru superior care se detașase de cel secundar odată cu venirea lui *Al. Cuza* pe tron, se împarte în învățământ cu caracter literar numindu-se *Școala Superioară de Litere*, după cum cel cu caracter științific se numea *Școala Superioară de Științe*, adică titulaturi noi pentru diferite ramuri de studii ale vechii Academii. Iată cum se exprimă spre pildă decretul domnesc n. 1047 din 30 Octombrie 1863, «*se institue la Academia din București o Școală Superioară de Litere...*

34. *Turnul Colței* a fost zidit la 1715 în fața bisericii cu același nume din București. Un cutremur ivit la 1802 l-a ruinat în parte și a fost reparat, spre a servi apoi ca foișor de foc până la 1887 când a fost dărâmat, fiindcă se ruinasă de tot. Astăzi, o piatră din postamentul grilajului din fața spitalului cu același nume (Spitalul Colței) poarta o inscripție amintind locul unde fusese turnul, a cărei înălțime devenise proverbială pentru locuitorii Capitalei: «*Înalt cât Turnul Colței*». Inscripțiunea ce se afla la poarta mare de sub turn spunea: «*Această înconjurare (zidul care înconjura biserica) de zid cu toată cuprinderea din temelie s'au zidit de Dumnealui Jupân Mihai Spătarul Cantacuzino, fiind cuprins de Dumnezeiască râvnă, toate acestea foarte înfrumusețate precum se vede, pentru mărirea și slava lui Dumnezeu și pentru vecinica pomenire a Dumnealui și a tot neamului Dumnealui și s'au săvârșit în zilele luminatului Domn a toată Țara Românească, Io Ștefan V. V. Cantacuzino, fiind Arhiepiscopul Mitropolit prea osenșitul părinte Antim 7223 (= 1715).*»

Sulzer (*Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien, 1784, I, p. 294) spune că la facerea turnului ar fi lucrat soldați suedezi care rătăceau prin București, după bătălia dela *Pultava*, pe când regele *Carol XII* stătea la *Bender*. La poarta cea mare, adăugă Sulzer, erau zugrăviți, în îmbrăcăminte nemțească, doi soldați în mărime naturală.

Numele de «*Turnul Colței*» vine dela *Radu Colțea*, fiul lui *Colțea Comisul* dela 1660 și *Clucer* la 1661. Acest *Radu Colțea* împreună cu *Spătarul Mihai Cantacuzino* a contribuit la facerea în piatră a bisericii de lemn de mai înainte, ridicată de *Colțea Clucerul* (G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, pp. 181—182).

Inscripția nu pomenește nimic de *Colțea Clucerul* și mai puțin de *Radu Colțea*, dar publicul a numit din capul locului, și biserica și turnul și mai târziu spitalul cu numele lui *Colțea*, nu cu acela *Cantacuzinului*, fiindcă așa era drept, așa era adevărat.

53. În bibliografia dată de *A. O.* pentru arcul de triumf al lui *Traian*, opera lui *Dion Casiu* ca și numele autorului sunt date în latinește, cum procedază și în alte cazuri, deși e vorba de un scriitor grec și de o operă redactată în grecește. Aceasta dovedește, nu că *A. O.* nu știa în ce limbă a scris *Dion Casiu*, sau ceilalți greci, ci faptul că a utilizat una din edițiile de scriitori antici în care operele scrise în grecește sunt urmate și de traducerea lor latinească.

316—321. *N. Rucăreanu*, autorul poemei «*Vânătorul Carpaților*», este autorul volumului, *Modeste încercări poetice, originale și traducțiuni*, Buc., 1873, unde se află și poema amintită. Autorul introduce pentru această poemă și câteva note în care ni se explică cuvintele românești mai vechi și pe care, cel puțin unele dintre ele, le reproduce și *A. O.* Poema aceasta ca și întreg volumul este scris cu ortografia lui *Heliade*.

Deși *N. Rucăreanu* în fruntea volumului arată că nimeni nu va avea dreptul de a reimprima opera sa decât « cu ortografia *Heliade R.* », totuși *A. O.*, și aceasta nu în paguba autorului, transcrie citatele cu ortografia fonetică pe care o întrebuința el în scrierile sale. Iată un exemplu din ortografia lui *N. Rucăreanu*:

*Tăcut'acum é totul, munténul nici nu mișcă ;
In muta-i acceptare, se uită l-a sa umbră
Din que în que crescéndă, și timpul ell' măSORă.*

VI.

167—205. Intre « *Convorbiri Literare* » și « *Revista Contemporană* », care își face apariția la 1 Martie 1873 începe o polemică foarte vie chiar după două numere dela apariția acesteia din urmă. *T. Maiorescu* atacă cu multă ironie și cruzime confuziile și erorile care să răsăfău sub hlamida unei erudiții de împrumut în coloanele « *Revistei Contemporane* ».

Sunt atacați în faimosul studiu de patologie literară, « *Beția de cuvinte* » în « *Revista Contemporană* » apărut la 1873, rând pe rând: *G. Sion* care lauda diti-rambic pe *C. Conachi* și susținea că versurile lui *Dosofteiu* sunt hexametri și pentametre, contrazicându-se singur la tot pasul și împodobindu-și stilul cu pleonasmе inadmisibile; apoi *Pantazi Ghica*, autorul nuvelei istorice, « *Marele Vistier Cândescu* », este ironizat, grație stilului violent, dar gongoric și a confuziei în gândire care ar fi înmărmurit, spune *T. Maiorescu*, și pe *Cabanis*, autorul studiului « *La débilité des fonctions intellectuelles et le penchant à la violence* »; urmează *Vasile Alexandrescu Ureche* care publică studiul său despre *Miron Costin* și unde face citări care dovedesc lipsa de informație a autorului, dar și o falsă erudiție în același timp: e citat *Am. Marcellinus* pentru timpul lui *Attila* și se afirmă că *Voltaire* era istoric în veacul XVII-lea și că tot istorici erau, într'o serie imensă de nume proprii, și *Leibniz* și *Descartes*; *G. Marian*, care susținea că *Freischütz* este de *Mozart*; *Aug. Tr. Laurianu*, care face o critică pentru o traducere din *Molière* și pentru drama lui *Scurtescu* « *Rhea Silvia* », spunând, între altele, că deplânge lipsa mediului social din timpul fabuloasei *Rhea Silvia*!

După cum era și firesc, « *Revista Contemporană* », la 1 Iunie 1873 a răspuns, dar în mod lamentabil.

Cei ce semnează sunt, *P. Grădișteanu*, *V. Alexandrescu Ureche*, *Aug. Laurianu*, iar *Pantazi Ghica* răspunde într'un ziar politic din București.

P. Grădișteanu îl apără pe *G. Marian* arătând că articolul incriminat e un moft, deci fără importanță, dar revista are grija să publice o erată ca să se vadă că n'a fost confuzia între *Weber* și *Mozart*.

Ureche se apără singur menținându-și erorile, deci adâncindu-le.

Pantazi Ghica se apără explicând deosebirea ce există între termenii întrebunțați; asemeni și *Aug. Laurianu* răspunde susținând că textul său a fost trunchiat.

T. Maiorescu dă faimoasa replică cu titlul « *Răspunsurile Revistei Contemporane, al doilea studiu de patologie literară* », unde cu o logică impecabilă strânge pe autorul care în răspunsurile sale derivate căutase să se degajeze, și adaugă o altă eroare comise de Ureche cu un alt prilej, dar amintită în primul articol al lui T. Maiorescu, acum analizând-o mai de aproape. E vorba de afirmația lui Ureche că *Cimabue* era arhitect, nu pictor. T. Maiorescu arăta în genere fiecăruia, dintre autorii criticați că nu răspunde la chestiune.

Rivalitatea între « *Convorbiri Literare* » și « *Revista Contemporană* », a mers crescând, dar superioritatea « *Convorbirilor* » era strivitoare pentru cealaltă revistă, mai ales că T. Maiorescu nici nu s'a mai ocupat în mod special de *Revista Contemporană*. Astfel că ceea ce relevă A. O. acum în legătură cu *Pantazi Ghica* nici nu l-a mai obligat pe T. Maiorescu să mai răspundă, dar intervenția lui A. O. de sigur că nu l-a indispus de loc pe T. Maiorescu. Formulă amintită de A. O. (vezi 156—157) « *de omnī re scibili et de quibusdam aliis* » era în spiritul, perfect junimist.

315—316. *Lorelei, Loreley* sau *Lurlei* (stânca spiritelor, sau a zâne *Lore*). Ea se află pe malul drept al Rinului, aproape de niște primejdioase ascușiri de stâncă ce ies din apă între *Saint Goar* și *Kaub*. Poetul german *Klemens Brentano* (1778—1842) într'o legendă ce face parte din colecția « *Des Knaben Wunderhorn* » și care e născocită de el a întruchipat din *Lorelei* o undină care atrage pe corăbierii Rinului în ascușurile de stâncă ce ies din apă. Această colecție germană de poezii populare e redactată de *Kl. Brentano* împreună cu A. *Armin* în trei volume. Volumul I poartă titlul de mai sus; al doilea și al treilea (1808) poartă titlul de « *Wunderhorn, Alte deutsche Lieder* ». De altminteri, titlul volumului I provenea dela poezia lui A. *Armin* cu care se începea volumul.

Iată conținutul legendei la *Klemens Brentano*: O tânără fată este adusă înaintea episcopului, fiind învinuită de vrăjitorie: tot omul care o privește în ochi este condamnat la moarte. Episcopul o trimite la o mănăstire; dar mai înainte, ea vru să se urce pe o stâncă din fața castelului pe care îl locuiește iubitul său; trei călăreți o întovărășesc. Cei trei o urmează până în vârful stâncii. Sus fata zise: « Acolo jos, o corabie trece pe Rin și acela care o conduce, trebuie să fie iubitul meu ». Apoi aplecându-se în prăpastie se aruncă în apă. Călăreții au pierit după aceea, fiindcă nu s'au mai întors. Au pierit căteși trei fără preot și fără mormânt.

Legenda aceasta a lui *Kl. Brentano* a fost mai ales popularizată de *H. Heine* care i-a adus însă anumite modificări. La *Heine* e vorba numai de farmecul și spaima strecurată în sufletul corăbierilor de pe Rin din pricina zânei *Loreley*,

căci cine trece dintre ei prin dreptul stâncii faimoase se repede într'acolo la auzul cântecului cântat de zână, cu ochii în sus îndreptați către ea fără să vadă nici valuri, nici stâncă, iar vârtoarea îl duce, izbindu-l de coasta unde își găsește o năpraznică moarte.

Chiar în anul când *A. O.* își tipărea cartea sa (1874), se publică în «*Almanahul Gimpelui*», o prelucrare în proză a legendei, datorită lui *Grigore Alexandrescu*, reproducă apoi la 1901 în «*Curierul Literar*», (I, n. 3, p. 4).

326. *Barbaud* din redacția lui *A. O.* este în realitate *Barbedh* (o contracțiune din adevăratul său nume, *Fahlabeledh*, despre care vorbesc autorii arabi și care înseamnă în mod etimologic (conducătorul Parților). Acesta era unul din vestiții muzicanți ai lui *Chosroes II*, având o mare trecere pe lângă rege. Acel *Khosru-Amurșivan*, «cel cu sufletul mărinimos», al lui *A. O.*, este în realitate *Khosroes II*, numit și *Anoșak-Ravan* adică cel «cu sufletul nemuritor» nu «mărinimos» sau *Dadgar* «cel drept». Famosul muzicant, *Barbedh* se afla așa dar la curtea lui *Khosroes II*, nu *Khosroes I* (*Clement Huart, La Perse antique et la civilisation iranienne*, Paris, 1923. pp. 160—161; 177—178).

El se bucura de o atât de mare favoare față de rege, încât aceiași autori arabi spun că o dată curtenii lui, temându-se să nu fie omorâți atunci când regele ar fi aflat moartea calului său favorit, *Șabdîz*, au rugat pe *Barbedh* să anunțe regelui această veste. Se citează numele melodiilor celebre, se păstrează amintirea «*modurilor regale*», se enumără instrumentele uzuale ca: fluierul, flautul, mandolina, harpa și oboiul.

Vânătoarea era plăcerea favorită a regilor persani; așa era și în timpul *Achemenizilor*. Ea avea loc în parcuri mari împrejmuite cu ziduri unde se creșteau lei, mistreți și urși. *Theophan*, cronicarul bizantin, ne arată cum soldații împăratului bizantin *Heraclius*, găsiră în grădinile părăsite de *Khosroes II*, struți, gazele, măgari sălbatici, păuni, fazani și chiar lei și tigri. (*Ibid.*, pp. 177—178).

VII

91. (Nota la «*vânătoare de mistreți*») *Caelius, Coelius* sau *Celius* este una din cele șapte coline ale Romei antice. Astăzi se află acolo diferite biserici și mănăstiri. La poalele acestei coline s'a făcut descoperirea despre care vorbește *A. O.*

95. *Copula* înseamnă propriu zis coardă.

102. Ceea ce *A. O.* numește *șepoae* (= *venabula*) sunt în realitate niște săgeți prevăzute la vârf cu un fier lat (= *venabula sagittarum*).

108—110. *Claudius Claudianus* (370?—408?), citat de *A. O.* este un poet latin, socotit în această epocă târzie, ca ultimul poet național al Romii străvechi. El era protejatul lui *Stilicon* (generalul roman înșurat cu o nepoată a împăratului *Teodosie*, în care calitate a fost tutorele lui *Honorius*, fiul lui

Teodosie). Deși era născut la *Alexandria*, el cunoștea foarte bine limba latină. Spiritualicește era un păgân, căutând în scrierile sale să restaureze latinitatea clasică pe care o regreta, blamând în același timp întemeierea *Constantinopolului*. După moartea sa, senatul i-a ridicat o statuie, pe care se află o inscripție ce arată că el a știut să îmbine în opera lui geniul lui *Vergilius* cu acela al lui *Omer*. A scris poezii (*Bătrânul dela Verona*, o imitație după *Bătrânul den Tarent* al lui *Vergilius*); epigrame; epopei (*Răpirea Proserpinei* — De Raptu Proserpinae, 3 cărți, ultima fiind incompletă); o imitație după *Metamorfozele* lui *Ovidius*, (cartea V. v. v. 332—408); *Războiul împotriva Geșilor*, — De Bello getico — unde, în aceeași măsură, în care *Ovidius* imita în ultimele două cărți ale *Metamorfozelor* sale *Războiul troian*, din *Vergilius*, *Eunius* și chiar *Omer*, *Claudian* se inspiră de sigur din *Criton*, medicul lui *Traian*, care a întovărășit pe împărat în expediția sa împotriva Geșilor, ca și din *Dion*, supranumit *Chrysostomul*, curteanul aceluiași împărat și tovarășul lui în faimoasa expediție. Primul din acești doi a scris o carte despre Geți intitulată «*Getica*», celălalt o alta despre aceiași. Fragmente și rezumate din cartea lui *Criton*, fiindcă opera propriu zisă s'a pierdut, se găsesc în lexicograful grec *Suidas* (sec. X), iar elemente de aceeași natură a cărții lui *Dion Chrysostomul*, din aceeași cauză, se află în istoricul, *Jordanes*, (sec. VI) care, în cartea sa despre «*Originile și istoria Goșilor*» utilizează pe *Dion Chrysostomul* și pe *Casiodor*, spre a arăta mai ales că Geții sunt strămoșii *Goșilor*. Poate că *Claudianus* va fi utilizat și scrierea împăratului însuși care a învins pe Daci, căci *Traian* a scris o asemenea carte, dar din nefericire s'a pierdut și ea. Titlul cărții lui *Traian* era «*Commentarii de bello getico*». De altminteri și exilatul poet, *Ovidiu*, a scris poeme în limba getică, dar, pentru ca orice informație directă și mai amplă despre Geți să fie stinsă, s'a pierdut și aceste poeme.

Claudian ca și *Jordanes*, tratează pe *Goși* și *Geți* laolaltă.

Claudian a mai scris o serie de panegirice și satire ca: «*In consulatum Olybrii et Probinii*»; «*In Rufinum*»; «*De tertio, de quarto consulatu Honorii*»; «*Du nuptiis Honorii et Mariae*»; «*De consulatu Manlii Theodori*»; «*In Eutropium*»; «*De consulatu Stilichonis*», etc.

115—116. Libretul pentru opera «*Faust*» de *Gounod* aparține lui *Michel Carré* și *Jules Barbier*. Opera a fost reprezentată la *Paris* în ziua de 19 Martie 1869, la *Théâtre-Lyrique*. Libretiștii francezi, aducând unele modificări, au pornit dela prima parte a dramei lui *Goethe*, care a fost publicată la 1808.

121—132. *Cezar Bolliac* (1813—1880) gazetar și literat român. Prima sa lucrare este o colecția de poezii (*Meditații*, versuri și proză, Buc., 1835). Urmează drama «*Matilda*» ce s'a jucat de către elevii dela *Sf. Sava* la 1836, fără să fie publicată; apoi alte două volume de poezii (1843, 1847). A luat o parte activă la pregătirea revoluției dela 1848.

Colecția antologică a poeziei românești, așa cum a întocmit-o *Lordul Stanley*, cuprindea o serie de poezii ale lui *V. Alecsandri* și câteva din alți scriitori și era mai puțin o antologie, decât o simplă culegere.

Ironia lui *A. O.* izvoră mai ales din faptul că *Cezar Boliac* se socotea om de știință și anume, arheolog, dar contribuțiile lui în această materie erau prea naive, spre a putea fi luate în seamă, iar poezia lui era destul de puțin înaltă, spre a i se potrivești emfaza sa poetică. *A. O.* lovea în el pe un reprezentant al pretenției nejustificate, așa cum au atacat cei dela *Junimea* tot ceea ce era în afară de ceea ce trebuia, atât în știință și în artă, cât și în viața politică-socială. *A. O.* apare de mai multe ori în această lucrare ca jurnalist în doctrină, deși nu făcea parte din cerul « *Convorbirilor Literare* ».

136—139. *Alecu Văcărescu*, *Clucerul Alecu* așa numit, a fost fiul mai mare al lui *Enăchiță Văcărescu*. Nu știm anul nașterii, dar cunoaștem aproximativ că anul morții a fost după 1800, când *Clucerul Alecu* a fost ridicat într-o noapte de către arnăuții lui *Alexandru I Vodă Moruzi* (1793—1796; 1799—1801) în a doua domnie, ca să nu se mai știe apoi nimica despre el. Nu cunoaștem aproape nimic din viața sa.

Poeziile lui *Alecu Văcărescu* n'au fost niciodată publicate în întregime. Ele se gădesc, parte în manuscrisul 332 din B. A. R. împreună cu poezii de ale lui *Ienăchiță Văcărescu*, parte în manuscrisul 421 din B. A. R. împreună iarăși cu poezii de ale lui *Ienăchița* și *Nicolae Văcărescu*.

În manuscrisul 287 se repetă poeziile din manuscrisul 421.

Poezia citată de *A. O.* se află și în manuscrisul 287, și în manuscrisul 421 care e dăruit *Academiei Române* chiar de *A. O.*

Intenția lui *A. O.*, mărturisită în notă la 172, de a publica *Vieța și opera lui Alecu Văcărescu* a rămas nerealizată. Despre *Poezii Văcărești*, *A. O.* a scris (*Revista Română*, Buc., 1860) un studiu în care se ocupa numai de *Străbunii Văcăreștilor*, de *Banul Ienăchiță* și de *Iancu, traducătorul lui Britannicu*. (*Opere complete*, vol. II, Buc., 1908, pp. 43—102).

184. (Notă la « *fieroasă turbare* »). Muzeul Capitoliu dela Roma este instalat pe muntele Capitoliu. Aci se află colecția de antichități întemeiată de papa *Inocențiu X* (1574—1655); galeria de tablouri pusă la cale de Papa *Benedict XIV* (1675—1758) și o serie de busturi în marmoră a personajelor mai însemnate, formând o colecție începută de Papa *Piu VII* (1740—1823).

237—238. *Filosofia absolută* este încă o săgeată pe care *A. O.* o aruncă împotriva exagerărilor *Școlii Ardelene*. (Vezi *Intr.* p. 28-29).

Împotriva *Școlii Ardelene* din prima fază sau *Școala Ardeleană propriu zisă*, cât și împotriva ei în faza a doua sau *Curentul Latinist* s'au ivit dela început o reacțiune satirică din partea Moldovenilor și Muntenilor. (*I. Heliade Rădulescu*, *M. Kogălniceanu*, *A. Russo*, *V. Alecsandri*, etc.). Pentru faza a treia sau *didacticismul școlar* ceva mai slabă ca intensitate dar cu o activitate

difuzantă foarte accentuată, reacțiunea mai viguroasă a fost desfășurată de I. L. Carăgeale în «*Un pedagog de școală nouă*»: Conferință, O inspecțiune, Ajunul examenelor, examenul anual (în «*Moftul Român*», 1893); «*Despre Cometa*»; «*Emulațiune*»; «*Premiul întâi*» — o reminiscentă de tinerețile pedagogului «absolut» (în «*Universul*», 1899, 1900).

Atacul însă sistematic împotriva Școlii Ardelene, ca fizionomia structurală a unei epoci din cultura noastră, în elementele ei negative, a fost deslănțuit de «*Junimea*» dela Iași în frunte cu Titu Maiorescu.

I. L. Carăgeale utiliza laturea comică a obiectivului, după cum, în comediile sale, pe aceeași lature, ataca pseudo-democrația noastră în politică, pe când Titu Maiorescu își desfășura ofensiva împotriva falsei culturi prin discursuri parlamentare, articole și studii publicate în «*Convorbiri Literare*».

A. O. fără să se fi alăturat în mod oficial la mișcarea Junimii, a fost prin ideatiunea sa în materie de cultură, tot un junimist, adică un factor cultural ce respingea în știință falsă erudiție sau falsificarea adevărului, în artă altceva decât frumosul și în activitatea politico-socială, orice afară de bine.

Activitatea sa mergea aproape paralel cu aceea a lui Titu Maiorescu pentru asanarea culturii noastre îmbolnăvite. Ca și acesta din urmă, el se ocupă de «*Cânteccele poporane*»; combate pe Latiniști în legătură cu *Dicționarul limbii române* întocmit de A. T. Laurian și I. Massim (Ședințele Academiei Române din 4, 9, 14, Septembrie 1871; 14, 23 August 1872); scrie faimosul «*Prandiul academicu*», o satiră împotriva Latiniștilor în legătură cu «*Proiectul de Dicționar al Societății Academice*» (15 Septembrie 1871); apoi propune un proiect de «*Revizuire a dicționarului Academiei*» (sesiunea anului 1877). Din aceeași îndemnuri, Titu Maiorescu ocupându-se mai ales cu problema ortografică publicase «*Despre scrierea limbii române*» (1866); A. O. îl laudă pe V. Alecsandri, prezentând Academiei, în numele lui I. Ghica, raportul pentru premieria operii lui Alecsandri («*Legende Nouă*», «*Ostașii Noștri*», «*Despot-Vodă*», în ședința dela 6 Aprilie 1881), după cum Titu Maiorescu prezentase publicului «*Pastelurile*» și «*Culegerile lui de poezii poporane*»; scrie prefața la volumul: «*Incerări critice asupra unor credințe datine și moravuri ale poporului român*» de G. Dem. Teodorescu (Buc. 1874); prefața la: «*Poveștile unchișului sfântos, basme păgânești*» de P. Ispirescu (Buc. 1879); se ocupă de *Timotei Cipariu* scriind un panegiric al aceluia (*Epoca*, 6 Septembrie 1887) unde îi recunoaște elementele de valoare, dar și rătăcirile, întocmai ca și Titu Maiorescu care atacă în genere latinismul lui Cipariu, dar îi recunoaște meritele («*Literatura română și strănătatea*» (1882); «*Limba română în jurnalele din Austria*» (1868); «*Observări polemice*» (1869); «*Direcția Nouă*» (1872), etc., etc.

Până și în contestarea lui Cezar Boliac, A. O. și Titu Maiorescu sunt alături. În aceste condițiuni, situarea săgeții sale împotriva filosofiei absolute a

ardeleanului amintit din perioada *Didacticismului* în contra căruia s'a ilustrat mai ales *I. L. Carageale*, se integrează într'o atitudine culturală sistematică care este aceea a *Junimismului*.

VIII

12—13. Citatul din «*Encida*» are următorul context: «... Pe un copac stufoș se ascunde o creangă închinată *Iunonei Infernului* (*Proserpinei*) și ale cărei frunze și nuielușe mlădioase sunt cu lotul de aur. Codrul întreg doșește creanga aceasta, iar vâlcele întunecoase o învăluie în umbrele lor. Nimănuita nu-i este dat să răzbească în taințele pământului, până când nu va desprinde de pe copac crânguța cu plete de aur. Frumoasa *Proserpina* a hotărât ca acest dar să i se aducă numai ei. Când una e smulșă, creanga de aur nu rămâne lipsă, căci altă nuielușă, din același metal crește la loc». (*Encida*, tr. Nicolae Pandelea, Buc., 1913). Acesta e un fragment din *Profețiile Sibilei* în ajunul *Scoboririi lui Eneas în Infern* din cartea a II (v. 77—156). Versurile 143—144 citate de A. O., sunt întrebuițate când vrem să arătăm că mereu alte dificultăți se ivesc în cale sau alți vrăjmași sau alți apărători ai unei cauze ies ca din pământ, unul înlocuind pe celălalt. Ultimul înțeles este cel întrebuițat de A. O. în ceea ce privește pictorii cinegetici în Nordul Europei care apar unul după altul «*fără să se ivească un interval de amorțire... ca să întrețină tot vie admirația vânătoarească*».

15—26. Cuvântul *miniatură* vine din italienește, *miniatura*, care provine din *minium* = oxidul de plumb sau roșul de plumb. Aceasta era culoarea mai des întrebuițată în asemenea decorațiunii colorate ale cărților manuscrise. Cuvântul *miniatura* începe să fie întrebuițat abia la finele veacului al XVI-lea. Până la această dată, cuvântul uzual în Franța era de *enluminure*. Cele mai vechi anluminuri datează cu 3000 de ani înaintea erei creștine. Ele provin dela Egipteni care le-au împrumutat Grecilor și de aci s'au răspândit în toată Europa. În Franța, cele mai vechi anluminuri păstrate sunt cele din manuscrisele grecești din veacul al V-lea (*Cartea Facerii*); în Italia se găsesc două faimoase manuscrise latinești, astfel decorate, copii din opera lui *Virgiliu* și *Terențiu* confecționate în veacul al VI-lea. În secolul al IX-lea avem, între altele, vestitul «*Codex aureus*» al *Evangheliilor* (870); de asemeni în Irlanda, încă din veacul al VII-lea și al VIII-lea, apar asemenea anluminuri în manuscrise.

În perioadă gotică, astfel de manuscrise «*inluminare*», cum spune A. O. devin ce în ce mai numeroase și mai artistice (*Psaltirea Sfântului Ludovic*).

Secolul al XV-lea a fost punctul culminant al acestor elemente decorative (*Cetatea lui Dumnezeu* a *Sfântului Augustin*, *Breviarul Cardinalului Grimani*, *Orele Anei de Bretania* etc.). În secolul al XVI-lea avem între altele anluminuri de *Jean Fouquet*, cum ar fi acelea din «*Orele*» lui *Etienne Chevalier* (Muzeul

Condé, Chantilly). Miniaturişti vestiţi au fost, între alţii: *Philippe de Mazrolles*, *Jean Foucquet*, *Loyset Lyedet*, *Attavanti*, *Jean Bourdichon*, *Jean Peréal* etc. Foarte frumoase şi originale anluminuri mai posedă, între altele, manuscrisul din secolul al X-lea al *Cinegeticelor* lui *Oppian* (Veneţia, Biblioteca Marciană).

La noi, anluminurile au fost de asemeni destul de frecvente în manuscrisele slavone de pe la mănăstiri. Astfel găsim anluminuri anonime în « *Evangheliarul slav* » scris de *Nicodem* la 1405 în Mănăstirea *Tismana*; « *Evangheliarul slavo-grec* », scris în 1429 la Mănăstirea *Neamţu*; « *Evangheliarul slav* », dela 1436 « în Mănăstirea *Neamţu* »; « *Evangheliarul slav* », dela *Ilomor*, 1473, unde se află portretul lui *Ştefan cel Mare*; « *Evangheliarul slav* » dela 1502, scris din porunca lui *Ştefan cel Mare*, pentru Mănăstirea *Bistriţa*; « *Evangheliarul slav* » dela 1512 din Mănăstirea *Neamţu*; « *Evangheliarul slav* » dela 1550 din Mănăstirea *Voroneţ* etc., etc. La noi, anluminurile au venit dela Sârbi. În istoria anluminurii universale « *Psaltirea sârbească* » dela finele veacului al XIV-lea este celebră. (Münich).

Copertele şi legăturile metalice ale acestor manuscrise erau lucrate tot în elemente decorative, ca şi icoanele.

Odată cu ivirea tiparului pictura este înlocuită cu gravura, deşi mai stăruie aici colo vechile procedee de anluminuri picturale.

Frederic II, împăratul german (1194—1250), autorul cărţii citată de *A. O.* nu era fiul lui *Frederic I zis Barbăroşie* (1123—1190), ci al lui *Enric VI* (1165—1197) şi al *Constanţei*, fiica lui *Wilhelm cel Bun*, regele Neapolelui. *Enric VI zis cel Aspru* sau *cel Crud*, el a fost fiul lui *Frederic I zis Barbăroşie*. Prin urmare, *Frederic II* este nepotul lui *Barbăroşie*.

130. Prin verbul « *stând* », *A. O.* traduce în româneşte gerunziul neologismului din franţuzeşte « *stopper* » care provine din englezescul « *to stop* » şi care înseamnă « *a opri* ». Deci « *stând* » are aci sensul de « *oprind* ». În franţuzeşte, verbul « *stopper* » se întrebuiţează la vânătoare cu înţelesul de « *a opri vânatul* » din partea câinelui; la marină cu înţelesul de « *a opri maşinile* », sau « *a opri un vas în timpul călătoriei* »; în mecanică cu înţelesul de « *a opri mersul unei maşini sau al unui mecanism* »; în circulaţie cu înţelesul de « *a opri vehiculul* ».

În comunicaţia telefonică, dar mai ales telegrafică se întrebuiţează interjecţia « *stop* » cu înţelesul de a indica, prin transmiterea acestui cuvânt, separarea dintre cuvinte sau dintre fraze, adică locurile de oprire dintre cuvinte, spre a nu se citi legate. Pentru circulaţie, acest cuvânt semnalizat vremelnic în anumite puncte arată că vehiculul trebuie să se oprească. « *Stop* » este propriu zis imperativul verbului din englezeşte « *to stop* », deci indicaţia « *stop* » însemnează « *opreşte-te* », *stai!* La vânătoare, acesta este ordinul dat câinelui, care, când e bine dresat, trebuie să încremenească la auzul acestei comanda, spre a nu stârni vânatul înainte de a intra în bătaia puştii, ci a-l prinde cu privirea. Ceea ce e interesant în întrebuiţarea formei « *a sta* » cu înţelesul de « *a*

opri », este mai ales faptul că *A. O.* a dat verbului caracterul tranzitiv, spre a evita neologismul tehnic « *a stopa* ».

131. Prin verbul « *sculând* », *A. O.* traduce în românește verbul « *piller* » care, între diferitele înțelesuri, are și pe acelea de « *a se arunca asupra cuiva* », « *a ataca* », în sfârșit « *a stârni vânatul spre a-l face să se scoale, adică să zboare* » când noi ne apropiem așa fel, ca el să intre în bătaia puștii. În legătură cu acest din urmă înțeles se întrebunțează, ca poruncă pentru câinii de vânătoare, (*pille!*) pe lângă: *stop!* (stai!), *apportel!* (adu!). Prin porunca *pille!* stărnim câinii a se arunca asupra vânatului. După cum « *stop!* » este imperativul verbului « *to stop!* », tot astfel, « *pille* » este imperativul verbului « *piller* », iar *apporte*, imperativul verbului *apporter*.

IX

130. *Cal de brac* înseamnă *cal de cea mai inferioară calitate, mârșoagă*. *Brac* e un cuvânt din limba poporană ce provine din neoslavă (rut. pol. rus.), unde *braku* înseamnă *rămășiță; partea rea, după ce se alege ce e bun*. În neoslavă, cuvântul provine din limba germană, unde *brack*, cuvânt de origine flamandă, înseamnă exact același lucru.

În literatura cultă românească, cuvântul *brac-bracuri* e întrebunțat și de *M. Eminescu*: *Luna strălucește peste-a tomurilor bracuri* (scrisoarea I, v. 39); *Poate vr'un pedant... printre tomuri brăcuite, așezat și el, un brac* (scrisoarea I, v. 111—112).

În exemplul din urmă avem *brăcuite*, care e participiul trecut dela verbul *a brăcui* (= rut. *brakuvati*) adică a alege *bracurile*, (animalele sau lucrurile rele) de o parte din ceea ce e bun. În limba populară mai circulă derivațiile: *brăcuire*, adică *a acțiunea de a brăcui și brăcuitură*, adică *rezultatul acestei acțiuni*.

Ca sinonim lângă *brac*, avem în românește cuvântul de origine turcească *mardă-mardale* cu accentul pe silaba finală la singular și pe cea penultimă la plural.

130—135. Aci se află descrierea vignetei reprodușă pe spatele copertei din ediția dela 1874. Noi am reproduș această vignetă după textul din *Pseudokinighetikos* și înainte de *Note*.

144. *Terentianus Maurus*, gramatician latin dela sfârșitul secolului I al erei noastre. A compus o poemă didactică asupra prozodiei latine « *De litteris, syllabis, pedibus, metris* », pe care o citează *A. O.* și despre care *Sf. Augustin* vorbește în mod elogios.

153—155. *Sergiu Timoteievici Aksakov* (1791—1859), scriitor rus care a publicat « *Observațiuni asupra pescuitului* » (1847); « *Poveștile și însemnările unui*

vânător, (1855), citate de A. O. după B. Petriceiu Haşdeu, apoi «Cronica familiei» (1856) şi «Copilăria nepotului lui Bagrav» (1858). Această din urmă i'a adus în istoria literaturii ruseşti numele de Homer-ul şi Walter Scott-ul Rusiei.

Nota lui A. O. e o nouă persiflare la adresa Curentului Latinist. Citatul latin al lui Horaţiu cu care A. O. îşi termină nota (*Non licet omnibus adire Corinthum*) nu este exact. Versul 36 din epistola XVII a cărţii I sună astfel: «*Nou cuivis homini contingit adire Corinthum*».

Ironia în legătură cu slavonismul se reazimă şi pe faptul că, în afară de Sergiu Aksakov, literatura rusească cunoaşte pe Constantin Aksakov (1817—1860) şi pe Ivan Aksakov (1823—1886), fiii lui Sergiu, vestiţi mai ales prin panslavismul ce se degajează din scrierile lor: cel dintâi fiind poet, istoric şi critic iar al doilea poet şi mare gazetar.

269. *Samoiezii Franciei* e o expresie prin care A. O. vrea să exprime pe locuitorii primitivi ai Franţei care trăiau în caverne. Prin *Samoiezi*, astăzi se înţelege populaţie primitivă de rasă mongolică şi vorbind o limbă *uralo-altaică*, răspândiţi fiind în tundrele ruso-siberiene dela *Marea Albă* până la *Ienisei*. Imbrăcămintea lor este alcătuită din piele de ren şi de căine. Se ocupă cu creşterea turmelor de reni şi trăiesc din vânătoare şi pescuit. Moravuri, ocupaţii, imbrăcăminte şi credinţe — toate amintesc de oamenii primitivi de altă dată.

272—277. *Cernunnos*, vechea divinitate galică se găseşte în muzeul dela *Cluny* care conţine antichităţi franceze. Muzeul se află la Paris în punctul de încrucişare a bulevardului *Saint Germain* cu bulevardul *Saint-Michel*. Localul cuprinde ruinele așa numitelor «*Thermes de Julien*» şi vechiul «*hôtel de Cluny*», construit în secolul al XIV-lea de către abatele *Pierre de Chaslus* şi apoi refăcut la finele secolului al XV-lea. E un amestec de *arhitectură gotică* şi stil *Renaissance*. Muzeul s'a deschis la 1844 şi de atunci i s'a mai adăugat câteva anexe, faţă de ceea ce era grupul de clădiri în secolul al XIV-lea.

277. (Notă la «*ospelul Cluny*»). Dacii au avut o religie în care nu dădeau zeului lor chip cioplit. Deşi au stat 150 de ani sub stăpânire şi ocupaţie foarte intensă romană şi cu toate că aveau exemplul Thracilor şi altor barbari adoratori de chipuri cioplite au rămas în toată vremea romană în genere la concepţia lor aniconică. Când Dacii, în epoca străpânirii romane, acceptând religia oficială romană, dau lui Jupiter, zeul suprem corespunzător lui *Zalmoxis*, o înfăţişare concretă, realizează în reprezentările cioplite un chip rustic quasi-etnografic, ca acela de care vorbeşte A. O. adică *Jupiter Cernenus*, care trebue pus de sigur în legătură cu numele unui trib dacic de pe malul Dunării superioare. Numele de *Cernenus* aminteşte elementele de toponimie a regiunii, transmisă Românilor (*Cerna*, *Cerneţi*) şi pe care izvoarele o numesc — mai ales în legătură cu *Cerna* — când *Tierna* sau *Tsierna*, când *Zerna* sau *Dierna*. Rezultă deci că *Cerna* în toponimia Olteniei de Apus (Muntele *Cerna*

răul *Cerna* și părăul *Cernișoara*) nu e cuvânt slavice, ci autohton sau în tot cazul e o contaminare între elementul slav și cel autohton. (V. Pârvan, *Getica*, pp. 265, 273, 639—640, 802).

343. *Ite, missa est*; nu *Ite, misum est*, cum scrie A. O., este formula liturgică care în timpul slujbei din biserica catolică precedează binecuvântarea finală dată de preotul care oficiază.

Formula se traduce, cum arată A. O., prin: «*Mergeți liturghia este gata*». Multă vreme această formulă constituia ultima rostire din liturghie. De un timp încoace, după aceste cuvinte urmează binecuvântarea și citirea Evangheliei.

X

55—56. Aluzie la începutul «*Mioriței*»: *Pe un picior de plaiu, pe o gură de raiu.*

74—84. *Doamna Neaga* a fost soția lui *Mihnea II Turcitul* (1577—1583), Domnul Țării Românești, care urmează la tron tatălui său, *Alexandru III* (1568—1577). *Mihnea* s'a căsătorit cu *Neaga Tătăranu*, fiica clucerului *Vlaicu Tătăranu* din Buzău. (Vezi arborele genealogic la n. IV. 161 M. V.), dar n'au trăit tot timpul împreună, căci în 1591 îi aflăm despărțiți. *Doamna Neaga* se întoarse la *Buda*, moșia părintească din munții *Buzăului*, în pădurea *Cislăului*. După plecarea lui *Mihnea II* la Constantinopol, unde s'a turcit și a devenit poligam, ea a rămas în Țară, de unde ne-a rămas și o scrisoare a ei; o mai găsim în Polonia, dăruind unei mănăstiri din Kiev (Obitel *Breskaia*) o cruce despre care pomenește A. O. și pe care erau gravate în polonește următoarele cuvinte: *De Dumnezeu îngrijitoarea regină a Țării Românești*. Era în viciață de asemeni prin 1599—1600, fiindcă, dăruște o altă cruce în această epocă fostului Mitropolit *Teofan* al Moldovei care se afla la Sf. Munte pe acea vreme.

Mormântul *Doamnei Neaga* s'a descoperit de curând (1931), grație săpăturilor întreprinse de doi săteni din *Cislău* și un notar din *Pătărlagele*, care duși de tradiția că lângă *Buda*, în adâncul codrilor, pe malul stâng al *Buzăului* s'ar afla cetatea *Doamnei Neaga*, au izbutit să scoată la iveală, după câteva săptămâni, întregul palat din secolul al XVI-lea cu ornamente sculptate într'o fină înfățișare de stil, cu apărători de plumb la ferești, și în legătură imediată cu dânsa, printr'un pavaj îngrijit, de cărămizi solide, o bisericuță. Aceasta avea între pridvor și naos o cameră a mormintelor perfect conservate. Sub lespezi erau încă, neatînse, trupurile. (N. Iorga, *Mormântul Doamnei Neaga și a neamului ei*, în *Memoriile A. R. secț. ist. seria III, t. XII, mem. 12, 1931*).

Doamna Neaga avusese cu *Mihnea* mai mulți copii: *Radu*, *Vlad* († 1587), *Alexandru*, *Irina* și *Ruxandra*. Dintre toți copiii n'a trăit decât o fată care s'a și măritat cu un boier și a cărui urmă s'a pierdut. Tradiția poporană

însă păstrează amintirea unui fiu care s'ar fi retras cu mama sa în cetatea din pădurea Cislăului. Ba mai mult decât atât, îl face și eroul unui basm. Desigur că nu se pot căuta informații istorice în țesătura unui basm-legendă, care, chiar dacă pornește din anumite realități, acestea se deformează, se frâng, se suprapun, luând o înfățișare cu totul alta decât aceea a adevărului propriu zis. Acesta e destinul oricărei legende ce va avea totdeauna să explice ceva spre a curma o nedumerire a minții primitive și rudimentare a poporului; aceasta va fi mai ales soarta unui basm-legendă în care elementele de pură fantazie deghizează și mai deplin realitatea.

În orice caz, *Doamna Neaga* în locuința sa din pădurea Cislăului e o realitate păstrată prin tradiție, confirmată de istorie și pe care amplificarea, deformarea și deghizarea transmisiunilor legendare nu au acoperit-o.

Deasupra mormintelor din palatul dela Buda s'au găsit inscripții arătând că se odihnesc acolo diferiți membri ai familiei *Tătăranu*: *Radul Ciasnicul* († 1582), *Radul Postelnicul* († 1582), *Tudor Logofătul* († 1582); *Oprea Aga* († 1585), *Neagoș*, fratele *Neagăi*, *Vlaicul Clucerul*, tatăl *Neagăi* cu patru fii ai săi, spre pomenirea căroră *Doamna Neaga* a zidit biserica la 1588, iar *Anca*, mama *Neagăi*, a împodobit piatra de mormânt.

Ulterior s'a mai descoperit de către d-l *Virgil Drăghiceanu* și alte morminte: al unui copil și al unei femei cu două fete. (N. Iorga, *op. cit.*).

În seria primelor morminte scoase la iveală e o singură femeie acoperită cu multe podoabe de preț (o încheietoare de pafta dintr'un mare smaragd cu mărgăritare și rubine; doi cercei masivi cu alte mărgăritare mărunte, străbătute cu puncte de aur și cu peruzele; niște cercei cu perle, încheiați în pandelocce; alți cerceluși în formă de stea; o împletitură din sârmă de aur cu floricele de mărgăritare în vârf; niște brațări din floricele cu granate și podoabe de aur; ba chiar un fragment de rochie în catifea cafenie; o altă împletitură din foarte fine fire de aur cu perle mărunte și o panglicuță neagră de care atârnă câteva fire de aur), dar fără piatră cu inscripție. E o mare probabilitate că mormântul este al *Doamnei Neaga*. (N. Iorga, *op. cit.*).

Totuși e ciudat că lipsească copiii *Neagăi* și *Anca*, mama ei.

142. *Genunea Dracului* sau *Ochiul Dracului* e un ochiu în albia râului *Bâca Mare* între munții *Piatra Arsă* și *Cursele*. Din ambii munți, ieșind câte o stâncă în albia râului, o îngustează și îi oprește repeziciunea. Scăpând dintre stânci, apa a săpat în jos, pe o lungime de 20 m., luând o adâncime de 40 m. Acesta e *Ochiul Dracului* cu apa lină, moartă și adâncă.

248—253. *Comoara dela Pietroasa* sau «*Tezaurul dela Pietroasa*» compusă dintr'o serie de vase de aur, 22 la număr, descoperite la 1837 de niște țărani apoi studiată de A. O. întâi într'o notiță (1868) în franțuzește, în urmă, după o serie de articole (vezi *Intr.*, pag. 12), într'un studiu «*Le trésor de Pétrossa*» (Paris, 1889—1900).

A. O. în notițele sale, atribuie tezaurul unui trib german locă păgân, probabil Goșilor Vestici care au locuit în Dacia din veacul al III-lea până în V-lea d. Chr.; cu toate că obiectele nu sunt toate din aceeași epocă, ele dovedesc pentru A. O. o specifică artă indigenă particulară Goșilor din Dacia; într'un cuvânt, întregul tezaur constituie pentru A. O., obiecte de cult al unui templu păgân.

În expunerile sale anterioare, A. O., adoptând teza lui Neumann, atribuie tezaurul acesta lui Athanaric, rege al Goșilor și contemporan cu împăratul Theodosiu. Fugărit de Huni și străbătând în pripă Dacia, conducătorul Goșilor ar fi îngropat tezaurul cu gândul de a-l ridica apoi, dar a fost împiedicat prin moartea sa la Constantinopol în 381.

Originea gotică a tezaurului o susține A. O. și în lucrarea definitivă, în care însă a mai atribui tezaurul lui Athanaric personal, ci conchide că el a aparținut unui templu și că este o lucrare a Goșilor, dela finele veacului al IV-lea, mai ales că pe o brățară a tezaurului se află o inscripție runică, iar constatările istorice arată că, sub amenințarea Hunilor, o parte din Goți au trecut Dunărea — unde sub Ulfilas s'au creștinat — pe când alții sub Athanaric s'au retras spre Munții Buzăului, unde ar fi îngropat tezaurul.

Caracterul gotic al acestui fel de artă era susținut între alții de O. Montelius, de Conrajd și în zilele noastre de Schuchardt (1926).

Cel dintâiu care a recunoscut acestei arte o altă origine decât cea gotică a fost Fr. de Lasteyrie (1877). El a susținut origina orientală. Mai târziu, specialiști ca Strzygowski, Minns, Rostovtzeff, Kondakoff, Măle și alții au creditat caracterul persan al artei cloasonajului împrumutat apoi de Goți. (Al. Teodora-Samurcaș, *Tezaurul dela Pietroasa*, « *Convorbiri Literare* », LXVII, 7—8, 1937, pp. 764—773.

311—322. *Păcelele de glod* sunt vulcanii de noroiu (salze) din județul Buzău, (*Păcelele Mari* și *Păcelele Mici*) și care se află pe teritorul comunei *Păcelele*, situată între munții *Moara-de-vânt*, *Balaurul* și pârâul *Sărățelul-Bercii*, la 22 km de orașul Buzău. Pe acest teritoriu se află nenumărate cratere de mare înălțime ce nu trec de 1,60 m și la gura lor se ridică gaze amestecate cu fumuri și păcură, producând o continuă fierbere cu clocote (clocotișuri).

368—369. *Donner Wetter Sapperment* e o expresie germană care înțelegem o înjurătură familiară și însemnează: *Douner Wetter* = furtună (vreme rea) cu tunete; *sapperment* = la *naibal dracol* Forma *Sapperment* (*Sackement* și *Sackrament*) e de origină franceză. Formele: *saperlotte*, *saperli, soperite* și chiar *sapristi* din franțuzește dovedesc aceasta.

419. *Pierre de Ronsard* (1524—1585), poet francez dela curtea lui *Francis I* și autorul colecției de versuri « *Odes* » (1550) ceea ce l-a consacrat ca șeful genului numită *la Pleiade*; urmează « *Amours* », « *Continuation des amours* », epopeea « *la Franciade* » (1572); « *les Amours d'Hélène* », etc. Între versurile sale se află o

poezie în care vorbește de origina sa, arătând că un străbun al său îndepărtat se trage de acolo de unde « *Dunărea înghețată se învecinește cu Tracia, într'un ținut rece și asezat mai jos decât Ungaria* ».

- Or quant à mon ancestre, il a tiré sa race
D'ou le glacé Danube est voisin de la Thrace.
Plus bas que la Hongrie en une froide part,
10. Est un seigneur nommé le marquis de Ronsart,
Riche d'or et de gens, de villes et de terre,
Un de ses fils puisnez, ardent de voir la guerre,
Un camp d'autres puisnez assembla hasardeux
Et quittant son pays, fait capitaine d'eux,
15. Traversa la Hongrie et la basse Allemagne
Traversa la Bourgogne et toute la Champagne,
Et, soudard, vint servir Philippe de Valois,
Qui pour lors avoit guerre encontre les Anglois.
Il s'employa si bien au service de France,
20. Que le roy luy dona des biens à suffisance
Sur les rives du Loir; puis du tout oubliant
Freres, peres et pays, françois se mariant,
Engendra les ayeux dont est sorti le pere
Par qui premier je vy ceste belle lumiere.

(Elégie a Remy Belleau, excellent pöete françois.)

V. *Alecsandri*, pornind dela aceste versuri, ale lui *Ronsard* și-a construit balada sa « *Banul Mărăcine* » (*Mărgăritărelé*), unde un Ban al Craiovei cu numele de *Mărăcine* (*ronce = mărăcine*) pleacă cu 50 de călăreți, trecând prin satele maghiare, prin țările nemțești, spre a ajunge acolo unde-l cheamă vitejia, adică în Franța. La Paris se înfățișează regelui *Filip* căruia îi spune că a venit de departe, ca să ajute pe Francezi, scăpându-i de vrăjmași, adăugând că a făcut aceasta, fiindcă în viitor și Francezii îi vor ajuta Țara sa. Regele îi mulțumește și-l face *marșiz de Ronsard*.

Firește, aceasta baladă izvorită din legenda, pe care *Ronsard* o așeza la temelie familiei sale, nu are niciun suport istoric ce ar putea fi urmărit în izvoare autentice. V. *Alecsandri* nu a făcut decât să dea, ca român, o replică poeziei lui *Ronsard*, și în același timp, să dea o explicație legendară, ajutorului și influenței franceze asupra culturii și politicii românești de mai târziu.

XI

45. *Desgoveală* = îmbrobodirea miresei. La țară, semnul vestimentar al femeii măritate este broboada, de aceea unul din elementele ceremoniei nuptiale este și îmbrobodirea miresei din partea nunei mari, urmând ca,

din acel moment, fata să fie considerată ca nevastă. Cu acest prilej se joacă și *hora desgovelei* de care vorbește *A. O.*

189. «...dar când răsăriră zorile deodată cu florile» e o parafrază a versurilor inițiale din balada poporană «*Dolca*».

*Pe câmpul Tinechiei,
Pe zările câmpiei
Răsărit-au florile,
Odată cu zorile?*

159—161. *A. O.* vorbește de un gârliciu de piatră, de pe dealul *Umușorului* căruia îi zice, după toponimia regiunii, *grajdul Smeilor*. Un asemenea gârliciu și o scară de zid în spirală ce se lasă foarte adânc în pământ, dar unde nu se poate pătrunde din cauza aerului irespirabil și a vegetației bogate care i-a astupat accesul, găsim însă într'o coastă a muntelui *Bisoca*. Aceste resturi par a fi urmele unor ascunzișuri de ale Barbarilor (*Pecinegilor*). În apropiere este și o piatră cu inscripții indescifrabile.

293—295. Citarea versurilor din *Romances del Cid Campeador* și punerea lor în gura feciorului de împărat cu noroc la vânat este pur și simplu un semn prin care *A. O.* atrage atenția că, în amănuntele lui, basmul acesta e o operă cultă și îi aparține. Numai legenda *Doamnei Neaga* și sensul general al acțiunii, unde un fecior de împărat face minuni în isprăvile lui, sunt elemente populare de basm; restul e opera sa.

305—306. A doua citare din *François Villon (Ballades des dames du temps jadis)* unde poetul chiamă pe *Flora*, zeița romană a florilor, o străveche divinitate din Italia centrală, și pe care *A. O.* o face româncă (*Flora, la belle Romaine*), în gura feciorului de împărat, este un element de aceeași natură.

307—324. A treia citare cu același scop este de data aceasta, din *C. Valerius Catullus*. În ediția primă dela 1874, *A. O.* pune aproape în gura «*feciorului de împărat cu noroc la vânat*» vorbele, poetului latin. În edițiile următoare, *A. O.* renunță la această înfățișare, punând în locul citatului latin un rând de puncte pentru text, iar în notă reproduce textul latin ca un simplu sprijin ideologic. În prima formă, citarea era deci mai amplă, dar, prin conținutul său, destul de nepotrivită, întrucât feciorul *Neagăi din pădurea Cislăului* vorbește cu regret de *for, palestră, stadiu, gimnazii* și e îndurerat că va fi silit să trăiască sub înaltele piscuri ale *Phrygici*.

E foarte explicabil că *A. O.* a renunțat la forma primă a citatului care făcea fără de înțeles cuvintele rostite de feciorul *Neagăi*.

C. Valerius Catullus (87 — după 54) poetul latin, a fost toată vremea, pare-se, îndrăgostit de *Lesbia*, după cum figurează în versurile sale, dar care probabil nu era alta decât *Clodia*, sora tribunului *Clodius*. Aleasa inimii sale, ca în totdeauna, n'a exagerat de loc fidelitatea față de el, și aceasta se vede în multe

din versurile sale care alcătuiesc vreo 116 poezii de întinderi diferite: dela 2 până la 409 versuri. Poeziile sale sunt adresate unele: *Lesbiei, prietenilor, vrăzmașilor, Țării sale, rudelor*; altele sunt reci imitațiuni după poezii *Alexandrinii, (Nunta lui Peleu și Thetis; Pieptendătura Berenicei)*.

Alăturarea *Lesbiei* cu făptura din *Pietrele Fetei* e posibilă într'un basm devenit cult prin tratare, dar fără invocarea elementelor de viață grecească care constituie un *non sens*.

340—345. A patra citare, pusă tot în gura feciorului *Neagăi*, este din *Lamartine (Méditations poetiques d'Elwire)*.

352—353. A cincea citare, în sfârșit, din *Horățiu* se referă la elementele generale de viață sufletească.

419. E vorba de *Edgar Pacificul*, regele anglo-saxon (961—975). El a urmat la tron după fratele său, *Edwy*, stăpânind la început numai *Mercia și Northumbria*, spre a-și întinde stăpânirea apoi asupra întregii *Bretanii*. El a fost primul rege care n'a făcut nicio deosebire între supușii săi: *Englezi, Danezi și Bretoni*.

392—472. Textul lui *C. Negruzzi* citat de *A. O.* este *Scrisoarea XX (Statistica lupilor) din «Negru pe alb, Scrisori la un prieten»*.

Ediția dela 1872 (Librăria Socotel și Compania), pe care de sigur a utilizat *A. O.*, conține opera lui *C. Negruzzi* în 3 volume: I. *Pecatele tinerețelor* (1. *Amintiri de juneci*; 2. *Fragmente istorice*; 3. *Negru pe alb, scrisori la un prieten*); II. *Poezii*; III. *Teatru*.

432. *Sprafcă* înseamnă *cercelare judecătorească, anchetă*. Termenul e întrebuințat în *Regulamentul Organic*. Prin evoluție semantică prejorativa care arată felul cum priveau *Românii* legiuirea rusească, cuvântul a început să însemne rezultat rău, sfârșit din care nu se mai alege nimic. Cuvântul e de origină rusească (*spravka*).

437. *Nadpis* înseamnă *rezoluție, apostilă* și e întrebuințat tot în *Regulamentul Organic*. Cuvântul e tot de origine rusească.

461. *Capot* e un cuvânt de origină franceză (*capot*) adj. invariabil, care vine dela verbul *capoter = (a se răsturna)*, și înseamnă *fără posibilitate de a reacționa, mut*, sau cum se zice în românește printr'o expresie echivalentă, «*rămas marți*». A face *capot* la *A. O.* e o traducere *ad litteram* a expresiei franțuzești «*faire capot*», care înseamnă *a învinge, a bate complet pe cineva, a reduce la tăcere*. Cuvântul francez, «*capot*», a trecut și în limba germană sub forma de *Kaputt (= spart, stricat, ruinat)*; *kaputt machen (= a sparge, a strica, a ruina)*, *kaputt gehen (= a se sparge, a se strica, a se ruina, a pieri, a muri)*. Afară numai dacă forma franceză nu va fi provenind din cea germană.

485. *Blajină localnică stăpânire* e o expresie ironică a lui *A. O.* prin care folosindu-se de termenul *localnică*, cuvânt de origine rusească, luat din *Regulamentul Organic*, găsește prilejul pentru ultima oară să arunce încă o săgeată

VERIFICAT
2007

impotriva Rușilor al căror prieten n'a fost niciodată din punct de vedere politic, ca fiu al revoluției dela 1848, deși era un mare admirator al literaturii lor. Impotriva Școlii Ardelene, susținea însă slavonismele vechi introduse în limba noastră ca și celelalte elemente străine, definitiv cristalizate în organizarea limbii românești.

486. *A sastisi* e un cuvânt împrumutat din neogreaca din timpul Fanarioșilor, și înseamnă *a (se) ului, a (se) zăpăci*. Aluzia fină și ironică la stăpânirea fanariotă ca și aceea despre ocupațiile rusești de altă dată asupra Țărilor Românești scoate în relief naționalismul său luminat ca formă politică, fără să confunde însă politica naționalistă a unei Țări cu formele utile de cultură universală. De aceea, *A. O.*, dacă facem legătura cu tot ceea ce a spus mai înainte, nu admite amestecul străinilor în rosturile noastre de viață etnică și politică, dar în același timp admiră literatura rusească, grecească sau alta străină, fiindcă ele fac parte din patrimoniul universal de cultură de care nimeni nu se poate izola.

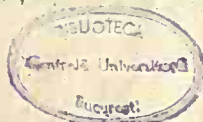

TABLA PLANȘELOR

	Pag.
Alexandru Odobescu în vârstă de 57 de ani	4
Desen de pe copertă (față) ediției dela 1874 din <i>Pseudo-Kinighetikos</i>	185
Alexandru Odobescu (în picioare) și C. Cornescu (pe scaun) în ținută de vânătoare. Fotografia datează dela 1857	243
Vigneta de pe copertă (spate) aceleiași ediții	326
Alexandru Odobescu în vârstă de 58 de ani	447
—7. Facsimil al scrisorii LIV din Corespondență	422

